ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1992-1994

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1992-1994

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1992-1994

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΤΙΤΥΠΟΥ

103

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1959
ΕΔΡΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗ, ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ 42, ΤΗΛ. 27344

ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1982

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος	: Πρωτ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
Αντιπρόεδρος	: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
Γεν. Γραμματεύς	: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ταμίας	: ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΛΟΓΕΡΕΑ
Σύμβουλοι	: Πρεσβ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΚΙΔΗΣ
	: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ
	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΕΖΗΣ
	: ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΛΙΑΠΗΣ
	: ΘΕΟΔΩΡΑ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προϊστάμενος	: Πρωτ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
Μέλη	: ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
	: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΙΓΑΣ
	: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
	: ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΕΑΣ
	: ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΛΙΑΠΗΣ
	: ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΙΔΟΥ (†)
	: ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΤΣΚΙΔΗΣ
	: ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Πρωτ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ «ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑΣ»

1. Η «Θρακική Ἐπετηρίδα» εἶναι ἔκδοση τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν, τμήματος τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

2. Στήν «Θρακική Ἐπετηρίδα» δημοσιεύονται μελέτες καί ἄρθρα πού ἀφοροῦν τήν Θράκη (Βόρεια, Ἀνατολική καί Δυτική). Ἐπίσης βιβλιοκρισίες γιά βιβλία καί δημοσιεύσεις πού ἀναφέρονται στήν Θράκη.

3. Τά κείμενα πού ἀποστέλλονται γιά δημοσίευση πρέπει: α) νά μήν καταλαμβάνουν ἔκταση μεγαλύτερη ἀπό 2½ τυπογραφικά φύλλα (40 σελίδες), β) νά μήν περιέχουν προσωπικές ἐπιθέσεις ἤ ἀντεγκλήσεις καί γ) νά συνοδεύονται ἀπό σύντομη περίληψη στήν γαλλική ἤ ἀγγλική γλῶσσα καί ἀπό σύντομο (ἕως μισή σελίδα γραφομηχανῆς) βιογραφικό σημείωμα τοῦ συνεργάτη.

4. Ἡ δημοσίευση τῶν ἀποστελλομένων κειμένων ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἔγκριση τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

5. Τά κείμενα πού ἀποστέλλονται γιά δημοσίευση πρέπει νά εἶναι εὐανάγνωστα, κατά προτίμηση δακτυλογραφημένα, γραμμένα στή μία ὄψη τῆς κόλλας καί στήν ὁριστική τους μορφή.

6. Στούς συνεργάτες τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» προσφέρονται 50 ἀνάτυπα τῶν κειμένων τους. Ἐκτύπωση περισσοτέρων ἀνατύπων γίνεται μέ δαπάνη τοῦ συνεργάτη καί μόνον ἐάν τό ἔχει ζητήσει κατά τήν παράδοση τῆς συνεργασίας του. Ὁ ἐκδότης διατηρεῖ τό δικαίωμα τῆς ἐκτυπώσεως καί διαθέσεως γιά λογαριασμό του ἀνατύπων τῆς κάθε συνεργασίας.

7. Γιά κάθε βιβλίο ἤ περιοδικό πού ἀποστέλλεται στό Κέντρο Θρακικῶν Μελετῶν γιά τήν «Θρακική Ἐπετηρίδα» ἤ στόν Μορφωτικό Ὅμιλο γιά τήν βιβλιοθήκη του, γίνεται μνεία στίς βιβλιογραφικές σελίδες τῆς ἐκδόσεως.

8. Τά ἐνυπόγραφα ἄρθρα τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» δημοσιεύονται μέ προσωπική εὐθύνη τῶν συγγραφέων γιά τό περιεχόμενο, τήν γλωσσική μορφή καί τό τονικό σύστημά τους. Ὁ ἐκδότης εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν προσαρμογή τῶν χειρογράφων στούς τεχνικούς κανόνες δημοσίευσης καί τά ἀνυπόγραφα κείμενα.

9. Η «Θρακική Ἐπετηρίδα» ἀνταλλάσσεται μέ ὅλες τίς ἀνάλογες ἐκδόσεις.

10. Η σχετική μέ τήν ἔκδοση ἀλληλογραφία πρέπει νά ἀπευθύνεται στήν ἑξῆς διεύθυνση: Μορφωτικό Ὅμιλο Κομοτηνῆς, Κέντρο Θρακικῶν Μελετῶν, Γιά τήν «Θρακική Ἐπετηρίδα», Ἁγίου Γεωργίου 26, 69100 Κομοτηνή.

Τιμές διαθέσεως τοῦ ἑνατου τόμου (1992-1994):

α) γιά τούς ἰδιῶτες	δρχ.	4.000
β) γιά νομικά πρόσωπα	δρχ.	5.000
γ) γιά φοιτητές καί μαθητές	δρχ.	3.000

Οἱ ἴδιες τιμές ἰσχύουν καί γιά τούς προηγούμενους τόμους.

Οἱ γνωστές στούς ἀναγνῶστες τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» δυσχέρειες δέν ἐπέτρεψαν καί πάλι τήν ἔγκαιρη ἔκδοση τοῦ ἕνατου τόμου, πού καλύπτει τρία ἔτη (1992, 1993 καί 1994). Ἡ καθυστέρηση ὅμως αὐτή δέν σχετίζεται μέ τήν ποιότητα τοῦ τόμου, πού εἶναι ὑψηλή καί συνεχίζει τήν παράδοση πού δημιουργήθηκε μέ τούς προηγουμένους. Κύριοι συντελεστές τῆς ποιότητας αὐτῆς εἶναι οἱ ἐκλεκτοί συνεργάτες, τῶν ὁποίων πονήματα δημοσιεύονται, καθώς καί τό ζεῦγος Θανάση καί Χρύσας Ἀλτιντζῆ καί οἱ συνεργάτες τους πού φρόντισαν γιά τήν στοιχειοθεσία καί ἐκτύπωση. Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς καί ἡ Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν τούς ἀπευθύνοιν θερμότατες εὐχαριστίες.

Ὅπως εἶχε ἀναγγελθεῖ στόν ὄγδοο τόμο πραγματοποιήθηκε στήν Κομοτηνή ἀπό 20-27 Σεπτεμβρίου 1992 τό 2ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν μέ θέμα: «Ἀρχαία Θράκη - Ἀρχαϊκοί, κλασσικοί, ἑλληνιστικοί, ρωμαϊκοί χρόνοι». Τό Συμπόσιο ὀργανώθηκε ἀπό τό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Κομοτηνῆς καί τό Κέντρο Θρακικῶν Μελετῶν τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς μέ τήν οἰκονομική συμπαράσταση τοῦ Δήμου Κομοτηνῆς καί ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Στό παράρτημα τοῦ τόμου αὐτοῦ περιλαμβάνονται σχετικά ἔγγραφα. Τά πρακτικά θά δημοσιευθοῦν σέ αὐτοτελῆ ἔκδοση.

Κομοτηνή, Ἰούνιος 1994

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

Θανάση Παπαζώτου, Τό 'Αρχεῖον τῆς 'Εκπαιδευτικῆς καί Φιλανθρωπικῆς 'Αδελφότητος Κωνσταντινουπόλεως 1-18

Καλλιόπης Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Οἱ διαθέσεις τῶν Πομάκων τῆς Δυτικῆς Θράκης 1918-1923 19-28

Θανάση Παπαζώτου, Σχόλιο πάνω σέ μιά φωτογραφία τῆς 'Αγίας Σοφίας 'Αδριανουπόλεως 29-35

Μανόλη Βαρβούνη, Λαογραφική ἔρευνα καί πρωτογενές λαογραφικό ὑλικό τῆς Θράκης Α' 37-69

'Ιωάννη Περράκη, Σχόλια σέ μιά ἐπιγραφή τῆς Αἴνου 71-86

Θανάση Παπαζώτου, Σχεδίασμα περί τῶν μνημείων τῆς Αἴνου ἕως τίς ἀρχές τοῦ παρόντος αἰῶνος 87-125

Θανάση Κούγκουλου, Προϊστορική ἔρευνα στή Νίψα Νομοῦ "Εβρου 127-162

Θανάση Παπαζώτου, Σημαντική μαρτυρία γιά τήν ψηφιδωτή εἰκόνα Παναγίας 'Οδηγήτριας ἀπό τήν 'Ηράκλεια τῆς Θράκης 163-171

Θανάση Παπαζώτου, "Εγγραφα τῆς Συλλογῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου τῶν 'Αθηνῶν ἀναφερόμενα στή Θράκη ... 173-184

Χρήστου Μπαλόγλου, 'Η ἐμφάνιση τοῦ πολιτισμένου βίου καί ἡ πρόκυψη τῆς ἐργασίας κατά τούς 'Αβδηρίτες φιλοσόφους 185-194

Γεωργίου Χριστοφορίδη, 'Η "Ιμβρος στόν χώρο καί τόν χρόνο. «Κουρκούτα»: ἕνα διαχρονικό ἔθιμο 195-225

Θεόδωρου Κυρκούδη, 'Ιστορία τῆς Τραϊανούπολης 227-279

Θανάση Μουσόπουλου, 'Ο Κωστῆς Παλαμᾶς γιά τή Μακεδονία καί τή Θράκη 281-311

'Ιωάννη Σιγούρου, 'Αναστασιούπολη - Περιθεώριο 313-317

Δημητρίου Γουλιμάρη, 'Η κατασκευή τῆς γκάϊντας σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες δύο ἀπό τούς τελευταίους γκαϊντατζίδες τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης 319-327

Μανόλη Βαρβούνη, Συμβολή στή μελέτη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Πομάκων τῆς 'Ελληνικῆς Θράκης 329-348

Στέλλας Καλογερέα, Ἀνατολική Ρουμελία, ὄνομα - ἱστορία - λαϊκός πολιτισμός 349-372
Δημητρίου Γουλιμάρη, Ἡ ἑλληνική φορεσιά τῶν περιοχῶν Μαλγάρων καί Κεσσάνης τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης 373-394
Μόσχου Κούκου, Ὁ Ἀντώνης Ρωσσίδης ὡς πνευματικός ἐργάτης καί ἐρευνητής τῆς Ἱστορίας τῆς Θράκης 395-402
Φάνη Μαλκίδη, Σχέσεις πανεπιστημίου καί πόλης. Ἡ περίπτωση τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης καί τῆς Ἀλεξανδρούπολης 403-422
Παναγιώτη Καρακατσάνη, Τό μουσουλμανικό μοναστήρι τῆς Ρούσας 423-441

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Ἑλένης Λιανοπούλου, *Μόσχου Κούκου*, Στά βήματα τοῦ Ὀρφέα. Ὁδοιπορικό τῆς Θράκης 445-448
Μανόλη Βαρβούνη, *Paul Sant Cassia - Constantina Bada*, The making of the Modern Greek family. Marriage and Exchange in nineteenth century Athens 449-451
Μανόλη Βαρβούνη, *Εὐθ. Παπαταξιάρχη - Θεοδ. Παραδέλλη (ἐπιμ.)*, Ἀνθρωπολογία καί Παρελθόν. Συμβολές στήν κοινωνική ἱστορία τῆς νεότερης Ἑλλάδας 452-456
Μόσχου Κούκου, *Πέτρου Γεωργαντζῆ*, Θρακικός ἀγώνας 1912-1920 457-458
Βιβλία πού λάβαμε 459-461

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἔγγραφα σχετικά μέ τό 2ο Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν 463-478

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ 479-486

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

(Συνέχεια ἀπό τόν προηγούμενο τόμο τῆς Ἐπετηρίδας)

Εἶναι πράγματι μεγάλη ἐργασία καί χρήζει ἰδιαίτερης ἔρευνας ἡ διασταύρωση πληροφοριῶν τῶν ἐγγράφων τοῦ τόμου Πρακτικῶν τῆς Ἐκπαιδευτικῆς καί Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἔτους 1885. Ἔκρινα σκόπιμο ὅτι αὐτή τή στιγμή προέχει ἡ δημοσίευση ἀπορρήτων ἐγγράφων τοῦ ἴδιου ἔτους ἀλλά καί τοῦ προηγούμενου 1884, τά ὁποῖα γιά ἄγνωστο λόγο ἔχουν ἀντιγραφεῖ στόν τόμο τοῦ 1885[1]. Λόγος τῆς προτίμησής μου αὐτῆς εἶναι ὅτι τά ἀπόρρητα ἔγγραφα δύο ἐτῶν παρέχουν πολύ γενικότερες πληροφορίες γιά θέματα καί πρόσωπα τῆς Θράκης στό σύνολό της.

Ἡ συστηματική καταχώρηση τῶν ἐγγράφων τῆς Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητας ἀποτυπώνει μέρα μέ τή μέρα τήν ἀγωνία τῶν ἰθυνόντων του γιά τή διείσδυση παραγόντων τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στή Θράκη καί γιά τήν κατάσταση τῆς παιδείας στόν ἴδιο χῶρο, τήν ὁποία καί θεωρεῖ βασικό ἐφόδιο στήν προάσπιση ἐθνικῶν ζητημάτων. Ἡ Ἀδελφότητα ἔχει συναίσθηση ὅτι ὁ ἔλεγχος ἀπό πνευματική ἄποψη τοῦ σαντζακίου τῆς Γκιουμουρτζίνας καί ἰδιαίτερα τοῦ καζᾶ τῆς Ξάνθης, περιοχῆς συνδέσμου μεταξύ Θράκης καί Μακεδονίας, ἔχει μεγάλη σημασία γιά τήν ἐθνική ὑπόθεση. Ἡ τοποθέτηση ἀρχιερατικῶν ἐπιτρόπων μέ συγκεκριμένο σκοπό τήν τόνωση τοῦ ἠθικοῦ πληθυσμῶν τῆς Θράκης ἀπέναντι σέ διάφορες ἐπιβουλές, ἡ λύση διαφόρων οἰκονομικῶν δυσκολιῶν στήν τοποθέτησή τους καί ἡ συνεχής ἐπαφή μέ τόν Κωνσταντῖνο Παπαρρηγόπουλο, Πρόεδρο τοῦ Συλλόγου πρός Διάδοση τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων τῆς Ἀθήνας, Συλλόγου ὁ ὁποῖος ἐνισχύει οἰκονομικά τήν προσπάθεια τῆς κωνσταντινουπολίτικης Ἀδελφότητας, ἀποτελοῦν μέρος τῶν δραστηριοτήτων τῆς Ἀδελφότητας.

1. Καταχωροῦνται μάλιστα μέ αὔξοντα ἀριθμό 1. Στήν καταχώρηση καί ἀποστολή ἀπορρήτων τοῦ 1884 καί 1885 ἡ ἀρίθμηση κρατήθηκε συνεχής.

Ἀπό τά 41 ἀπόρρητα ἔγγραφα πού περιέχονται στόν τόμο τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἐκπαιδευτικῆς καί Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος Κωνσταντινουπόλεως ἀποδίδω στήν ἔρευνα τά 15, κρίνοντας τά ὑπόλοιπα ὡς εἰδικότερης καί μικρότερης σημασίας. Θεωρώντας ὅτι ἀνοίγεται ἕνα σημαντικό κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης στά τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα, καί μή ἔχοντας τό χρόνο καί τή γνώση, ἀφήνω σέ ἐπιτηδειότερους τή μελέτη αὐτοῦ τοῦ πρωτοδημοσιευόμενου ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ.

Ἀριθ. πρωτοκ. 8 / Ἀριθ. Διεκπαι. 6 *24 Σεπτεμβρίου 1884*

Ἐξοχώτατε,

Ὁ δεύτερος διερμηνεὺς τῆς πρεσβείας κ. Ἀποστολίδης ἀνεκοινώσατο ἡμῖν τὸ ἀπὸ 14 Αὐγούστου ἔγγραφον τοῦ ἐν Δεδὲ ἀγὰτς ὑποπροξένου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, καίτοι ἀνακριβείας ἐν τοῖς πλεῖστοις περιέχον ἐνεποίησεν ἡμῖν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν, διότι ἀποκαθίστησι τὸν καὶ κρεῖσσονα καὶ μόνον τρόπον τῆς εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἀναμίξεως τῶν προξενικῶν ὑπαλλήλων, καθ' ὃν οὗτοι, ἐπιμελῶς ἐπιτηροῦντες τοὺς διεξάγοντας τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐργασίαν, ἀναφέρουσι τὰς παρατηρήσεις αὐτῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, παρὰ τούτου ζητοῦντες τὴν θεραπείαν τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἄλλως τε δὲ πεποίθαμεν ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπηγορεύθη εἰς τὸν ἐν Δεδὲ ἀγὰτς ὑποπρόξενον ὑπὸ μόνης τῆς ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων μερίμνης, καὶ ὅτι ὁ τοιοῦτος τοῦ ἐγγράφου χαρακτηρισμὸς δὲν ἀμαυροῦται ἐκ τοῦ ὅτι προξενικὸς ὑπάλληλος διατυπώνει τὰς ἀντεθνικωτέρας κατὰ τοῦ πρωτίστου ἐν Τουρκίᾳ ἐθνικοῦ Σωματείου κατηγορίας, αἵτινες ὑπὸ ἕναν μόνον ὅρον ἐπετρέποντο εἰς προξενικὸν ὑπάλληλον, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ κυρῶσαι τὰς κατηγορίας ταύτας διὰ γεγονότων ὁριζομένων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Ἂν ὁ κ. Ζουλούμης ἠκολούθει ἐν τῇ εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἀνάμιξιν τῇ μεθόδῳ, ἣ νῦν ἠκολούθησε ἀποστείλας τῷ Ὑπουργείῳ τὸ περὶ οὗ πρόκειται ἔγγραφον, δὲν ἤθελεν εὑρεθῇ ἡ Ἀδελφότης εἰς τὴν λυπηρὰν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τῇ 4 Ἀπριλίου ἐνεστῶτος ἔτους πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον ὅσα ἔγραψε περὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ κ. Ζουλούμη, κατὰ τὸ ᾧδε ἐπισυνημμένον ἀντίγραφον.

Μετὰ τὰ προκαταρτικὰ ταῦτα, ἀπαντῶντα εἰς ὅ,τι ἀόριστον περιέχει τὸ προκείμενον προξενικὸν ἔγγραφον, παρέχομεν καὶ τὰς ἐξῆς σχετικὰς πληροφορίας·

1) Ἡ Ἀδελφότης διοικεῖ τὴν ἐν Θράκῃ ὑπ' αὐτῆς συντηρουμένην ἐκπαίδευσιν διὰ τῶν Μητροπολιτῶν κατὰ πρῶτον λόγον, οὐδὲν ἐνεργῶσα ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου οὐδὲ ἐρχομένη εἰς συνάφειαν μετ' ἄλλων προσώπων, οὐδένα δὲ ἔχουσα οὐδαμοῦ ἴδιον ἀνταποκριτήν. Κατὰ συνέπειαν δὲ διατελοῦμεν ἐν πλήρει καὶ ἀδιαλείπτῳ συνεργασίᾳ ἐν πᾶσι μετὰ τοῦ Ἁγίου Μαρωνείας, ὅστις κατὰ τὸ προξενικὸν ἔγγραφον «ἐμπνέεται ἐξ εὐγενῶν αἰσθημάτων».

2) Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς διδασκάλους τοὺς ὑπηρετοῦντας ὑφ' ἡμᾶς ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ κ. Ζουλούμη, ἀντὶ πάσης ἄλλης διασαφήσεως ἐκτίθεμεν ᾧδε ἐν λεπτο-

μερείᾳ τὰ κατ' αὐτοὺς –καὶ ὁ διδάσκαλος Καβατζηκίου, διορισθεὶς πέρισυ, εἶναι τελειόφοιτος τῆς Μεγάλης τοῦ γένους Σχολῆς, ὑπηρέτησεν ἄλλοτε εὐδοκίμως ἐν Δεδὲ ἀγὰτς καὶ Ὀρτᾶ κιόϊ ἐν δὲ Καβατζηκίῳ ἐχρησίμευσε καὶ χρησιμεύει ἡμῖν οὐχὶ μόνον ὡς εὐδόκιμος διδάσκαλος ἀλλ' ὡς ἀληθὴς πράκτωρ, χρησιμεύσας ἰδίᾳ πολυτίμως ἐν τὸ προνομιακῷ ζητήματι καὶ ἐν τῷ τῆς ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων· ἐφ' ᾧ ὁ μὲν Ἅγιος Μαρωνείας παρεκάλεσεν ἡμᾶς θερμῶς νὰ ἀναδιορίσωμεν αὐτόν, ὡς χρησιμώτατον, ἡ δὲ Κοινότης προεβίβασε τὴν μισθοδοσίαν αὐτοῦ κατὰ 10 λίρας–, β) Ὁ ἐν Πασμακτσῇ διδάσκαλος, πέρισυ διορισθείς, εἶναι εἷς τῶν δοκιμωτέρων ἀποφοίτων τῶν Ζαριφείων ὅπου ἐσπούδασεν ὡς ὑπότροφος τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, καὶ διακριθεὶς ἐπὶ ἐπιμελείᾳ καὶ ἀρετῇ. Ἀνεδείχθη ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῷ πτωχῷ τούτῳ χωρίῳ, τὸ ὁποῖον κατεπείσθη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ν' ἀνεγείρῃ Σχολήν, δαπανηθεισῶν 70 λιρῶν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Διὰ τοὺς γνωρίζοντας τοὺς ἀπαιδεύτους χωρικοὺς τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι μέγα κατόρθωμα δι' ἕνα διδάσκαλον. Καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ οὗτος συνειργάσθη μετὰ τοῦ ἐν Καβατζηκίῳ ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασιν, ἐφ' ᾧ ὁ Ἅγιος Μαρωνείας παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὄχι μόνον νὰ διατηρήσωμεν αὐτὸν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαυξήσωμεν τὴν μισθοδοσίαν αὐτοῦ, ὅπερ καὶ ἐπράξαμεν. γ) Ὁ ἐν Φέρραις διδάσκαλος, ὁ ὡς ἀνήθικος ἰδίᾳ κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ κου Ζουλούμη, πέρυσι δὲ διορισθεὶς εἶναι ὁ ἄριστος τῶν περυσινῶν ἀποφοίτων τῶν Ζαριφείων, ὅπου ἐσπούδασεν ὡς ὑπότροφος τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, διακριθεὶς ἐπὶ ἐκτάκτῳ εὐφυΐᾳ καὶ ἀρετῇ, τοσαύτην ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν κατοίκων ἐπιρροὴν ὥστε ἀληθῶς ἀπολαμβάνει ἀπὸ τούτων λατρείας, καθ' ἃ μαρτυροῦσιν τὰ παρ' ἡμῶν ἔγγραφα ὑπογεγραμμένα οὐχὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἐφοροεπιτροπῆς ἀλλ' ὑπὸ πλείστων κατοίκων. Χρησιμοποιῶν τὴν ἐν τῷ τόπῳ ἐπιρροὴν τοῦ Ἁγίου Μαρωνείας, κατόρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς κατοίκους εἰς ἀνέγερσιν δύο σχολειακῶν κτιρίων, δαπανηθεισῶν 200 λιρῶν. Καὶ περὶ τούτου ὁ Ἅγιος Μαρωνείας τὰς ἀρίστας ἐποιήσατο ἡμῖν συστάσεις. δ) Ὁ ἐν Ρουμτζουκίῳ πέρυσιν ὡς διδάσκαλος ἦτο εἷς τῶν ἀρίστων ἀποφοίτων τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, κατορθώσας καὶ αὐτὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν νέου Σχολειακοῦ κτιρίου ἀντὶ 160 λιρῶν, συνεργασθεὶς δὲ μετὰ τῶν ἀνωτέρω συναδέλφων του ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασι. Ἐφέτος προεβιβάσαμεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Διδυμοτείχῳ Σχολήν, διορίσαντες ἀντ' αὐτοῦ ἀπόφοιτόν τινα τοῦ ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου, εὐδοκίμως ἀπὸ τριῶν ἐτῶν ὑπηρετοῦντα ὑφ' ἡμᾶς. ε) Οἱ ἐν Δεδὲ ἀγὰτς περυσινοὶ διδάσκαλοι δὲν εἶχον διορισθῆ ὑφ' ἡμῶν, ἐκ τούτων δὲ οἱ μὲν τῆς τῶν ἀρρένων Σχολῆς παρητήθησαν ἐφέτος, ἡ δὲ παρθεναγωγὸς ἐπαύθη ὑφ' ἡμῶν δι' ἄλλους τε λόγους, ἰδίᾳ ὅμως διὰ λόγους ἐνδιαφέροντας τῷ κ. Ὑποπροξένῳ πάντως δὲ τῷ Ὑποπροξενείῳ· ὁ διορισθεὶς ἐφέτος διευθυντὴς τῆς ἐκεῖ Σχολῆς τῶν ἀρρένων εἶναι ἀπόφοιτος τοῦ Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ὑπηρετήσας λίαν εὐδοκίμως ἐν Σελίτσῃ τῆς Μακεδονίας ὅπου ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέδωκεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν, ὥστε ἡ Διοίκησις, ῥαδιουργηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐναντίων, συνέλαβεν αὐτὸν καὶ ἐν φυλακαῖς ἔρριψεν, μετὰ κόπου δὲ καὶ μόχθου πολλοῦ κατόρθωσεν ὁ πρώην Πατριάρχης ν' ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ

τῶν φυλακῶν. Ὁ δὲ δεύτερος διορισθεὶς ἐφέτος διδάσκαλος εἶναι ἀπόφοιτος τῶν Ζαριφείων, ὅπου ἐσπούδασεν ὡς ὑπότροφος τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, διακριθεὶς ἐπὶ ἐπιμελείᾳ καὶ ἀρετῇ. Ἡ δὲ διορισθεῖσα ἐφέτος παρθεναγωγὸς εἶναι ἡ ἀρίστη ἀπόφοιτος τῶν Ζαριφείων, ὅπου ἐσπούδασεν ὡς ὑπότροφος τοῦ Θρακικοῦ, ὑπηρέτησε δὲ οὕτως εὐδοκίμως ἐν πᾶσι διακριθεῖσα ἐν Ὀρτᾶ κιόϊ τῆς Θράκης, ὥστε ἡ Κοινότης ἐκείνη πικρότατα διετύπωσεν ἡμῖν παράπονα, ὅταν ἐσχάτως μετεθέσαμεν αὐτὴν εἰς Δεδέ-ἀγάτς, διότι ἀποδίδομεν καὶ ἡμεῖς ἣν ὁ κ. Ζουλούμης ἀξίαν εἰς τὴν θέσιν ταύτην. στ) Ἐν Μάκρῃ ὁ περυσινὸς διδάσκαλος ἦτο τελειόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου σταλεὶς πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἡ δὲ περυσινὴ διδάσκαλος, σύζυγος αὐτοῦ, ἀπόφοιτος τῶν Ζαριφείων. Παραιτηθέντων δὲ τούτων διὰ λόγους οἰκογενειακούς, διωρίσαμεν ἐφέτος ὡς διδάσκαλον μὲν ἀπόφοιτόν τινα τῆς Μεγάλης τοῦ γένους Σχολῆς, ἀπὸ δεκαετίας εὐδοκίμως διδάσκοντα, παρθεναγωγὸν δὲ τὴν σύζυγον αὐτοῦ, ἀπόφοιτον τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Παρθεναγωγείου καὶ ἀρχαίαν διδάσκαλον. ζ) Ἐν Γενὶ κιόϊ διατηροῦμεν εἰσέτι τὸν πρὸ 3 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ πρώην ἐν Δεδὲ ἀγὰτς Ὑποπροξένου διορισθέντα διδάσκαλον. η) Ἐν Χιρκᾷ διδάσκαλος πέρυσι διορισθείς, εἶναι τελειόφοιτος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς.

Τὴν περὶ Τσομπάν-κιόϊ πρότασιν τοῦ κ. Ζουλούμη ἐγκρίναμεν πληρέστατα, οὐδόλως ὅμως ἐγκρίνομεν τὴν δημιουργίαν ἐπισκοπῆς ἐν Δεδὲ ἀγάτς, ἐνῶ τοὐναντίον θὰ ἀπέβαινε τὰ μάλιστα συντελεστικὴ εἰς τὸν ἡμέτερον ἀγῶνα ὁ ἐν Δεδὲ ἀγὰτς διορισμὸς Ἐπισκόπου, ὡς ὑπαλλήλου ἐμμίσθου τοῦ Ἁγίου Μαρωνείας.

Περὶ τῶν δεόντων γενέσθαι ἐν τῷ ἐπικαιροτάτῳ τούτῳ τῶν τμημάτων τῆς Θράκης ἐγράψαμεν καὶ θὰ γράψωμεν καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον.

Τὰ ἀνωτέρω ἀρκοῦσι, πιστεύομεν καὶ εἰς ἀνασκευὴν τῆς προσωπικῆς κατὰ τοῦ κ. Καραπαναγιώτου μομφῆς, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἐπιζήμιον ἂν ἐν ἰδιαιτέρῳ ᾠδε ἐπισυνημμένῳ σημειώματι, παράσχωμεν πληροφορίας τινας περὶ αὐτοῦ, διαβεβαιώσομεν δέ, ὅτι τῆς ἀπολύτου ἀπολαύει ἡμῶν ἐμπιστοσύνης, ὅτι πολλὰ ἔλαβε καὶ ἐξακολουθεῖ λαμβάνων τεκμήρια συμπαθειῶν παρὰ τῶν Κοινοτήτων, παρὰ ταῖς ὁποίαις διέτρεξεν ὡς ἰατρός, ἐγκατασταθεὶς πρὸ δύο ἐτῶν ἐνταῦθα ἕνεκα οἰκογενειακῶν δυστυχημάτων, ὅτι ὁ ἐν Φιλιππουπόλει Πρόξενος κ. Γενάδης καὶ οἱ Ἅγιοι Ἀδριανουπόλεως καὶ Φιλιππουπόλεως εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαπιστώσωσι τὰς πληροφορίας ταύτας καὶ ὅτι εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν εἴχομεν ὀλίγους ὡς τὸν κ. Καραπαναγιώτην Spécialistes ἐν τῇ ἐθνικῇ ἐργασίᾳ.

Μετὰ τῆς μᾶλλον διακεκριμένης ὑπολήψεως

Ὁ Προσωρινὸς Ἀντιπρόεδρος — Ὁ Γεν. Γραμμ.

Ἀρ. Πρωτ. 10 / Ἀρ. Διεκπ. 7 28 Σεπτεμβρίου 1884

Πρὸς τὸν Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμ. Συλλόγου.

Ἀποκρινόμενοι εἰς τὴν ἀπὸ 18 ἐνεστῶτος ὑπ' ἀριθ. 1266 ὑμετέραν ἐπιστολήν, ἐγκλείουσαν ἀπόσπασμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 1126 ἐκθέσεως τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει Προξενείου, χαίρομεν μεγάλως, ὅτι τοσοῦτον πρακτικὰς ἔχει τὸ εἰρημένον Προξενεῖον τὰς περὶ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας ἀντιλήψεις.

Ἐγκρίνομεν πληρέστατα τὴν πρότασιν περὶ μεταθέσεως τοῦ Οἰκονόμου Παπᾶ Νικολάου ὡς ἐποπτοϊεροκήρυκος εἰς Ξάνθην καὶ ἰδίᾳ εἰς Ἀχῆ Τσελεμπῆ, διότι, ὡς γνωστόν, μέγιστος ἀπειλεῖται ἐπ' ἐσχάτων ὁ ἐκεῖ κίνδυνος καὶ διότι μόνος κατάλληλος διὰ τὴν θέσιν ταύτην εἶνε ὁ Παπᾶ Νικόλαος.

Ὑπάρχουσιν ὅμως δυσχέρειαί τινες διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς προτάσεως ταύτης· ἐν πρώτοις εἶνε ἀμφίβολον ἂν κατ' ἀρχὴν ὁ Παπᾶ Νικόλαος θὰ δεχθῇ νὰ καταλίπῃ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μεταβῇ εἰς Ξάνθην, ἔπειτα μεγάλως ἀμφιβάλλομεν ἂν ὁ Ἅγιος Ἀδριανουπόλεως θὰ δεχθῇ ν' ἀποχωρισθῇ τοιούτου ἱκανοῦ κληρικοῦ· πλὴν τούτου ἐκ τῶν διὰ τοὺς ἐπόπτας ὡρισμένων εἰς ἡμᾶς πιστώσεων, εἰς ἃς συμπεριλαμβάνομεν καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου χορηγουμένας 72 λίρας τῷ Παπᾷ Νικολάῳ καὶ τὰς τοῦ Συλλόγου Ἀδριανουπόλεως 40 λίρας καὶ τὰς ὑμετέρας 50, ἤτοι ἐν συνόλῳ 162 λιρῶν (δὲν συμπεριλαμβάνομεν τὰς 150 λίρας τοῦ Παναρέτου, διότι τὸ προκῦψαν ἐκ τῆς γενησομένης ἐλαττώσεως τῆς μισθοδοσίας τούτου ποσὸν ἐχρησιμοποιήθη ἤδη διὰ τὸ μισθολόγιον τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ Ἀδριανουπόλεως), ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου λέγομεν, πρέπει νὰ ποριθῶμεν τὴν μισθοδοσίαν τοῦ Παπᾶ Νικολάου οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν 120 λιρῶν, ὡς ἐπόπτου ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ καὶ τὴν τοῦ διορισθησομένου τρίτου ἐπόπτου ἐν τῷ διαμερίσματι 40 Ἐκκλησιῶν καὶ Ἀδριανουπόλεως· νομίζομεν δὲ λίαν ἀμφίβολον, ἂν, διὰ τοῦ ὑπάρχοντος τούτου ποσοῦ, θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἱκανοποιήσωμεν καὶ τὰς δύο ταύτας ἀνάγκας.

Παρακαλοῦμεν ὅθεν, ἵνα, ἐπιτρέψητε ν' ἀναβληθῇ ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἡ διακανόνισις τοῦ προκειμένου ζητήματος, μέχρι οὗ, μετὰ τὴν κατ' αὐτὰς ἐκλογὴν τοῦ νέου Πατριάρχου, διακανονιζομένων τῶν ἐν Θράκῃ ἀρχιερατικῶν πραγμάτων, δυνηθῶμεν νὰ ἐπιτύχωμεν ἴσως συνδυασμόν τινα, ἱκανοποιοῦντες ἐπαρκῶς καὶ ἄνευ νέας δαπάνης τὸν σκοπόν, ὃν διὰ τῆς ἐποπτείας προτιθέμεθα.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ἀριθ. πρωτοκ. 11 / Ἀριθ. Διεκπ. 8 *3 Ὀκτωβρίου 1884*

Πρὸς τὸν Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλην. Γραμμ. Συλλόγου εἰς Ἀθήνας.

Τελευταῖον ἡ ἐνταῦθα Βασιλικὴ Πρεσβεία ἀνεκοινώσατο ἡμῖν ἔγγραφόν τι ἀπὸ 14 Αὐγούστου τοῦ ἐν Δεδὲ ἀγὰτς Ὑποπροξενείου, σφοδρότατα καθαπτομένου τῆς ἡμετέρας Ἀδελφότητος, εἰς τὴν ὁποίαν τὰς ἀντεθνικωτέρας ἀπέδιδεν ἐνεργείας. Θεωροῦμεν καθῆκον νὰ διαβιβάσωμεν ᾧδε ἀντίγραφον τῶν χορηγηθεισῶν τῇ Πρεσβείᾳ πληροφοριῶν εἰς ἀνασκευὴν τοῦ Προξενικοῦ ἐγγράφου, νὰ παρακαλέσωμεν δὲ ὑμᾶς νὰ παραστήσητε τοῖς ἁρμοδίοις, ὅτι ἄτοπον εἶναι νὰ ἐπιτρέπηται τοῖς προξενικοῖς ὑπαλλήλοις τοιαῦτα περὶ ἐθνικῶν Σωματείων, οἷον τὸ ἡμέτερον, νὰ ἐκφράζωνται χωρὶς νὰ παραθέτωσιν ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ ἐν λεπτομερείαις ἠκριβολογημένας τὰς ἀξιομέμπτους τῶν Σωματείων πράξεις.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑπομιμνήσκομεν καὶ πάλιν ὅτι ἀφεύκτως πρέπει νὰ χορηγηθῶσι τῷ κ. Ζουλούμῃ αὐστηραὶ ὁδηγίαι μετριοπαθείας καὶ συνέσεως ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ν' ἀπαγορευθῇ δ' αὐτῷ ἡ εἰς τὰ διοικητικὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ λοιπὰ κοινοτικὰ ἀνάμιξις ἐξ ἧς προέκυψεν ἡ εἰς προξενικὸν καὶ ἀντιπροξενικὸν ἢ ῥαγιαδικὸν κόμμα διαίρεσις τῆς ἐκεῖ Κοινότητος. Ἔγγραφόν τι αὐτοῦ τοῦ κ. Ζουλούμη πρὸς τὴν ἐνταῦθα Πρεσβείαν, σχετιζόμενον πρὸς τελευταίαν τινα ῥῆξιν αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν ἀποδεικνύει τρανῶς, ὁπόσον εἶναι ἀναπόφευκτοι διὰ τὸν κ. Ζουλούμην αἱ ὁδηγίαι, τὰς ὁποίας ζητοῦμεν νὰ χορηγήσωσιν αὐτῷ οἱ προϊστάμενοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰδιωτικῇ αὐτοῦ συμπεριφορᾷ δέον νὰ ᾖ προσεκτικός, ἂν ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἀπόλυσις τῆς ἐκεῖ παρθεναγωγοῦ, τοῦτο ἐγένετο, διότι ἀδίκως ἢ δικαίως ἡ πρὸς αὐτὴν συμπεριφορὰ τοῦ κ. Ζουλούμη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ σχολιασθῶσιν δυσμενῶς αἱ μετ' αὐτῆς σχέσεις.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ἀριθ. Πρωτοκ. 15 / Ἀριθ. Διεκ. 10 *16 Ὀκτωβρίου 1884*

Πρὸς τὸν Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλην. Γραμμ. Συλλόγου.

Ἀποκρινόμενοι εἰς τὴν ὑπ. Ἀριθ. 1363 ἀπὸ 8 ἐνεστῶτος ὑμετέραν ἐπιστολήν, φρονοῦμεν ὅτι ἡ μεταξὺ τοῦ ὑπ. Ἀριθ. 3116 ἀπὸ 25 Σεπτεμβρίου καὶ τοῦ ὑπ. Ἀριθ. 10 ἀπὸ 28 τοῦ ἰδίου μηνὸς ἡμετέρου ἐγγράφου ὑπάρχουσαι παραλλαγαὶ συνίστανται εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι, τοῦ ἀπὸ τῆς ἐλαττώσεως τῆς τοῦ Παναρέτου μισθοδοσίας προκύψαντος ποσοῦ χρησιμοποιηθέντος κατ' ἀναπόδραστον καὶ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην ὑπὲρ τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ ἠλαττώθησαν ἐν ἡμῖν αἱ ἐλπίδες, ἵνα, ἄνευ νέας δαπάνης ἐπαρκέσωμεν εἰς τὸν διορισμὸν 3 ἐποπτῶν, καίτοι διαβεβαιοῦμεν ἐν τέλει διὰ τῆς ἀπὸ 28 Σεπτεμβρίου ἐπιστολῆς ἡμῶν ὅτι

θέλομεν προσπαθήσει ν' ἀποφύγωμεν πᾶσαν νέαν δαπάνην. Καί ἔχομεν μέν δι' ἐλπίδος ὅτι θέλομεν καταλήξει εἰς τό εὐάρεστον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἀλλά μόνον καθόσον ἀφορᾷ τήν μισθοδοσίαν τῶν ἐποπτῶν. Καθ' ὅσον ὅμως τά ὁδοιπορικά, ἐπιμένομεν πιστεύοντες εἰς ὅσα ἐγράψαμεν ἐν τῇ ἀπό 25 Σεπτεμβρίου ὑπ. ἀριθ. 3116 ἐπιστολῇ ἡμῶν. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μισθοδοσία ἐπόπτου τινός εἶναι 90 λιρῶν ἄλλου δέ τινος 80· ἐάν οὗτος ὑποχρεωθῇ νά ποιήσηται 120 ἐπισκέψεις ἐτησίως ἀντί πόσου κατ' ἐλάχιστον ὅρον ἐπιτρέπεται νά ὑπολογίσωμεν τά τῆς ὁδοιπορίας δαπάνας; τί λοιπόν ὑπολειφθήσεται ὡς μισθοδοσία εἰς τόν ἐπόπτην τοῦτον; εἶναι ἄρα δίκαιον ἐάν πρός τάς 120 ταύταις ἐπισκέψεσιν ἐπιβληθῶσι τῷ ἐπόπτῃ καί ἄλλαι, αὐτόν νά ἐπιβαρύνωσιν αἱ ὁδοιπορικαί δαπάναι; Ἡμεῖς πολύ ἀμφιβάλλομεν ἄν καί μέ τάς ἀνωτέρω δύο μισθοδοσίας, ἄνευ καταβολῆς ὁδοιπορικῶν, θά εὑρεθῶσι κληρικοί ἐπόπται, ἀναδεχόμενοι τήν ὑποχρέωσιν 120 τακτικῶν κατ' ἔτος ἐπισκέψεων.

Περί δέ τῆς προτάσεως ἵνα οἱ ἐπόπται ἐπισκέπτονται πάσας ἀνεξαιρέτως τάς Κοινότητας τῶν Σαντζακίων Ἀδριανουπόλεως, 40 Ἐκκλησιῶν, Διδυμοτείχου καί Γκιουμουρτζίνης συμφωνοῦμεν ὡς γνωστόν πληρέστατα, ἀλλ' ὑπό τόν ὅρον, ὅτι αἱ ὑποχρεωτικαί ἑκάστου ἐπόπτου ἐπισκέψεις ἐτησίως δέν θά ἦνε πλείονες τῶν 120. Ὑπολείπεται ἄρα νά ὁρίσητε ἡμῖν, ἄν μίαν καί τήν αὐτήν Κοινότητα πρέπει ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἤ πλέον νά ἐπισκεφθῇ ὁ ἐπόπτης. Κατά τήν ἡμετέραν γνώμην, ἄν μή τρίς πάντως ὅμως δίς τοῦ ἔτους πρέπει νά ἐπισκεφθῇ μίαν καί τήν αὐτήν Κοινότητα ὁ ἐπόπτης. Τό πρακτικώτερον ἴσως θά ἦτο, ἄν ἀφίετο ἡμῖν ἐπί τοῦ προκειμένου ἐλευθερία νά διανείμωμεν τάς 120 ἐπισκέψεις κατά τάς ἑκάστοτε ἀνάγκας.

Τάς ὑμετέρας ἐν τῇ ἀπό 9 ἐνεστῶτος ὑπ. ἀριθ. 1383 ἐπιστολῇ ὑμῶν σκέψεις περί ἁρμονίας μεταξύ τῶν ἡμετέρων καί τῶν προξενικῶν ἐνεργειῶν συμμεριζόμεθα πληρέστατα, ἀλλ' ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἐξηγήσαμεν καί ἄλλοτε ἐπανειλημμένως, ὑφ' ἣν ἔννοιαν βλέπομεν πάνυ εὐχαρίστως ἐνεργοῦντας ἀπό τινος τούς ἄλλους ἐν Θρᾴκῃ προξένους καί ὑφ' ἣν ἔννοιαν παραδέχεται καί ὁ ἀξιόλογος τῶν προξενείων ἐπιθεωρητής. Ἀλλ' ὁ ἐν Δεδέ ἀγάτς ὑποπρόξενος ὄχι μόνον ἀντιπράττει πρός τό εἶδος τοῦτο τῆς ἐπιτηδείου ἐργασίας ἀλλά καί ἀφορμή διαιρέσεως ἐν τῇ Κοινότητι ἐκείνῃ διατελεῖ, ἐνῶ ἀναντίρρητον εἶνε Κύριε Πρόεδρε, ὅτι πρώτιστον ἡμῶν κατά τῶν πολεμίων ὄργανον εἶνε ἡ οἰκογενειακή ὁμόνοια, χάριν τῆς ὁποίας πᾶσα θυσία ἐπιβάλλεται. Τό ἐφ' ἡμῖν οὐδέποτε ἐλθόντες εἰς συνάφειαν μετά τοῦ κ. Ζουλούμη, οὐδέποτε οὐδεμιᾶς πρός αὐτόν οὔτε διαφωνίας οὔτε διενέξεως ἀφορμήν ἔσχομεν. Περιωρίσθημεν δέ μόνον νά μεταδώσωμεν ὑμῖν πέρυσι πάσας τάς ἐν Δεδέ-ἀγάτς ἡμετέρας περί τοῦ ὑπαλλήλου τούτου πληροφορίας, μή ἐγγυώμενοι τήν ἀκρίβειαν αὐτῶν, φρονοῦντες δέ ὅτι καθῆκον ἐπιτελοῦμεν.

Ἐάν ὁ κ. Ζουλούμης ἔκρινέ τινας τῶν ἡμετέρων ἐνεργειῶν ἀλυσιτελῶς, ἐδικαιοῦτο ἤ μᾶλλον ὤφειλε νά ἐκφράσῃ ἁπλῆν καί ἄμεμπτον κατηγοριῶν τήν γνώμην αὐτοῦ ἤ πρός τήν Ἀδελφότητα ἡμῶν, ὡς πράττουσιν ἄλλοι τῶν προξένων, ἤ πρός

τὸ Ὑπουργεῖον· οὔτε ὅμως τὸ πρῶτον ἔπραξε, οὔτε τὸ δεύτερον· διότι ἐν τῷ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἀπὸ 14 Αὐγούστου ἐγγράφῳ αὐτοῦ ψέγει πράξεις ἡμῶν μηδέποτε γενομένας.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

18/12 7 Νοεμβρίου 1884

Πρὸς τὸν Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλην. Γραμμ. Συλλόγου.

Ἀποκρινόμενοι εἰς τὴν ἀπὸ 3 ἐνεστῶτος ὑμετέραν ἐπιστολὴν παρέχομεν τὰς ἐξῆς πληροφορίας.

α/. Εἰς συμπλήρωσιν τοῦ τῶν ἐποπτῶν προσωπικοῦ, ὑπάρχει ἡμῖν διαθέσιμον τὸ ποσὸν τῶν 50 λιρῶν, ἃς ὑμεῖς προσεθέσατε, αἱ εἰς τὸν Πρωτοσύγγελον τοῦ Ἁγίου Ἀδριανουπόλεως Παπᾶν Νικόλαον χορηγούμεναι ἐτησίως 72 λίραι καὶ αἱ 40 λίραι, τὰς ὁποίας ὑπεσχέθη ἡμῖν ἐξ οἰκείας πρωτοβουλίας ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει Σύλλογος. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο ποσὸν δέον νὰ θεωρηθῇ ἀμφίβολον, καθότι ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει Σύλλογος ἐξαρτᾷ, φαίνεται, τὴν χορηγίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀκεραίας ἱκανοποιήσεως τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, διαφωνεῖ δὲ πρὸς τὰς κοινῇ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου καὶ ἡμῶν εἰλημμένας ἀποφάσεις. Ἔχομεν ἐν τούτοις πολλὴν τὴν ἐλπίδα, ὅτι αἱ ἀμοιβαῖαι ἐξηγήσεις ἔξουσιν εὐάριστον ἀποτέλεσμα. Διαβιβάζομεν ὑμῖν ὧδε ἀντίγραφον τῆς τελευταίας ἡμῶν πρὸς τὸν εἰρημένον Σύλλογον ἐπιστολῆς.

β/. Ἐν τῷ ποσῷ τούτῳ δὲν περιλαμβάνομεν τὰς διὰ τὸν ἱεροδιάκονον Γερμανὸν 120 λίρας, διότι οὗτος εἶναι καὶ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου καὶ πρωτοσυγγελικὰ καθήκοντα προώρισται νὰ ἀναπληρώσῃ, πλὴν δὲ τούτου, ἡ ἐποπτευτικὴ αὐτοῦ ἐργασία ὄχι μόνον εἶναι προωρισμένη διὰ μόνα τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ πάντῃ διάφορος τυγχάνει τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων ἐποπτῶν, οἵτινες μᾶλλον πολιτικοὶ πράκτορες τυγχάνουσιν, ἐφ' ᾧ ἀνεζητήσαμεν καὶ ἀναζητοῦμεν δι' αὐτοὺς προσόντα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀπαιτοῦνται διὰ τὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπόπτην.

γ/. Δι' ἕνα καὶ μόνον ὑπάρχοντα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπόπτην τὸν κήρυκα Πανάρετον, ἦν, ὡς γνωστόν, ὡρισμένη μισθοδοσία ἐτησίως ἐξ 150 λιρῶν, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ὁδοιπορικῶν· ἐπειδὴ ὅμως ἐπέκειτο καὶ ἐπίκειται ἡ ὁριστικὴ διακανόνισις τῆς ἐποπτευτικῆς ὑπηρεσίας διὰ τοῦ διορισμοῦ ἑνὸς ἔτι καὶ δύο κληρικῶν καὶ ἐπειδή, ὡς ἐκ τούτου, ἔδει νὰ μειωθῇ ἡ ἀμοιβὴ τοῦ Πανάρετου, ἐδηλώσαμεν αὐτῷ, ὅτι μέχρι μὲν τῆς 31ης Ὀκτωβρίου ἡ μισθοδοσία αὐτοῦ λογισθήσεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν 150 λιρῶν, ἀπὸ δὲ τῆς 1ης Νοεμβρίου μέχρι τῆς ὁριστικῆς διοργανώσεως τῆς ἐποπτευτικῆς ὑπηρεσίας ἡ μισθοδοσία αὐτοῦ λογισθήσεται ἐπὶ τῇ βάσει 100 λιρῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἐνασχοληθήσεται μόνον εἰς τὸ 26 ἐν τῷ Σαντζακίῳ Διδυμοτείχου χωρίῳ. Καὶ διετύπωσε μὲν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μεταβολῇ παράπονά τινα ὁ κ. Πανάρετος, ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι τακτοποιηθήσονται καὶ ταῦτα εὐαρίστως.

δ/. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ὁδοιπορικῶν δαπανῶν δύο ἀνὰ τὴν Θράκην ἐποπτῶν, ὑποχρεωμένων εἰς 240 ἐν συνόλῳ ἐπισκέψεις, εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς 50 μόνον λίρας ὡρίσαμεν τὰς δαπάνας ταύτας διὰ τὰς 120 ἐπισκέψεις τοῦ Παναρέτου, ἐξ ἄλλου ὅμως εἶναι ἀληθὲς ὅτι διεμαρτυρήθη ὁ κ. Πανάρετος κατὰ τοῦ προσδιορισμοῦ τούτου, ἐδέχθη δ' ἐπὶ τέλους μετ' ἐπίμονον παράκλησιν καὶ ὁριστικὴν ὑπόσχεσιν ὅτι, ἐὰν εὐδοκιμήσῃ ἐπὶ τῷ ἔργῳ θὰ χορηγήσωμεν αὐτῷ ἔκτακτόν τινα ἀποζημίωσιν. Πραγματικῶς δέ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ 120 ἐπισκέψεις, ὅτι αἱ ἐπισκέψεις αὗται θὰ διατηρῶσι τὸν ἐπόπτην ἐν περιοδείᾳ ἐπὶ ἐννέα τοὐλάχιστον μῆνας, ἔπεται ὅτι ὁ ἐπόπτης, χάριν οἰκονομίας ἐξαναγκασθήσεται νὰ συντηρῇ ἴδιον ἵππον, ὑπηρέτην, ἡ συντήρησις τῶν ὁποίων θέλει ἀπαιτεῖ ἐτησίως 60 τοὐλάχιστον λίρας.

ε/. Ἐὰν πλὴν τῶν κ.κ. Παναρέτου καὶ Παπᾶ Νικολάου μὴ διορισθῇ ἕτερος ἐπόπτης, τὸ ἀνωτέρω ὁριζόμενον διαθέσιμον χρηματικὸν ποσὸν θέλει ἐπαρκέσει, ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι χορηγηθήσονται ἡμῖν αἱ 40 λίραι ἀπὸ τοῦ Συλλόγου Ἀδριανουπόλεως, ὑφ' ὑμῶν δὲ αἱ 26 λίραι, τὰς ὁποίας ἐκ τῶν 160 λιρῶν τοῦ Παναρέτου, ἐπὶ τῇ προόψει τῆς μειώσεως τῆς ἐργασίας καὶ δὴ καὶ τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ, διεθέσαμεν εἰς μισθοδοσίαν καὶ ὁδοιπορικὰ τοῦ ἐν Ἰλδιριμίῳ διδασκάλου, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν μὲ τὰς περυσινὰς 26 λίρας νὰ εὑρεθῇ ἄξιος τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ διδάσκαλος· θέλει ἐπαρκέσει τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ ὑπὸ ἕνα ἄλλον ὅρον, ὅτι δηλ. οἱ περὶ ὧν πρόκειται δύο ἐπόπται δὲν θὰ διατυπώσωσιν ἀξιώσεις ἐπαυξήσεως τῶν ὁδοιπορικῶν.

στ/. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν εὐχερὴς καταστῇ ἡ εἰς τὰ δύο ταῦτα πρόσωπα, Παναρέτου καὶ Παπᾶ Νικολάου, διανομὴ τῆς ὅλης ἐποπτευτικῆς ἐργασίας, ὑπολειφθήσονται ἔτι τὰ ἀπὸ τῶν προσώπων κωλύματα, καθὸ τοῦ εἰδικωτέρου διὰ τὴν Ξάνθην Παπᾶ Νικολάου, ἀρνουμένου νὰ στήσῃ τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ, ὡς ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, ἀμφιβόλου δὲ ὄντος ἂν καὶ ὁ Πανάρετος θέλει δεχθῇ νὰ ἐγκαταστῇ ἐν τῇ μεμακρυσμένῃ καὶ δυσπροσίτῳ ἐκείνῃ χώρᾳ. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνασχολούμεθα ἰδίᾳ κατ' αὐτάς.

ζ/. Ἐὰν ἀποφασισθῇ ὁριστικῶς ὁ διορισμὸς καὶ τρίτου ἐποπτοϊεροκήρυκος διὰ τὰ Σαντσάκια Ἀδριανουπόλεως καὶ 40 Ἐκκλησιῶν, ἡ ἀπαιτηθησομένη δαπάνη ἔσται πάντως οὐχὶ ἐλάσσων τῶν 120 λιρῶν, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὁδοιπορικῶν. Ἡμεῖς κατ' ἀρχὰς ἠλπίζομεν ὅτι διὰ τοῦ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν πρὸ πολλοῦ τεθέντος ποσοῦ θὰ ἐπηρκοῦμεν εἰς τὸν διορισμὸν καὶ τῶν τριῶν ἐποπτῶν, καθ' ὃν τρόπον ἐξηγήσαμεν διὰ τῆς ἀπὸ 3 Αὐγούστου ὑπ' ἀριθ. 2700 ἡμετέρας ἐπιστολῆς. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς ἐκ τῶν ἀξιώσεων τῶν κ.κ. Παναρέτου καὶ Παπᾶ Νικολάου, τὸ δὲ ὡς ἐκ τῆς ὑπὲρ τοῦ Ἰλδιριμίου διαθέσεως τῶν 26 λιρῶν βλέπομεν ἤδη ὅτι ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσωμεν. Θὰ διηυκολύνετο δὲ ἀρκούντως ἡ διευθέτησις τοῦ ζητήματος, ἂν τὸ Πατριαρχεῖον, ὡς πειρώμεθα νὰ πείσωμεν αὐτὸ κατ' αὐτάς, ἐδέχετο νὰ καταβάλλῃ, καθάπερ καὶ ἄλλοτε 60 λίρας τοὐλάχιστον διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἐποπτοϊεροκήρυκος.

η/. Ἡ ἡμετέρα Ἀδελφότης, ἐκτεθιμένη ἤδη εἰς ἔλλειμμα 500 λιρ. κατὰ τὸ τρέχον ἔτος, χάριν τῆς θεραπείας νέων ἐπειγουσῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν, μὴ βλέπουσα δὲ μηδὲ πόρρωθεν αὔξησιν τῶν προσόδων αὐτῆς μηδὲ σχοῦσα παρ' ὑμῶν τὴν συνδρομήν, ἣν ἄλλοτε ἐζήτησε διὰ τὴν εἴσπραξιν σπουδαίου κεφαλαίου αὐτῆς, ἀδυνατεῖ ἀπολύτως ν' ἀναλάβῃ οἱανδήποτε νέαν δαπάνην, ἔστω καὶ ἐλαχίστην. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι, ἂν μὴ ἀπὸ τοῦδε ληφθῇ ἔγκαιρος περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῆς πρόνοια, θέλομεν ἀναγκασθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος νὰ περιστείλωμεν κατὰ 1000 λίρας τὰς ἐν Θράκῃ ἐργασίας ἡμῶν.

θ/. Ἐὰν δύο μόνον ἔσονται οἱ ἐποπτοϊεροκήρυκες, ὁ εἷς μὲν τούτων, ἐδρεύων ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ, ἔξει δικαιοδοσίαν ἐν μόνῳ τῷ Σαντσακίῳ Γκιουμουρτζίνης· ὁ ἄλλος δὲ ἐδρεύων ἐν Ἀδριανουπόλει ἢ Διδυμοτείχῳ ἔξει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τὰ Σαντσάκια Ἀδριανουπόλεως, Διδυμοτείχου καὶ 40 Ἐκκλησιῶν. Ἂν δὲ οἱ ἐποπτοϊεροκήρυκες ἔσονται τρεῖς, ὁ εἷς μὲν ἐδρεύων ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ ἔξει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τὸ Σαντσάκιον Γκιουμουρτζίνης, ὅσον μέρος ὑπάγεται εἰς τὸν Ἅγιον Ξάνθης, ὁ δεύτερος ἔξει τὸ Σαντσάκιον Διδυμοτείχου καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Ἅγιον Μαρωνείας μέρος τοῦ Σαντσακίου Γκιουμουρτζίνης, ὁ δὲ τρίτος τὰ Σαντσάκια Ἀδριανουπόλεως καὶ 40 Ἐκκλησιῶν.

Θέλομεν περιμείνει τὴν ὑμετέραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπάντησιν ἵνα προβῶμεν εἰς τὴν ὁριστικὴν τοῦ ζητήματος διευθέτησιν, μὴ ἐπιτρεπομένης ἐπὶ πλέον τῆς νῦν ἐκκρεμοῦς καταστάσεως.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ὁ Προσωρινὸς Ἀντιπρόεδρος — Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

32/22 — 20 Δεκεμβρίου 1884

Πρὸς τὴν Α. Πανιερότητα τὸν Ἅγιον Ξάνθης κ.κ. Φιλόθεον.

Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς ὡς ταχίστης ἐγκαθιδρύσεως ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ ἐπείγει ὡς ὑμεῖς τε ὑπὲρ πάντα ἄλλον κάλλιον γινώσκετε καὶ ἡμεῖς ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ διὰ προσθέτων διασαφήσεων θέλομεν ἐξηγήσει, τὸ ἡμέτερον Συμβούλιον, ἀρχαίαν ἀπὸ πολλῆς συνεργασίας πεποίθησιν ἐφ' ὑμᾶς τρέφον καὶ κολακευόμενον νὰ πιστεύῃ ὅτι ὅλως ἀνάλογον καὶ ὑμεῖς τρέφετε πρὸς αὐτὸ ἐμπιστοσύνην, προέβη εἰς τὸ ν' ἀναλάβῃ ὑλικὰς ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τοῦ αἰδεσιμωτάτου Οἰκονόμου Παπᾶ Νικολάου, πεισθέντος ν' ἀπέλθῃ ἀμέσως εἰς Ξάνθην πρὸς ὑμᾶς καὶ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα ὑμετέρου ἀντιπροσώπου ἐν Πασμακλῇ.

Ὁ αἰδεσιμώτατος Παπᾶ Νικόλαος ἔσται καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ὑπάλληλος τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος, μὴ δυνάμενος νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν Ἀχῇ Τσελεμπῇ, εἰ μὴ ἐφ' ὅσον ἀπολαύει ἀκεραίας τῆς ἐμπιστοσύνης ὑμῶν· κατὰ συνέπειαν ὁ Παπᾶ Νικόλαος θέλει ἐνεργεῖ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τὰς ὑμετέρας ὁδηγίας καὶ ἐντολὰς ἐκτελῶν πρὸς ταῖς ὁλίγαις τῆς Ἀδελφότητος ἐκ-

παιδευτικαῖς ἐργασίαις πάντα ὅσα οἱ ἀπανταχοῦ ἀρχιερατικοὶ ἐπίτροποι ἐκτελοῦσι καθήκοντα, περιοριζόμενα ὅμως πάντοτε ἐντὸς τοῦ Καζᾶ Ἀχῆ Τσελεμπῆ. Ὁ Παπᾶ Νικόλαος ὑποχρεοῦται νὰ ἐπισκεφθῇ τρὶς τοῦ ἔτους πάνθ' ὅσα χωρία τοῦ εἰρημένου Καζᾶ ἡ ὑμετέρα Πανιερότης θεωρεῖ ὡς ὑπαγόμενα τῇ Μητροπόλει, ἢ δυνάμενα νὰ ὑποκύψωσι καὶ πάλιν δι' ἐπιτηδείου ἐργασίας τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ.

Ἡ ὑμετέρα Πανιερότης εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται ὑλικὴν ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν Παπᾶ Νικόλαον, ἀπάσης τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ ἐπιβαρυνούσης ἡμᾶς. Ἡ Ἀδελφότης εἰς τὴν μεγάλην ταύτην θυσίαν ὑποβαλλομένη, ἐλπίζει ὅτι δι' ἐπιτηδείου ἀρχιερατικοῦ ἐν Ἀχῆ Τσελεμπῆ ἐπιτρόπου θέλει ματαιώσει μὲν πᾶσαν ἐν τῷ διαμερίσματι τούτῳ ῥαδιουργίαν τῆς Ἐξαρχίας, ἀνυψώσει δὲ τὴν πρὸς τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσιν τῶν κατοίκων, ἐπανερχομένου τοῦ μνημοσύνου τοῦ ὑμετέρου ὀνόματος, ἐν οἷς ἐξέλιπεν ἤδη ναοῖς καὶ ἐργασθεῖ κατὰ τρίτον λόγον εἰς προαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἐν τῷ σπουδαίῳ ἐκείνῳ τμήματι, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ μεταίχμιον Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης. Ἡ ὑμετέρα ἐγνωσμένη ἡμῖν ἐμπειρία ἐγγυᾶται ὅτι θέλει ἐπιτύχει ἐν τῷ δυσχερεῖ τούτῳ ἔργῳ, χρησιμοποιοῦσα τὰ πολλὰ προσόντα τοῦ Παπᾶ Νικολάου. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἶνε, ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμου ὑμῶν αἰτήσεως ὁ Μουτεσαρίφης Γκιουμουρτζίνας συστήσῃ εἰς τὸν Καϊμακάμην Ἀχῆ Τσελεμπῆ τὸν Παπᾶ Νικόλαον ὡς ἐπίσημον καὶ ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἀρχῆς ἀνεγνωρισμένον ἐπίτροπον τῆς ὑφ' ὑμᾶς Μητροπόλεως.

Παρὰ τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος μίαν μόνον ἐξαιτούμεθα χάριν, νὰ μὴ ἀνατίθησι δηλαδὴ τῷ Παπᾶ Νικολάῳ ἐντολὰς ἔξω τοῦ Καζᾶ Ἀχῆ Τσελεμπῆ, εἰμὴ μόνον, καθ' ἣν ἐποχὴν διατρίβετε ὑμεῖς αὐτὸς ἐν Ἀχῆ Τσελεμπῆ καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι τὰ ὁδοιπορικὰ ἔξοδα τοιούτων ἔξω τοῦ εἰρημένου Καζᾶ ἀποστολῶν ἔσονται εἰς βάρος ὑμῶν.

Ἐλπίζοντες τὰ αἰσιώτατα ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς ἐπαρχίᾳ εἰς τὸ ἑφ' ἑξῆς καὶ ἀποδεχόμενοι ταχίστην τὴν περὶ ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Παπᾶ Νικολάου ὑμετέραν ἀπάντησιν διατελοῦμεν μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

38/23 20 Δεκεμβρίου 1884

Πρὸς τὸν Αἰδεσιμώτατον Οἰκονόμον Παπᾶ Νικόλαον

Τὸ καθ' ἡμᾶς Συμβούλιον, ἔχον ὑπ' ὄψει τὰς συστάσεις τοῦ Ἁγίου Ἀδριανουπόλεως περὶ τῆς ὑμετέρας ἐπιτηδειότητος ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐργασίᾳ ἐνέκρινεν, ἵνα καταλάβητε τὴν κενὴν θέσιν τοῦ ἐν τῷ Καζᾶ Ἀχῆ Τσελεμπῆ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου, τὴν πλήρωσιν τῆς ὁποίας ἀνέθετο ἡμῖν ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ κυριάρχου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκείνης περιφερείας Ἁγίου Ξάνθης κ. Φιλοθέου.

Ὡς ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος, ἔχοντες τὴν ἕδραν μὲν ὑμῶν ἐν Πασμακλῇ τὴν δὲ δικαιοδοσίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ εἰρημένου μόνον Καζᾶ, ὀφείλετε νὰ ἐργασθῆτε, ὅπως ματαιώνητε, δι' ὧν ἑκάστοτε κρίνετε προσφόρων μέσων τὰς ῥαδιουργίας τῆς σχισματικῆς ἐξαρχίας πρὸς ἀποπλάνησιν τοῦ Ὀρθοδόξου ποιμνίου, ἑδραιώσητε τὴν εἰς τὴν Μητρόπολιν Ξάνθης καὶ τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ὑποταγὴν τῶν τυχὸν ἀμφιβόλων χριστιανικῶν χωρίων, συντελέσητε πρὸς ἐπάνοδον τῶν τυχὸν ἀπεπλανημένων ἤδη εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιτύχητε νὰ μνημονεύηται πανταχόθι τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ξάνθης, ἐν γένει δὲ ν' ἀνυψώσητε τὸ θρησκευτικὸν τῶν κατοίκων φρόνημα. Ἐν ταῖς ἐνεργείαις ὑμῶν ταύταις οὐδὲν θέλετε ἐνεργεῖ ἐν ἀγνοίᾳ ἢ παρὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἁγίου Ξάνθης, τοῦ ὁποίου εἶσθε ὑπάλληλος. Κάλλιον ἡμῶν ἐκ πείρας κατανοεῖτε, ὅτι ἐν τῇ δυσχερεῖ ταύτῃ καὶ ὑψίστῃ ἀποστολῇ ὑπὸ ἕνα μόνον θέλετε ἐπιτύχει ὅρον, ἐὰν δῆλον ὅτι διὰ τῆς ἐν πᾶσι ἐπιτηδείου ὑμῶν πολιτείας, κερδίσητε ἀκεραίαν τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ προσωπικὴν συμπάθειαν τῶν κατοίκων· οὐδὲ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν ὑμῖν ἐνταῦθα πῶς θέλετε φθάσει εἰς τὸ κέρδος τοῦτο: 1) νὰ ἐπισκέπτησθε τρὶς τοῦ ἔτους τὰ ἐν τῷ εἰρημένῳ Καζᾶ χωρία, ὅσα ἢ εἶνε γνωστὰ ὡς πιστὰ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἁγίου Ξάνθης δύνανται νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων· 2) νὰ κηρύσσητε τακτικῶς ἐν τοῖς ναοῖς, ἐξηγοῦντες ἐν τῇ ἐγχωρίᾳ γλώσσῃ τὴν ἑκάστοτε περικοπὴν Εὐαγγελίου, συσχετίζοντες ταύτην πρὸς τὰς καθημερινὰς ὑποθέσεις τῶν χωρικῶν καὶ τὰ κοινοτικὰ ζητήματα, ὑπεκκαίοντες τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ συντελοῦντες εἰς τὴν ἀκεραίαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐκπλήρωσιν τῶν τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας καθηκόντων· 3/ νὰ ὑπερασπίζητε θερμῶς καὶ ἀνενδότως πάσας τὰς παρὰ τῷ ἐγχωρίῳ Διοικητηρίῳ ὑποθέσεις τῶν χωρικῶν.

Καὶ τὰ ταῦτα μὲν ἀποτελοῦσι τὸν κυριώτατον σκοπὸν τῆς ὑμετέρας ἀποστολῆς· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον θέλετε ἀσχοληθῆ καὶ εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου προαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως. Πασῶν τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐκθέσεων, ἃς περὶ τῶν εἰρημένων ἐνεργειῶν θέλετε στείλει τῷ ὑμετέρῳ προϊσταμένῳ ὀφείλετε ἀποστέλλειν καὶ ἡμῖν ἀμέσως ἀντίγραφον.

Προσέτι ὀφείλετε, ἵνα πᾶσαν ἐντολὴν τοῦ Ἁγίου Ξάνθης, εἴτε γενικὰ συμφέροντα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ δικαιοδοσίᾳ, εἴτε ἀτομικὰ τοῦ Μητροπολίτου ἀφορῶσαν, προθύμως ἐκτελῆτε, ὡς πάντες οἱ ἀρχιερατικοὶ ἐπίτροποι ὑπακούοντες ἐν γένει εὐλαβέστατα πρὸς τὸν Ἅγιον Ξάνθης, τοῦ ὁποίου εἶσθε ὑπάλληλος. Ἀποστολαὶ ἐκτὸς τοῦ Καζᾶ Ἀχῆ-Τσελεμπῆ δὲν θέλουσι ἀνατίθεσθαι ὑμῖν εἰ μὴ καθ' ἣν ἐποχὴν διατρίβει ἐν τῷ διαμερίσματι τούτῳ ὁ Ἅγιος Ξάνθης καὶ τότε θέλετε λαμβάνει ἀποζημίωσιν διὰ τὰ ὁδοιπορικὰ ἔξοδα τῶν τῆς κατηγορίας ταύτης ἀποστολῶν.

Ἡ μισθοδοσία ὑμῶν ἀρχομένη ἀπὸ τῆς 1ης προσεχοῦς Ἰανουαρίου ὡρίσθη εἰς 140 λίρας ἐτησίως, ἐπιβαρύνουσα καθ' ὁλοκληρίαν τὴν Ἀδελφότητα καὶ καταβληθησομένην εἰς μηνιαίας δόσεις. Οὐδεμίαν δικαιοῦσθε νὰ ἔχητε ἀπαίτησιν ὑλικὴν παρὰ τοῦ Ἁγίου Ξάνθης, οὐδὲ νὰ ζητήσητε παρ' ἡμῶν ἢ τῆς Μητροπόλεως

ὁδοιπορικὰς δαπάνας, πλὴν τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὡρισμένων.

Κατὰ ταῦτα ὀφείλετε ἵνα, λαμβάνοντες τὴν σχετικὴν πρὸς τὸν Ἅγιον Ξάνθης ἐπιστολήν, ἀπέλθητε εἰς Ξάνθην ὅπου νὰ εὑρεθῆτε πρὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου.

Ἐν τῷ Καζᾷ Ἀχῆ-Τσελεμπῇ συντηροῦμεν καὶ βοηθοῦμεν τὸ νηπιαγωγεῖον Κάτω Ραϊκόβου καὶ τὰ ἐν Τσόκμαν καὶ Πασμακλῇ Σχολεῖα περὶ τῶν ὁποίων ἐν τῇ πρώτῃ ὑμῶν ἐκθέσει θέλετε λεπτομερῶς πληροφορήσει ἡμᾶς.

Εὐχόμενοι ὑμῖν πᾶσαν εὐδοκίμησιν ἐν τῷ τῆς ἐκκλησίας τούτῳ ἀγῶνι, διατελοῦμεν μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

33/24 21 Δεκεμβρίου 1884

Πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κύριον Κ^{ον} Ἰωακεὶμ τὸν Δ^{ον}.

Οἱ ἡμέτεροι ἀνταποκριταὶ πληροφοροῦσιν ἡμᾶς ὅτι δύο χωρία, Μπαλούκιοϊ καὶ Λουτρίκιοϊ τῆς ἐπαρχίας Μαρωνείας δὲν ἐπέτρεψαν τῷ οἰκείῳ Μητροπολίτῃ νὰ ἱερουργήσῃ, εἰς τὰ αὐτὰ δὲ θὰ ἐξετίθετο ὁ Ἅγιος Μαρωνείας καὶ ἐν δυσὶν ἄλλοις χωρίοις. Εἰς ἐπίμετρον δὲ ἐπίκειται ἡ εἰς τὰ ἐκεῖ κατ' αὐτὰς μετάβασις τοῦ σχισματικοῦ Συνεσίου.

Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἐν τῇ περιφερείᾳ ἐκείνῃ σχισματικοὺς εἶνε ὁ παρὰ τῇ ἐν Δεδέ-ἀγὰτς διοικήσει ἐσχάτως γενόμενος διορισμὸς Βουλγάρου Μουαβίνη. Ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ ὑπαλλήλου τούτου τὰ τῆς ἐξαρχίας ὄργανα, καὶ ἰδίᾳ ὁ πολὺς ἀπὸ μακροῦ χρόνου γνωστὸς Μωριάννης Καλογιάνογλου, ἤρξαντο περιτρέχοντες τὰ χωρία, τὸ μὲν πρὸς ὑπογραφὴν ἀναφορῶν πρὸς τὸν Νομάρχην, ζητουσῶν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Συνεσίου, τὸ δὲ πρὸς διανομὴν ἐντύπων ἐγκυκλίων τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει σχισματικοῦ ἐπισκόπου.

Ἐπικαλούμενος τὰς εὐπειθεῖς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, διατελοῦμεν τέκνα αὐτῆς ἐν Κυρίῳ ταπεινά!

Ὁ Ἀντιπρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

37/27 28 Ἰανουαρίου 1885

Πρὸς τὸν Σεβαστὸν Κύριον Κωνσταντῖνον Ζάππαν Μέγαν τῆς Ἀδελφότητος Εὐεργέτην.

Τὸ καθ' ἡμᾶς Συμβούλιον, ἔχον ὑπ' ὄψει τὰς γενναίας εὐεργεσίας, ἃς ἀπ' ἀρχῆς ἐπιδαψιλεύητε τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀδελφότητι, συμμορφούμενον δὲ καὶ πρὸς τὸν Κανονισμόν, ἐψηφίσατο ἵνα ὡς ἔνδειξιν τῆς πρὸς ὑμᾶς εὐγνωμοσύνης, τὸ ἐν Φέρραις τῆς Θρᾴκης Σχολεῖον τῶν θηλέων, νηπιαγωγείου ἅμα καὶ παρθεναγωγείου

ἔργον ἐπιτελοῦν, ἀπὸ δὲ τῶν τόκων τῆς ὑμετέρας χιλιολίρου δωρεᾶς συντηρούμενον, ὀνομασθῇ «Ζάππειον Παρθεναγωγεῖον».

Τὸ φερώνυμον ὑμῖν τοῦτο σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἐφέτος ἔχει μίαν διδάσκαλον καὶ πεντήκοντα μαθητρίας καὶ νήπια, μεγάλως συνεβάλετο καὶ συμβάλλεται εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ βουλγαροφώνῳ ἐκείνῃ κωμοπόλει, ἥτις κέκτηται πλείστου λόγου ἀξίαν διὰ τὰ ἡμέτερα ἐθνικὰ συμφέροντα.

Ἡ κωμόπολις αὕτη πρὸς ταῖς 300 Μουσουλμανικαῖς οἰκογενείαις, ἔχει χριστιανικὸν πληθυσμὸν ἐξ 120 οἰκογενειῶν, ὧν αἱ μὲν 90 βουλγαρόφωνοι ἰθαγενεῖς, φιλοτιμούμεναι τάνῦν νὰ μεταχειρίζωνται ἐν ταῖς οἰκογενείαις τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, αἱ δὲ 30 ἐπήλυδες Ἑλληνόφωνοι, ἐξ Ἠπείρου πᾶσαι ὁρμώμεναι, εἰς τὰς ὁποίας κυρίως ὀφείλεται ἡ μέχρι σήμερον ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων διάσωσις τοῦ σπουδαίου τούτου κέντρου.

Πεποιθότες ὅτι εὐμενῶς θέλετε ἀποδεχθεῖ τὸ ψήφισμα τοῦτο, διατελοῦμεν μετὰ τῆς μᾶλλον διακεκριμένης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Ν. Μπλέσσας

Ὁ Γεν. Γραμματεύς

41/31 22 Φεβρουαρίου 1885

Πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Ἀνδρέαν Κουντουριώτην, Ἔκτακτον Ἀπεσταλμένον καὶ πληρεξούσιον Ὑπουργὸν τῆς Α. Ἑλλ. Μ. παρὰ τῇ Υ. Πύλῃ.

Ἐξοχώτατε,

Γνωστὸν εἶνε τῇ Υ. Ἐξοχότητι, ὅτι ὁ Ἅγιος Ἀδριανουπόλεως ἐκλήθη μέλος τῆς Συνόδου, ὅτι δὲ ἡ ἐπὶ διετίαν ἀπουσία αὐτοῦ ἐκ τῆς πρωτευούσης τῆς Θράκης δύναται νὰ ζημιώσῃ πολλαχῶς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἂν μὴ ἐφάμιλλος διορισθῇ ἀντιπρόσωπος. Ὁ Ἅγιος Ἀδριανουπόλεως συμμεριζόμενος καθ' ὁλοκληρίαν τὰς σκέψεις ταύτας, ἐπιθυμεῖ μὲν νὰ διορίσῃ ἄξιον λόγου Ἐπίτροπον, προορίζων ὡς τοιοῦτον τὸν ἀρχιμανδρίτην κ. Κωνσταντῖνον Βαφείδην, προχειρισθησόμενον ἐν τοιαύτῃ περιστάσει εἰς Ἐπίσκοπον, ἡ οἰκονομικὴ ὅμως αὐτοῦ θέσις, γνωστὴ ἄλλως ἡμῖν εἶνε οὕτω δυσχερής, ὥστε ἀποβαίνει αὐτῷ ἀπολύτως ἀδύνατον πρὸς ταῖς δαπάναις τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὡς συνοδικοῦ ἐνταῦθα μέλους ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως νὰ ὑποστῇ μὲν τὰς δαπάνας τῆς ἐν τῷ διετεῖ τούτῳ διαστήματι συντηρήσεως τῆς Μητροπόλεως ἐν Ἀδριανουπόλει, καταβάλῃ δὲ καὶ 240 λίρας τοὐλάχιστον ὡς ἐτησίαν μισθοδοσίαν, ἣν ἀπαιτήσει ἀντιπρόσωπος ἄξιος λόγου, οἷος ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Βαφείδης. Ὁ Ἅγιος Ἀδριανουπόλεως, ὡς γνωστὸν τῷ ἐν Ἀθήναις σεβαστῷ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργείῳ, ἠδυνάτει νὰ συντηρῇ καὶ ἁπλοῦν πρωτοσύγγελον, οὗ ἡ μισθοδοσία μέχρι πρὸ ὀλίγου κατεβάλλετο ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Παρακαλοῦμεν ὅθεν τὴν Α. Ἐξοχότητα, ἵνα, εὐαρεστουμένη, συστήσῃ τοῖς

ἁρμοδίοις νὰ χορηγήσωσι τὰ μέσα τῷ Ἁγίῳ Ἀδριανουπόλεως πρὸς ἐπαρκῆ ἐπὶ διετίαν ἀντιπροσώπευσιν.

Διατελοῦμεν μετὰ τοῦ μᾶλλον διακεκριμένου σεβασμοῦ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Ν. Μπλέσσας

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

50/37 15 Μαΐου 1885

Πρὸς τὸν Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμμ. Συλλόγου.

Διαβιβάζομεν ὧδε ἀντίγραφον τῆς πρώτης ἐκθέσεως τοῦ ἐν Ἀχῆ Τσελεμπῆ ἐπόπτου καὶ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου κ. Παπᾶ Νικολάου, ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀνεγνωρισμένου. Ἡ ἔκθεσις αὕτη εἶναι σπουδαιοτάτη καὶ πολύτιμος ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, καταδεικνύουσα σαφῶς τὰ δέοντα γενέσθαι ἐν τῷ ἐπικαιροτάτῳ ἐκείνῳ σημείῳ, ὅπερ εἶνε δι' ἡμᾶς ἀπαραίτητον, ὅσον νοτιώτατα δι' ἡμᾶς καὶ ἂν μείνωσι τὰ ὅρια τῆς λύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος. Πεποίθαμεν δὲ ὅτι τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἐμποιήσει ἡ ἐν λόγῳ ἔκθεσις τῷ τε ὑμετέρῳ Συλλόγῳ καὶ τοῖς ἄλλοις αὐτόθι ἁρμοδίοις, ὅτι δὲ κατὰ συνέπειαν ἐγκαίρως θέλετε ἀνακοινώσει ἡμῖν τὰς ληφθησομένας ἐπαρκεῖς εἰς τὴν κατάστασιν ἀποφάσεις.

Συνήθως ἐντὸς τοῦ Ἰουνίου καταρτίζομεν διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἡμέτερον προϋπολογισμὸν καὶ ἀναλαμβάνομεν τὰς σχετικὰς πρὸς τὰς Κοινότητας ὑποχρεώσεις· παρακαλοῦμεν ὅθεν νὰ δηλώσητε ἡμῖν ἂν δυνάμεθα ν' ἀναλάβωμεν τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας ἐφ' ὅσον μέρος ἐπιβαρύνει ὑμᾶς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς καὶ κατὰ τὸ λῆγον σχολειακὸν ἔτος χορηγήμασι. Περὶ ἱκανοποιήσεως καὶ ἄλλων ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν καὶ δὴ περὶ αὐξήσεως τῶν ὑμετέρων χορηγημάτων, ὑμῖν ἀπόκειται νὰ ἐνεργήσητε ὅ τι δυνατὸν ταῖς περιστάσεσι. Ὑπομιμνήσκομεν ἐν τούτοις καὶ αὖθις, ὅτι ἐπιτακτικῶς καὶ μὴ ἐπιδεχομένης ἀναβολὴν ἀνάγκης μέριμνα εἶνε ἡ περὶ 40/ Ἐκκλησιῶν, Ὀρτάκιοϊ, Οὐζούν-κιοπροῦ, Μαλγάρων, Σουφλίου, Δεδέ-ἀγάτς, Τσοπάνκιοϊ, μάλιστα δὲ πασῶν ἡ περὶ Ἀχῆ-Τσελεμπῆ κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Παπᾶ Νικολάου.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Ὁ Γεν. Γραμματεύς

52/38 22 Μαΐου 1885

Πρὸς τὸν ἀξιότιμον Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμμ. Συλλόγου. Εἰς Ἀθήνας.

Ὁ κ. Λεωνίδας Ζαρίφης ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει

Ἄγγλου Προξένου κ. Κάλβερτ, κατακρίνοντος πειστικῶς τὴν ἐν τοιαύταις στιγμαῖς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης τοῦ Ἁγίου Ἀδριανουπόλεως, παρατηροῦντος, ὅτι πολλάκις ἐν ταῖς δυσχερεστέραις περιστάσεσιν οἱ Ἕλληνες ἀποσπῶμεν ἀπὸ τῶν σπουδαιοτέρων σημείων τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ἄνδρας καὶ συνιστῶντος πρώτιστα μὲν τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἁγίου Ἀδριανουπόλεως, ἐὰν δὲ τοῦτο καταστῇ ἀδύνατον, τὸν διορισμὸν ἐφαμίλλου ἀντιπροσώπου.

Φέροντες ταῦτα εἰς γνῶσιν ὑμῶν διὰ τὰ περαιτέρω διατελοῦμεν μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ὁ Ἀντιπρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

54/40 31 Μαΐου 1885

Πρὸς τὸν Κύριον Κ. Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμμ. Συλλόγου.

Μετὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 52 ἀπὸ 22 λήγοντος ὑμετέραν ἐπιστολήν, εὐχαρίστως πληροφοροῦμεν ὑμᾶς ὅτι ὁ Ἅγιος Ἀδριανουπόλεως, μὴ ἀνεχόμενος τὴν λυπηρὰν κατάστασιν, ἣν ἐδημιούργουν τῇ ἐθνικῇ ἐργασίᾳ αἱ ῥαγδαῖαι καὶ καίριαι ἀπὸ τῆς ἀπελεύσεώς του ἐπιθέσεις τῶν ἐναντίων, ᾐτήσατο ἐπιμόνως παρὰ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπερ μετὰ πολλὰς ἀντιστάσεις παρεχώρησεν ἡ Σύνοδος, ἐνδίδουσα εἰς οὕτως ἐξαιρετικὴν αὐταπαρνησίαν καὶ ἀφοσίωσιν.

Φέροντες ταῦτα εἰς γνῶσιν ὑμῶν εὐελπιστοῦμεν ὅτι καὶ παρ' ὑμῖν δεόντως ἐκτιμηθήσεται ἡ πολιτεία τοῦ Ἁγίου Ἀδριανουπόλεως.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ὁ Ἀντιπρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

57/42 1η Αὐγούστου 1885

Τῇ αὐτοῦ ἐξοχότητι τῷ Κῷ Ἀνδρέα Κουντουριώτῃ, Πληρεξουσίῳ ὑπουργῷ καὶ ἐντεταλμένῳ τῆς Α. Ἑλ. Μεγαλειότητος παρὰ τῇ ὑψ. Πύλῃ.

Ὡς γνωστὸν αἱ ἐθνικαὶ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ ἀνάγκαι ἀποβαίνουσιν ὁσημέρας ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ὑπέρτεραι τῶν πόρων, οὓς τό γε νῦν διατίθησιν τὸ ἔθνος· ὡς ἐκ τούτου ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀδελφότης ἔγνω, ἵνα δι' εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου ἐπιζητήσῃ τὸν ἔρανον ὅλων τῶν ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ὁμογενῶν ἐν Τουρκίᾳ κοινοτήτων. Ἔχοντες δὲ ὑπ' ὄψει τὴν ἀπὸ 6 Ἰουνίου 1884 ὑπ' ἀριθμ. 5050 ἀπόῤῥητον ἐγκύκλιον τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργείου πρὸς τὰς Πρεσβευτικὰς καὶ Προξενικὰς ἀρχὰς τῆς Α. Ἑλ. Μεγαλειότητος παρακαλοῦμεν τὴν Ὑ. Ἐ.

ὅπως ἡ ἐκδώση ἐγκύκλιον πρὸς τὰς ἐν Τραπεζοῦντι, Σαμψοῦντι, Μυτιλήνῃ, Κυδωνίαις, Ἀδραμυτίῳ, Σμύρνῃ, Μαγνησίᾳ, Χίῳ, Σάμῳ, Ῥόδῳ, Κύπρῳ, Κρήτῃ, Ἠπείρῳ καὶ Αἰγύπτῳ προξενικὰς ἀρχὰς συνιστῶν νὰ ὑποστηρίξωσι πάσῃ δυνάμει, καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν οἰκείων Μητροπολιτῶν, τὸν ἡμέτερον ἀπεσταλμένον, ἢ ἐξαιτήσηται τὴν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ταχίστην ἔκδοσιν τοιαύτης ἐγκυκλίου. Ὁ ἡμέτερος ἀπεσταλμένος θέλει εἶσθαι ἐφωδιασμένος καὶ ὑπὸ ἰδιαιτέρας πρὸς ἑκάστην τῶν προξενικῶν ἀρχῶν συστατικῆς ἐκ μέρους ἡμῶν ἐπιστολῆς κεκυρωμένης κατὰ τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα ἁρμοδίου Ἕλλην. Ἀρχῆς.

Μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Δ. Πασπαλλῆς

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Ἐ. Εὐγενίδης

4 Σεπτεμβρίου 1885

58/43

Πρὸς τὸν Κύριον Κωνσταντῖνον Παπαρρηγόπουλον, Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμμ. Συλλόγου.

Διαβιβάζομεν ᾧδε ἐν ἀντιγράφῳ τὴν ἀπὸ 1ης Αὐγούστου πρὸς τὸν ἐνταῦθα Πρεσβευτὴν αἴτησιν ἡμῶν ἐξαιτουμένων, ἵνα τὸ ὑπουργεῖον διατάξῃ τὰς ἐν αὐτῷ μνημονευομένας προξενικὰς ἀρχὰς νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἀποσταλησόμενον πρὸς τὰς ὁμογενεῖς Κοινότητας ἀντιπρόσωπον ἡμῶν. Ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἐγένετο ἀνακοίνωσις ἡμῖν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἐπειδὴ ἐξακολουθοῦμεν ἤδη μισθοδοτοῦντες ἀνωφελῶς τὸν εἰσπράκτορα, παρακαλοῦμεν, ἵνα ποιήσησθε τὰ ἀναγκαῖα παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ διαβήματα πρὸς ταχίστην τῆς ἡμετέρας αἰτήσεως ἱκανοποίησιν.

Ὡσαύτως ὁ Κ^ος Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου εἶχε παράσχει τῷ ἡμετέρῳ Διευθυντῇ διαβεβαιώσεις, ὅτι θὰ ἐπηύξανε τὰς δι' ἡμῶν ἐθνικὰς χορηγίας ὑπὲρ πάσης ἐπειγούσης ἀνάγκης.

Πρὸς τοῦτο ὁ ἡμέτερος διευθυντὴς εἶχε ζητήσει δι' ὑπομνήματος τὰς ἐφεξῆς χορηγίας:

1/. 200 λίρας ὑπὲρ τῶν σχολείων 40/ Ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν πολλοῦ λόγου ἀξίαν ἔκθεσιν τοῦ ἐκεῖ προξενικοῦ πράκτορος.

2/. 80 λίρας ὑπὲρ τῶν σχολείων Διδυμοτείχου, δεχομένου κατ' αὐτὰς τὰ καίρια τῶν ἀντιπάλων βέλη.

3/. 60 λίρας ὑπὲρ τῆς πολυπληθεστάτης, ἑλληνικωτάτης καὶ μόνης ἀρειμανίου πόλεως τοῦ Σουφλίου, ἥτις δύναται ν' ἀποκληθῇ Νότιος Στενήμαχος.

4/. 20 λίρας ὑπὲρ τοῦ Οὐζοὺν Κιοπροῦ.

5/. 60 λίρας ὑπὲρ τῆς Κοινότητος Μαλγάρων ὅπου οἱ Οὐνῖται ἔστησαν τὴν ἕδραν αὐτῶν.

6/. 120 λίρας ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Βουλγαροφώνου διαμερίσματος

Ἀχῆ Τσελεμπῆ, κεφαλαιώδη ἔχοντος καὶ κυριαρχικωτάτην ἀξίαν ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ Ἑλληνισμοῦ.

7/. 160 λίρας ὑπὲρ τῶν χωρίων τοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως διοικητικοῦ διαμερίσματος, τοῦ ὀμφαλοῦ τούτου τῆς Θράκης.

Ἐπειδὴ μέχρι σήμερον οὐδεμίαν περὶ τοῦ προκειμένου διὰ τοῦ ὑμετέρου Συλλόγου ἐποιήσατο ἡμῖν ὁ Κ^ος Πρωθυπουργὸς ἀνακοίνωσιν ἐπίσημον, παρακαλοῦμεν, ἵνα ποιήσησθε τὰς συστάσεις ὑμῶν καὶ ἐπιτύχητε ταχεῖάν τινα καὶ εὐχάριστον λῦσιν.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ὁ Ἀντιπρόεδρος *Ὁ Γεν. Γραμματεὺς*

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ-ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ 1918-1923

... οἱ Πομάκοι, πλήν τοῦ σλαβικοῦ καί τουρκικοῦ ἔχουν ἀσφαλῶς καί πολύ ἑλληνικόν αἷμα εἰς τάς φλέβας των, ὡς ἄλλως δεικνύουν καί αἱ ἄφθονοι ἑλληνικαί λέξεις καθημερινῆς χρήσεως, αἱ ἀπαντῶσαι εἰς τό ἰδίωμα αὐτῶν...

Στ. Κυριακίδης

Πολλοί ἐπιστήμονες ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέ τήν καταγωγή τῶν Πομάκων. Μέ τήν εὐκαιρία ἀναφέρεται ὅτι ὁ Α. Πουλιανός ἀπό τήν ἐθνολογική του ἔρευνα γιά τήν κατανόηση τῶν φυλογενετικῶν ἐξελίξεων στίς περιοχές τῶν Πομάκων, κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι στή συντριπτική πλειονότητά τους εἶναι ἀπόγονοι αὐτόχθονος πληθυσμοῦ[1].

Ἐξάλλου ὁ Π. Φωτέας τονίζει: *... Βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι πρόκειται γιά ἕνα ἀπό τά ἀρχαιότερα φῦλα τῆς Θράκης (οἱ Πομάκοι) πού οἱ καταβολές φθάνουν μέχρι καί τόν Μ. Ἀλέξανδρο, τοῦ ὁποίου μέ τήν ἐπωνυμία Ἀγριάνες ἦταν, ὅπως ὑποστηρίζεται, οἱ ἐπίλεκτοι ἱππεῖς ...*[2].

Ἡ ἑλληνική παράδοση γιά τούς Πομάκους τῆς Ἑλληνικῆς Ροδόπης ἐνισχύει τήν ἄποψη ὅτι οἱ Πομάκοι εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἀχριάνων ἤ Ἀγριάνων, ἀρχαίου θρακικοῦ φύλου. Ἄλλωστε ὁ Βυζαντινός ἱστορικός Γεώργιος Ἀκροπολίτης γράφει ὅτι ἡ περιοχή τῆς Ροδόπης ὀνομαζόταν Ἀχριδός. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ Πομάκοι χρησιμοποιοῦσαν τό «ἐθνόνυμο» Ἀχριάν ὡς τό 1930[3]. Ἄλλωστε ὁ Θουκυδίδης μιλεῖ γιά *Ἀγριᾶνας* ἤ *Ἀγραίους* καί τούς τοποθετεῖ στίς περιοχές πού οἱ Πομάκοι ζοῦν καί σήμερα. Ὁ Βογασλής ἐπισημαίνει ὅτι μία ἀπό τίς τρεῖς θρησκευτικές αἱρέσεις τῶν Πομάκων φέρει τό ὄνομα *Ἀγριανοί*. Ὁ Π. Παπαχριστοδούλου περιγράφει ὁμαδικό ἐξισλαμισμό τῶν Πομάκων. Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ ἐκβουλ-

1. *Ι. Α. Πουλιανοῦ*, Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1968, Γ΄ ἔκδ., σ. 181· βλ. ἐπίσης *Π. Χιδίρογλου*, Οἱ Ἕλληνες Πομάκοι καί ἡ σχέση τους μέ τήν Τουρκία, Ἀθήνα 1984, σ. 10.

2. *Π. Φωτέα*, Οἱ Πομάκοι καί τό Βυζάντιο, Κομοτηνή, Φθινόπωρο 1977, σ. 3.

3. *Ν. Ι. Ξηροτύρη*, Ἀχριᾶνες καί Πομάκοι: Θράκες ἤ Σλάβοι; Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Λαογραφίας, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 337.

γαρισμός τῶν Πομάκων ἄρχισε τό 1344 μέ τήν κατάληψη τῆς Φιλιππούπολης καί τῆς Στενημάχου ἀπό τόν τσάρο Ἀλέξανδρο, μετά ἀπό τή συνθήκη τῆς βασίλισσας τοῦ Βυζαντίου Ἄννας τῆς Σαβαυδικῆς, πού ἐπιτρόπευε τόν ἀνήλικο γιό της Ἰ. Παλαιολόγο, γιά νά βοηθήσει ὁ Ἀλέξανδρος στόν ἀγώνα της κατά τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναγορευθεῖ αὐτοκράτορας. Μετά τήν τουρκική κατάκτηση ἀρχίζει ὁ ἐξισλαμισμός τους ἀπό τό 1512[4]. Ὅπως ἀναφέρεται στούς Κώδικες Φιλιππουπόλεως ὁ μητροπολίτης Γαβριήλ (1636-72) προσπάθησε νά πείσει τούς προκρίτους Πομάκους νά μήν ἀσπασθοῦν τόν ἰσλαμισμό γιά λόγους ἐπιβίωσης ἀλλά δέν τό κατάφερε. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε ὁμαδικός ἐξισλαμισμός τῶν Πομάκων. Τό χριστιανικό παρελθόν τους ἀποδεικνύεται ἀπό τίς ἐκδηλώσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς π.χ. στήν κοινότητα Κέχρου κεντρικός συνοικισμός λεγόταν Μαρικόζ (καρυδιά τῆς Παναγιᾶς), ὅπου κατά τούς Πομάκους ἀνάβλυζε ἁγίασμα (Χιδίρογλου).

Ὁ Κ. Μητσάκης τονίζει ὅτι οἱ σημερινοί ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Θρακῶν, οἱ Πομάκοι, *...ἀπό τόν Στ΄ αἰώνα, ἄν ὄχι καί πολύ ἐνωρίτερα, καί ὡς τά μέσα τοῦ ΙΖ΄ αἰώνα, δηλαδή τουλάχιστον γιά ἕνδεκα ὁλόκληρους αἰῶνες, εἶχαν ζήσει μέ ἑλληνική καί χριστιανική συνείδηση.* Παραθέτει χαρακτηριστικές πομακικές διασκευές τοῦ τραγουδιοῦ γιά τό «Γεφύρι τῆς Ἄρτας»[5] πού οἱ ρίζες του βρίσκονται στήν Ἑλλάδα. Ἀκολουθεῖ ἡ παραλλαγή τοῦ χωριοῦ Μύκη τοῦ Νομοῦ Ξάνθης:

Τρία ἀδέρφια χτίζουν γεφύρι
τή μέρα τό χτίζουν τή νύχτα γκρεμίζεται.
Τά τρία ἀδέρφια συνεννοήθηκαν,
συνεννοήθηκαν καί ἀποφάσισαν,
ὅποιος ἔρθει αὔριο νωρίς
νά τόν χτίσουν στή μέση τῆς οἰκοδομῆς.
Φάνηκε ἡ κυρά Cjurke (κρατώντας)
στό δεξί χέρι κρύο νερό
στό ἀριστερό ζεστό πρωϊνό.
Τῆς ἔγνεψε δέν κατάλαβε·

4. Κ. *Παπαθανάση-Μουσιοπούλου*, Σελίδες Ἱστορίας, Θράκη 1870-1886, Ἀθήνα 1984, σ. 119. Βλ. ἐπίσης *Θουκυδίδη*, Ἱστορία ΙΙ, 36· *Κ. Κουρτίδη*, Ἱστορία τῆς Θράκης ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 46 μ.Χ., Ἀθῆναι 1932, σ. 44· *Δ. Κ. Βογασλῆ*, Φυλετικές καί Ἐθνικές Μειονότητες στήν Ἑλλάδα καί τη Βουλγαρία, Α.Θ.Λ.Γ.Θ. ἀνατ. ἀρ. 35, Ἀθῆναι 1954, σ. 27· *Π. Παπαχριστοδούλου*, Οἱ Πομάκοι, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., ἀνατ. ἀρ. 8, Ἀθῆναι 1947, σ. 7· τοῦ *Ἰδιου*, Οἱ Πομάκοι ὑπόδουλος λαός τῶν Βουλγάρων ἐπί Ροδόπης, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. 23, Ἀθῆναι 1958, σ. 5· *Π. Φωτέα*, Οἱ Πομάκοι τῆς Δ. Θράκης, Κομοτηνή 1978, σ. 4· τοῦ *Ἰδιου*, στήν ἐφημερίδα «Μεσημβρινή», 13-15 Μαΐου 1982.

5. *Κ. Μητσάκη*, Πομακικές διασκευές τοῦ τραγουδιοῦ γιά τό «Γεφύρι τῆς Ἄρτας», Πρακτικά Γ΄ Συμποσίου Λαογραφίας, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 462.

Τά τρία ἀδέρφια συνεννοήθηκαν,
συνεννοήθηκαν καί ἀποφάσισαν,
καί σηκώθηκε ὁ μικρότερος:
- *Ἔλα, ἔλα κυρά Gjurke,*
μοῦ ἔπεσε τό δαχτυλίδι στή μέση τοῦ χτίσματος.
- *Σώπασε, σώπασε μικρότερε ἀδερφούλη,*
ἐγώ θά βγάλω τό ἀσημένιο δαχτυλίδι.
Ἀνασκουμπώθηκε, σήκωσε τό φόρεμά της
νά βγάλει τό ἀσημένιο δαχτυλίδι
καί τήν χτίζουν στοῦ γεφυριοῦ τή μέση.
- *Ἄφησέ με, ἄφησέ με ἀγαπημένε μου*
ἔχω παιδί πού μοῦ εἶναι ξεσκέπαστο
ξεσκέπαστο κι ἀφάσκιωτο.
- *Ἔχεις μάνα θά τό φασκιώσει*
θά τό φασκιώσει θά τό σκεπάσει
- *Ἔχω φασκιές πού ἄρχισα νά πλένω,*
ἄρχισα νά πλένω καί δέν ἀποτέλειωσα.

Ἐξάλλου ὁ Ξηροτύρης, μετά ἀπό ἔρευνες, διεπίστωσε ὅτι ὑπάρχει αἱματολογική συγγένεια τῶν Πομάκων μέ τούς Ἕλληνες σέ ποσοστό 50-70% στά χωριά Σάτραι καί Ἐχῖνος.

Ὑπάρχουν πολλές ἐπαφές κοινωνικές καί οἰκονομικές μεταξύ Πομάκων καί Ἑλλήνων, ἰδίως στήν ἀστική τάξη τῶν Πομάκων. Π.χ. ὁ ἀστός τρώει χοιρινό κρέας, τά σπίτια τους, ὅπως τόνισε ὁ Κυριᾶκος Δήμιτσας, παρουσιάζουν μιά διαφορετική ἀρχιτεκτονική ἀπό τά τουρκικά σπίτια, μοιάζουν περισσότερο μέ ἑλληνικά.

Παραδόσεις τῶν Πομάκων θυμίζουν ἑλληνικές· π.χ. οἱ καπνοπαραγωγοί σχετίζουν τόν καπνό μέ τόν διάβολο, καί οἱ δύο ἔχουν κοινή μοίρα: τή φωτιά. Κάποιος ἅγιος προσπάθησε νά σκοτώσει τόν διάβολο ἀλλά δέν τά κατάφερε. Ἀπό τό τραῦμα τοῦ διαβόλου ἔσταξε αἷμα στή γῆ, στό σημεῖο ἐκεῖνο φύτρωσε ὁ καπνός.

Ἡ γλῶσσα τῶν Πομάκων ἔχει 50% βουλγαρικές λέξεις, 15% τουρκικές καί πολλές ἑλληνικές, κυρίως ρήματα: *ἀρέσβαμ* (ἀρέσω), *ζαλίσβαμ, κατοικιάσβαμ, κερδίσβαμ* κτλ. Οὐσιαστικά: π.χ. *ἐγκίστρα, πέλκα* (πέλεκυς). Ὡς πρός τήν ὀνομασία τους Πομάκοι, οἱ Βούλγαροι τήν ἀποδίδουν στό ρῆμα *pomagam* (βοηθῶ) ἐξαιτίας τῆς βοήθειας πού ἔδωσαν οἱ Πομάκοι στούς Τούρκους κατά τήν ἐπανάσταση τῶν Βουλγάρων τό 1876. Ἡ ἄποψη αὐτή δέν μπορεῖ νά γίνει δεκτή, γιατί οὔτε *ἑλληνικό χαρακτηρισμό μπορεῖ ν' ἀποτελέσει, οὔτε μέ τόση εὐκολία καί συντομία θά μποροῦσε νά καθιερωθεῖ ἡ λέξη αὐτή σάν προσωνύμιό τους* (Χιδίρογλου). Κατά τόν Ξηροτύρη (στήν ἀνακοίνωσή του πού προαναφέρθηκε) ἡ λέξη πιθανολογεῖται ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική

πόμαξ πού σημαίνει πότης καί είναι γνωστό ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Θρᾶκες ἦταν πότες.

Χαρακτηριστικό ἐπίσης γιά τίς διαθέσεις τῶν Πομάκων ἀπέναντι στούς Τούρκους καί τούς Βουλγάρους εἶναι τό ἀκόλουθο πομάκικο τραγούδι:

- Σαλήκο γιέ μου, Σαλήκο γιέ
Τοῦρκοι σέ ζητῆσαν κι' εἶπα δέν ἤρθε
Βούλγαροι ρώτησαν κι' εἶπα δέν ἤρθε
- Μήπως τσεκούρι σ' ἔκοψε, μήπως σέ πῆρε βόλι;
- Μήτε τσεκούρι μ' ἔκοψε, μήτε μέ πῆρε βόλι
Κομητατζῆδες μ' ἔπιασαν καί ζωντανό μέ καῖνε...[6]

Εἶναι ἱστορικά ἐξακριβωμένο ὅτι στό τέλος τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅταν τό 1878 οἱ ρωσικές δυνάμεις κατέκλυσαν τή Θράκη, καταπιεσμένοι ἀπό βουλγαρικές συμμορίες, οἱ Πομάκοι ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν καί νά διατηρήσουν τήν ἀνεξαρτησία τους. Ἐξάλλου ὁ Ε. Κωφός στό βιβλίο του «Ἡ Ἐπανάσταση τῆς Μακεδονίας κατά τό 1878» παραθέτει διάφορα στοιχεῖα ἀπό ἔγγραφα, πού διασώθηκαν στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν γιά τήν ἐπανάσταση αὐτή τῶν Πομάκων καί τήν ἀνάμιξη τῆς ξένης διπλωματίας, ἰδίως τῆς ἀγγλικῆς, στό θέμα αὐτό. Ἔτσι ἵδρυσαν τήν πρώτη δημοκρατία στά Βαλκάνια.

Ἡ μελέτη αὐτή ἀσχολεῖται κυρίως μέ τίς διαθέσεις τῶν Πομάκων κατά τή χρονική περίοδο 1918-1923.

Στίς 31.12.1918 ὀκτώ Πομάκοι βουλευτές τῆς βουλγαρικῆς βουλῆς (οἱ Ἰσμαήλ Χακκῆ, Μεχμέτ Τζελάμ, Σαλήμ Νουρή, Τεβκίτ, Ἐτχέμ Ρουστή, Σεφκέτ Σουκρή, Μεχμέτ Χασήμ, Κεμάλ) ζητοῦσαν μέ ὑπόμνημά τους ἀπό τόν Γάλλο στρατηγό Fr. D' Esperey ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τίς βουλγαρικές πιέσεις καί νά ἐνταχθεῖ ἡ περιοχή τους στόν ἑλληνικό χῶρο. Στό θέμα αὐτό πρωταγωνίστησε ὁ Ἰσμαήλ Χακκῆ. Ὅπως τηλεγράφησε ὁ Χ. Βαμβακᾶς στόν Ὑπουργό Ἐσωτερικῶν, ἡ ὁμάδα Χακκῆ συνεργάσθηκε μαζί του γιά τή σύσταση τοπικῶν μουσουλμανικῶν συμβουλίων, διακειμένων φιλικά στήν ἕνωση μέ τήν Ἑλλάδα, τόσο στή Δ. Θράκη ὅσο καί στήν Ἀν. Μακεδονία. Μετά τό τηλεγράφημα τῶν ὀκτώ βουλευτῶν στή Συνδιάσκεψη τῶν Παρισίων, μέ τό ὁποῖο ὑποστήριζαν τίς ἑλληνικές ἀπόψεις, οἱ Κεμάλ καί Σεφκέτ, πού παρέμειναν στήν Κομοτηνή, ζήτησαν βοήθεια ἀπό τόν Βαμβακά γιατί κινδύνευαν ἀπό τούς Νεότουρκους. Ὁ Ε. Βενιζέλος ζήτησε νά σταλεῖ ὁ Ἰ. Χακκῆ στό Παρίσι. Τέλος καί οἱ ὀκτώ βουλευτές τῆς Σοβράνιε φυγαδεύθηκαν στή Γαλλία ἀπό τόν Κ. Μαζαράκη, πρόεδρο τῆς ἑλληνικῆς ἀποστολῆς στήν Κωνσταντινούπολη[7].

6. *Π. Φωτέα*, ὅπ.π., σ. 3.

7. *Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου*, ὅπ.π., σ. 120. Βλ. ἐπίσης *Ε. Κωφοῦ*, Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας κατά τό 1878, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 266 καί 289.

Γιά τόν Χακκῆ καί τήν ὁμάδα του ἡ ἑλληνική Κυβέρνηση διέθεσε 20.000 δραχμές γιά νά καλύψει τά ἔξοδά τους στό ἐξωτερικό.

Στό Ἀρχεῖο τοῦ Χ. Βαμβακᾶ βρίσκονται τρεῖς ἐπιστολές τῆς ὁμάδας αὐτῆς πρός τόν Ἐ. Βενιζέλο. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικό ἀπόσπασμα: *... διερμηνεύω τίς γνῶμες καί τῶν συντρόφων μου δηλώνοντας στήν Ἐξοχότητά σας ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι κάτοικοι τῆς Δυτικῆς Θράκης αἰσθάνονται εὐτυχεῖς νά ἀκολουθοῦν τίς ἀποφάσεις ἑνός τόσο μεγάλου Κυβερνήτου, πού ἀποφασίζει γιά τίς τύχες τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ...*

Ἀποκαλυπτική εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ διακεκριμένου Γάλλου δημοσιογράφου τῆς ἐποχῆς Leon Savadjian, ὁ ὁποῖος περιόδευσε στή Δυτική Θράκη καί ἐκτίμησε ἰδιαίτερα τό ἐθνικό ἔργο τοῦ Χαρισίου Βαμβακᾶ, "Ελληνα κυβερνητικοῦ ἀντιπροσώπου. Ὁ Γάλλος δημοσιογράφος στό βιβλίο του «En Thrace Occidentale» τονίζει ὅτι οἱ 150.000 Πομάκοι, πού κατοικοῦσαν σέ 150 περίπου χωριά βόρεια ἀπό τήν Κομοτηνή καί ζοῦσαν ὑπό βουλγαρική κατοχή, ζητοῦσαν τήν ἕνωσή τους μέ τήν Ἑλλάδα. Ὁ συγγραφέας περιγράφει συνεντεύξεις του μέ ἐκπροσώπους τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου. Ἐνδεικτικά ἀκολουθεῖ ἡ συζήτησή του μέ τόν Πομάκο δικηγόρο καί συμβολαιογράφο Μεχμέτ Τεβφήκ, ὁ ὁποῖος περιέγραψε μέ μελανά χρώματα τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στή Δυτική Θράκη κατά τή βουλγαρική κατοχή. Τότε οἱ θρησκευτικοί ἀρχηγοί τῶν Μουσουλμάνων διώκονταν, τά σχολεῖα τους ἔκλεισαν, τά κτήματά τους μοιράστηκαν σέ ἄτομα πού κατέβηκαν στήν περιοχή ἀπό τή Βουλγαρία. Ὁ Τεβφήκ εἶπε: *Τό καθεστώς ἐκεῖνο δέν θά τό ξεχάσουμε...* Τόσο οἱ Πομάκοι, ὅσο καί οἱ λοιποί Μουσουλμάνοι τῆς Δυτικῆς Θράκης ἐκφράσθηκαν στόν Savadjian μέ εὐγνωμοσύνη γιά τό ἔργο τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας.

Μέ τήν εὐκαιρία παραθέτω τήν εὐχαριστήρια ἐπιστολή τοῦ Προέδρου τῆς μουσουλμανικῆς κοινότητας Γκιουμουλτζίνας πρός τόν Χ. Βαμβακᾶ:

Κύριε Ἀντιπρόσωπε,

Διά τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος τοῦ τιμίου καί εὐγενεστάτου Γεν. Διοικητοῦ τῆς φιλοδικαίας Κυβερνήσεως ὑποβάλω τάς εἰλικρινεῖς εὐχαριστίας μου διά τήν στοργικήν βοήθειαν, συνδρομήν καί εὔνοιαν, τήν ὁποίαν ἐπιδαψιλεύει ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις εἰς τούς Μουσουλμάνους, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ πιστότεροι ὑπήκοοί της καί παρακαλῶ τήν Ὑμετέρα Ἐξοχότητα ὅπως εὐαρεστούμενη διαβιβάσῃ μέχρι τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς τάς εὐχαριστίας μου ταύτας καί εὔχομαι, ὅπως ἐξακολουθεῖ νά δεικνύῃ τήν ἰδίαν ἐμπιστοσύνην καί εὔνοιαν πρός τούς Μουσουλμάνους.

Μετά πολλῆς τιμῆς

(ὑπογρ.)[8]

8. *Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου*, Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Δ. Θράκης ἀπό τό Ἀρχεῖο Χ. Βαμβακᾶ, Ἀθήνα 1975, σ. 129· τῆς ἰδίας, «Ἄγνωστες πτυχές τῶν ἀγώνων γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Θράκης, ἡ ἐθνική δράση τοῦ κ. Ἰ. Ἀνανιάδη», Θρακικά, τ. 46ος, Ἀθῆ-

Ὅπως γράφει ὁ Π. Χιδίρογλου οἱ παραπάνω *ἐνέργειες τῶν Πομάκων ἀποδεικνύουν τόν διακαή πόθο πού ἔκρυβαν μέσα τους νά ἐνταχθεῖ ἡ περιοχή πού ζοῦσαν στήν ἑλληνική ἐπικράτεια*[9]. Στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, καθώς καί στό Ἀρχεῖο Βαμβακᾶ βρέθηκαν καί ἄλλα στοιχεῖα, πού ἐνισχύουν τήν ἄποψη αὐτή.

Στίς 10 Μαρτίου 1920 ὁ ἀντιστράτηγος Ἐπ. Ζυμβρακάκης τηλεγραφεῖ στό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὅτι οἱ Πομάκοι τῆς περιοχῆς Ἄρδα τρομαγμένοι ἀπό τή βουλγαρική ἐπιστράτευση κατέφευγαν στό ἑλληνικό ἔδαφος *ἱκετεύοντες παραμείνωσι φίλιον ἔδαφος, ἐάν ἐμποδισθῶσι τυραννισθῶσι ὑπό Βουλγάρων. Θά διατάξω* (πληροφορεῖ ὁ Ζυμβρακάκης) *προσωρινήν ἐγκατάστασιν χωρίῳ παρά μεθόριον καί ἐπιτήρησιν αὐτῶν μέχρις ὅτου διατάξητε.* Τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀπάντησε στόν Ζυμβρακάκη: *Περιποιηθεῖτε προσφεύγοντες Πομάκους, ὧν φιλία δύναται εἶναι χρήσιμος. Ἐνεργῶμεν ἐν τούτοις ἐν Λονδίνῳ ὅπως ἐπιτύχωμεν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων παρά Βουλαγαρίᾳ ὑπέρ Πομάκων. Τοῦτο καταλλήλως δύναται γίνῃ γνωστόν εἰς ἐνδιαφερομένους.*

Συγχρόνως τό Ὑπουργεῖο ἐνημέρωσε τόν Πρόεδρο τῆς Κυβέρνησης πού βρισκόταν στό Λονδίνο: *Ἐννάτη Μεραρχία ἀναφέρει ὅτι Πομάκοι Ἄρδα φεύγοντες βουλγαρικάς πιέσεις προσφεύγουσι ἡμέτερον ἔδαφος ἱκετεύοντες παραμείνωσι. Ἐγκρίναμε προσωρινήν αὐτῶν ἐγκατάστασιν μέχρι λήψεως ἡμετέρων διαταγῶν καί παρακαλοῦμεν ἐγκρίνητε προσφυγήν εἰς συνδιάσκεψιν συμμάχων ἐξαιτούμενοι ἐπέμβασιν συμμάχων παρά Βουλγαρικῇ Κυβερνήσει πρός προστασίαν Πομάκων*[10].

Ὁ Ἐπ. Ζυμβρακάκης τηλεγράφησε καί στόν κυβερνητικό ἀντιπρόσωπο στή Θράκη Χ. Βαμβακᾶ γιά τό θέμα τῶν Πομάκων καί πρόσθετε ὅτι *μεταξύ τῶν εἰσερχομένων εὑρίσκονται καί ὄργανα Βουλγαρικῆς προπαγάνδας*[11].

Ἀκολουθεῖ ἐνδιαφέρουσα ἀναφορά τοῦ ἀντιστρατήγου Ἐπ. Ζυμβρακάκη, πρός τό Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, Ἐπιτελικήν Ὑπηρεσίαν Στρατοῦ:

Λαμβάνω τήν τιμήν ν' ἀναφέρω ὑμῖν τά κάτωθι σχετικῶς μέ τούς Πομάκους τῆς περιφερείας Ἄρδα.

Α'. Τῶν ἐντός τοῦ Βουλγαρικοῦ ἐδάφους.

Ἐξηκριβωμένον εἶναι ὅτι νοσταλγοῦν τήν Ἑλληνικήν Διοίκησιν καί πρό αὐτῆς τήν Τουρκικήν. Διαρκῶς ἐρωτοῦν πότε θά προελάσωμεν ζητοῦντες νά ἐλευθερώσωμεν τούτους. Εἶναι δέ ἕτοιμοι εἰς τό πρῶτον σύνθημά μας νά συμπρά-

ναι 1972-3, σ. 344· βλ. ἐπίσης *Π. Παπαχριστοδούλου*, Οἱ Πομάκοι ὑπόδουλος λαός τῶν Βουλγάρων ἐπί Ροδόπης, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. 23, Ἀθῆναι 1958, σ. 5· *Π. Χιδίρογλου*, ὅπ.π., σ. 24.

9. Ἀρχεῖο Χ. Βαμβακᾶ, Α.Υ.Ε. ΦΑ 5/5 ἔγγρ. 12146/18.8.1920· βλ. ἐπίσης *L. Savadjian*, En Thrace Occidentale, Paris 1921, σ. 26.

10. Α.Υ.Ε. ΦΑ 5/5 Πολιτική 1920 (Φάκελος Πομάκων) ἔγγρ. 3130/10.3.1920· βλ. ἐπίσης ἔγγρ. Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν 1776/995/26.3.1920.

11. Ἀρχεῖο Χ. Βαμβακᾶ τηλ. 1122/736/3/5114/4.5.1920.

ξουν μεθ' ἡμῶν κατά τῶν Βουλγάρων ἔστω καί διά ξύλων μόνον ὡπλισμένοι.

Ἔχουσι δέ τοιαύτην πεποίθησιν εἰς τόν Ἑλληνικόν Στρατόν ὥστε βεβαιοῦν ὅτι Λόχος μας μόνον δύναται νά φθάσῃ ἀμαχητί εἰς Σόφιαν. Ἀλλά καί σεβασμόν μεγάλον τρέφουν πρός αὐτόν λόγῳ τῆς συμπεριφορᾶς. Ἐπί πλέον δέ πρέπει νά ἔχωμεν μεγαλυτέραν πεποίθησιν πρός αὐτούς παρά πρός τούς Πομάκους τῆς περιφερείας μας, διότι δέν ἐδηλητηριάσθησαν ὑπό προπαγανδιστῶν καί διότι ὑφιστάμενοι δεινά ζητοῦν τήν ἐλευθερίαν των.

Οἱ εἰς τό ἡμέτερον ἔδαφος ἐρχόμενοι μόλις παρουσιασθῶσιν εἰς τά φυλάκια δακρύζουν ἐκ χαρᾶς ἀντικρύζοντες τούς στρατιώτας μας ὡς ἐάν ἐπρόκειτο περί ὁμοεθνῶν των. Ἡ δέ πεποίθησις πρός τόν Ἑλληνικόν Στρατόν εἶναι τοιαύτη ὥστε ἀτενίζουν διαρκῶς πρός αὐτόν καί τόν ἀναμένουν.

Πολλοί δέ ἐκπατρίζονται μέ τήν βεβαιότητα ὅτι θά προελάσῃ ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί θά ἐπανέλθουν εἰς τήν Πατρίδα των ἐλεύθεροι. Ἡ συμπεριφορά τοῦ Στρατοῦ μας ἐν Θράκῃ ἐνεποίησεν εἰς τούς Πομάκους τοιαύτην ἐμπιστοσύνην ὥστε ἀτενίζουν πρός αὐτόν πλέον μετά πεποιθήσεως ὡς πρός σωτῆρα.

Β'. Τῶν ἐντός τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους Πομάκων.

Οἱ ἐδῶ φαίνονται πράγματι οὐ μόνον ἐνθουσιασμένοι, ἀλλά καί ἀφοσιωμένοι πρός ἡμᾶς. Πλεῖστα δείγματα ἀποδεικνύουν τοῦτο σαφῶς.

Πάντως ὅμως εἶναι πονηροί ὡς εἶχον δηλητηριασθῆ ὑπό τῶν προπαγανδιστῶν ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι περισσότερον ἐνδιαφέρονται περί τῆς ἡσυχίας των παρά διά τά τῆς Τουρκίας.

Ἄλλως τε εἶναι πεπεισμένοι ὅτι θά ζήσωσιν ὡς ἤδη ζοῦν. Πολλοί δέ παθόντες παρά Βουλγάρων ζητοῦν μόνον τήν ἐλευθερίαν των καί ἀσφάλειαν, ἅτινα εὗρον πλήρη. Τήν προέλασίν μας ἀκούουν μετ' ἀδιαφορίας ἀπολύτου. Πρόσωπα, ἅτινα ἔχω ἔμπιστα, βεβαιοῦν ὅτι ὁλόκληρος ἡ περιφέρειά μας εἶναι ἀνίκανος διά κάθε κακόν.

Συνεπῶς κατά τήν προέλασίν μας οὐδείς θά σκεφθῇ τι κακόν. Ἀνέκαθεν δέ οἱ Πομάκοι ἦτο λαός μή ἐκτιμούμενος ὑπό τῶν Τούρκων καί δέν ἔχουν καί αὐτοί σήμερον ἐνδιαφέρον πρός τήν Τουρκίαν καί τούς προπαγανδιστάς ἐλάχιστα λαμβάνουν τό πλεῖστον τούτων ὑπ' ὄψιν[12].

Σημειώνεται ἐπίσης ὅτι οἱ Πομάκοι ἔφευγαν ἀπό τή Βουλγαρία ὅπου ἄφηναν τά ζῶα τους, γιατί οἱ Βούλγαροι ἀπαγόρευαν νά βγοῦν ἀπό τή χώρα τους ὑποζύγια. Ἐπίσης ὁ Πραντούνας ἀπό τήν Ξάνθη πληροφοροῦσε ὅτι Πομάκοι κατέφευγαν στό τάγμα προκαλύψεως Σαχίν καί πρόσθετε ὅτι δυσπιστοῦσε γιατί ὁ Σαρπύ, ὅπως νόμιζε, εὐνοοῦσε εἴσοδο Βουλγάρων μέ τό πρόσχημα ὅτι σκόπευαν νά ἐργασθοῦν ὡς καπνεργάτες ἤ χτίστες.

Ἐξάλλου ὁ Χ. Βαμβακᾶς τηλεγράφησε στόν Ἐπ. Ζυμβρακάκη:

12. Α.Υ.Ε. ΦΑ 5/5, Πολιτική ΑΦ. Πομάκων ἔγγρ. 4215/2.3.1920, βλ. ἐπίσης 3908/25.3.20, 4115/3, 1776/995/2/26.3.1920.

Ἐπί ἡμετέρου 1122/736/3 ἀντίληψις Κυβερνήσεως ἀναφορικῶς Πομάκους, εἶναι περιποιηθῶμεν αὐτούς ὡς πρός ἑκατόν ἐξ αὐτῶν εἰσελθόντας τρήγωνον Ξάνθης, λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι εὑρισκόμεθα πρό στρατιωτικῶν κινήσεων καί ὅτι ἐνδεχόμενον μεταξύ τούτων εὑρεθῶσι κατάσκοποι ἐχθροῦ, νομίζω ὅτι δέν εἶναι πλέον σύμφορον ἐπιτραπῇ αὐτοῖς εἴσοδος, ἤ ἐφ' ὅσον ἐξακριβοῦται ὅτι πρόκειται περί ἀνθρώπων τελείως προσκειμένων ἡμῖν, λαμβάνωνται μέτρα ὅπως μή εἶναι δυνατή ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς βουλγαρικόν ἔδαφος[13].

Στό μεταξύ ἄλλοι Πομάκοι κατέφυγαν στό φυλάκιο Μαχαιλάτρα τῆς Δ. Θράκης καί ζητοῦσαν προστασία. Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τούς ἀναγνώρισαν καί διαβεβαίωσαν πώς ἦσαν φιλήσυχοι ἄνθρωποι. Σέ τηλεγράφημά του ὁ Πραντούνας ἀπό τήν Ξάνθη πληροφοροῦσε ὅτι οἱ Πομάκοι ἔφευγαν ἀπό τή Βουλγαρία ὄχι μόνο γιά νά μή στρατευθοῦν, ἀλλά γιατί ἡ βουλγαρική κυβέρνηση τούς τιμώρησε μέ πρόστιμο 500 λέβια ἐπειδή ἔκαναν ἀποχή στίς πρόσφατες ἐκλογές. Ἐπίσης ἔγραφε ὅτι τοῦ ἔκαναν ἐνθουσιώδη ὑποδοχή οἱ Πομάκοι πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στήν περιοχή Σαχινά. Πάνω ἀπό τριακόσιοι Πομάκοι ἔφθασαν στήν Ξάνθη, ὅλοι ἐκδήλωναν τή φιλία τους στούς Ἕλληνες, πού ἀμέσως ἀνέλαβαν τήν περίθαλψή τους. Ὁ Βαμβακᾶς διέθεσε σημαντικά χρηματικά ποσά. Ὁ Ὑφυπουργός τῶν Στρατιωτικῶν Ἀλέξιος Γρίβας μέ ἔγγραφό του στό Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν ἐκφράζει τή γνώμη, ὅτι ἦταν προτιμότερο νά ἐγκατασταθοῦν προσωρινῶς οἱ Πομάκοι στήν Ἀνατολική Μακεδονία ἤ τή Δυτική Θράκη μακριά ἀπό τή μεθόριο γραμμή πού βρισκόταν ὑπό διασυμμαχική κατοχή. Σχετικά μέ τή Δ. Θράκη ὁ Χ. Βαμβακᾶς ὑποστήριζε ὅτι δέν ἔπρεπε νά ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ Πομάκοι. Ἴσως θά ἦταν λογικότερο νά μείνουν προσωρινά νοτίως τῆς Ξάνθης[14].

Στίς 16 Μαρτίου 1920 μέ τηλεγράφημά του ὁ Ε. Βενιζέλος ἀπό τό Παρίσι συμβούλευε νά περιποιηθοῦν οἱ ἑλληνικές ἀρχές τούς Πομάκους καί πρόσθετε: *... συμπεριφορά ἡμῶν αὕτη δύναται νά παράσχῃ ἡμῖν μέγιστα ὠφελήματα ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως στάσιν τουρκικοῦ στοιχείου κατά κατάληψιν Ἀνατολικῆς Θράκης. Συγχρόνως πρέπει νά ὁδηγηθῶσι τινές τούτων ὅπως τηλεγραφήσωσιν εἰς Συνδιάσκεψιν ζητοῦντες προστασίαν.*

Ὁ Πραντούνας ἔστειλε στούς Πομάκους τοῦ Ἄρδα ἀξιωματικούς του, γιά νά παραλάβουν τήν ἀναφορά τους πρός τή Συνδιάσκεψη. Οἱ Πομάκοι ζητοῦσαν τήν προσάρτηση τῆς περιοχῆς τους στήν Ἑλλάδα καί τήν προστασία τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Φαίνεται ὅτι τόσο οἱ Πομάκοι ὅσο καί οἱ Μωαμεθανοί τῆς Θράκης δέν σταμάτησαν νά στέλνουν ἀναφορές στή Συνδιάσκεψη γιά τήν ἕνωση τῆς

13. *Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου*, Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Δυτ. Θράκης, ὅπ.π., σ. 161.

14. Α.Υ.Ε. ΦΑ 5/5 Α΄ Πολιτική ἔγγρ. 2902/15.3.1920· βλ. ἐπίσης Ἀρχεῖο Χ. Βαμβακᾶ, 961/4115/25.3.20.

Θράκης μέ τήν Ἑλλάδα, γι' αὐτό στίς 6 Ἀπριλίου 1920 ὁ Βενιζέλος ἀνέθεσε στόν πρεσβευτή Α. Ρωμᾶνο νά στείλει τό ἀκόλουθο τηλεγράφημα πρός τόν Πραντούνα:

Ἔχετε ὑπ' ὄψιν ὅτι περιττεύει τοῦ λοιποῦ πᾶσα ὑποβολή αἰτήσεων ἐκ μέρους Μωαμεθανῶν Θράκης ὑπέρ προσαρτήσεως Ἑλλάδος. Ἐπειδή τό ζήτημα δύναται θεωρηθῇ τελειωμένον τοιαύτη ἐνέργεια χωρίς νά προσπορίζῃ ὑμῖν ὠφέλη τινά παρέχει Μωαμεθανοῖς ἐντύπωσιν ὅτι ἀπό αὐτούς ἐξαρτᾶται τύχη Θράκης... Ἐπίσης δέον νά ἀπέχητε παρακινοῦντες Πομάκους εἰς ἐνεργείας ὑπέρ προσαρτήσεως Θράκης, αἵτινες δέν δύνανται νά μεταβάλωσι ποσῶς ἀποφάσεις Συνδιασκέψεως καί μόνον ἐκθέτουσιν αὐτούς εἰς ἐκδίκησιν Βουλγάρων. Ἐν γένει προτιμητέον ἀποφεύγετε καί πᾶσαν προκήρυξιν ἤ δήλωσιν νά τονίζητε φυλετικούς ἀνταγωνισμούς[15].

Ὁ διεθνής Τύπος καί τό ραδιόφωνο ἀσχολήθηκαν πολύ τήν ἐποχή ἐκείνη μέ τό θέμα τῶν Πομάκων. Ὁ A. Varner, διευθυντής τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Οὐάσιγκτων, ἔλεγε σέ μιά ἐκπομπή του: *Ἓν ἀκόμη πρόβλημα μειονότητος παρουσιάσθη σήμερον... ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Πομάκων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀρχαία ἑλληνική φυλή ἱστορουμένη ἀπό τῆς πρό τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐποχῆς... Οἱ Πομάκοι ποιοῦνται νῦν ἔκκλησιν πρός τό Συμβούλιον Ἀσφαλείας καί πρός τό Ἀμερικανικόν ἐπί τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον καί ζητοῦν τήν διενέργειαν δημοψηφίσματος, ἵνα ἀπελευθερωθοῦν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καί ἀπολαύσουν τήν ἐλευθερίαν τήν ὁποίαν ἀπολαμβάνουν οἱ Πομάκοι τῆς Ἑλλάδος...* Ὁ Πολ. Παπαχριστοδούλου ἐπίσης ἀναφέρει ἀπόσπασμα ἀπό δημοσίευση ἐφημερίδας: *... Τό παρελθόν Σάββατον εἰς Πενσυλβάνια Hotel ἔλαβε χώραν συνέντευξις πρός τούς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀμερικανικοῦ καί Ἑλληνικοῦ τύπου ἐκ μέρους τῶν κ.κ. Χαμδῆ Χουσεΐν Βέη, πρώην βουλευτοῦ Ροδόπης, καί Χακῆ Σουλεϊμάν Βέη, ἀποτελούντων τήν ἀντιπροσωπείαν τῶν Πομάκων Θράκης. Οἱ Πομάκοι ἐξέθεσαν πρός τόν Τύπον τάς ἀπόψεις των καί τά δίκαιά των, ζητοῦντες τήν ἕνωσίν των μέ τήν Ἑλλάδα...*[16].

Τά παρακάτω ἐπίσης γεγονότα ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Πομάκοι ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπό τήν ἑλληνική διοίκηση. Τό 1923 ὅταν ὁ ἑλληνικός στρατός βρισκόταν στόν Ἕβρο ἕτοιμος νά ἐπαναλάβει τίς ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ὁ γνωστός Φουάτ μπέης, ταγματάρχης τότε τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, μετά ἀπό συνεννόηση μέ τή βουλγαρική κυβέρνηση, κατάρτισε τό τουρκοβουλγαρικό θρακικό κομιτάτο, μέ τό ὁποῖο σκόπευε νά δημιουργήσει ζητήματα στά νῶτα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὡς βάση τῶν ἐπιχειρήσεών του θέλησε νά χρησιμοποιήσει τούς Πομάκους, οἱ ὁποῖοι θά σχημάτιζαν συμμορίες καί θά ἔμπαιναν στή Δυτική Θράκη. Τά σχέδια ὅμως

15. Α.Υ.Ε. ὅπ.π., ἔγγρ. 4464/6.4.1920, 4371/4.4.1920.
16. *Π. Παπαχριστοδούλου*, ὅπ.π., σ. 23.

τοῦ κομιτάτου ματαιώθηκαν γιατί οἱ Πομάκοι ἀρνήθηκαν νά ἐπιτεθοῦν κατά τῆς Ἑλλάδας. Ἐπίσης εἶναι βεβαιωμένο ὅτι ἐκείνη τήν ἐποχή ἀσκήθηκε πίεση στούς Πομάκους καί ἀπό τή βουλγαρική κυβέρνηση γιά τό ἴδιο θέμα. Ὁ Φουάτ ἔκανε πολλές περιοδεῖες, οἱ Πομάκοι ὅμως πάντα ἀρνοῦνταν. Γιά τή στάση τους αὐτή, πολλοί παράγοντες τῶν Πομάκων δολοφονήθηκαν[17].

Μέ τήν εὐκαιρία σημειώνεται ὅτι: δυστυχῶς μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Δυτικῆς Θράκης τό 1944 ἡ δυσπιστία τῶν Πομάκων ἀπέναντι στούς Τούρκους ὑποχώρησε. Ἐπιτεύχθηκε ὁ ἐκτουρκισμός πολλῶν μελῶν τους. Αὐτό ἐπιτεύχθηκε μέ τίς ἐνέργειες τοῦ Τουρκικοῦ Προξενείου Κομοτηνῆς καί τά σφάλματα τῆς ἑλληνικῆς διοίκησης. Ὅπως τονίζει ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δαμασκηνός: *Οὐδέν οὐσιαστικόν μέτρον ἐλήφθη τονισμοῦ τῆς ἰδίας φυλετικῆς ὑποστάσεως, προστασίας τῆς γλώσσης καί συντηρήσεως τοῦ χάσματος τῶν Πομάκων ἀπό τούς Τούρκους...*[18].

17. *Ν. Π. Δημοτάκη*, ταγματάρχη, Ἡ Νότιος Βουλγαρία, Ἀθῆναι 1933, σ. 14.

18. *Μητροπολίτη Μαρωνείας καί Κομοτηνῆς κ.κ. Δαμασκηνοῦ*, Ἡ ἔπαλξις τῆς Δ. Θράκης, ἔκδ. Ἐθνικῆς Ἑνώσεως Βορείων Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1989, σ. 11.

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

ΣΧΟΛΙΟ ΠΑΝΩ ΣΕ ΜΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Στό τεῦχος 4 (1926/7) τοῦ περιοδικοῦ Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, ὁ B. Filov δημοσίευσε μιά σπάνια φωτογραφία τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἀδριανουπόλεως, τραβηγμένη στά 1888 ἀπό τόν ρῶσο πρέσβυ στήν πόλη αὐτή Gh. Lechine[1]. Ἀργότερα ὁ N. Mavrodinov ἀναδημοσίευσε μέ σχόλια τήν ἴδια φωτογραφία στά Πρακτικά τοῦ 4ου Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου τοῦ Παρισιοῦ[2]. Ἡ φωτογραφία πού δημοσιεύεται ἐδῶ (εἰκ. 1) εἶναι ἀναπαραγωγή ἀπό τό ἄρθρο τοῦ Mavrodinov[3].

Ὁ A. Choisy περιέλαβε στό ἔργο του Histoire de l'architecture, II, Paris 1903, σ. 41, τήν κάτοψη τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας σέ δύο σχέδια (σχ. 1-2). Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τά σχέδια τοῦ Choisy, ἄν καί ἐπιδέχονται κριτική, εἶναι πολυτιμότατα γιά ἕνα μνημεῖο, τό ὁποῖο δέν ὑφίσταται ἤδη ἀπό τό 1904[4].

Ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Ἀδριανουπόλεως βρισκόταν χτισμένη πρός τόν ἀνατολικό τομέα τῆς πόλεως καί ἴσως περί τήν πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (εἶχε μετατραπεῖ σέ τζαμί)[5]. Σύμφωνα μέ τά σχέδια τοῦ Choisy ἦταν ἕνα κτίσμα σέ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ, κανονικοῦ, μέ ἰσομεγέθεις τίς κεραῖες στήν κάτοψη. Μετροῦσε συνολικά 32,40 μέτρα (στό μῆκος καί πλάτος). Ὁ Choisy διέκρινε δύο κτιριακές φάσεις, τίς ὁποῖες καί περιγράφουν τά σχέδιά του.

Στήν πρώτη, κατά τόν Choisy, φάση, στό ἐσωτερικό κάθε κεραίας ἐγγραφόταν ἕνας ἡμικυκλικός τοῖχος (μᾶλλον στυλοβάτης), συνοδευόμενος ἀπό μία ἡμικυκλική στοά πίσω του. Τό πέρας κάθε ἡμικυκλικῆς στοᾶς ἔληγε πρός τίς γωνίες τῆς πλευρᾶς ἑνός τέλειου κεντρικοῦ τετραγώνου, διαστάσεων 14×14 μ.· στό ἐσωτερικό τοῦ τετραγώνου ὑπῆρχαν τέσσερα στηρίγματα (πεσσοί ἤ κίονες;) ἑνός τρούλου, διαμέτρου 7,20 μ. (σχ. 1).

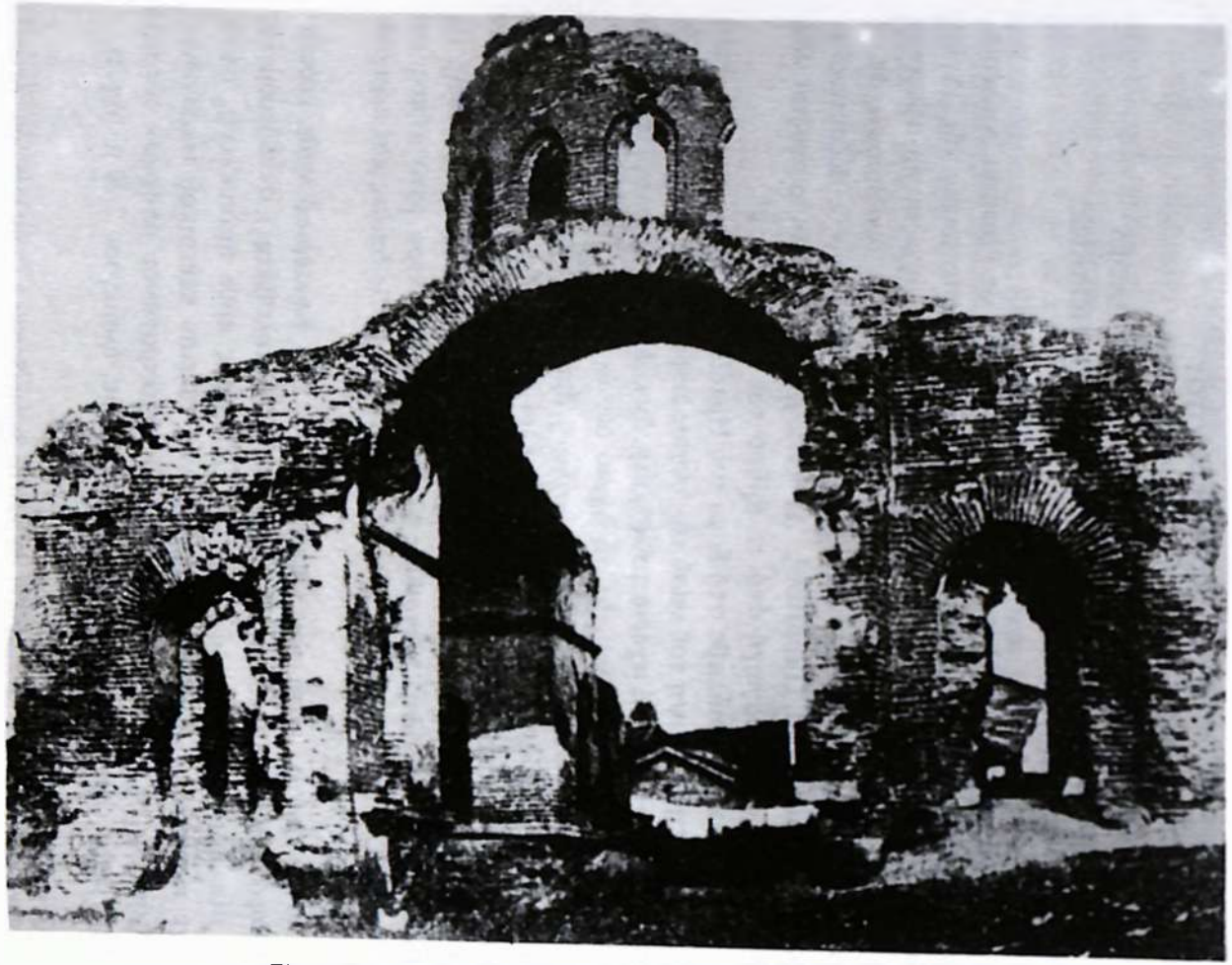
1. Σ. 308, πίν. 127.

2. L'origine de la construction et du plan de Sainte-Sophie a Constantinople, Actes du VIe Congrès International d'Études Byzantines, II, Paris 1950, σ. 286-291.

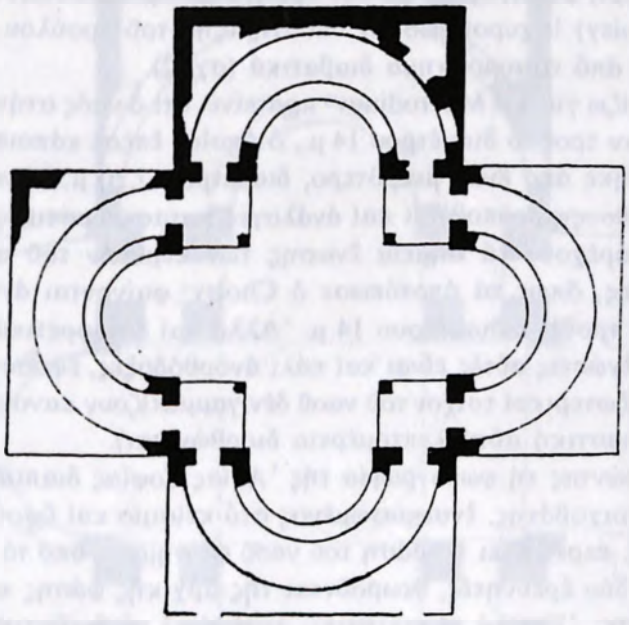
3. Φωτογραφία τοῦ ἐρειπίου, σέ χειρότερη κατάσταση διατήρησης ἔχει δημοσιεύσει καί ὁ *Ι. Σαράφογλου*, «Περιγραφή τῆς Ἀδριανουπόλεως», Θρακικά 2 (1929) 74.

4. *N. Mavrodinov*, ὅ.π., σ. 287.

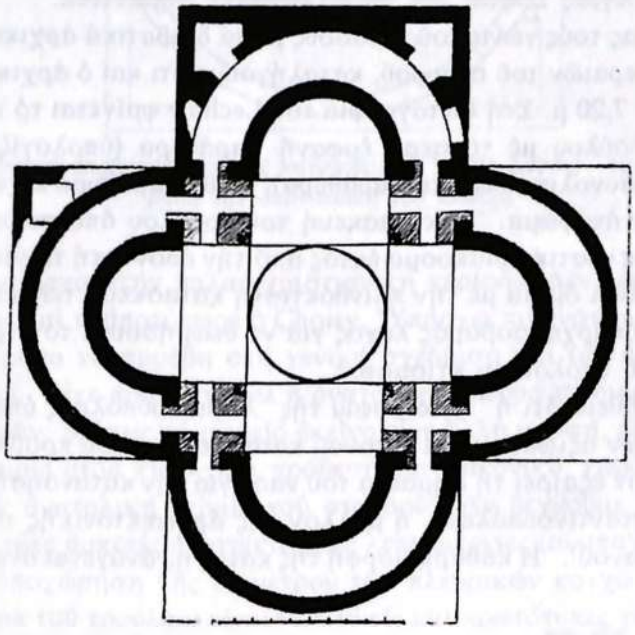
5. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Περί τῶν τειχῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως, Κομοτηνή 1923, σ. 20.

Εἰκ. 1. Ἁγία Σοφία Ἀδριανουπόλεως. Φωτ. Ch. Lechine (1888).

Σχ. 1. Ἡ ἀρχική φάση τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἀδριανουπόλεως κατά τόν Choisy.

Σχ. 2. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ναοῦ καί οἱ μεταγενέστερες προσθῆκες κατά τόν Choisy.

Στή δεύτερη φάση, ὅμοια μέ τήν προηγούμενη, προστίθενται (πάντοτε κατά τόν Choisy) ἰσχυροί πεσσοί ὑποστήριξης τοῦ τρούλου. Οἱ πεσσοί διατρυπῶνται ἀπό σταυρόσχημα διαβατικά (σχ. 2).

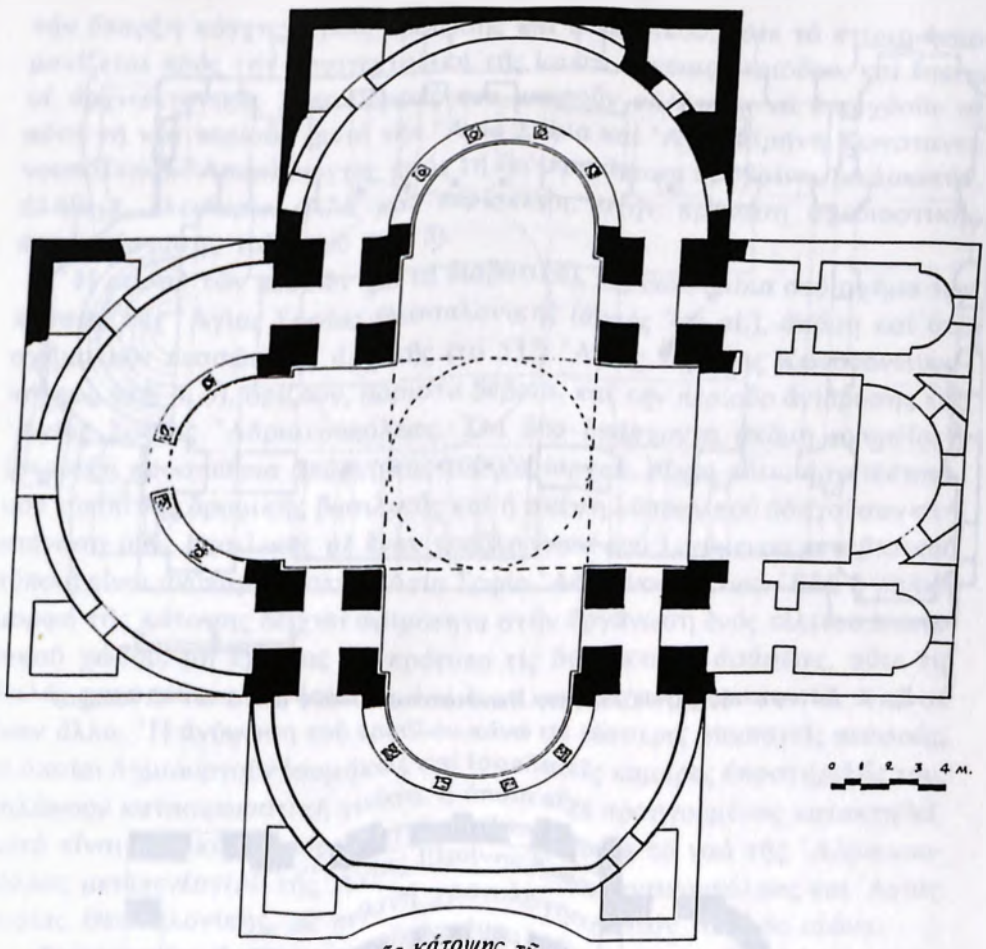
Δέν γνωρίζω γιατί ὁ Mavrodinov[6] προτείνει ὅτι ὁ ναός στήν ἀρχική του φάση εἶχε ἕναν τροῦλο διαμέτρου 14 μ., ὁ ὁποῖος ἔπεσε κάποια στιγμή καί ἀντικαταστάθηκε ἀπό ἕναν μικρότερο, διαμέτρου 7,20 μ. Ἀνωδομή τόσο μεγάλου μεγέθους προϋποθέτει καί ἀνάλογες κατασκευαστικές λύσεις, τίς ὁποῖες δέν παρέχουν τά σημεῖα ἕνωσης τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ τῆς ἀρχικῆς φάσης, ὅπως τά ἀποτύπωσε ὁ Choisy· φαίνονται ἀνίσχυρα στίς ὠθήσεις ἑνός τρούλου διαμέτρου 14 μ. Ἀλλά καί διαφορετικά νά ἦταν τά πράγματα οἱ ἑνώσεις αὐτές εἶναι καί πάλι ἀνορθόδοξες, ἐφόσον οἱ κάθετοι μεταξύ τους ἐξωτερικοί τοῖχοι τοῦ ναοῦ δέν γαμματίζουν κανονικά (στό σχ. 3 ἡ κατασκευαστική αὐτή λεπτομέρεια διορθώνεται).

Παρατηρώντας τή φωτογραφία τῆς Ἁγίας Σοφίας διαπιστώνουμε ὅτι μαρμάρινος τοιχοβάτης, ἐνσωματωμένος στό κτίσιμο καί ὕψους μιᾶς περίπου βαθμίδας, περιτρέχει τή βάση τοῦ ναοῦ σέ σημεῖα, ἀπό τά ὁποῖα ἄλλα, καί γιά τούς δύο ἐρευνητές, θεωροῦνται τῆς ἀρχικῆς φάσης καί ἄλλα τῆς μεταγενέστερης. Ἐπειδή οἱ συμπαγεῖς πεσσοί μέ τά διαβατικά πατοῦν σέ αὐτόν τόν τοιχοβάτη ἡ λογική σκέψη εἶναι ὅτι καί αὐτοί ἀνήκουν στήν ἀρχική φάση τοῦ ναοῦ. Ὑπάρχει πιθανότητα ὁ Choisy νά εἶδε κάποιες ἐσωτερικές ἐνισχύσεις τῶν πεσσῶν στά διαβατικά· ὡστόσο ἡ ἀρχική χάραξη τῆς Ἁγίας Σοφίας δέν παραλλάχθηκε σημαντικά.

Θεωρώντας τούς γωνιακούς πεσσούς μέ τά διαβατικά ἀρχικούς, σημεῖα ἕνωσης τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ, καταλήγουμε ὅτι καί ὁ ἀρχικός τροῦλος εἶχε διάμετρο 7,20 μ. Στή φωτογραφία τοῦ Lechine φαίνεται τό νοτιοδυτικό τμῆμα τοῦ τρούλου μέ τέσσερα ἐμφανῆ παράθυρα (ὑπολογίζουμε ὅτι ὁ τροῦλος εἶχε συνολικά δώδεκα παράθυρα). Κάθε παράθυρο εἶχε ἐσωτερικό διακοσμητικό ἀψίφωμα. Ἡ κατασκευή τοῦ τρούλου ἀπό σειρές πλίνθων, χωρίς κεραμοπλαστικό διάκοσμο ἐκτός ἀπό τήν ὀδοντωτή ταινία τῆς βάσης τῆς στέγης, εἶναι ὅμοια μέ τήν πλινθόκτιστη κατασκευή τῶν κάτω τοίχων. Συνεπῶς δέν ὑπάρχει σοβαρός λόγος γιά νά θεωρήσουμε τόν τροῦλο μεταγενέστερο τοῦ ὑπόλοιπου κτίσματος.

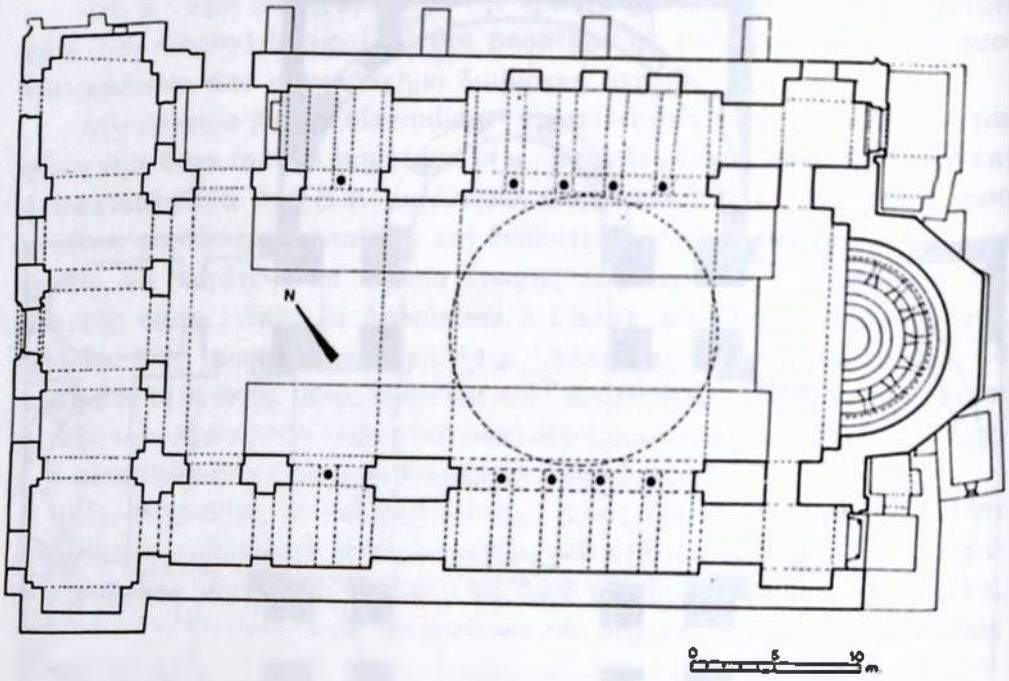
Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπῆρξε κτίσμα ἀρχιτεκτονικῶν ἀξιώσεων καί ἔντονου κατασκευαστικοῦ προβληματισμοῦ. Ὁ Mavrodinov ἐξαίρει τή σημασία τοῦ ναοῦ γιά τήν κατανόηση τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ἤ μᾶλλον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς περιόδου τοῦ Ἰουστινιανοῦ[7]. Ἡ καθαρή μορφή τῆς κάτοψης ἀνάγεται ἀναμφίβολα σέ

6. Ὅ.π., σ. 228-289.
7. Ὅ.π., σ. 290-291.

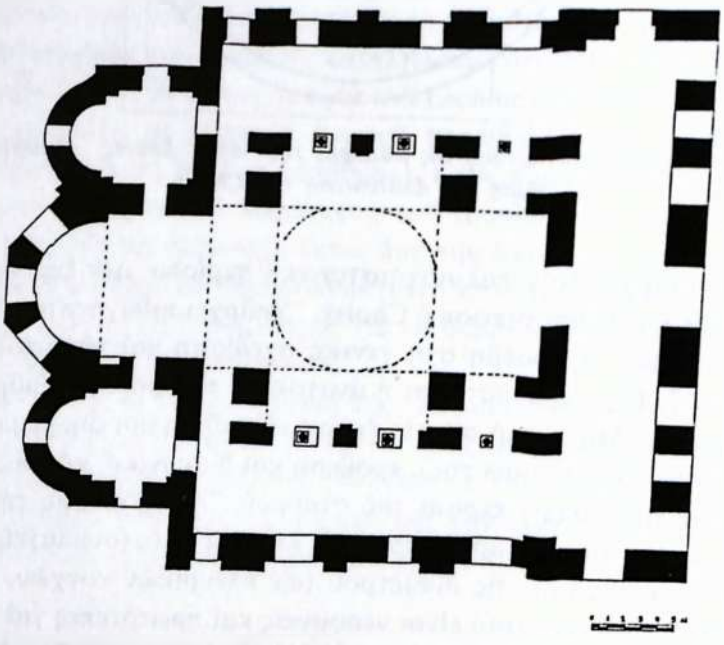

Σχ. 3. Σχεδιαστική ἀποκατάσταση τῆς κάτοψης τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἀδριανουπόλεως μέ βάση τήν ἀποτύπωση τοῦ Choisy.

πρότυπα κυρίαρχα στήν παλαιοχριστιανική περίοδο. Δέν ξέρουμε ὅμως τί ἀκριβῶς εἶδε καί τί ἀποτύπωσε ὁ Choisy. Ὑπάρχει πιθανότητα μέ βάση ἕνα σωζόμενο τμῆμα νά προέβη στή γενική σχεδίαση καί τῶν ὑπόλοιπων μερῶν τοῦ ναοῦ. Εἶχε πράγματι καί ἡ ἀνατολική πλευρά τή διαμόρφωση τῶν ἄλλων κεραιῶν; Μήπως τό σημεῖο ἐκεῖνο εἶχε ἄλλη μορφή, μέ μεγάλη κόγχη ἱεροῦ (χωρίς στοά πίσω της), πρόθεση καί διακονικό, χώρους ἐγγεγραμμένους στήν ἀνατολική κεραία τοῦ σταυροῦ; Ἄν δεχθοῦμε τήν πρόταση τοῦ Choisy, τότε ἀρκετές ἀρχιτεκτονικές λεπτομέρειες (συμπαγεῖς πεσσοί μέ διαβατικά, ὑποχώρηση τῆς διαμέτρου τῶν πλευρικῶν κογχῶν, ἀψιδώματα στά παράθυρα τοῦ τρούλου) εἶναι νεοφανεῖς καί πρωτότυπες γιά παλαιοχριστιανική ἀρχιτεκτονική (πρίν τήν περίοδο τοῦ Ἰουστινιανοῦ). Ἄν δεχθοῦμε

Σχ. 4. Κάτοψη τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως (κατά τόν C. Mango).

Σχ. 5. Κάτοψη τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης.

τήν ὕπαρξη κόγχης ἱεροῦ, πρόθεσης καί διακονικοῦ, τότε τό κτίριο ἐναρμονίζεται πρός τήν ἀρχιτεκτονική τῆς Ἰουστινιάνειας περιόδου, καί ἔπειτα οἱ ἀρχιτεκτονικές λεπτομέρειές του μποροῦν κάλλιστα νά ἐνταχθοῦν σέ αὐτή τή νέα περίοδο (μετά τήν Ἁγία Σοφία καί Ἁγία Εἰρήνη Κωνσταντινουπόλεως). Ἀποκλίνοντας πρός τή δεύτερη ἄποψη προβαίνω, μέ ἀρκετήν, ἀλήθεια, ἐλευθερία ἀλλά καί περίσκεψη, στήν πρόταση σχεδιαστικῆς ἀποκατάστασης τοῦ ναοῦ (σχ. 3).

Ἡ μορφή τῶν πεσσῶν (μέ τά διαβατικά), περίπου ὅμοια στό σχῆμα τῶν πεσσῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης (ἀρχές 7ου αἰ.), ἀκόμη καί στό σχῆμα τῶν πεσσῶν τῆς ἀρχικῆς (τό 532) Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως (σχ. 4, 5), ὁρίζουν, ἀόριστα βέβαια, καί τήν περίοδο ἀνίδρυσης τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἀδριανουπόλεως. Στά δύο ὑπάρχοντα ἀκόμη μνημεῖα ἡ ἱστορική προσπάθεια ἀπάρνησης τοῦ κυρίαρχου, μέχρι τότε, ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τῆς δρομικῆς βασιλικῆς καί ἡ σκέψη λύσεων πού ὁδηγοῦσαν στή στέγαση μιᾶς βασιλικῆς μέ ἕναν τροῦλο (ναοί τοῦ λεγόμενου μεταβατικοῦ τύπου) εἶναι ἀνύπαρκτη στήν Ἁγία Σοφία Ἀδριανουπόλεως. Ἐδῶ ἡ γενική μορφή τῆς κάτοψης δείχνει ὡριμότητα στήν ὀργάνωση ἑνός τέλειου ἐσωτερικοῦ χώρου, μή ἔχοντας ὡς πρότυπο τίς διστακτικές ἀσάφειες, οὔτε τίς δειλές προσπάθειες περάσματος ἀπό ἕναν κυρίαρχο ἀρχιτεκτονικό τύπο σέ ἕναν ἄλλο. Ἡ ἀνύψωση τοῦ τρούλου πάνω σέ τέσσερις συμπαγεῖς πεσσούς, οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν ἰσομήκεις καί ἰσοπλατεῖς καμάρες ὑποστήριξής του, δηλώνουν κατασκευαστική γνώση, ἡ ὁποία εἶχε προηγουμένως κατακτηθεῖ. Αὐτό εἶναι βασικό ἐπιχείρημα γιά νά θεωρήσουμε τό ναό τῆς Ἀδριανουπόλεως μεταγενέστερο τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως καί Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, μέ πιθανή χρονολόγηση στόν 7ο ἤ 8ο αἰώνα.

Φαίνεται ὅτι ἡ σημασία τοῦ χαμένου σήμερα ναοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως γιά τήν ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι πολλαπλή· πρῶτα-πρῶτα, ἡ τέλεια ὀργάνωση τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ στήν ἀνωδομή, κάτω ἀπό τόν τροῦλο, εἶναι νεωτερικό ἐπίτευγμα, προδρομικό στοιχεῖο τοῦ κυρίαρχου μεσοβυζαντινοῦ τύπου ναοῦ, δηλαδή ἑνός ναοῦ σταυροειδοῦς μέ τροῦλο· δεύτερο, ἡ σταδιακή προσπάθεια, ὡς τόν 6ο αἰώνα, ἐγκατάλειψης τοῦ κυρίαρχου καί καθιερωμένου, ὡς τότε, τύπου τῆς δρομικῆς βασιλικῆς καί ἀνάπλασης πιό σύνθετων ἀρχιτεκτονικῶν τύπων μποροῦσε νά εἶχε ὡς ὑποδείγματα καί ἄλλα παλαιοχριστιανικά πρότυπα, ὅπως αὐτό τῶν σταυρικῶν ναῶν· τέλος, τό σχῆμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ προδρομικό μοναστηριακῶν καθολικῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ λεγόμενου Ἀθωνικοῦ τύπου (καθολικό τῆς μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας, τοῦ Βατοπεδίου, κλπ.). Ἄς μή ξεχνοῦμε ὅτι τό Βατοπέδι εἶναι κτητορικό ἔργο τῶν Ἀδριανουπολιτῶν Ἀθανασίου, Νικολάου καί Ἀντωνίου[8].

8. *Γ. Σμυρνάκη*, Τό Ἅγιον Ὄρος, Ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 429.

ΜΑΝΟΛΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ Α΄

Ἡ λαογραφική ἔρευνα μιᾶς περιοχῆς στηρίζεται ἀφ' ἑνός στά ὑπάρχοντα βιβλιογραφικά δεδομένα καί ἀφ' ἑτέρου στή συστηματική ἐπιτόπια ἐμπειρία καί καταγραφή τῶν δεδομένων τοῦ ὑπό μελέτη παραδοσιακοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Στή δεύτερη περίπτωση τά πορίσματα τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας, ἄν δέν δημοσιευτοῦν, καταγράφονται, κατά κανόνα, σέ χειρόγραφες συλλογές πρωτογενοῦς λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, οἱ ὁποῖες κατατίθενται σέ συλλογές Πανεπιστημίων ἤ Ἐρευνητικῶν Κέντρων. Τέτοιου εἴδους συλλογές διαθέτουν τό *Κέντρο Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τό *Κέντρο Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τό *Σπουδαστήριο Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*[1], τό *Σπουδαστήριο Λαογραφίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τό *Λαογραφικό Ἀρχεῖο τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων*[2], τό *Λαογραφικό Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν τῆς Λευκωσίας*[3], τό *Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*[4] καί τό *Λαογραφικό Φροντιστήριο τοῦ καθηγητῆ Γ. Α. Μέγα*, τά χειρόγραφα τοῦ

1. Βλ. σχετικά *Μ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη*, «Λαογραφικόν Ἀρχεῖον, Μουσειακή συλλογή καί Βιβλιοθήκη παρά τῇ ἕδρᾳ Λαογραφίας», Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 22 (1970-71), 399-401. *Γ. Κ. Σπυριδάκης*, Ἕδρα Λαογραφίας - Σπουδαστήριον Λαογραφίας μετά προσηρτημένης λαογραφικῆς συλλογῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Σύντομον Χρονικόν 1964-1972, ἐν Ἀθήναις 1974. *Μ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη*, «Χειρόγραφες συλλογές πρωτογενοῦς λαογραφικῆς ὕλης τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1966-1986)», Παρουσία 5 (1987), 543 κ.ἑξ.

2. Τή σχετική βιβλιογραφία βλ. *Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης*, Ἠπειρωτικά χειρόγραφα Λαογραφίας Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Συλλογή Φοιτητῶν 1964-1974, Ἰωάννινα 1980, σ. 6-7, σημ. 2.

3. Βλ. *Θ. Δ. Κυπρῆ*, «Τό Πρόγραμμα τῆς συγκρότησης Ἀρχείου Προφορικῆς Παράδοσης τῶν κατεχόμενων περιοχῶν τῆς Κύπρου», Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν 18 (1991), 23-33.

4. Βλ. *Γ. Τενεκίδης*, «Πληθυσμιακές παράμετροι τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, νέα στοιχεῖα ἀπό ἔρευνες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 63 (1988), 57-75.

όποίου φυλάσσονται, κατά τό μεγαλύτερό τους μέρος, στήν *Ἑλληνική Λαογραφική Ἑταιρεία.*

Ἡ ὀρθή θεμελίωση τῆς λαογραφικῆς ἔρευνας σέ μιά περιοχή ἀπαιτεῖ πλήρη γνώση καί ἐκμετάλλευση τοῦ ὑπάρχοντος πρωτογενοῦς καί ἀνέκδοτου λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, ἡ ὁποία προσδιορίζει τήν πορεία τοῦ ἐρευνητικοῦ ἔργου θετικά καί ἀρνητικά: ἐπισημαίνει τίς ὅποιες ἰδιαιτερότητες τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ πού πρέπει νά διασταυρωθοῦν καί νά μελετηθοῦν, βοηθᾶ στόν ἐντοπισμό τῶν φαινομένων ἀλλά καί προβάλλει τίς τοπικές ἤ θεματολογικές καί μεθοδολογικές ἐλλείψεις, πού πρέπει νά ἀποτελέσουν στόχους τῆς νέας ἐρευνητικῆς προσπάθειας. Γιά τούς λόγους αὐτούς ἡ σύνταξη καί δημοσίευση καταλόγων τῶν χειρογράφων συλλογῶν λαογραφικοῦ ὑλικοῦ μιᾶς περιοχῆς, μέ θεματολογική δήλωση τῶν περιεχομένων τους, ἀποτελεῖ, μαζί μέ τή σύνταξη σχετικῆς λαογραφικῆς βιβλιογραφίας, ἀναγκαῖο ἔργο ὑποδομῆς, πού πρέπει νά προηγεῖται συνθετικότερων προσπαθειῶν. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος τῆς σύνταξης καί δημοσίευσης σχετικῶν καταλόγων γιά διάφορες περιοχές τοῦ Ἑλληνισμοῦ[5], ὅπου ἡ λαογραφική ἔρευνα ἔχει σημαντικά προωθηθεῖ.

Ἡ μελέτη αὐτή ἀποτελεῖ τό πρῶτο μέρος μιᾶς προσπάθειας ἐπισήμανσης καί καταλογογράφησης, μέ ἀριθμητικό καί θεματολογικό τρόπο, τοῦ

5. Καταλόγους τῶν συλλογῶν αὐτῶν, κατά τόπους, βλ. στίς ἑξῆς μελέτες: *Ἀνδρ. Χ. Ρουσιανίδης*, «Κατάλογος τῶν ἐν τοῖς Ἀρχείοις Ἀθηνῶν ἐναποκειμένων χειρογράφων συλλογῶν κυπριακοῦ γλωσσικοῦ καί λαογραφικοῦ ὑλικοῦ», Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν 3 (1969-70), 243-266. *Μ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη*, «Λαογραφικαί συλλογαί ἐκ Λευκάδος», Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Λευκαδικῶν Μελετῶν 1 (1971), 111-114. Τῆς *ἰδίας*, «Κατάλογος Λαογραφικῶν Συλλογῶν ἐκ Κύπρου ἐν τῷ Σπουδαστηρίῳ Λαογραφίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν 6 (1972-73), 457-462. *Δ. Β. Βαγιακάκος*, «Ἡ κυπριακή διάλεκτος καί τό Ἱστορικόν Λεξικόν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», Πρακτικά Α΄ Διεθνοῦς Κυπριολογικοῦ Συνεδρίου 3. 2, Λευκωσία 1973, σ. 43-50. *Μ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη*, «Κατάλογος χειρογράφων συλλογῶν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος (1968-1972) τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν 3 (1974), 397-437. Τῆς *ἰδίας*, «Κατάλογος λαογραφικῶν συλλογῶν ἐκ Κρήτης ἀπό τοῦ ἔτους 1965-1972, ἀποκειμένων ἐν τῷ Σπουδαστηρίῳ Λαογραφίας», Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 24 (1973-74), 1057-1100. Τῆς *ἰδίας*, «Κατάλογος χειρογράφων συλλογῶν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Δωδεκανήσου (1965-1975) τοῦ Σπουδαστηρίου Λοαγραφίας», Δωδεκανησιακόν Ἀρχεῖον 6 (1976), 143-172. Τῆς *ἰδίας*, «Κυπριακά χειρόγραφα τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Κυπριακῆς Λαογραφίας, Λευκωσία 1985, σ 113-118. Τῆς *ἰδίας*, «Χειρόγραφες συλλογές λαογραφικοῦ ὑλικοῦ περιοχῆς Σουλίου τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», Μνήμη Σουλίου 6, Ἀθήνα 1985, σ. 53-57. *Ἀνδρ. Χ. Ρουσουνίδης*, «Κυπριακά χειρόγραφα στό Σπουδαστήριο Λαογραφίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν 18 (1991), 77-78.

θρακικοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, πού παραμένει ἀνέκδοτο σέ χειρόγραφες συλλογές. Στό πρῶτο αὐτό μέρος καταλογογραφοῦνται τά χειρόγραφα τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ἀρ. 2716 καί ἑξῆς, ἀφοῦ τά προγενέστερα, ἀρ. 378-2715, ἔχουν ἤδη καταλογογραφηθεῖ[6]) καί τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐνῶ θά ἀκολουθήσουν τά ὑπόλοιπα θρακικά χειρόγραφα, τῶν συλλογῶν πού προαναφέρθηκαν. Ἀκολουθεῖται ἐνιαία ἀρίθμηση τῶν χειρογράφων, ἡ ὁποία θά συνεχισθεῖ καί στά ὑπόλοιπα μέρη τοῦ καταλόγου. Πίνακες (τόπων, συλλογέων καί θεματολογικός τοῦ παρεχόμενου λαογραφικοῦ ὑλικοῦ) θά παρατεθοῦν μετά τήν ὁλοκλήρωση τοῦ καταλόγου, ὥστε το παρουσιαζόμενο ὑλικό νά εἶναι χρησιμοποιήσιμο ἀπό τή σχετική ἐπιστημονική ἔρευνα. Ὁ ἀστερίσκος, πρίν τόν αὔξοντα ἀριθμό καθε χειρογράφου, δηλώνει ὅτι πρόκειται γιά ὑλικό προσφύγων ἀπό θρακικές, κατά κανόνα, περιοχές, οἱ ὁποῖες σήμερα βρίσκονται ἐκτός τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Παρατίθεται ἀκόμη συνοπτικός κατάλογος λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀπό πρόσφυγες αὐτῶν τῶν θρακικῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκαταστάθηκαν σέ ἄλλες περιοχές τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, κυρίως μάλιστα στή Μακεδονία.

Τό λαογραφικό ὑλικό πού παρέχεται στίς χειρόγραφες αὐτές συλλογές παρουσιάζει ἀρκετά προβλήματα, καθώς ἡ συλλεκτική καί καταγραφική δραστηριότητα συνήθως καθοδηγεῖται ἀπό συγκεκριμένα πρότυπα, πού ἔχουν τή μορφή ἐρωτηματολογίων[7]. Συχνά τό ὑλικό παρουσιάζει θεματολογική μονομέρεια ἤ δημιουργεῖ ὑπόνοιες ἀντιγραφῶν ἀπό ἀντίστοιχες δημοσιεύσεις. Κάποτε οἱ πληροφορίες προσαρμόζονται ὥστε νά ἐξυπηρετήσουν τίς ἰδεολογικές προτεραιότητες τῶν συλλογέων[8], ἐνῶ κατά κανόνα ἡ ἔρευνα εἶναι περιστασιακή, χωρίς συνέχεια ἤ συστηματικότητα.

Ἀπό τήν ἄλλη ὅμως πλευρά πρόκειται γιά ἕναν ἐθνικά πολύτιμο, μοναδικό καί ἀναντικατάστατο θησαυρό, ὅπου ἔχουν ἀποτυπωθεῖ ὄψεις τοῦ

6. *Μ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη*, «Θρακικά χειρόγραφα τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1965-1975)», Πρακτικά Γ΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορρειοελλαδικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 431-460: πρόκειται γιά 31 χειρόγραφα, μέ ἀριθμούς 378, 391, 524, 750, 988, 1107, 1108, 1124, 1170, 1194, 1383, 1384, 1635, 1636, 1686, 1690, 1707α, 1886, 2003, 2014, 2163, 2494, 2495, 2544, 2558, 2566, 2619, 2646, 2654, 2702, 2715.

7. Βλ. *Γ. Κ. Σπυριδάκης*, «Ὁδηγίαι πρός συλλογήν λαογραφικῆς ὕλης», Ἐπετηρίς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 13-14 (1960-61), 73-147. *Δ. Πετρόπουλος*, Ὁδηγίες γιά τή συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, Θεσσαλονίκη 1963, ὅπου καί τά σχετικά προγενέστερα ἐρωτηματολόγια.

8. Σχετικές παρατηρήσεις βλ. *Μ. Γ. Μερακλής*, «Λαογραφικές ἐργασίες φοιτητῶν γιά τή Β. Ἑλλάδα. Ὁρισμένα γνωρίσματά τους», Πρακτικά Ε΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 145-157.

παραδοσιακοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Στό ὑλικό τῶν χειρογράφων αὐτῶν ἀντανακλῶνται οἱ ποικίλες διαδοχικές ἱστορικές περιπέτειες τοῦ θρακικοῦ χώρου, μέ τίς ἐθνολογικές ἀνακατατάξεις καί τήν ἀποκλειστική κυριαρχία τῶν ἑλληνικῶν πολιτισμικῶν δεδομένων, ἡ γλωσσική[9] καί λαογραφική κατάσταση τῆς περιοχῆς, ἡ συνύπαρξη χριστιανικῶν καί μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν μέ τίς εὐάριθμες ἐπιδράσεις τῶν πρώτων ἐπί τῶν δευτέρων[10], ὅλα δηλαδή τά ἐπιμέρους στοιχεῖα πού συνθέτουν τήν πολιτιστική ἰδιαιτερότητα τοῦ παραδοσιακοῦ χώρου τῆς Θράκης.

Οἱ λόγοι αὐτοί καθιστοῦν τό ὑλικό τῶν χειρογράφων ἀπαραίτητη βάση γιά κάθε συστηματική συνθετική μελέτη, καθιστώντας ἐπίσης ἐπιτακτική τήν ἀνάγκη γιά παρουσίαση, καταλογογράφηση καί θεματολογική ἀνάλυση τῶν περιεχομένων τους, ὥστε καί προσιτά στήν ἐπιστημονική ἔρευνα νά γίνουν καί νά ἐντοπιστοῦν οἱ στόχοι κάθε μελλοντικῆς συμπληρωματικῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας στό θρακικό χῶρο. Αὐτοί ἄλλωστε εἶναι καί οἱ στόχοι τῆς παρούσας δημοσίευσης, ἡ ὁποία φιλοδοξεῖ νά ἀποτελέσει ἕνα εἶδος Ὁδηγοῦ τῆς λαογραφικῆς ἔρευνας στή Θράκη.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ:

ΑΓΕ : Ἡ ἐν Ἀθήναις Γλωσσική Ἑταιρεία.
ΙΛ : Κέντρο Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
κ.ἄ.τ. : καί ἄλλων (ἐνν. μή θρακικῶν) τόπων.
ΚΛ : Κέντρο Ἐρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
κτθ. : καταθέτης.
ΛΦΜ : Λαογραφικόν Φροντιστήριον Γ. Α. Μέγα.
ΛΦΠ : Λαογραφικόν Φροντιστήριον Ν. Γ. Πολίτου.
πρ. : προηγουμένως.
ΣΛ : Σπουδαστήριο Λαογραφίας, τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΦΣΚ : Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως.
χφ. : χειρόγραφο.
χ.χρ. : χωρίς χρονολογική ἔνδειξη.

9. Γιά τά γλωσσικά ἰδιώματα τῆς περιοχῆς βλ. ἐνδεικτικά *Ν. Π. Ἀνδριώτης*, «Τά ὅρια τῶν βορείων καί ἡμιβορείων καί νοτίων ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Θράκης», Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 1 (1943-1944), 131-148.

10. Πρβλ. *Μ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη*, «Θρακικά χειρόγραφα...», ὁπ.π., σ. 435.

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
(άρ. 2716 κ.έξ.) [1976-1980]

*1.[11] 2874[12], Ἄννα Γουήλ, *Ἀλεξανδρούπολη* [πρόσφυγες ἀπό τό *Μιστί Καππαδοκίας*], 1976, 8ον, σ. 115.

Κατοικία, τροφές, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, βάπτιση, παιδί, γάμος, τελευτή, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, μαγεία, δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις.

*2. 2875, Ἰωάννα Λιανοῦ, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τοῦ χωρίου Ξυλαγανή νομοῦ Ροδόπης* [πρόσφυγες ἀπό *Βογιαλίκι-Ξυλαγανή Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας*], 1976, 8ον, σ. 97.

Κατοικία, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, ἔθιμα ἀλληλοβοήθειας, δεισιδαιμονίες, γάμος, τελευτή, γέννηση, βάπτιση, παιδί, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, μαντική, δημοτικά τραγούδια, εὐτράπελες διηγήσεις, φωτογραφικό ὑλικό.

3. 2876, Ἰωάννα Χριστοδούλου, *Ἄμεσος ἐργασία ἐκ τῆς πόλεως Ξάνθης*, 1976, 8ον, σ. 114.

Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, δημοτικά τραγούδια, μουσικά ὄργανα, γέννηση, γάμος, τελευτή, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, παροιμίες, παρωνύμια, φωτογραφικό ὑλικό.

4. 3051, Δήμητρα Γκιντίδου, *Μάνη (ἡ) Διδυμοτείχου*, 1977, 8ον, σ. 219.

Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, ζωϊκός κόσμος, ὑφαντική, γέννηση, γάμος, θάνατος, παιδί, κοινωνική ὀργάνωση, χαιρετισμοί, λαϊκή λατρεία, ἀσθένειες, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, δημοτικά τραγούδια, μουσική, γλωσσικό ὑλικό, χάρτες, φωτογραφικό ὑλικό.

5. 3052, Σωτήριος Φιλοθέου, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἀπό τό χωριό Σουφλί καί Καστανιές νομοῦ Ἔβρου*, 1977, 8ον, σ. 191.

Ἐνδυμασία, γάμος, τελευτή, λαϊκή ἰατρική, λαϊκή λατρεία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, παίγνια, δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παραμύθια, παροιμίες, χάρτης, φωτογραφικό ὑλικό.

11. Ὁ αὔξων ἀριθμός.

12. Ὁ ἀριθμός τοῦ κτηματολογίου κάθε Σπουδαστηρίου ἤ Ἐρευνητικοῦ Κέντρου, τοῦ ὁποίου χειρόγραφα παρουσιάζονται στήν παροῦσα μελέτη. Γιά τήν ἀνάγκη σύνταξης καταλόγων χειρογράφων πρωτογενοῦς λαογραφικοῦ ὑλικοῦ βλ. *Γ. Κ. Σπυριδάκης*, «Ἐπιβιώσεις λαϊκῆς πίστεως, λατρείας καί τέχνης ἐκ τῆς βυζαντινῆς περιόδου εἰς τήν Βόρειον Ἑλλάδα», Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 237.

6. 3189, Σταυρούλα Τσιφλικᾶ. *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀπό τή Λυκόφη Σουφλίου*, 1978, 8ον, σ. 276.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, φυτικός καί ζωϊκός κόσμος, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, γάμος, θάνατος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο, μαγεία, λαϊκή ἰατρική, λαϊκή λατρεία, μαντική, δημοτικά τραγούδια, χάρτες, φωτογραφικό ὑλικό.

7. 3190, Σοφία Γαραμτζίδου, *Ξυλαγανή Κομοτινῆς νομοῦ Ροδόπης*, 1978, 8ον, σ. 93.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, ὑφαντική, γέννηση, γάμος, θάνατος, παιδιές, κοινωνική ὀργάνωση, ἔθιμα συνεργασίας καί ἀλληλοβοήθειας, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, χάρτες, φωτογραφικό ὑλικό.

8. 3443, Χρυσούλα Καραμάτσιου, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀπό τό χωριό Γεμιστή Σουφλίου*, 1979, 8ον, σ. 199.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, γάμος, θάνατος, κοινωνική ὀργάνωση, ἔθιμα συνεργασίας καί ἀλληλοβοήθειας, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια, μῦθοι, παραμύθια, αἰνίγματα, καθαρογλωσσήματα, λαϊκά προβλήματα, γλωσσικό ὑλικό, χάρτες, φωτογραφικό ὑλικό.

9. 3444, Σταματούλα Ἀνδρεάδου, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ Σουφλίου*, 1979, 8ον, σ. 119.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, γάμος, θάνατος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, εὐχές, μαγεία, μαντική, δημοτικά τραγούδια, χοροί, γλωσσικό ὑλικό, φωτογραφικό ὑλικό.

10. 3541, Ἰωάννα Χαριτούδη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀπό τό χωριό Μάνδρα Διδυμοτείχου*, 1980, 8ον, σ. 427.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, γάμος, θάνατος, κοινωνική ὀργάνωση, ἔθιμα συνεργασίας καί ἀλληλοβοήθειας, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, ἀστρολογία, μετεωρολογία, μαντική, δημοτικά τραγούδια, μουσική, χοροί, παραμύθια, αἰνίγματα, λογοπαίγνια, γλωσσικό ὑλικό, τοπωνύμια, χάρτες, φωτογραφικό ὑλικό.

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ [1870-1989]

11. 4 (= ΑΓΕ 4), Συμεών Μανασσείδης, *Δημώδης γλωσσική ὕλη*, 1906, 8ον, σ. 267.
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, εὐχές, κατάρες, ἀποτροπές, παροιμίες, παραμύθια, παραδόσεις, ὀνοματολογικό ὑλικό, ὀνόματα μηνῶν, τοπωνύμια, δεισιδαιμονίες, ὅρκοι, τροφές, παιδί.

12. 12, Κ. Παπαϊωαννίδης, *Ἀγῶνες καί παιδιαί ἐν Σωζωπόλει*, 1918, 8ον, σ. 53.
Παιδιές, αἰνίγματα, παραμύθια, παροιμίες, λαϊκή λατρεία.

13. 24, Πρόδρομος Βλαδίκος, *1 χορευτικόν ἄσμα καί 8 παιδικά παίγνια*, 1918, 18ον, σ. 20.
Παιδιές, δημοτικά τραγούδια, χοροί.

14. 29, Κ. Σαμίδης, *Ζῶντα μνημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ (Αἶνος)*, 1912, 8ον, σ. 337.
Παραμύθια, παροιμίες.

15. 34, Κ. Κουρτίδης - Γ. Κωνσταντινίδης, *Συλλογή μνημείων τῆς νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἐν Ἀδριανουπόλει 1891, 4ον, σ. 141 (*Ἀδριανούπολις, Ὀρτάκιοϊ, Τσεκιρδεκλίσι*).
Γλωσσικό ὑλικό.

16. 41, Θ. Προδρόμου, *Σωζοπολίτικα αἰνίγματα*, 1919.
Αἰνίγματα (86 δελτία στό Ἀρχεῖο Αἰνιγμάτων τοῦ ΚΛ).

17. 42, Θεολόγος Βαφείδης, *Παροιμίαι Σαράντα Ἐκκλησιῶν Θράκης*, 1919.
Παροιμίες (536 δελτία στό Ἀρχεῖο Παροιμιῶν τοῦ ΚΛ).

18. 65, Ν. Κ. Κωνσταντόπουλος, *Περίληψις μελέτης ἡμῶν λαογραφικῆς περί Θράκης καί ἰδιαιτέρως τῆς περιφερείας Σαράντα Ἐκκλησιῶν*, 1914, 4ον, σ. 49.

19. 140 (=ΦΣΚ 770), Συμεών Μανασσείδης, *Ἕτερα ζῶντα μνημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, Αἶνος, 1882, 8ον, σ. 481.
Γλωσσικόν ὑλικό.

20. 143 (=ΦΣΚ 7072, ΙΛ 280), Ἀπ. Οἰκονομίδης, *Λαογραφία Θρακικῆς Χερσονήσου*, Φυλλάδιον Γ΄, 1892, 4ον, σ. 50.
Γενικῆς φύσεως λαογραφικές πληροφορίες.

21. 145 (=ΦΣΚ 299, πρ. 6667), Γ. Κωνσταντινίδης, *Δημώδη Παραμύθια*, 1891, 8ον, σ. 95 (*Ἀδριανούπολις*).
Παραμύθια.

22. 147 (=ΦΣΚ 197), Κ. Κουρτίδης, *Λόγια καί γράμματα τοῦ θρακικοῦ λαοῦ πού βρίσκονται 'ς τό Λεξικό τοῦ Γαλῆ καί τραγούδια τῆς Ροδόπης*, 1895, 4ον, σ. 47 (*Σουφλί*).
Αἰνίγματα, παροιμίες, μῦθοι.

23. 152 (=ΦΣΚ 7188), Γ. Κωνσταντινίδης, *Συλλογή δημωδῶν παραμυθιῶν*,

1893, 8ον, σ. 92 (*Ἀδριανούπολις*).
Παραμύθια.

24. 155 (= ΦΣΚ 274), Α. Χρηστίδης, *Περί Σκοποῦ τῆς Θράκης*, 1893, 4ον, σ. 57.

25. 159 (= ΦΣΚ 299), Γ. Κωνσταντινίδης, *Δημώδη παραμύθια κατά τήν προφοράν καί τό ὕφος τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει Ἑλλήνων*, 1894, 4ον, σ. 50.
Παραμύθια.

26. 162 (= ΦΣΚ 86), Εὐάγγ. Μέλιος, *Δημώδη παραμύθια*, 1898, 4ον, σ. 62 (*Αἶνος*).
Παραμύθια.

27. 167 (= ΦΣΚ 227), Γ. Κωνσταντινίδης, *Συλλογή δημωδῶν παραμυθιῶν κατά τήν προφοράν καί τό ὕφος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει διαλέκτου*, 1894, 8ον, σ. 237.
Παραμύθια.

28. 168 (= ΦΣΚ 424), Λάμπρος Καλλίας, *Συλλογή ἐκ Περιστερᾶς (Θράκης)*, 1873, 8ον, σ. 30.
Γενικῆς φύσεως λαογραφικό ὑλικό.

29. 170 (= ΦΣΚ 320), Σάββας Ἰωαννίδης, *Μελέτη ἐπί τῆς Θράκης. Ἡ Βιζύη*, 1886, 4ον, σ. 73.

30. 171 (= ΦΣΚ 399), Ἀθ. Δημητριάδης, *Μάκρη Θράκης*, 1873, 4ον, σ. 8.
Ὀνοματολογικό ὑλικό, παραμύθι.

31. 176 (= ΦΣΚ 5675), Σωσίπατρος Δημοσθενόπουλος, *Κοραῆς ἤτοι συλλογή ζώντων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαίας γλώσσης ἐν τῇ τοῦ λαοῦ τῆς Σηλυβρίας καί Κεσάνης συλλεχθέντων*, 1889, 8ον, σ. 102.
Γλωσσικό ὑλικό.

32. 177 (= ΦΣΚ 7180α΄), Κ. Κουρτίδης, *Συλλογή πεντήκοντα ἀσμάτων Ροδοπείου Θράκης*, 1893, 8ον, σ. 48 (*Σουφλί*).
Δημοτικά τραγούδια.

33. 180 (= ΦΣΚ 7146), Ἀστέριος Ζῆκος, *Σύμμικτα*, 1892, 8ον, σ. 50 (*Ἀδριανούπολη*).
Χαιρετισμοί, εὐχές, δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, ὀνοματολογικό ὑλικό.

34. 181 (= ΦΣΚ 6269), Ν. Γεωργιάδης, *Κοραῆς καί Βαστάδης, ἤτοι συλλογή ζώντων μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Σηλυβρία καί πέριξ*, 1899, 8ον, σ. 50.
Γλωσσικό ὑλικό.

35. 182 (=ΦΣΚ 6211), Ν. Χρήστου, *Συλλογή λέξεων, παροιμιῶν καί παραμυθιῶν*, 1890, 8ον, σ. 85.
Ὀνοματολογικό ὑλικό, παροιμίες, παραμύθια.

36. 185 (=ΙΛ 279), Ἀπ. Οἰκονομίδης, *Συλλογή ζώντων μνημείων παρά τῷ λαῷ τῆς Μαδύτου, πόλεως τῆς θρακικῆς χερσονήσου*, 1891, 4ον, σ. 50.
Γλωσσικό ὑλικό.

37. 186 (=ΚΛ 1309), Συμεών Μανασσείδης, *Μυθολογία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἤτοι δευτέρα συλλογή τῶν κατά τήν Ν.Α. Θράκην εἰθιζομένων δημοτικῶν παραμυθιῶν εἰς δημοτικήν τῆς Αἴνου διάλεκτον διά τό Ζωγράφειον διαγώνισμα*, 1883, 8ον, σ. 286.
Παραμύθια.

38. 190 (=ΦΣΚ 3058), Ἀνώνυμος (=Συμεών Μανασσείδης), *Συλλογή ζώντων μνημείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ*, 1885, 6ον, σ. 201 (*Αἶνος*).
Γλωσσικό ὑλικό.

39. 203 (=ΦΣΚ 5079, ΙΛ 273), Κλ. Κοκκολᾶτος, *Ζῶντα μνημεῖα τῆς ἑλληνίδος φωνῆς*, 1888, 8ον, σ. 52 (*Τυρολόη, Στράτζα, Κερμενούπολη, προάστεια Ἄνω Βοσπόρου*).
Γλωσσικό ὑλικό, παροιμίες, παροιμιώδεις φράσεις.

40. 210 (=ΦΣΚ 5678, ΙΛ 276), Ν. Χρήστου, *Συλλογή παροιμιῶν-φράσεων θρακικῶν*, 1889, 8ον, σ. 50.
Παροιμίες, παροιμιώδεις φράσεις.

41. 211 (=ΦΣΚ 3078), Συμεών Μανασσείδης, *Νεοελληνικῆς μυθολογίας συνέχεια, ἤτοι συλλογή δημοτικῶν παραμυθιῶν ἐθιζομένων κατά τήν Ν.Α. Θράκην εἰς δημώδη διάλεκτον τῆς Αἴνου*, 1885, 16ον, σ. 240.
Παραμύθια.

42. 215 (=ΦΣΚ 5248), Συμεών Μανασσείδης, *Βιβλίον ποικίλης γλωσσικῆς ὕλης διά τό Ζωγράφειον διαγώνισμα*, 1888, 16ον, σ. 226.
Γλωσσικό ὑλικό.

43. 223 (=ΦΣΚ 372), Συμεών Μανασσείδης, *Βιβλίον ποικίλης γλωσσικῆς ὕλης*, 1894, 16ον, σ. 273 (*Αἶνος*).
Γλωσσικό ὑλικό.

44. 288 (=ΦΣΚ 3796), Συμεών Μανασσείδης, *Ποικίλης γλωσσικῆς ὕλης βιβλίον ὄγδοον, περιέχον ζῶντα μνημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ*, 1886, 16ον, σ. 218 (*Αἶνος*).
Γλωσσικό ὑλικό.

45. 311 (=ΦΣΚ 415, ΙΛ 2571), Κ. Χατζόπουλος, *Ἡ Φωνή τοῦ Μικροῦ Αἵμου (Σαράντα Ἐκκλησίαι)*, 1873, 8ον, σ. 210.

46. 336 (=ΙΛ 252), Κ. Στεφανίδης, *Λαογραφικά καί γλωσσικά ὑποδείγματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδιώματος τῆς Φιλιππουπόλεως*, 1921, 8ον, σ. 62.
Γλωσσικό ὑλικό.

47. 345, Ἀνώνυμος (κτθ. Π. Παπαχριστοδούλου), *Ὁ διωγμός τοῦ Σκοποῦ*, 1921, 8ον, σ. 18.

48. 351 (=ΦΣΚ 4381), Συμεών Μανασσείδης, *Ποικίλης γλωσσικῆς ὕλης βιβλίον ἕνατον, περιέχον ζῶντα μνημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, 1887, 16ον, σ. 245 (*Αἶνος*).
Γλωσσικό ὑλικό.

49. 358 (=ΦΣΚ 6671, ΙΛ 259), Κ. Κουρτίδης, *Λεξιλόγιον Ἀδριανουπόλεως καί τῶν πέριξ*, 1892, 4ον, σ. 103.
Γλωσσικό ὑλικό.

50. 384 (=ΦΣΚ 6671), Κ. Κουρτίδης, *Γλωσσάριον ἤτοι μορφολογικά καί φρασεολογικά τῆς γλώσσης τοῦ Σουφλίου*, 1892, 8ον, σ. 88.
Γλωσσικό ὑλικό.

51. 392 (=ΦΣΚ 6235), Κ. Κουρτίδης - Γ. Κωνσταντινίδης, *Συλλογή ζώντων μνημείων τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, 1890, 4ον, σ. 115 (*Ἀδριανούπολη*).
Γλωσσικό ὑλικό.

52. 394 (=ΦΣΚ 5676), Κ. Κουρτίδης - Γ. Κωνσταντινίδης, *Συλλογή τῶν ζώντων μνημείων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει καί τοῖς πέριξ αὐτῆς λαλουμένης*, 1889, 8ον, σ. 128.
Γλωσσικό ὑλικό.

53. 405 (=ΙΛ 3), Σταμ. Παπακυριακοῦ, *Γλωσσικό διαγώνισμα τῆς Ἀμυγδαλέας (Αἴνου)*, 1902, 4ον, σ. 28.
Γλωσσικό ὑλικό.

54. 464 (=ΙΛ 61), Γ. Α. Μέγας, *Πρόχειρον ἐκ Μεσημβρίας τῆς Θράκης λεξιλόγιον*, 1911, 8ον, σ. 4.
Γλωσσικό ὑλικό, παραδόσεις, παροιμίες.

55. 469 (=ΙΛ 76), Κυρ. Δογάνης, *Λέξεις γλωσσικοῦ ἰδιώματος ἐν χρήσει ἐν Σκοπέλῳ Θράκης, ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν*, 1923, 8ον, σ. 11.
Γλωσσικό ὑλικό.

56. 486 (=ΙΛ 95), Ι. Σαμίδης, *Λεξιλόγιον ἤτοι Συλλογή λέξεων τῆς ὁμιλου-

μένης ἑλληνικῆς γλώσσης, 1905, 8ον, σ. 187.
Γλωσσικό ὑλικό.

57. 604, Θεμ. Μῆρτσος, *Αἶνος*, χ.χρ., 8ον, σ. 14.
Παραμύθια.

58. 786, Β. Α. Μυστακίδης, *Περί τῶν σχολῶν καί ἐκκλησιῶν τῆς Αἴνου*, 1885, 8ον, σ. 17.
Λαϊκή λατρεία.

59. 870 (= ΙΛ 25), Ἀνώνυμος, *Φθογγολογικόν τῆς δημώδους θρακικῆς διαλέκτου*, 1893, 8ον, σ. 50 (*Ν.Δ. Θράκη*).
Γλωσσικό ὑλικό.

60. 897[A-B] (= ΦΣΚ 770, ΙΛ 262[I-II]), Συμεών Μανασσείδης, *Αἶνος*, 1882, 8ον, σ. 86.
Γλωσσικό ὑλικό.

61. 907 (= ΛΦΠ), Ἀθ. Παπαϊωάννου, *Δημώδη ἄσματα ἀδόμενα κατά τούς χορούς, ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν - Σκοποῦ - Γεύνας Ἀνατολικῆς Θράκης*, χ.χρ., 4ον, σ. 4.
Δημοτικά τραγούδια, χοροί.

62. 931 (= ΦΣΚ 6211, ΙΛ 275), Χρ. Νικολάου, *Συλλογή λέξεων, παροιμιῶν καί παραμυθιῶν*, 1870, 8ον, σ. 12.
Γλωσσικό ὑλικό, παροιμίες, παραμύθια.

63. 932 (= ΦΣΚ 6211, ΙΛ 277, ΚΛ 184), Κλ. Κοκκολᾶτος, *Συλλογή ζώντων μνημείων τῆς ἑλληνίδος φωνῆς, ἤτοι συναγωγή λέξεων, φράσεων, παροιμιῶν καί παραμυθιῶν θρακικῶν*, 1889, 8ον, σ. 97.
Γλωσσικό ὑλικό, παροιμίες, παραμύθια.

64. 933 (= ΦΣΚ 6179, ΙΛ 278), Ἀπ. Οἰκονομίδης, *Συλλογή ζώντων μνημείων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ἐν Μαδύτῳ τῆς θρακικῆς χερσονήσου*, Μέρος Α΄, 1890, 8ον, σ. 112.
Γλωσσικό ὑλικό.

65. 937 (= ΦΣΚ 309, ΙΛ 281), Κ. Κουρτίδης, *Λόγια καί γράμματα τοῦ θρακικοῦ λαοῦ ἤτοι γλωσσολογική πραγματεία, περιέχουσα τό φθογγολογικόν μέρος τῆς δημώδους θρακικῆς διαλέκτου μετά συλλογῆς συνθέτων τῆς δημώδους θρακικῆς*, 1894, 8ον, σ. 149.
Γλωσσικό ὑλικό.

66. 944, Τρ. Πέτρου, *Ἐκ τοῦ λεξιλογίου Σωζοπόλεως Εὐξείνου Πόντου*, 1914, 4ον, σ. 4.
Γλωσσικό ὑλικό.

67. 1075, Κ. Κουρτίδης, *Ἐπιστολή περιέχουσα εἰδήσεις περί ἐθίμων λατρείας Δ. Θράκης*, 1937, 8ον, σ. 2.
Λαϊκή λατρεία.

68. 1077, Θ. Μῆρτσος, *Αἶνος*, 1870, 8ον, σ. 8.
Παραμύθια, δημοτικά τραγούδια.

69. 1095 (=ΙΛ 418), Ἀνώνυμος, *Φιλολογία τοῦ λαοῦ*, 1894, 8ον, σ. 21 (*Ἀδριανούπολη*).
Δημοτικά τραγούδια.

*70. 1104Α΄, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφική ἀποστολή εἰς Νέαν Μεσημβρίαν*, 1937, 4ον, σ. 320.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παροιμίες, γάμος, λαϊκό δίκαιο, μαγεία, λαϊκή ἰατρική, κοινωνική ὀργάνωση.

*71. 1104Γ΄, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφική ἀποστολή* (*Μεσημβρία, Ἀγχίαλος, Σιναπλί*), 1937, 4ον, σ. 293.
Παραδόσεις, δημοτικά τραγούδια, μαγεία, γάμος, παιδί, λαϊκό δίκαιο, κοινωνική ὀργάνωση, τελευτή, λαϊκή λατρεία.

*72. 1104Δ΄, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφική ἀποστολή* (*Κωστί*), 1937, 4ον, σ. 103.
Παραδόσεις, δημοτικά τραγούδια, λαϊκή λατρεία, δεισιδαιμονίες.

73. 1114, Γ. Ταρσούλη, *Παραμύθια ἐκ διαφόρων τόπων*, 1911-1928, 8ον, σ. 588 (*Σαράντα Ἐκκλησίες* κ.ά.τ.).
Παραμύθια.

*74. 1118, Γ. Α. Μέγας, *Παροιμίαι καταγραφεῖσαι παρά διαφόρων προσφύγων*, 1930-1936, 4ον, σ. 12 (*Μεσημβρία* κ.ά.τ.).
Παροιμίες.

75. 1119, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφικαί σημειώσεις ἐκ ταξιδίου εἰς Θράκην*, 1936, 8ον, σ. 19 (*Ἀλεξανδρούπολη, Ξάνθη, Νέα Καρβάλη*).
Παραδόσεις, δεισιδαιμονίες, παιδί, κατοικία.

76. 1120, Γ. Α. Μέγας, *Τρία παραμύθια συλλεγέντα παρά Κλειοῦς Σταματιάδου ἐκ Μεσημβρίας*, 1915, 8ον, σ. 23.
Παραμύθια, παροιμίες, δεισιδαιμονίες.

*77. 1132, Μ. Λιουδάκη, *Συλλογή λαογραφική παρά προσφύγων*, χ.χρ., 8ον, σ. 230 (*Κεσσάνη* κ.ά.τ.).
Παροιμίες, αἰνίγματα, παραμύθια, παραδόσεις, δημοτικά τραγούδια, εὐχές, λαϊκή λατρεία, τοπωνύμια, γάμος, τελευτή, λαϊκό δίκαιο.

*78. 1170, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφικά Σημειώματα ἐκ τῶν ἐτῶν 1936-1938*, 8ον,

σ. 26 (*Σαράντα Ἐκκλησίες* κ.ά.τ.).
Δημοτικά τραγούδια.

*79. 1250, Συλλογή Μαθητῶν, *Νέα Κίρκη Ἀλεξανδρουπόλεως*, 1938, 8ον, σ. 7.
Μῦθοι, εὐτράπελες διηγήσεις.

80. 1251, Συλλογή Μαθητῶν, *Διδυμότειχο*, 1938, 8ον, σ. 25.
Μῦθοι, δημοτικά τραγούδια.

*81. 1318, Συλλογή Μαθητῶν, *Μάλγαρα Ἀ. Θράκης*, 1938, 8ον, σ. 8.
Μῦθοι, παραμύθια.

82. 1366, Καλλισθένης Χουρμουζιάδης, *Τό παιδίον εἰς τήν ἐπαρχίαν Μετρῶν (Μέτρα, Ἄθυρα Ἀ. Θράκης)*, χ.χρ., 8ον, σ. 1838.
Παιδί, δημοτικά τραγούδια, παιδιές, γλωσσικό ὑλικό.

83. 1431, Καλλισθένης Χουρμουζιάδης, *Λαογραφική ὕλη ἐπαρχίας Μετρῶν Ἀ. Θράκης*, χ.χρ., 4ον, σ. 71.
Κοινωνική όργάνωση, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, δημοτικά τραγούδια, ἀστρολογία, μετεωρολογία, γάμος, τελευτή, μαγεία.

84. 1445, Χρ. Παπασταματίου ἤ Μπαμπαλίτης, *Δημοτικά τραγούδια Σουφλίου*, 1940, 4ον, σ. 52.
Δημοτικά τραγούδια.

85. 1490Α΄, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφική ὕλη συλλεγεῖσα παρά μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Σουφλίου*, 1921, 4ον, σ. 25.
Δημοτικά τραγούδια, παραμύθια.

86. 1499, Ἰω. Ξανθάκης, *Συλλογή διαφόρων θρακικῶν ἀσμάτων γενομένη ἐν Καρωτῇ (Κοροντζί) Διδυμοτείχου*, 1922, 4ον, σ. 25.
Δημοτικά τραγούδια, γέννηση, γάμος, λαϊκή λατρεία.

87. 1500, Ἰω. Ξανθάκης, *Λαογραφικαί σημειώσεις Καρωτῆς Διδυμοτείχου*, 1922, 8ον, σ. 67.
Λαϊκή λατρεία, γέννηση, γάμος, μῦθοι, μαγεία, παραδόσεις.

88. 1550, Συλλογή Μαθητῶν, 1936, 8ον, σ. 28 (κτθ. Δ. Πετρόπουλος 1946).
Δημοτικά τραγούδια, λαϊκή λατρεία, γάμος.

*89. 1626 (=ΛΦΜ), Γ. Α. Μέγας, *Ἔθιμον εἰς τήν κωμόπολιν Κεσσάνην Ἀ. Θράκης, ὑπό Ἐλ. Ἀρ. Πάλλη*, χ.χρ., 4ον, σ. 3.
Μαντική.

90. 1687, Δημ. Σεϊτανίδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Σουφλίου*, 1951, 4ον, σ. 30.
Γάμος, λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια.

*91. 1820, Ν. Καρασταμάτης, *Πρόσφυγες Στενημάχου*, 1953, 8ον, σ. 4.
Λαϊκή λατρεία, παιδί.

92. 1874 (=ΛΦΜ), Ι. Α. Σταυρινίδης, *Λαογραφικά ἐκ Σηλυβρίας καί ἄλλων τόπων*, χ.χρ., 8ον, σ. 4.
Παραδόσεις.

*93. 1936, Ἑλπ. Ταυρίδου-Οἰκονομίδου, *Λαογραφικά Σκοποῦ Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1953, 8ον, σ. 56.
Γάμος, παιδί, παιδιές, λαϊκή λατρεία, παροιμίες, αἰνίγματα, δημοτικά τραγούδια.

94. 1937, Γ. Α. Μέγας, *Λαογραφικαί Σημειώσεις ἐκ ταξιδίου εἰς Θράκην*, 1936, 8ον, σ. 19 (*Ἀλεξανδρούπολη, Ξάνθη, Νέα Καρβάλη*).
Παραδόσεις, δεισιδαιμονίες, παιδί, κατοικία.

95. 2003, Κυρ. Βαφείδης, *Λαογραφικόν ὑλικόν ἐκ Γανοχώρων Θράκης*, 1954, 4ον, σ. 14.
Δημοτικά τραγούδια, ἐπαγγελματικός βίος, δεισιδαιμονίες.

*96. 2066, Ἑλ. Σαρακινίδης, *Λαογραφία Κωστί Θράκης*, 1954, 4ον, σ. 57.
Κοινωνική ὀργάνωση, παιδί, γάμος, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή λατρεία, τελευτή.

97. 2068, Ἀ. Πρωϊκόπουλος, *Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου Ἔβρου*, 1954, 4ον, σ. 11.
Κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο.

*98. 2145, Ἰω. Πανέρης, *Δημοτικά τραγούδια Σωζουπόλεως*, 1954, 4ον, σ. 10.
Δημοτικά τραγούδια, λαϊκή λατρεία.

99. 2157, Δ. Α. Πετρόπουλος - Σπ. Περιστέρης, *Λαογραφική ἀποστολή εἰς τήν περιφέρειαν Ξάνθης-Καβάλας*, 1955, 8ον, σ. 225.
Δημοτικά τραγούδια, παραμύθια, εὐτράπελες διηγήσεις, ἱστορικές κλπ. ἀφηγήσεις, αἰνίγματα.

*100. 2204, Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λαογραφικά σημειώματα ἐκ Σηλυβρίας καί Καστανιῶν Θράκης*, χ.χρ., 4ον, σ. 13.
Λαϊκή λατρεία, τελευτή, κατοικία, ἐνδυμασία, μουσική, παιδιές, ὑφαντική, χειροτεχνία, τροφές.

*101. 2231 (=ΙΛ 658), Κατίνα Ν. Σεραμέτη, *Ἐπιβάτες (Ἀ. Θράκης), εἰκόνες πού δέν σβήνουν. Ἱστορία, ἤθη καί ἔθιμα, γλωσσάριο*, 1951, 4ον, σ. β΄+84.
Δημοτικά τραγούδια, μαγεία, εὐχές, κατάρες, εὐτράπελες διηγήσεις, πα-

ροιμίες, αἰνίγματα, γλωσσοδέτες, παιδιές, παραμύθια, δεισιδαιμονίες, λαϊκή λατρεία, γάμος, τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό.

102. 2253, Κ. Βουτσόπουλος, «*Σύμμικτα*» *ἐκ Σαμακοβίου Θράκης*, 1957, 8ον, σ. 24.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, εὐτράπελες διηγήσεις.

*103. 2259, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Συλλογή παροιμιῶν ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1958, 4ον, σ. 10.
Παροιμίες.

104. 2278, Γ. Βαΐδης, *Ἡ γυναικεία τοπική ἐνδυμασία τοῦ χωρίου Μεταξάδων Διδυμοτείχου Θράκης*, 1958, 4ον, σ. 4.
Ἐνδυμασία, κοινωνικός βίος, δημοτικά τραγούδια, γλωσσικό ὑλικό.

*105. 2283, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Παροιμίες καί τραγούδια τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης* (*Σηλυβρία, Στράντζα*), 1959, 4ον, σ. 15.
Παροιμίες, δημοτικά τραγούδια.

106. 2299, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λαογραφικά Σύμμεικτα ἐκ διαφόρων τόπων*, 1959, 4ον, σ. 48 (*Θράκη* κ.ά.τ.).
Ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία, γάμος, δεισιδαιμονίες, μαντική, μῦθοι, παραμύθια, δημοτικά τραγούδια.

*107. 2316, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Ποικίλα λαογραφικά καί γλωσσικά διαφόρων τόπων*, 1959, 4ον, σ. 8 (*Ἀνατολική Θράκη* κ.ά.τ.).
Προλήψεις δεισιδαιμονίες, αἰνίγματα.

*108. 2317, Μιλτ. Σταμούλης, *Λαογραφικά τινα ἐκ Σαμακοβίου (καί Συρρεντίου) Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1941, 4ον, σ. 17.
Τοπωνύμια, ἐπώνυμα, ἐνδυμασία, λαϊκή λατρεία.

109. 2336, Δημ. Σεϊτανίδης, *Λαογραφικά καί Ἱστορικά τῆς πόλεως Σουφλίου*, 1956, 4ον, σ. 45.
Δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, αἰνίγματα, παιδιές, παιδί, χοροί, γάμος.

110. 2337, Χρ. Παπασταματίου, *Λαογραφικά Σουφλίου*, 1960, 4ον, σ. 11.
Παραδόσεις καί ἱστορικό ὑλικό.

(*)111. 2343, Δ. Πετρόπουλος - Στ. Καρακάσης, *Λαογραφική ἀποστολή εἰς τόν νομόν Ἔβρου* (*Διδυμότειχο, Σουφλί, Λάβαρα, Ψαθάδες, Καρωτή, Μεταξάδες, Ὀρεστιάδα, Νέα Βύσσα, Καστανιές, Μάκρη, Ἀδριανούπολη, Ὀρτάκιοϊ*), 1960, 8ον, σ. 485.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παραμύθια, μῦθοι, παροιμίες, αἰνίγ-

ματα, γλωσσικό ὑλικό, λαϊκή λατρεία, κατάρες, μαντική, λαϊκή ἰατρική, μετεωρολογία, τελευτή, παιδί, παιδιαί, λαϊκό θέατρο, κοινωνική ὀργάνωση, ἐπαγγελματικός βίος, τροφές, ἐνδυμασία, γάμος, χορός, μουσική.

112. 2348, Γ. Βαΐδης, *Στοιχεῖα βιοτεχνίας ἐν τῇ περιφερείᾳ Διδυμοτείχου*, 1960, 4ον, σ. 10.
Δημογραφικά στοιχεῖα, ἐπαγγελματικός βίος, παραδοσιακή τεχνολογία.

113. 2349, Δημ. Σεϊτανίδης, *Τά νυχτέρια καί τά τραγούδια τους στό Σουφλί, στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, 1960, 4ον, σ. 19.
Δημοτικά τραγούδια, τροφές, κοινωνική ὀργάνωση.

114. 2364, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λαογραφικά Σύμμεικτα Μ. Ἀσίας καί Θράκης (Ποταμοχώρι - Ἐπιβάται)*, 1961, 4ον, σ. 20.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, λαϊκή λατρεία, παροιμίες.

*115. 2369, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λατρευτικά καί ἱστορικά ἄσματα Ἀνατολικῆς Θράκης (Νεοχώριον Περιστάσεως)*, 1920, 4ον, σ. 8.
Δημοτικά τραγούδια.

116. 2371, Γεώργιος Κουφός, *Ἱστορικά καί Λαογραφικά τοῦ χωρίου Πλάτης Ἔβρου*, 1960, 4ον, σ. 46.
Παραδόσεις, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο, παιδί.

117. 2374, Κ. Ξαρλῆς (κτθ.), *Λαογραφικόν ὑλικόν συγκεντρωθέν ὑπό δημοδιδασκάλων τῆς περιφερείας Ὀρεστιάδος (Μεγάλη Δοξαπάρα, Μαράσια, Πετρωτά, Βάλτος, Σιτοχώρι, Χιονάδες, Ρύζια, Πάλλη, Κυπρίνο, Δόξα, Νέα Βύσσα, Σπήλαιο, Χανδράς, Ποιμενικό, Καστανιές, Καβύλη, Στέρνα, Κόμαρα, Φυλάκιον Μηλιά, Μικρή Δοξαπάρα, Ὀρμένιον, Ζώνη, Σαγήνη, Βρύση, Ἀμμόβουνο)*, 1958-1959, 4ον, σ. 392.
Δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, παραδόσεις, λαϊκή ἰατρική.

118. 2386, Σταῦρος Ζαλιμίδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα ἀπό τήν ζωήν, τά ἤθη καί ἔθιμα τῶν Μουσουλμάνων τῆς Δ. Θράκης*, 1961, 4ον, σ. 21 (*Ξάνθη, Χρύση, Γενισέας, Σούνιο, Κιμμέρι, Μεγάλο Εὐμοίριο*).
Κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, γάμος, παιδί, τελευτή, ἐνδυμασία, παροιμίες.

119. 2392, Στ. Ἥμελλος, *Λαογραφική ἀποστολή εἰς τήν περιοχήν Ξάνθης (Ἄβδηρα, Μάνδρα, Κιμμέρια, Κυψέλη)*, 1961, 8ον, σ. 475.
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, παραδόσεις, μαγεία, παιδιές, παραμύθια, διηγήσεις, κατοικία, ἔνδυμα, ἐπαγγελματικός βίος, παιδί, γάμος, τελευτή, δεισιδαιμονίες, μετεωρολογία, μαντική, λαϊκή ἰατρική, λαϊκή λατρεία, μουσική.

*120. 2400, Κ. Κακούρη, *Συλλογή ὕλης σχετικῆς πρός τόν Καλόγερον τῶν Κωστιανῶν, τόν Χούχουτον τοῦ Μπραδίβου καί τά Ἀναστενάρια τῶν Κωστιανῶν (Κωστί, Μπροδίβο)*, 1962, 8ον, σ. 41.
Λαϊκή λατρεία.

121. 2402, Δ. Α. Δανδαλίδης, *Ἄβδηρα*, 1962, 4ον, σ. 47.
Κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο, παιδί, γάμος, λαϊκή ἰατρική, ἱστορικό ὑλικό.

122. 2403, Δημ. Τουλούπης, *Λαογραφικό ὑλικό ἐξ Ἄνω Θερμῶν Ξάνθης*, 1960, 4ον, σ. 25.
Κοινωνική ὀργάνωση, γάμος, παιδί, τελευτή, λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια.

123. 2404, Θ. Ἀγγέλης, *Λαογραφικόν ὑλικόν ἐκ τοῦ πομακικοῦ χωρίου Ἄσκυρα Ξάνθης*, 1961, 4ον, σ. 17.
Τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό, γάμος, δημοτικά τραγούδια, παραμύθια.

124. 2405, Εὐάγγ. Κόκκινος, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ πομακικοῦ πληθυσμοῦ Δημαρίου Ξάνθης*, 1961, 4ον, σ. 27.
Τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό, γάμος, δημοτικά τραγούδια, παραμύθια.

125. 2406, Δ. Κάκκαβος, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ πομακικοῦ χωρίου Ἐράνου Ξάνθης*, 1962, 4ον, σ. 2α'+33.
Τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό, γάμος, δημοτικά τραγούδια, παραμύθια.

126. 2407, Θ. Ματσούκας, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ πομακικοῦ χωρίου Ἐχίνου*, 1962, 4ον, σ. 11.
Γλωσσικό ὑλικό, γάμος, δημοτικά τραγούδια.

127. 2408, Κ. Πράσσος, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ πομακικοῦ χωρίου Κοτύλης*, 1961, 4ον, σ. 19.
Τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό, γάμος, δημοτικά τραγούδια.

128. 2409, Ἰω. Σβεντερίκος, *Λαογραφικά σημειώματα τῆς περιοχῆς Κάτω Θερμῶν*, 1961, 4ον, σ. 43.
Γλωσσικό ὑλικό, γάμος, λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια, ἀστρολογία, εὐτράπελες διηγήσεις.

129. 2410, Γ. Ἀλεξανδράκης, *Λαογραφικά ἐκ τοῦ πομακικοῦ χωρίου Σατρῶν Ξάνθης*, 1961, 4ον, σ. 4.
Γλωσσικό ὑλικό, τοπωνύμια, δημοτικά τραγούδια.

130. 2411, Ἰω. Μαυριᾶς, *Λεξιλόγιον πομακικοῦ χωρίου Σμίνθη Ξάνθης*, 1961, 8ον, σ. 112.
Γλωσσικό ὑλικό, δημοτικά τραγούδια.

131. 2412, Γ. Ταουκτσόγλου, *Λαογραφικά στοιχεῖα τῶν Πομάκων ἐκ τῆς περιοχῆς Ὠραίου Ξάνθης*, 1961, 4ον, σ. 34.
Τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό, γάμος, λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια, εὐτράπελες διηγήσεις.

*132. 2732, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Σύμμεικτα Λαογραφικά*, 1962, 4ον, σ. 10 (*Σηλυβρία, Στενήμαχος* κ.ά.τ.).
Τροφές, λαϊκή ἰατρική, ὑφαντική, εὐτράπελες διηγήσεις.

*133. 2733, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, 1963, 4ον, σ. 21 (*Σκοπός, Σηλυβρία, Ἡράκλεια* κ.ά.τ.).
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, εὐτράπελες διηγήσεις, λαϊκή λατρεία, τελευτή, λαϊκή ἰατρική, ἐνδυμασία, κατοικία, δεισιδαιμονίες, γλωσσικό ὑλικό.

*134. 2769, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, 1963, 4ον, σ. 19 (*Ἡράκλεια, Καστανιές* κ.ά.τ.).
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, μαγεία, παροιμίες, εὐχές, εὐτράπελες διηγήσεις, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, γάμος, τελευτή, μουσικά ὄργανα, γλωσσικό ὑλικό, ὀνοματολογικό ὑλικό.

135. 2782, Στ. Ζαλιμίδης, *Τόμος Ξάνθης. Λαογραφικά-Ἱστορικά*, 1964, 4ον, σ. 323.
Ἱστορικό ὑλικό (1892-1919).

136. 2976, Δημ. Σεϊτανίδης, *Τό Σουφλί ἄλλοτε καί τώρα*, 1966, 4ον, σ. 88.
Δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, διηγήσεις, μουσικά ὄργανα, χοροί, γάμος, ἐνδυμασία, λαϊκή λατρεία.

137. 2986, Δημ. Σεϊτανίδης, *Τοπωνυμίες Σουφλίου καί περιοχῆς του ἀπό τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας*, 1966, 4ον, σ. 5.
Τοπωνύμια.

*138. 3004, Ἀπ. Ψαθᾶς - Βασ. Μητρακλῆ-Ψαθᾶ, *Ὁ Σκοπός Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1966, 4ον, σ. 202.
Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, παραδόσεις, μαγεία, κατοικία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή ἰατρική, λαϊκή λατρεία, κοινωνική ὀργάνωση, παιδί, γάμος, τελευτή, δεισιδαιμονίες, τοπωνύμια, γλωσσικό ὑλικό.

139. 3039, Ἰω. Γουρίδης, *Βρυσικά Διδυμοτείχου Ἔβρου. Λαογραφική ἔρευνα*, 1966, 4ον, σ. 110.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παιδιές, παραμύθια, αἰνίγματα, παροιμίες, κατοικία, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, ὑφαντική, παιδί, γάμος, τελευτή, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, ἀστρολογία, μετεωρολογία.

140. 3040, Ἀθ. Παπαδήμου - Μ. Παπαδοπούλου - Σ. Δεμερτζῆς, *Ἤθη καί ἔθιμα τοῦ χωρίου Ἀσπρονερίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 31.
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, παραμύθια, γάμος, παιδί, λαϊκή λατρεία.

141. 3041, Β. Δουλούδη - Δ. Κτενίδης - Γ. Κοτίνης - Χαρ. Γκιούρδας - Β. Θεοδοσιόγλου, *Λαογραφικά Θουρίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 52.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, ἐπαγγελματικός βίος, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, παιδί, γάμος, τελευτή, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή ἰατρική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μετεωρολογία, ἀστρολογία, χοροί, μουσικά ὄργανα.

142. 3042, Ν. Δούκας, *Λαογραφικά στοιχεῖα γιά τό Σουφλί*, 1966, 4ον, σ. 6.
Κατοικία, τροφές.

143. 3043, Μετ. Τσακμάκη, *Ἔρωτας, ἀρ'βώνας, γάμος στό Σουφλί*, 1966, 4ον, σ. 30.
Δημοτικά τραγούδια, γάμος, μαντική, μουσικά ὄργανα, ἐνδυμασία.

144. 3044, Παρ. Παληᾶτσος, *Λαογραφικά Σουφλίου*, 1965, 4ον, σ. 5.
Δημοτικά τραγούδια, τελευτή.

145. 3045, Τρ. Μέρμηγκα, *Ἀπό τήν λαογραφίαν τῆς πόλεως Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 6.
Γλωσσικό ὑλικό, τοπωνύμια.

146. 3046, Χρ. Μπαμπαλίτης, *Ἡ δημώδης ἰατρική στό Σουφλί Ἔβρου*, 1966, 4ον, σ. 9.
Λαϊκή ἰατρική.

147. 3047, Παρ. Κουντουράκης, *Στοιχεῖα λαογραφικῆς ἐρεύνης τοῦ χωρίου Ἀβδέλλα Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 21.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, τροφές, δεισιδαιμονίες, μαγεία, μαντική, λαϊκή λατρεία, γάμος, χοροί.

148. 3048, Στ. Παπαναστασίου, *Λαογραφική ἔρενα τοῦ χωρίου Ἀλεποχωρίου (Διδυμοτείχου)*, 1966, 4ον, σ. 18.
Κατοικία, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση.

149. 3049, Χαρ. Καβάζης, *Λαογραφική μελέτη Ἀλεποχωρίου (Διδυμοτείχου)*, 1965, 4ον, σ. 16.
Δημοτικά τραγούδια, γάμος.

*150. 3050, Δ. Βασιλούδης - Ἑλ. Ἀμπατζῆ - Δ. Καπουσούτης - Ἑλ. Φυντάνη, *Λαογραφικά Ἀσημενίου (Διδυμοτείχου)*, 1966, 4ον, σ. 14.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, λαϊκή λατρεία, γάμος.

151. 3051, Θ. Κυρανούδης, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ*, 1966, 4ον, σ. 19.
Δημοτικά τραγούδια, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική.

152. 3052, Ἰω. Παρασκευόπουλος - Ἰουλ. Κοντογδῆ, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 8.
Παιδιές, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία.

153. 3053, Εὐστ. Καρανικολαΐδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 7.
Κοινωνική ὀργάνωση.

154. 3054, Χρ. Χρηστίδου, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Λαγοῦ Ἑλληνοχωρίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 65.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, παιδιές, γάμος, λαϊκή λατρεία, κοινωνική ὀργάνωση, μαγεία, ἀστρολογία, μετεωρολογία.

155. 3055, Δ. Πατρώνας - Θ. Καραγεωργίου, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ χωρίου Κισσαρίου, συνοικισμοῦ κοινότητος Λαβάρων Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 32.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, μαντική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, παιδιές, γάμος, ἀστρολογία, μετεωρολογία, μουσική, μουσικά ὄργανα.

156. 3056, Π. Μπαλτζῆς, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 12.
Δημοτικά τραγούδια.

157. 3057, Ἀθ. Παύλης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Κοτρωνιᾶς (Σουφλίου Ἔβρου)*, 1966, 4ον, σ. 7.
Γάμος.

158. 3058, Π. Γκαμψάλας - Κ. Δεληγιώργη - Β. Μπόζιου, *Λαογραφικό ὑλικό χωρίου Λύρας Φυλακτοῦ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 21.
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, παροιμίες, κατοικία, τροφές, γάμος, παιδιές, μαγεία, δεισιδαιμονίες.

159. 3059, Δ. Τσιαντούκα, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ Κυανῆς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 15.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος.

160. 3060, Ν. Χατζηπαναγιώτης, *Λαογραφική συλλογή Πολιᾶς Διδυμοτείχου*,

1966, 4ον, σ. 16.
Δημοτικά τραγούδια, γάμος.

161. 3061, Χρ. Χριστούδης, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Κορνοφωλιᾶς Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 32.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, λαϊκή λατρεία.

162. 3062, Γ. Τσομπανλιώτης, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ Κυανῆς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 17+1.
Δημοτικά τραγούδια, παιδί, γάμος, τελευτή.

163. 3063, Σ. Κρυσταλλίδου, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 43.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, ἔπιπλα, σκεύη, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, τροφές, λαϊκή ἰατρική, παιδί, γάμος.

164. 3064, Δ. Ταταρίδης - Π. Νιανιάκας - Εὐαγγ. Τσιαντσιούκα - Χρ. Μπογιατζῆς, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Λαβάρων Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 30.
Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, παραδόσεις, αἰνίγματα, εὐχές, κατάρες, ἐπαγγελματικός βίος, κατοικία, ἐνδυμασία, γάμος, παιδί, λαϊκή λατρεία, χοροί.

165. 3065, Β. Τσαβδαρίδου, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Κυανῆς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 41.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παραμύθια, αἰνίγματα, παροιμίες, λαϊκή λατρεία.

166. 3066, Πην. Βογιατζῆ - Οὐρ. Πατσιᾶ - Ἀθ. Τσουτσουμάκας, *Λαογραφικά Κουφοβούνου (Διδυμοτείχου)*, 1965, 4ον, σ. 43.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία, παιδί, γάμος, τελευτή.

167. 3067, Δ. Γιαννακίδης, *Λαογραφία Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 9.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, ἐπαγγελματικός βίος.

168. 3068, Π. Παπαλεξανδρῆς, *Λαϊκά δημοτικά τραγούδια κατοίκων Γιαννούλης, καταγομένων ἐκ περιοχῆς Τριγώνου καί ἐκ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 22.
Δημοτικά τραγούδια.

169. 3069, Εὐτ. Πρωΐου - Στ. Κυρανούδης - Ν. Καλαφατζῆ, *Λαογραφικά στοιχεῖα χωρίου Δαδιᾶς*, 1965-1966, 4ον, σ. 28.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παροιμίες, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γάμος, τελευτή, λαϊκή λατρεία, μαγεία.

170. 3070, Ἐλ. Σιναπίδου-Νταντσάκη, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 23.
Ἐπαγγελματικός βίος, μετεωρολογία, κοινωνική ὀργάνωση.

171. 3071, Β. Βογιατζῆς, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 16.
Παροιμίες, παραμύθια, παιδιές.

172. 3072, Ζ. Κυργιαλάνη, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 8.
Δημοτικά τραγούδια, μαγεία, λαϊκή λατρεία, γάμος.

*173. 3073, Ἀν. Χατζηπαυλίδου, *Στοιχεῖα λαογραφικῆς ἐρεύνης ἐκ τῆς περιφερείας Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 9.
Δημοτικά τραγούδια, ἐνδυμασία, λαϊκή λατρεία, γάμος, ἐπαγγελματικός βίος, χοροί, μουσικά ὄργανα.

174. 3074, Ρ. Παπακωνσταντίνου, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 6.
Παιδί, γάμος.

175. 3075, Δ. Βλαΐδου, *Λαογραφικά στοιχεῖα Μουσουλμάνων κατοίκων πόλεως Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 9.
Λαϊκή λατρεία, παιδί, γάμος.

176. 3076, Ἀλκ. Μούτλια, *Λαογραφικά στοιχεῖα - Ἀσχολίες γυναικῶν τῶν Λαγυνῶν (Σουφλίου)*, 1966, 4ον, σ. 13.
Δημοτικά τραγούδια, ἐπαγγελματικός βίος.

177. 3077, Ἀβρ. Χριστοδούλου, *Λαογραφική ἐργασία διά τόν Σιδηροδρομικόν Σταθμόν Πυθίου*, 1966, 4ον, σ. 3.
Κατοικία, ἐνδυμασία.

178. 3078, Χρ. Γιαννόπουλος, *Ὑλικός βίος καί τέχνη τοῦ λαοῦ (Διδυμότειχο)*, 1966, 4ον, σ. 8.
Κατοικία, ἱστορικό ὑλικό.

179. 3079, Στ. Μουχταρίδου, *Ἔθιμα τοῦ λαϊκοῦ ἑορτολογίου εἰς Σουφλίον Ἔβρου*, 1966, 4ον, σ. 7.
Δημοτικά τραγούδια, λαϊκή λατρεία, τροφές.

180. 3080, Ἰω. Κουφός - Β. Σιγγούνα, *Ἤθη καί ἔθιμα τοῦ χωρίου Ἐλαφοχωρίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 9.
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, λαϊκή λατρεία, παιδί, γάμος.

181. 3081, Ἀρ. Ἀναγνωστοπούλου, *Λαογραφικόν ὑλικόν τῆς πόλεως Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 9.
Ἐπαγγελματικός βίος, ὑφαντική, βαφική, ἐνδυμασία.

182. 3082, Χρ. Κηπουροῦ-Βολανίου, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 15.
Δημοτικά τραγούδια, τροφές, λαϊκή λατρεία, δεισιδαιμονίες.

183. 3083, Ὀδ. Ἀμαξόπουλος - Π. Μπόογλου, *Ἔθιμα καί τραγούδια εἰς τό χωριό Ἀσβεστᾶδες Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 12.
Δημοτικά τραγούδια, γάμος.

184. 3084, Μ. Μούτλια, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Λυκόφωτος Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 11.
Δημοτικά τραγούδια, γάμος.

185. 3085, Ἰω. Λαζάρου - Ἀπ. Κουρτέσης - Κ. Μαργαριτίδου - Δ. Χατζηγιαννέλη, *Λαογραφία χωρίου Πετράδων Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 30.
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα, παροιμίες, παιδιές, λογοπαίγνια, κατοικία, ἐπαγγελματικός βίος, παιδί, γάμος, κοινωνική ὀργάνωση, τελευτή, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική.

186. 3086, Δ. Διάκου - Μ. Πρωϊκοπούλου - Ζ. Δεμερτζῆ, *Ἤθη καί ἔθιμα τῶν Ρωμιοκατσιβέλλων τοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 40.
Παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, παιδί, γάμος, τελευτή, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, εὐχές, κατάρες.

187. 3087, Μ. Καλλιτσάρη, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Μάνδρας Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 6.
Δημοτικά τραγούδια, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία.

188. 3088, Ἄννα Τιάμαρου, *Λαογραφικά χωρίου Λυκόφωτος (Σουφλίου)*, 1966, 4ον, σ. 15.
Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, λαϊκή λατρεία.

189. 3089, Π. Κερεζούδης, *Λαογραφικά Πυθίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 232.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο, παιδί, γάμος.

190. 3090, Δ. Μισόπαπα - Ἄγγ. Καρατζᾶς, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Πρωτοκκλησίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 23.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, ἐπαγγελματικός βίος, παιδί, γάμος, τελευτή, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, μαντική, μουσικά ὄργανα.

191. 3091, Θ. Φυλλαρίδης, *Ἱστόρημα τοῦ χωριοῦ Σιδηροῦς (Σουφλίου)*, 1966, 4ον, σ. 13.
Χοροί, κοινωνική ὀργάνωση.

192. 3092, Θ. Τσιακίρης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Μεγάλου Δερείου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 8.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, ἐνδυμασία, λαϊκή λατρεία, χοροί, μουσικά ὄργανα.

193. 3093, Β. Μανάβης, *Λαογραφικά στοιχεῖα χωρίου Νέων Ψαθάδων Διδυμοτείχου*, 1965, 4ον, σ. 11.
Κατοικία, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία.

194. 3094, Εὐστρ. Τακτικοῦ - Β. Κούτρα - Π. Κουμουλδάκη, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ χωρίου Ρηγίου*, 1966, 4ον, σ. 32.
Παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, χοροί, γάμος, παιδί, τελευτή, λαϊκή λατρεία, εὐχές, ὅρκοι, κατάρες, προπόσεις, χαιρετισμοί.

195. 3095, Ζ. Παπαδάκη - Εὐάγγ. Τερζούδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ χωρίου Μικροῦ Δερείου*, 1966, 4ον, σ. 12.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, γάμος, παιδί, λαϊκή λατρεία, τροφές.

196. 3096, Ὄλγα Αὐγουστίνου, *Συλλογή δημοτικῶν ἀσμάτων ἐκ Νέων Ψαθάδων Διδυμοτείχου*, 1965, 4ον, σ. 8.
Δημοτικά τραγούδια.

197. 3097, Ν. Καρελλᾶς, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σαύρας Βρυσικῶν Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 59.
Δημοτικά τραγούδια, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, ὑφαντική, παιδί, γάμος, τελευτή.

198. 3098, Χρ. Τσαλίκη - Ἀπ. Ἀραμπατζῆ, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 17.
Δημοτικά τραγούδια, ἐνδυμασία, χοροί, τροφές.

199. 3099, Χρ. Γλύστρας, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σουφλίου*, 1965, 4ον, σ. 4.
Κατοικία.

200. 3100, Μ. Τυφορίδου, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 20.
Δημοτικά τραγούδια, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία, μαγεία.

201. 3101, Ἄννα Θεοφανούδη, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 11.
Δημοτικά τραγούδια, παιδί, μαγεία, δεισιδαιμονίες.

202. 3102, Π. Παππᾶς - Χρ. Δεμερτζῆ - Σ. Στεργιούδη, *Λαογραφικά στοιχεῖα*

Παλιουρίου Διδυμοτείχου, 1966, 4ον, σ. 21.
Δημοτικά τραγούδια, γάμος, τελευτή.

203. 3103, Π. Δουδός - Λεμ. Κουφάκη - Β. Βράνη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 21.
Παραδόσεις, κατοικία, ἔπιπλα, σκεύη, τροφές, ἐνδυμασία, τελευτή, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο.

204. 3104, Ἀν. Ἐσκιτζόγλου, *Λαογραφική μελέτη Σιταριᾶς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 58.
Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, αἰνίγματα, λογοπαίγνια, παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, παιδί, γάμος, κοινωνική ὀργάνωση, τελευτή, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, λαϊκή ἰατρική, μουσικά ὄργανα, χοροί, ἀστρολογία, μετεωρολογία, γλωσσικό ὑλικό.

205. 3105, Γ. Κομνίδης, *Λαογραφική ὕλη τοῦ συνοικισμοῦ Γιατράδων κοινότητος Ἀσπρονερίου Διδυμοτείχου*, 1965-1966, 4ον, σ. 53.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παιδί, γάμος, τελευτή, μαντική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική.

206. 3106, Χ. Μισαρίδης - Δ. Σταθάκης - Στ. Σαμψούνη - Ἰω. Μιχαλεντζάκη - Ἀγγ. Παυλίογλου, *Λαογραφική μελέτη Μάνης Ἔβρου*, 1966, 4ον, σ. 42.
Δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, αἰνίγματα, κατοικία, ἔπιπλα, σκεύη, ἐνδυμασία, παιδί, λαϊκή λατρεία, γάμος, μαγεία, τελευτή, κοινωνική ὀργάνωση, χαιρετισμοί, προπόσεις, κατάρες, γλωσσικό ὑλικό, ἐπαγγελματικός βίος.

207. 3107, Ἑλ. Γραμματίκογλου, *Λαϊκή λατρεία εἰς Πύθιον Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 26.
Δημοτικά τραγούδια, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, χοροί, μουσική.

208. 3108, Δ. Καμπασακάλης, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 12.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές.

209. 3109, Μ. Παπαμαυρουδῆ, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 15.
Δημοτικά τραγούδια, ἐπαγγελματικός βίος, ὑφαντική, βαφική.

210. 3110, Ξ. Τσουγγαράκη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 19.
Παιδί, γάμος, τελευτή.

211. 3111, Στ. Ἀθανασόπουλος, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 6.
Χαιρετισμοί, προπόσεις, εὐχές, κατάρες, ὅρκοι, ὕβρεις, ἀναθέματα, κοινωνική ὀργάνωση.

212. 3112, Ἀντ. Τζεδάκη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 23.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παροιμίες, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, ἀστρολογία, μετεωρολογία, μαντική.

213. 3113, Π. Σισμανίδης, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 19.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παραμύθια, λογοπαίγνια, μουσικά ὄργανα, χοροί, γλωσσικό ὑλικό, τοπωνύμια.

214. 3114, Ἑλ. Τερζούδη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 7.
Παροιμίες, δημοτικά τραγούδια, γλωσσικό ὑλικό, τοπωνύμια.

215. 3115, Ἀχ. Τζιαμτζῆς, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 3.
Δημοτικά τραγούδια.

216. 3116, Μ. Μούτλια, *Παραμύθια Σουφλίου*, 1966, 4ον, σ. 12.
Παραμύθια.

*217. 3117, Ἀπ. Σαπουντζῆς, *Λαογραφία τοῦ χωριοῦ Μαυροκκλησίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 86 [πρόσφυγες ἀπό *Κατίκαλα-Καράιλι Ἀ. Θράκης* καί *Μανδρίτσα-Ἀκ Ἀλάν Ἀ. Ρωμυλίας*].
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, παιδιές, παραμύθια, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, μετεωρολογία, ἀστρολογία, λαϊκή ἰατρική.

218. 3118, Ἀνώνυμος, *Μνημεῖα τοῦ λόγου ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 16.
Δημοτικά τραγούδια, εὐτράπελες διηγήσεις, παραμύθια, μουσικά ὄργανα, χοροί.

219. 3119, Χρ. Ἀθανασόπουλος, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Ἀμορίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 8.
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος.

220. 3120, Ἀπ. Παπάζογλου, *Λαογραφική μελέτη τά «Ρουγκάτσια» τῶν Λαβάρων (Διδυμοτείχου)*, 1966, 4ον, σ. 19.
Δημοτικά τραγούδια, λαϊκή λατρεία.

*221. 3121, Π. Κοντός - Μ. Λασπίδου - Ἐλ. Βαρβατζίκη, *Λαογραφικά στοιχεία Ἰσαακίου Διδυμοτείχου*, 1965-1966, 4ον, σ. 82 [πρόσφυγες ἀπό *Κούρτι - Ζαλούφι - Τσιαλί - Ἐσκίκιοϊ - Κωστή - Καράμπιλη - Γκιμιτζῆ Ἀ. Θράκης*].

Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, μαγεα, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, παιδί, γάμος, τελευτή.

222. 3122, Ἀγγ. Τσακίρη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 42.

Παραδόσεις, δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, λαϊκή λατρεία, δεισιδαιμονίες, γάμος, παιδί, τελευτή.

223. 3123, Ἀνώνυμος, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 3.

Παιδί, τελευτή.

224. 3124, Χρ. Ἀραμπατζῆς, *Λαογραφικά στοιχεῖα ἐκ Λάδης Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 5.

Ἐνδυμασία, κόμμωση, καλλωπισμός.

225. 3125, Μ. Καραμανλῆ, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Λάδης Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 11.

Δημοτικά τραγούδια, γάμος.

226. 3126, Ἀνώνυμος, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 17.

Παραδόσεις, ὑφαντική, κεντητική, πλεκτική, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία, μαντική, μετεωρολογία, λαϊκή ἰατρική.

227. 3127, Π. Παπαδόπουλος - Σουλτ. Καλαϊτζῆ, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Κορύνβου Μαυροκκλησίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 11.

Δημοτικά τραγούδια, παιδί, γάμος, λαϊκή λατρεία.

228. 3128, Ἄννα Ἀραμπατζῆ - Ἀστρ. Σταμπολίδου, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐξ Ἀμορίου Διδυμοτείχου*, 1966, 4ον, σ. 37.

Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, αἰνίγματα, παιδιές, χαιρετισμοί, εὐχές, κατάρες, ὅρκοι, παιδί, γάμος, τελευτή, κοινωνική ὀργάνωση, ἀστρολογία, μετεωρολογία, μαντική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική.

229. 3195, Δ. Χατζηλίας, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Κένταυρος τοῦ νομοῦ Ξάνθης*, 1967, 4ον, σ. 69.

Παραδόσεις, κατοικία, ἐνδυμασία, καλλωπισμός, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνική ὀργάνωση, ὑφαντική, παιδί, μαγεία, γάμος, τελευτή,

λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, μετεωρολογία, ἀστρολογία, φωτογραφικό ὑλικό.

*230. 3234, Ἀρ. Κουλερής, *Προγονική ζωή (Ἀμφία Ἀρίσβης Σαπῶν Ροδόπης)*, 1968, 4ον, σ. 89 [πρόσφυγες ἀπό *Χάσκοϊ* (*Καθάριον*) Ἀ. Θράκης].

Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, αἰνίγματα, παραμύθια, παιδιές, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, παιδί, μαγεία, δεισιδαιμονίες, γάμος, λαϊκή λατρεία, μαντική, λαϊκή ἰατρική, φωτογραφικό ὑλικό.

231. 3236, Ἀν. Στεφάνου, *Βαπτιστικά ὀνόματα γυναικῶν Ξυλαγανῆς καί Κοσμίου Κομοτηνῆς Ροδόπης*, 1968, 4ον, σ. 3.

Ὀνοματολογικό ὑλικό.

232. 3249, Π. Θεοχαρίδης, *Παμάκοι οἱ Μουσουλμάνοι τῆς Ροδόπης. Ἱστορία, καταγωγή, γλῶσσα, θρησκεία, λαογραφία (Καλότυχον, Ἐχῖνος, Κοτύλη, Μύκη, Σμίνθη, Ὡραῖον, Κιμμέριο, Σελερόν, Θέρμαι)*, 1968, 4ον, σ. 457.

Δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, παραδόσεις, αἰνίγματα, κατοικία, σκεύη, τροφές, ἐνδυμασία, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή λατρεία, ὑφαντική, παιδί, γάμος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκό δίκαιο, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, χοροί, μουσικά ὄργανα, εὐχές, κατάρες, ὅρκοι, φωτογραφικό ὑλικό.

233. 3250, Ν. Κωτούλας, *Ἡ Σταυρούπολις Ξάνθης, Λαογράφημα - Κοινωνιογράφημα*, 1968, 4ον, σ. 147.

Κοινωνική ὀργάνωση, ἐνδυμασία, λαϊκή λατρεία, χοροί, δεισιδαιμονίες, μαντική, φωτογραφικό ὑλικό.

234. 3325, Κ. Βοσίνης, *Οἱ ἀρχαιότητες τῆς περιοχῆς τοῦ πομακικοῦ χωρίου Ὡραῖον τοῦ νομοῦ Ξάνθης*, 1968, 4ον, σ. 24.

Παραδόσεις, γάμος, ἐνδυμασία, γλωσσικό ὑλικό, τοπωνύμια.

*235. 3347, Ἠλ. Ταξίδης, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σταυροχωρίου Νεοχωρίου Ξάνθης*, 1968, 4ον, σ. 19 [πρόσφυγες ἀπό τή *Σμύρνη*].

Δημοτικά τραγούδια, κατάρες, εὐχές, γάμος, παιδί, τελευτή, μαγεία, δεισιδαιμονίες, ἀστρολογία, μετεωρολογία, μαντική, λαϊκή λατρεία.

236. 3372, Δ. Ντούμπα, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σουφλίου Ἔβρου*, 1967, 8ον + 4ον, σ. 34.

Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, εὐχές, γάμος, ἐνδυμασία, λαϊκό δίκαιο, κοινωνική ὀργάνωση, τροφές, λαϊκή λατρεία.

237. 3400, Μ. Τσιαντούκα, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σουφλίου Ἔβρου*, 1966, 8ον, σ. 21.

Δημοτικά τραγούδια, παραμύθια, τροφές, λαϊκή λατρεία.

238. 3436, Ἐλ. Τσιαντούκα, *Λαογραφικόν ὑλικόν ἐκ Σουφλίου*, 1968, 8ον, σ. 17.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, κοινωνική όργάνωση, λαϊκή λατρεία, λαϊκή ἰατρική, ἐνδυμασία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μουσικά ὄργανα.

*239. 3495, Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, *Λαογραφικά Σημειώματα*, 1970, 4ον, σ. 147 (*Σηλυβρία* κ.ά.τ.).
Αἰνίγματα, μαγεία, δεισιδαιμονίες, γάμος, παιδί, τελευτή.

*240. 3535, Σουλτ. Πολιτσάκη-Παπαδημητρίου, *Ἀπό τό Μεγάλο Βογιαλίκι τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας στήν Ξυλαγανή τῆς Δυτικῆς Θράκης*, 1971, 4ον, σ. κε΄ + 131.
Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, παραμύθια, παροιμίες, αἰνίγματα, φωτογραφικό ὑλικό, κοινωνική όργάνωση, λαϊκό δίκαιο, κατοικία, ἔθιμα συνεργασίας καί ἀλληλοβοήθειας, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, λαϊκή ἰατρική, μετεωρολογία, ἀστρολογία, λαϊκή λατρεία, παιδί, γάμος, τελευτή, μαγεία, δεισιδαιμονίες, γλωσσικό ὑλικό.

241. 3625, Ἰω. Δούπας, *Συλλογή δημοτικῶν τραγουδιῶν Ἑλληνοχωρίου Διδυμοτείχου*, 1972, 4ον, σ. 23.
Δημοτικά τραγούδια.

242. 3627, Π. Ἀνδρεαδάκης, α. *Κοινωνιογράφημα (στοιχεῖα συνθέτοντα τήν ὁμαδική ζωήν τῆς κοινότητος Μαρασίων)*. β. *Λαογραφικόν ὑλικόν περιφερείας Ὀρεστιάδος*, 1963, 4ον, σ. 16 + 6 (*Μαράσια, Μικρή Δοξαπάρα, Μηλιά, Νέα Βύσσα, Ὀρεστιάδα*).
Δημοτικά τραγούδια, αἰνίγματα.

243. 3776, Ἰω. Δούπας, *Γλωσσικόν ὑλικόν Ἑλληνοχωρίου Διδυμοτείχου*, 1974, 4ον, σ. 23.
Γλωσσικό ὑλικό, κοινωνική όργάνωση, κατοικία, ἔπιπλα, λαϊκή λατρεία, φωτογραφικό ὑλικό.

*244. 3790, Τ. Κοντογιαννίδης, *Ποντιακά ἤθη καί ἔθιμα στό χωριό Κομνηνά Ξάνθης*, 1974, 4ον, σ. 101.
Δημοτικά τραγούδια, παιδιές, παροιμίες, ὅρκοι, χαιρετισμοί, κατάρες, ὀνοματολογικό ὑλικό, φωτογραφικό ὑλικό, κατοικία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, γάμος, τελευτή, κοινωνική όργάνωση, λαϊκή λατρεία, δεισιδαιμονίες, ἀστρολογία, μετεωρολογία.

245. 3800, Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, *Λαογραφική ἀποστολή εἰς νομόν Ροδόπης*, 1975, 8ον, σ. 327 (*Κόσμιο, Γρατινή, Μαρώνεια, Προσκυνηταί, Μεσοχώρι*).
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, παιδί, γάμος, κοινωνική όργάνωση, λαϊκό δίκαιο, λαϊκή λατρεία, δεισιδαιμονίες, μαντική, ἀστρολογία, μετεωρολογία, μαγεία, μουσικά ὄργανα, δημοτικά τραγούδια, μουσική (ἠχογραφήσεις), παραδόσεις, φωτογραφικό ὑλικό.

*246. 3829, Κ. Κοζανίδου, *Ἑορταστικά ἔθιμα ἀπό τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῶν Θεοφανείων, καί εἰς ἄλλας ἑορτάς* (*Θράκη* κ.ά.τ.), 1974, 8ον, σ. 40.
Λαϊκή λατρεία.

247. 3888, Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, *Λαογραφική ἀποστολή εἰς νομόν Ἔβρου καί νῆσον Σαμοθράκην*, 1976, 8ον, σ. 327 (*Ἄνθεια, Ἀγνάντια, Ἀπαλίς, Μαΐστρος Ἔβρου*).
Κατοικία, σκεύη, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γέννηση, βάπτιση, γάμος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, μαντική, μουσικά ὄργανα, παραδόσεις, μουσική (ἠχογραφήσεις), φωτογραφικό ὑλικό.

248. 3908, Σιφτιλία Καμπακάκη, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης* (*Θυμαριά Σουφλίου*), 1974, 4ον, σ. 34.
Δημοτικά τραγούδια, παραδόσεις, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, λαϊκή λατρεία, κοινωνική ὀργάνωση, ἀστρολογία.

*249. 3977, Μ. Συρούκη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ* (*Ἐπιβάτες Ἀ. Θράκης* κ.ά.τ.), 1974, 8ον, σ. 17.
Παραδόσεις, λαϊκή ἰατρική.

*250. 4002, Δ. Κίτσου, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης* (*Βιζύη, Κεσσάνη, Σαρακατσάνοι Θράκης*), 1973-1974, 8ον, σ. 69.
Γάμος, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, ἀστρολογία, μαντική, παροιμίες.

251. 4003, Ἑλ. Καραγιάννη, *Ἑορταστικά ἔθιμα* (*Ὀρμένιον Ὀρεστιάδος*), 1977, 8ον, σ. 23.
Λαϊκή λατρεία.

252. 4004, Β. Φραγκούδη, *Ἑορταστικά ἔθιμα* (*Σπήλαιον Ἔβρου*), 1974, 8ον, σ. 24.
Λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια.

253. 4031, Χρ. Μοτσιανοῦ, *Λαογραφική ὕλη* (*Ἀλεξανδρούπολη* κ.ά.τ.), 1974, 8ον, σ. 76.
Λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια.

*254. 4033, Σ. Ζλητίδου, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης* (*Σαρακήνα Ἀ. Θράκης*), 1973, 8ον, σ. 65.
Γάμος, δημοτικά τραγούδια.

*255. 4035, Δ. Κίτσιου, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης* (*Μαγκριώτισσα, Βιζύη, Σαρακατσάνοι Θράκης*), 1974, 8ον, σ. 30.
Λαϊκή λατρεία, δημοτικά τραγούδια.

256. 4073, Π. Κερεζούδης, *Λαογραφικά Πυθίου Διδυμοτείχου*, 1977, 4ον, σ. 64.
Δημοτικά τραγούδια.

257. 4078, Δ. Καμπασακάλης, *Τό γλωσσικό ἰδίωμα Ἀμορίου Δ. Θράκης*, 1977, 4ον, σ. 107.
Γλωσσικό ὑλικό, παροιμίες, τοπωνύμια, δημοτικά τραγούδια.

258. 4144, Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, *Λαογραφική ἀποστολή στό νομό Ἔβρου καί τή Σαμοθράκη*, 1980, 8ον, σ. 559 (*Ἀμφιτρίτη, Κορνοφωλιά, Δαδιά, Σουφλί*).
Κατοικία, ἐνδυμασία, τροφές, ἐπαγγελματικός βίος, γάμος, κοινωνική ὀργάνωση, λαϊκή λατρεία, μαγεία, δεισιδαιμονίες, λαϊκή ἰατρική, μαντική, παραδόσεις, παροιμίες, γλωσσικό ὑλικό, μουσική (ἠχογραφήσεις), φωτογραφικό ὑλικό.

*259. 4243, Γ. Κ. Χατζόπουλος, *Λαογραφικά Κρυονερίου Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1984, 4ον, σ. 158.
Κοινωνική ὀργάνωση, ἐνδυμασία, λαϊκό δίκαιο, γέννηση, βάπτιση, γάμος, λαϊκή ἰατρική, ὀνοματολογικό ὑλικό, παιδιές, γλωσσικό ὑλικό, φωτογραφικό ὑλικό.

*260. 4271, Συλλογή Μαθητῶν, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ* (*Σαράντα Ἐκκλησίες Θράκης*), 1979, 4ον, σ. 24.
Δημοτικά τραγούδια, τοπωνύμια, παραμύθια, γάμος, κατοικία, ἐνδυμασία, λαϊκή λατρεία.

261. 4273, Συλλογή Μαθητῶν, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ* (*Θράκη* κ.ἀ.τ.), 1979, 4ον, σ. 150.
Ἐνδυμασία, κατοικία, ἐπαγγελματικός βίος, κοινωνικός βίος, γάμος, τελευτή, μαγεία, δεισιδαιμονίες, μετεωρολογία, ἀστρολογία, λαϊκή ἰατρική, τροφές, παραμύθια, παροιμίες, αἰνίγματα, εὐχές, ὅρκοι, ὕβρεις, παιδιές.

262. 4449, Συλλογή Μαθητῶν, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ* (*Θράκη* κ.ἀ.τ.), 1979, 4ον, σ. 39.
Λαϊκή λατρεία, γάμος, βάπτιση, μαντική, μαγεία, δεισιδαιμονίες, παραδόσεις, αἰνίγματα, παροιμίες.

263. 4454, Συλλογή Μαθητῶν, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ* (*Θράκη* κ.ἀ.τ.), 1979, 4ον, σ. 86.
Λαϊκή λατρεία, γάμος, ἐνδυμασία, λαϊκή τέχνη, γλωσσικό ὑλικό, δημοτικά τραγούδια, τοπωνύμια, παραδόσεις.

264. 4459, Μ. Γ. Βαρβούνης, *Δημοτικά τραγούδια ἀπό τό νομό Ξάνθης* (*Πεζούλα, Κυψέλη, Λεύκη, Κουτσό, Κάτω Λιβερά, Γιδότοπος, Θεοτοκᾶτο, Λυκότοπος, Τσούκκα*), 1988-1989, 8ον, σ. 73.
Δημοτικά τραγούδια.

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΜΕ ΥΛΙΚΟ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΕΓΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΩΝ ΕΚΤΟΣ ΘΡΑΚΗΣ

265. 2472, *Ἀραβησός Γιαννιτσῶν*, 1958, 4ον, σ. 30.

266. 2474, *Καρυωτά Γιαννιτσῶν*, 1958, 8ον, σ. 32.

267. 2477, *Παλαιόφυτο Γιαννιτσῶν*, 1959, 8ον, σ. 48.

268. 2502, *Ἐορδαία Κοζάνης*, 1962, 4ον, σ. 156.

269. 2503, *Ἀλμωπία*, 1962, 4ον, σ. 22.

270. 2569, *Ἀγγελοχώρι Βεροίας*, 1962, 4ον, σ. 69.

271. 2586, *Χωροπάνιο Ναούσης*, 1962, 4ον, σ. 1.

272. 2590, *Ἀγγελοχώρι Βεροίας*, 1962, 4ον, σ. 28.

273. 2680, *Περαία Ἐδέσσης*, 1962, 4ον, σ. 5.

274. 2737, *Γαλάτεια Κοζάνης*, 1960, 4ον, σ. 48.

275. 2738, *Νυμφόπετρα Λαγκαδά*, 1962, 4ον, σ. 51.

276. 2897, *Ἀχινός Βισαλτίας Σερρῶν*, 1964, 4ον, σ. 87-104.

277. 2953, *Δασωτό - Μαυρότοπος - Μαυρολεύκη Δράμας*, 1965, 8ον, σ. 461.

278. 3131, *Ἀναγέννηση Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 20.

279. 3133, *Ἄνω Μητρούσιον Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 9.

280. 3135, *Βαλτερό Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 11.

281. 3137, *Βαμβακιά Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 4.

282. 3139, *Δασοχώρι Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 7.

283. 3140, *Καλά Δένδρα Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 8.

284. 3144, *Κοίμηση Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 18.

285. 3145, *Κουμαριά Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 6.

286. 3147, *Μονοκκλησιά Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 13.

287. 3148, *Σκοτούσσα Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 7.

288. 3152, *Προβατᾶς Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 23.

289. 3154, *Τριάδα Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 14.

290. 3155, *Χείμαρρος Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 13.

291. 3156, *Χρυσοχώραφα Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 12.

292. 3157, *Ψωμοτόπιον Σερρῶν*, 1965, 4ον, σ. 10.

293. 3158, *Σιμών Ποντισμένου Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 16.

294. 3159, *Καρπερή Σερρῶν*, 1966, 4ον, σ. 13.

295 3412, *Μονοκκλησιά - Ἁγία Ἑλένη Σερρῶν*, 1969, 4ον, σ. 8.

296. 3507, *Καλαμπάκιο Δράμας*, 1970, 4ον, σ. 187.

297. 3532, *Σκούταρι Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 60.

298. 3541, *Τριάδα Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 53.

299. 3543, *Κουβούκλια Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 32.

300. 3544, *Τυρολόη Νέας Σκοτούσσας Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 22.

301. 3546, *Βαμβακιά Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 20.

302. 3549, *Ζευγολατειό Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 69.

303. 3551, *Σιμών Ποντισμένου Σιντικῆς Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 32.

304. 3552, *Κουμαριά Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 22.

305. 3557, *Χρυσοχώραφα Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 31.

306. 3559, *Ἀδελφικόν Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 53.

307. 3561, *Ἀναγέννηση Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 80.

308. 3569, *Μονοκκλησιά Σερρῶν*, 1971, 4ον, σ. 29.

ΙΩΑΝΝΗ ΠΕΡΡΑΚΗ

ΣΧΟΛΙΑ ΣΕ ΜΙΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΑΙΝΟΥ

1. Η Αίνος και ο ναός της Χρυσοπηγής.

Η Αίνος είναι μια πρώην ακμαιότατη πόλη της Ανατολικής Θράκης που βρίσκεται κτισμένη στην αριστερή όχθη του ποταμού Έβρου και σε απόσταση πέντε περίπου χιλιομέτρων από το Θρακικό πέλαγος[1]. Ο οικισμός, ο πληθυσμός του οποίου μετά την αναχώρηση του ελληνικού στοιχείου το 1922 δεν ξεπερνά τους 3.000 κατοίκους, στέφεται από ένα φρούριο που στη βασική του διάταξη χρονολογείται στην εποχή του Ιουστινιανού[2]. Έως τον Αύγουστο του 1912 το φρούριο αυτό σωζόταν σε άριστη σχεδόν κατάσταση, αλλά τότε ένας καταστρεπτικός σεισμός είχε ως αποτέλεσμα να καταρρεύσει ένα σημαντικό τμήμα του[3]. Ανάμεσα στις άλλες εκκλησίες που έως την εκκένωση της πόλεως από τον ελληνικό πληθυσμό υπήρχαν μέσα στο φρούριο ήταν και ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής ή Χρυσοπηγής.

Ο ναός αυτός πρέπει να κτίστηκε αρχικά το 1422/3, όπως μαρτυρεί η υπό εξέταση επιγραφή που βρισκόταν εντοιχισμένη στο βόρειο τοίχο του[4],

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Athenische Mitteilungen	: Mitteilungen des kaiserlich Deutschen Archäologischen : Instituts. Athenische Abteilung.
B.S.A.	: The Annual of the British School at Athens.
B.Z.	: Byzantinische Zeitschrift.
Δ.Χ.Α.Ε.	: Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
Giornale Ligustico	: Giornale Ligustico di archeologia, storia e belle arti.

1. Resimli yeni lûgat ve ansiklopedi (Ansiklopedik Sözlük), τ. 2, σ. 727.

2. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, B.S.A. XV (1908-1909), σ. 250. Στη σελίδα 249 παρατίθεται πλούσια βιβλιογραφία για την πόλη και την τοπογραφία της.

3. *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Λεξικόν γεωγραφικόν και ιστορικόν της Θράκης, Αθήναι 1963², σ. 49.

4. *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Χριστιανική επιγραφή εν Αίνω, Θρακικά ΙΕ΄ (1941), 150· του *ίδιου*, Η Αίνος και αι εκκλησίαι της, Θρακικά ΙΘ΄ (1944), 34· του *ίδιου*, Λεξικόν Θράκης, σ. 52, *Σαμίδου*, Επιγραφαί Αίνου, Θρακικά Β΄ (1929), σ. 280· Θρακικόν Ημερολόγιον 1973, Αλεξανδρούπολις 1973, 53, και *Δέσποινας Ζαχαρίου-Πολίτου*, Αίνος, Θρακική Εστία 3-4 (Οκτώβριος 1979 - Μάρτιος 1980), 57.

Φωτογραφία Γεωργίου Λαμπάκη (1902).
(Αρχείο Λαμπάκη. Αίνος 3423. Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών).

και λειτουργούσε έως το 1892[5]. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, που στην Αίνο αρχίζει το 1456, πρέπει να έγιναν εκτεταμένες επιδιορθώσεις, πιθανώς λόγω κάποιας μερικής καταστροφής του, που όμως αλλοίωσαν την αρχική μορφή του κτιρίου. Έτσι όταν οι Hasluck και Λαμπάκης επισκέφθηκαν το ναό στις αρχές του αιώνα τον περιγράφουν ως ευτελή και ανάξιο λόγου αρχιτεκτονικά[6]. Φαίνεται ότι την εποχή εκείνη από την αρχική τοιχοποιία σωζόταν μόνο ο βόρειος τοίχος[7]. Ο ναός είχε εσωτερικά τοιχογραφίες του 1424[8]. Σήμερα ο ναός έχει καταρρεύσει. Το 1961 σωζόταν ένα μεγάλο τμήμα του βόρειου τοίχου καθώς κι ένα μικρό τμήμα της αψίδας του ιερού[9].

2. *Η επιγραφή*

Η επιγραφή που εξετάζεται δεν υπάρχει πια[10]. Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1920 ο Γ. Λαμπουσιάδης, κατά την περιοδεία του στην Ανατολική Θράκη ως συνοδός του εφόρου αρχαιοτήτων Ν. Παπαδάκη, επισκέφθηκε την Αίνο και το ναό της Ζωοδόχου Πηγής βρήκε την επιγραφή τελείως κατεστραμμένη[11]. Είναι άγνωστες οι συνθήκες και ο χρόνος καταστροφής της. Δημιουργεί μάλιστα εντύπωση το γεγονός ότι μόνο η επιγραφή είχε καταστραφεί, ενώ ο ναός σωζόταν σε καλή κατάσταση αν και εγκαταλειμμένος[12]. Σήμερα δεν σώζεται ούτε η πλάκα της κατεστραμμένης επιγραφής, εφόσον ο ναός, μετά την αναχώρηση των χριστιανών κατοίκων της πόλεως το 1922, αφέθηκε να καταρρεύσει ή μπορεί και να καταστράφηκε από τους μουσουλμάνους. Το 1961 διατηρούνταν ακόμη ένα μεγάλο τμήμα του βόρειου τοίχου του ναού χωρίς όμως την επιγραφή που βρισκόταν εντοιχισμένη σ' αυτόν[13]. Το μόνο που σώζεται απ' αυτήν είναι δύο φωτογραφικές αποτυπώσεις της. Η αρχαιότερη είναι του Λαμπάκη από την

5. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Οδοιπορικόν, Θρακικά ΙΕ΄ (1941), 20.

6. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 254, *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, Δ.Χ.Α.Ε. Η΄ (1908), σ. 16. Ο *Λαμπάκης* (Περιηγήσεις, σ. 20) μάλιστα το αποκαλεί «εύτελές καί σεσαθρωμένον».

7. *Σαμίδου*, Επιγραφαί Αίνου, σ. 280.

8. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σσ. 19-20, *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Η Αίνος και αι εκκλησίαι της, σσ. 35-36, και *Γ. Λαμπουσιάδου*, Οδοιπορικόν, σ. 121.

9. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine ait eserler, Belleten XXXIII, No 131 (Juillet 1969), σ. 350. Βλ. και την εικόνα 71 του ίδιου άρθρου όπου φαίνεται η σημερινή κατάσταση του βόρειου τοίχου του ναού.

10. Ό.π.

11. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Οδοιπορικόν, σ. 120.

12. Ό.π. Ο Λαμπουσιάδης αναφέρει ότι η οροφή σωζόταν ακέραιη. Αυτό σημαίνει ότι και ο υπόλοιπος ναός θα ήταν σε καλή κατάσταση για να στηρίζεται η οροφή.

13. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine ait eserler, σ. 350.

επίσκεψή του στην Αίνο το 1902 που δημοσιεύθηκε το 1908[14], ενώ την άλλη την τράβηξε ο Hasluck το 1908 και τη δημοσίευσε τον ίδιο χρόνο (1908/9)[15].

Η επιγραφή έως το 1908 που φωτογραφήθηκε από τον Hasluck σωζόταν σχεδόν ακέραιη, εκτός από ένα μικρό κομμάτι στην κάτω δεξιά γωνία της[16]· όμως αυτό δεν περιείχε τμήμα του κειμένου εκτός από ένα γράμμα. Ήταν ανάγλυφη πάνω σε ορθογώνια πλάκα γκρίζου μαρμάρου[17], με διαστάσεις 1,11×0,48 μέτρα[18], και ήταν γραμμένη στοιχηδόν με εξώγλυφα γράμματα. Πρωτοδημοσιεύθηκε το 1895 από τον Α. Παπαδόπουλο-Κεραμέα[19]. Ο ερευνητής αυτός είχε ως βάση μια μεταγραφή της από τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Χρύσανθο που είχε γίνει το 1716 και ήταν καταγραμμένη στον κώδικα 441 του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως, η βιβλιοθήκη του οποίου βρίσκεται τώρα στα Ιεροσόλυμα. Ακολούθησαν οι δημοσιεύσεις του Λαμπάκη το 1908[20] και του Hasluck το 1908/9[21]. Το κείμενο της επιγραφής και σχόλια πάνω σ' αυτό έχουν δημοσιεύσει κι οι Σαμίδης[22] και Μυστακίδης[23] το 1929, ο Αχ. Σαμοθράκης το 1944[24] και το 1963[25] και η Πολίτου το 1979/80[26].

Το κείμενο της επιγραφής σε μεταγραφή από τη φωτογραφία του Λαμπάκη, που ευγενικά μου παραχώρησε το Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών[27], είναι το ακόλουθο:

14. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 16.
15. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 251.
16. Βλ. τη φωτογραφία του *Γ. Λαμπάκη* στη σ. 72 της παρούσας εργασίας.
17. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 254. Ο Λαμπάκης (Περιηγήσεις, σ. 16) αναφέρει ότι η πλάκα ήταν από λευκό μάρμαρο, αν και στη φωτογραφία του έχει μια γκρίζα απόχρωση.
18. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 254, *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Η Αίνος και αι εκκλησίαι της, σ. 34, του *ίδιου*, Λεξικόν Θράκης, σ. 52, *Δέσποινας Ζαχαρίου-Πολίτου*, Αίνος, σ. 157.
19. *Α. Κεραμέως-Παπαδόπουλου*, Συμπλήρωμα της Δυμοντείου συλλογής των Θρακικών αρχαιοτήτων και επιγραφών, Θρακική Επετηρίς, εν Αθήναις 1897, σ. 11.
20. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σσ. 16-17.
21. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 254.
22. *Σαμίδου*, Επιγραφαί Αίνου, σ. 280.
23. *Β. Α. Μυστακίδου*, Ένια - Αίνια Β', Θρακικά Β' (1929), σ. 49. (Αναφέρει τμήματα των τριών τελευταίων στίχων της επιγραφής).
24. *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Η Αίνος και αι εκκλησίαι της, σσ. 34-35.
25. *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Λεξικόν Θράκης, σσ. 52-53.
26. *Δέσποινας Ζαχαρίου-Πολίτου*, Αίνος, σσ. 156-157.
27. Ευχαριστώ το Βυζαντινό Μουσείο που μου παραχώρησε ευγενικά αντίγραφο της φωτογραφίας της επιγραφής, που τράβηξε το 1902 ο Λαμπάκης, από το αρνητικό με αριθμό 3423 που φυλάσσεται στο Αρχείο Λαμπάκη στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών.

† ΠΗΓΗΝ ΣΕ ΧΡΥΣΕΟΝ ΚΟΡΗ ΤΗΣ ΑΓΝΕΙΑΣ. ΟΙΔΑΜΕΝ ΠΑΝΤΕΣ ΤΗΝ ΘΕΟΝ ΕΤΟΚΗΑΝ | ΤΑΙΣ ΣΑΙΣ ΦΕΡΟΥΣΑ ΤΟΙΝΗΝ ΩΛΕΝΑΙΣ ΛΟΓΟΝ. ΚΑΘΙΛΕΩΣΑΙ ΜΗ ΤΟ ΠΑΝ ΟΤΑΝ ΚΡΙΝΗ. | ΟΥΚΟΥΝ ΔΕΧΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΝΙ ΟΝ ΣΟΥ ΧΑΡΙΝ. ΠΟΘΩ ΝΕΩΝ ΗΓΕΙΡΑ ΩΣ ΕΔΗΝΑΜΗΝ | Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΗΚΑΛΗΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΝΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΟΣ | ΧΡΥΣΟΠΗΓΗΣ. ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΠΑΡ ΕΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΤΗΝΙΚΑΥΤΑ ΚΡΑΤΟΥΝ|ΤΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΣΩΣΤΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΑΙΝΟΥ. ΤΟΥ ΥΨΗΛΟΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΣΥΡ ΠΑΛΑΜΙΔΕΣ. | ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΥ. ΓΑΤΕΛΙΟΥΖΟΥ. ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. ΕΝ ΕΤΕΙ. ϛ. ϡ. ΛΑ. Ν. Α ☆

ΚΟΣΤ. Ο ΜΑΣΤ.

Συμπληρωμένη και διορθωμένη είναι ως εξής:

† *Πηγήν σε χρύσεον, κόρη της άγνείας,*
οΐδαμεν πάντες τὴν Θεὸν [τ]ετοκυῖαν.
2 *Ταῖς Σαῖς φέρουσα τοίνυν ὠλέναις Λόγον,*
καθιλέωσαί μοι τὸ πᾶν ὅταν κρίνῃ.
3 *Οὐκοῦν δέχου καὶ τουτονί, ὃν Σοῦ χάριν*
πόθῳ νεῶν ἤγειρα ὡς ἐδυνάμην.
4 *Ὁ θεῖος οὗτος πάνσεπτος καὶ περικαλλὴς ναὸς τῆς Πανάγνου καὶ Θεομήτορος*
5 *Χρυσοπηγῆς ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων παρ᾽ ἐμοῦ Δημητρίου τοῦ Ξένου τηνικαῦτα κρατοῦν*
6 *τος τῆς θεοσώστου πόλεως Αἴνου τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου σὺρ Παλαμίδε[ο]ς*
7 *Φραντζέσκου Γατελιούζου τοῦ Παλαιολόγου, ἐν ἔτει ,ϛϡλα΄, [Ἰ]ν[δικτιῶνος] α΄*

Κωστ(ῆς) ὁ μάστ(ορης)

3. *Διαφορές ως προς την ανάγνωση της επιγραφής*

Ως προς την ανάγνωση της επιγραφής δεν υπάρχουν σοβαρές διαφωνίες των ερευνητών που ασχολήθηκαν μ᾽ αυτή. Οι διαφορές που παρατηρούνται είναι ως επί το πλείστον ασήμαντες και οφείλονται είτε στη δυσκολία μελέτης της επιγραφής λόγω της θέσεώς της ψηλά πάνω στον τοίχο, είτε στην αδυναμία επιτόπιας έρευνας, οπότε και η δημοσίευσή της έγινε με βάση προηγούμενη δημοσίευση.

Στον πρώτο στίχο οι διαφορές που παρατηρούνται στην ανάγνωση της επιγραφής είναι με τη σειρά οι ακόλουθες: Η πρώτη λέξη διαβάζεται από την Πολίτου «Πηγή» αντί του σωστού «Πηγήν»[28]. Το άρθρο «τῆς» λίγο

28. Η αντικατάσταση του κάπα με μι στη λέξη «κόρη», που φαίνεται στη δημοσίευση της Πολίτου, είναι προφανές ότι οφείλεται σε τυπογραφικό λάθος.

παρακάτω παραλείπεται —μάλλον από παραδρομή— από το Σαμίδη, ενώ το άρθρο «τήν» στο δεύτερο τμήμα του ίδιου στίχου η Πολίτου το αναφέρει λανθασμένα ως «τόν». Στην τελευταία λέξη του στίχου («[τ]ετοκυῖαν») η παράλειψη του πρώτου γράμματος («τ») δεν επισημαίνεται από κανένα ερευνητή αν και είναι φανερό ότι απουσιάζει. Το γράμμα αυτό, όπου απαντά στην επιγραφή, παρουσιάζει την ιδιομορφία η οριζόντια κεραία του να προεξέχει πάνω από όλα τα γράμματα στη διαχωριστική ζώνη και γύρω της σχηματίζεται ένα πλαίσιο που την περιβάλλει όπως και τους τόνους. Η κάθετη κεραία του γράμματος είναι συνήθως ενωμένη με ένα διπλανό γράμμα. Στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση κάτι τέτοιο δε συμβαίνει, γιατί ούτε πουθενά διακρίνεται η οριζόντια κεραία —είτε στη διαχωριστική ζώνη είτε κάτω απ' αυτή— ούτε υπάρχει το πλαίσιο που περιβάλλει την οριζόντια κεραία όλων ανεξαιρέτως των άλλων ταυ της επιγραφής.

Στο δεύτερο στίχο η απουσία του τελικού σίγμα στην πρώτη λέξη («Ταῖς») από την Πολίτου είναι προφανές σφάλμα —ίσως και τυπογραφικό— ενώ η αντικατάσταση του νι με ύψιλον στη λέξη «Λόγον» στη μεταγραφή της ίδιας οφείλεται προφανώς σε παραδρομή. Σε παραδρομή πρέπει να οφείλεται και η προσθήκη του τελικού σίγμα στην τελευταία λέξη του στίχου («κρίνῃ») από το Σαμίδη. Η αλλαγή του «η» στην ίδια λέξη με «ει» από το Λαμπάκη δε δικαιολογείται από την επιγραφή.

Στον τρίτο στίχο η λέξη «δέχου» διαβάζεται από την Πολίτου «δέχει» που κι αυτό οφείλεται σε παραδρομή. Στη λέξη «ἤγειρα» ο Hasluck παραλείπει το έψιλον μάλλον από απροσεξία κατά τη μεταγραφή. Στην τελευταία λέξη του στίχου («ἐδυνάμην») οι Κεραμεύς, Σαμίδης και Πολίτου χρησιμοποιούν αντί του αρχικού έψιλον ήτα αν και στην επιγραφή υπάρχει έψιλον. Στην ίδια λέξη ο Hasluck δεν μπόρεσε να διακρίνει το τελικό νι που είναι καθαρά χαραγμένο στη διαχωριστική ζώνη πάνω από το ήτα και το βάζει σε παρένθεση σα να μην υπάρχει.

Στον τέταρτο στίχο ο Hasluck δεν μπόρεσε να διακρίνει τη λιγκατούρα ΠΕΚ (= περικ) στη λέξη «περικαλλής» και βάζει τα γράμματα έψιλον, ρο και γιώτα σε παρένθεση σα να μην υπάρχουν.

Στον έκτο στίχο η Πολίτου παραλείπει τη λέξη «ἡμῶν» μάλλον από απροσεξία. Τη λέξη «συρ» ο Σαμίδης διαβάζει «κυρ», ενώ ο Μυστακίδης «σιρ» προφανώς από λάθος ανάγνωση. Στη λέξη «Παλαμίδε[ο]ς» υπάρχουν διάφορες αναγνώσεις που οφείλονται στο γεγονός ότι η τελευταία συλλαβή είναι φθαρμένη. Ο Μυστακίδης διαβάζει «Παλαμηδέ». Το ήτα στην τρίτη συλλαβή είναι σφάλμα, εφόσον στην επιγραφή είναι σαφές ότι πρόκειται για γιώτα. Ο τονισμός στην τέταρτη συλλαβή αντί στην τρίτη, που είναι το σωστό, οφείλεται στο ότι ο Μυστακίδης δεν πρόσεξε τον τόνο που υπήρχε στη διαχωριστική ζώνη πάνω από τη λέξη και νόμισε ότι το τελικό σίγμα

στη διαχωριστική ζώνη ήταν ο τόνος της λέξης. Οι Σαμίδης και Λαμπάκης μεταγράφουν τη λέξη, ο πρώτος «Παλαμίδε» κι ο δεύτερος «Παλαμίδες». Αν και η τελευταία συλλαβή της λέξης απουσιάζει εν μέρει λόγω της φθοράς της επιγραφής στο σημείο αυτό, μπορούμε να τη συμπληρώσουμε, γιατί η λέξη βρίσκεται σε γενική πτώση και επιπλέον το τελικό σίγμα διακρίνεται στη διαχωριστική ζώνη δεξιά από το έψιλον. Η παύλα που βάζει ο Μυστακίδης μεταξύ των λέξεων «Παλαμίδε[ο]ς» και «Φραντζέσκου» δεν έχει νόημα γιατί ούτε στην επιγραφή υπάρχει, αλλά και τα δύο αυτά ονόματα δεν είναι ονόματα ενός ανθρώπου —οπότε θα δικαιολογούνταν η παύλα— αλλά το Φραντζέσκος είναι το πατρώνυμο του Παλαμήδη. Το «Π» που βάζει ο Λαμπάκης στο τέλος του στίχου, μετά τη λέξη «Παλαμίδε[ο]ς» δε στηρίζεται στο κείμενο της επιγραφής.

Στον έβδομο στίχο ο Μυστακίδης αντί του σωστού «Γατελιούζου» διαβάζει «Ρατελίου», ένα λάθος που οφείλεται σε απροσεξία κατά τη μεταγραφή, εφόσον η λέξη είναι πολύ ευκρινής. Κι ο Σαμίδης κάνει λάθος κατά τη μεταγραφή της λέξεως γράφοντας «Γατελούζου». Κι εδώ έχουμε λάθος από απροσεξία, γιατί το γιώτα εύκολα μπορεί κανείς να το αναγνωρίσει στο μέσο της λέξεως. Τέλος ο Hasluck, μη γνωρίζοντας τη συντομογραφία Ñ για την ινδικτιώνα, θεώρησε ότι αποτελεί μαζί με το «α΄» ένα ενιαίο αριθμό, το 51. Όμως τέτοια ινδικτιώνα δεν υπάρχει, εφόσον, όπως γνωρίζουμε, οι ινδικτιώνες έχουν κύκλο δεκαπέντε ετών.

Διαφορές υπάρχουν τέλος και ως προς την ανάγνωση της υπογραφής του λαξευτή της επιγραφής, που αποτελείται από δύο συντομογραφίες. Για την πρώτη («κοστ.») έχουν προταθεί τρεις αναγνώσεις: Κωστῆς (Σαμοθράκης και Πολίτου), Κόστας (Λαμπάκης) και Κοσταντῖνος (Hasluck). Και οι τρεις αναγνώσεις φαίνονται εύλογες, αν και στη μόρφωση του τεχνίτη ταιριάζει περισσότερο το «Κωστῆς» ή το «Κόστας» με πιθανότερο μάλλον το πρώτο, που προτείνεται και εδώ. Για τη δεύτερη έχουν προταθεί δύο αναγνώσεις: «μάστορις» (Σαμοθράκης και Hasluck) και «μάστορας» (Λαμπάκης και Πολίτου). Κι οι δύο τύποι φαίνονται πιθανοί με ίσως πιθανότερο τον πρώτο που προτείνεται κι εδώ.

4. Παρατηρήσεις στην επιγραφή

Η επιγραφή, όπως σωζόταν έως το 1922, οπότε και χάθηκαν τα ίχνη της, δε βρισκόταν στη θέση όπου αρχικά θα έπρεπε να είχε τοποθετηθεί κατά το κτίσιμο του ναού. Βασιζόμενοι στις δύο μοναδικές φωτογραφικές αποτυπώσεις της που σώζονται, των Λαμπάκη και Hasluck, και ιδίως σ' αυτή του Λαμπάκη, παρατηρούμε ότι: α) από την επιγραφή λείπει στην κάτω δεξιά γωνία ένα τμήμα διαστάσεων περίπου 0,18×0,22 μ., ενώ αν ήταν στην αρχική της θέση θα έπρεπε να ήταν ακέραιη, β) η τοιχοποιία του ναού γύρω

από την επιγραφή αποτελείται από άνισους πελεκητούς λίθους χωρίς παρεμβάσεις κεραμικών, χαρακτηριστικό κυρίως της μεταβυζαντινής τοιχοποιίας, ενώ σε διάφορα σημεία του βόρειου τοίχου υπήρχαν διάφορα γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη βυζαντινής εποχής σε δεύτερη χρήση.

Αυτές οι παρατηρήσεις σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η επιγραφή είναι χρονολογημένη στο 1422/3, δηλαδή την παλαιολόγεια εποχή, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η επιγραφή είχε ξαναχρησιμοποιηθεί, άγνωστο πότε ακριβώς —πάντως τη μεταβυζαντινή εποχή— όταν ο ναός ανακατασκευάστηκε. Άλλωστε η φυσιολογική θέση μιας τέτοιας κτητορικής επιγραφής θα ήταν πάνω από τη δυτική είσοδο του ναού και όχι στο βόρειο τοίχο.

Η επιγραφή εκτός από έναν ισοσκελή σταυρό στην αρχή και ένα εξάφυλλο άνθος στο τέλος δεν έχει άλλα διακοσμητικά στοιχεία. Είναι γραμμένη με κεφαλαιογράμματη γραφή σε επτά σειρές που χωρίζονται από ταινίες πάχους περίπου 1,5 εκ. Τα γράμματα είναι περίπου ισοϋψή με ύψος 0,045 μ.[29]. Ορισμένα από αυτά —ιδίως το ταυ (τ)— είναι ψηλότερα από τα άλλα και καταλαμβάνουν τμήμα των πάνω διαχωριστικών ζωνών. Τα πνεύματα, οι τόνοι (χρησιμοποιούνται οξεία, βαρεία και περισπωμένη), τα σημάδια συντομογραφιών και μερικές φορές ολόκληρα γράμματα όπως το ου (ϑ), το τελικό σίγμα (ς), το νι (Ν), το όμικρον (Ο) και το έψιλον (ʿ) —το τελευταίο ως τμήμα λιγκατούρας— είναι λαξευμένα στις διαχωριστικές ζώνες. Αυτή η παρουσία ορισμένων τυχαίων γραμμάτων στις διαχωριστικές ζώνες πάνω ακριβώς από τη φυσιολογική τους θέση στη λέξη σε συνδυασμό με την αδικαιολόγητη παράλειψη του ταυ (τ) στη λέξη «[τ]ετοκυΐαν» στο τέλος του α΄ στίχου θα πρέπει να εξηγηθεί ως εκ των υστέρων συμπλήρωση γραμμάτων που είχαν παραλειφθεί κατά λάθος κατά τη λάξευση της επιγραφής —πιθανώς από παραδρομή— που όμως στη λέξη «[τ]ετοκυΐαν» τελικά από δεύτερη παραδρομή δεν έγινε. Τέλος στην τελευταία κάτω ζώνη είναι λαξευμένο σε πλαίσιο το όνομα του «μάστ[ορη]», του αρχιτέκτονα δηλαδή που έκτισε το ναό και λάξευσε την επιγραφή.

Συντομογραφίες δεν υπάρχουν εκτός απ' αυτή της ινδικτιώνας (Ñ) αλλά έχει αρκετές λιγκατούρες:

ΠΗ (ΠΗΓ), ΝΚ (Ν Κ), ΡΗ (ΡΗ), ΤΗ (ΤΗ), ΑΓΝ (ΑΓΝ), ΑΜ (ΑΜ), ΝΑΝΤ (Ν ΠΑΝΤ), ΤΗΝ (ΤΗΝ), ΤΟ (ΤΟ), ΑΤ (ΑΤ), ΝΗΝ (ΝΗΝ), ΓΝ (ΓΝ), ΜΗ (ΜΗ), ΠΑΝ (ΠΑΝ), ΑΝΚ (ΑΝ Κ), ΝΗ (ΝΗ), ΑΡ (ΑΡ), ΝΗΓ (Ν ΗΓ), ΔΗΝ (ΔΗΝ), ΑΜΗ (ΑΜΗ), ΠΤ (ΠΤ), ΠΕΡΗΚ (ΠΕΡΗΚ), ΛΗ (ΛΗ), ΠΑΝΑΓΝ (ΠΑΝΑΓΝ), ΜΗΤ (ΜΗΤ), ΠΗΓΗ (ΠΗΓΗ), ΑΝΗΓ (ΑΝΗΓ), Η ΕΚ (Η ΕΚ), ΝΠΑΡ (Ν ΠΑΡ), ΔΗΜΗΤΡ (ΔΗΜΗΤΡ), ΤΟΥ (ΤΟΥ), ΑΥ (ΑΥ), ΑΚ (ΑΚ), ΨΗ (ΨΗ), ΗΜ (ΗΜ), ΝΤ (ΝΤ), ΥΡ (ΥΡ), ΠΑ (ΠΑ), ΛΑΜ (ΛΑΜ), ΦΡ (ΦΡ), ΑΝΤ (ΑΝΤ).

29. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 254.

Οι λέξεις δε χωρίζονται μεταξύ τους κι ο μόνος διαχωρισμός που γίνεται είναι με τελείες σε σημεία όμως που δεν εξυπηρετούν τη φυσική ροή του κειμένου. Με τελείες επίσης χωρίζονται τα γράμματα-αριθμοί στη χρονολογία που ακολουθεί το αλεξανδρινό ημερολόγιο μετρώντας από την κτίση του κόσμου (5492/3). Στη διαχωριστική ζώνη, πάνω από κάθε αριθμό, υπάρχει ένα στοιχείο σαν περισπωμένη, χωρίς όμως να είναι περισπωμένη, που τονίζει κάθε αριθμό.

5. *Η γλώσσα της επιγραφής*

Η γλώσσα της επιγραφής είναι προσεγμένη και φανερώνει άνθρωπο λόγιο. Οι τρεις πρώτοι στίχοι είναι δοσμένοι με ποιητική διάθεση και μέτρο τονικό-ιαμβικό, ενώ οι υπόλοιποι ακολουθούν το γνωστό πλαίσιο που ακολουθούν οι κτητορικές επιγραφές της εποχής. Είναι χαρακτηριστική η χρησιμοποίηση του προσαγορευτικού «συρ» πριν από το όνομα του Παλαμήδη που χρησιμοποιόταν εκείνη την εποχή με την έννοια του «κύρ» ιδίως πριν από ονόματα προσώπων ιταλικής καταγωγής[30]. Υπάρχουν όμως κάποια ορθογραφικά λάθη που έρχονται σε αντίθεση με την προσεγμένη γλώσσα της επιγραφής. Αυτά είναι: α) (στίχος 1) [Τ]ΕΤΟΚΗ̂ΑΝ αντί του ορθού [Τ]ΕΤΟΚΥΙ̂ΑΝ, β) (στίχος 2) ΤΟΪΝΗΝ αντί του ΤΟΪΝΥΝ, γ) (στίχος 2) ΜΗ αντί του ΜΟΙ, δ) (στίχος 3) ΟΥΚΟΎΝ αντί του ΟΥΚΟΥ̂Ν, ε) (στίχος 3) ΕΔΗΝΆΜΗΝ αντί του ΕΔΥΝΆΜΗΝ, στ) (στίχος 4) ΠΕΡΗΚΑΛἨΣ αντί του ΠΕΡΙΚΑΛΛἨΣ και ζ) (στίχος 6) ΠΑΛΑΜΊΔΕ[Ο]Σ αντί του ΠΑΛΑΜΉΔΟΥΣ.

Φαίνεται πως αυτός που λάξευσε την επιγραφή είναι άλλος από αυτόν που τη συνέταξε κι έτσι ο πρώτος έκανε στην αντιγραφή κάποια λάθη. Αυτό ενισχύεται κι από το γεγονός ότι παρατηρούνται κι άλλα σφάλματα στην επιγραφή όπως είναι οι παραλείψεις γραμμάτων και η εκ των υστέρων λάξευσή τους πάνω από την κανονική τους θέση, κάτι που σίγουρα πρέπει να αποδοθεί στο λαξευτή. Ο λαξευτής της επιγραφής είναι άλλωστε ένας άνθρωπος λαϊκός κι όχι λόγιος κι αυτό φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο υπογράφει χρησιμοποιώντας τη συντομευμένη μορφή του ονόματός του «Κωστ(ής)» ή ακόμα και «Κοστ(ής)», όπως στην επιγραφή από το ναό του Αγίου Βλασίου στην Αίνο[31]. Δε φαίνεται λοιπόν να ευθύνεται για τα λάθη της επιγραφής ο συντάκτης της Δημήτριος Ξένος, ένας αρκετά μορφωμένος άνθρωπος, αν κρίνει κανείς από την ποιητική μορφή των τριών πρώτων

30. Πρβλ. και *Ducae Michaelis Nepotis*, Historia Byzantina, έκδ. Imm. Bekkerus, Bonnae 1834 [corpus scriptorum Historiae Byzantinae], σ. 333 όπου ο Νικόλαος Γατελούζος προσαγορεύεται «συρ».

31. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattelusi, σ. 256, όπου υπάρχει και φωτογραφία της.

στίχων της, αλλά ο λαξευτής της «Κωστ(ής) ο μάστ(ορης)».

Για τον «Κωστ(ή)» το «μάστ(ορη)» οι μόνες πληροφορίες που έχουμε προέρχονται από τις τέσσερις επιγραφές που φέρουν την υπογραφή του, δηλαδή από την υπό εξέταση (του 1422/3), μια επιγραφή του 1420/1 από το ναό του Αγίου Βλασίου στην Αίνο[32] κι άλλες δύο στη Σαμοθράκη (η μία με χρονολογία 26 Μαρτίου 1431 κι η άλλη του 1433 στη λατινική)[33]. Το όνομά του πρέπει να ήταν Κωνσταντίνος, αν κι αυτός υπογράφει με τη συντομευμένη μορφή του ονόματός του. Θα πρέπει να ήταν πολύ γνωστός την εποχή του Παλαμήδη Γατελούζου κι είχε εργαστεί —τουλάχιστον για το επιβεβαιωμένο από τις επιγραφές διάστημα 1420/1-1435/6— σε διάφορα έργα, δημόσια —όπως οι πύργοι των φρουρίων της Χώρας και της Παλαιόπολης στη Σαμοθράκη που κτίσθηκαν με φροντίδα του Παλαμήδη Γατελούζου— και ιδιωτικά —όπως οι ναοί Χρυσοπηγής και Αγίου Βλασίου στην Αίνο. Ο τίτλος που ο ίδιος δίνει στον εαυτό του («μάστ(ορης)») καθώς και το γεγονός ότι λαξεύει το όνομά του στις κτητορικές επιγραφές κτιρίων που κατασκευάζει μας πείθουν ότι ήταν αρχιμάστορας, ένα είδος αρχιτέκτονα[34] δηλαδή, που αναλάμβανε όλα τα έργα της εποχής του, εφόσον δεν αναφέρεται κανένα άλλο όνομα «μάστορη» κατά την περίοδο της ηγεμονίας του Παλαμήδη Γατελούζου (1409-1455).

6. Ιστορικά στοιχεία

Στην επιγραφή αυτή αναφέρονται και κάποια πρόσωπα που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ιστορία της πόλεως.

Αναφέρεται ο Δημήτριος Ξένος ως ιδρυτής και κτήτορας του ναού της Χρυσοπηγής. Γι' αυτόν δε γνωρίζουμε τίποτα από άλλες πηγές. Η ανάληψη των εξόδων για την ανέγερση του ναού εξ ολοκλήρου απ' αυτόν δηλώνει ότι πρόκειται για πλούσιο Έλληνα ο οποίος ανήκε ίσως στη βυζαντινή αριστοκρατία που θα είχε σχηματιστεί γύρω από τον ηγεμόνα της Αίνου,

32. Ό.π.

33. *A. Conze*, Reise auf den Inseln des Thrakischen Meeres, Hannover 1860, σσ. 55-56, πίν. III 7,8 όπου υπάρχουν αποτυπώσεις τους, *C. Fredrich*, Aus Samothrake, Athenische Mitteilungen XXXIV (1909), σσ. 26-27.

34. *Α. Κεραμέως-Παπαδόπουλου*, Συμπλήρωμα της Δυμοντείου συλλογῆς, σ. 11 και *Α. Θ. Σαμοθράκη*, Λεξικόν Θράκης, σ. 53. Ο ίδιος σε άλλη εργασία του (Χριστιανική επιγραφή εν Αίνω, σ. 150) χαρακτηρίζει τον Κωστ(ή) απλό οικοδόμο. (Πρβλ. και *Σαμίδου*, Επιγραφαί Αίνου, σ. 281, σημ. 1). Όμως η ύπαρξη επιγραφών με την υπογραφή του Κωστ(ή) στη Σαμοθράκη, τις οποίες φαίνεται ότι αγνοεί ο Σαμοθράκης, σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη ονομάτων άλλων οικοδόμων, ενώ θα έπρεπε να είχαν εργαστεί πολλοί, —ιδίως στα δημόσια έργα— μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο «Κωστ(ής)» είχε μια ιδιαίτερη θέση ανάμεσά τους ώστε να λαξεύει μόνο αυτός το όνομά του.

εφόσον η οικογένεια των Γατελούζων είχε συγγενικούς δεσμούς με τη δυναστεία των Παλαιολόγων, πράγμα που φαίνεται κι από το δεύτερο επώνυμο του Παλαμήδη, Παλαιολόγος. Από το κείμενο της επιγραφής, που συνέταξε ο ίδιος ο Δημήτριος Ξένος, φαίνεται πιθανόν ότι ένιωθε για κάποιον άγνωστο λόγο ένοχος κι ανήγειρε το ναό της Χρυσοπηγής για να εξιλεωθεί.

Μια σημαντική πληροφορία που μας δίνει η επιγραφή είναι ότι ο ηγεμόνας της Αίνου Παλαμήδης Γατελούζος ήταν γιος του Φραγκίσκου. Κι οι δύο είναι γόνοι της γενουατικής οικογένειας των Gattilusi[35] που κυβέρνησε την Αίνο πριν από το 1384 έως την κατάκτησή της από τους Τούρκους το 1456. Η ηγεμονία των Gattilusi εκτεινόταν στη μέγιστη ακμή της εκτός από την Αίνο, στα θρακικά νησιά Σαμοθράκη, Λήμνο και Ίμβρο, στη Θάσο, στη Λέσβο —όπου ήταν και το κέντρο της ηγεμονίας— και στην ιωνική πόλη Παλαιά Φώκαια[36].

Η ηγεμονία τους στο Αιγαίο ξεκίνησε με την παραχώρηση της Λέσβου ως προίκας στο Φραγκίσκο Α΄ Γατελούζο από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, όταν ο Φραγκίσκος Α΄ νυμφεύθηκε την αδελφή του αυτοκράτορα Μαρία Παλαιολογίνα. Ο γάμος αυτός είχε συμφωνηθεί μεταξύ του Φραγκίσκου Α΄ και του Ιωάννη Ε΄ με αντάλλαγμα τη βοήθεια του Φραγκίσκου Α΄ στην προσπάθεια του αυτοκράτορα να νικήσει τον Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνό και να επανέλθει στο θρόνο του Βυζαντίου, κάτι που πραγματοποιήθηκε το 1354[37]. Η Αίνος περιήλθε στα χέρια των Γατελούζων πριν το 1384[38], κατά μια άποψη, όταν ο αδελφός του Φραγκίσκου Α΄, Νικόλαος Α΄ (Nicolo), επέδραμε από τη Λέσβο και την κατέλαβε έπειτα από πρόσκληση των ίδιων των κατοίκων της που ήταν δυσαρεστημένοι με το βυζαντινό διοικητή της πόλεως[39]. Διάδοχος του Νικολάου Α΄ —που πέθανε το 1409— ήταν ο ανηψιός του Παλαμήδης, που αναφέρεται στην εξεταζόμενη επιγραφή.

Ο Παλαμήδης Γατελούζος Παλαιολόγος, όπως αναφέρεται στην επιγραφή, ήταν εγγονός του Φραγκίσκου Α΄, ιδρυτή της δυναστείας των Γα-

35. Για τις διάφορες παραλλαγές του ονόματος της οικογένειας βλ. [*Ιω. Δελή*], Οι Γατελούζοι εν Λέσβω 1355-1462, εν Αθήναις 1901, σ. 22, υποσημείωση.

36. Για την ιστορία της οικογένειας των Γατελούζων βλ. το αναλυτικό και πολύ αξιόλογο άρθρο του *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos (1355-1462), στο B.Z. 22 (1913), σσ. 406-447, όπου παρατίθεται και όλη σχεδόν η σχετική βιβλιογραφία.

37. *Ducae Michaelis Nepotis*, Historia Byzantina, σσ. 40-43 και 46, *Νικηφόρου του Γρηγορά*, Ρωμαϊκή Ιστορία, έκδ. L. Schopeni, τ. III, Bonnae 1829, σ. 554. Για περισσότερη βιβλιογραφία βλ. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 408.

38. Αυτό φαίνεται από μια διαθήκη με ημερομηνία 27 Ιουνίου 1384 στην οποία αναφέρεται ο Νικόλαος Α΄ (Nicolo) ως ηγεμόνας της Αίνου (domino Heudi). (Giornale Ligustico I, τεύχος III [Marzo 1874], σσ. 86-87).

τελούζων στο Αιγαίο και συζύγου της αδελφής του αυτοκράτορα του Βυζαντίου[40]. Το επίθετο Παλαιολόγος δηλώνει τη συγγένειά του με τη βυζαντινή αυτοκρατορική οικογένεια ως ανηψιός του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου. Είχε δύο αδέλφια τον Jacobo Α΄ και τον Dorino Α΄. Και οι τρεις ήταν γιοι του Φραγκίσκου Β΄ —που αναφέρεται στην επιγραφή— γιου του Φραγκίσκου Α΄[41].

Ο Παλαμήδης πρέπει να διοίκησε την Αίνο από το θάνατο του θείου του Νικόλαου Α΄ (1409) έως το θάνατό του το 1455. Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως δεν επηρέασε την ηγεμονία του, επειδή το 1453 ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής αναγνώρισε τον Παλαμήδη ως φόρου υποτελή ηγεμόνα στα εδάφη που έως τότε κατείχε παραχωρώντας του και την Ίμβρο[42]. Ενώ για τη χρονολογία του θανάτου του είμαστε σίγουροι, δε συμβαίνει το ίδιο και για την αρχή της ηγεμονίας του στην Αίνο. Η παλαιότερη μνεία του ονόματός του ως ηγεμόνα της Αίνου είναι αυτή της επιγραφής στο ναό της Χρυσοπηγής στην Αίνο του έτους 1422/3. Για το διάστημα 1409-1422/3 οι πηγές σιγούν, όμως φαίνεται πιθανόν ότι αυτός διαδέχθηκε το Νικόλαο Α΄, εφόσον οι δύο του αδελφοί ηγεμόνευσαν στη Λέσβο ως πρεσβύτεροί του[43], ενώ δεν είναι γνωστοί γιοι του προκατόχου του Νικολάου Α΄ που θα μπορούσαν να τον είχαν διαδεχθεί.

Ο Παλαμήδης είχε στη διοίκησή του, εκτός από την Αίνο, και τα θρακικά νησιά Σαμοθράκη (από το 1430)[44] και Ίμβρο (από το 1453). Αν και γενουατικής καταγωγής, πρέπει να είχε ελληνική παιδεία. Ως προς τη θρησκεία παρέμεινε πάντα ρωμαιοκαθολικός. Ήταν ένας πολύ φιλομαθής ηγεμόνας, αγαπούσε τις συζητήσεις επιπέδου και ενδιαφερόταν πολύ να μάθει την ιστορία των περιοχών της ηγεμονίας του[45]. Σ' αυτή του τη φιλομάθεια οφείλουμε την ύπαρξη ενός σύντομου κειμένου με σχόλια που έγραψε με μορφή επιστολής απευθυνόμενος σ' αυτόν ο λόγιος Ιωάννης Καναβούτζης από τη Φώκαια, στην οποία ο τελευταίος σχολιάζει τις πλη-

39. *Λαονίκου Χαλκοκονδύλου Αθηναίου*, Αποδείξεις Ιστοριών Δέκα, έκδ. Imm. Bekkerus, Bonnae 1843 [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae], σσ. 520-521.

40. Για τη ζωή του Φραγκίσκου Α΄ βλ. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 406-412.

41. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 417.

42. *Κριτοβούλου του Ιμβριώτου*, Ξυγγραφής Ιστοριών, έκδ. D. R. Reinsch, Berolini 1983 [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XXII], σσ. 85-87. Βλ. και *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 427-428.

43. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 417-418.

44. Αυτό πιστοποιείται από δύο επιγραφές του Παλαμήδη στο φρούριο της Παλαιόπολης στη Σαμοθράκη με χρονολογίες 1431 και 1433, όταν ο ηγεμόνας επισκεύασε την παλιά ακρόπολη (βλ. παραπάνω σ. 78).

45. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 420.

ροφορίες του Διονυσίου Αλικαρνασσέα για τη Σαμοθράκη[46]. Όμως και στον κατασκευαστικό τομέα φάνηκε αρκετά δραστήριος ο Παλαμήδης, όπως μαρτυρούν οι διάφορες κτητορικές επιγραφές που σώζονται από την εποχή της ηγεμονίας του[47]. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την αυλή του Παλαμήδη μας παρέχει ο ιταλός έμπορος και αρχαιοδίφης Κυριακός από την Αγκώνα (Ciriaco di Filippo de' Pizzecolli) που επισκέφθηκε την Αίνο το 1444 και φιλοξενήθηκε για δύο βδομάδες (28/10-10/11) από τον Παλαμήδη[48]. Ο Παλαμήδης είχε δύο γιους, τον Giorgio (Γεώργιο) και τον Dorino Β΄, που αν και δευτερότοκος τον διαδέχθηκε στην ηγεμονία, επειδή ο πρώτος του γιος Γεώργιος πέθανε το 1449[49]. Είχε επίσης και τρεις κόρες, τις Caterina, Ginevra και Costanza, που παντρεύτηκαν σημαίνοντα πρόσωπα της γενουατικής αριστοκρατίας, η τελευταία μάλιστα παντρεύτηκε τον Gian Galeazzo de Campofragoso που αργότερα έγινε Δόγης της Γένουας[50] πράγμα που δηλώνει τις άριστες σχέσεις που ο Παλαμήδης διατηρούσε με την πόλη της καταγωγής του.

Ο πατέρας του Παλαμήδη Φραγκίσκος Β΄ —που αναφέρεται στην επιγραφή— ήταν γιος του ιδρυτή της γενουατικής ηγεμονίας στο Αιγαίο Φραγκίσκου Α΄ και ηγεμόνευσε στη Λέσβο —και την Παλαιά Φώκαια από το 1402 περίπου[51]— από τον Αύγουστο του 1384 έως την 26.10.1404 που πέθανε[52]. Το αρχικό του όνομα ήταν Ιάκωβος αλλά το άλλαξε για να διαιωνίσει το όνομα του πατέρα του που σκοτώθηκε μαζί με όλη του την οικογένεια —εκτός του Ιακώβου που γλύτωσε σαν από θαύμα— όταν κατέρρευσε από σεισμό την 6.8.1384 το φρούριο στο οποίο έμεναν. Τα τρία πρώτα

46. *Ιωάννου Καναβούτζη του μαγίστρου*, Προς τον αυθέντην της Αίνου και Σαμοθράκης, έκδ. M. Lehmerdt, Lipsiae 1890 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana].

47. Εκτός από την ιδιωτική πρωτοβουλία στην κατασκευή ναών, όπως μαρτυρούν οι επιγραφές των ναών της Χρυσοπηγής και του Αγίου Βλασίου (βλ. παραπάνω, σ. 80 υποσημ. 30) κι ο ίδιος ο Παλαμήδης επισκεύασε ή κατασκεύασε διάφορα οχυρωματικά έργα. Τούτο επιβεβαιώνουν οι εντοιχισμένες σ' αυτά επιγραφές. (Για τις επιγραφές της Αίνου σε οχυρωματικά έργα βλ. *F. W. Hasluck*, Monuments of the Gattilusi, σσ. 254-256, αρ. 2 και 4, και *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σσ. 29-30, αρ. 304, 306, 308. Για τη Σαμοθράκη βλ. παραπάνω σ. 81 υποσημ. 32).

48. *Cyriacus of Ancona's*, Journeys in the Propontis and the northern Aegean 1444-1445, έκδ. Ed. Bodnar και Ch. Mitchell, Philadelphia 1976 [Memoirs of the American philosophical society 112], σσ. 41-42.

49. Giornale Ligustico V, τεύχος VIII, IX, X και XI (Ag.-Sett.-Ott.-Nov. 1878), σσ. 349-350, *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 431.

50. Giornale Ligustico II, τεύχος VIII (Agosto 1875), σσ. 296-297, τεύχος IX, X (Sett.-Ott. 1876), σ. 316, και *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 421.

51. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 446.

52. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 411-412 και 417.

χρόνια της ηγεμονίας του ο Φραγκίσκος Β΄ μοιράστηκε την εξουσία με το θείο του Νικόλαο Α΄ ηγεμόνα της Αίνου πριν τον Παλαμήδη[53].

Ήταν ένας αρκετά ισχυρός ηγεμόνας και από οικονομική και από πολιτική άποψη. Κατά τα είκοσι χρόνια που ηγεμόνευσε στη Λέσβο και την Παλαιά Φώκαια η Λέσβος, ως κέντρο της ηγεμονίας του, απέκτησε πολύ μεγάλη αίγλη και συχνά σημαντικές προσωπικότητες της Δύσης σταματούσαν σ' αυτή να τον επισκεφθούν καθ' οδόν προς την Κωνσταντινούπολη ή τη Μικρά Ασία, ενώ οι κόρες του ήταν περιζήτητες, αφού πολλοί στη Δύση και την Ανατολή ήθελαν να συνδεθούν μ' αυτόν. Διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις με την πατρίδα του τη Γένουα, με την ηγεσία της οποίας είχε τακτική αλληλογραφία[54], καθώς και με τη δυναστεία των Παλαιολόγων στο Βυζάντιο, μάλιστα η κόρη του Ευγενία είχε παντρευτεί το Δεσπότη της Σηλυμβρίας Ιωάννη Παλαιολόγο που ήταν ανηψιός του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄[55]. Είχε επίσης πολύ καλές σχέσεις με το βασιλιά της Γαλλίας και είχε βοηθήσει αποφασιστικά στην απελευθέρωση των Γάλλων αιχμαλώτων μετά την ήττα τους στη μάχη της Νικοπόλεως από τους Τούρκους το 1396[56].

Είχε τρεις γιους: τον Ιάκωβο Α΄ (Jacobo), που τον διαδέχθηκε στην ηγεμονία της Λέσβου το 1404 έως το 1428 που πέθανε, τον Dorino Α΄, που διαδέχθηκε τον Ιάκωβο Α΄ και τον Παλαμήδη, τον ηγεμόνα της Αίνου[57]. Πέθανε την 26.10.1404[58] με τρόπο παρόμοιο με εκείνο που είχε πεθάνει κι ο πατέρας του. Σ' ένα δωμάτιο ενός ψηλού πύργου στη Λέσβο όπου βρισκόταν τον δάγκωσε ένας σκορπιός. Οι φωνές του ξεσήκωσαν όλους τους σωματοφύλακές του και τους ευγενείς που έμεναν στα άλλα δωμάτια του πύργου. Όλοι συγκεντρώθηκαν στο δωμάτιό του για να δουν τι είχε συμβεί. Το δάπεδο του δωματίου όμως δεν άντεξε, κατέρρευσε και ο Φραγκίσκος Β΄ σκοτώθηκε ακαριαία[59].

53. *Σπ. Π. Λάμπρου*, Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Λέσβω δυναστευόντων Γατελούζων, Νέος Ελληνομνήμων ΣΤ΄ (1909), 39-40, του *ίδιου*, Ενθυμήσεων ήτοι χρονικών σημειωμάτων συλλογή πρώτη, Νέος Ελληνομνήμων Ζ΄ (1910), 144-145, του *ίδιου*, Σύμμικτα, Νέος Ελληνομνήμων Ζ΄ (1910), 343-344, *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 411-412.

54. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 416-417.

55. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 414.

56. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 412-413.

57. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σσ. 417-418.

58. *Σπ. Π. Λάμπρου*, Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Λέσβω δυναστευόντων Γατελούζων, Νέος Ελληνομνήμων ΣΤ΄ (1909), 40, του *ίδιου*, Σύμμικτα, Νέος Ελληνομνήμων Ζ΄ (1910), 341.

59. *W. Miller*, The Gattilusj of Lesbos, σ. 417.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Conze, A., Reise auf den Inseln des Thrakischen Meeres, Hannover 1860.

Cyriacus of Ancona's, Journeys in the Propontis and the northern Aegean 1444-1445, έκδ. Ed. Bodnar & Ch. Mitchell, Philadelphia 1976 [Memoirs of the American philosophical society 112].

[*Δελή, Ιω.*], Οι Γατελούζοι εν Λέσβω 1355-1462, εν Αθήναις 1901.

Ducae Michaelis Nepotis, Historia Byzantina, εκδ. Imm. Bekkerus, Bonnae 1834 [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae].

Eyice, S., Trakya' da Bizans devrine ait eserler, Belleten XXXIII, No 131 (Juillet 1969), σσ. 325-358 και πίν. 1-105.

Fredrich, C., Aus Samothrake, Athenische Mitteilungen XXXIV (1909), σσ. 23-28.

Giornale Ligustico I (τεύχος III), II (τεύχη VIII, IX, X), V (τεύχη VIII, IX, X, XI).

Hasluck, F. W., Monuments of the Gattelusi, B.S.A. XV (1908-1909), σσ. 248-269.

Ιωάννου Καναβούτζη του μαγίστρου, Προς τον αυθέντην της Αίνου και Σαμοθράκης, έκδ. M. Lehnerdt, Lipsiae 1890 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana].

Κεραμέως-Παπαδόπουλου, Α., Συμπλήρωμα της Δυμοντείου συλλογής των Θρακικών αρχαιοτήτων και επιγραφών, Θρακική Επετηρίς, εν Αθήναις 1897, σσ. 5-16.

Κριτοβούλου του Ιμβριώτου, Ξυγγραφής Ιστοριών, έκδ. D. R. Reinsch, Berolini 1983 [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXII].

Λαμπάκη, Γ., Περιηγήσεις, Δ.Χ.Α.Ε. Η΄ (1908), σσ. 1-41.

Λαμπουσιάδου, Γ., Οδοιπορικόν, Θρακικά ΙΕ΄ (1941), σσ. 99-134.

Λάμπρου, Σπ. Π., Ενθυμήσεων ήτοι χρονικών σημειωμάτων συλλογή πρώτη, Νέος Ελληνομνήμων Ζ΄ (1910), σσ. 113-313.

— Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Λέσβω δυναστευόντων Γατελούζων, Νέος Ελληνομνήμων ΣΤ΄ (1909), σσ. 39-48.

— Σύμμικτα, Νέος Ελληνομνήμων Ζ΄ (1910), σσ. 338-348.

Λαονίκου Χαλκοκονδύλου Αθηναίου, Αποδείξεις Ιστοριών Δέκα, έκδ. Imm Bekkerus, Bonnae 1843 [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae].

Miller, W., The Gattilusj of Lesbos (1355-1462), B.Z. 22 (1913), σσ. 406-447.

Μυστακίδου, Β. Α., Ένια - Αίνια Β΄, Θρακικά Β΄ (1929), σσ. 47-64.

Νικηφόρου του Γρηγορά, Ρωμαϊκή Ιστορία, έκδ. L. Schopeni, τ. III, Bonnae 1829.

Resimli yeni lûgat ve ansiklopedi (Ansiklopedik Sözlük), τ. 2.

Σαμίδου, Επιγραφαί Αίνου, Θρακικά Β΄ (1929), σσ. 279-283.

Σαμοθράκη, Αχ. Θ., Η Αίνος και αι εκκλησίαι της, Θρακικά ΙΘ΄ (1944), σσ. 9-38.

— Αίνος, Λεξικόν γεωγραφικόν και ιστορικόν της Θράκης, Αθήναι 1963², σσ. 45-53.

— Χριστιανική επιγραφή εν Αίνω, Θρακικά ΙΕ΄ (1941), σσ. 148-150.

Θρακικόν Ημερολόγιον 1973, Αλεξανδρούπολις 1973.

Ζαχαρίου-Πολίτου, Δέσποινας, Αίνος, Θρακική Εστία 3-4 (Οκτώβριος 1979 - Μάρτιος 1980), σσ. 149-160.

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΙΝΟΥ ΕΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΑΙΩΝΟΣ

Α. Μνημεῖα τῆς πόλεως Αἴνου

Τήν πληρέστερη περιγραφή τῶν μνημείων τῆς Αἴνου, τῶν ἐπιγραφῶν καί αὐτῶν πού περιεῖχαν, ἔχουμε κυρίως ἀπό τόν Γ. Λαμπάκη, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τήν πόλη τό 1902[1] (εἰκ. 1). Μέ βάση τόν κατάλογο τοῦ Λαμπάκη θά προσπαθήσουμε νά ταξινομήσουμε, μέ ἀλφαβητική σειρά, τά μνημεῖα, καί τίς πληροφορίες ἄλλων ἐπιστημόνων καί ἐρευνητῶν γιά τό ἴδιο θέμα.

1. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ[2]

ΘΕΣΗ. Ἐνορία Τριῶν Ἱεραρχῶν. (Πρός τήν θάλασσα).

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ὁ ναός *τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πρὸς τὴν θάλασσαν ἔχει τὸν φωτισμὸν αὐτοῦ μόνον ἐκ τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος καὶ δύο ὀπῶν ἑνὸς φεγγίτου εὑρισκομένου ἄνωθεν αὐτοῦ*[3]. Ὁ Λαμπάκης σημειώνει μόνο ὅτι *ἐν τῇ παραπλεύρῳ γυναικωνίτιδι δεξιᾷ ὑπὸ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου* ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή *Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Ράλη ΝΗΝΟΛΙ* (= Μανόλι) *Τζάμη· ἐπὶ ἔτους ,αχξ΄ (1660)*[4].

1. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, ΔΧΑΕ, περίοδος Α΄, τ. 8 (1908) 4-39 (στό ἑξῆς, *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις). Γιά τήν βυζαντινή πόλη τῆς Αἴνου, ἡ ὁποία, σύμφωνα μέ τά δεδομένα, δέν θά εἶχε τίποτε νά ζηλέψει ἀπό περιφερειακές μεσαιωνικές πόλεις τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου καί τῆς Θράκης, ὅπως ἡ Ἀχρίδα, Καστοριά, Βέροια, Σέρρες καί Μεσημβρία, δέν ὑπάρχει ἰδιαίτερο πόνημα, ἄν καί ἡ μακρόχρονη ἱστορία της προσφέρει ποικίλο ὑλικό. Χρήσιμη βιβλιογραφία καί παρατηρήσεις, κυρίως γιά τή βυζαντινή περίοδο, βρίσκει κανείς στῆς *C. Asdracha*, La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles, Athènes 1976, σ. 120-124, *τῆς Ἰδιας*, Les Rhodopes au XIVe siècle: Histoire administrative et prosopographie, REB 34 (1976) 198, *τῆς Ἰδιας*, Les Rhodopes au XIVe siècle: administration et prosopographie ecclèsiastiques, Byzantinisch-Neugrichischen Jahrbücher 23 (1979) 44-51, τῆς *Ἰδιας*, La Thrace Orientale et la Mer Noir, Byzantina Sorbonensia 7 (1988) 242-243. Βλ. ἀκόμη καί μερικές πληροφορίες νεότερης ἱστορίας στοῦ *Στ. Ψάλτη*, Ἡ Θράκη καί ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ στοιχείου, Ἐν Ἀθήναις 1919, σ. 127-131.

2. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22-23.

3. *Β. Μυστακίδου*, Ἔνια-Αἶνια, Θρακικά 2 (1929) 62 (στό ἑξῆς, Αἶνια).

4. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22.

Εικ. 1. Γενική άποψη τῆς πόλεως τῆς Αἴνου. Φωτ. Γ. Λαμπάκη, 1902.
(Ἀρχεῖο Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφή στό ναό τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Φωτ. Γ. Λαμπάκη, 1902. (Ἀρχεῖο Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Ὁ Μυστακίδης μέ τήν περιγραφή του δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι ὁ ναός ἦταν μονόχωρος, μέ ἕνα μικρό δίλοβο παράθυρο, πάνω ἀπό τήν θύρα εἰσόδου πρός τόν κυρίως ναό. Ὁ Λαμπάκης ἀναφέρει γυναικωνίτη κατά μῆκος μᾶλλον τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Ἂν μποροῦν νά συνδυασθοῦν οἱ μαρτυρίες, τότε ὁ ναός ἦταν μονόχωρος μέ νάρθηκα καί μέ στοά κατά μῆκος τῆς νότιας πλευρᾶς.

2. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ (Ἁγίου Νικολάου)[5]

ΘΕΣΗ. Ἔρημη συνοικία Μίβολη[6].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Σχεδόν καμμία γιά τόν ἴδιο τόν ναό, παρά μόνο γιά τίς ἐπιγραφές του. Τό ὑφιστάμενο στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας μνημεῖο πρέπει νά ἦταν κτίσμα τοῦ 1836.

Κτητορικές ἐπιγραφές:

Στόν τοῖχο τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ἐντοιχισμένη ἡ παρακάτω ἐπιγραφή (εἰκ. 2)·

Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρον ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος | ναὸς τοῦ μεγάλου Νικολάου διὰ κό|που καὶ ἐξόδου Αὐγουσταρίκη τοῦ Κα|ναβούτζι· ἔτους ˏϛλκθ΄ ἰν(δικτιῶνος) ιδ΄.| Κόστ(ας)[7].

Ἡ ἐπιγραφή τοῦ 1420/1 ἀναφέρει ὡς κτήτορα ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικο-

5. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 13-15.

6. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος καί αἱ ἐκκλησίαι της, Θρακικά 19 (1944) 22 (στό ἑξῆς, *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος).

7. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 13.

λάου τὸν Αὐγουσταρίκη Καναβούτζη, ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλη πηγή[8]. Ὁ Κώστας τοῦ τελευταίου στίχου πρέπει νά ταυτισθεῖ μέ τόν μάστορα Κώστα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Χρυσοπηγῆς (βλ. παρακάτω, ἀρ. 16).

Στό ὑπέρθυρο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βλασίου·

† *Οὗτος ὁ περικαλλὴς καὶ πανσέβαστος ναός, ὃς πάλαι μὲν | ποτὲ τῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ὀνόματι τιμώμενος, ὡς ἐν | τῷ ἑτέρῳ δηλοῦται κίονι, νῦν δ' ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου | ἱερομάρτυρος Βλασίου σεμνυνόμενος, ἀνηγέρθη ἐκ βά|θρων ἐπ' ἀρχιθύτου Βυζαντίου διὰ συνδρομῆς καὶ βοη|θείας τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν, ἐξόχως δὲ τῇ δαπά|νῃ καὶ ἀόκνῳ ἐπιστασίᾳ τοῦ εὐλογημένου ρουσφε|τίου τῶν τσουκαλάδων. 1836, 29 Μαΐου*[9].

Ἡ σημαντική ἐπιγραφή μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στή θέση τοῦ Ἁγίου Βλασίου ὑπῆρχε προηγουμένως ναός τοῦ Ἁγίου Νικολάου (βλ. τήν προηγούμενη κτητορική ἐπιγραφή). Εἶναι ἀκατάληπτο τό νόημα τῆς πρότασης *τοῦ ἁγίου Νικολάου ὀνόματι τιμώμενος, ὡς ἐν τῷ ἑτέρῳ δηλοῦται κίονι.* Ἂν καί στήν ἐπιγραφή δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ μητροπολίτη εἶναι σίγουρο ὅτι ἡ ἀνέγερση τοῦ Ἁγίου Βλασίου ἔγινε στά χρόνια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ τῆς Αἴνου Κυρίλλου (1831-1847)[10].

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1779. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως.

Δαπάνῃ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ συνδρομῇ τοῦ κῦρ Παλαιολόγου καὶ κῦρ Νικολάου. ,αψοθ', Αὐγ(ούστου) κη'[11].

2. 1779. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου.

Δαπάνῃ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ συνδρομῇ τοῦ κῦρ Παλαιολόγου καὶ κῦρ Νικολάου. ,αψοθ'[12].

3. 1779. Σέ εἰκόνα ἁγίου Νικολάου.

Δαπάνῃ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν συνδρομῇ δὲ τοῦ κῦρ Παλαιολόγου καὶ κῦρ Νικολάου. ,αψοθ', Ὀκτωβρ(ίου) λ' Ἀν(α)στ(άσιος)[13].

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Ἡ ὕπαρξη στό ναό τοῦ Ἁγίου Βλασίου τριῶν εἰκόνων μέ πανομοιότυπες ἐπιγραφές τοῦ 1779, μᾶλλον δεσποτικῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων καί μία τοῦ ἁγίου Νικολάου, δηλώνει ὅτι ἐκεῖνες προέρχονταν ἀπό τό τέμπλο τοῦ προηγούμενου καί στήν ἴδια θέση ναοῦ στό ὄνομα τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Φαίνεται δηλαδή ἀρκετά πιθανό ὅτι ὁ ναός τοῦ 1420/1 διατηρήθηκε ὡς τό 1779, ἂν ὄχι ὡς τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα.

8. Γιά ἄλλους Καναβούτζηδες βλ. PLP 5 (1981) 81 ἀρ. 10867-10872.

9. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 14. Πρβλ. καί *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 22.

10. *Μ. Σταμούλη*, Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, Θρακικά 14 (1940) 82 (στό ἑξῆς, *Μ. Σταμούλη*, Συμβολή).

11. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 14 ἀρ. 250.

12. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 14 ἀρ. 251.

13. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 14 ἀρ. 255.

3. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΘΕΣΗ. Ἀνῆκε στήν ἐνορία Μητροπόλεως.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ἡ μοναδική μαρτυρία γιά ὕπαρξη ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μέσα στήν πόλη τῆς Αἴνου, ὀφείλεται στόν Α. Σαμοθράκη[14].

4. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΘΕΣΗ. Κοιμητηριακός ναός τῆς Αἴνου.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Μοναδικές πληροφορίες γιά τήν ὕπαρξή του εἶναι αὐτή τοῦ Γ. Λαμπουσιάδου, *καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἔνθα ὑπῆρχεν ἄλλοτε καὶ κοινοτικὸν νοσοκομεῖον* καί τοῦ Α. Σαμοθράκη ὅτι *ἔκειτο ἔξω τῆς πόλεως ... ΒΑ αὐτῆς, ἐπισκευασθεὶς κατὰ τὸ 1811*[15]. Ἀπό τήν πληροφορία τοῦ δευτέρου μπορεῖ κανείς νά ὑποθέσει ὅτι ἐπρόκειτο γιά παλαιότερο τοῦ 1811 μνημείου.

5. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ[16]

ΘΕΣΗ. Ἐντός τοῦ κάστρου.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ἐνοριακός ναός τῆς ἀργῆς στά χρόνια τοῦ Β. Μυστακίδη ἐνορίας[17]. Ἐλλιπέστατη ἡ πληροφορία τοῦ Γ. Λαμπάκη γιά ὕπαρξη τῆς ἐπιγραφῆς *Ἀφιερώ|θη παρὰ | τοῦ Χ(ατζη)-Θοδωρῆ Νακάση. | 1807, Νοεμ|-βρίου | 17* στό ὑπέρθυρο τοῦ ναοῦ (ποιό ὑπέρθυρο). Ἀφιερώθηκε ἄραγε μόνον ἡ θύρα ἀπό τόν Χατζηθοδωρῆ Νακάση, ἤ ἡ ἐπιγραφή εἶχε σχέση (λόγω τῆς θέσης της) μέ μία γενικότερη ἐπισκευή τοῦ ναοῦ στά 1807. Περισσότερο λεπτομερής στέκεται ἡ περιγραφή τοῦ ναοῦ ἀπό τόν Β. Μυστακίδη· *Ὁ ναὸς ἐντὸς τοῦ τείχους* (Κάστρου) *ἐν εὐρεῖ περιβόλῳ σὺν τοῖς δύο παρεκκλησίοις εἶναι μικρὸς μὲν ἀλλὰ παλαιὸς μετὰ τρούλλου ἔχοντος τέσσερα ἀνάλογα παράθυρα διὰ τὸν φωτισμόν, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς ἀσβεστώσεως τῶν τοίχων οὐδεμίαν διακρινομένην τοιχογραφίαν. Ὄπισθεν τοῦ δεξιοῦ χοροῦ διασώζονταί τινες παρὰ τὴν γυναικωνίτιδα, ἥτις εἶναι ἰσόγειος. Τὸν τροῦλλον ὑποβαστάζουσι τέσσαρες κίονες, ὧν οἱ δύο ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ*[18].

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1704. Στό ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσιο.

Ἔτος Χ(ριστο)ῦ ,αψδ΄ ἐλεπτουργήθη δι' ἐξόδου τοῦ πανιερωτάτου μητροπο-

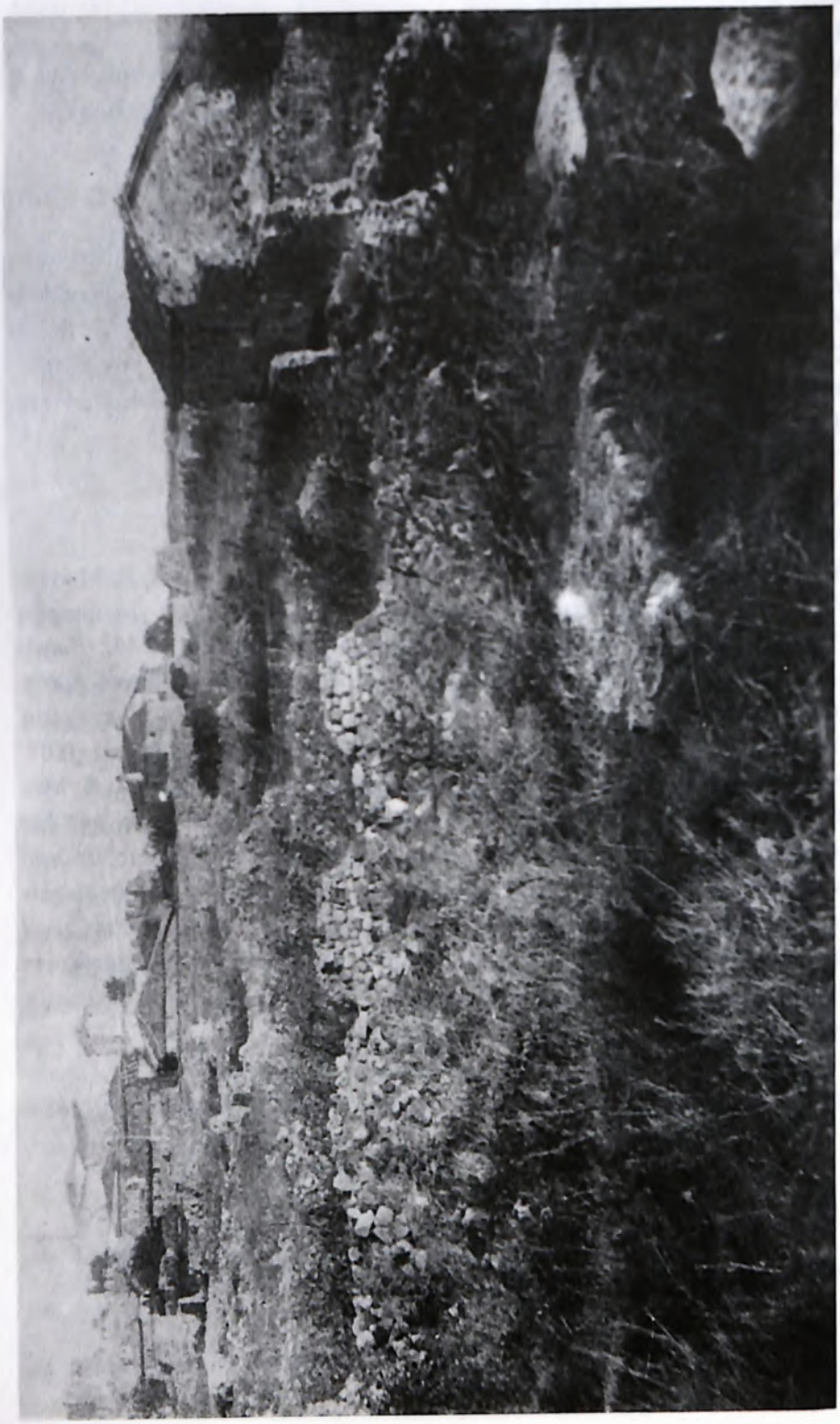
14. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 13.

15. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, Θρακικά 15 (1941) 119-132 (στό ἑξῆς, *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν) καί *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 27.

16. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 15.

17. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 49.

18. *Β. Μυστακίδου*, Ἐκκλησία Αἴνου, Θρακικά 2 (1929) 304-305. Πρβλ. καί *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 32.

Εικ. 3. Γενική άποψη τῆς ἀκροπόλεως τῆς Αἴνου. Φωτ. Γ. Λαμπάκη, 1902.
(Ἀρχεῖο Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

λίτου Αἴνου Γεδεών εἰς μνημόσυνόν του καὶ τῶν γονέων Ἰωάννου καὶ Συγκλητικῆς[19].

2. 1710. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου «Ρίζης Ἰεσσαί».

Χεὶρ Γαβριὴλ ἱεροδιακόνου ἐκ νήσου [Ν]αξίας. ,αψι΄[20].

3. 1778. Σέ εἰκόνα ἁγίου Γεωργίου.

,αψοη΄. Νοεμβρ(ίου) ς΄[21].

4. 1779. Σέ εἰκόνα ἁγίου Δημητρίου.

† *Διὰ συνδρομῆς | καὶ δαπάνης τοῦ εὐσεβεστάτου Δημητράκη | Κομνενάκη. ,αψοθ΄. Φεβρουαρίου α΄*[22].

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Εἶναι παράδοξο ὅτι κανείς, ἐκτός ἀπό τόν Β. Μυστακίδη, δέν στάθηκε μέ περισσότερη ἐπιμονή σέ ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα μνημεῖα τῆς Αἴνου, γιά τό ὁποῖο πολυτιμότερη μαρτυρία εἶναι ἡ γενική φωτογραφική ἀποτύπωση τοῦ κάστρου τῆς Αἴνου ἀπό τόν Λαμπάκη (εἰκ. 3)[23]. Ἡ φωτογραφία αὐτή ἔμεινε ἀδημοσίευτη καί κατά συνέπεια ἀνεκμετάλλευτη. Στήν ἴδια φωτογραφία ὑπάρχουν ὁ ναός τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, στή μέση ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νεοκαισαρείας καί στό βάθος τό Fatih Camii (βλ. παρακάτω ἀρ. 9).

Ὁ ναός σήμερα δέν ὑφίσταται. Ἐπρόκειτο, σύμφωνα μέ τή φωτογραφία (καί πληροφορίες τοῦ Μυστακίδη), γιά ἕναν τετρακιόνιο ἐγγεγραμμένο σταυροειδή μέ τροῦλο ναό, ὁ ὁποῖος εἶχε καί στενό νάρθηκα στή δυτική πλευρά, ἰσοπλατή μέ τόν κυρίως ναό (εἰκ. 4). Ἕνας ἀκόμη νάρθηκας, ἰσοϋψής μέ τήν ἀετωματική ἀπόληξη τοῦ ἀρχικοῦ, χαμηλότερος ὅμως καί εὐρύτερος σέ πλάτος ἀπό τόν προηγούμενο, προστέθηκε ἀκόμη δυτικότερα. Ὑπάρχει ἀρκετή πιθανότητα, ἀπό ὅσο ἡ φωτογραφία ἐπιτρέπει, ὁ δεύτερος νάρθηκας νά ἦταν κτίσμα τοῦ 19ου αἰ. (μορφή στέγης καί παραθύρων). Σέ μία τέτοια ὑπόθεση θά βοηθοῦσε ὁ συνδυασμός κτίσματος καί ἐπιγραφῆς ἑνός ὑπερθύρου πού ἀναφέρει ὡς *ἀφιερωτή* τόν Χατζη-Θοδωρῆ Νακάση, στά 1807 (βλ. παραπάνω). Ὑπάρχει πιθανότητα ὁ Μυστακίδης νά ἐξέλαβε ὡς «δύο παρεκκλήσια» τήν πρόθεση καί διακονικό τοῦ ναοῦ.

Ὅτι ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας ὑπῆρξε βυζαντινός

19. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 15 ἀρ. 261. Γιά τόν Αἴνου Γεδεών βλ. *Μ. Σταμούλη*, Συμβολή, σ. 81.

20. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 15 ἀρ. 258. Γιά τόν ζωγράφο βλ. *Μ. Χατζηδάκη*, Ἕλληνες ζωγράφοι μετά τήν Ἅλωση (1453-1830), Ἀθήνα 1987, σ. 207 (στό ἑξῆς, *Μ. Χατζηδάκη*, Ἕλληνες ζωγράφοι).

21. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 15 ἀρ. 259.

22. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 15 ἀρ. 260.

23. Τό ἀρνητικό καί φωτογραφία μέ ἀρ. 3422 εἶναι κατατεθειμένο στό Βυζαντινό Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν, μέ τό ἑξῆς σχόλιο· *Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φρουρίου τῆς Αἴνου ἐν ᾧ ἀπεικονίζεται ὁ ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ ὁ μετὰ θόλου ναὸς Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας.*

Εἰκ. 4. Ὁ μή ὑφιστάμενος ναός τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας στήν ἀκρόπολη τῆς Αἴνου. Στό βάθος τό Fatih Camii (ναός Θεοτόκου;). Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 3.

εἶναι ἀναμφίβολο. Ἡ σταυρική διάταξη τῶν στεγῶν καί ὁ κομψός ὀκτάπλευρος τροῦλος μέ τά τυφλά ἀψιδώματα καί τά τέσσερα παράθυρα εἶναι ἐνδείξεις τῆς παλαιότητάς του. Δυστυχῶς, ἡ γενική φωτογραφική λήψη καί κυρίως ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν γιά τήν κάτοψη τοῦ ναοῦ καθιστοῦν ἀδύνατη ὁποιαδήποτε πρόταση χρονολόγησης· ἐπισημαίνουμε μόνον τήν ὁμοιότητα τοῦ γενικοῦ σχήματος τοῦ ἀρχιτεκτονήματος μέ τόν ἄλλο τρουλαῖο ναό τῆς Αἴνου, τόν Ἰωάννη Πρόδρομο (βλ. παρακάτω ἀρ. 17), γιά τόν ὁποῖο ἕνας συνδυασμός πληροφοριῶν ἀποδίδει μία κάπως περισσότερο καθορισμένη χρονολόγηση.

6. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ[24]

ΘΕΣΗ. Κάτω Μαχαλᾶς.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ἐπρόκειτο γιά κτίσμα τοῦ 1845.

Κτητορικές ἐπιγραφές:

Στό ὑπέρθυρο τοῦ νάρθηκα·

1845 Ἀπρ(ιλίου) 2 ἀρχή, | τέλος Ὀκτώνβρη 13.

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1776. Σέ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στόν ἄμβωνα·

Ὅλος γλυκασμὸς Σῶτερ εἶ καὶ φαιδρότης, ,αψος΄[25].

2. 1784. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου·

Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα τῆς παναχράντου δεσποίνης Θεοτόκου εἰκὼν τῇ συνδρομῇ τοῦ πανοσιωτάτου προηγουμένου κῦρ Διονυσίου ἐκ τῆς Ἄνδρου τὸ ἐπίκλει Μπαλί. ,αψπδ΄, Μαρτίου α΄. Χεὶρ δὲ Κυριάκου τοῦ Γεωργίου Μαυρίτη (;) τοῦ κῦρ Ἀνέστη[26].

7. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΕΥΠΛΟΥ[27]

ΘΕΣΗ. Κάτω Μαχαλᾶς, πρός τή λιμνοθάλασσα.

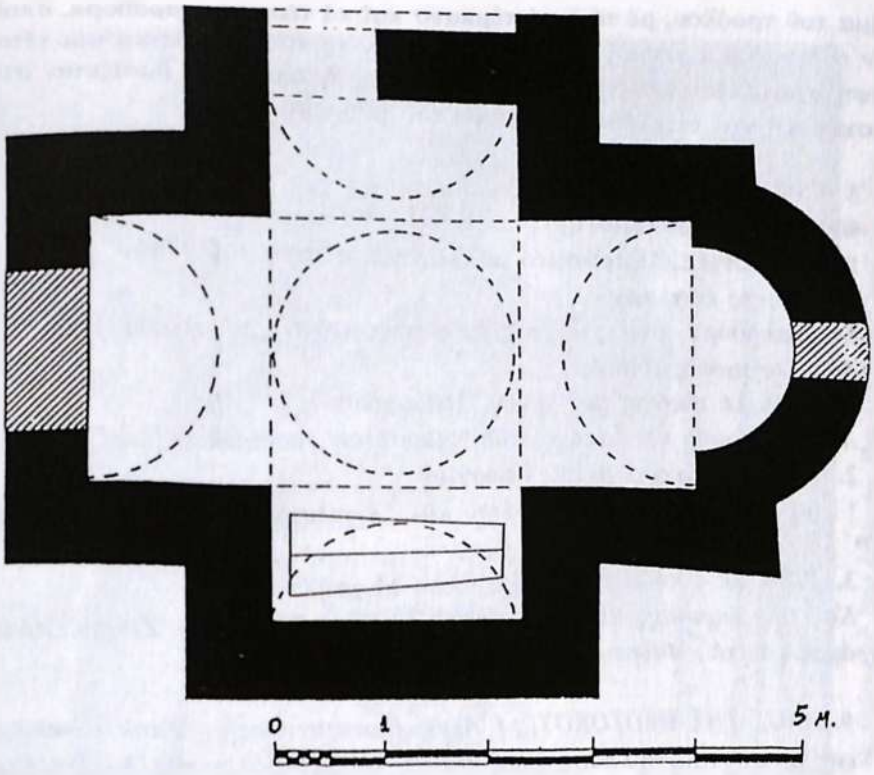
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ὁ Γ. Λαμπάκης ἀρκεῖται σέ μία σύγκριση τοῦ ναοῦ μέ τήν Galla Placidia (δημοσιεύει καί φωτογραφία τοῦ Ἁγίου Εὔπλου) καί σέ μία πληροφορία ὅτι ὁ ναός εἶχε μετατραπεῖ σέ ὀθωμανικό τεκέ μέ τό ὄνομα Yunuz Baba.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ. Ἡ συγγραφή ἀπό τόν ἱερέα Ἰωάννη Ἀσκανδάλη καί πρωτέκδικο τῆς μητροπόλεως Αἴνου μέ τίτλο, *Μαρτύριον εἰς τόν ἱερομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Εὔπλον*, πού διασώθηκε σέ κώδικα τοῦ 14ου αἰώνα τῆς Χάλκης[28],

24. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 24.
25. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 24 ἀρ. 293.
26. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 24 ἀρ. 291.
27. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 28.
28. Γιά τόν συγγραφέα τοῦ Μαρτυρίου καί τόν κώδικα τῆς Χάλκης βλ. *Β. Κοντοβᾶ*, Βιβλιογράφοι ἀπό τή Θράκη (Ζ΄-ΙΘ΄ αἰῶνες). Γ΄ μέρος, Θρακική Ἐπετηρίδα 6 (1985/6) 65.

Εἰκ. 5. Ναός τοῦ Ἁγίου Εὐπλου. Φωτ. Γ. Λαμπάκη, 1902.
(Ἀρχεῖο Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

Σχ. 1. Ναός τοῦ ἁγίου Εὔπλου· κάτοψη κατά τόν S. Eyice.

δηλώνει προφανῶς τήν παλαιότητα λατρείας τοῦ ἁγίου στήν Αἶνο, ναός τοῦ ὁποίου ὑφίσταται μέχρι σήμερα. Ὁ Yunuz εἶναι πρόσωπο γνωστό τῆς αὐλῆς τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ καί τάφηκε στό ναό μετά τήν καταδίκη του σέ θάνατο ἀπό τόν σουλτάνο[29].

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ. Ὁ ναός, μέ ἐλάχιστες πληροφορίες δημοσιεύθηκε ἀπό τόν S. Eyice[30] (σχ. 1). Πρόκειται γιά ναό σέ σχῆμα ἐλεύθερου σταυροῦ μέ τροῦλο, γενικῶν διαστάσεων 8×6,60 μ. Ὁ ψηλός σέ σχέση μέ τόν κυρίως σχῆμα τοῦ ναοῦ τροῦλος (εἰκ. 5) ἐδράζεται στίς τέσσερις γωνίες τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ. Ἡ κάτοψη, ὁ τρόπος δομῆς μέ λίθους, χωρίς ἐπιμέλεια, καί τό

29. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine ait eserler, Belleten 33 (1969) 348-349 (στό ἑξῆς, *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine).

30. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine. Σύντομη μνεία τοῦ ναοῦ (μέ δημοσίευση καί πάλι τῆς κάτοψης) βλ. στοῦ *S. Eyice*, Monuments byzantins anatoliens inédits ou peu-connus, Corso di cultura sull'arte ravennate et bizantina 18 (1971) 303-306 (στό ἑξῆς, *S. Eyice*, Monuments byzantins).

σχῆμα τοῦ τρούλου, μέ τό λιτό τύμπανο καί τά τέσσερα παράθυρα, ἀποδίδουν στό ναό μία γενική χρονολόγηση πρίν τό 1000[31]. Φυσικά μία τέτοια ἄποψη χρειάζεται πληρέστερη τεκμηρίωση, ἡ ὁποία θά βασίζεται στήν ἀνασκαφική καί ἐντελέστερη ἔρευνα τοῦ μνημείου.

8. ΝΑΟΣ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ[32]

ΘΕΣΗ. Ἀπροσδιόριστη.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ἐπρόκειτο μᾶλλον γιά κτίσμα τοῦ 1741.

Κτητορικές ἐπιγραφές:

Στό ὑπέρθυρο, στούς μυχούς ἑνός σταυροῦ ἡ χρονολογία 1741.

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1760. Σέ εἰκόνα τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν·

Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν τιμιωτάτων γουναράδων. ,αψξ΄[33].

2. 1766. Σέ εἰκόνα ἁγίου Γεωργίου·

† *Διά συνδρομῆς τοῦ τιμιωτάτου κῦρ Ἀγγελούδη. ,αψξς΄, Φευρ(ουαρίου) κβ΄*[34].

3. 1784. Σέ εἰκόνα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ·

Καὶ τῆς παρούσης εἰκόν(ος) ἠστοριογράφος Ράλης τοῦ Ζωγρῆ, Αἰνίτης ζωγράφος. ,αψπδ΄, Φευρουαρίου κ΄[35].

9. ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ(;) (Ἅγιος Κωνσταντῖνος[36] *- Fatih Camii)*

ΘΕΣΗ. Κοντά στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ περιβόλου τῆς Ἀκροπόλεως.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Τό μνημεῖο (Fatih Camii) ἔγινε εὐρύτερα γνωστό μετά τό δημοσίευμα τοῦ S. Eyice στά 1969[37]. Δέν γνωρίζουμε ἀπό ποῦ ἀντλεῖ ὁ Π. Βοκοτόπουλος τή μαρτυρία ὅτι ὁ ναός ἦταν ἀφιερωμένος στήν Ἁγία Σοφία[38], κάτι πού ὡς μή ὀρθό πρῶτος ἐπισημαίνει ὁ R. Ousterhout[39]. Ὁ τελευταῖος ἀναφέρει μέ δισταγμό, ὅτι πιθανότερη εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ ναοῦ στή Θεοτόκο, μιά καί πάνω ἀπό τήν κυρία εἴσοδο πρός τόν κυρίως ναό

31. Γιά τό εἶδος αὐτῆς τῆς συγκεκριμένης τοιχοδομίας βλ. *Π. Βοκοτόπουλου*, Ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική εἰς τήν Δυτικήν Στερεάν Ἑλλάδα καί τήν Ἤπειρον ἀπό τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος, Θεσσαλονίκη 1975.

32. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 23.

33. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 23 ἀρ. 285.

34. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 23 ἀρ. 286.

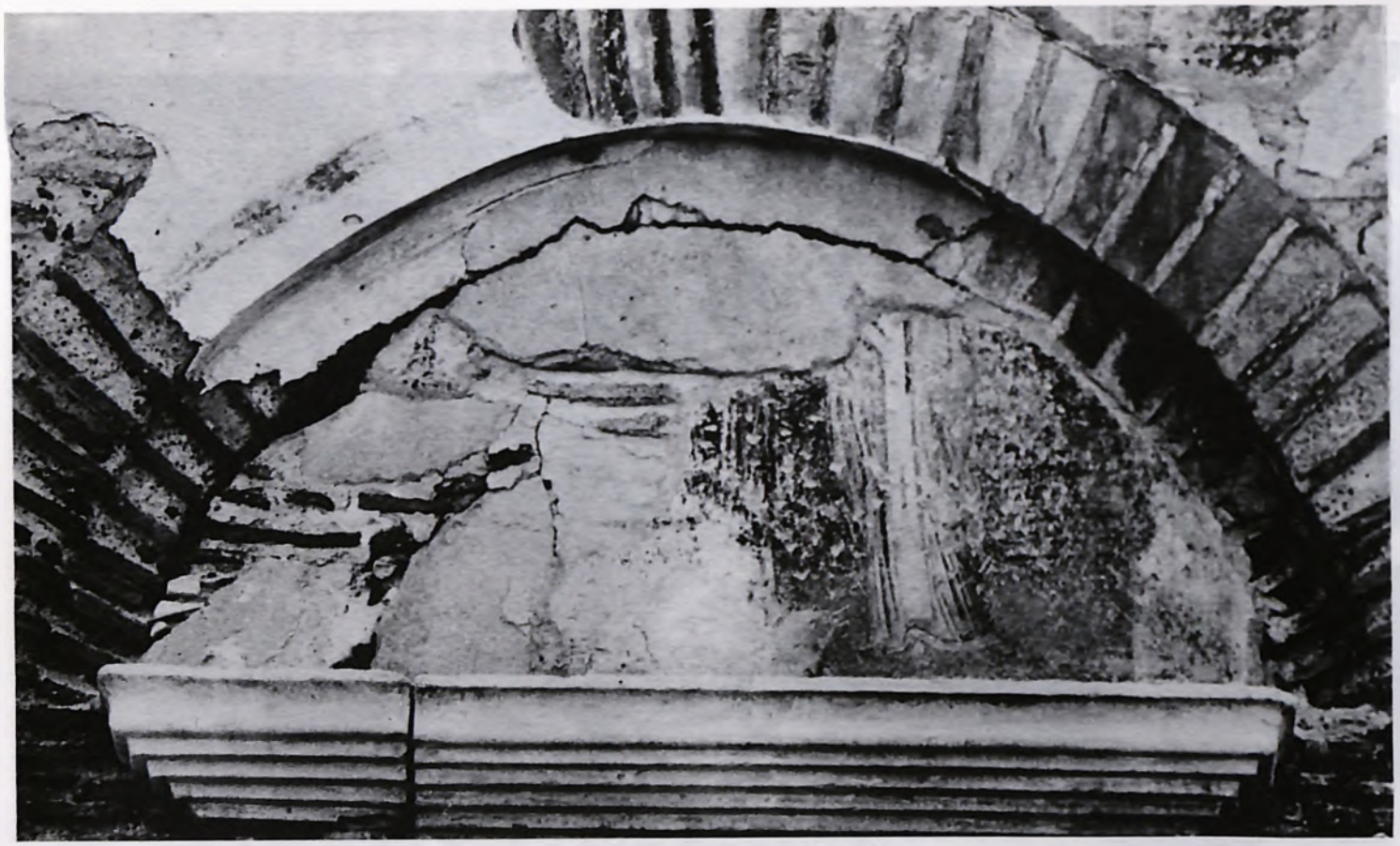
35. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 23 ἀρ. 287.

36. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 28.

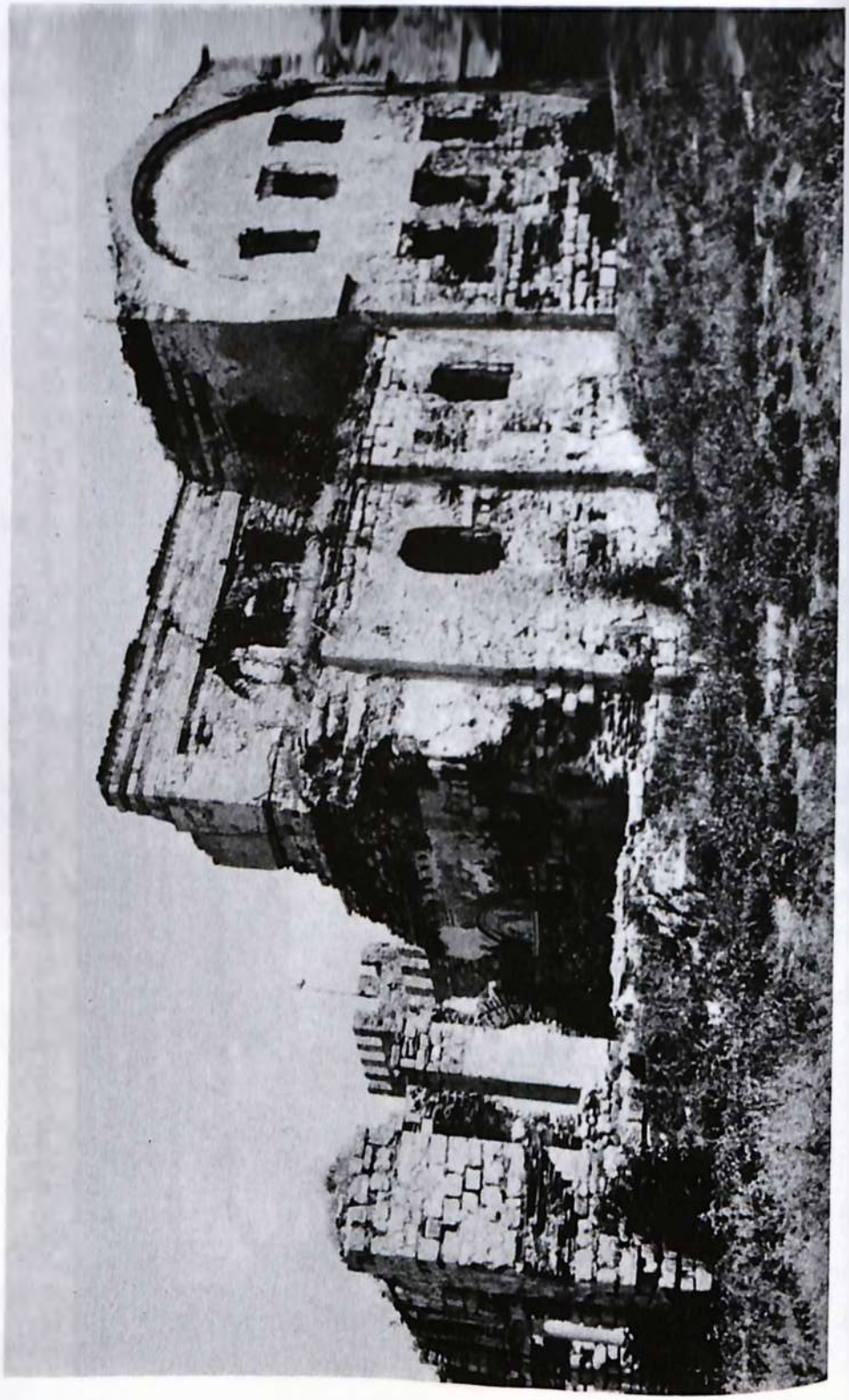
37. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σ. 351-354. Σύντομη περιγραφή τοῦ ναοῦ βλ. καί πάλι ἀπό τόν *S. Eyice*, Monuments byzantins, σ. 303-306.

38. *P. Vokotopoulos*, The Role of Constantinopolitan Architecture during the Middle and Late Byzantine Periods, JÖB 31/2 (1981) 563 σημ. 48.

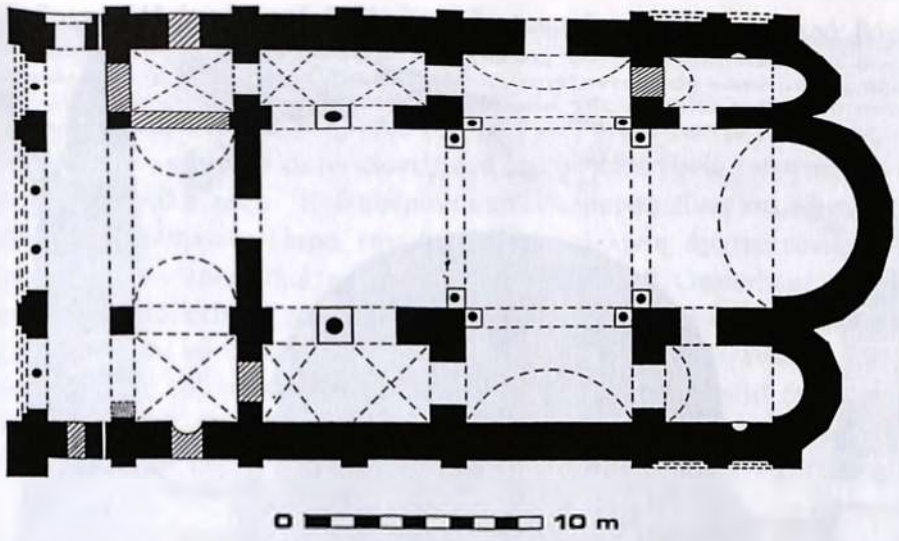
39. *R. Ousterhout*, The Byzantine Church at Enez: Problems in Twelfth-Century Architecture, JÖB 35 (1985) 261 σημ. 3.

Εἰκ. 6. Λείψανα τοιχογραφίας μέ παράσταση ὁλόσωμης Θεοτόκου μέ ἕναν ἐπίσκοπο ἅγιο στό Fatih Camii τῆς Αἴνου. Φωτ. Π. Κονόρτα, 1992.

Εικ. 7. Ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου(;) - Fatih Camii τῆς Αἴνου.

Σχ. 2. Ναός τῆς Θεοτόκου ("Αγιος Κωνσταντῖνος - Fatih Camii)· κάτοψη κατά τόν R. Ousterhout.

ὑπάρχουν ἴχνη ἀσβεστωμένης τοιχογραφίας μέ παράσταση ὄρθιας Θεοτόκου (εἰκ. 6)[40]. Ἡ ἐπισήμανση αὐτή τοῦ Ousterhout δείχνει νά δίνει λύση μᾶλλον στό πρόβλημα, ἄν καί γιά τόν Λαμπάκη ὅσο καί γιά τόν Hasluck ὁ ναός, σύμφωνα προφανῶς μέ τήν τότε τοπική παράδοση, ἦταν ἀφιερωμένος στόν ἅγιο Κωνσταντῖνο[41]. Βέβαια ἀφιέρωση ναοῦ μόνο στόν ἅγιο Κωνσταντῖνο (χωρίς τήν ἁγία Ἑλένη) εἶναι μᾶλλον σπάνια, ἄν ὄχι τελείως ἀμφίβολη, καί αὐτό ἐλέγχει τήν πληροφορία τῆς παράδοσης, ἄν ἀναλογισθεῖ κανείς καί τή μετατροπή τοῦ ναοῦ σέ τζαμί. Ἡ τουρκική ὀνομασία τοῦ τζαμιοῦ (Fatih Camii) ὑποβάλλει στήν ἰδέα ὅτι ὁ ναός μετατράπηκε σέ τζαμί ἀπό τόν Μωάμεθ τόν Πορθητή (Fatih), ἀμέσως μετά τήν ἅλωση τῆς Αἴνου (1456). Μία τέτοια ἐνέργεια ἦταν φυσικό νά γίνει στό ἐπισημότερο χριστιανικό μνημεῖο τῆς πόλης, δηλαδή στό μητροπολιτικό της ναό· καί μητροπολιτικοί ναοί εἶναι συνηθέστερο νά ἀφιερώνονται στή Θεοτόκο παρά στόν ἅγιο Κωνσταντῖνο (καί Ἑλένη).

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ. Πρόκειται γιά ναό ἀσυνήθιστης κάτοψης, ὁ ὁποῖος θά μποροῦσε νά ὁρισθεῖ ὡς «βασιλική μέ τροῦλο» (σχ. 2 καί εἰκ. 7, 8). Ὁ κυρίως ναός εἶναι σταυροειδής στήν κάτοψη καί συνέχεται δυτικά μέ δύο

40. *R. Ousterhout*, ὅ.π., σ. 261 σημ. 3.

41. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 28 καί *F. Hasluck*, Monuments of the Cattelusi, ABSA 15 (1908/9) 251-252 (στό ἑξῆς, *F. Hasluck*, Monuments). Πρβλ. καί *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 9-38.

Εικ. 8. Αἶνος. Ναός τῆς Θεοτόκου(;) - Fatih Camii. Ὄψη πρός τό ἱερό.

νάρθηκες. Ἡ ἀνατολική ἀπόληξη τοῦ σταυροῦ σχηματίζει τό ἱερό· βόρεια καί νότια τοῦ ἱεροῦ ὑπάρχουν ἡ πρόθεσις καί τό διακονικό. Ἡ δυτική κεραία τοῦ σταυροῦ ἔχει ἀρκετό μῆκος, τονίζοντας τόν κατά μῆκος ἄξονα τοῦ κτίσματος. Ἡ ἀρχιτεκτονική ἰδιοτυπία τῆς μορφῆς τοῦ ναοῦ συγκεντρώνεται στόν τρόπο στήριξης τοῦ τρούλου, διαμέτρου μεγαλύτερης τῶν ἑπτά μέτρων, πάνω σέ ὀκτώ κίονες, ἀνά δύο σέ κάθε γωνία τοῦ σταυροῦ καί τέσσερα μεγάλα τόξα. Ἐνδιαφέροντα καί ἰδιόμορφα εἶναι καί τά σχήματα τῶν δύο ναρθήκων. Παρά τήν ἀποφασιστική λύση ἀρχιτεκτονικῶν καί χρονολογικῶν προβλημάτων τοῦ μνημείου ἀπό τόν R. Ousterhout, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τό ναό κτίσμα τοῦ 12ου αἰώνα[42] (σέ ἀντίθεση μέ ἀπόψεις ἄλλων[43]), ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν ἐρωτήματα γιά τόν τρόπο ὀργάνωσης τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ ναοῦ, κυρίως στήν ἀνωδομή. Νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ παρατηρήσεις τοῦ R. Ousterhout στηρίζονται καί σέ παλαιές φωτογραφίες, καθώς σήμερα πολλά μέρη τοῦ ναοῦ ἔχουν καταπέσει ἀπό τήν ἐγκατάλειψη.

10. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΕΛΕΟΥΣΑΣ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Μοναδική μαρτυρία γιά ὕπαρξη ναοῦ μέ τέτοιο ὄνομα ἔχουμε ἀπό τόν Β. Μυστακίδη[44]. Ὁ ναός καταστράφηκε στήν πυρκαϊά τῆς Αἴνου τοῦ 1867[45]. Ὁ Α. Σαμοθράκης συνδέει τούς στίχους *πάγω στὴν Αἶνον καὶ θωρῶ ἐδῶ τὴν Παναγίαν | εἰς μίαν καὶ θαυματουργὴν κεῦμορφην ἐκκλησίαν*, τοῦ Καισάριου Δαπόντε μέ τόν ναό τῆς Ἐλεούσας[46].

11. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗΣ[47]

ΘΕΣΗ. Κάτω Μαχαλᾶς. Κοντά στόν Ἅγιο Δημήτριο[48].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ἀναφορά τοῦ ναοῦ ἀπό τόν Β. Μυστακίδη, ὁ ὁποῖος καί σημειώνει ἀνακαίνισή του στά 1802[49]. Ὁ Α. Σαμοθράκης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ Αἰνίτες τήν ὀνόμαζαν Χαριτωμένη ἤ καί Εἰσόδια τῆς Παναγίας[50]. Ὁ σεβασμός πού ἀπέδιδαν στό ναό ὀφειλόταν μᾶλλον στήν ὕπαρξη

42. *R. Ousterhout*, ὅ.π., σ. 276.

43. Ὁ *C. Mango*, Byzantine Architecture, New York 1976, σ. 275, προτείνει διστακτικά τό 12ο αἰ. γιά τό ναό καί τήν παλαιολόγεια περίοδο γιά τόν ἐξωνάρθηκα· ὁ *P. Vokotopoulos*, ὅ.π., σ. 563 σημ. 48, θεωρεῖ συνολικά τό ναό ὡς παλαιολόγειο κτίσμα.

44. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 49. Βλ. καί μνεία τοῦ ἴδιου ναοῦ στοῦ *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν ἐν Αἴνῳ σχολείων, ΔΙΕΕ 2 (1885) 83 σημ. 1 (στό ἑξῆς *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων).

45. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 37.

46. Ὅ.π., σ. 37.

47. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 26.

48. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 20.

49. *Β. Μυστακίδου*, Ἐκκλησία Αἴνου, ὅ.π., σ. 311. Πρβλ. καί τοῦ ἴδιου, Αἶνια, σ. 49, καί Περί τῶν σχολείων, σ. 83 σημ. 1.

50. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 19.

μιᾶς σπάνιας ξυλόγλυπτης βυζαντινῆς εἰκόνας, τῆς Παναγίας Τρυφώτισσας, γιά τήν ὁποία ἔχουμε σχετική δημοσίευση[51].

Κτητορικές ἐπιγραφές:

Στό ὑπέρθυρο τῆς αὐλαίας θύρας, στούς μυχούς κεραιῶν σταυροῦ·

Μ(ήτ)ηρ Θ(ε)οῦ. 1802[52].

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1765. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου·

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου προσ(κυνητοῦ) εἰς τοὺς ,αψξε'[53].

2. 1774. Σέ εἰκόνα τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Χριστοῦ·

Δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Μαρίας ,αψοδ', Μαρτίου κθ'[54].

3. 1805. Σέ εἰκόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων·

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀποστόλη προσκυνητοῦ. ,αωε', Αὐγ(ούστου) ιε'[55].

4. 1805. Σέ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου·

1805, Μαρτίου 30. Χειρ Δωροθέου ἱερομονάχου ἐκ τοῦ Χσπλγ[56].

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Δέν ἔχουμε πληροφορίες γιά τό ἴδιο τό κτίσμα. Ἡ ὕπαρξη τριῶν ἐπιγραφῶν τοῦ 1805 σέ εἰκόνες καί ἡ μαρτυρία τοῦ Μυστακίδη πείθουν ὅτι ὁ ναός ἐπισκευάσθηκε τό 1802.

12. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ[57]

ΘΕΣΗ. (Ἐνορία Τριῶν Ἱεραρχῶν).

Ἀναφορά τοῦ ναοῦ ἀπό τόν Β. Μυστακίδη. Σέ ἕνα σημεῖο ὁ ἴδιος γράφει· *Τὸ δὲ τῆς Ὁδηγητρίας ἀπεριποίητον ... Τὸ ἱερὸν ἔχει δύο ὁπὰς φεγγίτου, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται. Αἱ εἰκόνες κατεστραμμέναι, σχεδὸν καὶ αὐτὴ ἡ τῆς Ὁδηγητρίας εἰκών. Τὸ τέμπλον κατὰ τὸ 1777 ἐζωγραφημένον ... Ἐπεσκευάσθη κατὰ τὸ 1810 συνδρομῇ τοῦ τιμιωτάτου κῦρ Ἀμηρούδη...*[58]. Ὁ Γ. Λαμπάκης σημειώνει τήν ὕπαρξη εἰκόνας τῆς Θεοτόκου Κοσμοσωτείρας.

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1777. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ Παντοκράτορος·

1777, Ἀπρ(ιλίου)[59].

51. *Χ. Πέννα*, Ξυλόγλυπτη βυζαντινή εἰκόνα Ὁδηγητρίας ἀπό τήν Ἀλεξανδρούπολη, Ἀφιέρωμα στή μνήμη Στυλιανοῦ Πελεκανίδη, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 397-405.
52. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 26 ἀρ. 295.
53. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 26 ἀρ. 299.
54. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 26 ἀρ. 300.
55. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 26 ἀρ. 297.
56. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 26 ἀρ. 298.
57. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 21.
58. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 62.
59. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 21 ἀρ. 268.

2. 1777. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου Ὁδηγητρίας·

1777 ἔτος, μηνὶ Αὐγούστῳ[60].

3. 1778. Σέ εἰκόνα ἁγίου Κυπριανοῦ·

Τῶν λυτροποιῶν τῇ δόσει ἐπαξίως | ἐζωγράφισται ἥδε εἰκὼν ἀρτίως | εἰς ἀντίληψιν ὧν ἔφυν τζουκαλλάδων | λύσιν τε δεινῶν καὶ πονηρῶν σκανδάλων. | Μόσχου δὲ ἡ χεὶρ γράψαι ταύτην ὡς πέλει, | νέος μαθητὴς καὶ ὑπουργέων θέλει. | Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αψοη΄, ἐν μηνὶ Φευρουαρίῳ[61].

13. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΑΝΤΟΒΑΣΙΛΙΣΣΑΣ[62]

ΘΕΣΗ. Μέσα στό κάστρο, σέ προαύλιο οἰκίας· εἶχε χωρητικότητα 25-30 ἀτόμων[63].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ὁ Λαμπάκης ἀρκεῖται μόνον στό νά σημειώσει ὅτι πρόκειται γιά μικρό ἀρχαιότατο ναΐσκο καί νά σημειώσει τήν ὕπαρξη στήν αὐλή μιᾶς καθόλα ἐνδιαφέρουσας ἐπιγραφῆς (μῆκος 155×36×32 ἑκ.).

† *Θ(εο)ῦ χάριτι Ἰνδ(ικτιῶνος) ιβ΄, βασιλε(ύοντος) Ἀναστασίου, συνέστη ἡ [μονὴ ... παρὰ] | τοῦ ὁσίου π(ατ)ρ(ὸ)ς καὶ ἐπισκόπ(ου) γεναμένου τῆς Μαρων(είας) Φι[λίππου ..... | ἐκ τούτου τοῦ μοναστηρίου Ἰωάννην τὸν αὐτοῦ μαθ[ητὴν ..... | Ἰννοκεντίου. Ἀνέκτισεν ἐκ θεμελίων τὴν μονὴν Λ[.....*[64]

Ἀναφορά τοῦ ναοῦ ἀπό τόν Β. Μυστακίδη[65]. Ὁ Γ. Λαμπουσιάδης

60. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 21 ἀρ. 270.

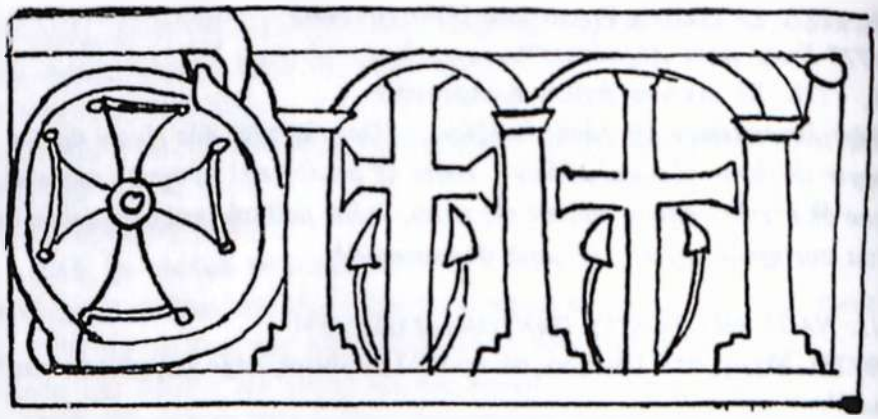
61. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 21 ἀρ. 271.

62. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 20.

63. *Β. Μυστακίδου*, Ἐκκλησία Αἴνου, ὅ.π., σ. 305. Πρβλ. καί *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 33.

64. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 20. Ἡ ἐπιγραφή φαίνεται ὅτι δέν ἀναφέρεται σέ θέμα τῆς Αἴνου ἀλλά τῆς ἄλλης σημαντικῆς Θρακικῆς πόλης, τῆς Μαρωνείας. Ἀποδίδει μία σειρά σημαντικῶν στοιχείων, ἄν καί μισή· πρῶτα πρῶτα διατηρεῖ τήν ἰνδικτιώνα, ἀναφέρει τά ὀνόματα ἑνός αὐτοκράτορα, ἑνός ἐπισκόπου Μαρωνείας, μέ ἀρκετήν πιθανότητα Φιλίππου, ἑνός Ἰωάννη, μαθητῆ τοῦ ἐπισκόπου, καί ἑνός Ἰννοκεντίου. Ἡ χρονολογική ἔνδειξη ἀναφέρεται εἴτε στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Α΄ (491-518) εἴτε στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Β΄ (713-715). Στήν πρώτη περίπτωση ἡ ιβ΄ ἰνδικτιών συμπίπτει μέ τό ἔτος 511/2 καί στή δεύτερη μέ τό 713/4. Δυστυχῶς εἶχε χαθεῖ μεγάλο τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς, ἔτσι ὥστε τό νόημα νά μήν εἶναι καθαρό. Νομίζω ὅτι τό ὄνομα τοῦ Ἰννοκεντίου καθορίζει ἴσως τά πράγματα γιά τήν ἐπιλογή τῆς χρονολογίας 511/2· ὑπάρχει γνωστός μέ αὐτό τό ὄνομα ἐπίσκοπος Μαρωνείας στά 532 καί 533· *Μ. Σταμούλη*, Συμβολή, σ. 134. Ἄν μία τέτοια ταύτιση εἶναι ὀρθή (ἐφόσον δέν ἀναφέρεται στήν ἐπιγραφή ὁ τίτλος τοῦ Ἰννοκεντίου), τότε ἡ ἐπιγραφή ἦταν μεταγενέστερη τοῦ 511/2, πάντως τοῦ 6ου αἰώνα, καί ἀναφερόταν σέ σύσταση μονῆς ἀπό τόν ὅσιο πατέρα καί ἐπίσκοπο Μαρωνείας Φι[λιππο] στά 511/2. Ποιός ἀνέκτισε ἐκ θεμελίων (καί ἐκ τῶν ὑστέρων) τή μονή τοῦ ἐπισκόπου Μαρωνείας Φι[λίππου], ποιό τό ὄνομα τῆς μονῆς, ποῦ βρισκόταν ἡ μονή, ποιά ἡ σχέση τοῦ Ἰννοκεντίου μέ τόν Ἰωάννη, μαθητή τοῦ Μαρωνείας Φι[λίππου], ἄδηλο.

65. *Β. Μυστακίδου*, Ἐκκλησία Αἴνου, ὅ.π., σ. 305, τοῦ *ἴδιου*, Αἶνια, σ. 49, καί τοῦ *ἴδιου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 83 σημ. 1.

Σχ. 3. Θεοτόκος Ταξινταριά. Σκαρίφημα σαρκοφάγου από τόν Γ. Λαμπουσιάδη.

γράφει· *Οἰκογενειακὸς ναὸς ἔχων ὁ κίονας. Εἰς τὸ δάπεδον λίθοι κεκοσμημένοι. Ἐλειτούργει μέχρι τοῦ 1890. ... Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσι τοιχογραφίαι*[66].

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Οἱ πληροφορίες τοῦ Λαμπουσιάδη μᾶς ἐπιτρέπουν τήν ὑπόθεση ὅτι ὁ ναός ἦταν μικρή τρίκλιτη βασιλική, μέ τρεῖς κίονες στή βόρεια καί τρεῖς στή νότια κιονοστοιχία. Τό σπάνιο ὄνομα[67], τό σχῆμα, ὅπως τό φανταζόμαστε, καί ἡ ὕπαρξη τοιχογραφιῶν, δηλώνουν ὅτι ὁ ναΐσκος πρέπει νά ἦταν βυζαντινός.

14. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΤΑΞΙΝΤΑΡΙΑΣ[68]

ΘΕΣΗ. Κοντά στήν Μητρόπολη καί στόν Ἅγιο Κωνσταντῖνο[69].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Καμμία οὐσιαστική μαρτυρία γιά τό ναό. Ἀναφορές μόνο σέ αὐτόν κάνουν οἱ Β. Μυστακίδης[70], Α. Σαμοθράκης[71] καί Γ. Λαμπουσιάδης, ὁ ὁποῖος καί δημοσιεύει σκαρίφημα μεσοβυζαντινῆς μᾶλλον σαρκοφάγου ἀπό τό ἱερό τοῦ ναοῦ[72] (σχ. 3).

15. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ[73]

ΘΕΣΗ. Κοντά στήν Κεχαριτωμένη, μόλις 20 βήματα, δεξιά ἑνός ἀνεμόμυλου[74].

66. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, σ. 121.

67. Ναός μέ τό ἴδιο ὄνομα (Παντοβασίλισσα) ὑπῆρχε στήν Τρίγλεια τῆς Βιθυνίας (διατηρεῖται ἀκόμη καί σήμερα ἐρειπωμένος).

68. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 13.

69. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 26.

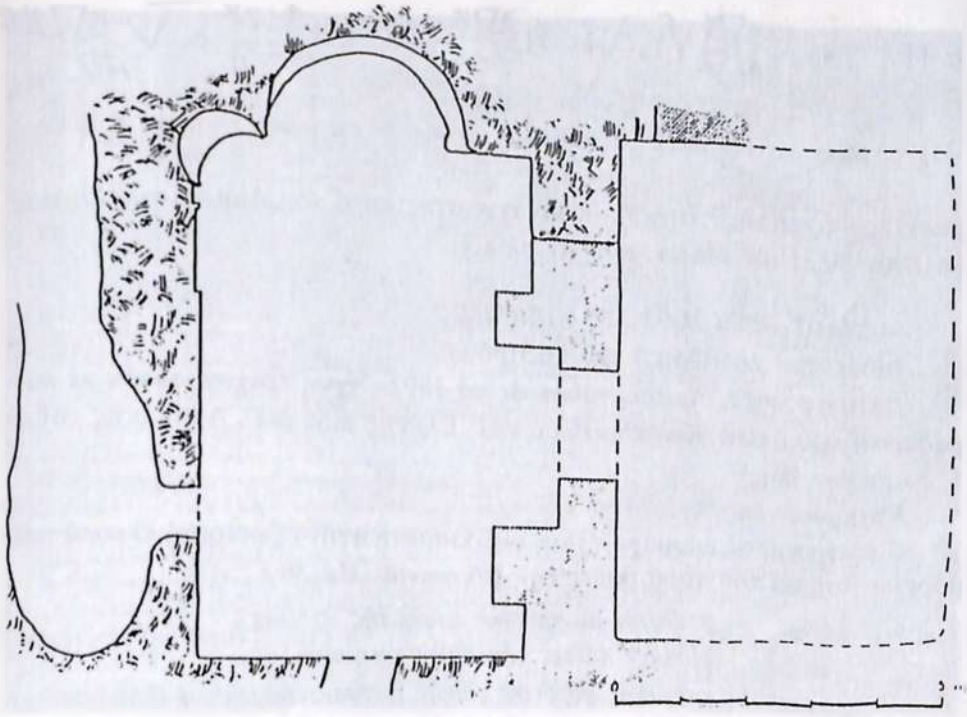
70. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 49. Βλ. καί μνεία τοῦ ἴδιου ναοῦ στοῦ *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 83 σημ. 1.

71. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 26.

72. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, σ. 124.

73. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 23.

74. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, σ. 125.

Σχ. 4. Θεοτόκος Φανερωμένη· κάτοψη τοῦ μνημείου κατά τόν S. Eyice.

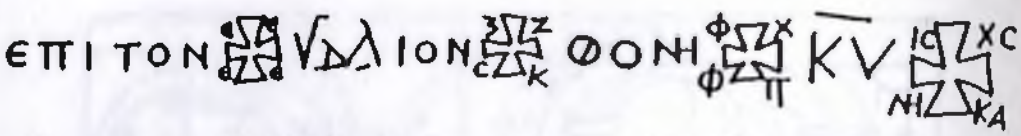
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ἀναφορά τοῦ ναοῦ ἀπό τόν Β. Μυστακίδη[75]. Λαξευμένη σέ βράχο. Κατερχόταν κανείς ἀπό πέντε βαθμίδες. *Δέχεται φῶς ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ προνάου ὅστις εἶναι νέος. Ἔχει ὅμως καὶ ἡμιθόλιον εἰς τὴν εἴσοδον ἐπὶ δύο παραστάδων στηριζόμενον. Εἰς τὴν εἴσοδον πλὰξ μὲ σταυρὸν καὶ ἐπιγραφὴν δυσανάγνωστον*[76]. Τίς διαστάσεις του μαθαίνουμε ἀπό τόν Λαμπάκη (καί Σαμοθράκη)· 8,65×4,50 μ.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ. Οἱ παραπάνω πληροφορίες μᾶς ὁδηγοῦν στήν ταύτιση τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης μέ τόν ὑπόγειο ναΐσκο, κάτοψη τοῦ ὁποίου δημοσίευσε ὁ S. Eyice[77] (σχ. 4). Πρόκειται γιά καμαροσκέπαστο χῶρο, σκαμμένο στό μεγαλύτερο μέρος του σέ βράχο. Οἱ διαστάσεις του εἶναι 7,40× 4,65 μ. Ἡ νότια πλευρά συμπληρώθηκε μέ κτιστό τοῖχο, ὁ ὁποῖος ἐσωτερικά ἐμφανίζει δύο παραστάδες, δεξιά καί ἀριστερά τοῦ θυραίου ἀνοίγματος, ἑνωμένες μεταξύ τους μέ τόξο. Ὑπάρχουν καί τά ἴχνη προθαλάμου (νάρθηκα) κατά μῆκος τῆς νότιας πλευρᾶς. Ὁ S. Eyice δημοσίευσε καί ἀπόγραφο μαρ-

75. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 49. Βλ. καί μνεία τοῦ ἴδιου ναοῦ στοῦ *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 83 σημ. 1.

76. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, σ. 127.

77. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σ. 349-350 καί σχ. 76.

Σχ. 5. Θεοτόκος Φανερωμένη. Ἀπόγραφο μαρμάρινης ἐπιγραφῆς κατά τόν S. Eyice.

μάρινης ἐπιγραφῆς[78] (σχ. 5), δυσανάγνωστης κατά τόν Λαμπουσιάδη. Διαβάζουμε· *Ἐπὶ τὸν ὑδάτον φονὴ Κ(υρίο)υ.*

16. ΝΑΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΧΡΥΣΟΠΗΓΗΣ[79]

ΘΕΣΗ. Στό ἐσωτερικό τοῦ κάστρου.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Λειτουργοῦσε ὡς τό 1892. Ἴχνη τοιχογραφιῶν μέ παράσταση τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης εἶδε ὁ Γ. Λαμπάκης καί ὁ Γ. Λαμπουσιάδης[80].

Κτητορικές ἐπιγραφές:

Ἡ ἐπιγραφή σέ μάρμαρο ἦταν ἐντοιχισμένη στήν ἐξωτερική πλευρά τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ ναοῦ, πρός τήν ΒΔ γωνία (εἰκ. 9)·

† Πηγήν σε χρύσεον κόρη τῆς ἁγνείας
οἴδαμεν πάντες τὴν Θεὸν τετοκήαν |
ταῖς σαῖς φέρουσα τοίνην ὠλέναις Λόγον·
καθιλέωσαί με τὸ πᾶν, ὅταν κρίνῃ· |
οὐκοῦν δέχου καὶ τουτονί, ὃν σοῦ χάριν
πόθῳ νεῶν ἤγειρα ὡς ἐδυνάμην. |

Ὁ θεῖος οὗτος καὶ περικαλλὴς ναὸς τῆς πανάγνου καὶ θεομήτορος | Χρυσοπηγῆς ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων παρ' ἐμοῦ Δημητρίου τοῦ Ξένου τηνικαῦτα κρατοῦν|τος τῆς θεοσώστου πόλεως Αἴνου τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου σὺρ Παλαμίδες Π. | Φραντζέσκου Γατελιούζου τοῦ Παλαιολόγου, ἐν ἔτει ,ςϡλα΄, Ἰνδικτιῶνος α΄. Κόστ(ας) ὁ μάστ(ορας)[81].

Πρῶτα πρῶτα ἡ ἐπιγραφή μᾶς δίνει τό ὄνομα τοῦ ναοῦ· Χρυσοπηγή. Μαθαίνουμε ὅτι ὁ ναός κτίσθηκε τό 1422/3 μέ τή συνδρομή ἑνός Ξένου Δημητρίου μέ μάστορα τόν Κώστα, γνωστό καί ἀπό τήν ἐπιγραφή τοῦ Ἁγίου Νικολάου (μετέπειτα Ἁγίου Βλασίου, βλ. παραπάνω, ἀρ. 2). Ὁ Γατελιοῦζος Παλαιολόγος αὐθέντευσε στήν Αἶνο στό διάστημα 1409-1455[82].

Μία ἀκόμη σημαντική ἐπιγραφή, μᾶλλον σέ τοιχογραφία ὑπῆρχε στό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ πάνω ἀπό τή θύρα, ὅπου καί παράσταση τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης·

78. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σχ. 77.
79. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 16-20.
80. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, σ. 120-121.
81. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 16 ἀρ. 263.
82. Βλ. PLP 9 (1989).

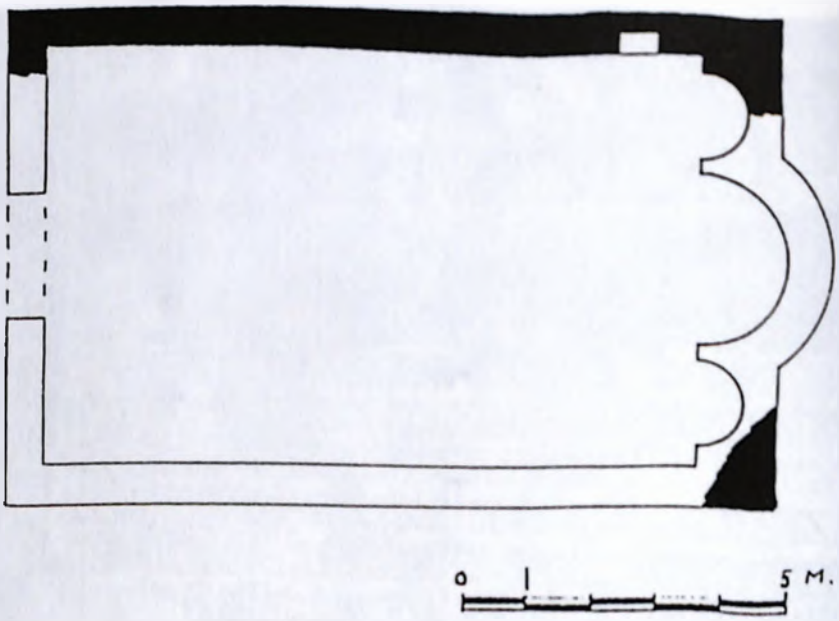
Εἰκ. 9. Ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Χρυσοπηγῆς. Φωτ. Γ. Λαμπάκη, 1902. (Ἀρχεῖο Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

[†] Ἐπὶ τῆς βασιλεί(ας) τ(ῶν) εὐσεβεστάτ(ων) καὶ φιλοχρίστ(ων) βασιλέ(ων) ἡμ(ῶν) Μανουὴλ καὶ [Ἑλέ]νης καὶ τ(οῦ) ἐ[πισκόπου | ἡ]μ(ῶν) Ἰω(άννου) καὶ Ἰωσὴφ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἐπὶ ἔτους ,ςλϡβ΄, Ἰνδ(ικτιῶνος) β΄[83].

Ἡ ἐπιγραφή αὐτή τοῦ 1423/4, ἡ ὁποία πρέπει νά εἶχε σχέση μέ τήν τοιχογράφηση τοῦ ναοῦ, ἕνα χρόνο μετά τήν ἀνίδρυσή του, ἔχει τήν σπανιότητα νά καθορίζει τόσο τό χρόνο ὅσο καί τά ὀνόματα τῶν τότε αὐτοκρατόρων Μανουήλ Β΄ καί τῆς συζύγου του Ἑλένης, τοῦ ἐπισκόπου Αἴνου Ἰωάννου, ἀγνώστου ἀπό ἄλλη πηγή, καί τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ[84]. Ὁ Λαμπάκης, ἄν καί δέν περιγράφει τό ναό, ἐξαίρει τή σημασία τῆς ἐπιγραφῆς γιά τίς τοιχογραφίες. Πράγματι, ἄν ὑπῆρχαν αὐτές οἱ τοιχογραφίες, θά ἔλυναν σοβαρότατα προβλήματα τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, γιά μία τόσο σκοτεινή περίοδο, ὅπως αὐτή τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰώνα, καί μάλιστα σέ μία περιοχή πού γειτνίαζε μέ τήν πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη.

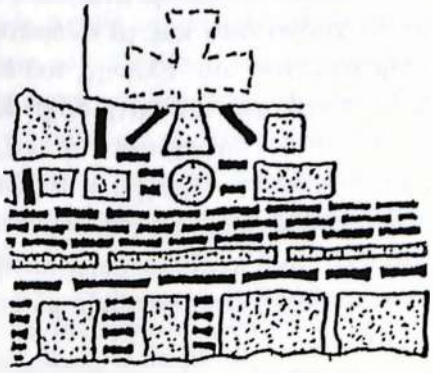
83. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 19 ἀρ. 265. Ἀναφορά στήν ἐπιγραφή κάνει καί ὁ *Β. Μυστακίδης*, Αἴνια, σ. 49.

84. Γιά τόν πατριάρχη Ἰωσήφ βλ. *Μ. Γεδεών*, Πατριαρχικοί πίνακες.

Σχ. 6. Θεοτόκος Χρυσοπηγή· κάτοψη τοῦ ναοῦ κατά τόν S. Eyice.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ. Τήν κάτοψη τοῦ ἐρειπωμένου ναοῦ ὀφείλουμε στόν S. Eyice, μέ κάθε ἐπιφύλαξη γιά τήν ὀρθότητα τοῦ σχεδίου[85] (σχ. 6). Ἐπρόκειτο γιά μονόχωρο ξυλόστεγο ναό μέ δίρριχτη στέγη, ἡ πλήρης μορφή τοῦ ὁποίου ἀποτυπώθηκε στή γενική φωτογραφική λήψη, ἀπό τόν Λαμπάκη, τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κάστρου (εἰκ. 10, 11). Τήν ὑφιστάμενη στά 1961 κατάσταση τοῦ μνημείου ἀποτυπώνει ὁ πίν. 71 τοῦ S. Eyice. Οἱ γενικές διαστάσεις του εἶναι 10,50 × 7 μ. (ἄν εἶναι ὀρθές οἱ μετρήσεις τοῦ Eyice). Ἡ τοιχοδομία ὡς ἕνα ὕψος φαίνεται ἐπιμελής, μέ γωνιασμένους λίθους καί στρώσεις πλίνθων σέ σειρά (σχ. 7). Ἀπό ἕνα ὕψος καί πάνω ἡ τοιχοδομή εἶναι ἀμελέστε-

Σχ. 7. Θεοτόκος Χρυσοπηγή. Δεῖγμα τοιχοδομίας τοῦ ναοῦ κατά τόν S. Eyice.

85. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σ. 69.

Εἰκ. 10. Ὁ ναός τῆς Θεοτόκου Χρυσοπηγῆς. Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 3.

Εἰκ. 11. Ὁ ναός τῆς Θεοτόκου Χρυσοπηγῆς σήμερα. Φωτ. Π. Κονόρτα, 1992.

ρη, μέ γωνιασμένους λίθους, ἀσύντακτα τοποθετημένους, μέ μικρότερους λίθους καί μέ σειρές, κατά διαστήματα, πλίνθων. Τεμάχια πλίνθων παρεμβάλλονται, ὄχι συστηματικά, στόν ἁρμό μεταξύ τῶν γωνιασμένων λίθων. Στή φωτογραφία τοῦ Λαμπάκη φαίνεται ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος εἶχε ψηλά ἕνα μικρό δίλοβο καί ἕνα μεγάλο μονόλοβο παράθυρο.

17. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ (ἢ Ἰωάννης Θεολόγος)[86]

ΘΕΣΗ. Ὁ ναός ὑπῆρχε στόν περίβολο τῆς Σχολῆς «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου»[87].

ΙΣΤΟΡΙΚΑ. Ἀπό πατριαρχικό ἔγγραφο τοῦ 1796 μαθαίνουμε ὅτι ὁ ναός ἦταν μετόχιο τῆς παρά τήν Αἶνο μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Μέ τό ἔγγραφο αὐτό τόσο ἡ μονή τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ὅσο καί ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἀποδόθηκαν στή νεοσύστατη σχολή[88].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Κατά τήν ἐκτίμηση τοῦ Λαμπάκη ὁ ναός ἦταν κτίσμα τοῦ 13ου-14ου αἰώνα.

Κτητορικές ἐπιγραφές:

Ὁ Λαμπάκης (καί ὅσοι τόν ἀκολούθησαν) δημοσίευσε κτητορική ἐπιγραφή τοῦ 1680, πού σχετιζόταν μέ τήν τοιχογράφηση τοῦ ναοῦ, καί βρισκόταν πάνω ἀπό τό ὑπέρθυρο·

† *Ἀνιστορήθη ὁ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρό|μου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐκ κόπων καὶ ἐξόδων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδό|ξων χριστιανῶν, συνδρομῇ μὲν Ζηνοβίας μοναχῆς κ(αὶ) ἐτελειώθη ἐν | μηνὶ Ὀκτωβρίο εἰς τὰς κθ΄, ἔτους ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ ,αχπ΄*[89].

Ὁ Λαμπάκης (καί ὁ Σαμοθράκης[90]) δημοσίευσε καί μία δεύτερη ἐπιγραφή τοῦ 1680, σέ ἀλληγορική παράσταση τοῦ χρόνου καί συνταγμένη σέ ἰαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους·

[--------] *καὶ ὁ καιρὸς τοῦ χρόνου*
[---------] *γλήγορα διαβαίνω*
ἀπὸ [------] *γυρίζει ἡ νεότης*
κυλοῦντας αὐτὴν οἱ τρο[χοὶ ---] | γεροντάκι.
Εἰς τοῦτο συμβουλεύω σας ὅ[λους] | μικροὺς καὶ μεγάλους
νὰ κάμνεται ἔργα ἀρετῆς | [εἰς] ὅλην τὴν ζωήν σας
διότι ὅλα τὰ πρόσκερα, | στρέφονται μετὰ | βίας.

86. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7-9.

87. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 49. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει καί τό τέλος τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 1680, καθώς καί τήν πληροφορία ὅτι ὁ ναός τιμᾶται παραλλήλως καί στή μνήμη τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

88. Ἔκδοση τοῦ ἐγγράφου ἀπό τόν *Β. Μυστακίδη*, Περί τῶν σχολείων, σ. 84-87.

89. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7-8 ἀρ. 216.

90. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 17.

ὡσὰν καπνὸς καὶ ὄνειρον ὡς λωλουδιοῦ τὸ φῆλον
† *Τέλος καὶ τὸ Θεῷ ἡμῶν δόξα. Ἔτος σωτήριον ,αχπ΄*[91].

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1724. Σέ εἰκόνα ἁγίας Παρασκευῆς·

† *Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Μανουήλ, Ρύγενας. Ἐπὶ ἔτους ,αψκδ΄. Χεὶρ Ἀναστασίου Αἰνείτη*[92].

2. 1768. Σέ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου·

† *Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν προσφέρω σοι κυρία, δέσποινα, μητροπαρθένε, θεόνυμφε, Μαρία.* |
Ἁγνή, πρόσδεξαι δέησιν κάμοῦ τοῦ ἐλαχίστου,
ἐκλυτρουμένη με χειρὸς ἐχθροῦ τοῦ παγκακίστου.
,αψξη΄, Αὐγούστου ιδ΄. Πόνος ἁμαθοῦς Ἀναστασίου Μανόλη[93].

3. 1774. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως·

,αψοδ΄, Μαρτίου κ΄[94].

4. 1778. Σέ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου·

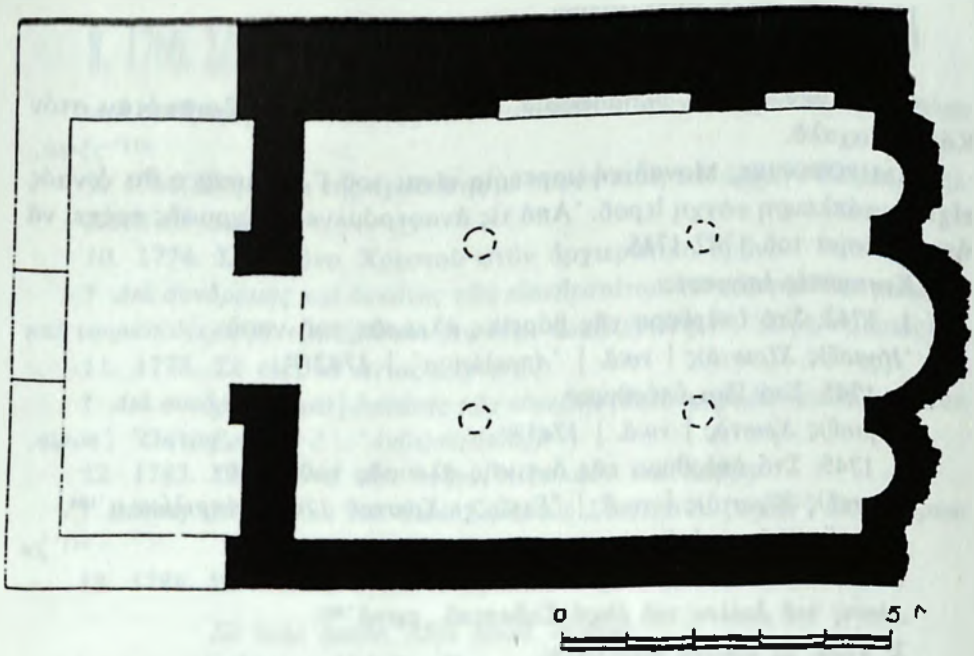
† *Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν εὐλαβεστάτων μπακάλιδων· καὶ ὁ γενησόμενος αἴτιος μὴ τελεσθῆναι τὴν ἑορτὴν ταύτην τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ Θεολόγου Ἰωάννου παρ' ἡμῶν ἔχοιεν ἀντίδικον αὐτὸν τὸν θεῖον ἀπόστολον καὶ Θεολόγον. ,αψοη΄, Μαΐου ε΄. Ἀναστ(άσιο)ς*[95].

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ. Καί στήν περίπτωση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τήν κάτοψη ὀφείλουμε στόν S. Eyice, μέ κάθε ἐπιφύλαξη γιά τήν ὀρθότητα τῆς ἀποτύπωσης[96] (σχ. 8). Στοιχεῖα τῆς ἀνωδομῆς δέν ἀναφέρονται καί ἡ περιγραφή εἶναι ἐλλιπέστατη[97]. Στόν Γ. Λαμπάκη ὀφείλουμε τήν ἀδημοσίευτη καί πολύτιμη φωτογραφική λήψη τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ τῆς Αἴνου, ὅπου διακρίνεται καθαρά ὁ ὄγκος τοῦ ναοῦ (εἰκ. 12). Ἐπρόκειτο γιά τετρακιόνιο, ἐγγεγραμμένο σταυροειδή ναό μέ ὀκτάπλευρο τροῦλο καί χωρίς νάρθηκα. Στή φωτογραφία ὁ νάρθηκας πού διακρίνεται στή δυτική πλευρά τοῦ ναοῦ εἶναι μεταγενέστερος, ὅπως ἐξάλλου φαίνεται καί στό σχέδιο τοῦ S. Eyice[98]. Καθοριστικό στοιχεῖο γιά τή χρονολόγηση τοῦ ναοῦ

91. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 8 ἀρ. 217.
92. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 9 ἀρ. 224. Γιά τόν ζωγράφο βλ. *Μ. Χατζηδάκη*, Ἕλληνες ζωγράφοι, σ. 165.
93. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 8 ἀρ. 219. Γιά τόν ζωγράφο βλ. *Μ. Χατζηδάκη*, Ἕλληνες ζωγράφοι, σ. 167.
94. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 8 ἀρ. 218.
95. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 8 ἀρ. 221. Μερική διόρθωση τῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τή μεταγραφή τοῦ *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 18.
96. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σχ. 65.
97. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σ. 350.
98. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, σχ. 65. Σέ σημείωμα Μηναίου τοῦ ναοῦ, βλ.

Εἰκ. 12. Ὁ μή ὑφιστάμενος ναός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου. Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 1.

Σχ. 8. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος· κάτοψη τοῦ ναοῦ κατά τόν S. Eyice.

εἶναι ἡ τοιχοδομία ἀπό σειρές πλίνθων καί γωνιασμένων δόμων σέ κανονική ἐναλλαγή. Παράλληλα, στίς σειρές τῶν πλίνθων διακρίνεται ἡ τεχνική τῆς κρυμμένης πλίνθου[99]. Ἡ ὁμοιότητα τῆς τοιχοδομίας τοῦ Προδρόμου μέ τήν τοιχοδομία τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου (Fatih Camii) τῆς Αἴνου καθιστᾶ πιθανή καί τή χρονολόγηση τοῦ πρώτου στό 12ο αἰώνα. Ἡ κατασκευή τῶν παραθύρων μέ ἐπάλληλα τόξα (ὅπως καί στά τόξα τῶν ἀνοιγμάτων τῆς δυτικῆς πρόσοψης τοῦ νάρθηκα τῆς Θεοτόκου) καί ἡ ὕπαρξη μεγάλου ἐξωτερικοῦ ἀψιδώματος κάτω ἀπό τό ἀέτωμα τῆς στέγης νότιας, δυτικῆς καί βόρειας κεραίας τοῦ σταυροῦ (ὅπως καί στή νότια καί βόρεια κεραία τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου) ἀποτελοῦν βοηθητικά τεκμήρια μιᾶς τέτοιας χρονολόγησης.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ. Ἴχνη τοιχογραφιῶν φαίνονται σέ δύο πίνακες τοῦ S. Eyice, οἱ ὁποῖες βέβαια δέν εἶναι τοῦ 1680[100]. Δικαιώνεται ἔτσι ὁ Γ. Λαμπάκης, ὁ ὁποῖος στά 1902 διέκρινε ἕνα ἀρχαιότερο στρῶμα κάτω ἀπό τίς τοιχογραφίες τοῦ 1680.

Α. Σαμοθράκη, Ἐκπαιδευτήρια Αἴνου ἐπί Τουρκοκρατίας, Θρακικά 17 (1942) 336 σημ. 1, ἀναφέρεται· *Μαΐου 1η. ἐκαλλωπίσθη ὁ νάρθηξ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἠνοίχθη καί τὸ παράθυρον τῆς στοᾶς πρὸς τὸν νάρθηκαν, ἐπιτροπεύοντος τοῦ εὐγενεστάτου καὶ φιλομούσου Λασκάρεως Χ(αριλάου) καὶ σχολαρχοῦντος τοῦ διδασκάλου Ἀλεξάνδρου Γανοχωρίτου.* Κατά τόν ἐκδότη τό σημείωμα ἦταν τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰώνα.

99. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, πίν. 68.

100. *S. Eyice*, Trakya' da Bizans devrine, πίν. 64, 66 καί 67.

18. ΝΑΟΣ ΑΓΙΑΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ[101]

ΘΕΣΗ. Δέν ἔχουμε πληροφορία. Πρέπει ὡστόσο νά βρισκόταν στόν Κάτω Μαχαλᾶ.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Μοναδική μαρτυρία εἶναι τοῦ Γ. Λαμπάκη ὅτι ὁ ναός εἶχε πεντάπλευρη κόγχη ἱεροῦ. Ἀπό τίς ἀναφερόμενες ἐπιγραφές πρέπει νά ἦταν κτίσμα τοῦ 1742-1745.

Κτητορικές ἐπιγραφές:

1. 1742. Στό ὑπέρθυρο τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ·

Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστὸ)ς | νικᾶ. | Ἀπριλίου α΄, | 1742[102].

2. 1745. Στό ἴδιο ὑπέρθυρο·

Ἰ(ησοῦ)ς Χριστὸς | νικᾶ. | 1745[103].

3. 1745. Στό ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ·

Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστὸ)ς | νικᾶ. | Ἐτ<ε>ι Χριστοῦ 1745, Ἀπριλίου α΄[104].

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1754. Σέ εἰκόνα ἁγίας Κυριακῆς·

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σεβαστοῦ. ,αψνδ΄[105].

2. 1755. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου.

,αψνε΄[106].

3. 1757. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως·

Δι' ἐξόδου καὶ δαπάνης Παναγιώτου προσκυνητοῦ καὶ Σημηρούδας, χειρὸς δὲ Ἀναστασίου τοῦ Ἰωάννου. ,αψνζ΄[107].

4. 1759. Σέ εἰκόνα Ἁγίας Τριάδος·

Ἐπὶ ἔτους | ,αψνθ΄, δι' ἐξόδου καὶ δαπά|νης Ἰωάννου προσκυνητοῦ[108].

5. 1760. Σέ εἰκόνα ἁγίου Εὐθυμίου·

† *Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν τιμιωτάτων ραπτάδων κατὰ τὸ ,αψξ΄, Μαρτίῳ. Ἀν(α)στ(άσιος)*[109].

6. 1761. Σέ εἰκόνα τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων·

Εἰς τοὺς ,αψξα΄, διὰ συνδρομῆς μὲν | Ἀνδρέου Πρίγκηπα, δαπά|νης δὲ Ἀγγελούδη καὶ Πολυχρόνη | κεκοιμημένων[110].

7. 1763. Σέ εἰκόνα ἁγίου Γεωργίου·

† *Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης Γεωργίου καὶ Ἀμήρισας. ,αψξγ΄*[111].

101. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 9-13.
102. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 10 ἀρ. 226.
103. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 10 ἀρ. 227.
104. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 9 ἀρ. 225.
105. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 12 ἀρ. 240.
106. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 229.
107. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 228.
108. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 230.
109. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 232.
110. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ 11 ἀρ. 231.
111. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 233.

8. 1766. Σέ εἰκόνα τῶν ἁγίων Σπυρίδωνος καί Βλασίου·

Διά συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν τιμ|ιωτάτων πραγματευτάδων καβετζήδων. ,αψξς'[112].

9. 1766. Στή θύρα τῆς πρόθεσης μέ παράσταση τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ·

Κατὰ τὸ ,αψξς'[113].

10. 1774. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ στόν ἀρχιερατικό θρόνο·

† *Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν εὐσεβεστάτων καὶ εὐλογημένων γεωργῶν καὶ τουρκικότερα ριντζηπέριδων. ,αψοδ', Δεκεμβρ(ίου) δ', 'Αν(α)στ(άσιος)*[114].

11. 1778. Σέ εἰκόνα ἁγίας Εἰρήνης·

† *Διὰ συνδρομῆς καὶ | δαπάνης τῶν εὐσεβε|στάτων ψαράδων μαδαζητζήδων. ,αψοη', 'Οκτωβρ(ίου) ς'. 'Αν(α)στ(άσιος)*[115].

12. 1782. Σέ εἰκόνα τῶν ἁγίων Νικολάου καί Σάββα·

† *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σεβαστοῦ Στογιάννου. ,αψπβ', Σεπτεμβρίου κζ'*[116].

13. 1788. Σέ εἰκόνα ἁγίου Στεφάνου[117]

Σὺ ὑπὲρ ἡμῶν, Λόγε Θεοῦ, ὦ ἄναξ,
ταύτην καθ' ἡμᾶς εἴληφας φύσιν πάντως·
ἔλεος δ' αὖ τῷ σῷ δούλῳ χορήγει,
φάος τῆς ψυχῆς καὶ σώματος τὴν ῥῶσιν·
ᾄδομεν [---------]
[-] *πανοικὶ* [-] *ὡς ἱστορήσαντά με*
ἄκος τῶν δεινῶν δὸς δή μοι εὐτυχίας·
χόρον γὰρ εὗλαβὴ [------]
[---] *παρετίθης* [---] *αὐτοῦ*
[-----] *δὸς ἀμοιβὴν κατ' ἄμφω.*
Στέφανός εἰμι, ἔστεψαί με, ὦ ἄναξ,
στέψον δὴ καλοῖς Στέφανον τὸν ἐξ Αἴνου.
1788, 'Απριλίου 14.

19. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ[117]

ΘΕΣΗ. Βρισκόταν ΒΑ τῆς πόλης, κοντά στούς Μύλους[118].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Μοναδική εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Α. Σαμοθράκη ὅτι ὁ

112. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 236.
113. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 12 ἀρ. 242.
114. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 12 ἀρ. 243.
115. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 235.
116. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 11 ἀρ. 234.
117. *Σαμίδου*, 'Επιγραφαί Αἴνου, Θρακικά 2 (1929) 279. 'Η εἰκόνα φυλάσσεται σήμερα στό 'Εκκλησιαστικό Μουσεῖο τῆς μητροπόλεως 'Αλεξανδρουπόλεως. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 27.
118. *Α. Σαμοθράκη*, 'Η Αἶνος, σ. 22.

ναός αὐτός ἐπισκευάσθηκε τό 1876. Γιά τόν Λαμπάκη καί Σαμοθράκη ὁ ναός δέν παρουσίαζε ἐνδιαφέρον.

20. ΝΑΟΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

Μνεία μόνο τοῦ ναοῦ ἀπό τόν Γ. Λαμπάκη[119].

21. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ[120]

ΘΕΣΗ. Κάτω Μαχαλᾶς.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Ὁ Μυστακίδης διασώζει τή σημαντική πληροφορία ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ (τῆς Μεταμορφώσεως) *τέως μικρά, ἐπεσκευάσθη, ηὐρύνθη καὶ εἰς ὕψος ἡ στέγη αὐτῆς ἤρθη ἀνάλογον, κυρίως κατὰ τὸ 1833 ἐπιστασίᾳ τοῦ Χατζῆ Ἀντώνη Λασκαράκη, τῇ συνδρομῇ τῶν κατοίκων τῶν ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ. Ἡ ἐκκλησία ἔκτοτε καὶ τὰ πρωτεῖα ἔλαβε καὶ ὡς μητροπολιτική*[121]. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἦταν πεντάπλευρη.

Κανείς, ἐκτός τοῦ Λαμπάκη, δέν ἀναφέρει τό παρεκκλήσιο τῆς Μητρόπολης, γιά τό ὁποῖο πολλές ἀπορίες ἐγείρονται.

Κτητορικές ἐπιγραφές:

1763. Στόν ἐξωτερικό τοῖχο, στό ὑπέρθυρο ἐντοιχισμένης θύρας·

Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστὸ)ς | νικᾶ. | ΑΠ Μς΄ | Σεπτεμβρίου κα΄, ,αψξγ΄[122].

Χρονολογημένες εἰκόνες κυρίως ναοῦ καί παρεκκλησίου:

1. 1739. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου·

Διὰ συνδρομῆς τοῦ κῦρ | Νικολάου καὶ τῆς συνοδί|ας αὐτοῦ, ἐν ἔτει ,αψλθ΄, Ἀπριλίου[123].

2. 1742. Σέ εἰκόνα ἁγίου Ἀθανασίου·

Διὰ δαπάνης καὶ ἐξόδου τοῦ τιμιωτάτου καὶ εὐσεβοῦς κῦρ Ἀγγελῆ Μανόλη, κατὰ τὸ ,αψμα΄[124].

3. 1756. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου·

Δι' ἐξόδου μὲν καὶ δαπάνης Μανουὴλ Κυρμεγάλου, διὰ χειρὸς δὲ Ἀναστασίου. ,αψνς΄, Ἰανουαρίου[125].

4. 1760. Σέ εἰκόνα Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου·

Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν τιμιωτάτων ραπτάδων καὶ καπάδων εἰς τοὺς ,αψξ΄[126].

119. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 28.
120. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 4-7.
121. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 60.
122. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 5 ἀρ. 194.
123. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 5 ἀρ. 196.
124. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 4 ἀρ. 198.
125. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 204.
126. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 203.

5. 1765. Σέ εἰκόνα τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων·

Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν τιμιωτάτων πραγματευτάδων καβετζήδων. Ἔτος ἀπὸ Χρ(ιστοῦ) ,αψξε΄[127].

6. 1766. Σέ εἰκόνα τριῶν ἁγίων·

Διά συνδρομῆς καὶ δαπάνης | τῶν τιμιωτάτων πραγματευτάδων | καβετζήδων κατὰ τὸ ,αψξς΄[128]

7. 1768. Σέ εἰκόνα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος·

Διὰ συνδρομῆς τοῦ κῦρ Κομνηνάκη, χειρὸς δὲ Ἀν(α)στ(ασίου). ,αψξηω, Ἰουνίου κς΄[129].

8. 1769. Σέ εἰκόνα Κοίμησης τοῦ ἁγίου Νικολάου·

Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ ἐντιμοτάτου κυρίου Ἀγγελῆ τοῦ Παναγιώτου. ,αψξθ΄, Ἰουν(ίου) ι΄[130].

9. 1769. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ στό δεσποτικό θρόνο·

,αψξθ΄, Αὐγούστου κη΄. Ἀ(να)στ(άσιος)[131].

10. 1771. Σέ εἰκόνα Ἁγίας Τριάδος·

Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ εὐσεβεστάτου κῦρ Γεωργάκη Ἰωάννου | ,αψοα΄, Μαρτίου κδ΄. Ἀν(α)στ(άσιος)[132].

11. 1773. Σέ εἰκόνα ἁγίας Βαρβάρας·

Πληρῶν σου τὴν αἴτησιν Βαρβάρα ἀθληφόρε Χριστὸς τὰς ἰάσεις βραβεύει | τοῖς ἐκτελοῦσι σου πίστει τὴν ἐτήσιον μνήμην ὡς ἀληθῶς· | θαλάσσης γὰρ ψάμμου τὰ σὰ ὑπερβέβηκεν εὐκλεῆ τερατουργήματα, | ἁγία μεγαλομάρτυς Βαρβάρα· πρέσβευε τῷ μόνῳ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν. | Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ κῦρ Ἰωάννου Κερεστετζῆ εἰς σκέπην καὶ βοήθειαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων του καὶ εἰς μνημόσυνον τῶν γονέων του. | Εἴληφε τέλος ἡ εἰκὼν αὕτη ἔτος εἰς τοὺς χιλίους τρεῖς τε καὶ εὐδομήκοντα | πρὸς τοὺς ἑπτακοσίους, ἐν μηνὶ Αὐγούστου κη΄. Χεὶρ δὲ Δημητρίου ἱερέως[133].

12. 1778. Σέ εἰκόνα Χριστοῦ·

Διὰ συνδρομῆς τοῦ κῦρ Κομνενάκη. ,αψοη΄[134].

13. 1778. Σέ εἰκόνα Θεοτόκου·

† *Συνδρομῇ τοῦ κῦρ Κυριάκη. ,αψοη΄*[135].

14. 1780. Σέ εἰκόνα Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου·

† *Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν εὐσεβε|στάτων καὶ εὐλογημένων ψαράδων*

127. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7 ἀρ. 214.
128. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7 ἀρ. 213.
129. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7 ἀρ. 212.
130. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 209.
131. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7 ἀρ. 211.
132. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 5 ἀρ. 197.
133. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6-7 ἀρ. 210.
134. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 205.
135. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 206.

μαγαζητζήδων. ,αψπω', 'Απρ(ιλίου) ια'. 'Α[ναστάσιος][136].

15. 1781. Σέ εἰκόνα ἁγίου Γεωργίου·

† *Δέυσης τὶς δούλις τοῦ Θεοῦ Περιζὲς πρεσβιτέρας. ,αψπα'*[137].

16. 1784. Στή θύρα τῆς πρόθεσης μέ παράσταση τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ·

,αψπδ', Μαρτίου κη'. † Διὰ συνδρομῆς τοῦ κῦρ Κομνενάκη καὶ κῦρ Κυριάκη, δαπάνης δὲ καὶ χειρὸς τοῦ Π(α)ν(α)γ(ι)ότ(ου) τάχα καὶ ζωγράφου[138].

17. 1787. Σέ εἰκόνα ἁγίας Αἰκατερίνης·

Διὰ συνδρομῆς τοῦ κῦρ Γεωργούδη καὶ κῦρ 'Αποστόλη, χηρὸς Π(α)ν(α)γ(ιώ)τ(ου). ,αψπζ', Νοεμβρ(ίου) 22[139].

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Δέν ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ὅτι γιά τόν Μυστακίδη ὁ ναός ἐπισκευάσθηκε στά 1833 καί γιά τόν Λαμπάκη ὅτι οἰκοδομήθηκε στά 1831· σημασία ἔχει τό ὅτι ὁ πρῶτος ἀναφέρεται σέ ἕναν μικρό, προγενέστερο τοῦ 1833 (ἤ 1831) ναό, ὁ ὁποῖος εὐρύνθηκε ἐκείνη τή χρονιά, καί ὁ δεύτερος στήν ὕπαρξη ἑνός παρεκκλησίου, ἐνσωματωμένου μᾶλλον στόν κυρίως ναό τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Χριστοῦ. Λογικά ὑποθέτει κανείς, μέ τήν ἐμπειρία ἀπό μνημεῖα τοῦ 18ου αἰώνα στόν βορειοελλαδικό κορμό, ὅτι ἕνας προϋπάρχων μικρός ναός Χριστοῦ πρέπει νά ἐπισκευάσθηκε στά 1763 καί νά ἐνσωματώθηκε ἀργότερα ὡς παρεκκλήσιο σέ ἕναν μεγαλύτερο ναό τοῦ 1833 (ἤ 1831).

22. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Κτίσμα τοῦ 1776, καταστράφηκε στήν πυρκαϊά τῆς Αἴνου τοῦ 1867[140]. Μία ἐπιγραφή ἀπό τά κατάλοιπα τοῦ Μυστακίδη δημοσίευσε ὁ Α. Σαμοθράκης[141].

23. ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Καταστράφηκε στήν πυρκαϊά τῆς Αἴνου τοῦ 1867[142].

24. ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

ΘΕΣΗ. *Πλησίον τῆς ἐκκλ. Χαριτωμένης*[143].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. 'Υπόγειος ναός, στόν ὁποῖο κατερχόταν κανείς ἀπό

136. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 5 ἀρ. 199.
137. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 208.
138. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 6 ἀρ. 202.
139. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 7 ἀρ. 215.
140. *Α. Σαμοθράκη*, 'Η Αἶνος, σ. 37.
141. *Α. Σαμοθράκη*, 'Η Αἶνος, σ. 37. *Α. Σαμοθράκη*, 'Η Αἶνος, σ. 38· *'Επί τινος τοίχου τοῦ 'Αγίου Νικολάου, κτισθέντος τὸ 1776 ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Κ(ύρι)ε σῶσον τὸν δοῦ|λον σου 'Ιωάν|νην τὸν| ἐκ πό|θου ἀνηστωρή[σ]αντ[α] | ζῆν [τ]ὴν [εἰ]κόνα σου. | ['Α]μήν»*.
142. *Α. Σαμοθράκη*, 'Η Αἶνος, σ. 37.
143. *Γ. Λαμπουσιάδου*, 'Οδοιπορικόν, σ. 125.

ἑπτά βαθμίδες λαξευμένες στό βράχο[144]. Ὁ Γ. Λαμπάκης (καί ὁ Α. Σαμοθράκης[145]) σημειώνει καί τίς διαστάσεις τοῦ ὑπογείου λατρευτικοῦ χώρου· 7,60×3,10 μ. Στόν ἴδιο ὀφείλουμε καί τήν μοναδική, ἀρκετά ἀκατάληπτη, περιγραφή· *Ἔξωθεν τούτου παρετηρήσαμεν συντρίμματα ἀρχαίου χριστιαν. ναοῦ καὶ ὡραιοτάτου διαστύλου (ὕψ. 0,97). ... Ἐν τῷ ναῷ διεσώθη ἡ χρῆσις τῶν ἀρχαίων διαστύλων (ὕψος 2,10). Δεξιᾷ δὲ καὶ ἀριστερᾷ τῷ ναῷ διεσώθησαν τάφοι τὸ εἶδος Arcosolia. ... Ὡσαύτως ἐν τῷ ναῷ διεσώθησαν λείψανα ἐφ' ὑγροῖς γραφῶν ὡς ἐν τῷ ἱερῷ βήματι ὁ Ι.Χ., ὁ Πρόδρομος, κλπ.*[146].

25. ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ[147]

ΘΕΣΗ. Κάτω Μαχαλᾶς. Πρός νότον καί κοντά στή μικρή πύλη τοῦ κάστρου[148].

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. *Κατὰ τὰς τῶν γερόντων ὁμολογίας εἶναι τοῦ τμήματος τούτου (τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ) ὁ ἀρχαιότερος, ὡς πράγματι δυνατὸν νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τῆς ταπεινότητος, τῆς στενότητος τῆς οἰκοδομῆς, τοῦ φωτισμοῦ, ... Εἶναι χαμηλός, ἔχει ὀροφὴν ξυλίνην, ἥτις στηρίζεται ἐπὶ ἓξ κιόνων, πρὸς δὲ τὸν ἀριστερὸν χορόν, ὄπισθεν καὶ ἄνω μέχρι τῆς στέγης ἦτο ἡ γυναικωνῖτις διαιρουμένη οὕτω εἰς ἰσόγαιον καὶ ἀνώγαιον συγκοινωνοῦσα μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ κιγκλιδωτῶν ξυλίνων θυρῶν*, γράφει ὁ Β. Μυστακίδης[149]. Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ ναοῦ εἶχε μεταφερθεῖ στό γυναικωνίτη τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Χριστοῦ[150].

Χρονολογημένες εἰκόνες:

1. 1709. Σέ εἰκόνα ἁγίου Βλασίου·

Δέησις τοῦ δούλου σου | Ράλη σὺν τῆς συμβεί|ας καὶ τῶν τέκνων. Ἔτους 1709, Ἰουνίου 22[151].

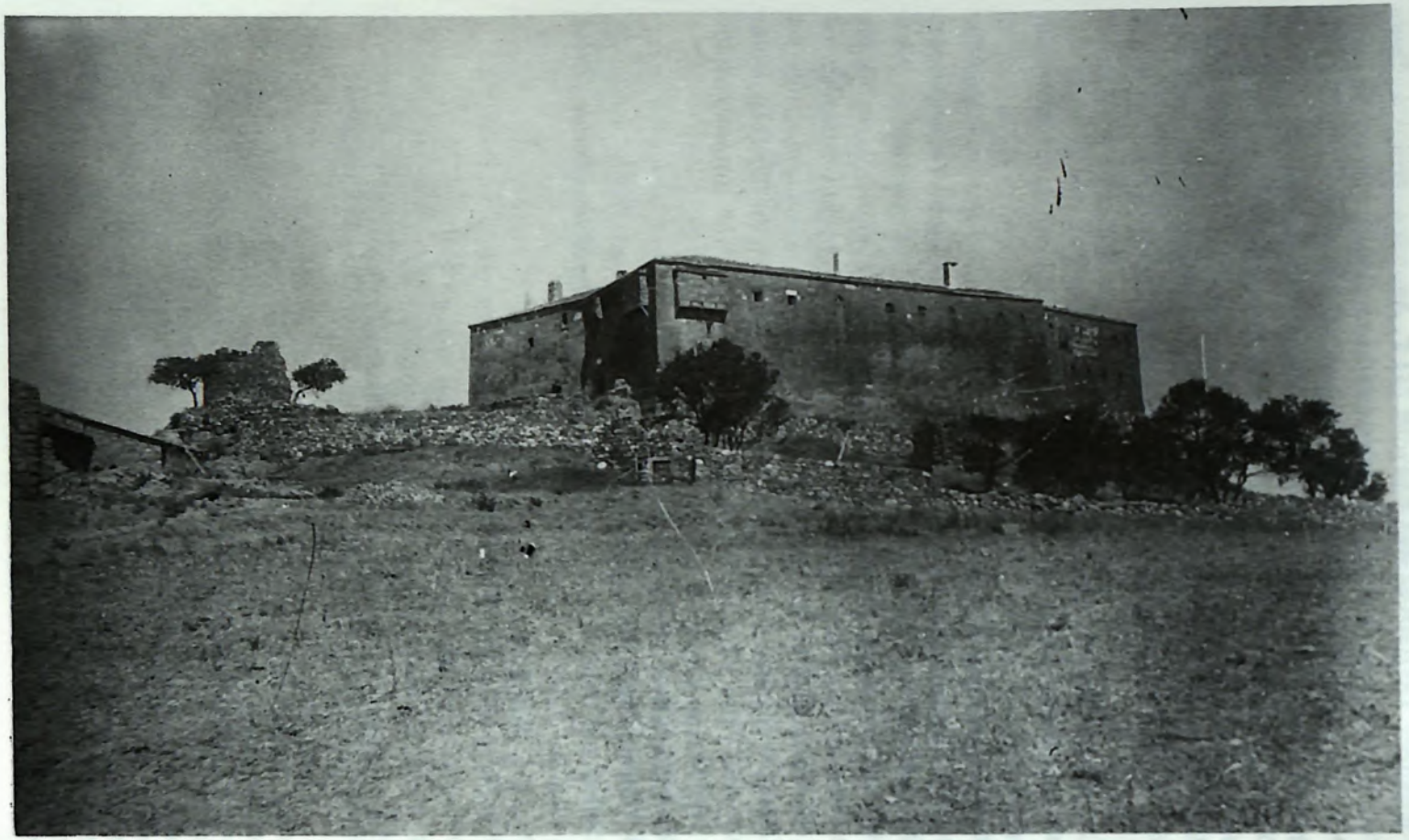
2. 1728. Σέ εἰκόνα ἁγίου Γεωργίου·

† *Δαπάνῃ κυροῦ τοῦ Νίτου Δημητρίου,*
πόνος δ' ἀμαθοῦς Σεραφεὶμ τοῦ ἐκ Χίου. ,αψκη'[152].

3. 1758. Σέ εἰκόνα τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων·

Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ κῦρ Ἀποστόλη. ,αψνη'[153].

144. *Γ. Λαμπουσιάδου*, Ὁδοιπορικόν, σ. 127.
145. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 27.
146. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 27.
147. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22.
148. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 24.
149. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 61.
150. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 10.
151. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22 ἀρ. 277.
152. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22 ἀρ. 275.
153. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22 ἀρ. 274.

Εικ. 13. Μονή Σκαλωτῆς. Φωτ. Γ. Λαμπάκη, 1902.
(Ἀρχεῖο Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν).

4. 1767. Στή θύρα τῆς πρόθεσης, σέ παράσταση τῶν ἀρχαγγέλων·
† *Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ εὐσεβεστάτου κῦρ Γεωργούδη Δημητρίου.* ,αψξζ'. *Ὀκτωβρίου κε'*[154].

26. ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Καταστράφηκε στήν πυρκαϊά τῆς Αἴνου τοῦ 1867[155].

Β. Μονές τῆς περιοχῆς Αἴνου

1. ΜΟΝΗ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΤΗΣ ΣΚΑΛΩΤΗΣ (εἰκ. 13)

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Πληροφορίες ἀντλοῦμε κυρίως ἀπό τόν Β. Μυστακίδη[156]. Στά 1832 οἱ κάτοικοι τῆς Αἴνου ζητοῦν ἀπό τόν πατριάρχη τήν ἕνωση τῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου (ἤ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου) τῆς πόλης τους μέ τή σταυροπηγιακή μονή τῆς Σκαλωτῆς, κάτι πού πράγματι ἀποφασίσθηκε[157]. Μετά ἀπό αὐτήν τήν πατριαρχική ἀπόφαση ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοση αὐστηρότατης ἐντολῆς πρός τόν μητροπολίτη Αἴνου Κύριλλο γιά τήν εὔρυθμη λειτουργία τῆς μονῆς[158]. Ἡ προσήλωση τῆς μονῆς κράτησε μόνο δεκαπέντε χρόνια, ὁπόταν στά 1847 ἐκδίδεται σιγίλλιο τοῦ πατριάρχη Ἀνθίμου, ἐπικαλούμενο τήν ἀξία παλαιγενῶν γραμμάτων, μεταξύ τῶν ὁποίων τοῦ πατριάρχη Νεοφύτου τοῦ ἔτους 1608, τοῦ Γαβριήλ τοῦ ἔτους 1707, τοῦ Διονυσίου, Ἱερεμίου καί τοῦ μεθύστερον Νεοφύτου καί τοῦ Παρθενίου, μέ τό ὁποῖο ἀποκαθίσταται ἡ παλαιά κατάσταση καί θέση τῆς μονῆς[159]. Ἀπό τό ἴδιο ἔγγραφο μαθαίνουμε ὅτι ἡ μονή εἶχε ὡς ἐξαρτηματικά τά παρεκκλήσια τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καί τοῦ Ταξιάρχου *κατὰ τὸν μιρᾶν Δουκουγιένι*[160]. Δέν εἶναι καθόλου σαφές ἄν πρόκειται γιά τούς δύο ὁμώνυμους ναούς ἐντός τῆς πόλεως Αἴνου.

2. ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΤΣΑΔΗΡΗ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Τή μόνη πληροφορία γιά ὕπαρξη αὐτῆς τῆς μονῆς ὀφείλουμε στόν Β. Μυστακίδη[161].

154. *Γ. Λαμπάκη*, Περιηγήσεις, σ. 22 ἀρ. 278.
155. *Α. Σαμοθράκη*, Ἡ Αἶνος, σ. 37.
156. *Β. Μυστακίδου*, Αἴνια, σ. 48-49.
157. *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 88-93, ὅπου ἔκδοση τοῦ σιγιλλίου τοῦ πατριάρχη Κωνσταντίου. Πρβλ. ὅ.π., σ. 93-96, καί τά ἔγγραφα τοῦ ἴδιου πατριάρχη πρός τόν μητροπολίτη Αἴνου Κύριλλο καί τούς μοναχούς τῆς μονῆς Σκαλωτῆς.
158. *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 96-99.
159. *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 101-107.
160. *Β. Μυστακίδου*, Περί τῶν σχολείων, σ. 105.
161. *Β. Μυστακίδου*, Αἴνια, σ. 49.

3. ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ. Καί πάλι στόν Β. Μυστακίδη όφείλουμε τήν πληροφορία ὕπαρξης τέτοιας μονῆς περί τήν Αἶνο[162].

Συνοψίζοντας· ἔχουμε πληροφορίες γιά 26 ναούς τῆς Αἴνου καί τρία μοναστήρια τῆς εὐρύτερης περιοχῆς. Ἀπό τούς ναούς τῆς πόλης ἡ Θεοτόκος Ἐλεούσα (ἀρ. 10), ὁ Ἅγιος Νικόλαος (ἀρ. 22), ὁ ναός τῶν Ταξιαρχῶν (ἀρ. 23) καί ὁ Ἅγιος Σπυρίδων (ἀρ. 26) εἶχαν καταστραφεῖ ἀπό πυρκαϊά ἤδη στά 1867· συνεπῶς οἱ μαρτυρίες γιά αὐτούς εἶναι ἐλλιπέστατες, ὅπως ἐλλιπέστατες εἶναι καί οἱ μαρτυρίες γιά ἄλλους τρεῖς ναούς, τόν Ἅγιο Γεώργιο (ἀρ. 3), τή Θεοτόκο Ταξιδαριά (ἀρ. 14) καί τήν Ἁγία Μαρίνα (ἀρ. 20), οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχαν ἕως τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας. Γιά τούς ὑπόλοιπους μπορεῖ νά πεῖ κανείς μέ κάποια βεβαιότητα ὅτι μερικοί ὑπῆρξαν κτίσματα τοῦ 18ου καί 19ου αἰώνα, ὅπως ὁ Προφήτης Ἠλίας (ἀρ. 8), ἡ Ἁγία Κυριακή (ἀρ. 18) καί ὁ Ἅγιος Δημήτριος (ἀρ. 6). Γιά μερικούς ἄλλους μαθαίνουμε ὅτι ἐπισκευάσθηκαν κατά τόν 19ο αἰώνα· πρόκειται γιά τούς ναούς τῆς Κεχαριτωμένης (ἀρ. 11), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἀρ. 4) καί τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου (ἀρ. 19). Σέ δύο περιπτώσεις, στό ναό τοῦ Ἁγίου Βλασίου (ἀρ. 2) καί στό νέο μητροπολιτικό ναό τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (ἀρ. 21), δέν εἶναι σαφές (ἀπό τίς περιγραφές τῶν ἐρευνητῶν), ἄν προγενέστερα κτίσματα ἐνσωματώθηκαν σέ ναούς τοῦ 19ου αἰώνα. Ἀπομένουν ἕνδεκα ναοί, γιά πέντε ἀπό τούς ὁποίους, τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο (ἀρ. 1), τήν Ὁδηγήτρια (ἀρ. 12), Παντοβασίλισσα (ἀρ. 13), Ἁγία Τριάδα (ἀρ. 24) καί τούς Τρεῖς Ἱεράρχες (ἀρ. 25), ὑπάρχουν (ἀπό τίς περιγραφές πού ἔχουμε) βάσιμες ὑποψίες γιά τήν παλαιότητά τους. Ὁ βυζαντινός ναός τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας (ἀρ. 5) μένει ἀποτυπωμένος στή φωτογραφία τοῦ Γ. Λαμπάκη. Ἔτσι, ἀπό τούς 22 σωζόμενους, ὡς τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας, ναούς τῆς Αἴνου, ὁ ἄθικτος ναός τοῦ Ἁγίου Εὔπλου (ἀρ. 7) καί τά ἐρείπια τῆς Θεοτόκου (ἀρ. 9), τῆς Φανερωμένης (ἀρ. 15), τῆς Χρυσοπηγῆς (ἀρ. 16) καί τοῦ Προδρόμου (ἀρ. 17), στέκονται μάρτυρες μιᾶς ἀπρόσωπης βίας καί μιᾶς μακάριας λήθης.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΙΝΟ

Στό Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Bruxelles 1902, στ. 727-730, ὁ H. Delehaye δημοσίευσε στό κριτικό ὑπόμνημα ἕνα μικρό ἁγιολογικό κείμενο πού ἀναφέρεται στήν Αἶνο. Πρόκειται γιά τό βίο τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς ἀσκητρίας, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη τιμᾶται στίς 4 Ἰουνίου. Τό παράδοξο

162. *Β. Μυστακίδου*, Αἶνια, σ. 49.

εἶναι ὅτι ἡ ἁγία αὐτή δέν περιλαμβάνεται στούς καταλόγους τοῦ Fr. Halkin, Bibliotheca Hagiographica Greaca, τ. I-III, Bruxelles 1957. Στηριζόμενοι στή χρονολόγηση τῶν κωδίκων πού ἐπικαλέσθηκε ὁ H. Delehaye, ἀπό τούς ὁποίους παλαιότερος εἶναι ὁ Parisinus Gr. 1575 (12ος αἰ.), τό ἀβίαστο συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ ἁγία ἔζησε πρίν τόν 12ο αἰώνα. Ὁ σύντομος βίος τῆς ἁγίας Σοφίας δέν περιέχει χρονολογικές ἐνδείξεις· ἐπισημαίνουμε, ὡστόσο, τήν ὕπαρξη ἁγίων γυναικῶν, στό βορειοελλαδικό χῶρο κυρίως, οἱ ὁποῖες ἔζησαν στά τέλη τοῦ 9ου καί ἀρχές 10ου αἰώνα (ἁγία Θεοδώρα Θεσσαλονίκης, ἁγία Μαρία Βιζύης).

Σοφίας τῆς ἀσκητρίας. Αὕτη ὥρμητο μὲν ἐκ πόλεως Αἴνου, γονέων εὐσεβῶν θυγάτηρ γεγενημένη καὶ κατὰ χώραν ἐπιφανῶν· συνήφθη δὲ παρ' αὐτῶν ἀνδρὶ καὶ γέγονε μήτηρ παίδων ἕξ. Μέσον δὲ οὖσα τῶν βιωτικῶν θορύβων, ἔδειξεν ἐξ ἔργων, ὡς οὐδὲν τὸ προσιστάμενον παντὶ βουλομένῳ καὶ ἐν ταῖς τοῦ βίου περικοπαῖς καὶ συγχύσεσι διὰ τῆς τῶν θεοφιλῶν πράξεων ἐργασίας τῷ Θεῷ εὐαρεστῆσαι. Οὐκ ἀφίστατο γὰρ τῶν ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ οἴκαδε διανυκτερεύουσα προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις ἐσχόλαζε· καὶ τοὺς παῖδας θανάτῳ ἀποβαλλομένη, ὀρφανῶν μήτηρ ἐγεγόνει καὶ χηρῶν ἀντίληψις καὶ βοήθεια καὶ προσαίταις τὰ ἀναγκαιότερα τῶν προσόντων αὐτῇ διανείμασα. Τὴν δίαιταν αὐτῆς ἔκτοτε ἀσκητικῶς διετέλει, ὕδατι χρωμένη ποτῷ, τὸ δάκρυον ἀένναον προϊεμένη τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν ψαλμῳδίαν, τὴν εὐχήν, τὴν εὐχαριστίαν ἀδιαλείπτως ἐπὶ στόματος φέρουσα. Ἡ ταπείνωσις αὐτῆς ἄμετρος καὶ πρὸς τοὺς τυχόντας, ἢ πρὸς τοὺς καθ' ἑκάστην προσερχομένους ἐπιδεεῖς ἐλεημοσύνη ἱλαρὰ καὶ φιλότιμος καὶ σχεδὸν ὑπὲρ δύναμιν. Κρεῖσσον γὰρ ἐλογίζετο ἑαυτὴν στερεῖσθαι ἢ τὸν ἐπιδεῆ κενὸν ἀποπέμψασθαι καὶ ἔχαιρεν ἐν τῷ διδόναι μᾶλλον ἢ τῷ λαμβάνειν. Ἀπὸ γὰρ ἀγγείου οἰνηροῦ, εἰς διάδοσιν πενήτων ἀφορισθέντος, ἀμφοτέραις χερσὶν ἀντλοῦσα καὶ τοῖς ἐνδεέσι παρέχουσα, ἑώρα πρᾶγμα ἐξαίσιον, πεπληρωμένον ἀεὶ τὸ ἀγγεῖον εὑρίσκουσα καὶ μὴ τὴν οἱανδήτινα δεχόμενον ὕφεσιν. Καὶ μέχρις ἂν παρ' ἑαυτῇ τηροῦσα ἦν τὸ θαῦμα κεκρυμμένον καὶ ἀνεξάγγελτον, πλῆρες καὶ τὸ ἀγγεῖον ὡρᾶτο κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνοίξεως. Ὀπηνίκα δὲ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ ἀνακηρύττουσά τινι τῶν ἑαυτῆς τὸ μυστήριον ἀπεκάλυψεν, οὐκέτι πλῆρες εὑρέθη ἀλλὰ ἐλλιπές· τοῦτο καὶ τῶν μυελῶν αὐτῆς καθήψατο. Προφάσεως δὲ ἔκτοτε δραξαμένη ἐπὶ τὴν ἄσκησιν πλέον ἑαυτὴν ἐπέτεινε τὸ ἀνάξιον προβαλλομένη, ὡς τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσκήσεως καὶ εἰς ἄκραν ἔκτηξιν τοῦ σώματος ἐλθεῖν καὶ μηδὲ ἀναπνεῖν δύνασθαι. Οὕτως οὖν καλῶς ἀγωνισαμένη καὶ μηδόλως ἐμποδισθεῖσα ὑπὸ τῶν τοῦ βίου δυσχερῶν καὶ ἐπὶ χρόνοις τέσσαρσι πρὸς τοῖς τριάκοντα διαβιοῦσα τόνδε τὸν τρόπον, ὡς εἶναι τὸν ὅλον τῆς ζωῆς αὐτῆς χρόνον ἔτη πεντήκοντα πρὸς τοῖς τρισὶ καὶ μικρόν τι πλέον, καὶ τελευταῖον ἀποκειραμένη πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε.

ΘΑΝΑΣΗ ΚΟΥΓΚΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗ ΝΙΨΑ ΝΟΜΟΥ ΕΒΡΟΥ*

I.

Από το χειμώνα του 1990 που επισκεφτήκαμε την αγροτική περιοχή του χωριού Νίψα στο νομό Έβρου, 20 χλμ. ΒΑ της Αλεξανδρούπολης (πίν. 1), διακρίναμε το προϊστορικό ενδιαφέρον του χώρου, στηριζόμενοι στη γεωγραφική του θέση και την περιβαλλοντική του διαμόρφωση. Το λοφώδες ανάγλυφο της Νίψας βρίσκεται στις παρυφές των Ζωναίων ορών, που αποτέλεσαν όριο της ενδοχώρας των Θρακών στην αιγαιακή ζώνη του Έβρου μετά την έλευση των ελλήνων αποίκων (7ος αιώνας π.Χ.)[1], και σχεδόν παράλληλα στον Ποταμό, Αβάντα και Κίρκη, όπου επισημάνθηκαν ίχνη εγκατάστασης και λατρείας της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου[2] (ΠΕΣ). Πράγματι,

* Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον προϊστάμενο της ΙΘ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κομοτηνής κ. Δ. Τριαντάφυλλο, που μου επέτρεψε να μελετήσω και να δημοσιεύσω τις προϊστορικές θέσεις της Νίψας. Θερμές ευχαριστίες οφείλω επίσης στον κ. Πάνο Καλαϊτζίδη, κάτοικο Νίψας, που μου υπέδειξε όλους τους αναφερόμενους χώρους και που πολλές φορές, σε δύσκολες συνθήκες, περπατήσαμε μαζί στο ύπαιθρο αναζητώντας τα «σημάδια» του προϊστορικού ανθρώπου. Χωρίς την ενεργή συμμετοχή του και το ζήλο του η έρευνα αυτή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί. Ακόμη τους τοπογράφους κ. Π. Γκιαουρίδη για το χάρτη του Ν. Έβρου και κ. Γ. Τσεσμελή για το τοπογραφικό διάγραμμα, τον κ. Ι. Διαμαντόπουλο, σχεδιαστή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για το σχέδιο του πίν. 4β, τη φοιτήτρια Αρχιτεκτονικής κ. Δ. Μολλά για την αποτύπωση του λαξευτού τάφου, τον φοιτητή Ιστορίας-Αρχαιολογίας κ. Χ. Αλατά, που με συνόδευσε σε αρκετούς περιπάτους, τον αδελφό μου Μ. Κούγκουλο, φοιτητή τμήματος Πολιτικών Μηχανικών, για τη βοήθεια στη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων του πίν. 14, καθώς και τη μνηστή μου Μαρία Καραχρήστου για την απεριόριστη ηθική και υλική συμπαράστασή της.

1. Βλ. *Γ. Μπακαλάκης*, Αρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη 1959-1960, Θεσσαλονίκη 1961, 8 κ.εξ.

2. *Ποταμός: Δ. Τριαντάφυλλος*, Η Θράκη του Αιγαίου πριν από τον ελληνικό αποικισμό, ανακοίνωση στο Thracia Pontica IV (Sozopol 1988), Θρακική Επετηρίδα, 7 (1987-1990), 309, σχ. 7· Άβαντας: *του ίδιου*, Υπαίθρια ιερά στη χώρα των Κικόνων, ανακοίνωση στο Thracia Pontica III (Sozopol 1985), Θρακικά Χρονικά, 41 (1986), 62 κ.εξ.· *Κίρκη:* ΑΔ, 30 (1975), 301, πίν. 204στ· *του ίδιου*, Η Προϊστορία στο χώρο της Δυτικής Θράκης, Αρχαιολογία, 13 (1984), 18, πίν. 9, 11, 12.

λίγους μήνες αργότερα, οι πρώτες πληροφορίες για *βράχια με παράξενα σκαλίσματα*[3] επιβεβαίωσαν τις υποθέσεις μας.

Ακολούθησε επιφανειακή έρευνα διάρκειας δύο περίπου ετών, από τον Μάρτιο του 1991 έως τον Αύγουστο του 1992 με ενδιάμεσες διακοπές, η οποία έφερε στο φως ένα σημαντικό σύνολο θέσεων της ΠΕΣ. Η συστηματική μελέτη της ΠΕΣ (11ος-7ος αιώνας π.Χ.) στη Δυτική Θράκη άρχισε μόλις την τελευταία δεκαετία, χωρίς ακόμη να προχωρήσει σε τελικά συμπεράσματα. Συνεπώς ο εντοπισμός νέων θέσεων, όπως το σύνολο της Νίψας, δεν προσφέρει μόνο στα τοπογραφικά δεδομένα της περιόδου[4] αλλά συμβάλλει και στην καλύτερη γνώση του χαρακτήρα του μεγαλιθικού πολιτισμού των προϊστορικών Θρακών.

ΙΙ. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΝΙΨΑΣ

Η επιφανειακή έρευνα, χωρίς να είναι διεξοδική, έδωσε εννέα θέσεις της ΠΕΣ σε ακτίνα μικρότερη των 5 χλμ. γύρω από το σύγχρονο οικισμό και κυρίως βόρεια και ανατολικά του (πίν. 2). Μία μόλις (αριθ. 1) παρουσιάζει οικιστική χρήση ενώ οι υπόλοιπες σχετίζονται με χώρους υπαίθριας λατρείας.

1. *Λόφος Τσιφλίκι*, 1 χλμ. σε ευθεία[5] ΒΔ της Νίψας (πίν. 3α). Ο λόφος δεν είναι γνωστός με δικό του μικροτοπωνύμιο αλλά για τις ανάγκες της εργασίας χρησιμοποιούμε το τοπωνύμιο της ευρύτερής του περιοχής. Το απόλυτο υψόμετρό του φτάνει τα 201 μ. ενώ το χωριό της Νίψας, το οποίο θεωρούμε σημείο αναφοράς, έχει απόλυτο υψόμετρο 170 μ. Η γεωγραφική του θέση είναι προσεγμένη καθώς εποπτεύει τη μικρή κοιλάδα που απλώνεται στα νότιά του και ελέγχει τα περάσματα προς το εσωτερικό. Η κοιλάδα αυτή, πίσω από τους σημερινούς οικισμούς Δωρικό και Λουτρά (αρχαία Τραϊανούπολη), ίσως αποτελούσε ένα σημαντικό δρόμο για την ορεινή ενδοχώρα της Ροδόπης μέσω των διαβάσεων στα βουνά.

3. Ο κ. Π. Καλαϊτζίδης μου υπέδειξε θέσεις της ΠΕΣ στην περιοχή για πρώτη φορά στις 26/3/1991.

4. Για τοπογραφικά στοιχεία της ΠΕΣ στο νομό Έβρου βλ. *Γ. Μπακαλάκης*, Αρχαιολογικά προβλήματα του νομού Έβρου, πρακτικά συμποσίου: Η Ιστορική-Αρχαιολογική και Λαογραφική έρευνα για τη Θράκη - ΙΜΧΑ 1985, Θεσσαλονίκη 1988, 194 κ.εξ.· *Χ. Μπακιρτζής - Δ. Τριαντάφυλλος*, Προϊστορικά όστρακα εκ Διδυμοτείχου, Θρακική Επετηρίδα, 7 (1987-1990), 208 κ.εξ.

5. Όλες οι αποστάσεις δίνονται σε ευθεία. Επίσης χρησιμοποιούνται οι συντομογραφίες: Β, Ν, ΒΑ κτλ. ως ουσιαστικά και επιθετικοί προσδιορισμοί, ΑΜΚ = Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής.

α) Περίβολος

Ο λόφος Τσιφλίκι ανήκει σε κοινοτική ιδιοκτησία. Δεν δέχτηκε εκτεταμένες αγροτικές εργασίες, παρά μόνο τα γειτονικά του αγροκτήματα, γι' αυτό είναι εξαιρετικά φτωχός σε κινητά ευρήματα και κεραμεική. Αντίθετα υπάρχουν αρκετοί αργοί λίθοι και διάσπαρτο οικοδομικό υλικό. Στη Β, την πιο ομαλή πλευρά του, και στη Ν, με την καλύτερη θέα προς τα χαμηλά, διακρίναμε λιθοσωρούς και κατεργασμένους ογκόλιθους. Στο κέντρο ανοίγεται ένα πλάτωμα. Εκεί παρατηρούνται σχηματισμοί πετρών που θα μπορούσαν να αποδωθούν σε θεμέλια κτισμάτων. Η Α πλευρά προστατεύεται από δυσπρόσιτο βύθισμα ενώ στη Δ, που είναι εύκολα προσβατή από παρακείμενο λοφίσκο, εντοπίσαμε τμήμα τείχους σε καλή κατάσταση (πίν. 3β).

Είναι χτισμένο από τοπικό πέτρωμα, με τον τρόπο της ξερολιθιάς, χωρίς φροντίδα στη σύνδεση. Το σωζόμενο ύψος του φτάνει τα 1,60 μ. και το πλάτος των ογκόλιθών του τα 60 εκ. Πίσω από το ορατό τμήμα καλύπτονται, μέσα σε φυσικές αποθέσεις, και άλλοι λίθοι. Έτσι υπολογίζουμε ότι το αρχικό πλάτος υπερβαίνει το 1,5 μ. Η τοιχοδομία είναι πολυγωνική με μερική κατεργασία των λίθων και χρήση σφηνών. Εσωτερικά γεμίζεται με μικρότερες πέτρες. Οι περισσότερο δουλεμένοι λίθοι ίσως τοποθετούνταν στην εξωτερική επιφάνεια (πίν. 3γ). Από τη βλάστηση συμπεραίνουμε πως κοντά τρέχει νερό.

Ο περίβολος στο Τσιφλίκι παρουσιάζει όλα τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά των φρουρίων της Ροδόπης[6], ώστε να τον εντάξουμε στο λεγόμενο τύπο της θρακικής ακρόπολης. Ειδικότερα ανήκει στην ομάδα των περιβόλων της ελληνικής ή νότιας Ροδόπης[7]. Βρίσκεται πάνω σε μικρό ύψωμα που ελέγχει προς τα τρία σημεία του ορίζοντα (Β,Ν,Α), ακολουθεί τις υψομετρικές διακυμάνσεις, εκμεταλλεύεται τους μεγάλους βράχους στην οχύρωση, δεν έχει φροντισμένη θεμελίωση αλλά χρησιμοποιεί ως θεμέλιο ένα υπόστρωμα από φυσικούς όγκους και περικλείει αρκετά επίπεδους χώρους στην κορυφή.

β) Κεραμεική

Συνήθως οι φρουριακές εγκαταστάσεις της Ροδόπης έχουν διάρκεια ζωής από την ΠΕΣ μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια[8]. Τα ελάχιστα δείγματα κερα-

6. *I. Panayotov*, New data about the thracian fortresses in the Rhodope mountains, Pulpudeva, 2 (1976), 306 κ.εξ.· του *ίδιου*, Problemes des forteresses Thraces dans les Rhodopes, Thracia, IV (1977), 47 κ.εξ.

7. *Δ. Τριαντάφυλλος*, Οχυρωματικοί περίβολοι στην ενδοχώρα της αιγαιακής Θράκης, πρακτικά συνεδρίου: Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη - 1986, Θεσσαλονίκη 1990, 684 κ.εξ.

8. Ό.π., 686.

μεικής από το Τσιφλίκι δίνουν ανάλογη εικόνα. Παρατηρούνται στο έδαφος χειροποίητα όστρακα με χονδρόκοκκο πηλό μέτριας ποιότητας, πολύ μίκα, ψιλό χαλίκι και μαυρισμένα κατά τόπους. Αντιπροσωπευτικό είναι ένα θραύσμα από την Α πλευρά του λόφου, κοντά στο κεντρικό πλάτωμα, με αυλακωτή-πλαστική διακόσμηση (μεγ. διασ. 5 εκ., παχ. τοιχ. 0,8-1,1 εκ.) (ΑΜΚ - πίν. 4α).

ΒΔ του περιβόλου, σε αγρόκτημα του Καλαϊτζίδη Παναγιώτη του Λαζάρου όπου υπάρχει χαμηλή έξαρση, συλλέχθηκε νεότερο όστρακο με εμπίεστη διακόσμηση και πλαστικές ταινίες (πίν. 4β). Ο πηλός είναι καθαρός και η εξωτερική επιφάνεια στιλβωμένη. Κοσμείται με μία ζώνη οκτώ επάλληλων κυματοειδών γραμμών αποτυπωμένων με «χτένι» και παράλληλες «νυχιές» στην άκρη των πλαστικών ταινιών (μεγ. διασ. 10,8 εκ., πάχ. τοιχ. 1,3-1,5 εκ. - ΑΜΚ)[9]. Το ίδιο χωράφι έδωσε και θραύσματα οξυπύθμενων αμφορίσκων της ρωμαϊκής εποχής. Οξυπύθμενοι αμφορίσκοι βρέθηκαν και σε άλλες θρακικές ακροπόλεις και υψώματα, η παρουσία των οποίων συνδέθηκε με θρησκευτικές τελετές[10]. Στην περίπτωση της Νίψας όμως πιστεύουμε ότι προέρχονται από νεκροταφείο μίας ρωμαϊκής αγροτικής εγκατάστασης στην περιοχή[11].

Η αυλακωτή διακόσμηση κατά την G. Tonceva γνωρίζει μεγάλη διάδοση από τον 11ο μέχρι τον 8ο αιώνα π.Χ. και η εμπίεστη επικρατεί στον 8ο αιώνα π.Χ.[12]. Η διάκριση της Tonceva επιβεβαιώνεται από τις πρόσφατες ανασκαφές θέσεων της ΠΕΣ στη Δυτική Θράκη[13]. Επομένως ο λόφος Τσιφλίκι σχεδόν σίγουρα κατοικήθηκε από την ΠΕΣ, και συγκεκριμένα στο διάστημα του 9ου-8ου αιώνα π.Χ., μέχρι την ύστερη αρχαιότητα.

9. Είναι μάλλον μεσαιωνικό τροχήλατο της λεγόμενης σλαβικής κεραμεικής, βλ. αντίστοιχα *K. Killian*, Αρχαιολογικές ενδείξεις για τη σλαβική παρουσία στην Αργολιδοκορινθία (6ος-7ος αιώνας μ.Χ.), Πελοποννησιακά, ΙΣΤ (1985-1986), 298 κ.εξ., εικ. 3, 4, 5.

10. *Δ. Τριαντάφυλλος* 1987-1990, 301 (Μοίρανα)· *Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη*, Επιφανειακές έρευνες στην περιοχή γύρω από τα Σύμβολα του Ν. Ροδόπης, Θρακική Επετηρίδα, 7 (1987-1990), 5 (Θάμνα).

11. Στο συγκεκριμένο χωράφι αναφέρονται ταφές και ύστερη άβαφη κεραμεική. Και παλαιότερα, μελετώντας την οργάνωση της υπαίθρου στην περιφέρεια της Τραϊανούπολης κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, θεωρήσαμε πολύ πιθανή, για λόγους στρατηγικής και οικονομίας, την ύπαρξη αγροτικής εγκατάστασης στη Νίψα: *Θ. Κούγκουλος*, Η Τραϊανούπολη και η Σαμοθρακική Περαία στη ρωμαϊκή περίοδο, Θρακικά Χρονικά, 43 (1989), 29-30.

12. *G. Tonceva*, Chronologie du Hallstatt ancien dans la Bulgarie du Nord-Est, Studia Thracica, 5 (1980), 131.

13. *Δ. Τριαντάφυλλος*, Δοκιμαστική ανασκαφή στα Ρίζια του Έβρου, Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 1 (1987), 494· βλ. και *Δ. Μάτσας*, κ.ά., Αρχαιολογικές εργασίες Σαμοθράκης 1989, Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 3 (1989), 608.

γ) Λαξευτός τάφος

Στο ΒΔ άκρο του υψώματος, στο μέσο περίπου μίας κρημνώδους κατωφέρειας, επισημάναμε ένα λαξευτό τάφο σε ογκώδη ανεξάρτητο βράχο (πίν. 4γ, 5α). Ανήκει στη δεύτερη κατηγορία των λαξευτών μεγαλιθικών τάφων της Θράκης, σύμφωνα με την τυπολογία του P. Delev[14], με κύριο θάλαμο, μία είσοδο και δεύτερο άνοιγμα στην οροφή, που πιθανώς καλυπτόταν με βράχο ή πλάκα. Έχει ΒΔ προσανατολισμό. Η πρόσοψή του είναι ιδιαίτερα επιμελημένη, χαρακτηριστικό όχι συχνό στους λαξευτούς τάφους της προϊστορικής Θράκης.

Η είσοδος διαμορφώνεται σε ένα τύπο μικρού προθαλάμου ή προθύρου (πίν. 5β). Προβάλλονταν δύο πλαϊνά επικλινή τοιχώματα, από τα οποία σώζεται σήμερα μόνο το δεξιό στο θεατή, που δημιουργούσαν ένα ημιστεγασμένο χώρο. Το τοίχωμα αυτό είναι λαξευτό και σχεδόν ορθογώνιο με ύψος 1,12 μ., μέσο πλάτος περίπου 70 εκ. και πάχος 40 εκ. Το άνω μέρος του απολήγει σε γωνία σχήματος Γ με κεκλιμένες ακμές και κάτω σχηματίζει πεζούλι διαστάσεων: 35×47×10 εκ. Η εξωτερική του πλευρά είναι ελαφρώς κατεργασμένη ενώ όλες οι εσωτερικές επιφάνειες της ημιστεγασμένης πρόσοψης είναι λειασμένες με επιμέλεια. Η θύρα, σχεδόν ωοειδής, έχει μέγιστο ύψος 85 εκ. Εξωτερικά στέφεται από δύο επάλληλα, λεπτά αψιδώματα. Το πλάτος του τόξου της κυμαίνεται από 11 εκ. μέχρι 19 εκ. και στο κάτω τμήμα υπάρχει εγκοπή διαστάσεων: 10×5×7 εκ., ασφαλώς για το κλείσιμο (πίν. 6β). Ανάλογη διαμόρφωση εισόδου με ωοειδή θύρα, ανεξάρτητου λαξευτού τάφου της ΠΕΣ, απαντάται στο Ovchevo, νότια του Kurdjali της Βουλγαρίας[15].

Ο θάλαμος είναι κυκλικός με εμβαδόν 4 μ² και ύψος 2 μ. (πίν. 6α). Έχει μεγαλύτερη διάμετρο 2,50 μ. και μικρότερη 2,20 μ. Ανεβαίνοντας στενεύει και καταλήγει σε τραπεζοειδές άνοιγμα. Οι εσωτερικές κυρτές επιφάνειες επίσης έχουν δεχτεί προσεγμένη λείανση. Το δάπεδο αποτελείται από πατημένο χώμα. Πρός την πλευρά της θύρας αναπτύσσονται περιμετρικά της τέσσερις διαδοχικές κάμαρες, η μία από τις οποίες έχει λαξευτεί βαθύτερα. Μέχρι τα άκρα της και από την είσοδο υπάρχει χαμηλό θρανίο, ύψους 4-6 εκ. Το στοιχείο του θρανίου παρατηρείται και σε άλλους λαξευτούς τάφους της ελληνικής Θράκης, π.χ. στους Ασκητές[16] ή στα Πετρωτά[17].

Ο βράχος του τάφου και εξωτερικά παρουσιάζει επεμβάσεις, σε μικρό-

14. *P. Delev*, Problems of the Thracian megalithic culture, Pulpudeva, 3 (1978), 190.
15. *R. Hoddinott*, The Thracians, London 1981, 79, εικ. 71.
16. ΑΔ, 26 (1973-74), 818.
17. *D. Triandaphyllos*, Les monuments megalithiques en Thrace occidentale, Pulpudeva, 4 (1980), 159.

τερο όμως βαθμό. Κοντά στο έδαφος έχει σκαφτεί κυκλικά. Ο περίγυρός του συμπληρώνεται με λεκάνες, αυλάκια και άλλες κατασκευές που ίσως λειτουργούσαν ως σήματα ή χρησίμευαν σε νεκρικές τελετές.

Η χρονολόγηση των λαξευτών τάφων παρουσιάζει δυσκολίες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στο Shiroko Pole της βόρειας Ροδόπης, βρέθηκε κεραμεική του 9ου-8ου αιώνα π.Χ., δηλαδή αντίστοιχη με την εμφάνιση των dolmens[18]. Η παραπάνω ένδειξη συμπίπτει με την επιφανειακή κεραμεική του λόφου Τσιφλίκι.

Το αρχιτεκτονικό σχήμα θυμίζει την εκφορική παράδοση των μυκηναϊκών θόλων. Αυτή την εποχή στη γεωμετρική Ελλάδα εξακολουθεί να εμφανίζεται ο τύπος του θολωτού τάφου, ήδη όμως από την ΥΕΙΙΙΓ υπάρχουν ελάχιστα παραδείγματα στο κέντρο του μυκηναϊκού κόσμου ενώ αντίθετα διαδίδεται στην περιφέρεια[19]. Η έλλειψη αρχαιολογικών δεδομένων για την παρουσία των Μυκηναίων στην αιγαιακή Θράκη[20], παρά τις αναφορές του Ομήρου, προσδίδει ξεχωριστή σημασία στην ομοιότητα αυτή. Ο R. Hoddinott διακρίνει σε μία ομάδα μονόλιθων της Τροίας VI ένα υποθετικό δρόμο διάδοσης του μεγαλιθικού πολιτισμού της Ανατολικής Ροδόπης[21]. Πρόσφατα η D. Gergova αναζητώντας την εξέλιξη των ταφικών εθίμων στη Θράκη συνδέει την ΠΕΣ με νέα κοινωνική και πολιτική οργάνωση του πληθυσμού. Συσχετίζει μερικές νεκρικές συνήθειες της περιόδου με τους μύθους του Απόλλωνα, των Υπερβόρειων Παρθένων και του θανάτου του Ορφέα και θεωρεί τις ταφικές κατασκευές, κυρίως τους τύμβους, ως ένα είδος ηρώου[22]. Ωστόσο ούτε η Τροία ούτε οι μετακινήσεις κατά την Ύστερη και Ύστατη Εποχή Χαλκού, που υπονοούν οι πρώιμοι μύθοι, είναι αναγκαίες για να ερμηνευθεί το πρόβλημα της καταγωγής των ταφικών εθίμων της ΠΕΣ στην αιγαιακή Θράκη. Διαπιστώθηκαν επαφές των Μυκηναίων στη Θάσο και στην Ανατολική Μακεδονία, τόσο στα παράλια όσο και σε απομακρυσμένες

18. *P. Delev* 1978, 191.

19. *Κ. Συριόπουλος*, Εισαγωγή εις την αρχαίαν ελληνικήν ιστορίαν, οι μεταβατικοί χρόνοι από της μυκηναϊκής εις την αρχαϊκή περίοδο 1200-700 π.Χ., Αθήναι 1983, 394, 902.

20. *A. Harding*, The Mycenaeans and Europe, London 1984, 238, 266· *D. Samsaris*, Les influences Mycéniennes sur les Thraces, πρακτικά 4ου διεθνούς συνεδρίου Θρακολογίας: Thracians and Mycenaeans - 1984, Sofia 1989, 172. Ωστόσο ο *Ε. Τσιμπίδης-Πεντάζος* θεωρεί, από τα λίγα ευρήματα της 2ης χιλιετίας π.Χ., ότι κατά κάποιο τρόπο οι Μυκηναίοι έφτασαν στην παραλία της Μαρώνειας: Οικισμοί και θέσεις περιοχής Μαρώνειας, επίμετρο 2 στο: *Δ. Λαζαρίδη*, Μαρώνεια και Ορθαγόρια, Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 16, Αθήναι 1972, 1.

21. *R. Hoddinott*, Thrace, Mycenae and Troy, Pulpudeva, 5 (1982), 129.

22. *D. Gergova*, Thracian burial rites of Late Bronze and Early Iron Age, πρακτικά 4ου διεθνούς συνεδρίου Θρακολογίας: Thracians and Mycenaeans - 1984, Sofia 1989, 234 κ.εξ.

στην ενδοχώρα περιοχές[23], οπότε είναι αναμενόμενη ανάλογη διείσδυση στη γειτονική Δυτική Θράκη ή τουλάχιστον έμμεση επιρροή από την Ανατολική Μακεδονία.

Η διείσδυση αυτή δεν είναι απαραίτητο να εκδηλώθηκε με μόνιμη παρουσία ή στενή οικονομική συνεργασία. Πιθανώς να είχε ιδεολογική μορφή. Ίσως η κοινότητα της ΠΕΣ στο Τσιφλίκι Νίψας υιοθέτησε στοιχεία της προγενέστερης μυκηναϊκής ταφικής αρχιτεκτονικής και τα πρόβαλλε στη δική της κοινωνική οργάνωση. Η προσεγμένη κατασκευή του λαξευτού τάφου πρέπει να αποδωθεί στην τοπική άρχουσα τάξη. Εξάλλου και στους μυκηναϊκούς χρόνους οι ταφικοί θόλοι αναδεικνύουν την αριστοκρατία[24]. Η γνώση της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής και κοινωνικής οργάνωσης ενδεχομένως έφτασε μέσω της παράδοσης που δημιουργήθηκε από τη μακρόχρονη εμπορική δράση των περιπλανώμενων Μυκηναίων.

Στην αγροτική τοποθεσία «Δρυμός» εντοπίσαμε τέσσερις θέσεις (αριθ. 2, 3, 4, 5) σε κοντινή μεταξύ τους απόσταση.

2. *Δρυμός Α.* Κυκλοτερής βράχος με λαξευτό ηλιακό δίσκο μέσα στην κοίτη του ρέματος Τσάι, 3χλμ. ΒΑ του χωριού και δεξιά της γέφυρας του ποταμού (απόλυτο υψόμετρο 58μ.). Δημιουργείται ένα πέτρινο πλάτωμα σχήματος 3/4 κύκλου με διάμετρο Β-Ν 22μ. και Α-Δ 17,5 μ. (πίν. 7α). Στη θέση του κενού τεταρτημόριου υψώνεται πυραμοειδής βράχος. Σε διάστημα 3,30μ. από το κέντρο του πλατώματος βρίσκεται ένας ηλιακός δίσκος (πίν. 7β), από τον οποίο διασώζεται το Β ημικύκλιο και μέρος του Ν, με οριζόντια διάμετρο 50 εκ. και κάθετη 40 εκ. Ο δίσκος κατασκευάστηκε με τη λάξευση ενός αυλακιού, βάθους 8εκ.

Όλος ο χώρος δηλώνει ανθρώπινη επέμβαση. Στις κάθετες πλευρές του κυκλοτερούς βράχου διακρίνονται σπηλαιώδεις κόγχες (πίν. 7γ) και στους όγκους των όχθεων διάφορα χαράγματα. Η σύνθετη αυτή διαμόρφωση επιτρέπει να δεχτούμε ότι ο χώρος είχε ειδική λειτουργία, κατά πάσα πιθανότητα ήταν ένα ηλιακό ιερό, στο οποίο εκτός από λατρευτικές πράξεις ίσως γίνονταν και πρώιμες αστρονομικές παρατηρήσεις, κρίνοντας από το παράξενο γεωμετρικό του σχήμα.

Ανάγλυφα ή επίπεδα κυκλικά λαξεύματα, στραμμένα στην ανατολή, απαντώνται στις κορυφές της Ροδόπης, ελληνικής και βουλγαρικής, και ερμηνεύονται ως σύμβολα του ήλιου. Πιθανότατα ανήκουν σε υπαίθρια ηλια-

23. *Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη*, Η Μακεδονία στην εποχή του Χαλκού, κατάλογος έκθεσης: Αρχαία Μακεδονία, Αθήνα 1988, 20· *Κ. Ξανθοπούλου*, Η Μακεδονία κατά την Ύστερη Χαλκοκρατία και την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, δκτφ. μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη 1988, 118.

24. *J. Hooker*, Mycenaean Greece, London 1976, 86.

κά ιερά των Θρακών, όπου η προϊστορική ηλιακή λατρεία συνεχίστηκε με τη λατρεία του Απόλλωνα[25]. Οι ηλιακοί δίσκοι χρονολογούνται γενικά από τη μεταβατική περίοδο του τέλους της Εποχής Χαλκού - αρχής της ΠΕΣ και ύστερα[26]. Παρά το ότι δεν βρέθηκε κεραμεική πιστεύουμε πως μία χρονολόγηση μεταξύ 10ου και 8ου αιώνα π.Χ. είναι δυνατή, αφού όλες οι ενδείξεις από τα υπαίθρια ιερά με ηλιακούς δίσκους στην παράλια ζώνη της αιγαιακής Θράκης παρέχουν ανάλογα χρονολογικά δεδομένα[27].

3. *Δρυμός Β.* Ομάδα λαξευτών κατασκευών πάνω σε λοφίσκο (απόλυτο υψόμετρο 94,5 μ.), 200 μ. ΝΔ της θέσης αριθ. 2. Περιλαμβάνει: α) ανεξάρτητο βράχο (πίν. 8α) που στην άνω επιφάνειά του έχει σκαφτεί πιθοειδές όρυγμα 30×30 εκ. με τρία αυλάκια ροής μήκους 6-13 εκ. και πλάτους 6-7 εκ. β) κυκλική κατασκευή (πίν. 8β), 10μ. Α του προηγούμενου, με τρείς βαθμίδες και μία κόγχη στο ΒΔ άκρο του υψηλότερου επιπέδου γ) ημικυκλικές λεκάνες, λαξευμένες στο φυσικό βράχο.

Βαθουλώματα με αυλάκια για το υγρό, σκαμμένα σε μεγάλους ογκόλιθους, αναφέρονται από τη Zdravkova στην ορεινή Ροδόπη, στις πλαγιές του βουνού Svoboda. Χαρακτηρίστηκαν ιεροί λίθοι (sacrifical stones) και χρονολογήθηκαν με βάση το σύνολο του μεγαλιθικού υλικού της περιοχής στη 2η χιλιετία π.Χ.[28]. Τρείς λαξευμένες βαθμίδες σημειώθηκαν και στο ιερό της ΠΕΣ στον Άβαντα και αποδώθηκαν σε βραχώδη βωμό[29].

Και εδώ η βαθμιδωτή κατασκευή μπορεί να ερμηνευτεί ως βωμός ενώ ο βράχος με το πιθοειδές όρυγμα ίσως χρησίμευε για τη συλλογή υγρών κατά την τέλεση θυσιών.

4. *Δρυμός Γ.* Σύνολο κοιλοτήτων στο «Πλατάνι του Δρυμού», 3,5 χλμ. Α της Νίψας και 750 μ. ΝΑ του ηλιακού ιερού. Σε γήλοφο με απόλυτο υψόμετρο 60 μ. ανακαλύψαμε βράχο (πίν. 8γ) με διαφόρου μεγέθους κοιλότητες σε οριζόντια και κάθετη διάταξη. Μέρος του βράχου καταστράφηκε από τους κυνηγούς θησαυρών. Το σωζόμενο τμήμα έχει διαστάσεις 92×90 εκ. Μετρήσαμε περίπου 60 κοιλότητες διαμέτρου 2-8 εκ. και βάθους 1-3 εκ. Αντιπροσωπεύονται όλες οι ενδιάμεσες διαβαθμίσεις. Στη Ν πλευρά υπάρχει επίμηκες λάξευμα διαστάσεων 19×5 εκ.

5. *Δρυμός Δ.* Βράχια με κοιλότητες 3,5 χλμ. ΒΑ του χωριού, 750 μ. Β

25. *A. Fol. - I. Marazov*, Thrace and the Thracians, London 1977, 31.

26. *R. Hoddinott* 1981, 75. Χρονολόγηση των δίσκων του ηλιακού ιερού στο Παλαιόκαστρο, πάνω από το Hlyabovo.

27. *Δ. Τριαντάφυλλος* 1986, 60, 62.

28. *Z. Zdravkova*, Some newly-discovered megalithic monuments in the Rhodope mountains, Pulpudeva, 5 (1982), 201, 203.

29. *Δ. Τριαντάφυλλος* 1986, 62, εικ. 19.

του ηλιακού ιερού και αριστερά της ασφάλτου που οδηγεί από τη Νίψα στην Πεσσάνη (απόλυτο υψόμετρο 85 μ.). Οι κοιλότητες του Δρυμού Δ δείχνουν τυχαίες, δίχως να συνθέτουν συγκεκριμένους σχηματισμούς.

Κοιλότητες διαφόρων μεγεθών βρέθηκαν κοντά σε πολλές λοφώδεις ή ορεινές θέσεις της Ύστερης Εποχής Χαλκού και της ΠΕΣ στη Θράκη. Φαίνεται πως τις λάξευαν κοντά σε μεγαλιθικά μνημεία κάποιου υψόμετρου και σε άμεση σχέση με υπαίθριους χώρους λατρείας. Μέχρι σήμερα δεν έχει δοθεί μία κοινά αποδεκτή ερμηνεία τους εκτός από την περίπτωση της παράστασης αστερισμών, όπου υποστηρίζεται ότι δηλώνουν αστρική λατρεία παράλληλα με την ηλιακή ή λειτουργούν ως δείκτες της θέσης των άστρων, βοηθώντας στην κατανόηση των αλλαγών της εποχής ή του καιρού[30]. Πράγματι από την κανονικότητα, την ποικιλία και τη διάταξη που παρουσιάζουν οι κοιλότητες του Δρυμού Γ οδηγούμαστε στην υπόθεση ότι απεικονίζεται ένας κώδικας συμβόλων. Ωστόσο όλα τα σύμβολα δεν πρέπει απαραίτητα να τα ερμηνεύουμε και ως μαγικά-λατρευτικά. Εξίσου λογικό είναι να λειτούργησαν στα πλαίσια του οικονομικού προγραμματισμού της προϊστορικής κοινότητας, δηλ. να αντανακλούν την προσπάθεια του ανθρώπου να κατανοήσει τη φύση και παράλληλα να προγραμματίσει την οικονομική του επέμβαση σ' αυτή, όπως τις μικρομετακινήσεις των κοπαδιών (για τα αστρικά σύμβολα) ή τον υπολογισμό του αριθμού των ζώων (για τις απλές κοιλότητες).

Οι υπόλοιπες θέσεις επισημάνθηκαν στην περιοχή του εγκατελειμμένου οικισμού της Νίψας (αριθ. 8). Το Παλιοχώρι ή Δομούζ Δερέ (Ρέμα του Γουρουνιού), κατά το παλιό του όνομα, ανήκε στον Καζά Φερρών, είχε εκκλησία, σχολείο και το 1870 κατοικούνταν από 124 χριστιανικές οικογένειες όπως μας πληροφορεί ο ιατρός Μ. Μελίρρυτος[31].

6. *Πηγή του Αλωνιού.* Βραχογραφία μέσα στο Μακρύρρεμα, στις παρυφές του λόφου Άγιος Γεώργιος, 1250 μ. ΒΑ του Παλιοχωρίου, 2,5 χλμ. Β της Νίψας και ΒΑ της τοποθεσίας «Πηγή του Αλωνιού» (απόλυτο υψόμετρο 129 μ.). Σήμερα η ροή του νερού έχει αλλοιώσει αρκετά την όψη του ευρήματος.

Σε επικλινή βράχο με λεία επιφάνεια χαράχτηκαν τέσσερις ιχθυάκανθες, δύο με βόρειο προσανατολισμό, μία με ανατολικό και μία με νότιο (πίν.

30. *D. Triandaphyllos*, Archaeoastronomical and ethnoastronomical researches in Aegean Thrace, Archeologiceski institut i Muzej na Ban, Interdisciplinarin izsledvanija, XVII (1990), 131 κ.εξ.

31. *Μ. Μελίρρυτος*, Περιγραφή ίστορική καί γεωγραφική ὑπ' ἐκκλησιαστικήν ἔποψιν τῆς θεοσώστου ἐπαρχίας Μαρωνείας, α' ἔκδοση 1871, Θρακική Επετηρίδα, 1 (1980), 88, 104.

9α). Καλύτερα διατηρείται η πάνω αριστερά στο θεατή (πίν. 9β). Έχει μήκος 42 εκ. Δίπλα της υπάρχει ελλειψοειδές βαθούλωμα. Στο ανώτερο μέρος του βράχου διακρίνεται ημιτελής επίπεδος ηλιακός δίσκος (διαμ. 72 εκ., βαθ. 5 εκ.) και λίγο δυτικότερά του σπασμένο κυκλικό λάξευμα, ίσως πάλι από ηλιακό δίσκο.

Τμήματα ηλιακών δίσκων, κατασκευασμένα με την τεχνική του Δρυμού Α αλλά μεγαλύτερου πάχους, παρατηρούνται επίσης στα γύρω βράχια (πίν. 9γ). Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι, σύμφωνα με μαρτυρίες των ντόπιων, κοντά στο ρέμα βγάζαν μυλόπετρες. Έτσι, είναι πιθανό, ένα ποσοστό των στρογγυλών κατασκευών να οφείλεται σ' αυτή τη δραστηριότητα.

Το σχήμα της ιχθυάκανθας ή των επάλληλων γωνιών είναι γνωστό από την κεραμεική της ΠΕΣ στη Θράκη. Δημοσιεύτηκαν όστρακα με διακόσμηση εγχάρακτων ή εμπίεστων επάλληλων γωνιών[32], ακόμη με επάλληλες «νυχιές» ή «ημισελήνους»[33] που θυμίζουν ιχθυάκανθα.

7. *Πρώτια.* Βραχογραφία με ανθρώπινες μορφές στη θέση «Πρώτια» δίπλα στο Μακρύρρεμα, 500 μ. ΒΑ του Παλιοχωρίου και 3 χλμ. ΒΔ του οικισμού της Νίψας (απόλυτο υψόμετρο 185 μ.).

Ο βράχος, οριζόντιος στο έδαφος, έχει κυρτή φθαρμένη επιφάνεια 2×1 μ. Διαγράφονται, αχνά, τρεις εγχάρακτες σχηματοποιημένες ανθρώπινες μορφές με γραμμική απόδοση και στραμμένες προς την ανατολή (πίν. 10α). Το κεφάλι είναι μία αβαθής κοιλότητα, τα χέρια, σε έκταση, σχηματίζουν σταυρό με τον κορμό, τα δάκτυλα των χεριών έχουν καταστραφεί αλλά δηλώνονταν ακτινωτά. Τα πόδια είναι ανοιχτά και τα πέλματα υψώνονται ελαφρώς. Την ίδια περίπου στάση ακολουθούν όλες οι μορφές με μικρές αποκλίσεις. Οι διαστάσεις τους σε εκατοστά έχουν ως εξής:

	α	β	γ
διάμετρος κοιλότητας κεφαλιού	2,8	2	2
ύψος	17	13	16
άνοιγμα χεριών	20	17,5	18
κορμός	2	2	2
μήκος πέλματος	3	2,5	2,2
πλάτος χάραξης	1,5	1,5	1,2

Η πρώτη (πίν. 10β) βρίσκεται στο ΝΔ άκρο. Ιδιαίτερα τονίζεται ο αριστερός της αντίχειρας. Τα δάκτυλα της δεύτερης (πίν. 10γ), στο κέντρο του

32. *Δ. Τριαντάφυλλος* 1990, 688, σχ. 2,10 (Σμιγάδα Ν. Ροδόπης).

33. π.χ. βλ. *P. Detev*, Le tell Razkopanica, στον τόμο: Cultures préhistoriques en Bulgarie, Sofia 1981, 186, εικ. 58. Πρώτη στήλη - δεύτερη από το τέλος σειρά.

βράχου, δεν φαίνονται και τα πέλματα είναι κάθετα στα πόδια. Το δεξί πέλμα της τρίτης (πίν. 11α), στη ΒΑ γωνία, είναι κάθετο ενώ το αριστερό κλίνει προς τα πάνω.

Οι τεχνικές λεπτομέρειες των ανθρωπόμορφων σχεδίων και η στάση τους μοιάζουν πάρα πολύ με τις αντίστοιχες βραχογραφίες της Ροδόπης στο Γονικό[34], τη Μυρτίσκη[35] και ιδίως στη Ρούσσα του Ν. Έβρου, έχοντας όμως μικρότερη κλίμακα από τις τελευταίες. Και στη Ρούσσα το ανθρώπινο σχήμα είναι γραμμικό, το κεφάλι αποδίδεται ως κοιλότητα, τα χέρια τοποθετούνται κάθετα στο σώμα, τα δάκτυλα ακτινωτά, τα σκέλη ανοιγμένα και τα πέλματα στρέφονται πάνω ή αριστερά[36].

Η διάταξη των τριών μορφών δίνει την εντύπωση χορευτικής φιγούρας. Ίσως πρόκειται για καθημερινή σκηνή ή παράσταση τελετουργικού χορού. Ο Δ. Τριαντάφυλλος, που μελέτησε τις βραχογραφίες της Ρούσσας, θεώρησε πως εκφράζουν τη θρησκευτική ιδεολογία της προϊστορικής κοινότητας, υπέθεσε και αυτός ότι ορισμένες μορφές ταυτίζονται με χορευτές και χρονολόγησε τα βραχογραφήματα, σε σύγκριση με παραδείγματα από την Ευρώπη και τα Βαλκάνια, στον 13ο και 12ο αιώνα π.Χ.[37].

8. *Παλιοχώρι.*

9. *Της Βουλγάρας το ρέμα.* Ίχνη βραχογραφιών στο ρέμα της «Βουλγάρας», όπως ονομάζεται από τους ντόπιους, στους πρόποδες του λόφου Μεγάλος Ζυγός, 500 μ. ΒΔ του Παλιοχωρίου και 3,5 χλμ. ΒΔ της Νίψας (απόλυτο υψόμετρο 187μ.). Τα ίχνη εντοπίστηκαν στην απολεπισμένη επιφάνεια ενός ορθογώνιου σχεδόν βράχου (πίν. 11γ) και είναι ελάχιστα ορατά αφού το ρέμα μέχρι πρόσφατα ήταν ενεργό.

Σημειώσαμε σειρές παράλληλων κοιλοτήτων, αφηρημένα σχέδια, γεωμετρικά σχήματα, ζωόμορφα χαράγματα. Το πιο ενδιαφέρον βραχογράφημα, λίγα μέτρα αριστερά από τα παραπάνω, είναι δύο ανάγλυφα ημισφαίρια

34. *N. Moutsopoulos*, Tournée au Rhodope du sud et à Samothrace, πρακτικά 4ου διεθνούς συνεδρίου Θρακολογίας: Thracians and Mycenaeans - 1984, Sofia 1989, 248, 259, εικ. 12.

35. *Δ. Τριαντάφυλλος*, Φρούρια και οικισμοί στην ορεινή Ροδόπη, ανακοίνωση στο συνέδριο του ΙΜΧΑ: Η Θράκη - Ιστορία, Κοινωνιολογία, Ανθρωπολογία, Αρχαιολογία Τέχνη, Αλεξανδρούπολη 20-21/9/1991 (υπό δημοσίευση).

36. *Δ. Τριαντάφυλλος*, Μεγαλιθικά μνημεία (Dolmen) και βραχογραφίαι εις την Δυτικήν Θράκην, ΑΑΑ, 6 (1973), 249 κ.εξ.

37. Ό.π., 250, 252.

38. *Z. Zdravkova* 1982, 196.

39. *V. Mikov*, Skalni izobrazenija ota Balgarija, Izvestija na Balgarskija Archeologiceski Instituta, V (1928-29), 297 κ.εξ., εικ. 160· βλ. και γαλλική περίληψη: Gravures rupestres en Bulgarie, 307.

που συνδέονται μεταξύ τους με ευθεία γραμμή (πίν. 11β). Ανάγλυφα ημισφαίρια βρέθηκαν στη Βουλγαρία, στο Svoboda της Ροδόπης (2η χιλιετία π.Χ)[38], ενώ χωριστά και ενωμένα ημισφαίρια στο Karaguj της περιφέρειας Plévena (τέλος Εποχής του Χαλκού)[39].

Οι βραχογραφίες στο ρέμα της «Βουλγάρας» διαφέρουν από τις υπόλοιπες στην περιοχή της Νίψας. Ο βράχος τους είναι μαλακός και κιτρινωπός —οι προηγούμενες κατασκευάστηκαν σε γκριζοπράσινο και σκληρό πέτρωμα—, οι παραστάσεις είναι πιο σύνθετες, η χάραξη ελαφρύτερη και τα περιγράμματα, παρά την απλότητά τους, περιέχουν περισσότερες λεπτομέρειες. Αν εξαιρέσουμε τα ανάγλυφα ημισφαίρια, η τεχνοτροπία τους διαφοροποιείται από τα χαρακτηριστικά του μεγαλιθικού πολιτισμού της προϊστορικής Θράκης, που αναγνωρίσαμε στις άλλες θέσεις. Συγκρίνονται όμως με τις αφηρημένες και εικονιστικές βραχογραφίες του Παγγαίου, οι οποίες χρονολογούνται αόριστα από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού ως τη Βυζαντινή περίοδο[40]. Προσωπικά δεχόμαστε ότι αυτό το είδος βραχογραφημάτων είναι μεσαιωνικό ή και νεότερο γιατί συνήθως συναντάται γύρω από οικισμούς και νεκροταφεία της τουρκοκρατίας. Τέτοιες βραχογραφίες ίσως είναι προϊόντα της «δημιουργικής μοναξιάς» των κτηνοτρόφων την ώρα της βοσκής στο ύπαιθρο, όπως συμβαίνει με την ποιμενική ξυλογλυπτική[41].

10. Σλίβα. Κοιλότητες στο σχήμα της Μεγάλης Άρκτου, στη Β πλευρά του Μεγάλου Ζυγού και στην τοποθεσία «Σλίβα»[42], 1,5 χλμ. ΒΔ του Παλιοχωρίου και 4,5 χλμ. ΒΔ του σύγχρονου χωριού (απόλυτο υψόμετρο 225 μ.).

Οι φυσικοί όγκοι της περιοχής διαθέτουν πολλές λαξευτές κοιλότητες, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει ένας συνδιασμός από επτά που αποδίδει τη Μεγάλη Άρκτο (πίν. 12α). Απεικόνιση του αστερισμού της Μεγάλης Άρκτου με κοιλότητες παρατηρήθηκε σε αρκετά υψώματα της Ροδόπης της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και της ΠΕΣ. Στο «Μοναστήρι λόφος» του Άβαντα επισημάνθηκαν μέσα στα όρια του υπαίθριου ιερού[43].

40. *Χ. Παπουτσάκης*, Νέες απόψεις για τις βραχογραφίες στο Μακεδονικό χώρο, πρακτικά συνεδρίου: Αρχαία Μακεδονία ΙΙ - ΙΜΧΑ 1973, Θεσσαλονίκη 1977, 367.

41. Για την ερμηνεία της ποιμενικής ξυλογλυπτικής ως «δημιουργία της μοναξιάς» βλ. *Κ. Μακρής*, Το αντικείμενο καθημερινής χρήσης στους νεώτερους χρόνους, Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 3 (1979), 94.

42. Το τοπωνύμιο «Σλίβα» προέρχεται από το βουλγαρικό СЛИВА, που σημαίνει δαμασκανιά ή/και δαμάσκηνο. Τόσο αυτό όσο και το τοπωνύμιο «της Βουλγάρας το ρέμα» πρέπει να παρέμειναν από την εποχή (μέχρι το 1950) που στο Παλιοχώρι κατοικούσαν και Βούλγαροι.

43. *Δ. Τριαντάφυλλος* 1986, 62, εικ. 16.

III. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΗΣ ΝΙΨΑΣ

Ο περίβολος και ο λαξευτός τάφος στο Τσιφλίκι ανάγεται, από την κεραμεική και τις τυπολογικές συγκρίσεις, στον 9ο-8ο αιώνα π.Χ. Τα τυπολογικά παράλληλα των ιερών βράχων, των βωμών, των κοιλοτήτων και των βραχογραφιών δίνουν μία χρονολόγηση ανάμεσα στην Ύστερη Εποχή Χαλκού και την ΠΕΣ. Αλλά το υλικό σύγκρισης, που χρησιμοποιήσαμε, δεν είναι πολύ καλά χρονολογημένο γιατί επίσης προέρχεται από επιφανειακές έρευνες. Οι προϊστορικές θέσεις της Νίψας, όμως, μπορούν να θεωρηθούν ένα σύνολο δεδομένων με χρονική εξάρτηση, καθώς έχουν κοινό μεγαλιθικό χαρακτήρα και ορίζουν μία ενότητα οικισμένου χώρου ακτίνας περίπου 5χλμ. Αφού τα περισσότερα στοιχεία ανήκουν με βεβαιότητα στην ΠΕΣ, και ιδίως στο 10ο-8ο αιώνα π.Χ., δεχόμαστε αυτά τα πλαίσια για ολόκληρη την ομάδα των προϊστορικών μνημείων της Νίψας (πίν. 12β). Έτσι η Νίψα αποτελεί αναλογικά και χρονολογική πρόταση για τα όμοιά της μνημεία, όπως τους ιερούς βράχους και τις ανθρωπόμορφες βραχογραφίες του τύπου της Ρούσσας. Ειδικά στη Ρούσσα η άποψή μας ενισχύεται από την παρουσία dolmens με ανασκαφικά ευρήματα του 9ου-7ου αιώνα π.Χ.[44].

IV. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Όπως διαπιστώσαμε μόνο στο λόφο Τσιφλίκι, δηλ. σε μία από τις εννέα θέσεις (ποσοστό 11,1% - πίν. 13α) αναγνωρίζουμε οικιστική ή τουλάχιστον οικονομική χρήση. Οι υπόλοιπες οκτώ (ποσοστό 88,9%) συνδέονται με εξωπαραγωγικές συμπεριφορές, έχουν δηλ. ιδεολογικό περιεχόμενο. Η κατάσταση αυτή, μέσα στις δυνατότητες μιας πρώτης προσέγγισης, θέτει δύο προβλήματα. Το πρώτο αφορά το είδος της μη ιδεολογικής χρήσης του λόφου Τσιφλίκι και το δεύτερο τη δυσανάλογη παρουσία τόσων εξωπαραγωγικών σημείων.

α) Χρήση του χώρου στη θέση Τσιφλίκι

Η κατάταξη των υψωμάτων της Θράκης, που παρουσιάζουν στοιχεία ανθρώπινης δραστηριότητας από την ΠΕΣ, στον τύπο της «θρακικής ακρόπολης» εκτός από τυπολογική είναι έμμεσα και ερμηνευτική πρόταση, η οποία προκαταλαμβάνει, σχεδόν αυθαίρετα, την αρχαιολογική έρευνα[45]. Δεν είναι παρά μία εμπειρική παρατήρηση, που αγνοεί εξίσου το υλικό και

44. ΑΔ, 35 (1980), 432, πιν. 253, 254.

45. *Ν. Ευστρατίου*, Η ανασκαφή μιας γεωργοκτηνοτροφικής θέσης της Εποχής του Σιδήρου στην ορεινή Θράκη, Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 2 (1988), 517.

τη θεωρητική επεξεργασία του, αν εφαρμοστεί ως γενικό χωροοργανωτικό μοντέλο για την προϊστορική Θράκη. Πρόσφατες ανασκαφές στη θέση Τσούκα, στην ορεινή περιοχή της Σαρακηνής πάνω από την Κομοτηνή, έδειξαν ένα σύστημα οργάνωσης που στόχευε στην οικονομική εκμετάλλευση του χώρου —τα αρχιτεκτονικά δεδομένα δηλώνουν κτηνοτροφικό χαρακτήρα[46].

Ορισμένες θέσεις με αρκετό υψόμετρο μπορούν πράγματι να διαθέτουν αμυντικό προορισμό, όπως π.χ. ο «Κρεμαστός λόφος» (Ασάρ Τεπέ) της Σαρακηνής (υψ. 900 μ.)[47]. Για άλλες όμως, χαμηλότερες και χωρίς ισχυρή οχύρωση ή γεωγραφική σημασία, θα πρέπει να αναζητήσουμε δυναμικότερες ερμηνείες. Πιστεύουμε ότι η γεωμορφολογία είναι σημαντική παράμετρος του όλου προβλήματος. Για την περίπτωση της Ροδόπης θα προτείναμε το διαχωρισμό δύο ζωνών, της ημιορεινής και της ορεινής, όπου η ανθρώπινη εγκατάσταση ακολουθούσε διαφορετική λογική και ειδικές διαδικασίες. Στους πρόποδες υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον για τον έλεγχο των περασμάτων και την αποδοτική εκμετάλλευση των περιορισμένων καλλιεργήσιμων εκτάσεων ενώ στα ορεινά η «οχύρωση» ή η «στάνη» προσαρμόζεται σε άλλες περιβαλλοντικές ανάγκες. Συνεπώς ένας σχετικά μικρός ή και ανεπαρκώς προστατευμένος από τη φύση λόφος στα χαμηλά μπορεί να είναι «ακρόπολη», πιο ψηλά όμως ένα τέτοιο ανοιχτό ύψωμα να είναι καταλληλότερο στην κτηνοτροφική παραγωγή.

Η περιοχή της Νίψας ανήκει βέβαια στην κατηγορία της ημιορεινής ζώνης των παρυφών αφού οι θέσεις δεν ξεπερνούν την ισοϋψή των 225 μ. Το Τσιφλίκι, για διαφορετικούς πάντως λόγους απ' ότι ο «Κρεμαστός Λόφος», είναι δυνατό να θεωρηθεί «ακρόπολη» ή γενικότερα θέση κατοίκησης. Σ' αυτή την υπόθεση συνηγορεί, εκτός από τη στρατηγική του τοποθεσία, η ενισχυμένη οχύρωση και ο λαξευτός τάφος που πολύ δύσκολα θα μπορούσε να εξηγηθεί σε μία οικονομικού χαρακτήρα εγκατάσταση, όπως π.χ. σ' ένα «μαντρί».

β) Περιφερειακή οργάνωση του χώρου - μέθοδος

Το δεύτερο ζήτημα που μας απασχολεί εδώ είναι η περιφερειακή οργάνωση του χώρου. Χρησιμοποιήσαμε δύο μεθόδους ανάλυσης: α) την ορατή στο χάρτη συγκέντρωση θέσεων για ένα αρχικό διαχωρισμό ομάδων και β) τη στατιστική. Με τη στατιστική μετρήσαμε: 1) τη διασπορά του απόλυτου ύψους των θέσεων ώστε να εξακριβώσουμε αν οι αρχικές ομάδες υπο-

46. Ό.π., 519.

47. *Ν. Ευστρατίου*, Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στους ορεινούς οικισμούς της Ροδόπης, Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 1 (1987), 481 κ.εξ.

στηρίζονται στην πραγματικότητα από ανάλογο μικροπεριβάλλον και 2) τις μεταξύ των θέσεων αποστάσεις, υπολογίζοντας ένα μέσο όρο που κατόπιν συγκρίναμε, για να ελέγξουμε αν μία ή περισσότερες καταλαμβάνουν το κέντρο του οικισμένου χώρου, δηλ. στατιστικώς έχουν το μικρότερο μέσο όρο απόστασης από τις υπόλοιπες, οπότε θα αποτελούσαν και τις σημαντικότερες στο χωροοργανωτικό σύστημα της Νίψας.

Προτιμήσαμε την απλή περιγραφή της αριθμητικής σχέσης των αποστάσεων από την εφαρμογή ενός γενικού μοντέλου οργάνωσης του χώρου γιατί η πλειοψηφία αυτών κατασκευάστηκε με βάση πεδινές περιοχές ενώ η Νίψα είναι λοφώδης και συνήθως τα μοντέλα προϋποθέτουν ένα ζωτικό χώρο γύρω από τη θέση, υπολογισμένο εθνογραφικά ή μαθηματικά, χωρίς όμως να τον αναζητούν κατά περίπτωση ή να τον αποδεικνύουν. Ένα χωροοργανωτικό μοντέλο που στηρίζεται σε εθνογραφικά παράλληλα οφείλει να έχει πολύ συγκεκριμένη χρήση για να αποδώσει αξιόπιστα αποτελέσματα και, από την άλλη, τα θετικιστικά μοντέλα δεν καταγράφουν τις κοινωνικές δομές που παρεμβαίνουν στην πρακτική της χωροταξίας. Θεωρήσαμε λοιπόν πιο ουδέτερο ν' αφήσουμε τους αριθμούς να ορίσουν από μόνοι τους το πρόβλημα.

Ανάλυση

Το τοπογραφικό διάγραμμα δίνει τρεις ορατές συγκεντρώσεις θέσεων όπως ήδη φάνηκε από το περιγραφικό μέρος: α) το Τσιφλίκι, β) το υποσύστημα του Δρυμού που περιλαμβάνει τέσσερις θέσεις και γ) το υποσύστημα του Παλιοχωρίου, επίσης με τέσσερις. Η κατανομή του απόλυτου ύψους (πίν. 13β) επιβεβαιώνει, σε πρώτη φάση, τις τρεις ομάδες που διακρίθηκαν εμπειρικά. Το ερώτημα που προκύπτει αμέσως είναι αν μία και μόνο περιβαλλοντική σταθερά, όπως το ύψος, αρκεί για την ερμηνεία της οργάνωσης του χώρου. Προσπαθώντας να συνεχίσουμε τη διερεύνηση του ζητήματος και να δοκιμάσουμε τις αρχικές εντυπώσεις κατασκευάσαμε έναν πίνακα των χιλιομετρικών αποστάσεων μεταξύ των θέσεων (πίν. 14α) και συγκρίναμε την κατανομή του μέσου όρου (πίν. 14β). Παρατηρήσαμε ότι ο τελευταίος κυμαίνεται ανάμεσα στα 3 χλμ. και τα 4 χλμ. και η τιμή της τυπικής απόκλισης είναι ελάχιστη —μόλις 0,3 χλμ., δηλ. δεν πιστοποιούνται σοβαρές διαφοροποιήσεις. Τα αποτελέσματα αυτά δεν επιτρέπουν να δεχτούμε την ύπαρξη οικιστικού κέντρου, αντίθετα αναδεικνύουν μία εικόνα ομοιογένειας.

Οι προϊστορικές θέσεις της Νίψας βρίσκονται κατά μήκος του χειμάρρου Τσάι ή Μακρύρρεμα, δεξιά και αριστερά από τις όχθες του, μέσα σε πυκνή βλάστηση και δάσος, ορισμένα τμήματα του οποίου πρόσφατα εκχερσώθηκαν για αγροτοκαλλιέργειες. Κατά συνέπεια, αφού αναγνωρίσαμε ιδεολογικό χαρακτήρα στις θέσεις και ομοιογενή διασπορά τους στο χώρο,

μπορούμε να θεωρήσουμε όλη την περιοχή ως περιφερειακό —σε σχέση με το Τσιφλίκι— «ιερό άλσος», αφιερωμένο στην ηλιακή και αστρική λατρεία, του θρακικού φύλου των Κικόνων που σύμφωνα με τη φιλολογική παράδοση κατοικούσε στην παράλια ζώνη από τη λίμνη Βιστωνίδα μέχρι το δέλτα του ποταμού Έβρου. Το «ιερό άλσος» θα υπαγόταν στον έλεγχο του οικισμού στο Τσιφλίκι ή και άλλων κοντινών που ακόμη δεν εντοπίστηκαν.

Η παραπάνω χωροοργανωτική διάταξη θυμίζει, σ' ένα βαθμό, την οριοθέτηση της κοινωνικοποιημένης περιφέρειας του παραδοσιακού ελληνικού χωριού από εξωκκλήσια[48]. Και η Zdravkova για το μεγαλιθικό σύνολο του βουνού Svoboda προτείνει ανάλογη ερμηνεία. Πιστεύει ότι αποτελεί θρησκευτικό-τελετουργικό κέντρο των Θρακών[49]. Ο Όμηρος επίσης προσφέρει μία πολύ σημαντική μαρτυρία από την κικονική χώρα, στην οποία εντάσσονται τα προϊστορικά μνημεία της Νίψας, που συμβάλλει στην ερμηνευτική μας πρόταση. Αναφέρει ότι ο Μάρωνας, ο ιερέας του Απόλλωνα στην Ίσμαρο: *ὥκει γὰρ ἐν ἄλσεϊ δενδρήεντι Φοίβου Ἀπόλλωνος* (ι. 200-201). Θα σημειώναμε ιδιαίτερα τη σχέση του Απόλλωνα με την ηλιακή λατρεία και τα αντίστοιχα ηλιακά και αστρικά ευρήματα του «άλσους» της Νίψας.

V. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Οι Κίκονες στον Όμηρο (ι. 45-46) και στα Ορφικά Αργοναυτικά (*Κικόνεσσι πολυρρήνοισιν*, στχ. 78) παρουσιάζονται ως κτηνοτροφική φυλοομάδα με πλήθος γιδοπροβάτων και βοοειδών. Οι πληροφορίες των γραπτών πηγών, που είναι μεταγενέστερες από την ΠΕΣ και διαθέτουν μάλλον έμμεση γνώση της κοινωνίας των Κικόνων, δεν αρκούν βέβαια για να υποθέσουμε ότι η κοινότητα της ΠΕΣ στη Νίψα εξασκούσε ειδικευμένη κτηνοτροφία, δηλ. η τροφοπαραγωγή της βασιζόταν αποκλειστικά στην εκτροφή ζώων όπως στους παραδοσιακούς νομάδες. Οι σύγχρονες έρευνες για το θέμα της προϊστορικής κτηνοτροφίας, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κυρίως από τον P. Halstead στην ορεινή Πίνδο, έδειξαν πως το καταλληλότερο σύστημα προϊστορικής οικονομίας σε ορεινό περιβάλλον είναι το μικτό[50]. Πολύ περισσότερο στη λοφώδη περιοχή της Νίψας με τις μικρές κοιλάδες η στατική κτηνοτροφία θα έπαιζε οπωσδήποτε πρωτεύοντα ρόλο στην τροφοπρομήθεια, αλλά παράλληλα θα καλλιεργούνταν και περιορισμένες εκτάσεις, ώστε τελικά η κοινότητα να ήταν αυτάρκης με κλειστό οικονομικό σύστημα.

48. *Β. Νιτσιάκος*, Παραδοσιακές κοινωνικές δομές, Αθήνα 1991, 25.

49. *Z. Zdravkova* 1982, 202.

50. *P. Halstead*, Σημερινή και Προϊστορική ορεινή οικονομία στην Πίνδο, ανακοίνωση στο 6ο Διεθνές Συνέδριο για το Προϊστορικό Αιγαίο (υπό δημοσίευση)· του *ίδιου*, Present to past in the Pindhos: diversification and specialistation in mountain economies, Rivista di Studi Liguri, LVI (1990), 61 κ.εξ.

Το μοντέλο της κινητικής κτηνοτροφίας (transhumant pastoralism), που δέχτηκαν πολλοί αρχαιολόγοι[51] για τους προϊστορικούς πληθυσμούς των ορεινών και ημιορεινών ζωνών και προέκυψε από την εθνογραφική παρατήρηση των σύγχρονων νομάδων, προϋποθέτει εμπορικά κέντρα και αγορές για να διαθέτουν οι κτηνοτροφικές ομάδες τα προϊόντα τους, να τα ανταλλάσουν με προϊόντα φυτοκαλλιέργειας και να προμηθεύονται τα απαραίτητα για τη διαβίωση στο βουνό. Για παράδειγμα οι Σαρακατσάνοι της Θράκης και της Αν. Μακεδονίας —παλιότερα (1920-1940) υπήρχε εποχιακός σαρακατσάνικος καταυλισμός στο Δρυμό της Νίψας— χρησιμοποιούσαν ως κέντρο συναλλαγών τη Θεσσαλονίκη[52]. Ωστόσο, για την περίοδο που μας απασχολεί, εμφανίζονται στη Θράκη εμπορικές αγορές μόνο μετά την έλευση των ελλήνων αποίκων και συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Νίψας, μετά τη δημιουργία της Σαμοθρακικής Περαίας στον 7ο π.Χ. αιώνα.

VI. ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Συστηματική μελέτη των ιδεολογικών πληροφοριών που παρέχουν τα μνημεία ιδεολογικού περιεχομένου (κοιλότητες, ηλιακοί δίσκοι, βραχογραφίες, λαξεύματα, τάφος) πρέπει να γίνει συνολικά για τις παρόμοιες κατηγορίες ευρημάτων της Δυτικής Θράκης και σε συνδυασμό με τα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα της εποχής. Μέχρι στιγμής, αν και το ιδεολογικό υλικό της ΠΕΣ στη Θράκη είναι αρκετό, οι γνώσεις μας είναι αποσπασματικές και βασίζονται σε αμφίβολες μαρτυρίες των φιλολογικών πηγών επειδή δεν έχει ολοκληρωθεί η επεξεργασία του. Έτσι μία μεμονωμένη συζήτηση του παραδείγματος της Νίψας θα ήταν ίσως άκαρπη.

Μπορούμε όμως να σταθούμε στα ζητήματα μεθοδολογίας. Ο τρόπος χαρακτηρισμού μίας κατηγορίας ευρημάτων ως ιδεολογικά (θρησκευτικά, τελετουργικά, μαγικά κτλ.) με τυπολογικές συγκρίσεις, που και εμείς χρησιμοποιήσαμε, είναι αρκετά εμπειρικός. Πιστεύουμε ότι απαιτείται επαλήθευση και έλεγχος από θεωρητικές προσεγγίσεις. Ιδιαίτερα πρόσφορη μέθοδος στην περιοχή της Θράκης, καθώς κατοικείται ακόμα από παραδοσιακές φυλοομάδες όπως οι Πομάκοι ή οι Σαρακατσάνοι, είναι η εθνοαρχαιολογική αναζήτηση του προβλήματος της ιδεολογίας[53]. Θρησκευτικά

51. Βλ. π.χ. *Σ. Δάκαρης*, Η κτηνοτροφία στην αρχαία Ήπειρο, (πρυτανικός λόγος στις 28/11/76), Ιωάννινα 1976, 15 κ.εξ.· *R. Cribb*, Nomads in archaeology, Cambridge 1991, 12 κ.εξ. και τον ενδιαφέροντα τόμο: *O. Bar-Yosef - A. Khazanov* (εκδ.), Pastoralism in the Levant, Archaeological Materials in Anthropological Perspectives, Monographs in World Archaeology no 10, Prehistory Press 1992.

52. *Δ. Γαρούφας*, Οι Σαρακατσάνοι και η Θεσσαλονίκη, στον τόμο: Οι Σαρακατσάνοι - Β', Θεσσαλονίκη 1991, 18.

53. Για τη δυνατότητα εθνοαρχαιολογικής διερεύνησης των παραδοσιακών φυλοομάδων της Θράκης βλ. *Ν. Ευστρατίου*, Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη, Θρακική

λαξεύματα σε βράχια αναφέρονται στην εθνολογική και λαογραφική βιβλιογραφία της Θράκης. Χαρακτηριστικότερη είναι η λεγόμενη «πατημιά του Χριστού»[54]. Πρόκειται για λεκάνη σε βράχο έξω από τα όρια του χωριού στην οποία αποδίδονται ιαματικές ιδιότητες και τελούνται μαγικές πράξεις. Αξίζει να σημειωθεί πως τέτοιες λαξευτές λεκάνες στη Μαρώνεια βρίσκονται δίπλα σε οικισμούς της ΠΕΣ και ορισμένες από αυτές είναι πραγματι προϊστορικά λαξεύματα, ενταγμένα αργότερα στη λαϊκή λατρεία της Θράκης[55]. Η παράλληλη έρευνα των προϊστορικών και των λαϊκών-τελετουργικών λαξευμάτων, με εθνοαρχαιολογική οπτική, πιθανώς διευρύνει το πεδίο ερμηνείας των ιδεολογικών διαδικασιών που δημιούργησαν τα πρώτα.

VII. ΤΟ ΜΕΓΑΛΙΘΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΝΙΨΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΕΓΑΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ

Όπως τονίσαμε και στα προλεγόμενα της εργασίας μας το μεγαλιθικό σύνολο της Νίψας δεν αποτελεί απλώς μία νέα καταγραφή στον τοπογραφικό κατάλογο των προϊστορικών θέσεων της αιγαιακής Θράκης αλλά, ακριβώς επειδή παρουσιάζει ποικιλία ευρημάτων της ΠΕΣ σχετιζόμενων μεταξύ τους, η διεξοδική του μελέτη με σύγχρονη αρχαιολογική θεωρία και μέθοδο θα βοηθήσει ικανοποιητικά στην κατανόηση των κοινωνικών δομών των προϊστορικών Θρακών. Ακόμη, μετά την εκτεταμένη ερευνητική δραστηριότητα του Δ. Τριαντάφυλλου στην ελληνική Θράκη, η ανακάλυψη των θέσεων της ΠΕΣ στη Νίψα έρχεται να συνεισφέρει στο θέμα της γεωγραφικής κατανομής του μεγαλιθικού πολιτισμού της Ανατολικής Ροδόπης.

Μέχρι την περασμένη δεκαετία η αρχαιολογική έρευνα στη νότια Θράκη, ιδίως από την πλευρά της Βουλγαρίας, είχε εντοπίσει μεγαλιθικά μνημεία μόνο στο εσωτερικό της Ανατολικής Ροδόπης. Αντίθετα οι γραπτές πηγές που σώζονται για τους Κίκονες περιορίζονται στην παράλια ζώνη του ΝΑ τμήματος της αιγαιακής Θράκης, με αποτέλεσμα η σύνδεση του πολιτισμού των Κικόνων με τις μεγαλιθικές κατασκευές να είναι προβληματική[56]. Σήμερα γνωρίζουμε με σιγουριά ότι ο μεγαλιθικός πολιτισμός δεν

Επετηρίδα, 3 (1982), 117 κ.εξ. Ήδη από το 1980 βρίσκεται σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα εθνοαρχαιολογικής έρευνας στην ορεινή Ροδόπη με διευθύνοντα τον δρ. Ν. Ευστρατίου, βλ. *N. Efstratiou*, Prehistoric habitation and structures in Northern Greece - An Ethnoarchaeological Case study, BCH (Sup. XIX) 1987, 33 κ.εξ.

54. *Ε. Σαράντη-Σταμούλη*, Παραδόσεις της Θράκης, Θρακικά, 7 (1936), 245· *Κ. Ρωμαίος*, Το αρχαϊκώτερο στρώμα του λαϊκού πολιτισμού της Θράκης, πρακτικά Β΄ Συμποσίου Λοαγραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου - ΙΜΧΑ 1975, Θεσσαλονίκη 1976, 482 κ.εξ.

55. *Φ. Κωνσταντινίδης*, Η κάτω βρύση της αγοράς στη Μαρώνεια, λαϊκό προσκύνημα, Θρακική Επετηρίδα, 8 (1991), 391, 393.

56. *P. Delev*, Les Odryses et les Kikones: problems de geographie Historique, Pulpudeva, 4 (1980), 225.

περιορίζεται μόνο στο εσωτερικό της Θράκης αλλά επεκτείνεται και στα παράλια, στην κικονική χώρα του Έβρου.

VIII. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Κατά τη διάρκεια της επιφανειακής έρευνας εκτός από τις θέσεις προϊστορικού ενδιαφέροντος συλλέξαμε στοιχεία και για θέσεις της ύστερης αρχαιότητας, της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου στην αγροτική περιφέρεια της Νίψας. Παραθέτουμε έναν κατάλογο αυτών, ο οποίος, πιστεύουμε, θα είναι χρήσιμος σε μία μελλοντική έρευνα των ιστορικών φάσεων της περιοχής. Εντός παρενθέσεως μνημονεύουμε τη χρονολογία της παρατήρησης.

1. *Βοδολίβαδο*, Α του χωριού (7/3/1992). Στα αγροτεμάχια της τοποθεσίας «Βοδολίβαδο» παρατηρείται τροχήλατη άβαφη κεραμεική από αποθηκευτικούς πίθους και μικρά αγγεία, λυχνάρια ή πινάκια. Αρκετά όστρακα φέρουν πλαστικές ταινίες και σκούρο επίχρισμα. Χρονολογούνται στη ρωμαϊκή εποχή ή γενικότερα στην ύστερη αρχαιότητα.

2. Κοντά στη συνοικία «*Βλάχικα*», στη ΒΑ άκρη του οικισμού, βρέθηκε (Μάρτιος 1991) χάλκινο αρχαίο νόμισμα (διάμετρος 1,8 εκ.) πολύ φθαρμένο. Στην πρόσθια όψη παριστάνεται, πιθανώς, κεφαλή με κράνος σε κατατομή. Στην οπίσθια ιππέας με ανυψωμένο χέρι και άλογο που καλπάζει (ΑΜΚ).

3. *Τσιφλίκι Β.* Χωράφι Δημητρίου Μπάτζιου προς το Δωρικό. Κατά την άρωση του αγροτεμαχίου (7/1/1991) ήρθε στην επιφάνεια άβαφη κεραμεική: θραύσματα πίθων, διπλό πώμα πίθου, λαβές, πυθμένας μικρού αγγείου. Πιθανώς ύστερη αρχαιότητα. Ο ιδιοκτήτης αναφέρει αρχιτεκτονικά υπολείμματα.

4. *Αγία Τριάδα* της περιοχής «Πρώτια». Στη θέση αριθ. 4 βρίσκεται μικρή τούμπα-έξαρση με διάσπαρτο οικοδομικό υλικό. Μετά από εκσκαφή για αγροτικές εργασίες ανασύρθηκε ένας κίονας που μάλλον προέρχεται από παλαιοχριστιανική Βασιλική.

5. *Καλλιθέα*, ΒΔ του οικισμού. Ανακαλύφτηκε (1989) χάλκινο βυζαντινό νόμισμα της εποχής του Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ., διάμετρος 3,3 εκ.) πάνω σε λόφο, ύστερα από διάνοιξη βαθμίδας του δασαρχείου[57]. Στην πρόσθια όψη εικονίζεται κατά μέτωπο ο Ιουστινιανός κρατώντας σταυρό στο δεξί του χέρι. Συνοδεύεται από περιμετρική επιγραφή με το όνομα του αυτοκράτορα στη λατινική γλώσσα. Στην οπίσθια όψη αναγράφεται η αξία (Μ), ο τόπος κοπής (CON: Κωνσταντινούπολη) και η χρονολογία ANNO DVX

57. *Θ. Κούγκουλος* 1989, 29-30.

(560 μ.Χ.). Η προτομή του Ιουστινιανού αντιγράφει τα χρυσά σόλδια που έκοψε ο ίδιος (ΑΜΚ).

6. *Μεταβυζαντινός ναός Παλιοχωρίου* (πίν. 2,8). Τιμάται στη γένεση της Θεοτόκου. Ο αρχιτεκτονικός του τύπος, μονόκλιτη Βασιλική με δίρριχτη στέγη και υπερώο (πίν. 15α), είναι αρκετά συνηθισμένος στις επαρχίες της τουρκοκρατούμενης μεταβυζαντινής Ελλάδας. Στη νότια πλευρά, πάνω από την εξωτερική πύλη, σώζεται μέσα σε τυφλό αψίδωμα η χρονολογία 1844 (πίν. 15β). Δεν γνωρίζουμε αν αναφέρεται στην ανέγερση ή σε κάποια επισκευή. Το κωδωνοστάσιο είναι ανεξάρτητο, ύψους περίπου 13 μ. και σχήματος τετράγωνου πύργου, ακολουθώντας τη βυζαντινή παράδοση[58]. Το δάπεδο λίθινο. Το υπερώο, ο άμβωνας και το τέμπλο ξύλινα. Στα θωράκια του τέμπλου υπάρχουν ωραιότατες λαϊκές ζωγραφιές αγγέλων. Η Αγία Τράπεζα αποτελείται από τετράγωνη πλάκα μ' ένα μόνο κυλινδρικό πόδι. Αυτός ο τύπος τράπεζας είναι παλαιοχριστιανικός[59]. Ενδεχομένως ανήκει στην παλαιοχριστιανική περίοδο και μεταφέρθηκε στο μεταβυζαντινό ναΰδριο από κάπου αλλού, ίσως από την «Αγία Τριάδα». Οι εσωτερικοί τοίχοι έχουν καλυφθεί με ασβεστοκονίαμα. Διακρίνονται ωστόσο ίχνη προγενέστερων τοιχογραφιών. Η κεντρική αψίδα κοσμείται με τον Παντοκράτορα ενώ στον υπόλοιπο χώρο φαίνονται ανθέμια, αστέρια και άγγελοι σε σκούρο μπλε έδαφος. Μάλλον παριστανόταν έναστρος ουρανός, δηλ. πάλι ένα θέμα παλαιοχριστιανικής παράδοσης. Στο υπερώο βρήκαμε (καλοκαίρι 1988) αγιογραφημένο ύφασμα σε κακή κατάσταση με σκηνές από την Παλαιά, την Καινή Διαθήκη και τους βίους Αγίων. Στην πίσω όψη υπήρχε, μέσα σε φυτικό στεφάνι, χειρόγραφη επιγραφή (πίν. 15γ) που μπορεί να συμπληρωθεί ως εξής:

Χ : Θ... (Όνομα)	δηλ. (Ονοματεπώνυμο)
[Π] ΡΟCΚΥ [ΝΗΤΗC]	(Π)ροσκυ(νητής)
ΤΥ ΠΑΝ [ΑΓΙΥ]	του Παν(αγίου)
ΤΑΦΟ	Τάφου
ΑΠΟ ΑΝΔΡΙΑ [ΝΟ]	από Ανδρια(νού)
1857	1857

Το «από Ανδριανού» δηλώνει καταγωγή από την Αδριανούπολη. Κάποιος που επισκέφτηκε τους Άγιους Τόπους το 1857 αγόρασε το ύφασμα, πρόσθεσε την επιγραφή και το αφιέρωσε στο ναό.

Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 1993

58. *Γ. Σωτηρίου*, Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία, Αθήναι 1942, 502.

59. *Κ. Καλοκύρης*, Εισαγωγή εις την Χριστιανικήν και Βυζαντινήν Αρχαιολογία, η τέχνη ανατολής και δύσεως, Θεσσαλονίκη 1970, 58.

SUMMARY

PREHISTORIC RESEARCH AT NIPSA, PREFECTURE OF EVROS, AEGEAN THRACE

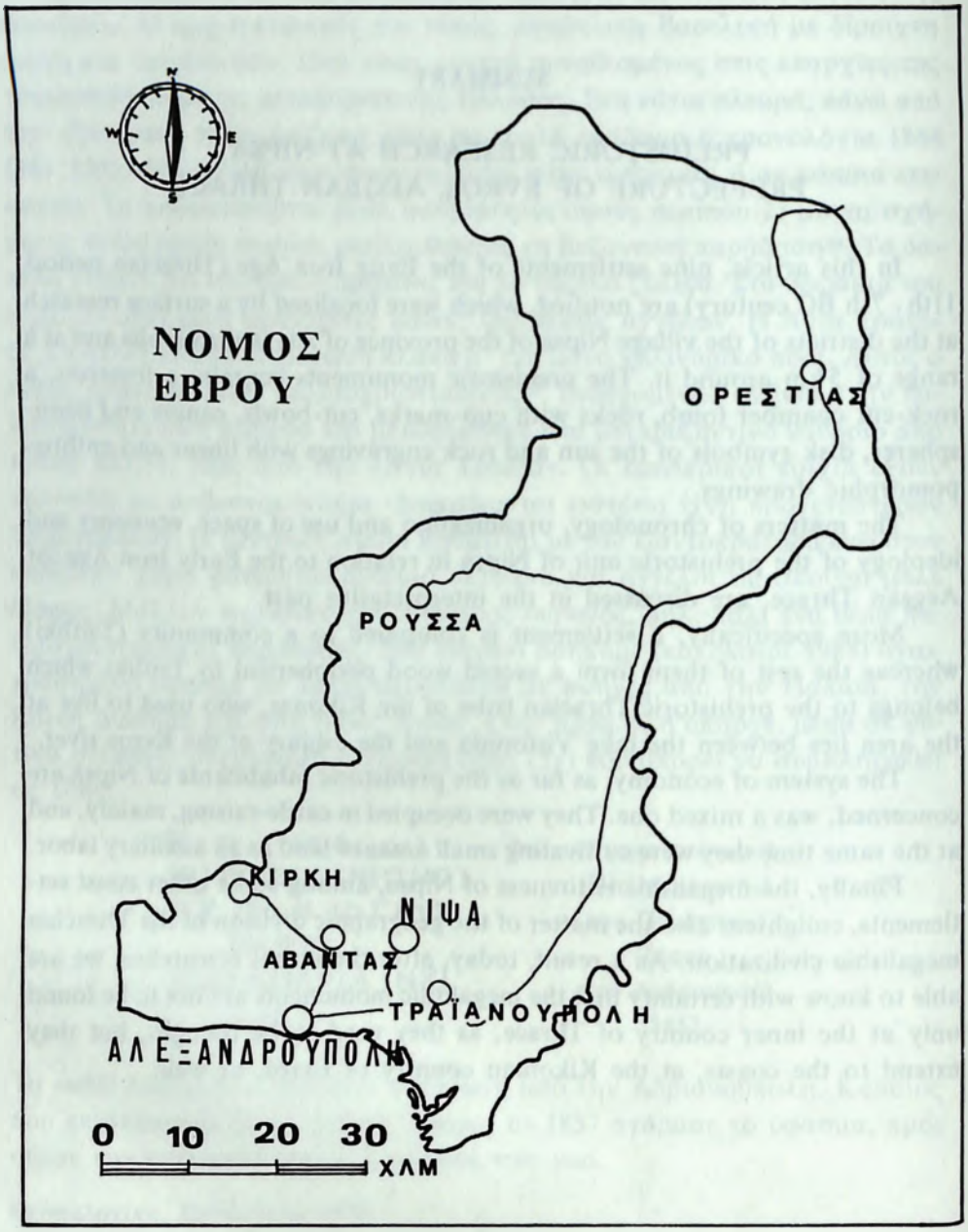
In this article, nine settlements of the Early Iron Age (Thracian period, 11th - 7th BC century) are notified, which were localized by a surface research at the districts of the village Nipsa of the province of Alexandroupolis and at a range of 5 km around it. The prehistoric monuments contain: a forteress, a rock-cut chamber tomb, rocks with cup-marks, cut-bowls, canals and hemispheres, disk symbols of the sun and rock engravings with linear and anthropomorphic drawings.

The matters of chronology, organization and use of space, economy and ideology of the prehistoric unit of Nipsa in relation to the Early Iron Age, of Aegean Thrace, are discussed in the interpretative part.

More specifically, a settlement is compared to a community (Tsifliki) whereas the rest of them form a sacred wood peripherical to Tsifliki which belongs to the prehistoric Thracian tribe of the Kikones, who used to live at the area lies between the lake Vistonida and the estuary of the Evros river.

The system of economy, as far as the prehistoric inhabitants of Nipsa are concerned, was a mixed one. They were occupied in cattle-raising, mainly, and at the same time they were cultivating small areas of land as an auxiliary labor.

Finally, the megalithic entireness of Nipsa, among some other coast settlements, enlightens also the matter of the geographic division of the Thracian megalithic civilization. As a result, today, after the recent researches, we are able to know with certainty that the megalithic monuments are not to be found only at the inner country of Thrace, as they used to be thought, but they extend to the coasts, at the Kikonian country of Evros, as well.

Νομός Έβρου. Σημειώνονται ορισμένες θέσεις της ΠΕΣ που αναφέρονται στο κείμενο.

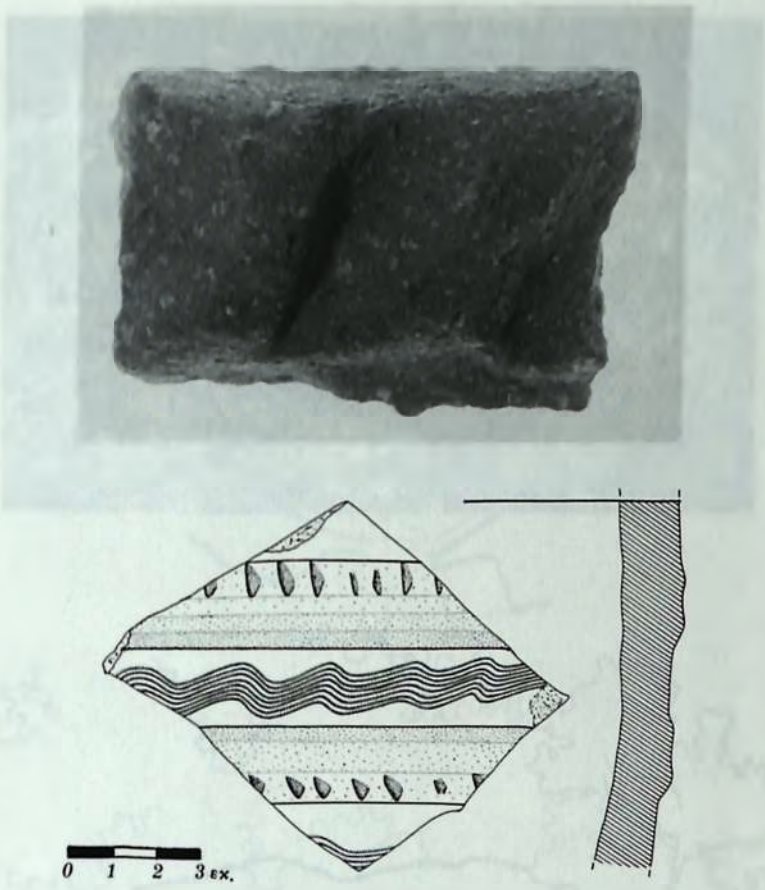
Τοπογραφικό διάγραμμα της έρευνας στην περιοχή Νίψας. 1. Τσιφλίκι, 2. Δρυμός Α, 3. Δρυμός Β, 4. Δρυμός Γ, 5. Δρυμός Δ, 6. Πηγή του Αλωνιού, 7. Πρώτια, 8. Παλιοχώρι, 9. Της Βουλγάρας το ρέμα, 10. Σλίβα.

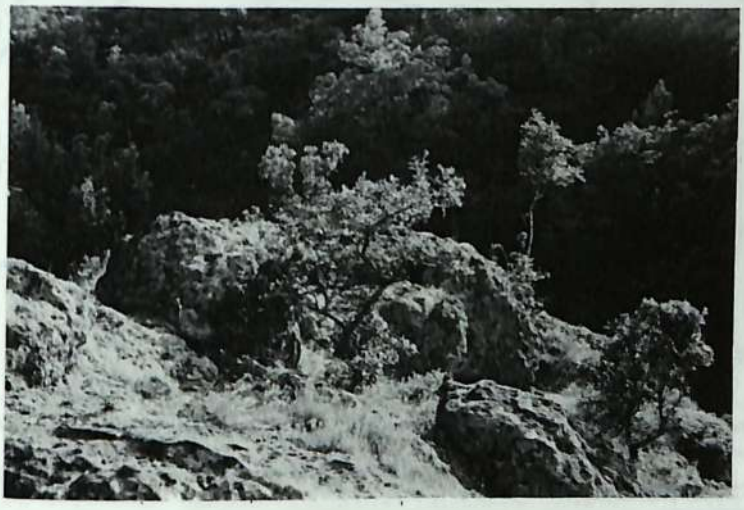

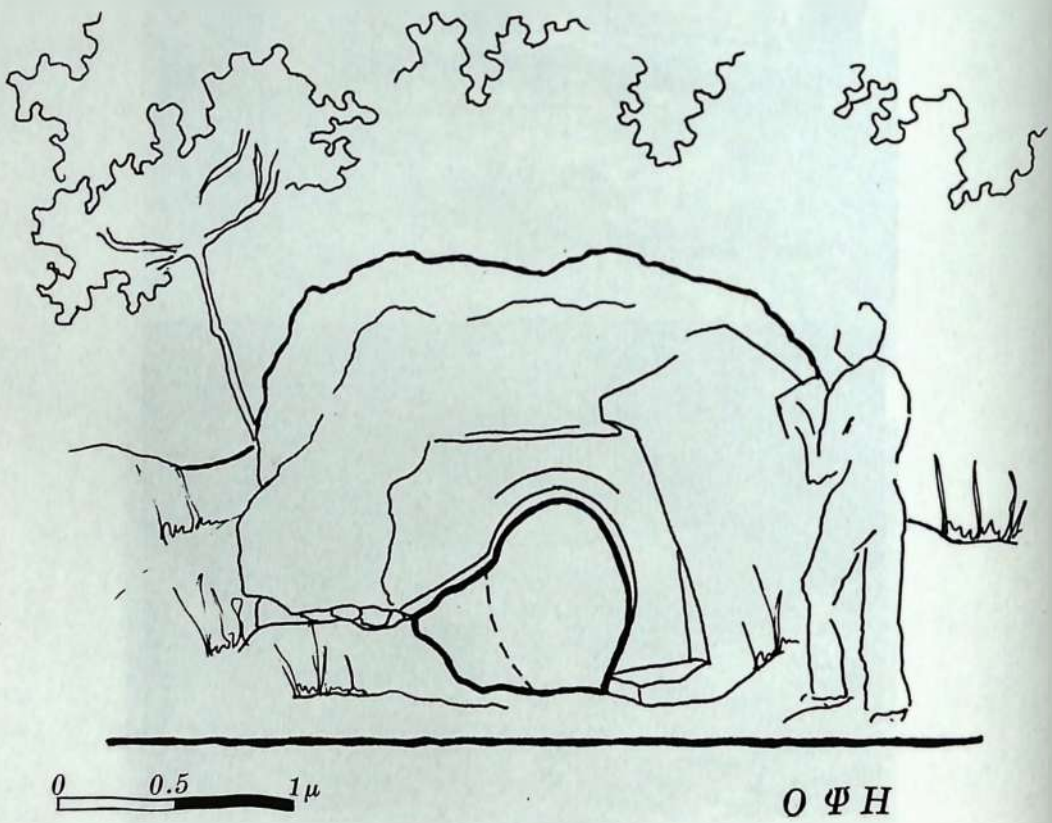
Τσιφλίκι: α) ο λόφος από ΒΔ, β) τμήμα τείχους στη Δ πλευρά, γ) λίθος από το τείχος.

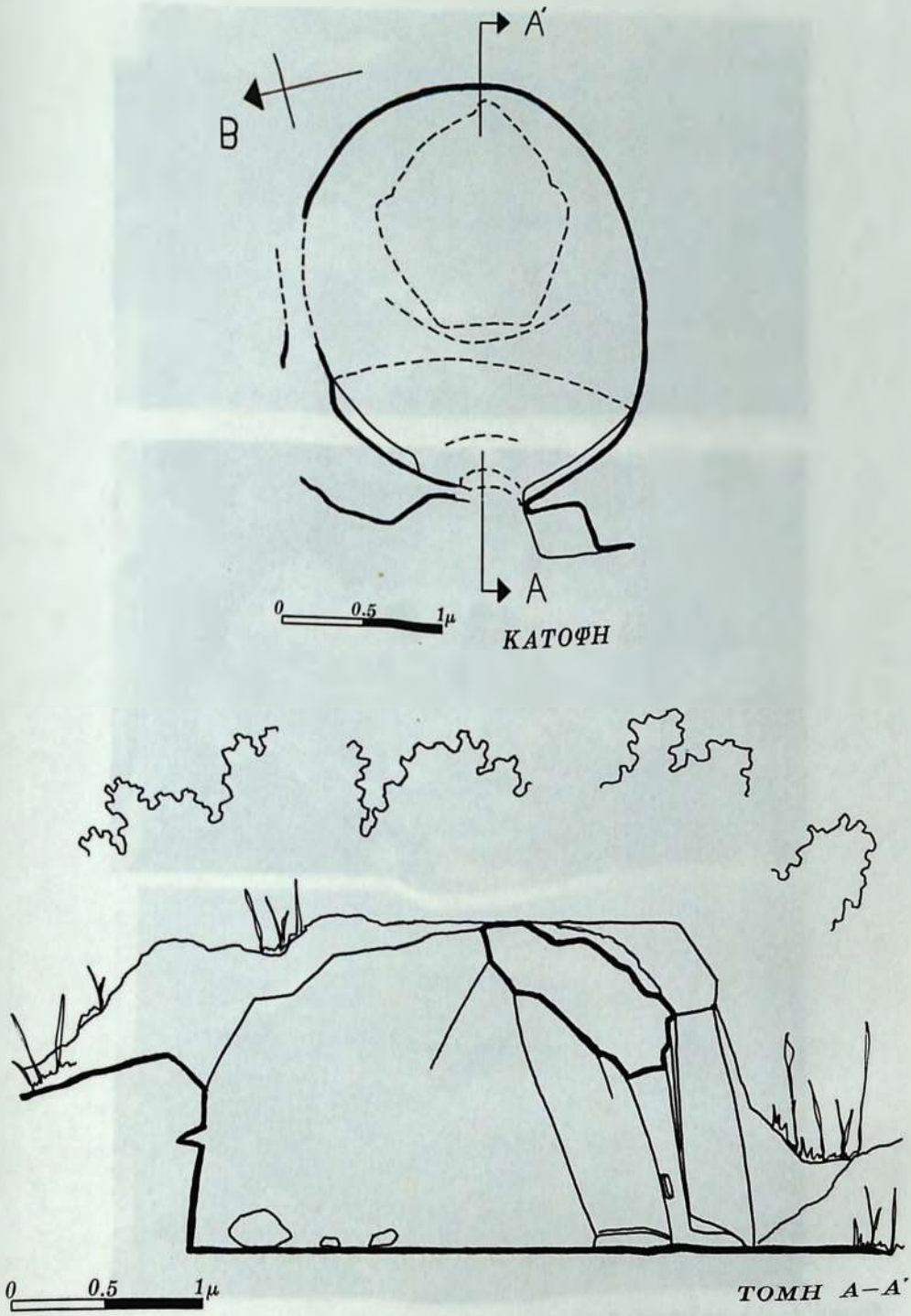

α) Όστρακο της ΠΕΣ με αυλακωτή-πλαστική διακόσμηση. β) μεσαιωνικό όστρακο. γ) η περιοχή του λαξευτού τάφου από ΝΑ.

Λαξευτός τάφος της ΠΕΣ: α) άνω τμήμα, β) όψη.

Λαξευτός τάφος της ΠΕΣ: α) κάτοψη, β) τομή.

Δρυμός Α: α) ο κυκλοτερής βράχος από Δ, β) ηλιακός δίσκος, γ) σπηλαιώδεις κόγχες στις κάθετες πλευρές του βράχου.

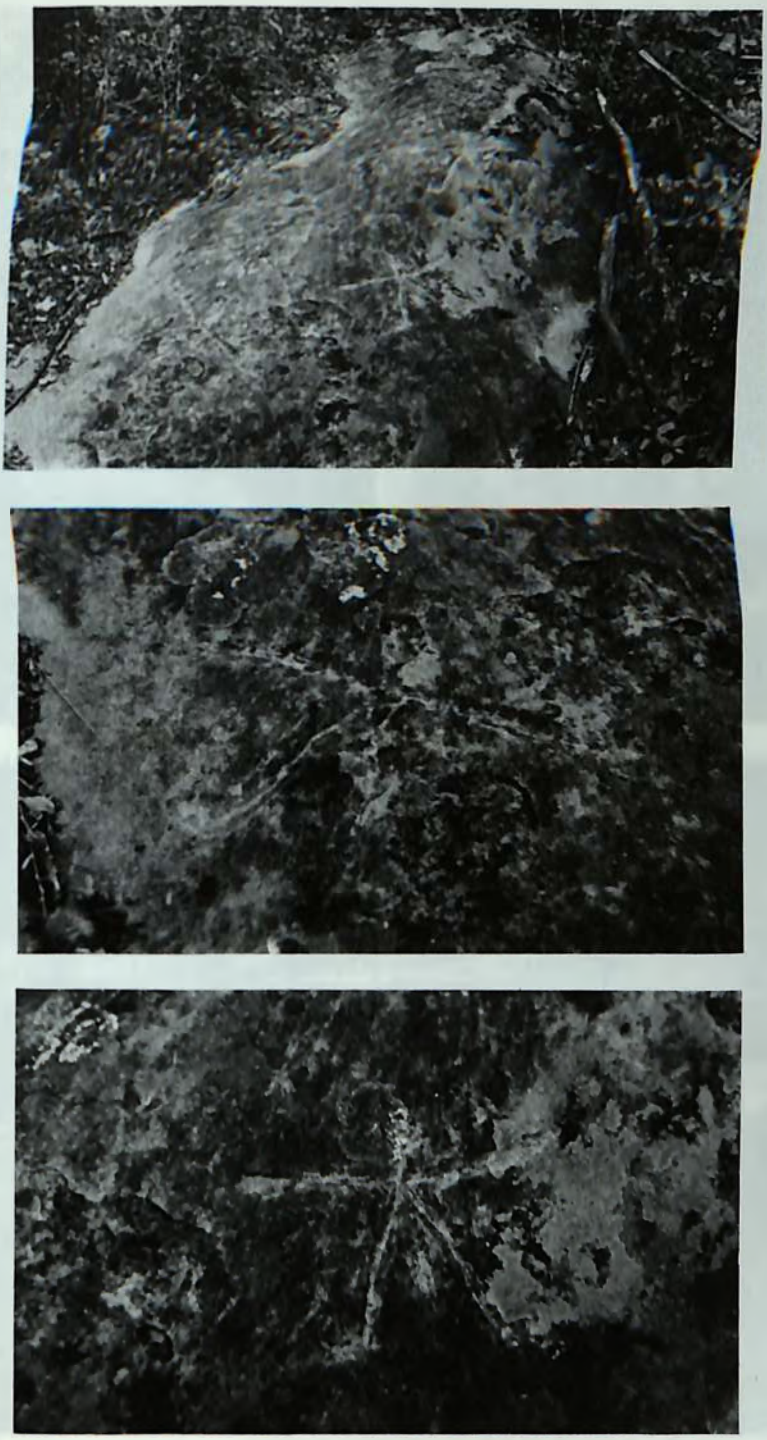
Δρυμός Β: α) βράχος με όρυγμα και αυλάκια ροής, β) λαξευτή κατασκευή με τρεις βαθμίδες και κόγχη. Δρυμός Γ: γ) βράχος με κοιλότητες.

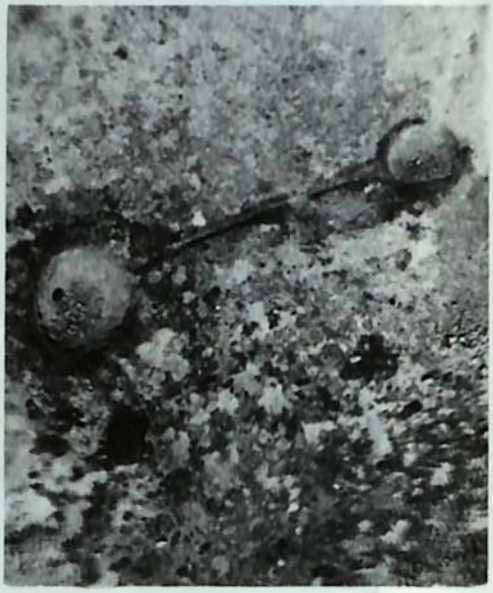

Πηγή του Αλωνιού: α) βραχογραφία με ιχθυάκανθες, β) λεπτομέρεια της άνω αριστερά ιχθυάκανθας, γ) «ηλιακός δίσκος».

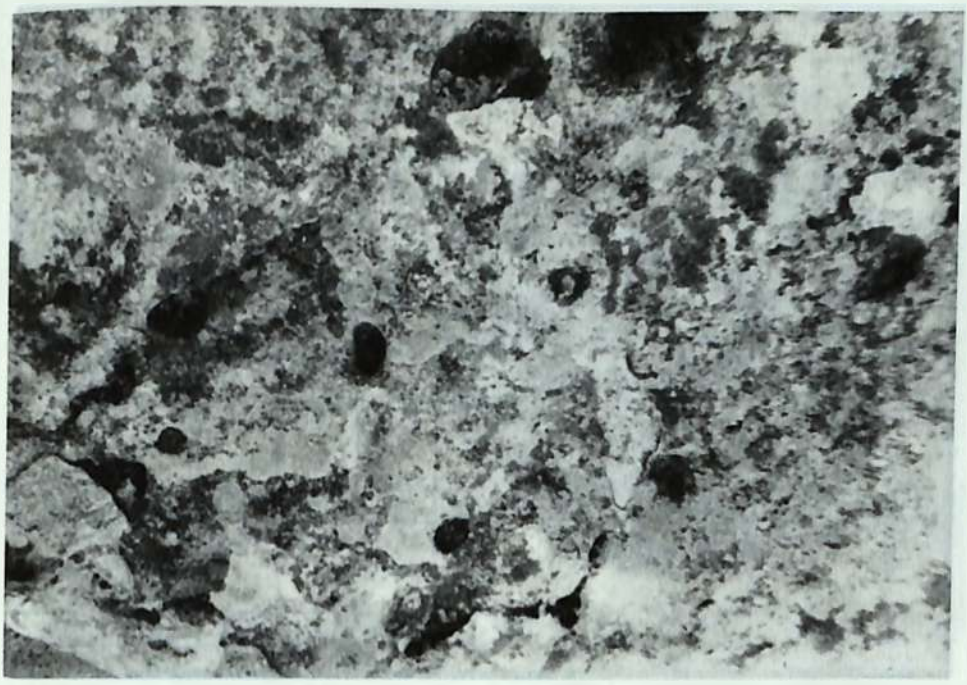
Πρώτια: α) βραχογραφία με ανθρώπινες μορφές, β) μορφή Α στο ΝΔ άκρο, γ) μορφή Β στο κέντρο.

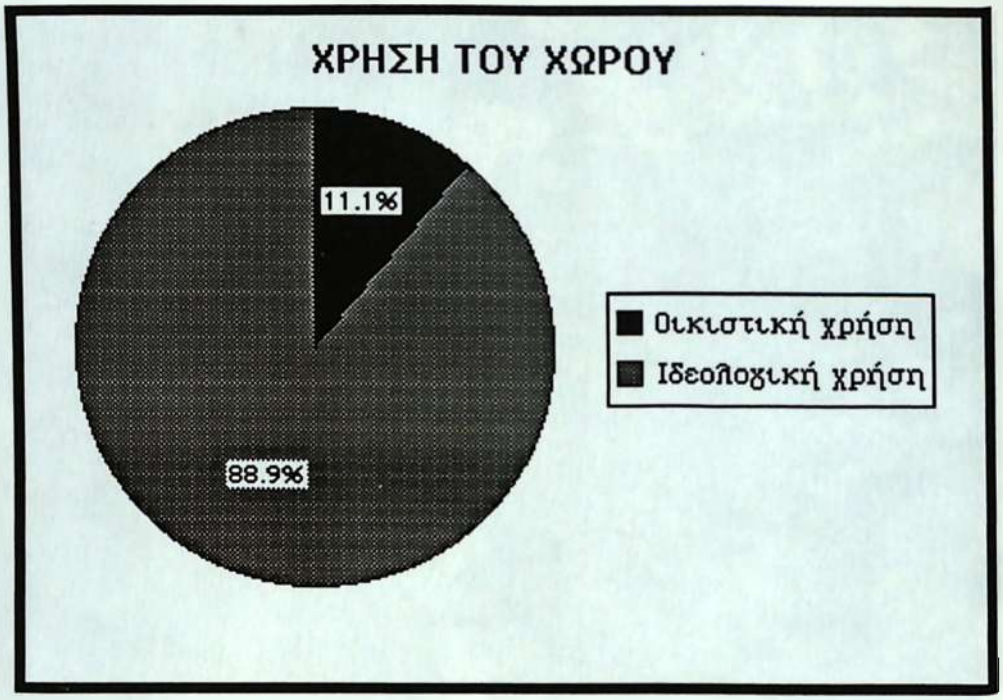
Πρώτια: α) μορφή Γ στο ΒΑ άκρο. Της Βουλγάρας το ρέμα: β) ανάγλυφα ημισφαίρια, γ) άποψη του χώρου από ΝΔ.

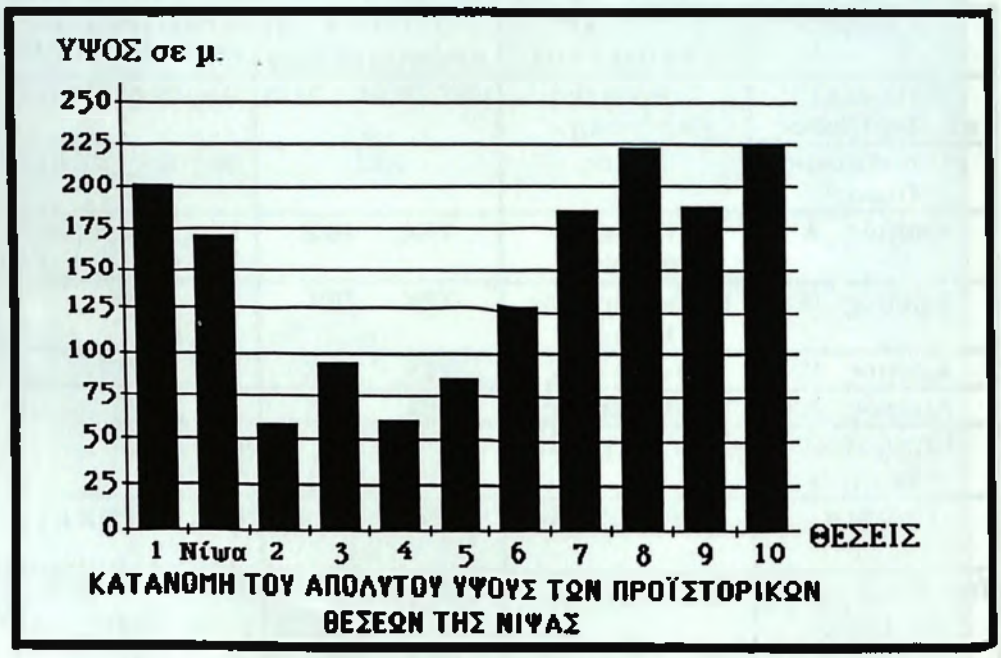

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΝΙΨΑΣ

ΘΕΣΕΙΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΟΣ	ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ
Τσιφλίκι α) Περίβολος	" Θρακική Ακρόπολη "	ΠΕΣ-ΡΩΜ. ΠΕΡ.	9ος-8ος πΧ.αι.
β) Λαξευτός Τάφος	Τάφος	ΠΕΣ	9ος-8ος πΧ.αι.
Δρυμός Α	Ηλιακός Δίσκος	ΥΕΧ - ΠΕΣ	10ος-8ος πΧ.αι.
Δρυμός Β	Ιερός βράχος, Βωμός	ΥΕΧ - ΠΕΣ	ΠΕΣ
Δρυμός Γ	Κοιλότητες	ΥΕΧ - ΠΕΣ	ΠΕΣ
Δρυμός Δ	Κοιλότητες	ΥΕΧ - ΠΕΣ	ΠΕΣ
Πηχή του Αλωνιού	Βραχογραφία	ΠΕΣ ;	ΠΕΣ
Πρώτια	Βραχογραφία	13ος - 12ος πΧ.αι	10ος-8ος πΧ.αι.
Της Βουλχάρας το Ρέμα	Βραχογραφία	ΥΕΧ-ΠΕΣ-ΒΥΖ.	ΠΕΣ ; - ΒΥΖ. ή ΝΕΟΤ.
Σλίβα	Κοιλότητες	ΥΕΧ - ΠΕΣ	ΠΕΣ

α) Σλίβα: κοιλότητες στο σχήμα της Μεγάλης Άρκτου, β) Χρονολογικός πίνακας των προϊστορικών θέσεων της Νίψας.

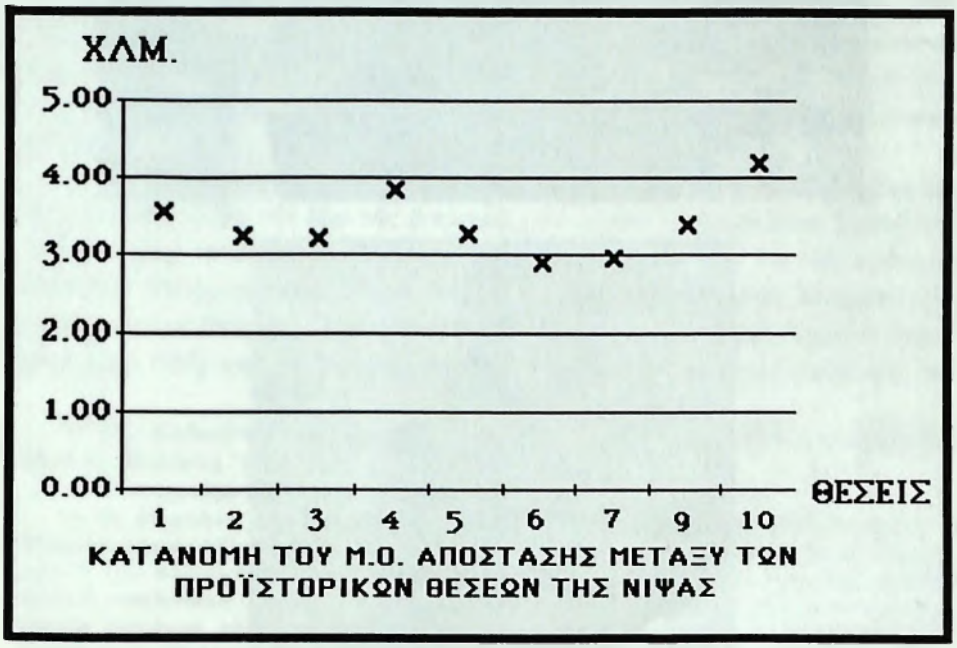

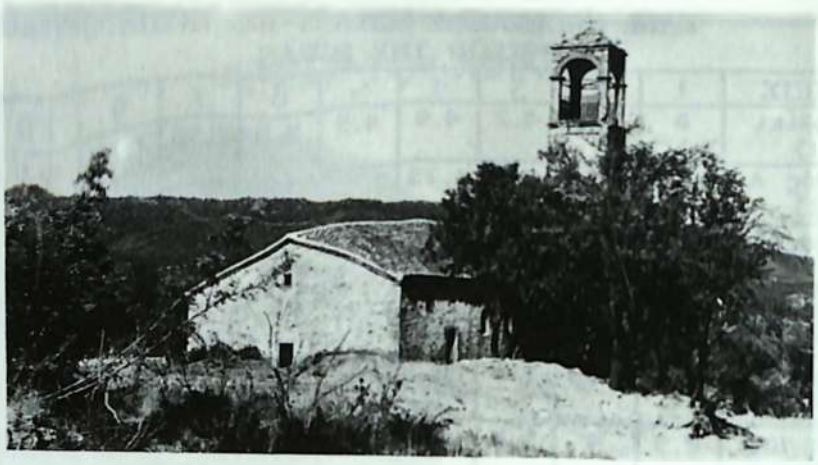
α) Χρήση του χώρου και β) κατανομή του απόλυτου ύψους στις προϊστορικές θέσεις της Νίψας.

ΧΛΜ. ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΝΙΨΑΣ

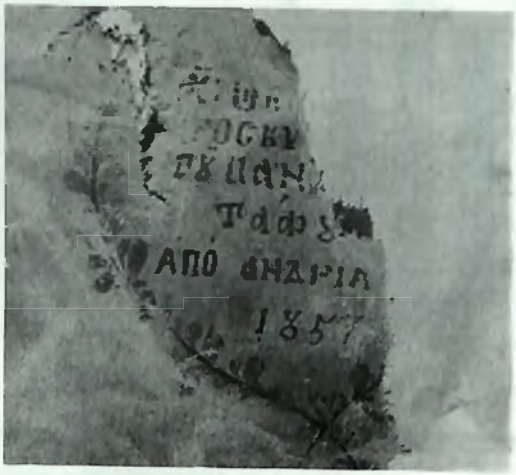
ΘΕΣΕΙΣ	1	2	3	4	5	6	7	9	10	Μ.Ο.
Τσιφλίκι (1)	0	4.4	4.2	4.9	4.5	2.5	2.15	2.35	3.5	3.56
Αρυμός Α (2)	4.4	0	0.2	0.75	0.75	4	4.5	5.25	6.25	3.26
Αρυμός Β (3)	4.2	0.2	0	0.85	0.9	3.9	4.45	5.15	6.2	3.23
Αρυμός Γ (4)	4.9	0.75	0.85	0	1.4	4.7	5.3	6	7	3.86
Αρυμός Δ (5)	4.5	0.75	0.9	1.4	0	3.65	4.3	5	5.95	3.30
Πηχή του Αλωνιού (6)	2.5	4	3.9	4.7	3.65	0	0.75	1.5	2.35	2.92
Πρώτια (7)	2.15	4.5	4.45	5.3	4.3	0.75	0	0.7	1.75	2.98
Της Βουλχάρας το Ρέμα (9)	2.35	5.25	5.15	6	5	1.5	0.7	0	1.2	3.39
Σλίβα (10)	3.5	6.25	6.2	7	5.95	2.35	1.75	1.2	0	4.2

α) Χιλιομετρικές αποστάσεις και β) μέσος όρος απόστασης των προϊστορικών θέσεων της Νίψας.

Ναός Παλιοχωρίου: α) άποψη από ΝΔ, β) η χρονολογία 1844 σε τυφλό αψίδωμα, γ) χειρόγραφη επιγραφή στην πίσω πλευρά αγιογραφημένου υφάσματος.

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΕΙΚΟΝΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ (Marmara Ereğlisi)

Ἡ περίφημη καί ἀξιολογότατη γιά τήν τέχνη τῆς ψηφιδωτῆς εἰκόνας (εἰκόνα σαρούτιν) Παναγία Ὁδηγήτρια (εἰκ. 1) ἀπό τήν Ἡράκλεια τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, λάφυρο τῶν Βουλγάρων στή διάρκεια τῆς ταραχώδους ἀρχῆς τοῦ αἰώνα μας φυλάσσεται σήμερα στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο τῆς Σόφιας ὡς Bulgarische Ikone. Γιά πρώτη φορά σημειώνεται στά 1898 ἡ ὕπαρξή της στήν Ἡράκλεια ἀπό τόν J. Strzygowski[1]. Ἡ ἀόριστη ἀναφορά τῆς ἴδιας εἰκόνας ἀπό τόν N. Kondakov[2] ὡς κωνσταντινουπολίτικης ὁδήγησε τήν K. Paskaleva νά κάνει σχόλια καί συγκρίσεις γιά τήν εἰκόνα τῆς Ἡρακλείας μέ ἕνα φωτογραφικό ἀπότυπό της στό βιβλίο τοῦ Kondakov, σά νά ἐπρόκειτο γιά δύο εἰκόνες, στίς ὁποῖες διαβλέπει ἕνα καί τό αὐτό ἐργαστήριο καί μάλιστα τό ἴδιο χέρι ἑνός καλλιτέχνη[3]. Φυσικά ἡ ἀπροσπέλαστη γιά τήν κ. Paskaleva ἑλληνική βιβλιογραφία καί ἴσως ἡ διάθεση γιά ἀπόκρυψη τῆς πραγματικῆς ἀλήθειας τήν ὁδήγησε σέ τέτοια παράλογα συμπεράσματα.

Στό *Ὁδοιπορικόν* τοῦ Γ. Λαμπουσιάδου διαβάζουμε: *Οἱ Βούλγαροι ἤδη εἶχον ἁρπάσει ὅλην τὴν ἔξω τῆς Β πλευρᾶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου* (τοῦ Ἀράπη τῆς Ἡρακλείας) *συλλογή, ..., ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφὰς καὶ σταυροὺς καὶ τὴν περίφημον ψηφωτὴν Μουχλιώτισσαν Παναγίαν (ἐκ τοῦ παρὰ τοῦ Φαναρίου Μουχλίου ὀνομασθεῖσαν) μὲ ἀπειλάς. Ὑπάρχει δὲ πρωτόκολλον παρὰ τῷ Σφηνιάρωφ ἐν Φιλιππουπόλει. Ἤδη καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἔχει ἐνεργήσει*[4]. Ἡ πληροφορία τοῦ Λα-

1. Die Kathedrale von Herakleia, Jahreshefte des Osterreichischen Archaologischen Instituts (Beiblatt), Wien 1898, σ. 23-26.

2. Ikonografija Bogomateri, II, Petrorgad 1915, σ. 198-9, καί πίν. 91.

3. *K. Paskaleva*, Die Bulgarische Ikone, Sofia 1981, σ. 64· «Nach der Abbildung der Konstantinopler Mosaikikone der Gottesmutter Hodegetria ... zu erteilen, ist sie identisch mit der hier besprochenen, so daß man sie der gleichen Werkstatt und sogar dem gleichen Meister zuschreiben könnte... Kondakovs Beschreibung der Ikone von Konstantinopel könnte durchaus auch fur die Marmaraereğlisi gelten. Außerdem sind für beide die Formung...». Νεότερη δημοσίευση τῆς εἰκόνας βλ. στοῦ *A. Boschkow*, Die Bulgarische Ikone, Sofia 1984, πίν. 69.

4. Θρακικά 15 (1941) 103.

Εικ. 1. Παναγία Ὁδηγήτρια ἀπό τήν Ἡράκλεια τῆς Θράκης. Ἡ εἰκόνα τοῦ ναοῦ τῆς Μουχλιώτισσας στήν Κωνσταντινούπολη.

μπουσιάδου εἶναι πράγματι ἐξαιρετικῆς σημασίας γιά τή μελέτη τῆς εἰκόνας. Πρῶτα πρῶτα τό Πατριαρχεῖο διεκδικεῖ τήν κυριότητά της, ὡς προερχόμενη ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη· δεύτερο ἡ ὀνομασία τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας ὡς Μουχλιώτισσας καθορίζει καί τό ναό, ἀπό τόν ὁποῖο ὡς σέμνυμα προέρχεται. Φυσικά δέν μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ πῶς μία λατρευτική εἰκόνα ναοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως βρέθηκε στήν Ἡράκλεια, ὥστε νά ἀναφέρεται ἐκεῖ ἀπό τόν Strzygowski στά 1898. Οἱ λόγοι μεταφορᾶς τῆς εἰκόνας ἀπό τό ναό τῆς Παναγίας Μουχλιώτισσας στήν Ἡράκλεια θά παραμείνουν ἴσως ἄγνωστοι· ἐκεῖνο ὅμως πού προέχει εἶναι ἡ ἀξιολόγηση ἑνός τόσο σπάνιου καί περίφημου ἔργου, βεβαιωμένα ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ ναός τῆς Παναγίας τῆς Μουχλιώτισσας (ἤ τῶν Μογγόλων) εἶναι ὁ μοναδικός βυζαντινός ναός τῆς Κωνσταντινουπόλεως (εἰκ. 2, 3), ὁ ὁποῖος παρέμεινε ὡς τίς μέρες μας ὑπό τόν ἔλεγχο τοῦ Πατριαρχείου. Ἀπό ἔγγραφο τοῦ πατριάρχη Καλλίστου τοῦ ἔτους 1351[5] ἀντλοῦμε τίς περισσότερες μαρτυρίες γιά τόν ὑφιστάμενο καί σήμερα ναό[6]. Ἡ Μαρία Παλαιολογίνα, νόθος κόρη τοῦ Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, στάλθηκε νά παντρευτεῖ ἀπό πολιτική σκοπιμότητα τοῦ πατέρα της, τόν ἀρχηγό τῶν Μογγόλων Χαλαοῦ (Hulagu). Λίγο μετά τήν ἄφιξή της ὁ Hulagu πεθαίνει στίς 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1265· ἔτσι ἡ Μαρία ἀντί τοῦ πατέρα παντρεύεται τό γιό Ἀπαγᾶ (Abaqa), ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔγινε χριστιανός· μετά τό θάνατο καί ἐκείνου στά 1281/2 ἐπιστρέφει στήν Κωνσταντινούπολη[7]. Ἡ Δέσποινα τῶν Μουγουλίων ἀγόρασε τότε ἀντί 4.000 ὑπερπύρων ἀπό τή Μαρία Δούκαινα Ἀκροπολίτισσα καί τό γαμπρό της Δημήτριο Κοντοστέφανο κτήματά τους στή συνοικία τοῦ Φαναρίου, στή θέση *τὰ Παναγίου*, μαζί μέ τό ναό, λουτρό καί κήπους, θέλοντας νά ἀποκαταστήσει τό χῶρο σέ γυναικεία μονή[8]. Ἡ ἴδια δέν ἵδρυσε ἀλλά φρόντισε γιά τήν ἀνακαίνιση τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου Παναγιωτίσσης (τῆς σημερινῆς Θεοτόκου τῶν Μουγουλίων - Μουχλιώτισσας) καί ἔκτισε

5. *Fr. Miklosich - J. Müller*, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, Vol. I, Vindobonae 1860, σ. 312-317.

6. Γιά τό ναό βλ. *Th. Matheus*, The Byzantine Churches of Istanbul, The Pennsylvania State University 1976, σ. 366-375.

7. Βλ. *A. Papadopoulos*, Versuch einer Genealogie der Palaiologen. 1259-1453, Speyer a. Rh. 1938, σ. 33 ἀρ. 54 καί *R. Janin*, La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Première partie. Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique. Tome III. Les églises et les monastères, Paris 1969, σ. 213.

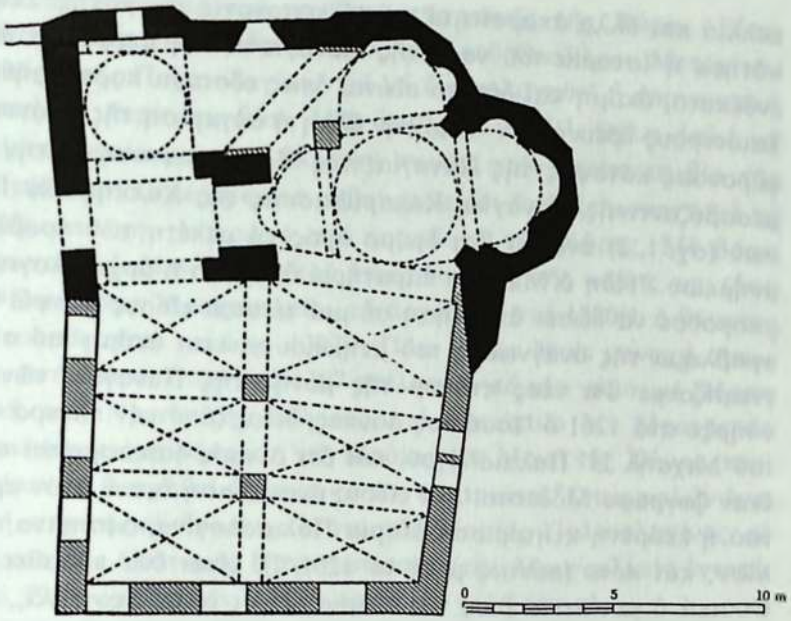
8. Βλ. *R. Janin*, ὅ.π., καί *D. Polemis*, The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography, London 1968, σ. 83-84. Γιά τούς Μαρία Δούκαινα Ἀκροπολίτισσα καί Δημήτριο Κοντοστέφανο πρβλ. καί Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, 1, Wien 1976, σ. 50 ἀρ. 525 καί Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, 6, Wien 1983, σ. 11 ἀρ. 13118.

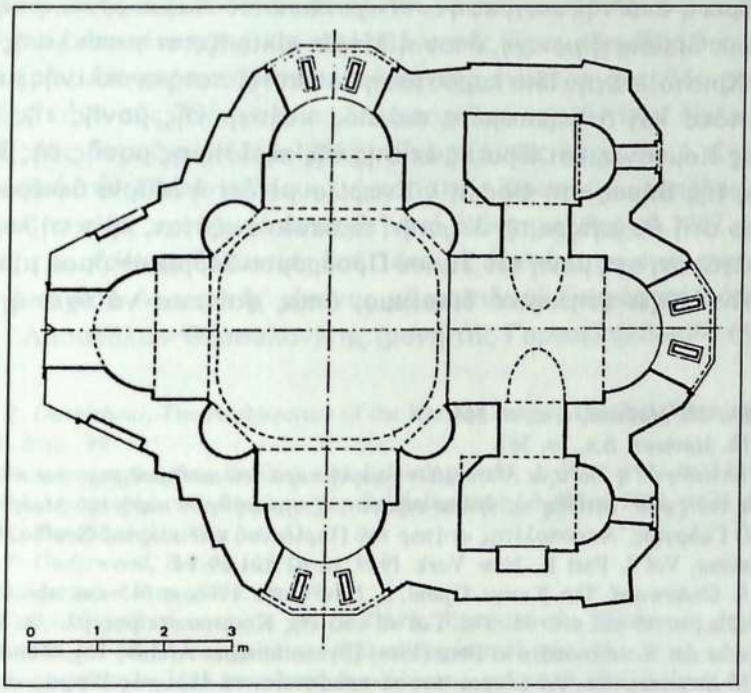
Εἰκ. 2. Γενικὴ ἄποψη τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Μουχλιώτισσας στὴν Κωνσταντινούπολη.

Εἰκ. 3. Ἡ βόρεια πλευρὰ τῆς Παναγίας Μουχλιώτισσας.

Σχ. 1. Κάτοψη τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Μουχλιώτισσας.

Σχ. 2. Κάτοψη τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Καμαριώτισσας στή Χάλκη.

κελλιά καί ἄλλα ἀπαραίτητα γιά τή λειτουργία τῆς μονῆς. Στήν πραγματικότητα ἡ ἱστορία τοῦ ναοῦ τῆς Παναγιωτίσσης μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στόν ἑνδέκατο, ἀκόμη καί δέκατο αἰώνα, ὅπως εὔστοχα παρατηρήθηκε ἀπό παλαιότερους ἐρευνητές[9]. Ἀπό τήν ἄλλη ἡ σύγκριση τῆς σπάνιας καί ἐνδιαφέρουσας κάτοψης τῆς Παναγίας τῆς Μουχλιώτισσας μέ τήν κάτοψη τῆς μεσοβυζαντινῆς Παναγίας Καμαριώτισσας τῆς Χάλκης τῶν Πριγκηπονήσων (σχ. 1, 2) ἀνοίγει ἕνα δρόμο πρός τή μελέτη τῶν προβλημάτων τοῦ μνημείου. Ἤδη ὁ Matheus παρατηρεῖ ὅτι μόνο ἡ ἀρχαιολογική ἔρευνα θά μποροῦσε νά δώσει ἀπάντηση σέ μιά τέτοιου εἴδους ὑποψία[10]. Βέβαια τό πρόβλημα τῆς ἀνάγνωσης τοῦ μνημείου γίνεται ἀκόμη πιό σύνθετο, ὅταν γνωρίζουμε ὅτι νέος κτήτωρ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Μαγουλίων ὑπῆρξε στά 1261 ὁ Ἰσαάκιος Δούκας, θεῖος (ἀπό τήν πλευρά τῆς μητέρας) τοῦ Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, καί ὅτι ὁ ναός διακοσμεῖται στά 1266 ἀπό ἕναν ζωγράφο Μόδεστο[11]. Τί εἴδους ἀνακαίνιση ἔκανε στόν προϋπάρχοντα ναό ἡ ἐπόμενη κτητόρισσα Μαρία Παλαιολογίνα, Δέσποινα τῶν Μουγουλίων, καί πότε (πάντως μετά τό 1281/2), εἶναι ἕνα πρόσθετο πρόβλημα. Φυσικά ὁ μετέπειτα βίος τῆς Μαρίας εἶναι τόσο σκοτεινός, ὅπως καί σέ περιπτώσεις ἄλλων σημαινόντων προσώπων τοῦ Βυζαντίου. Γιά παράδειγμα, ἔχουμε τήν τύχη νά ὑπάρχει προσωπογραφία της στόν ψηφιδωτό διάκοσμο τοῦ ἐσωνάρθηκα τῆς μονῆς τῆς Χώρας στήν Κωνσταντινούπολη, συνοδευόμενη ἀπό τήν ἐπιγραφή ...*Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ἡ κυρὰ τῶν Μουγουλίων Μελάνη ἡ μοναχή*, ὅπου ἡ Μαρία εἰκονίζεται γονυκλινής μπροστά στό Χριστό[12]. Στήν ἴδια παράσταση ἀπεικονίζεται γονυκλινής μπροστά στή Θεοτόκο καί ὁ βεβαιωμένα παλαιός κτήτωρ τῆς μονῆς τῆς Χώρας Ἰσαάκιος Κομνηνός καί ἱδρυτής ἐπίσης τῆς περίφημης μονῆς τῆς Κοσμοσωτείρας τῆς Βήρας στή Θράκη[13]. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ Μαρία ἀφιέρωσε ἕνα εὐαγγέλιο στή *Θεομήτορα τὴν Χωρινήν*, τό ὁποῖο σωζόταν, πρίν τή λεηλασία τῶν Βουλγάρων, στή μονή τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν[14]· ὅμως μία τέτοια δωρεά δέν ἐνέχει κτητορικό δικαίωμα, ὅπως φαίνεται νά ἔχει ἡ Μαρία

9. Βλ. *Th. Matheus*, ὅ.π., σ. 366.

10. *Th. Matheus*, ὅ.π., σ. 367.

11. *Ἐκτίσθη δὲ ἡ Παναγία Μαγουλίων χαμηλὴ παρὰ τοῦ πενθεροῦ μου. καὶ κατὰ τὴν θ΄ ἰνδικτιῶνα τοῦ ϛψοδ΄ ἐκτίσθη ὡς ὁρᾶται σήμερον, ἐζωγραφήθη δὲ παρὰ τοῦ Μοδέστου...*, Σ. Κουγέα, Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης κτήτωρ τοῦ Παρισινοῦ κώδικος τοῦ Σουΐδα, *Byzantina Metabyzantina*, Vol I, Part II, New York 1949, σ. 62 καί 69-74.

12. *P. Underwood*, The Kariye Djami, I, New York 1966, σ. 45 καί πίν. 36, 37b.

13. Ὅ.π., σ. 45 καί πίν. 36, 37α. Γιά τό ναό τῆς Κοσμοσωτείρας βλ. *St. Sinos*, Die Klosterkirche der Kosmosoteira in Bera (Vira) [Byzantinisches Archiv, 16], München 1985.

14. *Π. Παπαγεωργίου*, Αἱ Σέρραι καί τά προάστεια, τά περί τάς Σέρρας καί ἡ μονή Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, BZ 3 (1894) 326-327.

Παλαιολογίνα σέ ἕναν ναό τοῦ μεγέθους τῆς μονῆς τῆς Χώρας. Εἶναι ἁπλουστευμένος ὁ ἰσχυρισμός ὅτι κάποιος γιός τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου νυμφεύθηκε κόρη τῆς Παλαιολογίνας γιά νά δικαιολογηθεῖ ἡ προνομιακή ἀπεικόνισή της σέ περίοπτη θέση ἑνός λαμπροῦ ναοῦ[15]. Θέλω ἁπλά νά σημειώσω τήν ἀγνωσία μας ἀπό ἔλλειψη πηγῶν στόν μετέπειτα βίο τῆς Μαρίας, γιά τήν ὁποία πρώτη φορά μαθαίνουμε ὅτι ὑπῆρξε μοναχή μέ τό ὄνομα Μελάνη ἀπό τήν ἐπιγραφή στό ψηφιδωτό τῆς Χώρας. Μέ βάση κάποιους ἀόριστους ὑπολογισμούς τοῦ ἔτους θανάτου τῆς κόρης της (ἀπό τόν Ἀπαγᾶ) Θεοδώρας Ἀραχαντλοῦν, τό ἀργότερο στά 1320[16], ὁ θάνατος τῆς Μαρίας τοποθετεῖται μετά τό 1307[17]. Πότε ἄραγε ἔγινε μοναχή, ὅπως ἀπεικονίζεται στή Χώρα, ὅταν στά 1307 στέλνεται γιά νέο γάμο, μέ Πέρση αὐτή τή φορά, στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας, γιά τόν ὁποῖο δέν ξέρουμε ἄν ἔγινε[18]; Ὁπωσδήποτε ἡ παράσταση τῆς Μαρίας στή Μονή τῆς Χώρας (περί τό 1320)[19] πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς νεκρικό της πορτραῖτο. Ὅπως καί ἄν ἔχει τό πρᾶγμα, ἡ κτητορική δραστηριότητα τῆς Μαρίας Παλαιολογίνας σέ σχέση μέ τό ναό τῆς Θεοτόκου Παναγιωτίσσης (τῶν Μουγουλίων) ἐντοπίζεται μετά τό 1282 καί ὡς τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 14ου αἰ.

Ἡ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας θεωρεῖται ὡς ἔργο τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 13ου αἰ. ἀπό τήν κ. Paskaleva[20]. Ἡ γενικότητα μιᾶς τέτοιας πρότασης δέν καλύπτει βέβαια τήν ἔρευνα, ἐφόσον στίς ἀρχές τῆς προτεινόμενης ἱστορικῆς περιόδου διαφαίνονται τά σπέρματα τῆς ἐπερχόμενης παλαιολόγειας ἀναγέννησης καί στό τέλος τῆς ἴδιας περιόδου διαμορφώνονται πλήρως τά χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς ἀναγέννησης. Μέ τήν πρώτη ματιά ἡ εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας δέν μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ δίπλα στή ζωγραφική τῆς Sopočani (1263-1268)[21]. Γνωρίζοντας τώρα ὅτι ἡ εἰκόνα προέρχεται ἀπό τήν Παναγία Μουχλιώτισσα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ χρονολόγησή της θά πρέπει νά ἐνταχθεῖ στό διάστημα ἀπό τό 1282 μέχρι καί τό τέλος τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 14ου αἰ. Πιό ἐπισταμένοι συσχετισμοί τοῦ ζωγραφικοῦ ὕφους τῆς εἰκόνας μέ ψηφιδωτά ζωγραφικά σύνολα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης (μονή τῆς Γοργοεπηκόου)[22], τῆς μονῆς

15. *R. Ousterhout*, The Architecture of the Kariye Camii in Istanbul, Washington 1987, σ. 33 καί σημ. 99.

16. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, 1, Wien 1976, σ. 115 ἀρ. 1129.

17. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, 9, Wien 1989, σ. 75 ἀρ. 21395.

18. *A. Papadopoulos*, ὅ.π., σ. 33.

19. *P. Underwood*, ὅ.π., σ. 15.

20. Bulgarische Ikone, ὅ.π., σ. 64.

21. Γιά τό σερβικό μνημεῖο βλ. *V. Djuric*, Byzantinische Fresken in Jugoslawien, München 1976, σ. 54-57 καί χρήσιμη βιβλιογραφία στή σημ. 41.

22. *Α. Ξυγγόπουλου*, Ἡ ψηφιδωτή διακόσμησις τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953.

Εικ. 4. Ἐντοίχιο ψηφιδωτό ἀπό τό ναό τῆς Παναγίας Μουχλιώτισσας.

τῆς Χώρας καί τῆς Παμμακαρίστου στήν Κωνσταντινούπολη[23] καθιστοῦν πιθανότερη τήν πρόταση χρονολόγησης τῆς εἰκόνας στή δεκαετία 1300-1310.

Λανθάνει στή διεθνή βιβλιογραφία ἤ δέν τονίσθηκε ὅσο ἔπρεπε ἡ ὕπαρξη ἐντοίχιου ψηφιδωτοῦ προερχόμενου ἀπό τό ναό τῆς Παναγίας τῆς Μουχλιώτισσας (εἰκ. 4)[24]. Τώρα προστίθεται καί μία λατρευτική εἰκόνα τοῦ

23. *P. Underwood*, ὅ.π. καί *H. Belting - C. Mango - D. Mouriki*, The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at Istanbul [Dumbarton Oaks Papers, 15], Washington 1978.

24. Τό ψηφιδωτό πρωτοδημοσίευσε ὁ *Γ. Σωτηρίου*, Ψηφιδωταί εἰκόνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 11 (1936) 76-81. Βλ. ἀκόμη καί *S. Bet-*

ἴδιου ναοῦ. Τά στοιχεῖα αὐτά δέν βεβαιώνουν, ἐνθαρρύνουν ὅμως τήν ὑποψία, ὅτι τά παχιά ἐσωτερικά κονιάματα τοῦ ναοῦ ἔχουν ἀποκρύψει ἀπό βέβηλα ὅμματα ἕναν πλούσιο ψηφιδωτό διάκοσμο, κτητορικό ἔργο τῆς Μαρίας Παλαιολογίνας. Μήπως τώρα τά σεπτά πατριαρχεῖα ἔχουν τό χρέος νά ἀποδώσουν στήν ἔρευνα τό ναό τῆς Παναγίας Μουχλιώτισσας, γιά τόν ὁποῖο τόσα πράγματα εἶναι πιθανά; Μία ἀπό τίς πιθανότητες εἶναι νά δικαιωθεῖ ἡ εὐχή πρός τή Θεοτόκο τῆς κτητόρισσας Μαρίας Παλαιολογίνας· *Ἀλλ' εὐμενῶς μοι, παμβασιλίς, προσέχου, / ἃ Σοὶ προσάγω σὺν ζεούσῃ καρδίᾳ, / εἰ καὶ τέως πέφυκεν οὐ κατ' ἀξίαν, / καὶ πρὸς μονὰς σκήνου με τὰς οὐρανίους, / πρὸς τὴν ἀγήρω τῆς Ἐδὲμ κατοικίαν*[25].

tini, Un inedito mosaico del periodo paleologo a Constantinopoli, Atti del V Congresso di studi bizantini 2 [Studi bizantini e neoellenici, 6], Roma 1940, σ. 31-36.

25. *Π. Παπαγεωργίου*, ὅ.π., σ. 327.

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Δημοσιεύονται ἐδῶ δύο πατριαρχικά ἔγγραφα καί ἕνα ἔγγραφο τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως, τά ὁποῖα ἔχουν σχέση μέ τή νεότερη ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Θράκης. Τά ἔγγραφα προέρχονται ἀπό δωρεές πρός τό Βυζαντινό Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν καί περίληψή τους δημοσίευσε ὁ *Δ. Πάλλας*, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Περίοδος Γ΄, τ. 2 (1933) α-οα΄.

Ι. ΠΡΑΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΤΟΥ Γ΄

Πατριαρχική Πρᾶξις *Φεβρουάριος 1797, Ἰνδικτιῶνος 15ης*

Πρᾶξις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γερασίμου τοῦ Γ΄ καί τῆς συνόδου ἐκλογῆς τοῦ πρώην μητροπολίτου Βάρνης Φιλοθέου σέ μητροπολίτη Τορνόβου ἀντί τοῦ ἀπομακρυνθέντος Ματθαίου.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ. Τό σιγίλλιο σέ περγαμηνή κατατέθηκε στό Βυζαντινό Μουσεῖο ὡς δωρεά τῆς μονῆς Βρύσεως τῆς Σίφνου. Γραφή ἐπισεσυρμένη, μᾶλλον δυσανάγνωστη ἀλλά ἱκανοποιητικά ὀρθογραφημένη. Συντάκτης τοῦ μέ ὑψηλό γλωσσικό καί θεολογικό αἴσθημα προλογικοῦ κειμένου, πρέπει νά θεωρηθεῖ ὁ Ἀλέξανδρος Μάνος, μέγας λογοθέτης τοῦ πατριαρχείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Περίληψη τοῦ ἐγγράφου δημοσίευσε ὁ *Δ. Πάλλας*, ὅ.π., σ. νη΄, ὅπου ἀπό λάθος ἡ πρᾶξις θεωρεῖται τοῦ πατριάρχη Ἱερεμία τοῦ Δ΄ (1809-1813). Ἀντίγραφο τοῦ ἐγγράφου, συμπεριλαμβανόμενο στόν κώδικα Θ΄ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (σ. 100), γνώριζε ὁ *Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανός*, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Βορείου Θράκης καί ἐν γένει τῆς Βουλγαρίας ἀπό τῆς Ἁλώσεως καί ἑξῆς, Θρακικά 9 (1937) 181.

ΑΝΑΛΥΣΗ. Ὁ ὑπερόριος μητροπολίτης Τορνόβου Ματθαῖος ἀπομακρύνθηκε ἀπό τήν ἕδρα του καί τή θέση του κατέλαβε μέ τή συγκεκριμένη πράξη ὁ πρώην Βάρνης Φιλόθεος. Τό ἔγγραφο, μέ προστατευτικές γιά τόν κατέχοντα ἐπιταγές πρός τό πλήρωμα τῆς νέας ἕδρας, παραδίδεται στόν

νεοεκλεγέντα Φιλόθεο σέ δική του νόμιμη καί διηνεκή άσφάλεια.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ. Ὁ πρώην Σερρῶν Ματθαῖος ἐκλέγεται τό Δεκέμβριο τοῦ 1791 ὡς Τορνόβου καί ...*συμφορᾷ περιπεσών, ἀφῃρετο μὲν τὴν ἐπαρχίαν*... Τήν ἕδρα του κάλυψε (μέ τήν παρούσα πατριαρχική πράξη τοῦ 1797) ὁ Φιλόθεος πρώην Βάρνης. Πολύ σύντομα ὁ Φιλόθεος ἀποβάλλεται ἀπό τήν ἕδρα τοῦ Τορνόβου καί ὁ Ματθαῖος ἀποκαθίσταται στόν ἀρχικό του θρόνο τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1797 καί πεθαίνει ἐκεῖ στά 1802· βλ. *Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ*, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π., σ. 128, 132 καί 181-182. Τό ἔγγραφο μᾶς δίνει τά ὀνόματα ἀρκετῶν μητροπολιτῶν τῆς συνόδου· γιά τόν Καισαρείας Λεόντιο (1795-1801), τόν ἀπό Μελενίκου, βλ. *Α. Λεβίδου*, Ἱστορικόν δοκίμιον διῃρημένον εἰς τόμους τέσσαρας καί περιέχον τήν θρησκευτικήν καί πολιτικήν ἱστορίαν, τήν γεωγραφίαν καί ἀρχαιολογίαν τῆς Καππαδοκίας, Ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 193-200· γιά τόν Ἐφέσου Σαμουήλ (1780-1793) βλ. ΘΗΕ Ε΄, στήλ. 1150· γιά τόν Ἡρακλείας Μελέτιο (1794-1821) βλ. *Μ. Γεδεών*, Πέντε συγγενεῖς ἐκ Λέρου ἀρχιερεῖς τῆς Ἡρακλείας, Θρακικά 5 (1934) 29-36· γιά τόν Νικομηδείας Ἀθανάσιο (1791-1821) βλ. ΘΗΕ Α΄, στήλ. 556-557· γιά τῶν Δέρκων Μακάριο τόν Γ΄ (1797-1801), τόν Βαλασάκη, ἀπό εὐγενή φαναριώτικη οἰκογένεια, βλ. *Σταυράκη Ἀριστάρχη Βέη*, Δέρκοι· περί τῆς μητροπόλεως Δέρκων καί τῶν αὐτῆς μητροπολιτῶν, Ὀρθοδοξία 9 (1934) 134· γιά τόν Θεσσαλονίκης Γεράσιμο (1788-1810) βλ. *L. Petit*, Les évêques de Thessalonique, EO 5 (1901) 216-217· γιά τόν Προύσης Ἄνθιμο βλ. ΘΗΕ Ι΄, στήλ. 679· γιά τόν Σμύρνης Γρηγόριο (1785-1797), τόν μετέπειτα πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο Ε΄ (1797-1798 τό α΄, 1806-1808 τό β΄, 1818-1821 τό γ΄), καί ἐθνομάρτυρα βλ. *Μ. Γεδεών*, Πατριαρχικοί πίνακες, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, σ. 675-685· γιά τόν Ἰωαννίνων Μακάριο (1780-1799) βλ. *Παραμυθίας καί Πάργας Ἀθηναγόρα*, Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων, Ἠπειρωτικά Χρονικά 3 (1908) 39-40· γιά τόν Ἀγκύρας Ἰωαννίκιο (μέχρι τό 1811) βλ. ΘΗΕ Α΄, στήλ. 283· γιά τόν Εὐρίπου Ἱερόθεο βλ. ΘΗΕ Ε΄, στήλ. 1072· γιά τόν Χαλκηδόνος Ἱερεμία (1790-1810), τόν Μαυροκορδάτο, βλ. *Ἡλιουπόλεως Γενναδίου*, Σκιαγραφία τῆς ἱστορίας τῆς μητροπόλεως Χαλκηδόνος καί ὁ ἐπισκοπικός αὐτῆς κατάλογος, Ὀρθοδοξία 19 (1944) 143· γιά τόν Ἀμασείας Παΐσιο (1785-1798) βλ. ΘΗΕ Β΄, στήλ. 265· γιά τόν Λαρίσης Διονύσιο (1791-1806) βλ. *Ν. Γιαννόπουλου*, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Θεσσαλίας. Διορθώσεις καί προσθῆκαι, Θεολογία 11 (1933) 342· γιά τόν Διδυμοτείχου Παΐσιο (1778-1797) βλ. *Φ. Βαφείδου*, Κατάλογος ἐπισκόπων καί μητροπολιτῶν τῆς πόλεως καί ἐπαρχίας Διδυμοτείχου, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 7 (1923) 202-203.

ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΜΕΝΑ ΕΓΓΡΑΦΑ. 1. Βασιλικός ὁρισμός καθαίρεσης τοῦ πρώην Ματθαίου Τορνόβου. 2. Βασιλική προσταγή πλήρωσης τῆς κενῆς μητροπολιτικῆς ἕδρας.

† Γεράσιμος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης

Διττὴν τὴν ἱερωσύνην ἡ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ θεολογία διέγνωκε, τὴν μὲν πνευματικὴν τὴν δὲ μυστηριώδη κατονομάσασα· ἔστι μὲν οὖν πνευματικὴ ἱερωσύνη ἡ τὸ πάθος τῆς ἐπιθυμίας ἐκτί|πτουσα καὶ ἀποσπῶσα ἐκ ῥίζης τὰς τῆς σαρκὸς ἡδονὰς καὶ οἱονεὶ ἱερεύουσά τε καὶ ἀποσφάζουσα καὶ θανατοῦσα· ὅθεν καὶ ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἐν τῇ τάδ' αὐτοῦ ἀποκαλύψει βρον|τοφωνῶν ἔλεγε· «καὶ ἔσονται βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς», τοὐτέστιν οἱ τῷ θείῳ λουσθέντες βαπτίσματι καὶ ἐν Χριστῷ ὡς ἀληθῶς ἀνατραφέντες κύριοι τῶν σωματικῶν παθῶν ἔσονται. Εἰσὶ δὲ πάθη σω|ματικὰ τὰ εἰς ἀλογισίαν τὸν λογικὸν ἄνθρωπον καταβιβάζοντα, θυμὸς καὶ ἐπιθυμία· ταῦτ' ἄρα οἱ τοιοῦτοι ὡς μὲν νικηταὶ τοῦ θυμοῦ ἔσονται βασιλεῖς, ὡς δὲ καταφρονηταὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν | σαρκικῶν ἡδονῶν ἱερεῖς· δι' ὃ καὶ ὁ μέχρι τρίτου οὐρανοῦ ἀναβὰς ἔφασκεν· «μὴ ποιεῖσθε πρόνοιαν τῆς σαρκὸς εἰς ἐπιθυμίας»· τοιγάρτοι εἰκότως πν(ευματ)ικοὶ ἱερεῖς ῥηθείησαν οἱ τὴν ἐπιθυμίαν | καθιερεύοντες καὶ τὰς ἡδονὰς θανατοῦντες· τοιοῦτοι δ' εἰσὶν ὅσοι ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ ἀπαθῶς ἢ μετριοπαθῶς ἐβίωσαν, ἢ βιοῦσι, φανέντες ἀνώτεροι παθῶν ὡς οἱ ἄγγελοι. Μυστη|ριώδης δὲ ἱερωσύνη ἐστὶν ἡ αὐτὸν τὸν δοτῆρα αὐτῆς καὶ νομοθέτην ἱερουργοῦσα τε καὶ ἱερεύουσα, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερεύσατο καὶ τοῖς αὐτοῦ μύσταις ἱερεύειν προσετάξατο | τοῦτο «ὅπερ κἀγὼ δηλονότι πεποίηκα ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνα-γέν<ν>ησιν» λέγων. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν παντὶ τῷ κατὰ λόγον ζῶντι προσέπεται, αὕτη δὲ μόνοις τοῖς δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσ|βυτέρου προσγίνεται· σειραὶ ἀλληλοδιεδέχετο φυλάττουσαί τε καὶ λαμβάνουσαι ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως Χριστοῦ διὰ τῶν συμφαγόντων καὶ συμπιόντων αὐτῷ μαθητῶν· ἔχει καὶ | ἡμῶν διὰ χειροθεσίας, χρῆμα τῷ ὄντι ἀναγκαιότατον τῷ χριστωνύμῳ λαῷ τυγχάνουσα· δι' αὐτῆς γὰρ καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ μυστηρίου διαπορθμεύεται καὶ τελεσιουργεῖται καὶ ψυχαὶ καθαίρονται καὶ εἰς| οὐρανὸν ἀναφέρονται καὶ ἄνθρωποι τῷ Θεῷ συναυλίζονται· ἀνθ' ὅτου τῆς ἡμῶν μετριότητος, πνεύμασιν ἀνεξιχνιάστοις, τῆς μυστηριώδους ταύτης ἱερωσύνης καὶ πρωτίστους βαθμοὺς κληρωθείσης, καὶ δὴ | πνευματικοὺς οἴακας τοῦ παγκοίνου σκάφους τοῦ ἁγιωτάτου, πατριαρχικοῦ τε καὶ οἰκουμενικοῦ τουτουῒ θρόνου ἐγχειρισθείσης, ἀπαραίτητον τὸ λειτούργημα ἔγνωσται καὶ ἡ φροντὶς τῆς τοιαύτης ἐνεργείας | ἀκατάπαυστος κέκριται. Ἔνθεν οὖν καὶ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Τορνόβου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης καὶ ἀμοιρούσης ἀρχιερατικῆς προστασίας, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κῦρ Ματ|θαίου, ἐξωσθέντος καὶ ἀπομακρυνθέντος τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ὑπερορίου γενομένου, δι' ὑψηλοῦ βασιλικοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ, καὶ ἀπελαθέντος τέλεον τῆς ἁγιωτάτης ταύτης μητροπόλεως, | καὶ τελευταῖον δι' ὑψηλῆς προσκυνητῆς ἀποφάσεως ἐπιταχθέντες ἐλθεῖν εἰς ἕν, φροντίδα γε<ν>ναίαν κατε-βα{λ}λόμεθα ἐπ' ἐκλογῇ ἑτέρου καὶ ἁρμοδίου προσώπου εἰς ἀποκατάστασιν ἀξιο|λόγου προσώπου ἐν τῇ χηρευούσῃ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ. Καὶ δὴ ἡμετέρᾳ πατριαρχικῇ προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ, κατὰ τὴν ἀνέκαθεν ἱερὰν τῆς ἐκκλησίας τάξιν καὶ κανονικὴν

διατύ|πωσιν, ψήφων κανονικῶν γενομένων παρὰ τῶν ἐνδημούντων τῇ βασιλευούσῃ ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλ|λειτουργῶν, τοῦ Καισαρείας κῦρ Λεοντίου, τοῦ Ἐφέσου κῦρ Σαμουήλ, τοῦ Ἡρακλείας κῦρ Μελετίου, τοῦ Νικομηδείας κῦρ Ἀθανασίου, τοῦ Δέρκων κῦρ Μακαρίου, τοῦ Θεσσα|λονίκης κῦρ Γερασίμου, τοῦ Προύσης κῦρ Ἀνθίμου, τοῦ Νεοκαισαρείας κῦρ Ἡσαΐα, τοῦ Σμύρνης κῦρ Γρηγορίου, τοῦ Ἰωαννίνων κῦρ Μακαρίου, τοῦ Ἀγκύρας κῦρ Ἰωαννικίου | τοῦ Εὐρίπου κῦρ Ἱεροθέου, τοῦ Χαλκηδόνος κῦρ Ἱερεμίου, τοῦ Ἀμασείας κῦρ Παϊσίου, τοῦ Λαρίσης κῦρ Διονυσίου, τοῦ Διδυμοτείχου κῦρ Παϊσίου, προεκρίθη καὶ προετιμήθη καὶ ἐξε|λέγη τῶν ἄλλων ἁπάντων ἄξιος καὶ ἁρμόδιος τοῦ ἀναδεχθῆναι τὴν ποιμενικὴν ῥάβδον τῆς μητροπόλεως ταύτης ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Βάρνης κῦρ Φιλόθεος, ἀρχιερεὺς θεοσε|βής τε καὶ εὐλαβὴς καὶ κόσμιος, ἔν τε τῷ πνευματικῷ ἀναστήματι καὶ τοῖς ψυχικοῖς ἤθεσι νουνεχής τε καὶ πρᾷος καὶ ἤπιος, καὶ ἐκ νεότητος αὐτοῦ μέχρι τῆς παρούσης ἡλικίας | σεμνῶς βιοτεύσας καὶ διαγωγὴν ἐνδειξάμενος τὴν ἀρχιερεῦσι πρέπουσαν, καὶ τὰ καθήκοντα πάντα διατηρήσας ἀπαράτρεπτα· καὶ δὴ καὶ τὸ συμπεπιστευμένον αὐτῷ λογικὸν τοῦ | Χριστοῦ ποίμνιον ποιμάνας εὐσεβῶς καὶ θεαρέστως, καὶ στεργόμενος παρὰ πάντων τῶν ἐκεῖσε χριστιανῶν ὡς πατὴρ φιλόστοργος καὶ εἰρηνοποιὸς καὶ ἐπιμελητὴς τῆς ψυχικῆς ἐκείνων | σωτηρίας, λόγου τε καὶ βίου παραδείγματι, καταρτίζων αὐτοὺς καὶ πρὸς τὰ σωτηριώδη ποδηγετῶν ἔργα, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ πείραν χρόνιον παρασχὼν τῆς ἐναρέτου καὶ καλῆς αὐτοῦ πολι|τείας, καὶ ὅσον συντελεῖν ἔχει τῷ τε ἐγκεχειρισμένῳ αὐτῷ λογικῷ τοῦ Χριστοῦ ποιμνίῳ καὶ ἅμα ταῖς χρείαις τῆς κοινῆς μητρὸς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ εὐαριστεῖν | Θεῷ τε καὶ ἀνθρώποις, ὡς τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐγκεκο{λ}λαμ<μ>ένον ἔχων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ πᾶν ἔργον αὐτοῦ πρὸς θεοφιλῆ σκοπὸν ἀνευθύνων, Οὗτος τοιγαροῦν τῇ χάριτι | καὶ δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ καὶ ἐπικλήσει τοῦ παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ συστήματος τοῦ τελειοποιοῦ Θεοῦ λόγῳ μεταθέσεως ἀναδέδεικται γνήσιος καὶ νόμιμος καὶ κανονικὸς μητροπολίτης τῆς | ἁγιωτάτης μητροπόλεως ταύτης Τορνόβου καὶ ποιμὴν καὶ προστάτης πνευματικὸς συμπάσης τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης καὶ πάντων τῶν αὐτῆς κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων, κινητῶν τε | καὶ ἀκινήτων. Ὀφείλει τοιγαροῦν ὁ διαληφθεὶς ἱερώτατος μητροπολίτης Τορνόβου, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργός, κῦρ Φιλόθεος ἀπελθεῖν εἰς τὴν θεόθεν λαχοῦσαν ταύτην μητρόπολιν καὶ χερσὶν ἀμφοτέροις ἐπιλαβέσθαι καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς καὶ πάσης τῆς ὑποκειμένης αὐτῇ ἐνορίας ὡς γνήσιος | αὐτῆς ποιμὴν καὶ ἀρχιερεύς, εὐλογεῖν τε καὶ ἁγιάζειν ἀρχιερατικῶς πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ χριστιανοὺς καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελεῖν μετὰ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, κρίνειν τε καὶ ἀνατρέπειν νομίμως καὶ κανονικῶς πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν καὶ εἰς τὸν τοῦ δικαίου τόπον ἀποκαθιστᾶν, κληρικούς τε καὶ ἀναγνώστας σφραγίζειν, ὑπο|διακόνους καὶ διακόνους χειροτονεῖν καὶ εἰς τὸ τῶν πρεσβυτέρων προβιβάζειν ἀξίωμα· ἀλλὰ δὴ καὶ χηρευσάσης τινὸς τῶν ἐπισκοπῶν, τῶν ὑποκειμένων τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει | ταύτῃ, καθιστᾶν ἐν αὐτῇ διὰ κανονι-

κῶν ψήφων γνήσιον ἐπίσκοπον, μοναχούς τε καὶ μοναζούσας κείρειν, θείους ναοὺς καθιεροῦν ἐπὶ σταυροπηγίοις ἰδίοις, πνευματικοὺς πατέ|ρας ἐγκαθιστᾶν δι' ἰδίων ἐντιλτηρίων, καὶ καταρτίζειν καὶ νουθετεῖν τὸν ἐν αὐτῇ χριστώνυμον λαὸν πάντα τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια δόγματά τε καὶ διδάγματα, οὐ μόνον ταῖς διὰ | λόγου πατρικαῖς νουθεσίαις ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ταῖς ὑπὸ τοῦ ἰδίου βίου χειραγωγίαις, «τὰ πάντα τοῖς πᾶσι γινόμενος» κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἵνα τοὺς πάντας ἢ τοὺς πλείονας καρδίᾳ | καὶ δεσπόζειν καὶ ἐξουσιάζειν πάντων τῶν τῆς μητροπόλεως ταύτης πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, καὶ ὡς οἷον τε φροντίζειν τῆς συστάσεως καὶ αὐξή|σεως καὶ βελτιώσεως αὐτῶν· ὡσαύτως δεσπόζειν πασῶν τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐκκλησιῶν τε καὶ ἐνοριακῶν μοναστηρίων, καὶ ἀκριβῶς θεωρεῖν τοὺς λογαριασμοὺς αὐ|τῶν, καὶ καρποῦσθαι καὶ λαμβάνειν πάντα τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα, σῷα καὶ ἀνελλιπῆ, κατὰ τὴν συνήθειαν, καὶ πάντα τ' ἄλλα ἐκτελεῖν ὅσα τοῖς | ἀρχιερεῦσι ἀνήκει, ὀφειλόντων καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ εὑρισκομένων καὶ ὑποκειμένων θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, ἐντιμοτάτων κληρικῶν, εὐλαβεστάτων | ἱερέων, ὁσιωτάτων ἡγουμένων καὶ ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν, καὶ χρησίμων ἀρχόντων καὶ γερόντων καὶ προεστώτων, καὶ παντὸς τοῦ χριστωνύμου πληρώματος ἀπονέμειν τῇ αὐ|τοῦ ἱερότητι πᾶσαν τιμὴν καὶ εὐλάβειαν καὶ δεξίωσιν, καί, κατὰ τὸ πρέπον καὶ δίκαιον, ὑπείκειν καὶ ὑποτάσεσθαι καὶ συντρέχειν καὶ βοηθεῖν αὐτῷ ἐν πάσαις ταῖς ἀναγκαίαις ἐκκλησια|στικαῖς αὐτοῦ χρείαις καὶ ὑποθέσεσι καὶ κατ' οὐδὲν αὐτῷ ἀντιφέρεσθαι ἢ ἐναντιοῦσθαι ἀτάκτως· καὶ παρέχειν αὐτῷ εὐγνωμόνως καὶ εὐπειθῶς ἅπαντα τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ ἐκκλησια|στικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα, σῷα καὶ ἀνελλιπῆ, δηλαδὴ οἱ μὲν ἱερεῖς τὰ κανονικὰ καὶ ἐμβατίκια, οἱ δὲ λαϊκοὶ τὰ συνοικέσια καὶ πανηγύρεις, τὴν τοπικὴν ζη|τείαν, παῤῥησίας, προθέσεις, τεσσαρακονταλείτουργα καὶ ψυχομερίδια, καὶ εἴ τι ἄλλῳ σύνηθες τῷ τόπῳ· μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος εἰς πάσας τὰς ἱερὰς τελετὰς | καὶ ἀκολουθίας, ὡς νενόμισται· ὁ γὰρ παρὰ τὰ προσταττόμενα πράξει καὶ γνώμῃ στρεβλῇ ἀντικεῖσθαι τῷ ἀρχιερεῖ αὐτοῦ θέλων ἢ ἀντιλέγων ἢ κατακρατῶν τῶν συνήθων αὐτοῦ δικαιωμάτων καὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν μὴ ἀποδίδων, ὁ τοιοῦτος, ὡς ἀλαζὼν καὶ ἀδιάκριτος, καὶ τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ Θεοῦ πειραθήσεται καὶ παρ' ἡμῖν ἐπιτιμίοις βαρυτάτοις κα|θυποβληθήσεται· ἡ γὰρ πρὸς τὴν αὐτοῦ ἱερότητα γινομένη τιμὴ καὶ εὐπείθεια εἰς ἡμᾶς ἀναφέρεται καὶ δι' ἡμῶν πρὸς Θεόν, οὗ τόπον οἱ ἀρχιερεῖς ἐπὶ γῆς σῴζουσιν.

Ἐπὶ | τούτοις οὖν ἅπασι καὶ ἡ παροῦσα ἡμετέρα πατριαρχικὴ ἐν μεμβράναις πρᾶξις ἀπολυθεῖσα δέδοται τῷ ῥηθέντι ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Τουρνόβου καὶ συναδελφῷ | ἡμῶν ἀγαστῷ κῦρ Φιλοθέῳ εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν. |

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ἐννενηκοστῷ ἑβδόμῳ κατὰ μῆνα Φευρουάριον ἐπινεμήσεως δεκάτης πέμπτης.

† Γεράσιμος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης

† Ὁ μέγας λογοθέτης Ἀλέξανδρος Μάνος

2. ΠΡΑΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΤΟΥ Ε΄

Πατριαρχική Πρᾶξις *Φεβρουάριος 1801, Ἰνδικτιῶνος 15ης*

Πρᾶξις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Ε΄ καί τῆς συνόδου ἐκλογῆς τοῦ πρώην μητροπολίτου Τορνόβου Φιλοθέου σέ μητροπολίτη Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας ἀντί τοῦ παραιτηθέντος Λεοντίου.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ. Τό σιγίλλιο σέ περγαμηνή κατατέθηκε στό Βυζαντινό Μουσεῖο ὡς δωρεά τῆς μονῆς Βρύσεως τῆς Σίφνου. Γραφή ἐπισεσυρμένη, μᾶλλον δυσανάγνωστη ἀλλά ἱκανοποιητικά ὀρθογραφημένη, ὅμοια μέ τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου. Συντάκτης καί αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου πρέπει νά θεωρηθεῖ ὁ Ἀλέξανδρος Μάνος, μέγας λογοθέτης τοῦ πατριαρχείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Περίληψη τοῦ ἐγγράφου δημοσίευσε ὁ *Δ. Πάλλας*, ὅ.π., σ. νη΄-νθ΄.

ΑΝΑΛΥΣΗ. Ἡ μητρόπολη Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας ἔμεινε κενή μετά τήν οἰκειοθελή παραίτηση τοῦ μητροπολίτη της Λεοντίου. Μέ ἀπόφαση τοῦ πατριάρχη Καλλινίκου τοῦ Ε΄ καί τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐκλέγεται γιά πλήρωση τῆς κενῆς θέσης ὁ πρώην Τορνόβου Φιλόθεος. Τό ἔγγραφο μέ προστατευτικές γιά τόν κατέχοντα ἐπιταγές πρός τό πλήρωμα τῆς νέας ἕδρας παραδίδεται στόν νεοεκλεγέντα Φιλόθεο σέ δική του νόμιμη καί διηνεκή ἀσφάλεια.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ. Γιά τή δράση τοῦ Φιλοθέου στήν Καππαδοκία (1801-1816) βλ. *Α. Λεβίδου*, ὅ.π., σ. 200-203. Γιά τούς Καισαρείας Λεόντιο, Ἡρακλείας Μελέτιο, Νικομηδείας Ἀθανάσιο, Χαλκηδόνος Ἱερεμία, Θεσσαλονίκης Γεράσιμο, Τορνόβου Ματθαῖο, Προύσης Ἄνθιμο καί Λαρίσης Διονύσιο, βλ. Προσωπογραφία τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου. Ὁ Δέρκων Γρηγόριος (1801-1821) θανατώνεται βίαια στά 1821, βλ. *Σταυράκη Ἀριστάρχη Βέη*, ὅ.π., σ. 134. Γιά τόν Κυζίκου Ἰωακείμ βλ. *Μητροπολίτου Κυζίκου Νικοδήμου*, Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Αἰμιλιανοῦ, ἐπισκόπου Κυζίκου, τοῦ Ὁμολογητοῦ, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1876, σ. λε΄.

ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΜΕΝΑ ΕΓΓΡΑΦΑ. 1. Ἔγγραφο παραίτησης τοῦ πρώην Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Λεοντίου.

† *Καλλίνικος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης* |

Ὃν τρόπον ὁ διαγέστατος ἥλιος ἐν τῷ αἰσθητῷ στερεώματι διατρέχει ὡς γίγας ταχὺς ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου αὐτοῦ, οὐ μόνον φωτίζει τὰς ἀκτὰς καὶ καταλαμπρύνει τὰ σύμπαντα, καὶ τοῖς ὁρῶσι τὸ ὁρᾶν, τοῖς δ' ὁρωμένοις τὸ | *ὁρᾶσθαι χαρίζεται, ἀλλὰ καὶ συλλήπτωρ ἐν τῇ γνώσει γίνεται πάντων, οὕτως ἡ ὑπερύμνητος ἱερωσύνη ἐν τῷ νοητῷ διακόσμῳ τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας περιοῦσα μυστικῶς ἅπαντα καταυγάζει ταῖς θείαις μαρμαρυγαῖς καὶ τελε*|*τουργεῖ τῇ πανσθενουργῷ*

δυνάμει καὶ χάριτι· καθάπερ γὰρ οὐδὲν τῶν ὑπὸ τὴν σελήνην τῆς τοῦ ἡλίου θερμότητος ἀποκρύπτεται, οὕτως οὐδὲν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς χάριτος αὐτῆς ἀφίσταται· συλλήπτωρ ὁ ἥλιος, ἀντιλήπτωρ | τῆς τῶν ὄντων γεννήσεως καὶ αὐξήσεως· ἀλλὰ καὶ ἡ ἱερωσύνη συλλαμβάνεται τῆς τῶν εὐσεβῶν ἀναγεννήσεως καὶ ἀντιλαμβάνεται τῆς πνευματικῆς τροφῆς αὐτῶν· δι' αὐτῆς τὸν Χριστὸν ἐν τῷ ἱερῷ βαπτίσματι ἐνδυόμεθα· | δι' αὐτῆς τῇ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἱερᾷ με[ταλή]ψει τρεφόμεθα· δι' αὐτῆς τὰ κάτω τοῖς ἄνω συνάπτεται· λυόμενοι γὰρ τῇ ταύτῃ ἐξουσίᾳ τοῦ τῶν παραπτωμάτων δεσμοῦ κούφῳ τῷ πτερῷ εἰς οὐρανοὺς μυστικῶς | ἀνιπτάμεθα, καὶ τῇ κεφαλῇ τῷ σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ, ὡς μέλη αὐτοῦ, συναπτόμεθα· ἀλλ' ὥσπερ ἀλήθεια πλεῖστον ὅσον τοῦ τύπου ὑπερανέστηκεν, οὕτως ἱερωσύνη ἡλίου· ὁ μὲν γὰρ αἰσθητὸς ὢν αἰσθητῶς τὰ αἰ|σθητὰ διαυγάζει· ἡ δὲ νοερὰ οὖσα νοερῶς [λα]μπρύνει τὰ νοερά. Τοιαύτης οὖν οὔσης τῆς ἱερωσύνης τῇ πνευματικῇ μεγαλειότητι, ὡς τοῦ χρηματίσαντος ἀρχιερέως οὐ κατὰ τάξιν Ἀαρὼν ἀλλὰ κατὰ τὴν τά|ξιν Μελχισεδὲκ νομοθετήσαντος αὐτὴν καὶ διὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ ἀποστόλων ἀλληλοδιαδόχως ἡμῖν παραπέμψαντος, ἡ μετριότης ἡμῶν τοὺς οἴακας τοῦ παγκοίνου τουτουΐ σκάφους ὑπ' αὐτοῦ ἐγκεχειρισμένη, καὶ | κατὰ χρέος ἀγρυπνοῦσα ἐφ' ᾧ μηδεμίαν τῶν κατὰ μέρος παροικιῶν, τῶν ὑποκειμένων τῷ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ ἀποστολικῷ πατριαρχικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ στερίσκεσθαι ταύτης, ἔγνω τὴν ἁγιωτάτην | μ(ητ)ρόπολιν Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ὑπέρτιμον τῶν ὑπερτίμων καὶ ἔξαρχον πάσης Ἀνατολῆς ὁμοιροῦσαν πνευματικῆς προστασίας, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύσαντος κῦρ Λεοντίου παραίτησιν οἰκειοθε|λῆ καὶ ἄβίαστον, ἐνυπόγραφόν τε καὶ ἐνσφράγιστον ποιησαμένου, ὡς ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι κατεστρωμένη φαίνεται, ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ μένῃ ἀπροστάτευτος καὶ δίχα γνησίου ποιμένος, ἡμετέρᾳ πατριαρχικῇ | προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ, κατὰ τὴν ἀνέκαθεν ἱερὰν τῆς ἐκκλησίας τάξιν καὶ κανονικὴν ὑποτύπωσιν, ψήφων κανονικῶν γενομένων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλο|μάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου ὑπὸ τῶν ἐνδημούντων τῇ βασιλευούσῃ ταύτῃ τῶν πόλεων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, τοῦ Ἡρακλείας κῦρ Μελετίου, τοῦ Νικομηδείας κῦρ Ἀθανασίου, ἔχοντος καὶ τὰς γνώμας τοῦ τε Κυζίκου κῦρ Ἰωακεὶμ καὶ τοῦ Χαλκηδόνος κῦρ Ἱερεμίου, τοῦ Δέρκων κῦρ Γρηγορίου, τοῦ Θεσσαλονίκης κῦρ | Γερασίμου, τοῦ Τορνόβου κῦρ Ματθαίου, τοῦ Προύσης κῦρ Ἀνθίμου, καὶ τοῦ Λαρίσης κῦρ Διονυσίου, προκέκριται καὶ προτετίμηται τῶν ἄλλων ἁπάντων ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης πρώην Τορνόβου συναδελφὸς | ἡμῶν ἀγαπητὸς κῦρ Φιλόθεος, ὡς ἄξιος καὶ ἱκανὸς καὶ πρόσφορος καὶ δυνάμενος Θεοῦ συναντιλαμβανομένου ποιμᾶναι θεοσεβῶς καὶ θεαρέστως τὸ λογικὸν τοῦτο τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον καὶ πρὸς εὐσέ|βειαν χειραγωγεῖν πατρικαῖς νουθεσίαις, καὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἐπιμελῶς ἐπιφροντίζειν, καὶ ὡς δόκιμος ἐπὶ ἀρχιερατικῇ κοσμιότητι καὶ ποιμαντικῇ θεαρέστῳ προστασίᾳ, ἱκανὸς ἐκρίθη ἀποκατασταθῆναι εἰς τὴν ἁγιωτάτην ταύτην μ(ητ)ρόπολιν Καισαρείας Καππαδοκίας. Τοῦτον τοίνυν ἡ μετριότης ἡμῶν

κατὰ τὴν κανονικὴν ψηφοφορίαν μ(ητ)ροπολίτην ἀνέδειξε καὶ ἀρχιερέα ἀπεκατέστησε γνήσιον καὶ | νόμιμον τῆς μ(ητ)ροπόλεως ταύτης καὶ κύριον καὶ δεσπότην καὶ ἐξουσιαστὴν πάντων τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτῆς, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, τῶν τε ἤδη ὄντων καὶ τῶν ἐπέπειτα | σὺν Θεῷ προσκτηθησομένων. Ὀφείλει τοιγαροῦν ὁ διαληφθεὶς ἱερώτατος μ(ητ)ροπολίτης Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀνατολῆς, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἡμῶν | ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργός, κῦρ Φιλόθεος ἀπελθεῖν εἰς τὴν θεόθεν αὐτῷ λαχοῦσαν ταύτην μ(ητ)ρόπολιν καὶ χερσὶν ἀμφοτέροις ἐπιλαβέσθαι καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς καὶ πάσης τῆς ὑποκειμένης αὐτῇ ἐνορίας ὡς γνήσιος | αὐτῆς ποιμὴν καὶ ἀρχιερεύς, εὐλογεῖν τε καὶ ἁγιάζειν ἀρχιερατικῶς πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ χριστιανοὺς καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελεῖν μετὰ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, κρίνειν τε καὶ ἀνακρί|νειν νομίμως καὶ κανονικῶς πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν καὶ εἰς τὸν τοῦ δικαίου τόπον ἀποκαθιστᾶν, κληρικούς τε καὶ ἀναγνώστας σφραγίζειν, ὑποδιακόνους καὶ διακόνους χειροτονεῖν καὶ εἰς τὸ τῶν πρεσβυτέρων προ|βιβάζειν ἀξίωμα, μοναχούς τε καὶ μοναζούσας κείρειν, θείους ναοὺς καθιεροῦν ἐπὶ σταυροπηγίοις ἰδίοις, πνευματικοὺς πατέρας ἐγκαθιστᾶν δι' ἰδίων ἐνταλτηρίων, καὶ καταρτίζειν καὶ νουθετεῖν τὸν ἐν | αὐτῇ χριστώνυμον λαὸν πάντα τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια δόγματά τε καὶ διδάγματα, οὐ μόνον ταῖς διὰ λόγου πατρικαῖς νουθεσίαις ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ταῖς ὑπὸ τοῦ ἰδίου βίου χειραγωγίαις, «τὰ πάντα τοῖς πᾶσι γινόμενος» κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἵνα τοὺς πάντας ἢ τοὺς πλείονας κερδήσῃ, καὶ δεσπόζειν καὶ ἐξουσιάζειν πάντων τῶν τῆς μ(ητ)ροπόλεως ταύτης πραγμάτων τε καὶ ἀφιερωμάτων,| κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, καὶ ὡς οἷον τε φροντίζειν τῆς συστάσεως καὶ αὐξήσεως καὶ βελτιώσεως αὐτῶν· ὡσαύτως δεσπόζειν πασῶν τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐκκλησιῶν τε καὶ ἐνοριακῶν μοναστηρίων, καὶ | ἀκριβῶς θεωρεῖν τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν, καὶ καρποῦσθαι καὶ λαμβάνειν πάντα τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα, σῷα καὶ ἀνελλιπῆ, κατὰ τὴν συνήθειαν, καὶ πάντα τ' ἄλλα ἐκτε|λεῖν ὅσα τοῖς ἀρχιερεῦσι ἀνήκει. Ὀφείλουσι δὲ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ διατελοῦντες ἐντιμώτατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, ὁσιώτατοι ἡγούμενοι, ἱερομόναχοί τε καὶ μοναχοί, χρή|σιμοι ἄρχοντες καὶ γέροντες καὶ προεστῶτες, καὶ πᾶν τὸ τοῦ Κυρίου χριστώνυμον πλήρωμα, ἀπονέμειν τῇ αὐτοῦ ἱερότητι πᾶσαν τιμὴν καὶ εὐλάβειαν, ἀγάπην τε καὶ δεξίωσιν, καί, κατὰ τὸ πρέπον | καὶ δίκαιον, ὑπείκειν καὶ ὑποτάσσεσθαι καὶ συντρέχειν καὶ βοηθεῖν αὐτῷ ἐν πάσαις ταῖς ἀναγκαίαις ἐκκλησιαστικαῖς αὐτοῦ χρείαις καὶ ὑποθέσεσι καὶ κατ' οὐδὲν αὐτῷ ἀντιφέρεσθαι ἢ ἐναντιοῦσθαι ἀτάκτως· καὶ | παρέχειν αὐτῷ εὐγνωμόνως καὶ εὐπειθῶς ἅπαντα τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα, σῷα καὶ ἀνελλιπῆ, δηλαδὴ οἱ μὲν ἱερεῖς τὰ κανονικά, τὰ φιλότιμα καὶ ἐμβατίκια, οἱ δὲ | λαϊκοὶ τὰ συνοικέσια, τὰς πανηγύρεις, τὴν τοπικὴν ζητείαν, παῤῥησίας, προθέσεις, τεσσαρακονταλείτουργα καὶ ψυχομερίδια, καὶ εἴ τι ἄλλῳ σύνηθες τῷ τόπῳ· μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀνό|ματος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς [καὶ ἀκ]ολουθίας, ὡς νενόμισται· ὁ γὰρ παρὰ τὰ

προστατ*τ*όμενα πράξει καὶ γνώμῃ στρεβλῇ ἀντικεῖσθαι τῷ ἀρχιερεῖ αὐτοῦ θέλων ἢ ἀντιλέγων ἢ κατακρα|τῶν τῶν συνήθων αὐτοῦ δικαιωμάτων [καὶ τ]ὴν [προσή]κουσαν τιμὴν μὴ ἀποδίδων, ὁ τοιοῦτος, ὡς ἀλαζὼν καὶ ἀδιάκριτος, καὶ τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ Θεοῦ πειραθήσεται καὶ παρ' ἡμῖν ἐπιτιμίοις βαρυτάτοις καθυποβλη|θήσεται· ἡ γὰρ πρὸς τὴν αὐτοῦ ἱερότητα γινομ[ένη] τιμὴ καὶ εὐπείθεια πρὸς ἡμᾶς ἀναφέρεται καὶ δι' ἡμῶν εἰς Θεόν, οὗ τόπον οἱ ἀρχιερεῖς ἐπὶ γῆς σώζουσιν.

Ἐπὶ τούτοις οὖν ἅπασι καὶ ἡ παροῦσα ἡμετέρα πα|τριαρχικὴ ἐν μεμβράναις πρᾶξις ἀπ[ολυ]θεῖσα δέδοται τῷ ῥηθέντι ἱερωτάτῳ μ(ητ)ροπολίτῃ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας καὶ συναδελφῷ ἡμῶν κῦρ Φιλοθέῳ εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν. |

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ πρώτῳ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ἐπινεμήσεως πέμπτης. |

† Καλλίνικος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης |

† Ὁ μέγας λογοθέτης Ἀλέξανδρος Μάνος

3. ΔΙΑΘΗΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΡΤΙΜΑΝΟΓΛΟΥ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΔΩΡΟΘΕΟ ΚΑΙ ΝΙΚΗΦΟΡΟ

Ἐκκλησιαστικό γράμμα *17 Σεπτεμβρίου 1819*
Ἐνυπόγραφον γράμμα

Ἐνυπόγραφο τῆς αὐλῆς γράμμα δωρεᾶς ἑνός καταστήματος στό ἐσνάφιο τῶν κερεστετζήδων ἀπό τόν Δημήτριο Ἀρτιμάνογλου.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ. Τό ἔγγραφο εἶναι δωρεά πρός τό Βυζαντινό Μουσεῖο τοῦ Ἰ. Κωνσταντινίδου. Γραφή ἱκανοποιητικά ὀρθογραφημένη. Σέ μία δεύτερη περίοδο τοῦ ἐγγράφου ἀνήκει ἡ ἐνυπόγραφη ἐπιβεβαίωση τοῦ περιεχομένου ἀπό τόν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Νικηφόρο, καί σέ μία τρίτη, τοῦ 1827, ἡ σημείωση ἀκύρωσης τῆς συγκεκριμένης διαθήκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Περίληψη τοῦ ἐγγράφου δημοσίευσε ὁ *Δ. Πάλλας*, ὅ.π., σ. ξ΄.

ΑΝΑΛΥΣΗ. Ὁ Δημήτριος Ἀρτιμάνογλους ἀφιερώνει στό ἐσνάφιο τῶν κερεστετζήδων (ξυλουργῶν) τό μαγαζί του στή συνοικία τοῦ Μπακαλέρ Σκελεσί τῆς Ἀδριανουπόλεως μέ τούς παρακάτω ὅρους· 1) Νά τελεῖ ὑπό τή δεσποτεία του τό μαγαζί μέχρι τό θάνατό του. 2) Μετά τό θάνατό του νά νοικιάζεται γιά 200 γρόσια ἀπό τούς μαστόρους τοῦ ἐσναφίου· τά 100 ἀπό αὐτά νά δίνονται στό παγκάρι τῆς μητρόπολης ὡς βοήθημα στά ὀρφανά· τά ὑπόλοιπα 100 νά μένουν στό ἐσνάφιο γιά τρέχοντα ἔξοδα καί ἐλεημοσύνες.

3) Νά προτιμᾶται ὡς ἐνοικιαστής ὁποιοσδήποτε συγγενής του, ὁ ὁποῖος θά προσέφερε μέ εὐχαρίστηση αὐτά τά 200 γρόσια.

Ἡ διαθήκη τοῦ Δημητρίου Ἀρτιμάνογλου προσβάλλεται στά 1827 ἀπό τούς γνήσιους κληρονόμους του, τή σύζυγο, πεθερά καί κόρη του, καί ἀκυρώνεται.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ. Ὁ πρώην Φιλαδελφείας Δωρόθεος Πρώϊος, μετά τήν ἐνθρόνιση τοῦ Κυρίλλου Ἀδριανουπόλεως στόν πατριαρχικό θρόνο, ἐκλέγεται σέ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως τόν Ἰούνιο τοῦ 1813. *Οἰκτρῶς τοῦ ζῆν ἐκμετρήσαντος* στά 1821 ἐκλέγεται στή θέση του ὁ ἀρχιεπίσκοπος Προικονήσου Νικηφόρος Πηλουσιώτης (1821-1824), ὁ ὁποῖος σύντομα μετατίθεται στό θρόνο τῆς μητροπόλεως Δέρκων· βλ. Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς Θράκης, Θρακικά 6 (1935) 44.

† *Ὁ Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος ἐπιβεβαιοῖ*
† *Ὁ Ἀδριανουπόλεως Νικηφόρος*

† *Διὰ τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ γράμματος δῆλον ἀποκαθίσταται, ὡς ὁ Χατζῆ Δημήτριος Ἀρτιμάνογλους | γινώσκων, ὅτι χρέος ἀπόκειται πᾶσιν ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, καὶ ὅτι τοῖς ἐν εὐσεβείᾳ πνευματικῇ καὶ διορθώσει | καὶ μετανοίᾳ τελευτῶσι, τῷ σώματι μόνον ὁ θάνατος γίνεται, τοῖς δ' ἄλλοις πως ἀποθνήσκουσιν ὁμοῦ καὶ τῇ ψυχῇ, | πρόνοιαν τοιγαροῦν περὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ ὠφελείας τε καὶ σωτηρίας, ἔγνω, ἔτι ἐν τῷ ζῆν περιών, | ψυχωφελὲς τὸ ἔργον καὶ ψυχοσωτήριον διατάξασθαι. Καὶ τοίνυν παραστὰς ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως | Ἀδριανουπόλεως, ὡμολόγησεν ἰδίᾳ αὐτοστόμως ὅτι τὸ κατὰ τὸ Βακαλὲρ σκελεσὶ κείμενον μαγαζεῖον, ἴδιον | αὐτοῦ κτῆμα, ὃν οἰκειοθελῶς καὶ αὐτοπροαιρέτως ἀφιερώνει εἰς τὸ ἐσνάφιον αὐτοῦ τῶν κερεστετζήδων, ἐπὶ | συμφωνίᾳ ὅμως τοιαύτῃ, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ ῥηθεὶς Χατζῆ Δημήτριος διατελεῖ ἐν τῷ ζῆν νὰ κάθεται ἐν τῷ μαγα|ζείῳ τούτῳ καὶ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν τελείαν ἐξουσίαν καὶ δεσποτείαν αὐτοῦ, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ νὰ μετα|βαίνῃ καὶ νὰ ὑποτελῇ ὑπὸ τὴν χρῆσιν καὶ δεσποτείαν τοῦ εἰρημένου ἐσναφίου τῶν κερεστετζήδων, ὡς ἴδιον | καὶ ἀναφαίρετον κτῆμα αὐτῶν, οἷα δὴ ἀφιερωθὲν αὐτοῖς παρὰ τοῦ εἰρημένου Χ(ατζῆ) Δημητρίου, ὡς προδεδήλωται· | ἐπὶ δὲ τούτοις συνεφωνήθη, ὅτι αὐτοῦ τοῦ Χατζῆ Δημητρίου τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος καὶ τοῦ μαγαζείου τούτου περιελθόντος λόγῳ ἀφιερώματος εἰς τὸ εἰρημένον ἐσνάφιον τῶν κερεστετζήδων, νὰ ἐνοικιάζεται ὑπὸ τῶν μαϊστόρων αὐτῶν | τὸ μαγαζεῖον τοῦτο διὰ γρ(όσια) διακόσια, καὶ τὰ μὲν ἑκατὸν γρ(όσια) ἐκ τῆς λήψεως τοῦ ἐνοικίου τούτου νὰ δίδωνται εἰς τὸ | παγκάριον τῆς ἁγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Ἀδριανουπόλεως πρὸς διατροφὴν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν ὀρφανῶν, τὰ δὲ λοιπὰ ἑκατὸν | γρ(όσια) νὰ μένουν εἰς τὸ ἐσνάφιον τοῦτο διὰ τὰ ἔξοδα ὁποὺ καθεκάστην γίνονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἐλεημοσύνην καὶ εἰς | ἄλλας ὁμοίως*

διαφόρους χρείας καὶ ἀναγκαίας ὑποθέσεις· ἐν τῷ τοιούτῳ μὲν ἐνοικιασμῷ τοῦ μαγαζείου τούτου | νὰ προτιμᾶται ὁ οἰκεῖος αὐτοῦ τοῦ Χ(ατζῆ) Δημητρίου, ὅταν καὶ αὐτὸς εὐχαριστεῖται νὰ πληρώνῃ λόγῳ ἐνοικίου | αὐτὰ τὰ διακόσια γρ(όσια), καὶ ζητᾷ διὰ νὰ καθήσῃ εἰς τὸ μαγαζεῖον αὐτό. Ταύτην οὖν τὴν αὐθαίρετον καὶ οἰκειοθελῆ | ἀφιέρωσιν καὶ διαθήκην τοῦ εἰρημένου Χ(ατζῆ) Δημητρίου, ὅστις τῶν κατὰ νόμους κληρονόμων αὐτοῦ, ἀθεοφοβίᾳ | κινούμενος, τολμήσει ἤθελεν ἀνακρίνῃ καὶ ἀνατρέψῃ, νὰ εἶναι ὑπεύθυνος τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι καὶ ὑπεύθυνος τῇ ἐκκλη|σιαστικῇ ἀρᾷ καὶ ἐπιτιμήσει· ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ | παρὸν ἐνυπόγραφον γράμμα καὶ βεβαιωθὲν καὶ παρὰ τοῦ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου | ἁγίου Ἀδριανουπόλεως κυρίου κυρίου Δωροθέου τῇ μαρτυρίᾳ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν, καὶ ἐδόθη εἰς τὸ ἐσνά|φιον τῶν κερεστετζήδων. αωιθ΄ Σεπτεμβρίου ιζ΄.

† Χ(ατζῆ) δημήτριος αρτιμὰν ὁμολογὶ τὰ ἄνοθεν
† ὁ σύγκελλος Ἰάκωβος βεβαιῶ
† ὁ σκευοφύλαξ πανούσης μάρτης
† ὁ ἐκκλησιάρχης Χ(ατζῆ) ῥάϊκος μάρτυς
† ὁ διερμηνευτὴς Ἰωάννης μάρτυς
† ὁ περιτο οτι κριτος(;) Χ(ατζῆ) Γεώργιος
† πρωτου[νοτά]ριος χατζὶ θανάσις μάρτις
ὑποβεβαιοῖ.

18κζ΄ Ἰούλησ - λ ἐνφανεισθεῖσα ι παροῦσα
διαθήκη τοῦ μακαρίτου Χ(ατζῆ) Δημητράκη Ἀρτιμάνογλου, ἀκηρώθη[κε] παρ' ἡμὸν τῶν γνησίον κληρονόμων του·
διὰ τὴν σύζηγον [τοῦ] μακαρίτου καὶ πενθερὰ καὶ θηγατέρα τοῦ μ[ακαρ]ήτου ὁς ἐπήτροπος αὐτὸν
ὑπογράφο τὰ ἀνωτέρω
ἀ[ντώνιος] νικολάου

ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΚΥΨΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΒΔΗΡΙΤΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

Εἰσαγωγή

Ὅ,τι ὀνομάζεται οἰκονομία καί ὄχι μόνο, στήν ἑλληνική γλῶσσα —ἀπό τήν ὁποία ἄλλωστε προέρχεται καί ὁ ὅρος—, δέν ὑπῆρξε ἀποκλειστικό θέμα ἐνασχολήσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σκέψεως στόν βαθμό πού ἦταν ἡ πολιτεία, ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κοσμολογία κτλ. Παρόλα αὐτά συναντοῦμε, ἔστω καί σέ ὄχι συστηματικό τρόπο, καίριες συλλήψεις τῆς οἰκονομίας καί εἰδικῶν στοιχείων της στά ἔργα τῶν φιλοσόφων, ἱστορικῶν καί ποιητῶν. Ἂς μή λησμονοῦμε πώς ἡ ἑλληνική ἀρχαιότητα μᾶς κληρονόμησε δύο ἔργα δημοσιονομικοῦ περιεχομένου[1].

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐνέχουν ὅσα οἱ τρεῖς σοφοί Ἀβδηρίτες, Δημόκριτος, Πρωταγόρας καί Ἑκαταῖος, ἔχουν, ἔστω καί παρεμβατικά καί σέ ἀποσπασματικό τρόπο, ἐκθέσει γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί γιά τήν ἐμφάνιση τῆς ἐργασίας ὡς κυρίου στοιχείου τῆς οἰκονομίας, ὕστερα ἀπό τήν προεργασιακή περίοδο τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Στήν παροῦσα ἐργασία καταβάλλεται ἡ προσπάθεια συστηματικῆς καί συγκριτικῆς παρουσιάσεως τῶν ἀπόψεων τῶν τριῶν φιλοσόφων. Παράλληλα, συγκρίνεται ἡ θεωρία τους μέ τήν ἀντίστοιχη ἔκθεση τοῦ Ἡσιόδου καί ἐντοπίζονται οἱ διαφορές τους στήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἰδίου θέματος.

Ὁ προεργασιακός βίος τῶν ἀνθρώπων καί ἡ πρόκυψη τῆς ἐργασίας κατά Δημόκριτο

Σύμφωνα μέ τόν Δημόκριτο, ἡ ζωή τῶν ἀρχεγόνων ἀνθρώπων ἦταν μᾶλλον ὅμοια πρός τή ζωή τῶν ἀγελαίων φυτοφάγων ζώων. Ἐμφανίζονται

Συντομογραφίες:
D.K.: H. Diels - W. Kranz, Die Fragmente der Vorsokratiker, τομ. Β', Berlin ^{6}1951.
FGrH: F. Jacoby (ἐπιμ.), Die Fragmente der griechischen Historiker, Leyden-Berlin 1928-1960.

1. Πρόκειται γιά τό ἔργο «Πόροι ἤ Περί Προσόδων» τοῦ Ξενοφῶντος καί τό συλλογικό «Οἰκονομικά», Βιβλίο Β', το ὁποῖο φαίνεται πώς συνέγραψε μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλους κατά τήν ἑλληνιστική περίοδο.

οἱ ἀρχέγονοι ἄνθρωποι νά κινοῦνται ὁμαδικά πρός χώρους φυτικά πλούσιους καί νά τρέφονται ἀπό κοινοῦ, μέ αὐτόφυτα χόρτα καί μέ καρπούς ἀπό ἄγρια δένδρα.

> *Λέγουν γιά τούς ἀρχέγονους ἀνθρώπους ὅτι, ἐνῶ βρίσκονταν σέ ἄτακτο καί θηριώδη βίο, ἐξέρχονταν ἐδῶ καί ἐκεῖ γιά τήν εὕρεση τῆς τροφῆς τους καί λάμβαναν ἀπό τά βότανα τά καταλληλότερα καί ἀπό τά δένδρα τούς ὥριμους καρπούς των*[2].

Ὡς χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ προϊστορικοῦ αὐτοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων προβάλλεται ἡ ἀνυπαρξία οἰκονομίας, καθώς καί ἡ ἔλλειψη φροντίδος γιά ἔνδυση, στέγη καί παρασκευή τροφῆς:

> *Οἱ πρῶτοι λοιπόν ἄνθρωποι, ἐπειδή δέν εἶχαν τίποτε ἀνακαλύψει ἀπό τά χρήσιμα γιά τόν βίο ἀντικείμενα, ζοῦσαν πολύ ἐπίπονα, ἐπειδή ζοῦσαν γυμνοί καί δέ γνώριζαν νά κατασκευάζουν οἰκήματα καί ν' ἀνάπτουν πῦρ καί ἀγνοοῦσαν παντελῶς νά παρασκευάζουν τήν τροφή τους ἀπό τίς φυσικές ὕλες. Ἐπειδή ἀγνοοῦσαν τή συγκομιδή τῶν φυσικῶν τροφῶν, δέν ἐναποθήκευαν κανένα καρπό γιά νά τόν ἔχουν σέ καιρό ἐλλείψεως τροφῆς· ὡς ἐκ τούτου πολλοί ἀπ' αὐτούς πέθαιναν κατά τόν χειμώνα*[3].

Στή φάση αὐτή τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἐργασία ἦταν ἀκόμη ἀνύπαρκτη, ἀλλά καί ἀδιανόητη, ὅπως καί τά ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος[4].

Ὁ ἱστορικός βίος τῶν ἀνθρώπων φαίνεται νά ἐγκαινιάζεται μέ τήν ἐμφάνιση τῆς ἐργασίας, ἄν καί οὔτε ρητά κατονομάζεται ἡ ἐργασία οὔτε καί παρουσιάζεται μόνη αὐτή ὡς ἐγκαινιαστική τῆς Ἱστορίας.

Ὡς πρώτη αἰτία συνειδητῆς κοινωνικότητας, καί κατά συνέπεια ἱστορικοῦ βίου, προβάλλεται ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης ἀπό τά θηρία, πού στήν ἐποχή αὐτή διεξάγεται χωρίς ὅπλα:

> *Καί βοηθοῦνταν μεταξύ τους, ὅταν ἐπιτίθονταν ἐναντίον τους τά θηρία, καί ζοῦσαν ὁμαδικά, ἀφοῦ γνωρίζονταν ὀλίγο κατ' ὀλίγο μεταξύ τους*[5].

Σέ ἕνα δεύτερο στάδιο τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου προβάλλεται ἡ ἀνέχεια τροφῆς καί στέγης, ἡ ἔλλειψη τῶν ὁποίων ὁδηγοῦσε στήν

2. *Διοδ.* Σικ., Βιβλιοθήκη Ἱστορική, I 8,1, σέ: *D.K.*, 68B 4c, 1, 32-5.

3. Ἔνθ' ἀν.

4. Βλ. *Κωνσταντίνου Δεσποτοπούλου*, «Ἡ ἐργασία ὡς στοιχεῖο τῆς οἰκονομίας, ἀπό τή σκοπιά τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας», Ἐπιλογή (ἐτήσια ἔκδοση), Ἰανουάριος 1991, σ. 363-67, ἐδῶ σ. 364.

5. *D.K.*, 68B 4c, 1, (5)-(6).

ἐξόντωση τῶν ἀνθρώπων κατά τή διάρκεια τοῦ χειμώνα κυρίως:

ἐκ δέ τούτου κατ' ὀλίγον ὑπό τῆς πείρας διδασκομένους εἴς τε τά σπήλαια καταφεύγειν ἐν τῷ χειμῶνι καί τῶν καρπῶν τους φυλάττεσθαι δυναμένους ἀποτίθεσθαι [...] κατά σμικρόν τήν ἀνάγκην σχόντες διδάσκαλον τά κοῖλα τῶν δένδρων καί τά δασέα καί τάς σχισμάς τῶν πετρῶν καί τά σπήλαια ὑπεδύοντο καί τῶν καρπῶν τούς δυναμένους φυλάττεσθαι μόλις γνωρίσαντες καί ἅπαξ αὐτούς συναγείραντες ἐν τοῖς σπηλαίοις ἐναπετίθοντο, καί τούτοις ἐτρέφοντο δι' ὅλου ἐνιαυτοῦ[6].

Σ' αὐτό τό στάδιο ἔχει γνωρίσει ὁ ἄνθρωπος τόσο τήν ἀνάγκη γιά συλλογή καί φύλαξη τῶν καρπῶν γιά ἐπιβίωσή του, ὅσο καί γιά στέγαση σέ κλειστούς χώρους ἤ σπήλαια γιά προστασία. Μέ τόν τρόπο αὐτόν ἐμφανίζεται ἡ ἐργασία ὡς τρόπος συμπεριφορᾶς, ὅπως αὐτός παρουσιάζεται μέ τή διαλογή, συλλογή, μεταφορά, ἀποθήκευση καρπῶν καί φυτικῶν πρώτων ὑλῶν, καθώς καί μέ τήν ἀνεύρεση τῶν καταλλήλων χώρων γιά τή στέγαση τῶν ἀνθρώπων. Καθοριστικό στοιχεῖο γιά τήν ἐφεύρεση καί πρόκυψη τῆς ἐργασίας τοποθετεῖται ἡ «πεῖρα»[7].

Ἡ περιγραφή τῶν φάσεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀπό τόν Δημόκριτο προσομοιάζει μέ τήν ἀντίστοιχη μεταγενέστερη τοῦ Πλάτωνος[8]. Σύγχρονος ἐρευνητής χαρακτηρίζει τόν Ἀβδηρίτη σοφό ὡς ἱδρυτή τῆς Γεωγραφίας τοῦ πολιτισμοῦ[9]. Παρόμοια μέ τή δημοκρίτεια περιγραφή διέσωσε ὁ Τζέτζης[10].

Εἶναι πραγματικά ἀξιοπρόσεκτο πώς ἡ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου ἐπηρέασε τά μέγιστα τήν ἑλληνική σκέψη. Οἱ ἀπόψεις του θά συμβάλλουν ἀποφασιστικά στή διατύπωση τῆς θεωρίας τοῦ μαθητοῦ του Πρωταγόρα σχετικά μέ τήν ἀρχική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου.

6. *D.K.*, 68B 4c, 1, (7)-(8).
7. Πρβλ. *Κ. Δεσποτοπούλου*, ἔνθ' ἀν., σ. 364.
8. Βλ. τήν ἀναλυτική παρουσίαση σέ: *Πλάτωνος*, Νόμοι, Γ 677b1-682c10
9. *Εὐ. Σταμάτη*, Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι, Ἀθῆναι 1966, σ. 110.
10. *D.K.*, τόμ. Β', σ. 137, Β 3: *Ζῶντες ὁμοῦ κατά τοιοῦτον τρόπον οἱ ἄνθρωποι, ἐκ τῆς εἱμαρμένης, διῆγον βίον ἁπλοῦν καί ἀπέριττον καί φιλάλληλον χωρίς νά γνωρίζουν τό πῦρ, χωρίς νά ἔχουν βασιλεῖς, οὔτε ἄρχοντας, οὔτε δεσπότας, οὔτε πολέμους, οὔτε τυραννίας, οὔτε διαρπαγάς, ἀλλά γνωρίζοντες μόνον νά ζοῦν τόν ἐλεύθερον καί ἀπέριττον βίον. Ὅταν δέ, ἀφοῦ ἔγιναν ἐπινοητικώτεροι καί προνοητικώτεροι, ἀνεκάλυψαν τή φωτιά, ἐπεθύμησαν καί θερμότερα πράγματα, δηλαδή πανουργότερα, καί μετέβαλαν τόν ἐλεύθερον βίον καί τήν εἱμαρμένην, διά τῶν ὁποίων κοσμεῖται ὁ κόσμος καί προκαλοῦνται εἰς ἡμᾶς καί τά εὐάρεστα καί τά τερπνά καί τά εὐγενέστατα, καταθέλγοντα ἡμᾶς δίκην γυναικός καί καθιστῶντα τρυφερωτέρους, πρᾶγμα τό ὁποῖον ὁ ποιητής* (sc. ὁ Ἡσίοδος) *καλεῖ πλάσιν γυναικός.* (Μετφ. Εὐ. Σταμάτη).

Ἡ θεωρία τοῦ Πρωταγόρα γιά τήν ἀρχική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου

Στόν κατάλογο τῶν ἔργων τοῦ Πρωταγόρα[11] ὑπάρχει ὁ τίτλος «*Περί τῆς ἐν ἀρχῆι καταστάσεως*»[12] πού μπορεῖ νά μεταφρασθεῖ «*Γιά τήν ἀρχική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου*». Ὅταν ὁ Πλάτων τοποθετεῖ στό στόμα τοῦ Πρωταγόρα ἕνα λόγο σχετικό μέ τό θέμα αὐτό, ἐπαναλαμβάνει ἀπόψεις, πού εἶναι πολύ πιθανό νά τίς δανείστηκε ἀπό τό συγκεκριμένο αὐτό ἔργο.

Ἡ *ἔντεχνος σοφία*[13] εἶναι ἔμφυτη στόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἀρχή, γιατί ὁ Προμηθέας τή χαρίζει στούς πρώτους ἀνθρώπους τή στιγμή τῆς δημιουργίας τους. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἐπίσης μέσα τους τήν ἔμφυτη ὁρμή γιά λατρεία, γιατί ὅπως ἀναφέρεται *συμμετέχουν στό θεῖο*[14].

Χρησιμοποιώντας τήν ἔμφυτη νοημοσύνη τους οἱ ἄνθρωποι γρήγορα βρῆκαν τροφή, ἐνδύματα καί ὑποδήματα, κατασκεύασαν κατοικίες καί παρήγαγαν τρόφιμα ἀπό τά προϊόντα τῆς γῆς[15]. Σ' αὐτό τό στάδιο τῆς ἐξελίξεως ζοῦσαν οἱ ἄνθρωποι διασκορπισμένοι καί δέν εἶχαν προχωρήσει στήν ἵδρυση καί συγκρότηση πόλεων. Συνέπεια αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἦταν νά καταστρέφονται ἀπό τά θηρία, γιατί *σέ ὅλα ἦσαν πλέον ἀδύνατοι ἀπ' αὐτά καί ἡ κατασκευαστική τους τέχνη τούς βοηθοῦσε μέν ἀρκετά γιά νά βρίσκουν τροφή, δέν ἦταν ὅμως ἀρκετή γιά νά πολεμοῦν τά θηρία*[16]. Ἀπό φόβο μήν τυχόν ἐξαφανισθεῖ ἐντελῶς τό ἀνθρώπινο γένος, ὁ Δίας (σύμφωνα μέ τόν μύθο) ἔστειλε τόν Ἑρμῆ *νά φέρει στούς ἀνθρώπους τήν αἰδῶ καί τή δικαιοσύνη γιά νά φέρουν τήν τάξη στίς πόλεις καί νά συνενώσουν τούς ἀνθρώπους μέ τούς δεσμούς τῆς ἀγάπης*[17].

Σύμφωνα μέ τόν Πρωταγόρα, εἶναι ἔμφυτο σ' ὅλους τούς πολίτες τό αἴσθημα τῆς *αἰδοῦς*, τοῦ σεβασμοῦ δηλαδή τῶν ἀξιῶν πού συνέχουν τήν πολιτική κοινωνία[18] καί τῆς *δίκης*, τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τῶν

11. Ὁ Πρωταγόρας γεννήθηκε στά Ἄβδηρα ἀνάμεσα στό 490 καί 484 π.Χ. Ὑπῆρξε *φορμοφόρος* (*Διογ. Λαερ.*, Βίοι Φιλοσόφων, IX 53· *Ἀθηναίου*, Δειπνοσοφισταί VIII, 354c), δηλαδή ἀχθοφόρος, ἕως τήν ἐποχή πού γνωρίσθηκε μέ τόν Δημόκριτο, ὁ ὁποῖος τόν κάλεσε κοντά του. Διετέλεσε νομοθέτης τῶν Θουρίων, τῆς ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων κατά τό 444/3. Δίδαξε στήν Ἀθήνα καί πέθανε ἀνάμεσα στά ἔτη 421 καί 415 καθώς ταξίδευε γιά τή Σικελία. Γιά τή ζωή του πρβλ. *J. S. Morrison*, «The place of Protagoras in Athenian Public Life (460-415 b.c.)»; Classical Quarterly 35, 1-2, (1941), 1-16, ἐδῶ σ. 2-7.

12. *D.K.*, 80B 8b. *D.K.*, 80c1.

13. *Πλάτωνος*, Πρωταγόρας (στό ἑξῆς *Π*Πρωτ.), 321d2.

14. *Π*Πρωτ., 322d3: *Ἐπειδή δέ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας.*

15. *Π*Πρωτ., 322a7-b2.

16. *Π*Πρωτ., 322b3-5 (Μετφ. *Α. Γαληνοῦ*, Πάπυρος: Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων).

17. *Π*Πρωτ., 322b10-c3.

18. Ἡ αἰδώς εἶναι τό μέρος τοῦ φόβου ἤ δέους πού ἀναφέρεται στίς κοινωνικές σχέσεις καί ἀξίες. Βλ. *Πλάτωνος*, Εὐθύδημος, 12C.

συμπολιτῶν τους[19]. Αὐτές τίς ἀρετές πρέπει νά τίς ἔχουν ὅλοι, γιατί *ποτέ δέ θά μποροῦσαν νά ὑπάρξουν πόλεις, ἄν αὐτές τίς ἀρετές τίς εἶχαν μόνο λίγοι, ὅπως συμβαίνει μέ τίς τέχνες*[20]. Γιά τόν λόγο αὐτόν ἔχουν ὅλοι ἀνεπτυγμένη τήν πολιτική ἀρετή, δηλαδή τήν ἱκανότητα τοῦ *ἄρχειν καί ἄρχεσθαι* κατά τόν νόμο.

Ὁ Πρωταγόρας θεωρεῖ τόν κατά φύσιν πρωτόγονο βίο, ὅπως τόν περιγράφει ὁ Φερεκράτης στούς «*Ἀγρίους*» του[21], ὡς συνώνυμο ἀναρχίας, ἀγριότητος, βαρβαρότητος καί ὡς νοσηρή κατάσταση[22]. Προκρίνει τήν *εὐνομία* σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ δράση καί οἱ ἀποφάσεις τῶν ἀρχόντων καί ἀρχομένων, ἡ παιδεία καί ὁ βίος τῶν πολιτῶν ρυθμίζονται ἀπό τούς κανόνες τοῦ θετικοῦ, τοῦ γραπτοῦ δικαίου[23].

Ὀφείλουμε νά σημειώσουμε πώς ἀνάλογες ἀνθρωπολογικές θεωρίες σάν κι αὐτή τοῦ Πρωταγόρα διετύπωσαν κι ἄλλοι σοφιστές, ὅπως ὁ Ἀνώνυμος Ἰάμβλιχος[24] καί ὁ Κριτίας[25].

Ἡ γένεση τοῦ πολιτισμοῦ κατά τόν Ἑκαταῖο

Ὁ Ἑκαταῖος συνεχίζει κατά τήν ἑλληνιστική ἐποχή[26] τήν ἴδια παράδοση γιά τήν ἐξήγηση τῆς δημιουργίας τῶν συγκροτημένων κοινωνιῶν. Ἡ παράδοση αὐτή διασώζεται στό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου[27] καί ὅπως ἀπέδειξε ἀρχικά ὁ K. Reinhardt[28] κοινό σημεῖο ἀναφορᾶς εἶναι ὁ Δημόκριτος.

Ὁ Ἑκαταῖος περιγράφει τήν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους στό ἔργο

19. Πρβλ. *Π*Πρωτ., 323d, 327b.

20. *Π*Πρωτ., 322d2-4.

21. Βλ. *Π*Πρωτ., 327c-d.

22. *Π*Πρωτ., 322d4-6: *Βάλε μάλιστα καί νόμο ἐκ μέρους μου, ἐκεῖνον πού δέν μπορεῖ νά λάβει μέρος αἰδοῦς καί δικαιοσύνης νά τόν θανατώνουν ὡς ἀσθένεια τῆς πόλεως.* (Μετφ. Α. Γαληνοῦ).

23. Βλ. *Π*Πρωτ. 326c-d, 327b. Πρβλ. *Ἀριστοτέλους*, Πολιτικά, Δ 8, 1294a 1-8.

24. Ὁ Ἀνώνυμος Ἰάμβλιχος ὑποστήριξε πώς ἡ ἀνάγκη ἔκανε τούς ἀνθρώπους νά συνενωθοῦν γιά νά ἐπιζήσουν, καί δέν εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει κοινωνική ζωή χωρίς ὑπακοή στούς νόμους. Ἑπομένως, ὁ νόμος καί ἡ δικαιοσύνη πρέπει νά εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα. Βλ. *D.K.*, 89B 6, 25 κ.ἑξ.

25. Ὁ Κριτίας περιγράφει, ἔστω καί περιληπτικά, τή σταδιακή ἐξέλιξη πρός τή δημιουργία τῶν πόλεων καί τῆς εὐνοουμένης κοινωνίας, βλ. *D.K.*, 88B 25, 1-11. Πρβλ. *Bas. A. Kyrkos*, Antiphon - Kritias - Anonymus Iamblichi, Ioannina 1988, σ. 106.

26. *FGrH*, III A 264F 7: *Ἑκαταῖος δὲ ὁ Ἀβδηρίτης, ἀνὴρ φιλόσοφος ἅμα καὶ περὶ τὰς πράξεις ἱκανώτατος, Ἀλεξάνδρωι τῶι βασιλεῖ συναχμάσας καὶ Πτολεμαίου τῶι Λάγου συγγενόμενος...*

27. *Διοδ. Σικ.*, Βιβλιοθήκη Ἱστορική, I 10, 1 κ.ἑπ.

28. *K. Reinhardt*, «Hekataios von Abdera und Demokrit», Hermes 47 (1912) 492-513, ἐδῶ σ. 497 κ.ἑξ. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης πού ἐπισκέφθηκε τήν Αἴγυπτο, γνώριζε παράλληλα τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου τοῦ Ἑκαταίου.

του «*Περί τῆς Αἰγιπτίων Φιλοσοφίας (Αἰγυπτιακῶν)*»[29]. Θά πρέπει νά ἀναφέρουμε πώς βασική φιλοσοφική δοξασία τοῦ Ἑκαταίου εἶναι πώς σκοπός τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὕπαρξη αὐταρκείας[30]. Τοῦτο ἀποτελεῖ στοιχεῖο οὐσιώδους σημασίας γιά τήν κατανόηση τῶν αἰτίων τῆς δημιουργίας τῶν συγκροτημένων κοινωνιῶν.

Σύμφωνα μέ τόν Ἑκαταῖο, οἱ

> *πρῶτες γενεές τῶν ἀνθρώπων ζοῦσαν μιά ζωή χωρίς τάξη, ὅμοια μέ ἐκείνη τῶν ζώων, καί προσπαθοῦσαν ὁ καθένας χωριστά (σποράδην) νά βροῦν τήν τροφή τους, συλλέγοντας τά νοστιμότερα λαχανικά καί τά ἄγρια φροῦτα ἀπό τά δένδρα*[31].

Βέβαια, οἱ ἄνθρωποι ἀνεγνώρισαν τή σημασία τῆς συλλογῆς τῆς τροφῆς γιά τήν ἐπιβίωσή τους, συνέχιζαν ὅμως νά κινδυνεύουν ἀπό τά ἄγρια ζῶα. Γιά τόν λόγο αὐτόν *συγκεντρώνονταν σέ ὁμάδες (ἀθροιζομένους)*[32]. Βαθμιαῖα καλλιεργήθηκε ὁ ἔναρθρος λόγος καί δημιουργήθηκε ἕνα κοινό μέσο ἐπικοινωνίας, κατανοητό ἀπ' ὅλους. Τοῦτο ὑπῆρξε μιά ἀναγκαία, ἀλλά καί ἱκανή προϋπόθεση γιά τή συγκρότηση τῶν κοινωνιῶν.

Στό στάδιο αὐτό τῆς ἐξελίξεως οἱ ἄνθρωποι δέ γνώριζαν τήν ἔνδυση, ὑπόδηση, στέγαση, καθώς καί τή χρήση τῆς φωτιᾶς. Παράλληλα τούς ἦταν ἄγνωστη ὁποιαδήποτε μορφή καλλιεργείας τῆς γῆς. Ἄγνωστη ἦταν σ' αὐτούς ἐπίσης ἡ ἀποθήκευση τροφῶν σέ περιόδους ἐλλείψεως ἤ κακῶν ἐσοδειῶν, μέ ἀποτέλεσμα πολλοί νά πεθαίνουν τόν χειμώνα ἀπό τήν πείνα.

Ἡ κατάσταση αὐτή μεταβλήθηκε βαθμιαῖα ἐξαιτίας δύο βασικῶν παραγόντων πού ἔπαιξαν ἀποφασιστικό ρόλο: ἡ *πεῖρα* καί ἡ *ἀνάγκη*. Ἡ *πεῖρα* τούς δίδαξε

> *νά καταφεύγουν σέ σπηλιές τόν χειμώνα καί νά ἀποθηκεύουν καρπούς πού μποροῦσαν νά διατηρηθοῦν [...]. Γενικά, δάσκαλος τοῦ ἀνθρώπου σέ ὅλα δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἀνάγκη, πού δίδασκε τίς κατάλληλες δεξιότητες σέ ὅποιον εἶχε ἀπό τή φύση τήν ἱκανότητα καί εἶχε λόγο, χέρια καί εὐφυΐα*[33].

Οὐσιώδους σημασίας γιά τήν προαγωγή τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶναι ἡ πρόκυψη τῆς ἐργασίας. Εἶναι καί γιά τόν Ἑκαταῖο, ὅπως καί γιά τόν Δημόκριτο, ἡ ἐμφάνιση τῆς ἐργασίας συνέπεια τῆς δημιουργίας τῆς κοινωνίας. Οἱ ἄνθρωποι κατόρθωσαν νά κατασκευάσουν ὅπλα γιά τήν προστασία

29. Πρβλ. *FGrH*, III A 264F 25.

30. *Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας*, Στρωματεῖς 2, 130, 4· *FGrH*, III A 264F 3b: *ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀβδηρῖται τέλος ὑπάρχειν διδάσκουσι [...] Ἑκαταῖος δὲ αὐτάρκειαν.*

31. *FGrH*, III A 264F 25.

32. *FGrH*, III A 264F 25.

33. *FGrH*, III A 264F 25.

τους ἀπό τά ζῶα[34]. Παράλληλα, ἄρχισαν νά καλλιεργοῦν τή γῆ ἀναγνωρίζοντας τή σημασία τοῦ πρωτογενοῦς αὐτοῦ παραγωγικοῦ συντελεστῆ. Τή γῆ θά χαρακτηρίσει ὁ Ἑκαταῖος.

Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα[35].

Ὁ χαρακτηρισμός ὑπενθυμίζει τούς ἀντιστοίχους τοῦ Αἰσχύλου[36] καί τοῦ Ξενοφῶντος[37].

Ὁ Ἡσίοδος καί ὁ θρύλος τῶν γενεῶν.

Ἡ ἀξιοποίηση τῶν δώρων τῆς φύσεως γίνεται στούς χρόνους τοῦ Ἡσιόδου μέ ἰδιαίτερες δυσκολίες. Ἡ ἐποχή πού ζεῖ ὁ ποιητής ἀποτελεῖ, γι' αὐτόν, ἕνα ἰδιαίτερο στάδιο τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Μέ ἀφορμή τήν περιγραφή τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐποχῆς του, προβαίνει ὁ Ἀσκραῖος ποιητής στήν ἀναλυτική παρουσίαση τῶν προγενεστέρων ἐποχῶν, ἀπό τίς ὁποῖες διῆλθε τό ἀνθρώπινο γένος.

Πρώτη ὑπῆρξε ἡ ἐποχή τοῦ χρυσοῦ[38] καί σ' αὐτήν οἱ ἄνθρωποι

> *ζοῦσαν σάν θεοί, μή ἔχοντας καμμιά ἔγνοια στό μυαλό τους καί μακριά κι ἔξω ἀπό κόπους καί δάκρυα. Οὔτε ὑπῆρχαν τά γηρατειά, πού ἐμεῖς τά τρέμουμε, κι ἔχοντας πάντα νεανικά τά χέρια, καί τά πόδια, γλεντοκοποῦσαν σέ συμπόσια, μακριά ἀπό κάθε κακό καί πέθαιναν σάν νά τούς ἔπαιρνε ὁ ὕπνος. Κι εἶχαν ὅλα τά καλά· ἡ ζωοδότρα γῆ ἀνάδινε μοναχή της πολύ καί ἄφθονο καρπό· κι ἐκεῖνοι, εὐχαριστημένοι, ζοῦσαν ξεκούραστοι ἀπό τά κτήματά τους, ἀνάμεσα σέ πολλά καλά, πλούσιοι σέ πρόβατα καί φίλοι τῶν μακάριων θεῶν*[39].

Στό *χρύσεον γένος* δέν ὑπῆρχε ἐργασία, ἀλλά καί ἦταν περιττή, ἀφοῦ αὐτόδοτα ὑπῆρχαν στή διάθεση τῶν ἀνθρώπων τά βιοτικά ἀγαθά.

Βραχύτερη καί ὄχι εὐχάριστη ἐπέρχεται ἡ ἐποχή τοῦ ἀργύρου[40], ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀρνοῦνται τόν σεβασμό τους στούς θεούς[41]. Χαρακτηριστικό

34. *FGrH*, III A. 264F 25, (14), (5): *διόπερ ἐν τῇι Θηβαίδι χαλκουργείων εὑρεθέντων καὶ χρυσείων, ὅπλα τε κατασκευάσασθαι, δι' ὧν τὰ θηρία κτείνοντας καὶ τὴν γῆν ἐργαζομένους φιλοτίμως ἐξημερῶσαι τὴν χώραν...*

35. *FGrH*, III A 264F 25· *Διοδ. Σικ.*, I 12,4.

36. *Αἰσχύλου*, Ἑπτά ἐπί Θήβαις, στ. 16: *Γῆ τε μητρί, φιλτάτη τροφῶ*. Βλ. *Αἰσχύλου*, Προμηθεύς Δεσμώτης, στ. 90: *Παμμῆτορ τε γῆ*.

37. *Ξενοφῶντος*, Οἰκονομικός, V 17.

38. *Ἡσιόδου*, Ἔργα καί Ἡμέραι, στ. 109-26.

39. *Ἡσιόδου*, Ἔργα καί Ἡμέραι, στ. 112-119 (μετφ. Π. Λεκατσᾶ, Ι. Ζαχαρόπουλος: Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων).

40. *Ἡσιόδου*, Ἔργα καί Ἡμέραι, στ. 127-42.

41. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 133-35.

γνώρισμα τοῦ γένους αὐτοῦ εἶναι πώς γιά ἑκατό ἔτη τρεφόταν τό παιδί κοντά στή μητέρα του —ἡ παιδική ἡλικία διαρκοῦσε ἑκατό ἔτη—, ὅταν ὅμως ἔφθανε στήν ἥβη εἶχε ἤδη ἐξαντλήσει τό ὅριο τῆς ζωῆς καί πέθαινε. Κατά τήν ἐποχή αὐτή ὁ ἄνδρας δέν εἶχε καμμιά ἐνεργητικότητα καί πρωτοβουλία καί ἔφερε κενάς φρένας[42]. Τό πρόσωπο πού διακρίνεται, πού ξεχωρίζει εἶναι ἡ μητέρα, ἡ γυναίκα. Ὑποστηρίζεται[43] πώς στό *ἀργύρεον γένος* διασώζεται ἡ ἀμυδρή ἀνάμνηση τοῦ σταδίου τῆς μητριαρχίας, στό ὁποῖο ὑπερεῖχε, διακρινόταν καί κυριαρχοῦσε τό γυναικεῖο φύλο. Οἰκογένεια δέν ὑπάρχει, κανείς δέ γνωρίζει πατέρα, ἀλλά μόνο μητέρα, ἡ ὁποία καί κατά τή γραμμή τῶν θηλέων ἀποτελοῦσε τόν ἀρχηγό τοῦ γένους, ὁ ὁποῖος ἦταν θῆλυ.

Τό *ἀργύρεον γένος* διαδέχεται ἡ ἐποχή τοῦ χαλκοῦ. Ὁ ἀγώνας τοῦ ἑνός ἐναντίον τοῦ ἄλλου ὁδήγησε τούς ἀνθρώπους τοῦ *χαλκείου γένους* σέ ἀφανισμό[44].

Τό τέταρτο γένος εἶναι τῶν ἡρώων[45], πολύ καλύτερο καί δικαιότερο[46] ἀπό τό προηγούμενο. Εἶναι ἡ γενεά τῶν ἡμιθέων πού διεξήγαγε τίς ἐκστρατεῖες τῶν Θηβῶν καί τῆς Τροίας[47], πού δέ χρειάζεται νά ἐργάζεται, ἀφοῦ

> *τρεῖς φορές καρπούς γλυκεῖς σά μέλι τούς ὡριμάζει κάθε χρόνο ἡ γῆ, ἡ γῆ ἡ ζωοδότρα*[48].

Τέλος, ἀκολουθεῖ τό *σιδήρεον γένος*[49], στό ὁποῖο ζεῖ ὁ ποιητής. Σ' αὐτό δέν ὑπάρχει οὔτε μιά ἡμέρα ἀνάπαυλας ἀπό τήν ἐργασία, ἀπό τούς θρήνους καί τούς ἀγῶνες. Ἡ κατάσταση αὐτή ὑφίσταται, γιατί οἱ θεοί ἔχουν κρύψει αὐτό πού θέλει ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου:

> *Κρύψαντες γάρ ἔχουσι θεοί βίον ἀνθρώποισι*[50].

Ἡ ρητή αὐτή ἔκφραση τῆς ἔνδειας τῶν ἀνθρώπων σέ πόρους ζωῆς συνοδεύεται ἀμέσως ἀπό δύο ἄλλους στίχους, στούς ὁποίους καταφάσκεται ἡ ἐργασία ὡς θεμελιωτικός τρόπος ζωῆς τῶν ἀνθρώπων:

> *ρηιδίως γάρ κεν καί ἐπ' ἦματι ἐργάσσαιο, ὥς τε σε κεἰς ἐνιαυτόν*

42. *Ἡσιόσου*, ἔνθ' ἀν., στ. 130-32.
43. Βλ. *Π. Λεκατσᾶ*, «Εἰσαγωγή», σέ: Ἡσιόδου, Ἅπαντα. Εἰσαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια, Ἀθῆναι [Ι. Ζαχαρόπουλος: Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων], σ. 27.
44. *Ἡσιόδου*, Ἔργα καί Ἡμέραι, στ. 143-55.
45. Πρβλ. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 156-73.
46. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 158.
47. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 160-67.
48. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 172-73.
49. Βλ. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 174-201.
50. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 42.

ἔχειν καί ἀεργόν ἐόντα[51].

Στήν περιγραφή τοῦ σιδηροῦ γένους ἀναγνωρίζεται μιά ἀπαισιοδοξία στή ψυχοσύνθεση τοῦ ποιητοῦ[52]. Στό σημεῖο αὐτό ἀξίζει, νομίζουμε νά ἐπισημάνουμε πώς μιά ἀπαισιοδοξία χαρακτηρίζει καί τούς Προφῆτες τῆς Π. Διαθήκης καί ἀπό τήν ὀπτική αὐτή γωνία ὑφίσταται μιά ὁμοιότητα ἀνάμεσα στό ἡσιόδειο ἔπος καί στά κείμενα τῶν Προφητῶν[53]. Ἡ ἀπαισιοδοξία ὅμως αὐτή δέν ὁδηγεῖ τόν ραψωδό τῆς Ἄσκρας στήν ἔρημο καί τήν ἀπάρνηση τοῦ κόσμου —ὅπως τούς Προφῆτες,— ἀλλά ἀντίθετα ἀντικρύζει τή ζωή καί περμένει τή δικαιοσύνη τῆς ἐργασίας καί τῆς ἠθικῆς στόν ἐπίγειο κόσμο[54].

Μέ τή σύντομη περιγραφή τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἀπό τήν ἐποχή τοῦ χρυσοῦ στήν ἐποχή τοῦ σιδήρου, ὁ Ἡσίοδος ἀντλεῖ ἐπιχειρήματα γιά νά προτρέψει τούς ἀνθρώπους τῆς τελευταίας ἐποχῆς νά μή λυποῦνται πού ἔχουν φθάσει σέ μιά κατάσταση πού δέν μπορεῖ νά ἐπανορθωθεῖ, ἀλλά ἀντίθετα νά ἀποδεχθοῦν καί νά περιορίσουν τίς θλίψεις, ν' ἀναγνωρίσουν τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καί νά πιστέψουν, πώς εἶναι δυνατό νά ἀποκτήσει κανείς ἀπό τήν καλοσύνη τοῦ ἄλλου ἐκεῖνο πού δέν ἀφήνει ὁ μόχθος καί ὁ ἐγωισμός νά δώσουν οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου[55].

Τελικές παρατηρήσεις

Εἶναι ἴσως γεγονός ἰδιάζουσας σημασίας καί βαρύτητας πώς οἱ τρεῖς σοφοί τῶν Ἀβδήρων ἐνετρύφησαν ἰδιαίτερα μέ τό πρόβλημα τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί τήν πρόκυψη τῆς ἐργασίας. Οἱ ἰδέες τους διετυπώθησαν πολύ ἀργότερα ἀπό τήν περιγραφή τοῦ μύθου τῶν γενεῶν ἀπό τόν Ἡσίοδο, προσεγγίζοντας κατά τρόπο διαφορετικό τό πρόβλημα.

51. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 43-4.

52. Πρβλ. *Ἡσιόδου*, ἔνθ' ἀν., στ. 198-200.

53. Ἡ σύγκριση στό θεματικό περιεχόμενο τῶν ἔργων τοῦ Ἡσιόδου καί τῶν Προφητῶν τῆς Π. Διαθήκης ὑπῆρξε κατά τό παρελθόν ἀντικείμενο διερευνητικῶν ἐργασιῶν, βλ. *F. J. Teggart*, «The Argument of Hesiod's Works and Days», Journal of the History of Ideas 8 (1947) 45-77.

54. Ἡ διαφορά προσεγγίσεως ἀνάμεσα στόν Ἡσίοδο καί τούς Προφῆτες τῆς Π. Διαθήκης ὀφείλεται στή διαφορετική ψυχοσύνθεση τοῦ ἑλληνικοῦ καί ἑβραϊκοῦ λαοῦ, ὅπως σημειώνει εὔστοχα ὁ *U. Wilamowitz-Moellendorff*, Hesiodos Erga, Berlin 1928, ἀναφ. ἀπό Ι. Συκουτρῆ «Βιβλιοκρισία: Hesiodos Erga, erklaert von Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Berlin 1928», Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καί Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν Θ (1929), 1*-2*.

55. Πρβλ. *A. Fanfani*, Ἡ Ἑλληνική Οἰκονομία κατά τήν Ἀρχαιότητα, μετφ. Μ. Ζωγράφου - Λ. Θ. Χουμανίδη, Ἀθῆναι (Ι. Βασιλείου), 1962, σ. 116.

Zusammenfassung

KULTURANTHROPOLOGISCHE ANSATZE UND DAS AUFTRETEN DER ARBEIT BEI DEN ABDERITEN PHILOSOPHEN

Es ist bemerkenswert und gleichzeitig beeindruckend, dass die drei Philosophen aus Abdera in Thrakien einen gemeinsamen Punkt in ihrer Lehre ueber die Entstehung des zivilisierten Lebens und der Polis vertraten. Es handelt sich um eine Kulturanthropologie, die von Demokrit, Protagoras und Hekataios betrieben worden ist.

Nach Demokrit war eine Charakteristikum des vorhistorischen Lebens der Menschen die Nichtexistenz der Wirtschaft, sowie die Sorglosigkeit um Kleidung und Ernaehrung. Das historische Leben der Menschen scheint mit der Arbeit anzufangen. Der wichtigste Grund fuer das Auftreten der Arbeit war bezueglich Demokrit die Ernaehrung des Mangels (D.K. 68B 4c). Wir koennen hinzufuegen, dass der Begriff «Arbeit» sich aus dem lateinischen «Avrum» herleitet; letzerer bedeutet «Ackerland». Die Existenz der Arbeit unterscheidet das Leben der Jaeger und Sammler von dem entsprechenden der Bauern.

Protagoras hebt die Dike zur Gruendung der Polis hervor (Praton, Protagoras, 322 ff.) und bezieht fuer das zivilisierte Leben und gegen das primitive Stellung. Solche anthropozentrische Theorien, die das Nomos-Prinzip unterstreichen, finden sich auch bei den anderen Sophisten, zu den Anonymus Tamblichi und Kritias.

Hekataios von Abdera besuchte unter dem ersten Ptolemaeer Aegypten und verfasste daraufhin ein Buch über Weisheit, Sittenund Geschichte der alten Aegypter. Das Buch war Diodor von Sizilien bekannt, als dieser selbst Aegypten besuchte. Am Ende seiner allgemeinen Einleitung behandelt Diodor (I 7, 8) die Entstehung der Welt, den Ursprung der ersten Menschen und des zivilisieten Lebens. Dieser Bericht weist, was zuerst K. Reinhardt bewies («Hekataios von Abdera und Demokrit» in: Hermes 47 (1912), 492-513, insb., S. 497 ff.), auf eine Tradition zurueck, deren Anfang dei Demokrit zu finden ist. Hekataios hebt die Erfahrung und die. Not als diejenigen Gruende hervor, die die Menschen zum Zusammenleben fuehrten.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗ

Η ΙΜΒΡΟΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ «ΚΟΥΡΚΟΥΤΑ»: ΕΝΑ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΕΘΙΜΟ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για να κατανοήσει και να βιώσει κανείς ένα έθιμο είναι απαραίτητο να το εντάξει σε τόπο και χρόνο. Διαφορετικά η όλη τελετουργία αποκόπτεται από την παράδοση και από τον χώρο που την γέννησε και την συντηρεί και μετατρέπεται σε μια απλή «φολκλορική» παράσταση, που άλλοι θα την κρίνουν ευχάριστη, άλλοι θα την θεωρήσουν ίσως κακή και άλλοι θα την προσπεράσουν αδιάφοροι. Κανείς όμως από αυτούς δεν θα συμμετάσχει και θα παραμείνουν απλοί θεατές.

Για τον λόγο αυτόν είναι σκόπιμο και απαραίτητο να προηγηθεί της περιγραφής του ιμβριώτικου εθίμου της «Κουρκούτας» μια γνωριμία με την γεωγραφία και την ιστορία του νησιού, που αποτελούν τις δύο απαραίτητες συνιστώσες χώρου και χρόνου, για την προσέγγιση και κατανόηση του εθίμου.

Ι. ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟ ΝΗΣΙ

Η Ίμβρος ανήκει στις Θρακικές Σποράδες, μαζί με την Σαμοθράκη, την Λήμνο και την Τένεδο (ορισμένοι στις Θρακικές Σποράδες εντάσσουν και την Θάσο). Η έκτασή της είναι 285,5 τετραγωνικά χιλιόμετρα και έχει περίμετρο 46 ναυτικών μιλίων. Βρίσκεται σε ίση περίπου απόσταση από την χερσόνησο της Καλλίπολης, από την Λήμνο και από την Σαμοθράκη (οι αντίστοιχες αποστάσεις είναι 11, 10 και 12 μίλια). Η θάλασσα μεταξύ Ίμβρου και χερσονήσου Καλλίπολης, καθώς επίσης μεταξύ Ίμβρου και Λήμνου είναι ρηχή, σε αντίθεση με εκείνη προς Σαμοθράκη, που είναι σε μερικά σημεία πολύ βαθειά.

Από άποψη γεωγραφικής διαμόρφωσης είναι αρκετά διαφορετική από τις άλλες Σποράδες του Θρακικού πελάγους. Ενώ η Σαμοθράκη μπορεί να θεωρηθεί ένα μοναχικό βουνό (το ψηλότερο νησί του Αιγαίου) και η Λήμνος ένας μονότονος κάμπος, η Ίμβρος παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα

εναλλαγή οροσειρών και κάμπων, ώστε ο Όμηρος να την αποκαλεί *παιπαλόεσσα*[1].

Στην ανατολική άκρη της βόρειας ακτής του νησιού είναι ο όρμος και το λιμανάκι του Κάστρου, ενώ στο βόρειο άκρο της ανατολικής ακτής το σύγχρονο και μεγάλο λιμάνι του Αγ. Κυρήκου. Τα υψώματα του Αγίου Δημητρίου στο κέντρο της βόρειας ακτογραμμής και του Προφήτη Ηλία στο κέντρο περίπου του νησιού είναι τα υψηλότερα (υψόμετρο 597 μέτρα)[2]. Στην ανατολική άκρη της νότιας ακτής είναι ο Πύργος Αλυκής και το ακρωτήριο Κέφαλος.

Μεγαλύτερος οικισμός και πρωτεύουσα του νησιού είναι η Παναγία, που έχει σχεδόν ενωθεί με τον οικισμό του Ευλαμπίου. Το πολυπληθέστερο σήμερα ελληνικό χωριό είναι οι Άγιοι Θεόδωροι, πατρίδα του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου και του Αρχιεπισκόπου Βορείου και Νοτίου Αμερικής κ.κ. Ιακώβου. Οι κάτοικοι δείχνουν με υπερηφάνεια το σπίτι του Ιακώβου, ενώ στο καφενείο που διατηρεί ο γηραιός πατέρας του Οικουμενικού Πατριάρχη, μπορεί ο επισκέπτης να απολαύσει τον καφέ του και να προμηθευθεί το τοπικό μέλι. Το ηρωικό Σχοινούδι και το μαρτυρικό Γλυκύ είναι δύο άλλοι οικισμοί του νησιού, στο οποίο υπάρχουν και τέσσερεις νεοκτισθέντες οικισμοί Τούρκων εποίκων. Το κυριότερο ποτάμι του νησιού, ο Μέγας ποταμός (ο Ιλισσός των αρχαίων) κυλά στον κάμπο που επεκτείνεται από την Παναγία ως τον όρμο του Κάστρου, ενώ πλήθος μικροί παραπόταμοι καταλήγουν σ' αυτόν.

ΙΙ. ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΜΒΡΟΥ

α) *Πριν την Κλασσική εποχή*

Η Ίμβρος, λουσμένη από τα κύματα που κατεβαίνουν ορμητικά από τα Δαρδανέλλια, δεν είναι νησί με την συνηθισμένη ζωή και κίνηση των άλλων νησιών του Αιγαίου. Ένα πλήθος από ιστορικές παραδόσεις, από μύ-

1. Γιά την ερμηνεία της λέξης «παιπαλόεσσα» υπάρχουν πολλές εκδοχές. Ο καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ν. Π. Ανδριώτης (Η Ίμβρος, Θεσσαλονίκη 1954) το μεταφράζει ως «κυματιστή», εκδοχή που δέχεται και ο Νίκος Νταλντάς (Ιστορική και λαογραφική μελέτη της Ίμβρου, Θεσσαλονίκη 1982). Οι Νίκος Καζαντζάκης και Ι. Θ. Κακριδής αποδίδουν την λέξη με την νεοελληνική «απόγκρεμη». Ο Γώργος Τενεκίδης (Ίμβρος και Τένεδος, Θεσσαλονίκη 1986) αναφέρει ότι ο Α. Πάλλης μεταφράζει το «Ίμβρον παιπαλόεσσα» ως «πετροβράχα Ίμβρο».

2. Το ψηλότερο βουνό είναι ο Προφήτης Ηλίας με κορυφή το Μονοβύζι, ύψους 597 μέτρων. Η οροσειρά του Αγίου Δημητρίου έχει υψηλότερη κορυφή το Δοκίμι (ή Άγιο Στυλιανό) με υψόμετρο 572 μέτρα. Λόγω όμως του σχήματός του το βουνό αυτό φαίνεται ψηλότερο από το Μονοβύζι (*Νίκος Νταλντάς*, Ιστορική και λαογραφική μελέτη της Ίμβρου, Θεσσαλονίκη 1992).

θους και θρύλους και γραφικότατα ήθη και έθιμα μας μεταφέρουν ως τα πανάρχαια χρόνια του Τρωικού πολέμου, τότε που η Ίμβρος γνώρισε δόξες, τιμές και μεγαλεία, καθώς στις απέναντι ακτές διαδραματιζόταν το έπος της Ιλιάδας.

Η γεωλογική ιδιαιτερότητα της Ίμβρου έδωσε λαβή, ώστε από τους μυθικούς χρόνους, να δημιουργηθούν διάφορες παραδόσεις. Σύμφωνα με την Ελληνική Μυθολογία, στο βαθύ βυθό μεταξύ Ίμβρου και Σαμοθράκης βρισκόταν το παλάτι της θεάς Θέτιδος, μητέρας του Αχιλλέα. Στον ρηχό βυθό της θάλασσας μεταξύ Ίμβρου και Τενέδου υπήρχαν οι σταύλοι των φτερωτών αλόγων του θεού Ποσειδώνα.

Ο Όμηρος αναφέρει στην Ιλιάδα του:

Μεσσηγὺς δὲ Σάμου τε καὶ Ἴμβρου παιπαλοέσσης
ἔνθορε μείλανι πόντῳ· ἐπεστονάχησε δὲ λίμνη...
Εὗρε δ' ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ Θέτιν...

(Ιλιάδα, Ω' 77)

Οι στίχοι αυτοί, σε έμμετρη μετάφραση (Ν. Καζαντζάκη - Ι.Θ.Κακριδή), αποδίδονται ως εξής:

... κι ευτύς στη Σαμοθράκη ανάμεσα και στην απόγκρεμη Ίμβρο
πηδάει στο πέλαο, κι' αντιλάλησε το μαύρο κύμα γύρα...
Μες στο βαθύ το σπήλιο αντάμωσε τη Θέτη ...

Μια άλλη αναφορά στην Ιλιάδα:

Ἔστι δέ τι σπέος εὐρὺ βαθείης βένθεσι λίμνης,
μεσσηγὺς Τενέδοιο καὶ Ἴμβρου παιπαλοέσσης·
ἔνθ' ἵππους ἔστησε Ποσειδάων ἐνοσίχθων
λύσας ἐξ ὀχέων, παρὰ δ' ἀμβρόσιον βάλεν εἶδαρ
ἔδμεναι· ἀμφὶ δὲ ποσσὶ πέδας ἔβαλε χρυσείας,
ἀρρήκτους ἀλύτους, ὄφρ' ἔμπεδον αὖθι μένοιεν
νοστήσαντα ἄνακτα· ὁ δ' ἐς στρατὸν ὤχετ' Ἀχαιῶν.

(Ιλιάδα, Ν' 32)

Σε έμμετρη μετάφραση, το απόσπασμα αυτό της Ιλιάδας έχει ως ακολούθως:

Είναι ένα σπήλιο μες στης θάλασσας της άπαιης τα βάθη
φαρδύ, καταμεσός στην Τένεδο και στην απόγκρεμη Ίμβρο
κει πέρα ο Κοσμοσείστης τ' άλογα τραβάει να σταματήσουν,
κι αθάνατη ταγή τους έβαλε να φαν ξεζεύοντάς τα,
και πέρασε έπειτα στα πόδια τους ολύχρυσα πεδούκλια,

ασύντριφτα, άλυτα, να στέκουνται, προσμένοντας να γύρει
ο αφέντης τους κι αυτός ετράβηξε στων Αχαιών τ' ασκέρι.

Σύμφωνα πάντα με τον Όμηρο οι Ίμβριοι έμειναν ουδέτεροι στον Τρωικό πόλεμο, καθώς δεν αναφέρονται σαν σύμμαχοι καμιάς από τις δύο παρατάξεις. Αναφέρεται μόνο ο Ίμβριος Ητίων, που εξαγόρασε την ελευθερία του Λυκάονα, υιού του Πριάμου, που τον είχε πωλήσει ως δούλο ο Αχιλλέας (Ιλιάδα, Φ' 40 και Ω' 750).

Οι πρώτοι κάτοικοι του νησιού ανήκουν στον πανάρχαιο ελληνικό κρητομινωικό πολιτισμό[3]. Τοπικές λατρείες από τους αυτόχθονες κατοίκους του νησιού ήταν η λατρεία του Ίμβραμου, ενός Καρικού θεού που έδωσε και το όνομα στην Ίμβρο, και ο οποίος αργότερα ταυτίσθηκε με τον Ερμή, καθώς και η λατρεία των Καβείρων, πελασγικών θεοτήτων που λατρεύτηκαν επίσης στις δύο άλλες Θρακικές Σποράδες, την Σαμοθράκη και την Λήμνο.

Ο Στέφανος Βυζάντιος, λόγιος της ελληνιστικής εποχής, γράφει στο Λεξικό του: *Ἴμβρος νῆσός ἐστι Θράκης, ἱερὰ Καβείρων καὶ Ἑρμοῦ, ὃν Ἴμβραμον λέγουσιν Κάρες.*

Η λατρεία του Ίμβραμου εντοπίζεται από τους αρχαιολόγους[4] στην περιοχή του Αγίου Δημητρίου Αγριδίων. Το ιερό των Μεγάλων θεών (Καβείρων), όπου γινόταν τα περίφημα Καβείρια Μυστήρια, περιφημότερα στην Ελλάδα μετά τα Ελευσίνια Μυστήρια, εντοπίζεται στην περιοχή του μοναστηριού του Αγίου Κωνσταντίου, δίπλα στον Μέγα ποταμό (τον Ιλισσό ποταμό των αρχαίων).

Εκτός από τις δύο αυτές κύριες λατρείες βρέθηκαν στοιχεία που επιβεβαιώνουν την λατρεία της Κυβέλης, της Ίσιδος, του Ασκληπιού και του Διονύσου. Τα περισσότερα ανάγλυφα και οι αναθηματικές επιγραφές των θεών είχαν εντοιχισθεί ή χρησιμοποιηθεί στις Άγιες Τράπεζες των εκκλησιών και των εξωκλησιών της Ίμβρου. Στα αρχαία νομίσματα της Ίμβρου απεικονίζεται ο Ερμής-Ίμβραμος.

Ο αρχιμανδρίτης Βαρθολομαίος Κουτλουμουσιανός το 1845 εντοπίζει το Ομηρικό άστυ της Ίμβρου στην νότια ακτή του νησιού, και μάλιστα αναφέρει ερείπια στην θέση «Πύργος Αλυκής». Οι αρχαιολόγοι Γιάννα και Ηλίας Ανδρέου επιβεβαίωσαν το 1990 στον συγκεκριμένο λόφο λείψανα τείχους, θεμέλια οικοδομών και πήλινα κομμάτια, που χρονολογούνται από

3. Μια επιγραφή που ανακαλύφθηκε στο λογιστήριο των ανακτόρων της Κνωσσού φέρει γραμμένο το όνομα «Ίμβρος» (*Νίκου Νταλιντά*, ό.π.). Η επιγραφή είναι γραμμένη με Γραμμική Γραφή Β' και γράφει: *Γ'ΜΙ 'RI' ΖΟ RATO σὺν ΚΡΙΑΡΙΑ 40 σὺν ΠΡΟΒΑΤΙΝΕΣ 60*. Οι ειδικοί μεταφράζουν «Ίμβριος στην περιοχή Λατώ έλαβε 40 κριάρια και 60 προβατίνες».

4. *Μελίτωνος Καρά*, Η νήσος Ίμβρος, Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 71, 72.

την ύστερη νεολιθική εποχή ως το τέλος των μυκηναϊκών χρόνων (3000-1000 π.Χ.). Παρόμοια ευρήματα εντόπισαν και στον λόφο ανατολικά της Αλυκής. Ευρήματα όμοια εντόπισαν οι ίδιοι αρχαιολόγοι στον κάμπο βόρεια του χωριού Παναγία, κοντά στα ερείπια του εξωκλησιού του Αγίου Φλώρου.

Οι αιώνες που ακολούθησαν τους Μυκηναϊκούς χρόνους μέχρι τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. είναι αρκετά σκοτεινοί για την ιστορία της Ίμβρου, λόγω ανυπαρξίας γραπτών πηγών.

β) *Κλασσικοί Χρόνοι*

Τις πρώτες ιστορικές πληροφορίες για την Ίμβρο βρίσκουμε στον Ηρόδοτο. Η Ίμβρος περιήλθε στην κυριαρχία των Περσών, όταν ο στρατηγός του Δαρείου Οτάνης την κατέλαβε το 515 π.Χ. και την λεηλάτησε. Αλλά η κυριαρχία των Περσών δεν κράτησε πολύ. Οι Αθηναίοι γρήγορα αντιλήφθηκαν την στρατηγική σημασία του νησιού για τον έλεγχο του Ελλήσποντου και ο Μιλτιάδης, ο γιος του Κύψελου, την κατέλαβε το 494 π.Χ. Τότε δημιουργήθηκε Αθηναϊκή αποικία στην Ίμβρο. Οι Ίμβριοι θεωρούνται πλέον Αθηναίοι πολίτες, ιδιότητα που σύμφωνα με σχετικό νόμο μεταβιβαζόταν κληρονομικά από πατέρα σε γιο. Σχετικά ο Θουκυδίδης έγραψε: *Ἀθηναῖοι καὶ αὐτοῖς τῇ φωνῇ καὶ νομίμοις ἔτι χρώμενοι Λήμνιοι καὶ Ἴμβριοι* (Θουκ., Ιστορία, Ζ', 57)

Οι επιγραφικές μαρτυρίες αποδεικνύουν ότι οι Αθηναίοι κληρούχοι μετέφεραν την πολιτική οργάνωση των αττικών δήμων και τις θρησκευτικές τους παραδόσεις, στις οποίες όμως ενσωμάτωσαν τις ισχυρές τοπικές λατρείες. Τα κείμενα των επιγραφών πιστοποιούν επαφές των Ιμβρίων με άλλες περιοχές και την εγκατάσταση στην Ίμβρο οικογενειών από πόλεις της νησιωτικής και ηπειρωτικής Ελλάδας. Από τα ίδια στοιχεία προκύπτει ότι και τον 2ο αιώνα π.Χ., παρά την ρωμαϊκή κατάκτηση, οι κάτοικοι του νησιού διατηρούν το αθηναϊκό πρότυπο οργάνωσης και τα εθνικά τους ονόματα.

Από τις επιγραφές που βρέθηκαν στο νησί πληροφορούμαστε ότι στην Ίμβρο, όπως και στην Αθήνα υπήρχε Εκκλησία του Δήμου, Βουλή, πρυτάνεις, επώνυμος άρχων κτλ. Οι επιγραφές διασώζουν για κάθε πολίτη τρία στοιχεία, όνομα, πατρώνυμο και δήμο καταγωγής (π.χ. Μόσχος Λεωνίδου Αχαρνεύς).

Το ποτάμι της Ίμβρου, ο σημερινός Μέγας ποταμός, ονομάσθηκε από τους κατοίκους Ιλισσός.

Η κυριότερη πόλη της κλασσικής εποχής εντοπίζεται στο σημερινό χωριό Κάστρο. Διασώζονται τμήματα τείχους, λείψανα λιμενικών εγκαταστάσεων, θεμέλια σπιτιών, τάφοι και τμήμα κοίλου θεάτρου.

Η βρύση της Αγίας Μαρίνας του Κάστρου είναι κατασκευασμένη από αρχαίο υλικό, το οποίο βρίσκεται χρησιμοποιημένο στα σπίτια, τις εκκλησίες και το βυζαντινό φρούριο του Κάστρου. Στα μέσα του περασμένου αιώνα ο μητροπολίτης Νικηφόρος Γλυκός είχε περισυλλέξει και μεταφέρει στην μητρόπολη αρχαίο υλικό.

Αρχαία κατάλοιπα που εντοπίζονται σε όλο το νησί δείχνουν ότι ο οικισμός του Κάστρου δεν ήταν ο μοναδικός. Τέτοιες θέσεις είναι ο κόλπος του Αγίου Νικολάου, κάτω από την Αρίδα, το Ευλάμπιο, η Παναγία, η Αρασιά και ο Άγιος Θεόδωρος. Επίσης στην νότια ακτή στον λόφο ανατολικά της Αλυκής.

Στην περιοχή του Ροξάδου[5] (κοντά στο σημερινό κρατικό αγρόκτημα, στην πλαγιά που απλώνεται από τον Άγιο Θεόδωρο προς το Κάστρο) σώζεται ένα αρχαίο φράγμα, που, κατά τον Γερμανό αρχαιολόγο C. Frederich, κτίσθηκε τον 4ο αιώνα π.Χ. Το φράγμα συγκρατούσε τα νερά ενός κλάδου του Ιλισσού ποταμού και τα διοχέτευε στην κοιλάδα του Ροξάδου.

Κατά τους κλασσικούς χρόνους βεβαιώνεται η λατρεία της Αθηνάς Πολιάδος, του Διός Υψίστου, του Απόλλωνος Πατρώου και των Δώδεκα θεών, ενώ διατηρούνται οι ισχυρές τοπικές λατρείες του Ερμή-Ίμβραμου και των Καβείρων.

Επιγραφές επιτύμβιες βεβαιώνουν την εγκατάσταση Ιμβρίων στην Αθήνα και την Ερέτρια, ενώ δημόσιες επιγραφές αποδεικνύουν την συμμετοχή Ιμβρίων σε μυστηριακές τελετές και δημόσιες δραστηριότητες στην Σαμοθράκη, Λήμνο, Αθήνα και Δελφούς.

Κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο κατελήφθη από τους Σπαρτιάτες, αργότερα (355 π.Χ.) πάλι από τους Αθηναίους, μετά από τον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας και κατόπιν από τους Ρωμαίους. Η εξάρτηση από την Αθήνα συνεχίζεται ως τον 3ο αιώνα μ.Χ., οπότε καταργείται με απόφαση του αυτοκράτορα Σεπτιμίου Σεβήρου και η Ίμβρος γίνεται ασήμαντη επαρχία του ρωμαϊκού κράτους.

γ) *Βυζαντινή και Οθωμανική περίοδος*

Κατά τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους η Ίμβρος εκχριστιανίζεται, όπως μαρτυρεί το μαρμάρινο βαπτιστήριο της εκκλησίας των Αρχαγγέλων του χωριού Σχοινούδι.

Οι πληροφορίες δεν είναι πολλές γι' αυτήν την περίοδο της ζωής του νησιού. Γνωρίζουμε μόνο ότι επί Βυζαντίου υπαγόταν στην διοίκηση του Ιλλυρικού και ότι το 766 μ.Χ. οι Βούλγαροι επέδραμαν και απήγαγαν 2.500

5. *Ν. Π. Ανδριώτη*, Η Ίμβρος, ομιλία προς τα μέλη της Ιμβριακής Ενώσεως Μακεδονίας και Θράκης, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 14, 15.

αιχμαλώτους που εξαγόρασε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε'[6]. Το 1204 υποτάχθηκε στους Φράγκους από τους οποίους την απελευθέρωσε ο Μιχαήλ Παλαιολόγος το 1262 μ.Χ. Το 1365 το πολύπαθο νησί περιήλθε στους Κατελούζους της Γένουας, οι οποίοι βοήθησαν τον έκπτωτο αυτοκράτορα Ιωάννη Παλαιολόγο να εκδιώξει τον Ιωάννη Καντακουζηνό και να ανακτήσει τον θρόνο του. Το έτος 1471 η Ίμβρος περιήλθε υπό την οθωμανική κυριαρχία, όταν ο Λούκιος Κατελούζος την παρέδωσε στον στόλο του Μωάμεθ. Είχαν προηγηθεί δύο βραχύβιες καταλήψεις του νησιού από τους Ενετούς (1464 και 1467).

Μετά την κατάρρευση του βυζαντινού κράτους ένας Ίμβριος πρόκριτος, ο ιστορικός της Άλωσης Μιχαήλ Κριτόβουλος, αναπτύσσοντας διπλωματική δραστηριότητα, επέτυχε να μην μεταβληθεί η εσωτερική κατάσταση της Ίμβρου, της Λήμνου και της Θάσου. Το γεγονός αυτό ήταν η αρχή της μη ουσιαστικής επέμβασης του οθωμανικού κράτους στην κοινωνικοοικονομική ζωή του νησιού. Μόνο κάποιοι φόροι επεβλήθηκαν. Για τον λόγο αυτόν μόλις το 1657 εγκαταστάθηκαν για πρώτη φορά Μουσουλμάνοι στην Ίμβρο. Στην απογραφή του οθωμανικού κράτους, που έγινε στα 1893, διαπιστώνεται ότι 450 χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, μόνο 2% του πληθυσμού είναι Τούρκοι (200 Τούρκοι σε συνολικό πληθυσμό 9.456 κατοίκων).

Κύριος οικισμός του νησιού στην βυζαντινή και οθωμανική περίοδο εξακολουθεί να παραμένει το Κάστρο, που η έκτασή του σε σχέση με την αρχαία πόλη είναι τώρα περιορισμένη, ενώ αρκετά οικοδομικά υλικά του αρχαίου οικισμού χρησιμοποιούνται στα βυζαντινά οικοδομήματα.

Το Κάστρο από το 1397 γίνεται έδρα Αρχιεπισκοπής, ενώ στα μέσα του 16ου αιώνα έδρα Μητρόπολης. Ερείπια στο Κάστρο, το Παλαιόκαστρο, τον Πύργο Σχοινουδίου, τα κιονόκρανα στον Άγιο Σωτήρα Καλαμιού και στην Αρασιά, τα θεμέλια βυζαντινού ναού στον Άγιο Θεόδωρο και επιγραφές στο Κάστρο και εντοιχισμένες σε εκκλησίες στο νησί, αποδεικνύουν την ύπαρξη οικισμών και φρουρίων διάσπαρτων στο νησί.

Μαρτυρίες υπάρχουν και από επισκέπτες που ήρθαν κατά τον Μεσαίωνα, όπως ο Μάρκος Ευγενικός, ο Κυριάκος της Αγκόνα, ο Μπουοντελμόντι από την Φλωρεντία[7]. Αυτοί αναφέρουν τρεις πόλεις τον 15ο αιώνα και περισσότερες τον 16ο.

Στον 16ο αιώνα, ο περίφημος ναυτικός Πίρι Ρέις στο «Βιβλίο Ναυσιπλοΐας» μιλάει για την ύπαρξη δύο φρουρίων στην Ίμβρο, στο Σχοινούδι και στο Κάστρο.

6. Του *ίδιου*, σ. 19.
7. Του *ίδιου*, σ. 21, 22.

Στον 18ο αιώνα διαμορφώνονται τα οικιστικά σύνολα που διατηρήθηκαν ως το 1964.

δ) *Σύγχρονη περίοδος*

Στις 18 Νοεμβρίου του 1912 ο ελληνικός στόλος, με ναυαρχίδα το θωρηκτό «Αβέρωφ», απελευθερώνει την Ίμβρο και τα ελληνικά ναυτικά αγήματα αποβιβάζονται στον όρμο του Κάστρου.

Δυστυχώς όμως για πολύ λίγο διάστημα οι Ίμβριοι έμελλαν να γευθούν την ελευθερία. Η συνθήκη της Λωζάνης (1923) επανέφερε την Ίμβρο υπό τουρκική κυριαρχία. Είχε προηγηθεί μακρύς διπλωματικός αγώνας. Η συνθήκη ειρήνης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913), τερματίζοντας τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, ανέβαλε την οριστική ρύθμιση της τύχης των νησιών του Αιγαίου.

Μετά το πέρας του Β΄ Βαλκανικού πολέμου οι Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Αυστροουγγαρία, Γερμανία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία), στην πρεσβευτική διάσκεψη του Λονδίνου, ανακοίνωσαν ότι: «Τα νησιά θα παρεχωρούντο στην Ελλάδα, υπό την προϋπόθεση της εκκενώσεως των αλβανικών εδαφών από τα ελληνικά στρατεύματα και την αποστρατικοποίηση των νήσων». Η Ελλάδα αναγκάσθηκε να συμμορφωθεί στις «συμμαχικές» αποφάσεις, εγκαταλείποντας τα προσφάτως απελευθερωθέντα εδάφη της μαρτυρικής Βορείου Ηπείρου προς χάριν της κυριαρχίας επί των νήσων. Η ήττα των Τούρκων στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και η συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920) οριστικοποίησε την ελληνική κυριαρχία επί των νήσων. Δυστυχώς όμως ήρθε η ήττα του 1922 και η Μικρασιατική καταστροφή, και η συνεπεία ταύτης συνθήκη της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923) που σφράγισαν την τύχη της Ίμβρου.

Το άρθρο 14 της Συνθήκης της Λωζάνης ορίζει:

Αι νήσοι Ίμβρος και Τένεδος, παραμένουσι υπό τουρκικήν κυριαρχίαν, θα απολαύωσι ειδικής διοικητικής οργανώσεως αποτελουμένης εκ τοπικών στοιχείων και παρεχούσης πάσαν εγγύησιν εις τον μη μουσουλμανικόν ιθαγενή πληθυσμόν, εις ό,τι αφορά εις την τοπικήν διοίκησιν και την προστασίαν των προσώπων και των περιουσιών. Η διατήρησις της τάξεως θα εξασφαλίζεται εν αυταίς δι' αστυνομίας στρατολογουμένης μεταξύ του ιθαγενούς πληθυσμού τη φροντίδι της ως άνω προβλεπομένης τοπικής διοικήσεως, υπό τας διαταγάς της οποίας θα διατελεί.

Οι διατάξεις του άρθρου αυτού ουδέποτε εφαρμόσθηκαν από την Τουρκία. Αντίθετα, με μια σειρά μέτρων οι τουρκικές αρχές επεδίωξαν τον συστηματικό αφελληνισμό του νησιού.

Το 1927 η κυβέρνηση της Τουρκίας έκλεισε όλα τα ελληνικά σχολεία και το 1943 εδήμευσε τις περιουσίες των μοναστηριών των ιερών μονών

Μεγίστης Λαύρας και Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους, από τις οποίες ζούσαν δεκάδες οικογένειες. Τις περιουσίες αυτές τις παρεχώρησε σε εποίκους εκ Τουρκίας, οι οποίοι ισοπέδωσαν τις εκκλησίες και όλα τα υπόλοιπα κτίρια των μονών. Κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου όλοι οι άνδρες του νησιού ηλικίας 20-40 ετών επιστρατεύονται στα περίφημα τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπουρού) με αποτέλεσμα την αφαίμαξη και τον οικονομικό μαρασμό. Ταυτόχρονα επιβάλλεται ο περίφημος κεφαλικός φόρος (βαρλίκ βεργκισί). Ο φόρος οριζόταν αυθαίρετα από τις τουρκικές αρχές και έφθανε να είναι διπλάσιος ή τριπλάσιος της συνολικής περιουσίας. Αν ο φόρος δεν καταβαλόταν σε 15 μέρες κατάσχονταν όλη η περιουσία και ο υπόλογος εκτοπιζόταν σε ειδικά στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων στην Ασία. Εκατοντάδες έχασαν τις περιουσίες τους και άφησαν την τελευταία τους πνοή στα στρατόπεδα αυτά.

Μια μικρή ανάπαυλα ακολουθεί το 1952, που ξαναλειτουργούν τα σχολεία. Αυτό κρατάει ως το 1964, οπότε τίθεται σε εφαρμογή το «πρόγραμμα διάλυσης» (εριτμέ προγκραμί). Απαλλοτριώνεται έναντι εξευτελιστικής αποζημίωσης (για ένα στρέμμα δινόταν αποζημίωση ίση προς την αξία ενός αυγού) το 90% της καλλιεργήσιμης γης, απαγορεύεται η κτηνοτροφία με το πρόσχημα των αναδασώσεων, απαγορεύεται η αλιεία. Δημιουργούνται ανοικτές αγροτικές φυλακές, όπου μεταφέρονται βαρυποινίτες, που βιάζουν και δολοφονούν. Κλείνουν τα ελληνικά σχολεία. Καταστρέφονται οι εκκλησίες και τα εξωκλήσια. Υπήρχαν 9 μοναστήρια, 10 εκκλησίες και 260 εξωκλήσια. Σήμερα ελάχιστα ίχνη απέμειναν[8]. Από το 1973 ως το 1990 έγιναν 11 δολοφονίες Ελλήνων χωρίς να βρεθεί ο δολοφόνος.

Τα μέτρα αυτά ανάγκασαν τους Έλληνες να εγκαταλείψουν την Ίμβρο, ενώ οι αρχές έφεραν εποίκους από όλη την Τουρκία. Από τους Τούρκους, που σήμερα βρίσκονται στο νησί, κανείς δεν ήταν εκεί πριν το 1964. Δημιουργήθηκαν τρία καινούργια χωριά, ενώ άλλαξαν όλα τα τοπωνύμια. Η απογραφή του 1960 έδωσε 5.776 κατοίκους, εκ των οποίων 5.487 Έλληνες και 289 Τούρκοι. Το 1985 οι κάτοικοι ήσαν 7.610 εκ των οποίων 7.114 Τούρκοι και μόνο 496 Έλληνες.

Σήμερα οι Έλληνες κάτοικοι είναι 398 κατανεμημένοι στα χωριά ως εξής: Άγιος Θεόδωρος 127, Παναγία-Ευλάμπιο 102, Σχοινούδι 72, Αγρίδια 70, Γλυκύ 27 και Κάστρο 0.

Το νησί είχε χαρακτηρισθεί στρατιωτική περιοχή και μέχρι το 1990 κανείς δεν επιτρεπόταν να πάει εκεί άνευ αδείας, η οποία δεν δινόταν στους Ίμβριους που είχαν φύγει.

Με μεγάλη λοιπόν συγκίνηση Ίμβριοι της διασποράς από την Κο-

8. *Μελίτωνος Καρά*, ό.π.

μοτηνή και την Αλεξανδρούπολη, μαζί με φίλους, πραγματοποίησαν τον Δεκαπενταύγουστο του 1992 εκδρομή-προσκύνημα στο νησί, όπου και τελέσθηκε για πολλοστή φορά το έθιμο της «Κουρκούτας», το οποίο παρακολούθησε και ο γράφων και στο οποίο θα αναφερθούμε στην συνέχεια.

ΙΙΙ. Η «ΚΟΥΡΚΟΥΤΑ»

Σε όλο τον χώρο της Θράκης μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι διατηρούνται μέχρι σήμερα πολλά λατρευτικά έθιμα πανάρχαιας προχριστιανικής καταγωγής, που έχουν ενταχθεί στις τελετουργίες της χριστιανικής λατρείας, ενσωματωμένα πλέον εδώ και δύο χιλιάδες περίπου χρόνια στην χριστιανική πίστη και παράδοση.

Η Ίμβρος, θρακικό νησί που η μοίρα κράτησε και κρατά αποκομμένο από τον υπόλοιπο απελευθερωμένο ελληνικό κορμό, με πλήθος μύθους και θρύλους από την Ομηρική εποχή —και ακόμα πιο πριν—, ήταν φυσικό να διατηρήσει τέτοια έθιμα. Έθιμα που ο «εκσυγχρονισμός» τείνει να οδηγήσει σε εξαφάνιση στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Η «Κουρκούτα» είναι ένα από τα έθιμα αυτά. Είναι βαθιά ριζωμένη (με νόμους κληρονομικότητας ίσως;) στην ψυχή των Ιμβρίων, που ξεριζωμένοι πλέον από την γη τους, ιδρύουν ακμάζουσες παροικίες στην Αθήνα, την Θεσσαλονίκη και στο εξωτερικό. Οι ελάχιστες ιμβριακές οικογένειες που εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες στον Νομό Ροδόπης, προσπάθησαν να αναβιώσουν το έθιμο στο χωριό Φανάρι. Ήσαν όμως τόσο λίγοι! Με μεγαλύτερη επιτυχία αναβιώνουν το έθιμο οι Ίμβριοι των Αθηνών, που στο ιστορικό νησί της Σαλαμίνας έκτισαν με δαπάνες τους εκκλησία στην Παναγία την Ιμβριώτισσα, όπου και τελούν το έθιμο. Όμως η εμπειρία από την συμμετοχή στην εθιμική τελετουργία στον χώρο των Αγριδίων της Ίμβρου, όπου οι ρίζες του χάνονται στα βάθη των αιώνων, είναι μοναδική.

Τα Αγρίδια είναι το ψηλότερο χωριό της Ίμβρου, χτισμένο στους πρόποδες του γρανιτένιου και απότομου όγκου της κορυφής του Αγ. Δημητρίου. Το χωριό περήφανο στην αητοφωλιά του, μοιάζει να ατενίζει απέναντί του την ψηλότερη κορυφή του νησιού, τον Προφήτη Ηλία (υψόμετρο 597 μέτρα). Η θέση του δεσπόζει στην όλη περιοχή. Κι εκεί κοντά είναι και η τοποθεσία της Σπηλιάς, με τα παγωμένα και άφθονα νερά και τα βαθύσκιωτα πλατάνια, όπου γίνεται το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου.

Όπως προαναφέραμε στο κεφάλαιο της γνωριμίας με την ιστορία της Ίμβρου, σ' αυτήν την περιοχή λατρεύθηκε ο αρχαιότερος γνωστός θεός του νησιού, ο Ίμβραμος ή Ίμβρασος, που έδωσε και το όνομά του στο νησί[9]. Η

9. *Μελίτωνος Καρά*, ό.π., σ. 71, 72.

τοποθεσία είναι επιβλητική και υποβλητική. Ο βράχος του Αη-Δημήτρη, έχει κάτι από το μεγαλείο των Φαιδριάδων των Δελφών. Εδώ λοιπόν, ψηλά και κατάντικρυ στον ήλιο, τελείται το έθιμο.

Η επιμονή των κατοίκων να διατηρούν ως τόπο θυσίας την συγκεκριμένη τοποθεσία στους πρόποδες του βράχου, κάτι που απαιτεί πολύ κόπο για την μεταφορά των ταύρων στον χώρο της θυσίας, αλλά και την μεταφορά των τεμαχισμένων σφαγίων σε μεγάλη απόσταση ως την εκκλησία, δείχνει ότι δεν θέλουν να εγκαταλείψουν την πανάρχαια ισχυρή συνήθεια.

Η θυσία αρχίζει το απόγευμα της παραμονής της εορτής της Παναγίας. Οι πιστοί προσφέρουν τα προς θυσία ζώα. Αυτά είναι βόδια (ταύροι) ή «λιανά» δηλαδή πρόβατα, και ο ιερέας τα ευλογεί. Μια ομάδα ειδικευμένων προς τούτο ανδρών, που με υπερηφάνεια δηλώνει την ιδιότητα και «ειδικότητά» της, αναλαμβάνει το σφάξιμο. Τα ζώα οδηγούνται με κόπο σ' έναν, χωρίς καν μονοπάτι, ανήφορο και καταλήγουν σ' ένα μικρό πλάτωμα, στον ίσκιο μιας βελανιδιάς, δίπλα από την οποία υπάρχει μικρή χαράδρωση του εδάφους. Η ομάδα των σφαγέων, με σκωπτικά πειράγματα, γέλια, τραγούδια και ταυτόχρονη κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών, αρχίζει το έργο της.

Κάθε ζώο που θυσιάζεται, αναρτάται με ένα γερό σχοινί από ένα κλαδί βελανιδιάς και τεμαχίζεται σε μεγάλα κομμάτια. Αυτά φορτώνονται σε μουλάρια και μεταφέρονται στην εκκλησία. Η ίδια διαδικασία επαναλαμβάνεται με το επόμενο ζώο και ούτω καθ' εξής. Επτά μοσχάρια σφάχθηκαν τον Δεκαπενταύγουστο του 1992.

Τα σφάγια μεταφέρονται στο κτίριο του παλιού Δημοτικού Σχολείου, που η είσοδός του είναι στην λιθόστρωτη αυλή της εκκλησίας. Δύο κολώνες, αρχαιοελληνικού ρυθμού, δεσπόζουν στην είσοδο του κτιρίου, ενώ η σκάλα του είναι κατασκευασμένη από ολόσωμα κομμάτια λαξευμένων λίθων, που οι κάτοικοι διηγούνται με υπερηφάνεια πως χρειάσθηκαν δέκα βόδια για την μεταφορά τους. Αυτό το σχολείο, κτισμένο με πελεκητή ορθογώνια πέτρα, είναι το «παλιό», γιατί υπάρχει και καινούργιο, όπως και Νηπιαγωγείο και κατοικίες δασκάλων. Όλα κτισμένα με δαπάνες των κατοίκων, που φυσικά δεν λειτουργούν λόγω απαγόρευσης από τις τουρκικές αρχές.

Μέσα σε μια αίθουσα του «παλιού» σχολείου, τα κρέατα τοποθετούνται σε πάγκους και τεμαχίζονται σε μερίδες.

Έξω από τον αυλόγυρο της εκκλησίας ανοίγονται λάκκοι στο λιθόστρωτο για να τοποθετηθούν τα ξύλα και τα κάρβουνα και να ανάψουν οι φωτιές που θα βράσουν την «κουρκούτα», δηλαδή ένα είδος ζωμού με κρέας και σπασμένο σιτάρι (κουρκούτι). Για τον σκοπό αυτόν χρησιμοποιούνται μεγάλα ειδικά καζάνια. Το βράσιμο γίνεται σε σιγανή φωτιά και

η διαδικασία κρατάει όλη την νύκτα. Όλο αυτό το χρονικό διάστημα η ανδρική ομάδα, που εργάζεται ακατάπαυστα για να είναι όλα έτοιμα στην ώρα τους, δεν παύει να καταναλώνει οινόπνευμα και τα χωρατά και τα καυχήματα είναι διαρκή.

Με το σχόλασμα της εκκλησίας το πρωί της επομένης, 15ης Αυγούστου, η κουρκούτα είναι ζεστή και έτοιμη προς διανομή. Ο μητροπολίτης πηγαίνει στον χώρο του σχολείου και ευλογεί τα εδέσματα. Ακολούθως αρχίζει η διανομή σε πιστούς και απίστους. Λέμε πιστούς και απίστους γιατί μεταξύ των προστρεξάντων να γευθούν το παρασκεύασμα διακρίναμε αρκετούς Κούρδους και Τούρκους. Πέντε γυναίκες εποίκων, με μαντήλες στο κεφάλι, μπαίνουν στην εκκλησία, ανάβουν κερί στην Παναγία και φεύγουν! Κρυπτοχριστιανοί;

Στον αυλόγυρο της εκκλησίας σχηματίζεται μια μεγάλη ουρά. Ο καθένας κρατάει ένα πιάτο ή κατσαρόλα και περμένει την σειρά του. Δηλώνει τα άτομα της οικογένειάς του στον αρμόδιο και παίρνει τις ανάλογες μερίδες.

Μετά σκορπίζουν. Άλλοι στα σπίτια τους, άλλοι στα πεζούλια των δρόμων, άλλοι (οι πιο τυχεροί) βρίσκουν θέση στα δύο καφενεία του χωριού. Εκεί για την περίσταση της ημέρας είχε έρθει και ένας Τούρκος για να πουλήσει μπύρες και οινοπνευματώδη. Στην Ελληνίδα ιδιοκτήτρια του καφενείου οι αρχές απαγορεύουν την πώληση οινοπνεύματος. Παρά την απαγόρευση της ελληνικής μουσικής, το βράδυ της παραμονής μερικές τολμηρές παρέες τραγούδησαν με την συνοδεία βιολιού παλιά ιμβριώτικα τραγούδια. Η παρουσία όμως των πάνοπλων χωροφυλάκων, δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο να επαναληφθεί και την ημέρα.

Μετά το σχόλασμα της εκκλησίας στις 15 Αυγούστου και λίγο πριν αρχίσει η διανομή της κουρκούτας, τελείται και ένα άλλο έθιμο. Αυτό που η αρχαιολόγος Ελ. Ψυχογιού στο Α΄ Πανιμβριακό Συμπόσιο (Αθήνα, Ιούνιος 1991), ονόμασε νεκρόδειπνο. Οι συγγενείς των νεκρών έχουν δίσκους γεμάτους με φρούτα και γλυκίσματα και περμένουν στα νεκροταφεία, που είναι στο ψηλότερο σημείο του χωριού, υπό την σκιά της κορυφής του Αη-Δημήτρη. Το εκκλησίασμα, με επικεφαλής τον μητροπολίτη και τους ιερείς, ανηφορίζει στα νεκροταφεία, όπου τελούνται μνημόσυνα ενώ προσφέρονται τα περιεχόμενα των δίσκων. Όπως διηγούνται οι εντόπιοι, παλαιότερα η τελετή αυτή, που ακολουθεί πάντοτε την θεία λειτουργία του Δεκαπενταύγουστου, ήταν λαμπρότερη. Τώρα όμως οι Τούρκοι απαγορεύουν στον Δεσπότη και τους ιερείς να φορούν τα άμφια εκτός του ναού, και αναγκαστικά μεταβαίνουν στα νεκροταφεία με κοινά κουστούμια. Αξιοσημείωτη λεπτομέρεια είναι η ύπαρξη στον χώρο των νεκροταφείων αναθηματικών στηλών, που εκτός από τον εγχάρακτο σταυρό, σε τίποτα δεν διαφέρουν

από τις ανάγλυφες αναθηματικές στήλες των αρχαίων Ελλήνων. Άλλη μια επιβίωση πανάρχαιας συνήθειας.

Μετά το νεκροταφείο, ο κόσμος επιστρέφει στον αυλόγυρο της εκκλησίας και αρχίζει η διανομή και η κατανάλωση της κουρκούτας, που περιγράψαμε προηγουμένως.

Παλαιότερα το πανηγύρι κρατούσε περισσότερες ημέρες[10]. Το βράδυ της Παναγίας (15 Αυγούστου), μετά την κουρκούτα και τα νεκροταφεία, ο κόσμος ξεκινούσε για το εξωκλήσι της Παναγίας της Μπαλωμένης. Αυτή βρίσκεται στην βόρεια ακτή, κοντά στα Αγρίδια, στην θέση «Μάρμαρο». Η ονομασία της τοποθεσίας (Μάρμαρο) πιθανότατα μαρτυρεί την ύπαρξη αρχαίου ναού, δεδομένου ότι μάρμαρο δεν υπάρχει στην Ίμβρο (όπως και στην Σαμοθράκη) και μάρμαρα μεταφέρονταν εκεί κατά την αρχαιότητα από την Θάσο για ανέγερση ναών[11].

Για την Παναγία την Μπαλωμένη υπάρχει μια παράδοση που αξίζει να αναφερθεί. Στα χρόνια της βυζαντινής αυτοκρατορίας ο αυτοκράτορας απουσίαζε σε μια εκστρατεία έχοντας μαζί του και την γυναίκα του. Μια μέρα το παιδί του βρήκε ένα μαχαίρι και παίζοντας μ' αυτό έσκισε την κοιλιά του. Έντρομη η παραμάνα έσπρωξε μέσα στην κοιλιά τα εντόσθια, που είχαν βγει έξω, και έδεσε την κοιλιά με ένα πανί. Κατόπιν άρχισε να προσεύχεται στην Παναγία για την σωτηρία του μικρού πρίγκηπα. Η Παναγία έκανε το θαύμα της και το παιδί σώθηκε. Ο αυτοκράτορας, όταν επιστρέφοντας έμαθε τα διαδραματισθέντα, έταξε να κτίσει εκκλησία στην Παναγία. Ζήτησε από την Παναγία να τον καθοδηγήσει και ξανοίχτηκε νύχτα στο πέλαγος. Στην Ίμβρο, στην τοποθεσία «Μάρμαρο», είδε μια λάμψη στην στεριά. Αποβιβάσθηκε και στην θέση εκείνη βρήκε την εικόνα της Παναγίας της Μπαλωμένης και έκτισε την ομώνυμη εκκλησία, στο σημείο που σήμερα πηγάζει ένα αγίασμα.

Στην τοποθεσία αυτή γινόταν ένα νυκτερινό πανηγύρι το βράδυ της 15ης Αυγούστου. Την άλλη μέρα οι ξένοι έφευγαν και έμεναν μόνοι οι Αγριδιώτες. Γι' αυτούς το πανηγύρι δεν τελείωνε εδώ. Το πρωί της 16ης Αυγούστου πήγαιναν στην τοποθεσία «Σπηλιά» ή «Πληά», με άφθονα φαγητά, στους ίσκιους μεγάλων πλατάνων και δίπλα στις πηγές με το άφθονο και κρύο νερό άρχιζαν το φαγοπότι. Όπως μας πληροφορεί ο μητροπολίτης Φιλαδελφείας Μελίτων Καράς[12]: *ὁ ναός ἤ τό ἡρῶον τοῦ Ἰμβράμου-Ἑρμοῦ ἐν τῇ νήσῳ εὑρίσκετο εἰς τήν τοποθεσίαν Σπηλιά, ἔνθα κατά καιρούς ἀνεκαλύφθησαν πολλαί ἐπιγραφαί .... Ἐπίσης εἰς τούς πρόποδας τοῦ*

10. *Ν. Νταλντά*, ό.π., σ. 208, 209, 210.

11. *Παν. Καλαϊτζή*, «Συμβολή εις την ιστορίαν Ίμβρου και Τενέδου», Θρακικά, τόμ. 1ος, Αθήνα 1978, σ. 247.

12. *Μελίτωνος Καρά*, ό.π., σ. 71, 72.

ὄρους Ἅγιος Δημήτριος, ἔνθα ἦτο ἡ ἀρχαία καρική ἢ πελασγική πολιτεία, ὑπάρχουν μικρά σπήλαια μέ ἀκατάληπτα σύμβολα χαραγμένα ἐπί τῶν τοίχων. Τά σπήλαια ταῦτα ἴσως ἐχρησιμοποίουν πρός προφύλαξιν οἱ συρρέοντες εἰς τούς ἐτησίους ἑορτασμούς....

Σ' αυτή λοιπόν την τοποθεσία, όπου ήταν κτισμένος ο ναός του Ίμβραμου-Ερμή, δίπλα στο εκκλησάκι τον Αη-Δημήτρη και απέναντι ακριβώς από την Σαμοθράκη, οι εντόπιοι Αγριδιώτες συνέχιζαν το πανηγύρι που άρχιζε με την θυσία των ζώων και την κουρκούτα, συνέχιζε με τα «νεκρόδειπνα» και το πανηγύρι στο Μάρμαρο και τελείωνε στην Σπηλιά.

Ένα δίστιχο με σκωπτικό περιεχόμενο, που μας διηγήθηκε ένας Ίμβριος (όχι Αγριδιώτης), δεν αποκλείεται να έρχεται κατ' ευθείαν από την εποχή του Ίμβραμου:

Στ' Αγρίδια, στ' ανηφορέλια
χόρευαν τρία γκαρτσέλια.

Ίσως τα γκαρτσέλια (γουρουνάκια) να έχουν κάποια μακρυνή σχέση με τους ζωόμορφους ακόλουθους του Διονύσου, του Πανός και, γιατί όχι, του Ίμβραμου.

Στο πανηγύρι της «Κουρκούτας» η προσέλευση του κόσμου ήταν κάτι παραπάνω από μεγάλη. Ιδιωτικά αυτοκίνητα από την Ελλάδα, την Αυστραλία, την Γερμανία και λεωφορεία εκδρομέων από Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Κομοτηνή έφθασαν ως εδώ σκαρφαλώνοντας στον στενό ανηφορικό και γεμάτο παγίδες δρόμο, που οι Τούρκοι φρόντισαν να αφήσουν ασυντήρητο για χρόνια. Έτσι τα στενά δρομάκια των Αγριδίων ήταν γεμάτα από σταθμευμένα αυτοκίνητα κάθε είδους και κάθε προέλευσης. Ένα χωριουδάκι που σήμερα έχει 70 ψυχές, γέμισε με 2000 ανθρώπους, που αψήφισαν κάθε ταλαιπωρία για να έρθουν εδώ, στην γη των προγόνων τους, να παραστούν και να βιώσουν το έθιμό τους.

Είναι βέβαιο, ότι, για όσο καιρό οι Ίμβριοι απανταχού της γης, σπρωγμένοι από την αταβιστική διάθεση αιώνων, έρχονται εδώ τον Δεκαπενταύγουστο για να τελέσουν, κάτω από τον βράχο του Αη-Δημήτρη, το έθιμο που τελείται διαρκώς και ακατάπαυστα για 3500 χρόνια, ο ελληνισμός στην Ίμβρο δεν θα σβήσει, αλλά θα ζει και θα υπάρχει και νυν και αεί. Αμήν!

ΠΗΓΕΣ

Ελένης Βλάχου, Λαογραφία και Ιστορία της Ίμβρου, Αρχείον Θράκης, τόμος 38, Αθήνα 1975.

Erol Saygi, Ίμβρος, Κωνσταντινούπολη.

Ομήρου, Ιλιάδα, ραψωδίες Ν και Ω.

Γιάννας και *Ηλία Ανδρέου*, Η Ίμβρος στην Αρχαιότητα, Εισήγηση στο Α' Πανιμβριακό Συμπόσιο, Αθήνα, 22 Ιουνίου 1991.

Ν. Π. Ανδριώτη, Η Ίμβρος, ομιλία προς τα μέλη της Ιμβριακής Ενώσεως Μακεδονίας και Θράκης, Θεσσαλονίκη 1954.

Μελίτωνος Καρά, Η νήσος Ίμβρος. Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1987.

Νίκου Νταλντά, Ιστορική και λαογραφική μελέτη της Ίμβρου, Θεσσαλονίκη 1982.

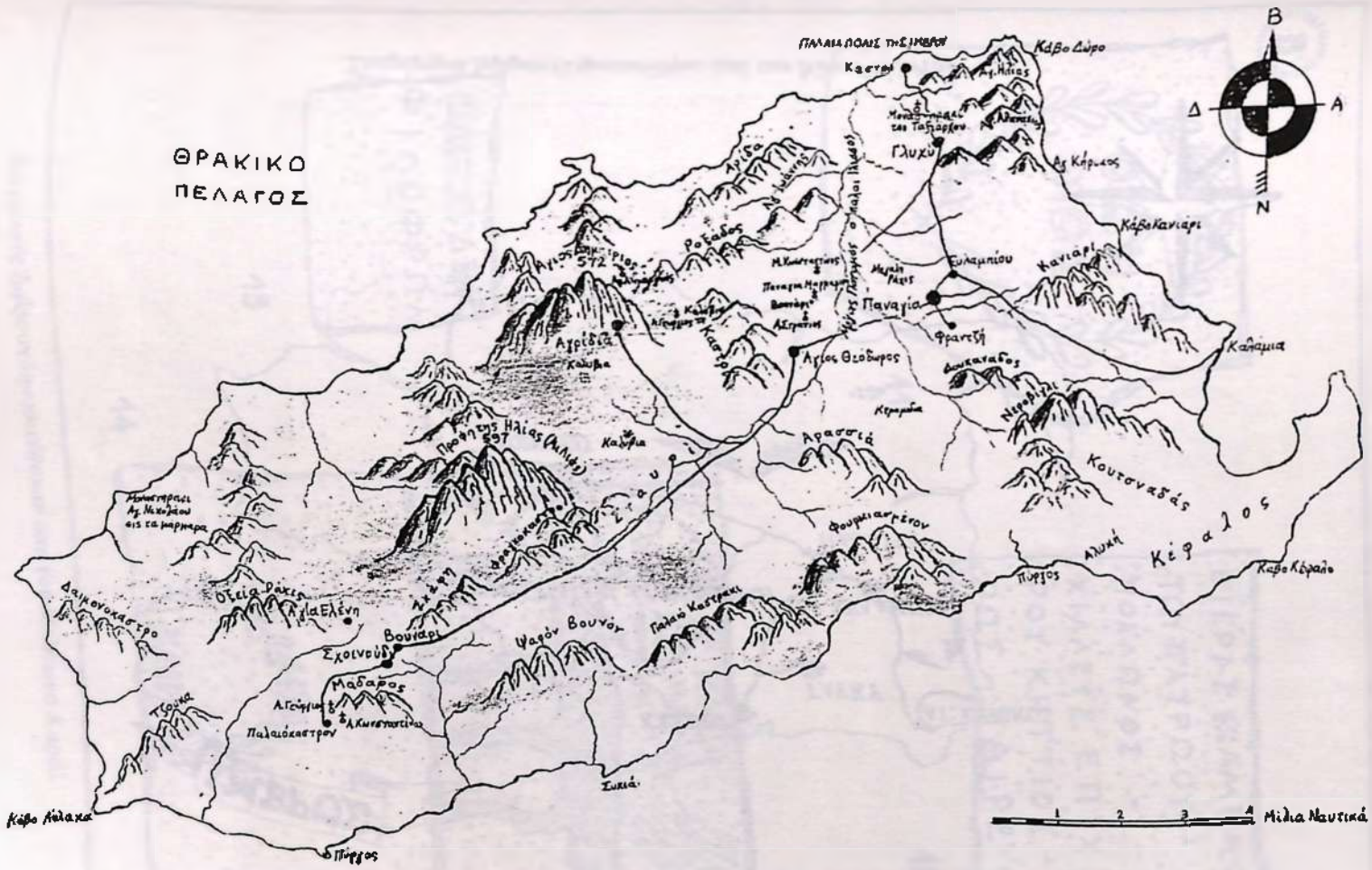
Παν. Καλαϊτζή, Συμβολή εις την ιστορίαν Ίμβρου και Τενέδου, 1ος τόμος «Θρακικών», Αθήνα 1978.

Γεωργίου Τενεκίδη, Ίμβρος και Τένεδος. Ιστορία, νομικό καθεστώς, σύγχρονη πραγματικότητα, Θεσσαλονίκη 1986.

Αθαν. Κόρμαλη, Ίμβρος και Τένεδος. Η ιστορία και το δράμα δύο ελληνικών νησιών, περιοδικό «Ελλοπία», Αθήνα, Οκτ. 1992.

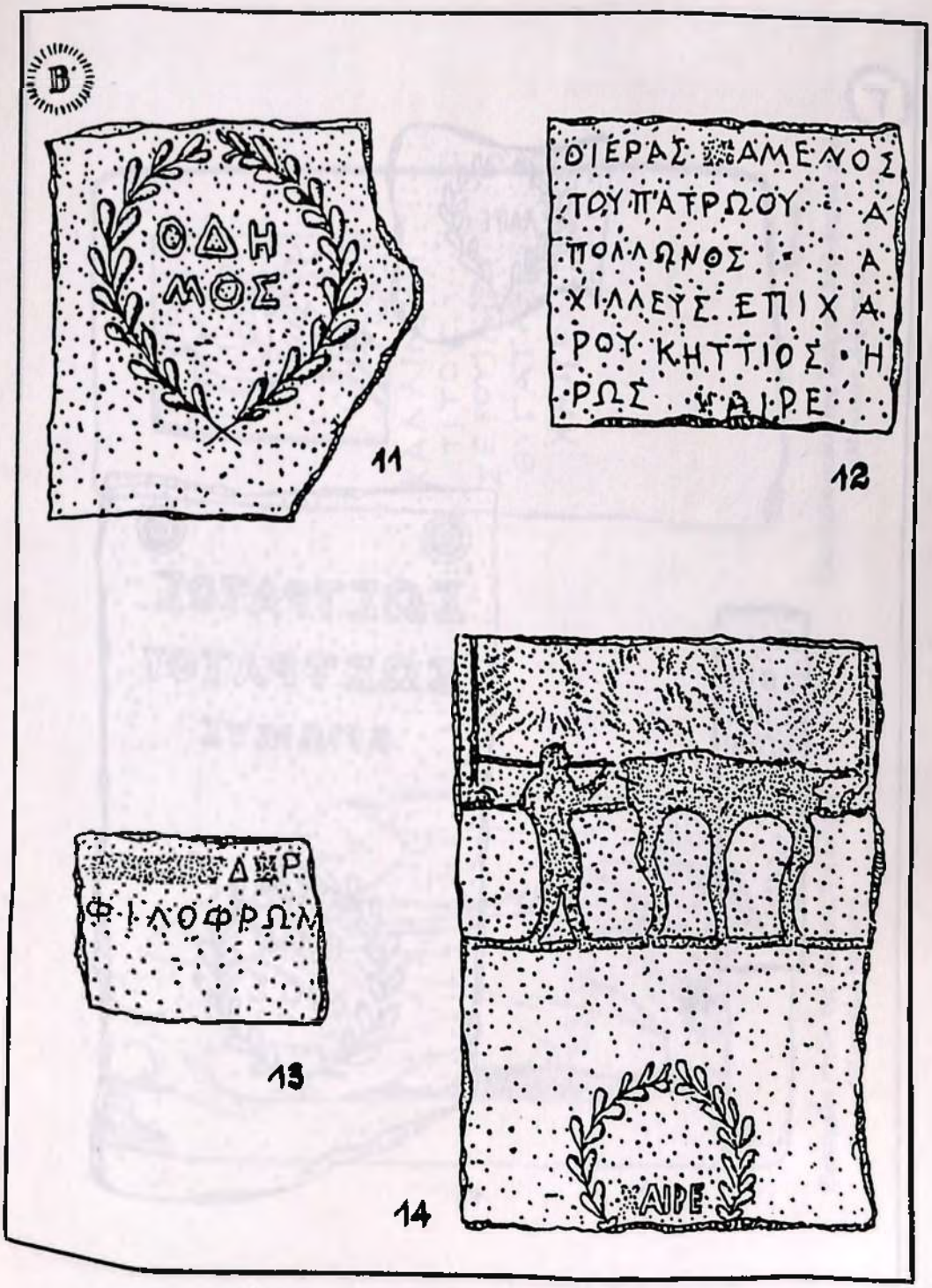
Χάρτης της Ίμβρου (δημοσιεύθηκε από τον Μελίτωνα Καρά).

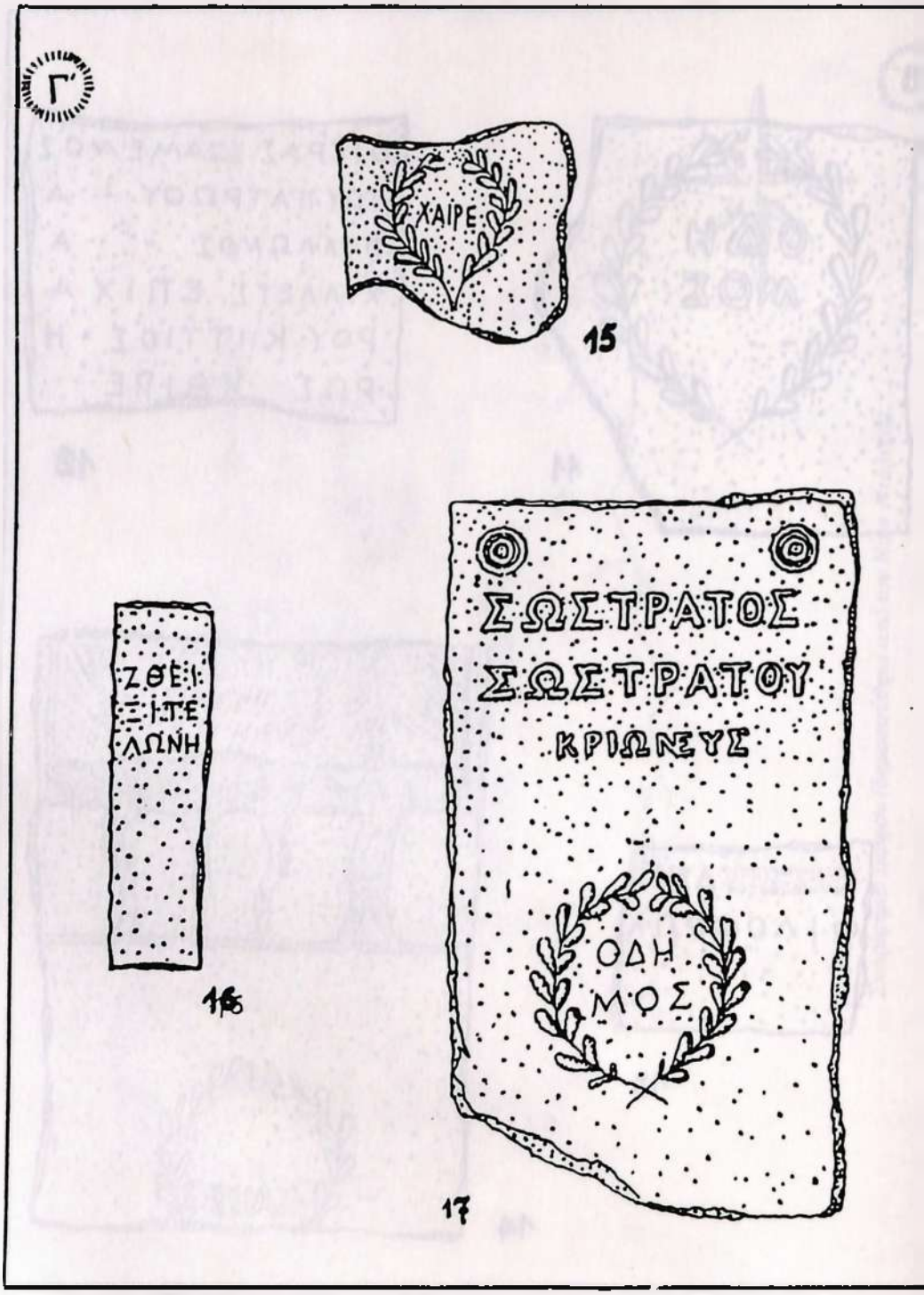
Σχέδιο της νήσου Ίμβρου (από τον Κωνσταντίνο Καραμανώλη, με στοιχεία που λήφθηκαν από τον χάρτη του Ενρίκου Κιέπερτ του έτους 1842).

Σκαρίφημα Ίμβρου (δημοσιεύθηκε από τον Νίκο Νταλντά).

Επιγραφές Ίμβρου (δημοσιεύθηκαν από τον Μελίτωνα Καρά).

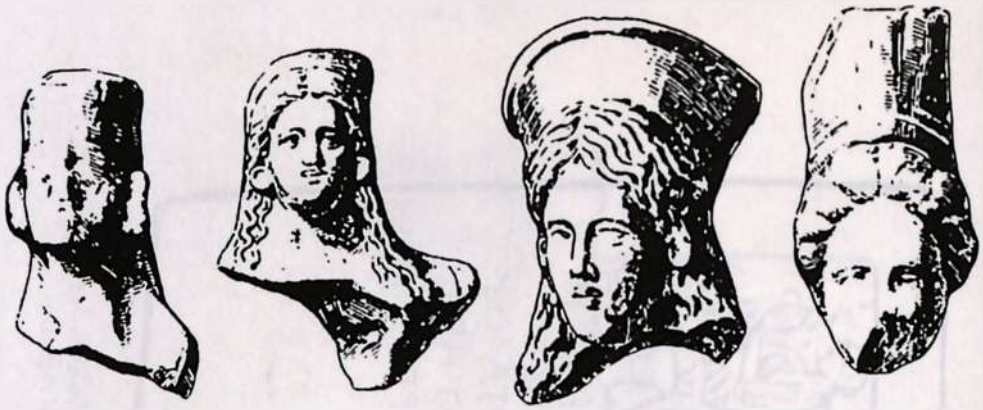

Επιγραφές Ίμβρου (δημοσιεύθηκαν από τον Μελίτωνα Καρά).

Επιτύμβια στήλη της Ίμβρου, 5ος αι. π.Χ.
(Μουσείο Λήμνου).

Επιτύμβια στήλη της Ίμβρου, 5ος-4ος αι. π.Χ. (Μουσείο Λήμνου).

Τερρακότες Ίμβρου (φωτογραφία δημοσιευμένη από τον C. Frederich το 1908).

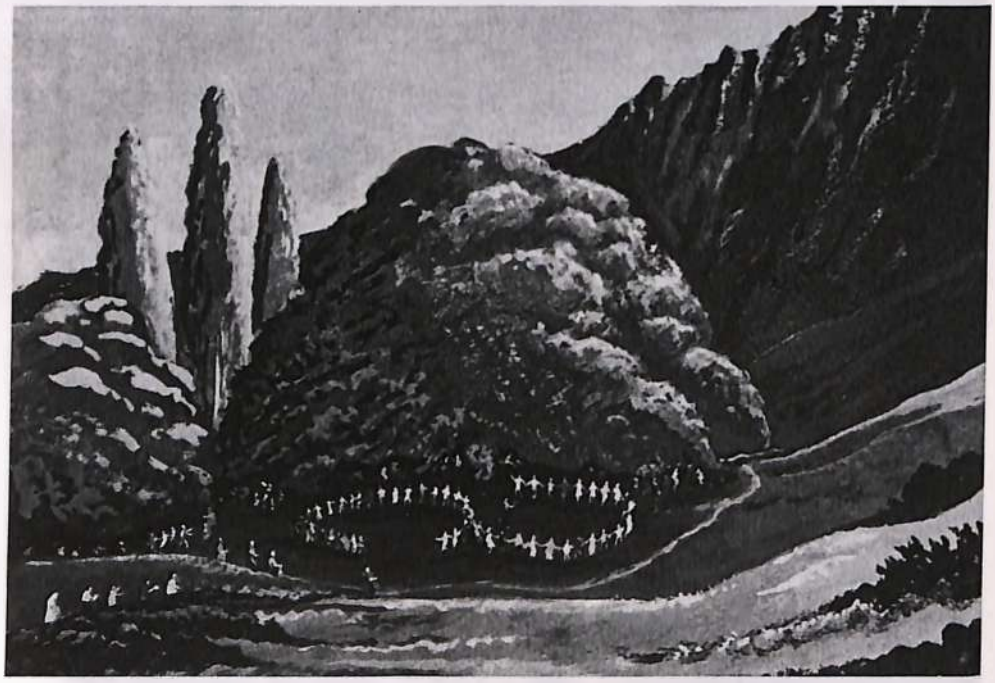
Στήλη που βρίσκεται έξω από το χωριό Κάστρο.

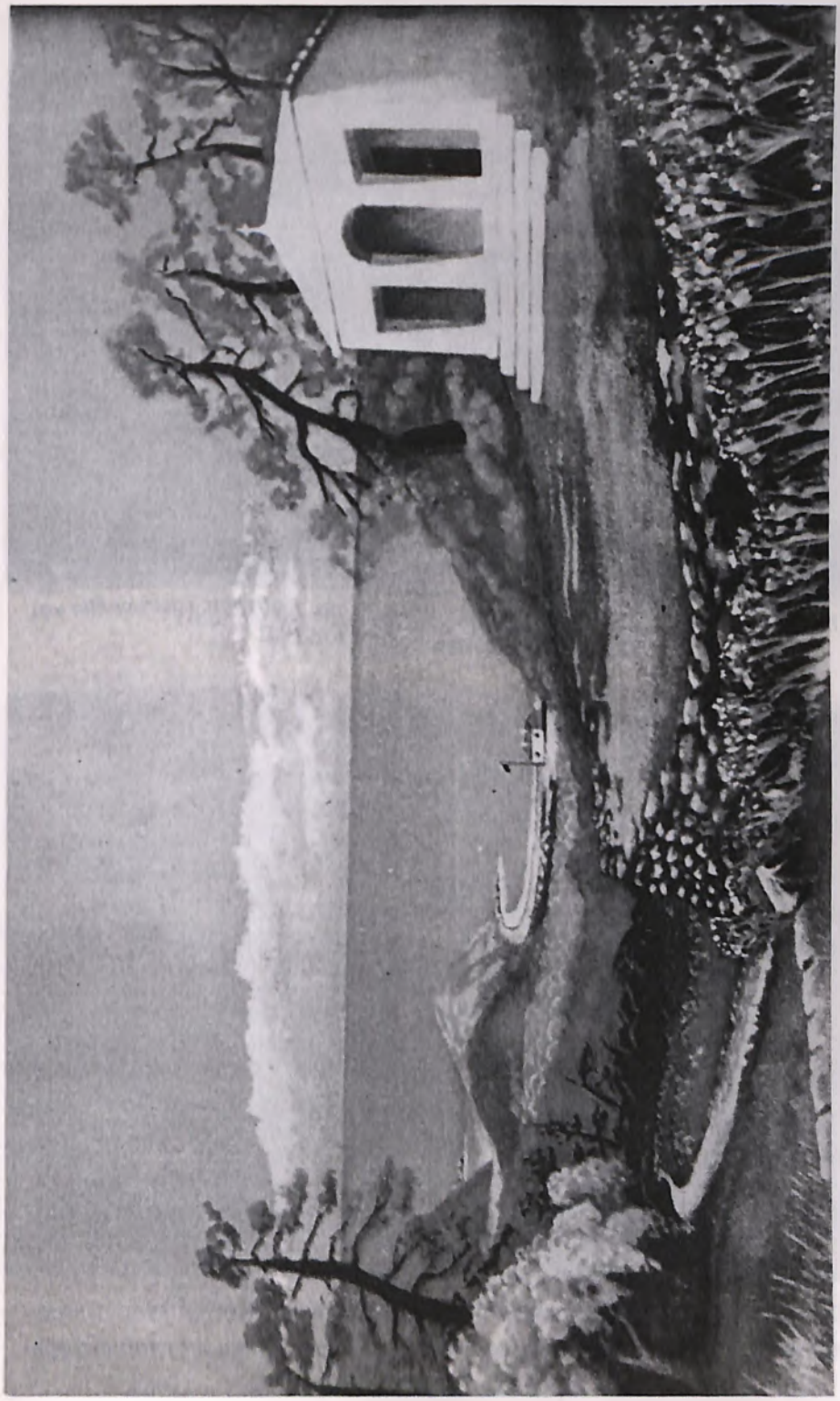
Η πηγή της Σπηλιάς, Αγρίδια.

Το βουνό της Σπηλιάς.

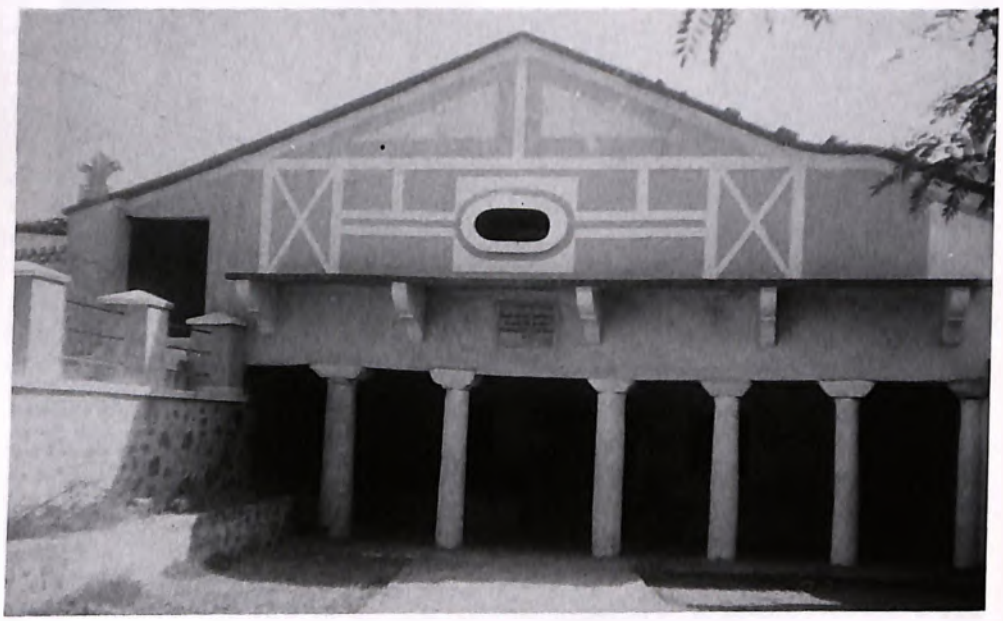
Το πανηγύρι στη Σπηλιά.

Ο Άγιος Νικόλαος στο Μάρμαρο.

Το εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου στην παραλία του Κάστρου, ερειπωμένο και κενό τον Δεκαπενταύγουστο του 1992.

Ο ναός της Αγίας Μαρίνας (πρώην μητροπολιτικός ναός Κάστρου) τον Δεκαπενταύγουστο του 1992. Κατειλημμένος σήμερα από τους Τούρκους εποίκους χρησιμοποιείται ως αχυρώνας.

Το εσωτερικό της εκκλησίας των Αγριδίων της Ίμβρου.

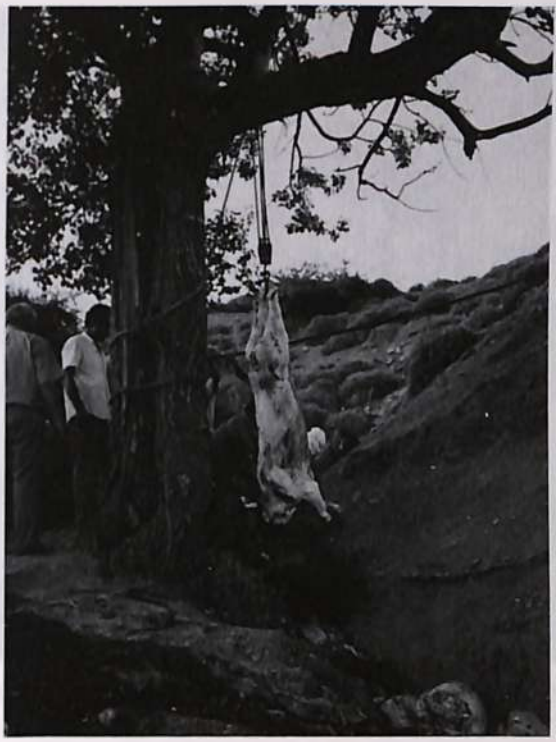
Η κορυφή του Αη-Δημήτρη που δεσπόζει των Αγριδίων. Στους πρόποδες λατρεύθηκε ο Ίμβραμος-Ερμής και εδώ γίνεται η θυσία των ταύρων.

Η θυσία των ταύρων αρχίζει.

Ο τόπος της θυσίας.

Το σφάγιο έτοιμο για τεμαχισμό.

Τα σφάγια μεταφέρονται στο εσωτερικό του παλιού σχολείου, στην αυλή της εκκλησίας.

Τα τεμάχια των θυσιασθέντων ζώων πριν τον πολυτεμαχισμό.

Ο μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου κ.κ. Φώτιος, ενώ ευλογεί την «κουρκούτα».

Το τελευταίο καζάνι της «κουρκούτας» βράζει, για να μεταφερθεί σε λίγο στο εσωτερικό προς διανομή στους προσκυνητές της Παναγίας.

«Η Ίμβρος μπροστά στον βωμό των χαμένων της παιδιών», κάρτα που κυκλοφόρησε για την Ίμβρο από την Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΥΡΚΟΥΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εργασία αυτή συνέπεσε χρονικά με την περίοδο της επικείμενης μετονομασίας του χωριού Λουτρά, Νομού Έβρου, σε Τραϊανούπολη.

Πιστεύω πως είναι μια μοναδική ευκαιρία να γνωρίσουμε την ένδοξη ιστορία αυτής της ρωμαϊκής και βυζαντινής πόλης.

Η βιβλιογραφία είναι λιγοστή αλλά ευτυχώς υπάρχει μια διδακτορική διατριβή του Δρ. Θεολογίας, Ξανθιώτη κ. Πέτρου Γεωργαντζή, με τίτλο: «Η Μητρόπολις Τραϊανουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής».

Ως δεύτερη σημαντική πηγή αναφέρω το άρθρο του Αλεξανδρουπολίτη αρχαιολόγου κ. Θανάση Κούγκουλου, που δημοσιεύτηκε στα *Θρακικά Χρονικά*, τ. 43/1989, με τίτλο: «Η Τραϊανούπολη και η Σαμοθρακική Περαία στη Ρωμαϊκή περίοδο».

Από τη θέση αυτή ευχαριστώ και τους δύο για τη βοήθεια. Ιδιαίτερα δε τον δεύτερο, ο οποίος μου παραχώρησε και αδημοσίευτο τμήμα της εργασίας του.

Ευελπιστώντας πως συμπληρώνω ένα ακόμα κομμάτι στο ψηφιδωτό της ιστορίας της Θράκης, παραδίδω την εργασία αυτή στους αναγνώστες.

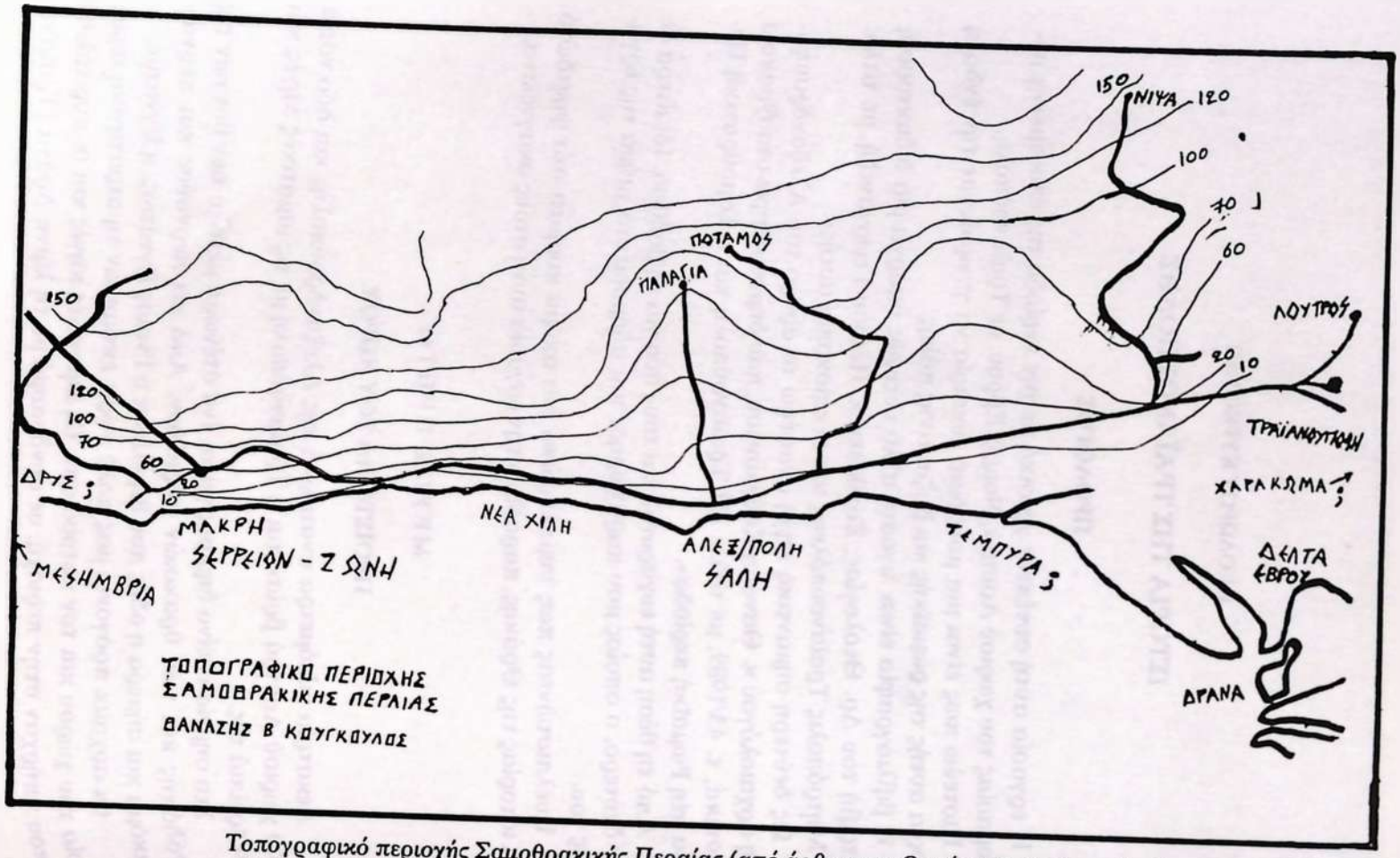
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Δεκατρία χιλιόμετρα ανατολικά της Αλεξανδρούπολης και δύο νότια του χωριού Λουτρά βρίσκεται η Τραϊανούπολη με τις ιαματικές πηγές και τα ερείπιά της.

Στο σημείο εκείνο δημιουργείται ένα στένωμα μεταξύ των βουνών της Ροδόπης και των θρακικών παραλίων. Από κει περνούσε και περνάει ακόμα και σήμερα η οδός που θεμελίωσε ο Γναίος Εγνάτιος, η Εγνατία.

Οι αρχαίοι πρόγονοι μας πολύ νωρίς εκτίμησαν τη στρατηγική σημασία του χώρου και τον κατοίκησαν. Οι ιαματικές πηγές και οι πυριτόλιθοι που υπήρχαν στην περιοχή, σε συνδυασμό με τη λίμνη Δράνα (Τραϊανή;)

Τοπογραφικό περιοχής Σαμοθρακικής Περαίας (από άρθρο του *Θανάση Β. Κούγκουλου*).

και το επίνειο της περιοχής, ήταν οι αιτίες για την εγκατάσταση των προϊστορικών ανθρώπων. Όπως είναι γνωστό οι άνθρωποι εκείνης της εποχής προτιμούσαν τα σκληρά πετρώματα για να φτιάξουν τα εργαλεία τους.

Η ικανή πυριτολιθική περιεκτικότητα της περιοχής την κατατάσσει στις ζώνες υψηλής εκμετάλλευσης προϊστορικά. Στην περιοχή από την Τραϊανούπολη και μέχρι το χωριό Πεύκα υπάρχουν χαλκούχα μεταλλεύματα και επιφανειακές συγκεντρώσεις οξειδίων σιδήρου, μαγγανίου, πυριτώσεις, μάρμαρα και γύψος.

Πυκνή βλάστηση από βελανιδιές (δρείς κικηδοφόρες) κάλυπτε ολόκληρη την περιοχή. Τρία χιλιόμετρα νοτιοδυτικά των Φερών (Βήρα) σε μια περιοχή τριάντα στρεμμάτων και ενάμισι χιλιόμετρο νοτιοδυτικά του χωριού Δορίσκος, υπάρχει συγκέντρωση απολιθωμένων δέντρων *τεφρού ροδόχροου, κεραμόχροου και κιτρινοπράσινου χρώματος*[1].

Τα τεράστια εκείνα δέντρα χρησιμοποιήθηκαν από τους πρωτόγονους ως πρώτη ύλη, στη ναυπηγική, στη βυρσοδεψία, στην κτηνοτροφία (ο καρπός), στην ξυλουργική και ως καυσόξυλα.

Ο λόφος του Αη-Γιώργη (υψόμετρο 300 μέτρα) θυμίζει έντονα τις αρχαίες θρακικές ακροπόλεις, ενώ τα ντόπια χειροποίητα κεραμεικά και όστρακα, που βρέθηκαν εκεί πάνω, μαρτυρούν την ύπαρξη αρχαίου θρακικού, προρωμαϊκού οικισμού[2].

Ποιου όμως, δεν έχει εξακριβωθεί ακόμα. Ο Γεώργιος Μπακαλάκης τον ταυτίζει με τα Τέμπυρα, ο Αχιλλέας Σαμοθράκης με τον Δορίσκο, ο Γεώργιος Ευθυμίου με τη Ζερνίς και ο Άγγελος Ποιμενίδης με το Χαράκωμα.

Η τελευταία άποψη είναι επικρατέστερη και παραπέμπει στον Στράβωνα που αναφέρει: *ἀπὸ δὲ Χαρακώματος Δορίσκος* (Ζ' 48).

Μήπως όμως πρόκειται για ένα ανώνυμο-άγνωστο χωριό;

Η έρευνα θα δείξει.

Θα αναφερθούμε σε ένα πρόσφατο νόμισμα που βρήκε ο κύριος Ν. Χηνόπουλος και πρωτοπαρουσίασε στα *Θρακικά Χρονικά* (1989) ο αρχαιολόγος κ. Θανάσης Κούγκουλος.

Πρόκειται για ένα αργυρό τετράδραχμο 2ου π.Χ. αιώνα με κεφαλή κισσοστεφανωμένου Διόνυσου ενώ στη δεύτερη όψη παριστάνεται γυμνή αντρική μορφή, σε όρθια στάση, με ρόπαλο, λεοντή και επιγραφή (Η)ΡΑΚΛΕΟΥΣ (Σ)ΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ (διάμετρος 3,1 εκ.).

Φέρει μικρό σπάσιμο στο πάνω τμήμα και ραγίσματα. Είναι της εποχής

1. *Θ. Κούγκουλου*, «Η Τραϊανούπολη και η Σαμοθρακική Περαία στην Ρωμαϊκή περίοδο», Θρακικά Χρονικά, 43/1989, σ. 23.

2. *Ε. Τσιμπίδη-Πεντάζου*, «Αρχαιολογικαί έρευναι εν Θράκη» (1969) ΑΕ 1973, Χρονικά, σ. 19.

Τοπική απομίμηση αργυρού θασίτικου τετράδραχμου, 2ου π.Χ. αιώνα.

της συμμαχίας Ρωμαίων και Μαρωνιτών και ανήκει στην όγδοη περίοδο κοπής νομισμάτων της Θάσου. Την ακριβή χρονολόγηση αυτού του τύπου η M. Thompson τοποθετεί γύρω στο 180 π.Χ.

Το τετράδραχμο της Τραϊανούπολης είναι μια καλή τοπική απομίμηση: το κεφάλι και τα άκρα του Ηρακλή είναι επιμηκυσμένα ενώ λείπουν και οι λεπτομέρειες της λεοντής. Οι απομιμήσεις αυτές φανερώνουν την αναγκαιότητα ενός νομισματικού τύπου για τις συναλλαγές με τις ελληνικές αποικίες της Θράκης.

Τα αργυρά θασιακά τετράδραχμα στην ελληνική Θράκη φτάνουν τα 19 από τα οποία τα 17 είναι τοπικές απομιμήσεις. Το γεγονός αυτό δείχνει την οικονομική σημασία των νομισμάτων αλλά φανερώνει και την οικονομική κίνηση της προρωμαϊκής Τραϊανούπολης.

Ἐν Τραϊανουπόλει, Θέμα Μακεδονίας

Є
N
T
P
A
IA
NOY
ΠΟ

Є
MA
MA
KE
Δ
W
NI
AC
†

Ο πρώτος που ασχολήθηκε με τα ευρήματα της πόλης, στα 1871, ήταν ο διευθυντής της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα Albert Dumont, ο οποίος αφού βρήκε τη βυζαντινή επιγραφή της προηγούμενης σελίδας, την ταύτισε οριστικά με την Τραϊανούπολη. Οι προγενέστεροι Sprumer και M. Kiepert, την αναζητούσαν στις εκβολές του ποταμού Έβρου.

VIA EGNATIA

Ο δρόμος που το μήκος του, από το Βυζάντιο μέχρι την Απολλωνία (Δυρράχιο) ξεπερνούσε τα 800 km, η Εγνατία οδός, περνούσε μπροστά από την πύλη του τείχους της Τραϊανούπολης και συμπτωματικά σ' αυτό το σημείο σώζεται ακόμη.

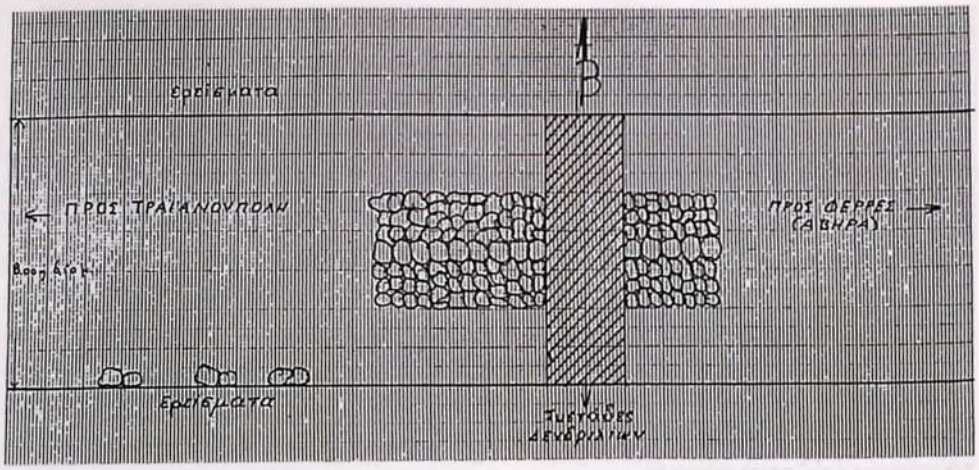
Το πλάτος της κυμαίνεται από 6,5-8 μέτρα. Είναι κατασκευασμένη σε τετράγωνα 4×6 μέτρα. Από τα μιλλιάρια της εποχής γνωρίζουμε τις επισκευές που πραγματοποιήθηκαν στο κατασκεύασμα του κατά τα άλλα άσημου Ρωμαίου ανθύπατου Γναίου Εγνάτιου (146-120 π.Χ.).

Η Εγνατία πρέπει να κατασκευάστηκε στα χνάρια ενός αρχαιότερου δρόμου που ανάγεται στους χρόνους του Φιλίππου Β'.

Αυτή λοιπόν η οδός χρησιμοποιήθηκε για τις μετακινήσεις των αρ-

Τμήμα Εγνατίας κοντά στην Τραϊανούπολη.

Via Egnatia, έξω από την Τραϊανούπολη. Μερική αποκατάσταση. (Από τον Θανάση Κούγκουλο).

χαίων αλλά και τις εκστρατείες τους.

Περαστικός και ο Τραϊανός, από τα μέρη αυτά, αποφάσισε να χτίσει μια πόλη που θα της έδινε το όνομά του.

ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΙΣ

Το 106/7 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Marcus Ulpius Traianus, πηγαίνοντας για πόλεμο στη Δακία αλλά και στην επιστροφή του, φρόντιζε να δημιουργεί «αγορές», να χτίζει φρούρια και να εγκαθιστά απόμαχους στρατιώτες ως οροφύλακες.

Ίδρυε σχολεία, βιβλιοθήκες, λουτρά, γέφυρες και άλλα κοινωφελή έργα. Σ' αυτό το πρόγραμμα ανασυγκρότησης του ρωμαϊκού κράτους εντάσσεται και η ίδρυση της Τραϊανούπολης.

Αναφέρεται ακόμα μια εκδοχή σχετικά με την ίδρυση της πόλης κατά το 113/4 μ.Χ., όταν ο αυτοκράτορας κατευθυνόταν στην Περσία εναντίον του βασιλιά Χοσρόη.

Όμως υπάρχει δεύτερη εκδοχή και για την ονοματοδότησή της. Την αναφέρει ο Συνεχιστής του Σκυλίτζη[3] και λέει πως την ονόμασε έτσι ο Τραϊανός προς τιμήν ενός στρατηγού του, τον οποίο παλιότερα είχε τυφλώσει και τώρα μετάνοιωσε.

3. *Πέτρου Γεωργαντζή*, Η Μητρόπολις Τραϊανουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής, Συμβολή εις την εκκλησιαστική ιστορία της Θράκης, διδακτορική διατριβή στο Α.Π.Θ., Ξάνθη 1981.

Το άγαλμα του Τραϊανού στην αυτοκρατορική οδό της Ρώμης.

Νόμισμα με τον Μάρκο Ούλπιο Τραϊανό (53-117 μ.Χ.), που ήταν ένας από τους ικανότερους Ρωμαίους αυτοκράτορες.

Τα ίδια αναφέρει και ο Κεδρηνός[4] χωρίς όμως να κατονομάζει τον τυφλωθέντα, τον χαρακτηρίζει φίλο του Τραϊανού και *δεσπότην τῆς πόλεως*.

Η ετυμολογική ερμηνεία είναι βέβαια πειστικότερη.

Ο Τραϊανός έχτισε και μια γέφυρα στον Έβρο, που ένωσε τη Δύμη με τα Κύψελα. Η γέφυρα αυτή πρέπει να βρισκόταν κοντά στη σημερινή γέφυρα των Κήπων, δηλαδή κοντά στα χωριά Πέπλος-Κήποι-Γεμιστή και όχι στον Πόρο, όπου πιστεύαμε παλιότερα πως βρισκόταν η αρχαία πόλη Δύμη.

PROVINCIA THRACIA (ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ ΘΡΑΚΗ)

Η Αστικοποίηση

Η Θράκη[5] έγινε ρωμαϊκή επαρχία το 46 μ.Χ. επί Κλαυδίου (Claudius) Τιβερίου Νέρωνα του Γερμανικού. Ανήκε στις αυτοκρατορικές επαρχίες και ο διοικητής, ανώτατος Ρωμαίος αξιωματούχος είχε την έδρα του στην Πέρινθο της Προποντίδας. Στην αρχή έφερε τον τίτλο του επιτρόπου (procurator) και ανήκε στην ιππική τάξη, από την εποχή όμως του Τραϊανού, λεγόταν πρεσβευτής αντιστράτηγος (legatus augusti propraetore) και ανήκε στους πραιτωριανούς.

Ο πρώτος γνωστός σε μας επίτροπος το 61 μ.Χ. ήταν ο Iulius Iustus. Ο αντιστράτηγος P. Juventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus διοικούσε τη Θράκη την εποχή της ίδρυσης της Τραϊανούπολης, ενώ την εποχή της ακμής της επί αυτοκράτορα Σεπτημίου Σεβήρου διοικούσε ο Sicinejous Clarus.

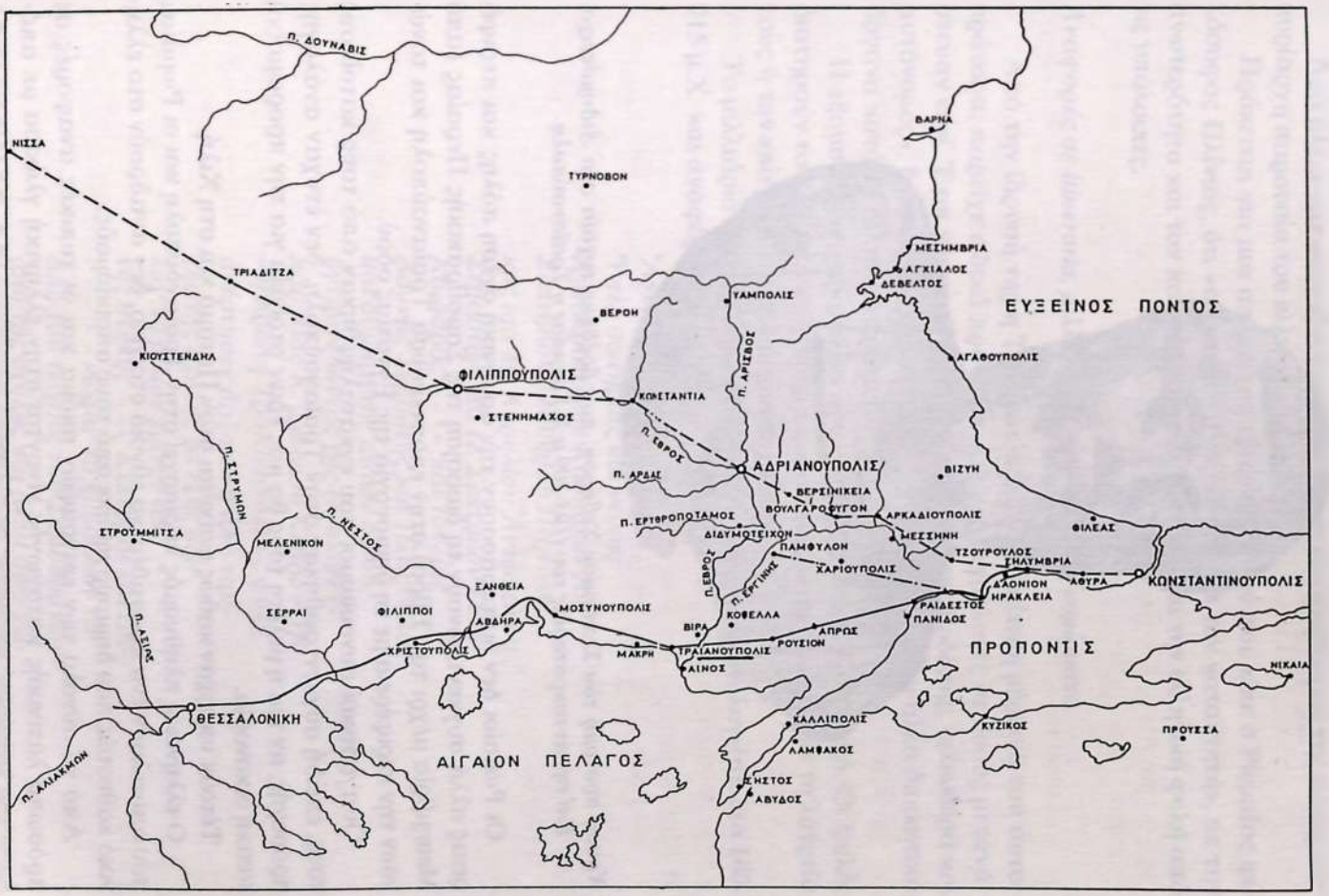
Η Θράκη είχε καθαρά αγροτικό πληθυσμό και εξακολουθούσε να κατοικείται σε μικρά χωριά. Ο αυτοκράτορας Marcus Ulpius Traianus και οι διάδοχοί του, για να εποπτεύουν καλύτερα την επαρχία, ευνόησαν τη δημιουργία αστικών κέντρων. Οι πόλεις που έφεραν τα ονόματα των αυτοκρατόρων ή των συγγενών τους είναι: Τραϊανούπολις, Πλωτινόπολις, Augusta Traiana Beroe, Νικόπολις του Ίστρου και Νικόπολις του Νέστου, Σαρδική, Βιζύη, Τόπυρις και Αδριανούπολις.

Οι επιγραφές και τα νομίσματα που βρίσκονται είναι όλα ελληνικά. Ο ντόπιος θρακικός πληθυσμός αντιδρούσε στην επιβολή της λατινικής γλώσσας.

Όταν ο Τραϊανός ίδρυσε την Τραϊανούπολη, η νέα πόλη γρήγορα συγκέντρωσε το αγροτικό στοιχείο της περιοχής και αναπτύχθηκε.

4. *Κεδρηνού*, Σύνοψις ιστοριών, Bonnae 1839, σ. 436.

5. *Δ. Κανατσούλη*, Η Θράκη κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1979.

Η περιοχή Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, και η Εγνατία.

Χρυσή προτομή του Σεπτημίου Σεβήρου, που βρέθηκε τυχαία στο Διδυμότειχο. Επί της αυτοκρατορίας του (193-209 μ.Χ.) άκμασε η Τραϊανούπολη.

Οι Ρωμαίοι δεν διαταράσσουν την αρμονική σχέση πόλης και περιφέρειας αλλά συγκεντρώνουν τη διοίκηση της Σαμοθρακικής Περαίας (από Μεσημβρία μέχρι τον Έβρο) στην εποπτεύουσα Τραϊανούπολη και τονώνουν την περιφέρεια με τη δημιουργία της Εγνατίας οδού.

Οι αγροτικοί συνοικισμοί που εγκαταλήφθηκαν από τους κατοίκους τους, επειδή συγκεντρώθηκαν στην Τραϊανούπολη, δεν έτυχαν ανάλογης προσοχής, αν και η μελέτη τους θα μας έδινε στοιχεία για την προρωμαϊκή τοπική οικονομία.

Τέτοιοι υπήρχαν καθώς φαίνεται στον Ποταμό και στη Χιλή.

Ο ελληνικός πληθυσμός κυριαρχεί στην Τραϊανούπολη και οι Ρωμαίοι, που αποτελούν ένα προστιθέμενο εθνικό στοιχείο, δεν αντιδρούν στο ελληνικό καθεστώς που δημιουργήθηκε από τους αποικισμούς.

Από το σύνολο των επιγραφών ακόμα και οι τυπικές αναφορές σε πρόσωπα λατινικής καταγωγής γίνονται στην ελληνική γλώσσα με απόδοση του λατινικού ονόματος σε ελληνικό αλφάβητο (π.χ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ Μ. ΑΥΡΗΛΙΟΝ αντί IMPERATOREM M. AURELIUM).

Άρα βλέπουμε στην εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού της πόλης την κυρίαρχη παρουσία του ελληνικού πληθυσμού.

Πρόκειται για μια ακόμα επιβεβαίωση αυτού που είπε ο Ρωμαίος φιλόσοφος Πλίνιος, ότι «ο κατεκτημένος κατέκτησε τον κατακτητή», με την ανωτερότητα και τον πολιτισμό που διέκρινε πάντα την ελληνική φυλή από τις υπόλοιπες.

Αναφορές σε itineraria, μιλλιάρια, επιγραφές και νομίσματα

Από την ίδρυσή της η Τραϊανούπολη, με ιδιαίτερη μέριμνα του αυτοκράτορα, παρείχε ειδικά προνόμια και φοροαπαλλαγές σε όσους μετανάστευαν εκεί. Έτσι γρήγορα έγινε πρωτεύουσα της Ροδόπης, «ελευθέρα και αυτόνομος», διοικούμενη από βουλή, δήμο, σύγκλητο και άλλα διοικητικά όργανα κατά το ελληνικό πρότυπο.

Η εξουσία είχε χαρακτήρα αριστοκρατικό και κληρονομικό. Οι φυλές διατηρούν το πολιτικό τους νόημα και ονομάζονται ανάλογα με τη λατρεία τους ή την επαγγελματική τους απασχόληση.

Το μιλλιάριο που βρέθηκε στην Τραϊανούπολη, χρονολογείται στα 160-215 μ.Χ. και αναφέρει:

Ἀγαθῇ τύχῃ
Ὑπὲρ σωτηρίας καὶ νείκης
Αὐτοκρατόρων Καισάρων Α.
Σεπτιμίου Σεουήρου Περτίνα-
κος καὶ Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνείνου
Σεβαστῶν καὶ Π. Σεπτιμίου Γέτα
Καίσαρος - - - - καὶ Ἰουλίας
Δόμνας Σεβαστὴς καὶ Πλαυτίλλας
καὶ σύμπαντος αὐτῶν οἴκου,
ἡγεμονεύοντος τῆς Θρακῶν ἐ-
παρχείας Κ. Σικινίου Κλάρου· Πό-
– ἡ πρώτη Τραϊανοπόλεως φυλὴ
ἀνέστησεν ἀρξαμένη ἀπὸ ταύ-
της τῆς στήλης τὰ ἑξῆς μεί-
λια· τὸ μίλιον τρίτον ἀπὸ
τῆς στήλης - - - Κελέββαι καὶ Διο-
- - - - - κῶμαι· τὸ ἡμιμείλιον τὸ
ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ Σαμοθρακῶν·
ἀπὸ τῆς στήλης καὶ ἄλλα δύω μεί-
λια - - - δος μέχρις Ἕβρου πο-
ταμοῦ· τὸ τὸν μείλιον ἐργάζον-

ται αἱ κῶμαι αἱ ἀρξάμεναι· Ρούπτουλος
------]παρα Πυλέμωλο-
------]παρα Κόρσαντος
------]η Δρύαι· Σρυμ-
------]λέδυσσος· καὶ
------]ιζος· Θιομπό-
------]υζος· Καντα

Δημοσιεύτηκε στο BCH 37 (1915), σ. 149 και από τον Albert Dumont το 1876, σ. 55, αρ. 11α.

Στη δωδέκατη σειρά αναφέρεται: *ἡ πρώτη Τραϊανουπόλεως φυλὴ*... Καταλαβαίνουμε ότι η ονοματολογία στηρίζεται στην αρίθμηση, κάτι ανάλογο με την πόλη της Περίνθου όπου υπήρχαν εννέα φυλές[6].

Η φυλή αποτελούσε την κινητήρια δύναμη στο δημοκρατικό πολίτευμα. Στα νομίσματα της Τραϊανούπολης βρίσκουμε συχνές αναφορές στην ΙΕΡΑ ΣΥΝΚΛΗΤΟ και στο ΔΗΜΟ.

Οι φυλές εξέλεγαν τους αντιπροσώπους τους στη βουλή και όριζαν κληρονομικά ή με εκλογές το φύλαρχο. Το αξίωμα αυτό ήταν συνδεδεμένο με θρησκευτικές και διοικητικές πράξεις. Πιθανότατα οι φυλές διακρίνονταν σε αγροτικές και αστικές.

Στη δέκατη όγδοη σειρά σημειώνεται «το τείχος των Σαμοθρακών» που θα μπορούσε να είναι το Σέρρειον τείχος της Μάκρης. Ανάμεσα σε άλλα τοπωνύμια αναφέρεται και το «Δρύαι»[7].

Άλλες επιγραφές που βρέθηκαν είναι:

ὅρος ἱερᾶς χώρας
ΟΡΟCΙЄ
ΡΑΣΧW
ΡΑΣ

Μια οροθετική που έδειχνε το ανατολικό όριο της ιερής χώρας των Μεγάλων θεών στη Σαμοθρακική Περαία. Βρέθηκε στη νότια πλαγιά του λόφου του Αγίου Γεωργίου και χρονολογείται στον 1ο μ.Χ. αιώνα. Δημοσιεύτηκε από τον Γεώργιο Μπακαλάκη στο βιβλίο «Αρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη 1961», σελ. 16.

Μια ακόμα επιγραφή που βρέθηκε στα ερείπια της Τραϊανούπολης το 1900, βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης. Έχει πλάτος 70 εκ. και ύψος 12 εκ.

Σύμφωνα με την περιγραφή του Αχιλλέα Σαμοθράκη είναι σπασμένη σε τρία τεμάχια, από τα οποία το κάτω αριστερό δεν σώζεται. Τα γράμ-

6. *Α. Καψή*, Ο Ελληνισμός της Θράκης στους Ρωμαϊκούς χρόνους, Αθήναι 1963, σ. 167.
7. *Θ. Κούγκουλου*, ό.π.

ματα είναι μεγάλα (6 εκ.) και ευανάγνωστα εκτός από τις τελευταίες γραμμές οι οποίες είναι σβησμένες[8]. Χρονολογείται στον 3ο μ.Χ. αιώνα. Το κείμενό της έχει ως εξής:

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΚΑ[Ι]
ΜΕΓΙΣΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΣΕΠΤΙΜΙΟΥ ΣΕΥΗΡΟΥ ΠΕΡΤΙΝΑΚ[ΟΣ]
ΚΑΙ Μ ΑΥΡΗΛΙΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ
..... ΤΥΧΗΣ ΚΑΙ ΝΕΙΚΗΣ ΚΑ[Ι]
[ΙΟΥΛΙΑΣ] ΔΟΜΝΗΣ ΣΕΒΑΣΤΗΣ
..... ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝ[ΤΟΣ]
[ΘΕΙΟΥ ΟΙΚΟΥ] Ε[ΥΔΑΙ]ΜΟΝ[ΙΑΣ]

(Λαμπουσιάδου, «Οδοιπορικόν», Θρακικά, 15/1941, σ. 129.)

Σε ένα άλλο βράχο της ακρόπολης, όπως αναφέρουν οι ντόπιοι κάτοικοι, ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρήσει αποτύπωμα από πόδι αλόγου σε φυσικό μέγεθος. Η παράδοση αναφέρει ότι το αποτύπωμα είναι από το άλογο του Αη-Γιώργη.

Δυο ενεπίγραφα επιστύλια οικοδομήματος που δημοσιεύτηκαν από τον Albert Dumont 1876, σ. 55, αρ. 110, γράφουν:

κ]ONCTANTHNOY
ΔΕΣ[πότης]

Έχει διαστάσεις 0,80×0,14 μ. και ύψος γραμμάτων 0,10 μ. το πρώτο και το δεύτερο 0,65×0,25 μ. Στο πρώτο με την επιγραφή KONCTANTHNOY χρησιμοποιείται επισεσυρμένη μορφή C και αντί για Ω (ωμέγα) O (όμικρον), επίσης αντί για I (γιώτα) H (ήττα). Το εύρημα είναι παλαιοχριστιανικό.

Μια άλλη επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη είναι αυτή της «Διογένειας Θυγατέρας του Βαχίου και συζύγου του Ιουλιανού», η οποία χρονολογείται

8. *Σαμοθράκη Αχιλλέα*, «Ολίγα τινά περί Τραϊανουπόλεως», Θρακικά, 18/1943, σ. 177-192· και του *ίδιου*, Revew des Études Grecques, 1902, τεύχος 64, σ. 142-143.

στο 2ο μ.Χ. αιώνα και βρίσκεται μέχρι σήμερα μπροστά στη «Χάνα». Η επιγραφή αναφέρει:

ΧΑΙΡΕ
ΤΥΝΒΟΝΤΟΥ
ΤΟΝΕΤΕΥΞΕΝ
ΗΒΑΧΙΟΥΔΙ
ΟΓΕΝΕΙΑΑΥ
ΤΗΚΑΙΠΑΙΔΙ
ΚΑΙ ΙΟΥΛΙΑΝΩ
ΣΥΝΟΜΕΥΝΩ
ΠΑΡΟΔΕΙΤΑ

Μια ακόμα επιτύμβια στήλη η οποία εκφάζει μια ψυχική ιδιότητα, βρέθηκε νότια της εθνικής οδού Αλεξανδρούπολης-Ορεστιάδας και χρονολογείται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους. Οι διαστάσεις της είναι 0,7×0,6 μ. περίπου και το πάχος της είναι 0,05 μ. Το δε κείμενο αναφέρει:

ΘΕΣΙΣ ΕΥΔΟΞΙ(ΑΣ)

Η στήλη φυλάσσεται μαζί με άλλα ευρήματα μέσα στή Χάνα.

Δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι ἐκ Τραϊανουπόλεως αναφέρονται από τον Γρηγόριο Ευθυμίου στο *Αρχείο Θρακικού Γλωσσικού και Λαογραφικού Θησαυρού*, τ. ΙΘ΄, σελ. 146-150.

Η πρώτη βρέθηκε στην κορυφή του Αη-Γιώργη, στη βόρεια πλευρά του εξωκλησίου και έχει διαστάσεις 0,76×0,32 μ. Ο Γ. Ευθυμίου συμπληρώνει την τελευταία σειρά ως *(Η Τραϊανώ)ν* πόλις, και τη χρονολογεί στο τέλος του 2ου μ.Χ. αιώνα. Είναι φανερό ότι πρόκειται για βάθρο αδριάντα του Μ. Αυρηλίου και γράφει:

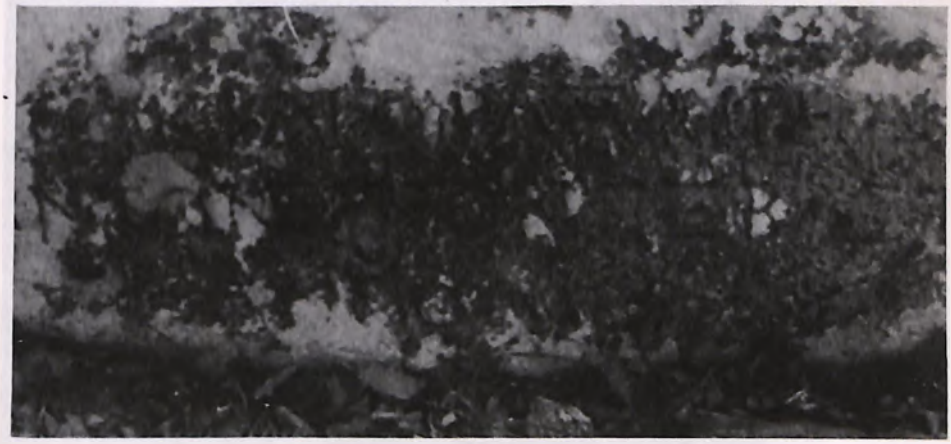
ΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΜΑΥΡΗΛΙΟ
ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΝ CEBACTO
ΙΙΠΟΛΙC

Ενεπίγραφος λίθος από την Τραϊανούπολη. (Σχέδιο Γρηγ. Ευθυμίου).

Η δεύτερη δεν ήταν από καλής ποιότητας μάρμαρο και βρισκόταν εντοιχισμένη στο εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου. Οι διαστάσεις της είναι 0,25×0,28 μ. Πιθανώς να ανήκει στον 4ο μ.Χ. αιώνα[9] και γράφει:

ΔΟΡ
ΔΥCΜΟΥ
ΚΑΙ COY
\OTECO
·ΑΝΝΕ

Φωτογραφία από το βιβλίο του Ευστρ. Ζεγκίνη, Ο Μπεκτασισμός στη Δυτ. Θράκη, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1988.

9. *Θανάση Κούγκουλου*, Παράρτημα επιγραφικής στην Τραϊανούπολη και Σαμοθρακική Περαία, (αδημοσίευτη εργασία).

Το ηλιακό ρολόι της Τραϊανούπολης με την ενεπίγραφη αφιέρωση στις εννέα μούσες.

Πολλά αγγεία, σκεύη, λυχνάρια και τέλος το επιβλητικό ηλιακό ρολόι με την αφιέρωση στις εννέα μούσες (βρέθηκε από τον Γ. Μπακαλάκη στο καροποιείο του Λουτριανού Νότη Κωνσταντίνου), μαρτυρούν τη λαμπρότητα και το χαρακτήρα της Τραϊανούπολης.

Κρίμα που δεν είναι συγκεντρωμένα σε ένα σημείο αλλά είναι διασκορπισμένα στα Μουσεία Καβάλας και Κομοτηνής, στη συλλογή της Αλεξανδρούπολης και στο «φυλάκιο» (Χάνα) της Τραϊανούπολης[10].

Για την εποχή από Τραϊανού (106) μέχρι του Μεγάλου Κωνσταντίνου (323) έχουμε και την πρώτη γραπτή μαρτυρία του γεωγράφου Κλαύδιου Πτολεμαίου του Αλεξανδρέως στο έργο του «Περί της Γεωγραφίας Υφήγησις», αναφέρει για τη θέση της: Τραϊανούπολις νγ΄ μα Λ΄ φβ΄ – Πλωτινούπολις νγ΄ Γο μβ΄ γο΄ (Basilae 1533, σελ. 196.)

Μια άλλη επιγραφή αναφέρει ότι ο μετέπειτα Ρωμαίος αυτοκράτορας Γαλλιηνός (Poplius Licinius Egnatius Gallienus 253-268 μ.Χ.) χρημάτισε πρώτος επώνυμος άρχοντας της πόλης πριν γίνει αυτοκράτορας. Συγκεκριμένα αναφέρεται: *ἄρξαντα τὴν ἐπώνυμον ἀρχήν*[11].

Κεφαλή του αυτοκράτορα Γαλλιηνού (253-268), Ρώμη, Museo delle Terme (από το βιβλίο του M. Rostovtzeff, Ρωμαϊκή Ιστορία, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1984).

10. *Πέτρου Γεωργαντζή*, ό.π., διδακτορική διατριβή, Ξάνθη 1981· *Αντωνίου Καψή*, *ό.π.*, σ. 192· *R. Cagnat*, Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes· *A. Dumont - Th. Homolles*, Melanges d'archeologie et d'epigraphie, Paris 1891.

11. Ό.π.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Δημοσιεύσεις για τα νομίσματα που έκοψε η Τραϊανούπολη, έγιναν από τους: *Berclay V. Head - I. N. Σβορώνο*, Ιστορία των νομισμάτων, Αθήνα 1898, τ. 1, σ. 362· *B. V. Head*, Historia Nomorum, London 1963, σ. 288· *Γ. Π. Οικονόμου*, Νομισματική συλλογή Αν. Σταμούλη, Αθήνα 1965, σ. 65· *Peter Franke*, Kleinasien zür Romerzeit, München 1968, σ. 64 και *Κ. Μ. Αποστολίδη*, Περί των νομισμάτων της Θράκης, *Θρακικά*, σειρά Β', τ. 3, σ. 240.

Συνοπτικά συναντάμε τους τύπους: Δίας καθισμένος σε θρόνο, Αθηνά κρατώντας κράνος στο χέρι, Κυβέλη καθισμένη σε θρόνο.

Ποτάμια θεότητα του Έβρου σε οριζόντια στάση. (Παράλληλη απεικόνιση με τα ελληνιστικά χάλκινα της Σαμοθράκης. Η ομοιότητα φανερώνει τη θρησκευτική προσήλωση των Ρωμαίων στους θρακικής καταγωγής Μεγάλους θεούς αλλά και την έντονη παρουσία θρακικού στοιχείου στην πόλη).

Απόλλωνας παίζοντας λύρα πάνω σε τρίποδα περιτριγυρισμένος από φίδια.

Ορφέας σε βράχο, με λύρα.

Διόνυσος, Ασκληπιός, Ερμής, Υγίεια κ.ά.

Επίσης αυτοκρατορικά νομίσματα Τραϊανού, Αδριανού, Αρκαδίου, Γορδιανού, Καρακάλλα, Φαύστινας, Ιουλίας Δόμνης με επιγραφές:

ΑΥΤ. ΚΑΙΣΑΡ ΤΡΑΙΑΝΟΣ	/ ΤΡΑΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ,
ΑΔΡΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ	/ ΤΡΑΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ,
ΚΑΙΛΑΥΡΗ ΑΟΥΗΡΟΑΥ	/ ΤΡΑΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ,
ΑΥΤΚΜΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ	/ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣΑΡΧ. Α.
	/ ΤΡΑΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΦΙΛΟ,
ΑΥΤΚΜΑΥΡΣΕ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ	/ ΤΡΑΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ

Παρατηρούμε δύο αποδόσεις του εθνικού ονόματος των πολιτών της Τραϊανούπολης, με ι (γιώτα) και ει (έψιλον γιώτα)[12].

Η ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΣΕ ΠΑΛΙΟΥΣ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΥΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥΣ (ITINERARIA)

Η θέση της Τραϊανούπολης, γεωγραφική και οικονομική, επιβεβαιώνεται από τα παλιά οδοιπορικά (Itineraria) του Antonius Augustus και το Hierosolymitanum, του Δ' μ.Χ. αιώνα, όπου περιλαμβάνονταν ως πόλη στη διαδρομή Θεσσαλονίκη-Βυζάντιο. Παραθέτουμε αυτούσιες τις σχετικές

12. *Θανάση Κούγκουλου*, αδημοσίευτη εργασία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1989.

παραπομπές από το βιβλίο του κ. Πέτρου Γεωργαντζή[13], προσθέτοντας μόνο τις χιλιομετρικές αποστάσεις σε αραβικούς αριθμούς και τις αθροίσεις τους.

«1. Ὁ *K. Miller*, Itineraria romana IV', Itinerarium Hierosolymitanum, Stuttgart 1916, σ. XXIX ἑξ. τά τοποθετεῖ εἰς τούς χρόνους τοῦ Οὐάλεντος (364-378 μ.Χ.). Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καί ὁ Κυριακίδης, Ἱστορία Θράκης, σ. 68.

2. *P. Weselingius*, Vetera romanorum iteneraria, Amstelaidami 1735, σ. 321 καί 331. Εἰς τήν σ. 321 ἀπαντῶνται οἱ ἑξῆς σταθμοί ἀπό Θεσσαλονίκης μέχρι Ἔβρου (μετά τῆς ἐνδείξεως τῆς ἀποστάσεως τοῦ ἑνός σταθμοῦ ἀπό τοῦ ἄλλου εἰς mille passua (ρωμαϊκά μίλια, ἤτοι 1500 περίπου μέτρα):

«Thessalonica	m. p	XX	20
Melissurgin	» »	XVI	16
Apollonia	» »	XXX	30
Amphipoli	» »	XXXIII	33
Philippis	» »	XII	12
Neapolis	» »	VIII	13
Acontisma	» »	XVII	17
Topiro	» »	XIII	13
Cosinto	» »	XXIII	23
Porsulis quae modo Maximianopolis	» »	XXI	21
Brendice	» »	XII	12
Milolito	» »	XVI	16
Timporo	» »	IX	9
Trajanopoli»	» »		230 = 345 χλμ.

Εἰς δέ τήν σ. 331 μνημονεύονται οἱ ἑξῆς σταθμοί:

«Thessalonica	m. p	XXXVI	36
Apollonia	» »	XXXII	32
Amphipoli	» »	XXXII	32
Philippis	» »	XXI	21
Acontisma	» »	XXIII	23
Otopiso	» »	XXII	22
Stabula Diomedis	» »	XVIII	18
Impara sive Pyrsoali nunc Maximianopolis	» »	XX	20
Bricize	» »	XXXVII	37
Traianopoli»	» »		261 = 391,5 χλμ.

13. *Πέτρου Γεωργαντζή*, ὁ.π., σ. 30.

3. Αὐτόθι, σ. 602, ἔνθα σημειοῦνται ἀπό τοῦ Ἔβρου μέχρι καί τοῦ Νέστου οἱ ἀκόλουθοι σταθμοί ἤ πόλεις:

«mutatio	(Τόπος ἀλλαγῆς ἵππων ἤ ἀναπαύσεως)	Demas	m.	XII	12
civitas	Trajanopoli		»	XIII	13
mutatio	Salei		»	VII	7
»	Melalico		»	VIII	8
mansio	(Πανδοχεῖον ἤ σταθμός ἤ χωρίον) Berozica		»	XV	15
mutatio	Breierphara		»	X	10
civitas	Maximianopoli		»	X	10
mutatio	ad Stabulo Dio (medis)		»	XII	12
»	Rymbodona		»	X	10
civitas	Epyrym		»	VII	8
mutatio	Pyrdis		»	VIII	8
	finis Rhodopae est»				113 ≃ 169,5 χλμ.»

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΒΡΟΥ, ΓΛΥΚΕΡΙΑΣ (161 μ.Χ.)

Τον πρώτο χρόνο της βασιλείας του Αντωνίνου (Marcus Aurelius Antoninus 161-180 μ.Χ.) ηγεμόνας στη θρακική επαρχία, που λεγόταν Ευρώπη και είχε πρωτεύουσα την Ηράκλεια της Ανατολικής Θράκης, ήταν ο Σαβίνος. Ο αυτοκράτορας, φανατικός ειδωλολάτρης, εξέδωσε μια εντολή: σε κάθε πόλη και χωριό να γίνουν θυσίες στους θεούς, όποιος θα αρνιόταν να θυσιάσει, να θανατώνεται με βασανιστήρια.

Η απόφαση έφτασε και στην επαρχία της Ευρώπης. Ο Σαβίνος διέταξε η πρώτη θυσία στο Δία να γίνει στη Μαξιμιανούπολη (Μουσυνόπολη) πράγμα που έγινε αναντίρρητα.

Την επομένη ο Σαβίνος ήρθε στην Τραϊανούπολη και ανακοίνωσε την εντολή. Όλοι συμμορφώθηκαν εκτός από μια νέα, τη Γλυκερία, κόρη του Μακαρίου που διετέλεσε τρεις φορές ύπατος στη Ρώμη. Η Γλυκερία αρνήθηκε να θυσιάσει στο Δία και προσευχήθηκε στο Θεό. Αμέσως μετά έγινε βροντή μεγάλη και έπεσε το άγαλμα του Δία και έγινε θρύψαλα.

Ο Σαβίνος διέταξε το λιθοβολισμό της. Όμως οι πέτρες δεν τη χτύπαγαν. Τότε τη φυλάκισαν, την κρέμασαν και της έγδαραν το κεφάλι, της συνέτριψαν το πρόσωπο και της στέρησαν την τροφή. Τη μετέφεραν στην Ηράκλεια, την έριξαν σε καμίνι, αλλά τίποτε δεν την πτόησε. Ο δεσμοφύλακάς της Λαοδίκιος, έγινε χριστιανός και αποκεφαλίστηκε, ενώ η Αγία ρίχτηκε στα λιοντάρια[14].

14. Αγία Γλυκερία η Μεγαλομάρτυς του Έβρου. Γνωριμία, 1989, Ιερά Μητρόπολις Αλεξανδρουπόλεως (κείμ. *Πέτρ. Γεωργαντζή*).

Η Αγία Γλυκερία.
(Εικών στον ομώνυμο ιερό ναό της Τραϊανουπόλεως).

«Ὁ τερπνὸς οὗτος ὡς σορὸς κρύπτει λίθος
τῆς θαυματουργοῦ μάρτυρος Γλυκερίας
θείαν κάραν βρύουσαν ὄμβρον θαυμάτων,
ἐξ ὧν ῥῶσις κάμνουσιν πολλὴ πηγάζει.
Πιστῶς προσέρχου πᾶς τις ἁγνῇ καρδίᾳ
καὶ θᾶττον εὕροις τοῦ ποθουμένου λύσιν·
ὡς γὰρ χρήνη τις βλύζουσα ζωῆς ῥεῖθρα,
οὕτως πρόκειται πᾶσιν αὐτῆς ἡ χάρις».

(Επιγραφή σε μαρμάρινη σκευοθήκη λειψάνου, η οποία είχε ανευρεθεί σε βυζαντινή εκκλησία της Ηράκλειας.)

Ο ιερός ναός της αγίας μεγαλομάρτυρος Γλυκερίας παραπλεύρως των πηγών της αρχαίας Τραϊανούπολης, όπου και σήμερα πολλοί ασθενείς πίνουν το θεραπευτικό νερό ή χρησιμοποιούν τα ιαματικά λουτρά. Ο ιερός αυτός ναός, έργο του ευλαβούς ιερέως π. Θεοδώρου Μητρούδη είναι προσκύνημα της Ιεράς Μητροπόλεως Αλεξανδρουπόλεως.

Μόλις εκοιμήθη η Αγία, ο επίσκοπος Ηράκλειας Δομίτιος μάζεψε το σώμα της. Αργότερα χτίστηκε εκκλησία στο όνομά της, την οποία ανοικοδόμησε αργότερα ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος το 551, επειδή είχε πυρποληθεί[15]. Η μνήμη της γιορτάζεται στις 13 Μαΐου κάθε χρόνο.

Η ΤΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

41-54	Κλαύδιος Τιβέριος Νέρων Γερμανικός (Claudius)	Α΄ Αυτοκράτορας
81-96	Δομιτιανός (Titus Flavius Domitianus)	Τάφος εποχής του
98-117	Τραϊανός (Marcus Ulpius Traianus)	Ίδρυση πόλης
117-138	Αδριανός (Publius Aelius Hadrianus)	Ν
161-180	Μάρκος Αυρήλιος (Marcus Aurelius Antoninus)	Ε-Ν
193-209	Σεπτήμιος Σεβήρος (Lucius Sept. Severus Pertinax)	Ακμή

15. *Αχιλλέα Σαμοθράκη*, «Λεξικό Θράκης», Αρχείο Θράκης, 28/1963.

209-212	Σεπτήμιος Γέτας (Publius Septimius Geta)	Ε
212-217	Καρακάλλας Μάρκος Αυρήλιος Αντωνίνος (Caracalla)	Ν
242-	Γορδιανός Γ΄ (Gordianus)	Ν
253-268	Γαλλιηνός (Publius Licinius Egnatius Gallienus)	Α΄ Άρχοντας
284-305	Διοκλητιανός Γάϊος Αυρήλ. Βαλέριος (Diocletianus)	Πρωτ.

Ν = Νόμισμα
Ε = Επιγραφή
Πρωτ.= Πρωτεύουσα Ροδόπης

ΣΥΖΥΓΟΙ ΡΩΜΑΙΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΕ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗΣ

Πλωτίνη - Τραϊανού
Φαύστινα - Μάρκου Αυρηλίου
Ιουλία Δόμνη - Σεπτημίου Σεβήρου
Πλαυτίλλα - Σεπτημίου Γέτα

ΑΛΛΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗ

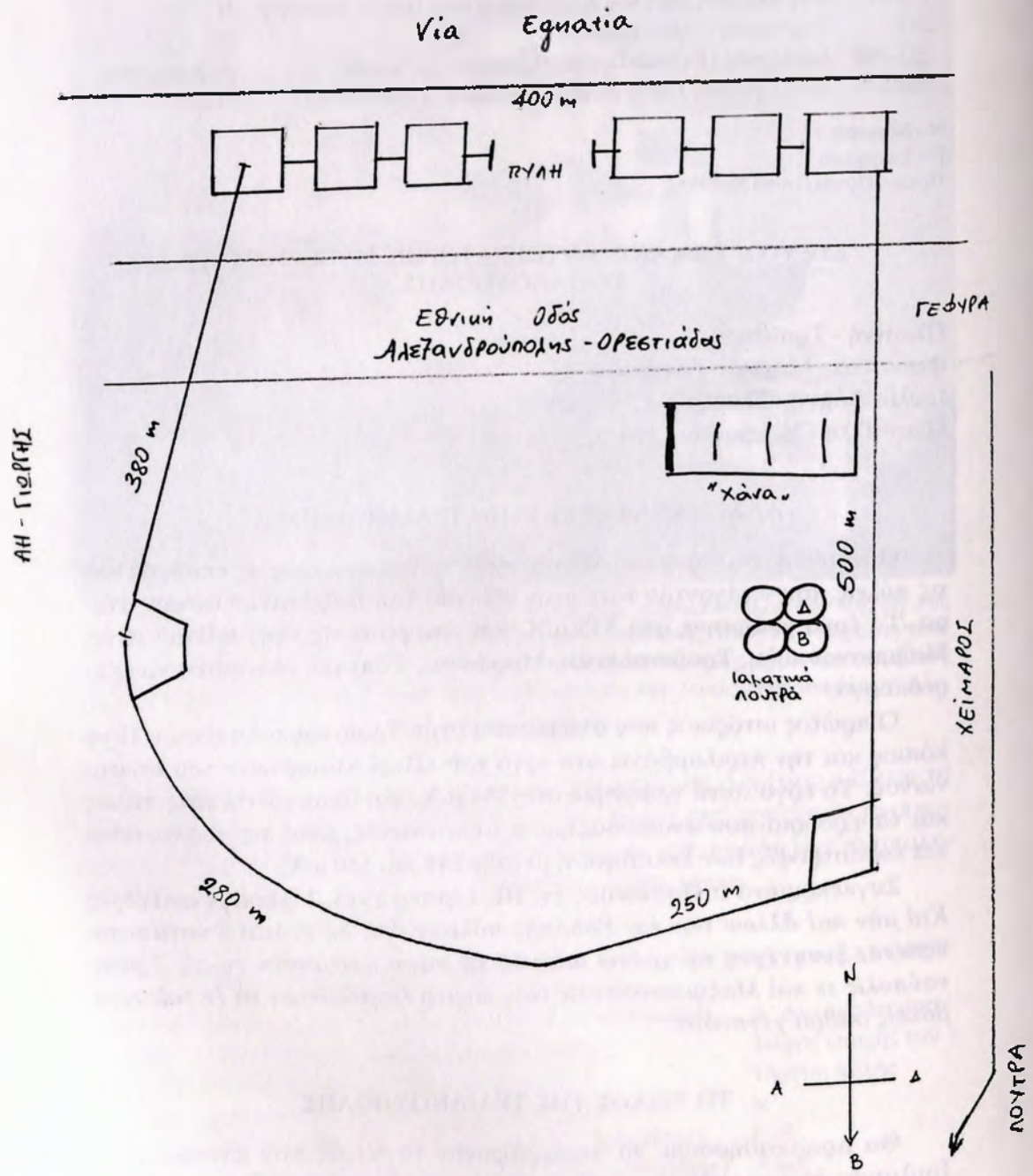
Ο Ιεροκλής στο έργο του «Συνέκδημος» αναφέρει όλες τις επαρχίες και τις πόλεις που υπάγονταν τότε στην εξουσία του Βυζαντινού αυτοκράτορα. Το έργο γράφτηκε στα 535 μ.Χ. και αναφέρει τις εξής πόλεις: Αίνο, Μαξιμιανούπολη, Τραϊανούπολη, Μαρώνεια, Τόπειρο, Νικόπολη και Κερεόπυργο.

Ο πρώτος ιστορικός που αναφέρεται στην Τραϊανούπολη είναι ο Προκόπιος και την περιλαμβάνει στο έργο του «Περί κτισμάτων» του Ιουστινιανού. Το έργο αυτό γράφτηκε στα 554 μ.Χ. και αναφέρεται στις πόλεις και τα φρούρια που ανοικοδόμησε ο Ιουστινιανός, μετά τις πυρπολήσεις και καταστροφές των Σκλαβηνών, μεταξύ 549 και 550 μ.Χ.

Συγκεκριμένα ο Προκόπιος (τ. III, Lipsiae 1913, J. Haury) αναφέρει: *Καὶ μὴν καὶ ἄλλων τῶν ἐπὶ Ροδόπης πόλεων ὅσα δὴ ἐνδεῖν ἢ καταπεπονηκέναι ξυνηνέχθη τῷ χρόνῳ σπουδῇ τῇ πάσῃ ἀνέστησεν ἐν αἷς Τραϊανούπολίς τε καὶ Μαξιμιανούπολις εἰσί, ὥνπερ ἐπηνόρθωσε τὰ ἐν τοῖς προβόλοις σαθρὰ γεγονότα.*

ΤΟ ΤΕΙΧΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗΣ

Θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε το τείχος που επισκεύασε ο Ιουλιανός έχοντας οδηγό τις πληροφορίες του δασκάλου Άγγελου Ποιμενίδη, από το βιβλίο του «Ιστορικά και Αρχαιολογικά θέματα γύρω από την Αλεξανδρούπολη» (1963).

Το τείχος, τοπογραφικό σχέδιο Τραϊανούπολης (Θ. Κυρκούδη).

Η δυτική πλευρά, παράλληλη προς το ποτάμι, είχε μήκος 500 μέτρα και στη γωνία που σχημάτιζε με τη νότια υπήρχε πυργωτή οχύρωση. Οι πύργοι ήταν τετράγωνοι και στη μέση ακριβώς της νότιας πλευράς βρισκόταν η πύλη. Το μήκος της νότιας πλευράς ήταν 400 μέτρα και μπροστά της περνούσε η Εγνατία οδός.

Η ανατολική πλευρά ανηφορίζει προς το λόφο και έχει μήκος 380 μέτρα με βορειοανατολική κατεύθυνση. Ο τελευταίος της πύργος σχηματίζει αμβλεία γωνία και συνεχίζει με τοξοειδή κατεύθυνση βορειοδυτικά. Το μήκος του τόξου φτάνει τα 280 μέτρα. Στη συνέχεια κλείνει με άλλα 250 μέτρα δυτικά. Το πάχος του φρουρίου έφτανε σε πολλά σημεία τα 2,5 μέτρα.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ (550-1050 μ.Χ.)

Το κέντρο του ενδιαφέροντος τώρα μετατοπίζεται βορειοανατολικά και έτσι η Τραϊανούπολη, ασφαλής πια, παύει να μνημονεύεται από τα διάφορα βυζαντινά κείμενα.

Η Τραϊανούπολη, την ιστορία της οποίας εξετάζουμε, δεν υπήρξε αυτόνομη και ανεπηρέαστη από τα γεγονότα που συνέβησαν γύρω της. Ο ευρύτερος χώρος της Θράκης υπήρξε πάντοτε χώρος πληθυσμιακών ανακατατάξεων και επιρροών, με το πέρασμα αρκετών επιδρομέων στα προβυζαντινά και βυζαντινά χρόνια. Στην προσπάθεια να τοποθετηθεί ο αναγνώστης στο κατάλληλο χωροχρονοϊστορικό πλαίσιο, παρατίθενται παρακάτω όλοι οι επιδρομείς που εισέβαλαν στη Θράκη σε αντιστοιχία με τους εκάστοτε αυτοκράτορες, από το χρονολογικό πίνακα επιδρομών στη Θράκη της μελέτης του Γεωργίου Γιαννακάκη, «Η Θράκη πρόμαχος του Βυζαντίου», *Θρακικά*, 35/1962, σ. 200-201.

Μετά τους Σκλαβηνούς λοιπόν, στη Θράκη εισβάλουν όλες οι φυλές της γης ήτοι: Κουτρηγούροι, Ούνοι, Άβαροι, Άραβες, Βούλγαροι, Ρώσοι, Τούρκοι, Ούζοι, Πετσενέγκοι, Κομάνοι, Παυλικιανοί, Βογόμιλοι και αργότερα οι Λατίνοι Σταυροφόροι με τον ...ιερό σκοπό...

Την εποχή αυτή και συγκεκριμένα από το 866 μέχρι το 1057 βασιλεύει η Μακεδονική Δυναστεία η οποία στην πραγματικότητα ήταν Θρακική γιατί ο ιδρυτής της, ο Βασίλειος Α΄ ο Μακεδών γεννήθηκε στην Αδριανούπολη. Επειδή όμως τότε η Αδριανούπολη ήταν πρωτεύουσα του θέματος της Μακεδονίας, δόθηκε στη δυναστεία η προσωνυμία «Μακεδόνες».

Ικανότατοι οι περισσότεροι αυτοκράτορες της δυναστείας και μεταξύ αυτών οι γνωστοί: Λέων Σοφός, Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Νικηφόρος Φωκάς, Ιωάννης Τσιμισκής και Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος. Ο τελευταίος σε μια μάχη στο Κλειδί, τον Ιούλιο του 1014, συνέτριψε τους

Βούλγαρους και τους τύφλωσε, ενώ άφησε ένα μονόφθαλμο ανά εκατό για να τους οδηγήσει στην επιστροφή.

Μετά από αυτή την πανωλεθρία οι Βούλγαροι χάθηκαν απ' το προσκήνιο για αρκετά χρόνια.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΕΠΙΔΡΟΜΩΝ - ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΗΓΑΙ
Έθνη εισβαλόντα εις Θράκην από 330-1453 μ.Χ.

Αριθ.	*Όνομα Έθνους*	*Έτος*	*Επί Αυτοκράτορος*	*Πηγαί*
1.	Γαλάται Ιουλιανού	361	Κωνσταντίνου	Λιβάνιος - Αμμιανός Μαρκελίνος
2.	Γότθοι	376	Ουάλεντος	Παπαρρηγόπουλος Κ.
3.	Οστρογότθοι Κάτω Μοισία	376	»	»
4.	Βησιγότθοι Άνω Μοισία	376	»	»
5.	Επιδρομή αμφοτέρων	378	»	Ζώσιμος Συνέσιος Λιβ.
6.	Βησιγότθοι Αλαρίχου	396	Αρκαδίου	» » »
7.	» Γαϊνά	399	»	» » »
8.	Ούννοι Αττίλα	441	Θεοδοσίου Μικρ.	» » »
9.	Οστρογότθοι	472	Λέοντος Α'	» » »
10.	Οι δύο Θεοδώριχοι	478	Ζήνωνος	» » »
11.	Οστρογότθοι Θεοδωρ.	480-88	»	Ιωάννης Λυδός
12.	Σκλάβοι & Βούλγαροι	500	Αναστασίου Α'	Προκόπιος
13.	Φοιδεράται Βιταλιαν.	513	»	»
14.	Σκλαβούνοι	534	Ιουστινιανού	Αγαθίας
15.	»	538	»	Μένανδρος
16.	Κατρηγούροι Ούννοι	551	»	Μαλάλας
17.	Σκλάβοι και Άνται	552	»	Θεοφάνης - Κεδρηνός
18.	Κατρηγούροι Ζαβεργάν	558	»	Ευάγριος
19.	Σκλάβοι	577	Τιβερίου	Θεοφάνης
20.	Αβάροι	581	»	Κεδρηνός
21.	»	587	Μαυρικίου	»
22.	»	601	»	Πασχάλιον χρονικόν
23.	Χαγάνος με Αβάρους	619	Ηρακλείου	»
24.	Αβάροι με άλλα πληθη	626	»	Θεοφάνης
25.	Άραβες Μουσουλμάνοι	673-78	Κων/νου Πωγων.	»
26.	Ασπαρούχ με Βούλγ.	675	»	—
27.	Σκλάβοι & Βούλγαρ.	687	Ιουστινιανού Β'	Σκυλίτσης, Ζωναράς Μιχ. Ψελλός
28.	Βούλγαροι με Ρινότμτ.	705	Τιβερίου Β'	Σκυλίτσ. - Ζων. - Ψελ.
29.	» » »	707	Ιουστινιανού Β'	» » »
30.	» » »	712	Φιλιππικού Βάρδα	» » »
31.	Άραβες	717	Λέοντος Γ' Ίσαυρ.	» » »

Αριθ.	*Όνομα Έθνους*	*Έτος*	*Επί Αυτοκράτορος*	*Πηγαί*
32.	Βούλγαροι	759	Κωνσταντίνου Ε'	Σκυλίτσ. - Ζών. - Ψελ.
33.	»	772	Κων. Κοπρωνύμου	» » »
34.	»	775	»	» » »
35.	Βούλγαροι Καρδάμ.	792	Κων/νου & Ειρήνης	» » »
36.	» Κρούμου	811	Νικηφορ. Λογοθέττου	» » »
37.	»	812	Μιχ. Ραγκαβέ	» » »
38.	»	813	» »	» » »
39.	Βούλγαροι	814	Λέοντος Αρμενίου	» » »
40.	Βούλγαροι με Συμ.	894	Λέοντος ΣΤ' Σοφού	» » »
41.	Ρώσσοι με Ολέγ.	906	» » »	» » »
42.	Βούλγαροι Συμεών	913	Κων/νου Ζ' Πορφυρ.	» » »
43.	Τουρκικά γένη	948	» » »	» » »
44.	Ούζοι και άλλοι	955	» » »	» » »
45.	Ρώσσοι Σβιατοσλάβ	970	Ιωάννου Τσιμισκή	» » »
46.	Βούλγαροι Σαμουήλ	979-999	Βασιλ. Β' Βουλγαροκτ.	Ελλ. Εγκυκλοπαίδεια
47.	» »	1014	» » »	Ελ. Εγκ. Τομ. Στ' 772
48.	Τελεία υποτ. Βουλγ.	1018	» » »	» » » » »
49.	Πετσενέγοι	1026	Κωνσταντίνου Η'	Κεδρηνός
50.	»	1034-41	Μιχ. Δ' Παφλαγόνος	»
51.	»	1041-45	Κων. Θ' Μονομάχου	»
52.	»	1048	» » »	»
53.	»	1075	Μιζ. Ζ' Δούκα	»
54.	Πετσενέγοι-Κομάνοι	1081	Νικ. Γ' Βοτανειάτου	»
55.	» »	1108-18	Αλεξίου Κομνηνού	Αλεξίας Άννης Κομνηνής
56.	Παυλικάνοι - Βογόμολοι	1086	» »	» » »
57.	» »	1087	» »	» » »
58.	Πετσεν. Τσεγκού Χαν	1088	» »	» » »
59.	» » »	1091	» »	» » »
60.	Κομάνοι	1094	» »	» » »
61.	»	1096	» »	» » »
62.	Ερημ. Πέτρος Σταυρ.	1096	» »	» » »
63.	Ιερεύς Γκότσχαλκ »	1096	» »	» » »
64.	Ιππότης Γκωτιέ »	1096	» »	» » »
65.	Ούγων αδ. Βασ. Γαλ. Φιλ.	1096	» »	» » »
66.	Γοδεφρίδος Μπουγιόν	1097	» »	» » »
67.	Κόμης Ραούλ	»	» »	» » »
68.	Βοεμούνδος Νορμανδ.	»	» »	» » »
69.	Ροβέρτος κομ. Φλάνδρ.	»	» »	» » »
70.	Διάφοροι με διάφορ.	»	» »	» » »
71.	Κομάνοι	1110	» »	» » »
72.	Κομάνοι & Πετσενέγοι	1120	Ιων. Β' Κομνηνού	Παπαρρηγόπουλος Κ.
73.	Ούγγροι & Σέρβοι	1124	» » »	»
74.	Β' Σταυρ. Κοράδος Γερ.	1147	Μανουήλ Κομνην.	»
75.	Β' Σταύρ. Λουδοβ. Ζ' Γαλ.	»	» »	Κίνναμος

Αριθ.	Όνομα Έθνους	Έτος	Επί Αυτοκράτορος	Πηγαί
76.	Ούγγροι & Σέρβοι	1150-53	Μανουήλ Κομνην.	Κίνναμος
77.	Νορμανδοί	1185	Ισαάκιος Β' Άγγελος	Παπαρρηγόπουλος Κ.
78.	Βλαχοβούλγ. Αίμου	1186	» » »	»
79.	Βλαχοβούλγ. & Κομάνοι	1187	» » »	»
80.	Βλαχοβούλγαροι	1188	» » »	»
81	Φρειδ. Βερβ. Γ' Σταυρ.	1188	Ισαακίου Β' Αγγέλου	Χωνιάτης Ν.
82'	Βλαχοβούλγαροι	1192	» » »	»
83	» Ασσάν	1195	Αλεξίου Γ' Αγγέλου	»
84	Βούλγ. Ιωαννίτση	1202	» » »	Χωνιάτης Ν.
85.	Βλάχοι με Δοπρομίρ	»	» »	»
86.	Τετάρτη Σταυροφορία Φραγκοκρατία	1203-4 »	Αλεξίου Δ' και Ε' — — —	» Παπαρρηγόπουλος Κ.
87.	Βούλγαροι & Κομάνοι	1210	— — —	»
88.	Βούλγαροι του Ασσάν	1230	— — —	»
89.	Κατάλυσις Φραγκοκρ.	1261	Μιχαήλ Παλαιολόγος	»
90.	Ασσάν Τέχος με Βουλ.	1269	» »	Νικηφ. Γρηγοράς
91.	Τοχάροι ή Τάταροι	1283	Ανδρονίκου Β'	Παπαρρηγόπουλος Κ.
92.	Βούλγαροι	1308	Μιχαήλ Θ'	»
93.	Καταλανοί	1318	Ανδρονίκου Β' και Μ.	»
94.	Σελτζούκοι Αϊδινίου	1320	» » »	»
95.	Τούρκοι Φιλαδελφείας	1340	Άννης Καντακουζην.	Συγγ. Καντακουζηνού
96.	Οθωμανοί Γαζή Σουλ.	1348	Καντακουζηνού	» »
97.	» » »	1350	»	» »
98.	Εισβολή Μουράτ Α'	1361	Ιωάννου Ζ' Παλαιολ.	Παπαρρηγόπουλος Κ.
99.	» » »	1363	» » »	»
100.	Άλωσις Κων/πόλεως	1453	Κων/νου ΙΑ' Παλαιολ.	Φραντζής

ΣΤΕΨΗ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ ΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΣΤΗΝ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗ (1076)

Τον Οκτώβριο του 1076, ο δούκας του Δυρραχίου Νικηφόρος Βρυέννιος επαναστάτησε κατά του Βυζαντινού αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ' του Δούκα (1071-1078) και αφού κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη, κατευθυνόταν στην Αδριανούπολη όπου τον περίμενε ο αδερφός του Ιωάννης.

Ο τελευταίος όμως αδημονώντας να δει τον αδερφό του αυτοκράτορα, αφού συγκέντρωσε στρατό, έτρεξε να τον προϋπαντήσει και συναντήθηκαν στην Τραϊανούπολη.

Οι Βρυέννιοι ήταν μια από τις ισχυρότερες οικογένειες της Αδριανούπολης και όλης της Θράκης[16].

Μόλις συναντήθηκαν ο Ιωάννης και οι σύμβουλοί του επέμεναν στην

16. *Στίλπωνος Κυριακίδη*, Βυζαντιναί Μελέται II-IV. Το Βολερόν, Επιστ. Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., τ. 3 (1934) σ. 402.

ανακύρηξη του Νικηφόρου ως αυτοκράτορα, αλλά αυτός είχε κάποιους ενδοιασμούς, επειδή οι Τραϊανουπολίτες έκλεισαν τις πύλες του τείχους στους επαναστάτες.

Τη νύχτα όμως ο γιος του Νικηφόρου, επίσης Νικηφόρος μόλις 17 χρονών, μαζί με άλλους συμπολεμιστές αφού σκαρφάλωσαν στα τείχη, συνέλαβαν τους φρουρούς και τους ανάγκασαν να επευφημήσουν τον πατέρα του, ως αυτοκράτορα[17].

Ο γιος Νικηφόρος ως ιστορικός έγραψε: ...*εὑρόντες δὲ τοὺς φύλακας ὑπνώττοντας ... ἀφύπνιζόν τε καὶ βασιλέα Ρωμαίων τὸν Νικηφόρων εὐφημεῖν ἐκέλευον*... (Ύλη Ιστορίας, Bonnae 1836, σ. 112, 1).

Οι Τραϊανουπολίτες λοιπόν, μόλις άκουσαν στον ύπνο τους τη βοή και τις κραυγές υπέρ του βασιλιά νόμισαν ότι η πόλη τους κυριεύτηκε από τους επαναστάτες. Φοβισμένοι αντί να αντιδράσουν άρχισαν κι αυτοί να επευφημούν τον Νικηφόρο.

Έτσι λοιπόν, *τοῦτον μὲν τρόπον ἡ Τραϊανούπολις πρώτη τὸν Βρυέννιον βασιλέα Ρωμαίων ἀνευφήμησεν* (ό.π., CB, 113, 10).

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗΣ

Στον 11ο αιώνα οι μαρτυρίες για την πόλη της Τραϊανούπολης πολλαπλασιάζονται.

Έτσι στα 1096, την αναφέρει ο Fulcher de Chartres, ο οποίος πέρασε από δω με την τέταρτη στρατιά της Α' Σταυροφορίας.

Στα 1186 με την ανασύσταση του βουλγαρικού βασιλείου, πρώτα ο τσάρος Ασάν Ι' και ύστερα ο διάδοχός του Ιβαγκός κατέστρεψαν αρκετές πόλεις και χωριά των βυζαντινών θεμάτων Φιλιππουπόλεως και Αχριδώς (Ανατολικής Ροδόπης). Πιθανολογείται ή μάλλον είναι βέβαιη και η καταστροφή της Τραϊανούπολης.

Ευτυχώς σχετικά σύντομα, ο ικανότατος αυτοκράτορας Αλέξιος Β' ο Κομνηνός έβαλε τέλος στα όνειρα του Ιβαγκός, στα 1200 περίπου[18].

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους στα 1204 και το μοίρασμα της βυζαντινής αυτοκρατορίας στους αρχηγούς των σταυροφόρων, *ἡ επίσκεψις Τραϊανουπόλεως, Μάκρης και Βήρας* (Φερών), παραχωρήθηκαν στον ανεψιό του Βιλλεαρδουΐνου (G. Villeardouin), τον Anseau de Courcelles.

Πριν όμως συμπληρώσει, ο Κουρσελιέ διετία κατοχής, ο τσάρος των

17. *Πέτρου Γεωργαντζή*, Η Μητρόπολις Τραϊνουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής, Ξάνθη, 1981.

18. *Πέτρου Γεωργαντζή*, Αρχαίοι και σύγχρονοι Θράκες, Ξάνθη 1978, σ. 76.

Βουλγάρων Ιωαννίτζης (Καλοϊωάννης-Σκυλογιάννης ή Ρωμαιοκτόνος κατά το Βουλγαροκτόνος), την άνοιξη του 1206, παρακινήθηκε από τον Φράγκο Βαλδουίνο (Baudouin) και άρχισε να λεηλατεί και να γκρεμίζει τις θρακικές πολιτείες.

Μεταξύ αυτών και η Τραϊανούπολη. Όπως αναφέρει ο Γεώργιος Ακροπολίτης (Χρονική Συγγραφή, Bonnae, 1835): *Κατέσκαψε γοῦν ἐκ βάθρων αὐτῶν τὴν Φιλιππούπολιν, θαυμαστὴν ἄγαν οὖσαν, ἥτις παρὰ τῷ Ἔβρῳ κεῖται, εἶτα τὰς ἄλλας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεστόν, Χαριούπολιν, Τραϊανούπολιν, Κλαυδιούπολιν, Μοσυνούπολιν, Περιθεώριον καὶ ἄλλας πολλάς, ἃς ἀριθμεῖν οὐ χρεών*[19].

Στα 1321 ο Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος μαλώνει για το θρόνο με τον παππού του Ανδρόνικο τον Β' και κάνει το Διδυμότειχο δεύτερη πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους.

Το 1322 ο τσάρος των Βουλγάρων Μιχαήλ εκμεταλλευόμενος τη διαμάχη των Παλαιολόγων, εισβάλλει στη Θράκη και τη λεηλατεί μέχρι την Τραϊανούπολη και τη Βήρα.

Το 1328 ο Ανδρόνικος Γ' ξεκινά από το Διδυμότειχο και στις 22 Μαΐου καταλαμβάνει την Κωνσταντινούπολη. Παρόλο που η διοίκηση παρέμενε στη Βασιλεύουσα, η πόλη του Βοσπόρου παραχωρούσε την έδρα της αυτοκρατορίας στο Διδυμότειχο, που μαζί με την Αδριανούπολη υπήρξε η σπουδαιότερη πόλη της Θράκης κατά το 14ο αιώνα[20].

Το 1329 και ενώ ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ανδρόνικος Γ' με τον Μεγάλο δομέστικο Ιωάννη Καντακουζηνό βρισκόταν στο Διδυμότειχο, μια στρατιά Τούρκων από την περιοχή της Σμύρνης: *μὲ ἑβδομήκοντα ναυσὶ τὰ περὶ τῆς Τραϊανουπόλεως λῃζεται καὶ Βήραν*[21].

Αμέσως ο Ανδρόνικος πέτυχε να τους διαλύσει: *βασιλέα ἅμα δομεστίκῳ ... ἀπροσδοκήτως ἐπέθεντο τοῖς Πέρσαις καὶ μάχῃ κρατήσαντες πάρα πολύ, τοὺς μὲν ἀπέκτειναν αὐτῶν, τοὺς δὲ εἶλων ζώντας. Ὅσοι δὲ ἠδυνήθησαν διαφυγεῖν, ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς, ἐπερεώθηκαν εἰς τὴν ἕω*[22].

Όμως η Τραϊανούπολη μετά κι απ' αυτήν την καταστροφή, έπαψε μάλλον να κατοικείται.

Στον εμφύλιο που επακολούθησε μεταξύ της χήρας του Ανδρονίκου Άννας της Σαβοΐας και του Ιωάννη Καντακουζηνού (με Τούρκους συμμάχους) και διάρκεσε από το 1341 έως το 1346, η Τραϊανούπολη βρέθηκε στο

19. *Πέτρου Γεωργαντζή*, ό.π., σημ. 17.

20. *Φίλιππου Γιαννόπουλου*, Διδυμότειχο, η ιστορία ενός Βυζαντινού οχυρού, διδακτορική διατριβή, Πελλοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Αθήνα 1989.

21. *Ιωάννη Καντακουζηνού*, Ιστορία, Βιβλίο II, σ. 13 και III, σ. 67· *Πέτρου Γεωργαντζή*, ό.π., σ. 37.

22. Ό.π.

κέντρο των συγκρούσεων και πολλές φορές αναφέρεται από τον ιστορικό του Καντακουζηνού, ώσπου: *Ἀμοὺρ δὲ μετὰ Καντακουζηνοῦ τοῦ βασιλέως εἰς Τραϊανούπολιν κατεσκαμμένην οὖσαν ἐκ πολλῶν ἐτῶν, στρατοπεδευσάμενος*[23].

Το γεγονός αυτό, του χαρακτηρισμού της ως «κατεστραμμένης» από τον ιστορικό του Καντακουζηνού, ο Στίλπων Κυριακίδης, στο βιβλίο του «Περί την Ιστορίαν της Θράκης» (Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 57), το τοποθετεί στα 1343.

Όπως είδαμε παραπάνω, η Τραϊανούπολη χρησιμοποιήθηκε ως τόπος στρατοπέδευσης του Ιωάννη Καντακουζηνού και των συμμάχων του Τούρκων της Σμύρνης και του Αϊδινίου.

Έτσι λοιπόν οι Τούρκοι, με το πρόσχημα της συμμαχίας με τον Καντακουζηνό, άρχισαν να έρχονται στη Δυτική Θράκη και στην ερειπωμένη πια Τραϊανούπολη, βρήκαν εγκαταλειμμένα σπίτια για να εγκατασταθούν. Οι Βυζαντινοί αντί να τους καταδιώξουν, παράτησαν την πόλη στο έλεός τους και εγκαταστάθηκαν στο ισχυρό Διδυμότειχο και στο φρούριο-μονή των Αβήρων[24]. Δεν έχει εξακριβωθεί αν πρόκειται για τη μονή της Βήρας (ή Αβήρων), τη σημερινή Κοσμοσωτείρα των Φερών.

Κάπως έτσι η Τραϊανούπολη πρέπει να ήταν η πρώτη πόλη της Ευρώπης, την οποία κατέλαβαν ανεπίσημα οι Τούρκοι, πριν την απόβασή τους στην Καλλίπολη στα 1354[25].

Παρόλο όμως που η Τραϊανούπολη χαρακτηρίζεται κατεστραμμένη στα 1343, φαίνεται ότι υπήρχε ακόμη μικρός αριθμός χριστιανών κατοίκων ή ότι ξανακατοικήθηκε, γιατί στα 1347, μετά τη λήξη του εμφυλίου (Καντακουζηνού - Παλαιολογίνας) και την αναχώρηση των Τούρκων, το χεμώνα εγκαταστάθηκε μητροπολίτης ο Γερμανός.

Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου (1347) οι Ακιντζήδες Τούρκοι ξανάρχονται και ο μητροπολίτης καταφεύγει στην Κωνσταντινούπολη με την ελπίδα να ξαναγυρίσει.

Δυστυχώς αυτό δεν επρόκειτο να γίνει.

Τους Ακιντζήδες διαδέχτηκαν οι Οσμανλήδες με αρχηγό τον Ορχάν, ο οποίος είχε σύζυγο την κόρη του Καντακουζηνού.

Όμως οι Τούρκοι, όπως και σήμερα δηλώνουν, έχουν φίλους μόνο Τούρκους.

Έτσι (οι Τούρκοι) αφού αποβιβάστηκαν το 1353 στην ακτή Τζίμπη, το 1354 κατέλαβαν την Καλλίπολη της Ανατολικής Θράκης και διαδοχικά τη

23. Ό.π.
24. *Ν. Γρηγορά*, Ρωμαϊκή ιστορία, λόγος ΙΣΤ', τ. ΙΙ', Bonnae 1830 (L. Schopeni).
25. *Π. Γεωργαντζή*, ό.π., σ. 37.

Βήρα, το Διδυμότειχο και την Αδριανούπολη τα Χριστούγεννα του 1361.

Μετά ξανακατέβηκαν προς τα κάτω και έφτασαν μέχρι τα Κουμουτζηνά (Κομοτηνή) το 1364-1365, και είναι σίγουρο πως πέρασαν από την Τραϊανούπολη και εγκαταστάθηκαν εδώ.

Όμως πριν την οριστική κατοχή των Τούρκων, η πόλη και ολόκληρη η Θράκη καταλήφθηκε από τον Σέρβο ηγεμόνα του κράτους των Σερρών Ugleijsa, το οποίο μεταξύ 1365 και 1371 επεκτάθηκε μέχρι το Ορμένιο.

Στη μάχη του Cirmen του Έβρου (σημερινό Ορμένιο - Βυζαντινή Τζερμιανούπολις), στις 26 Σεπτεμβρίου του 1371, οι Τούρκοι νίκησαν τους Χριστιανούς των Ενωμένων Βαλκανικών Δυνάμεων (Σέρβους, Κροάτες και Ούγγρους).

Το 1372 η Τραϊανούπολη καταλήφθηκε από τον αρνησίθρησκο γενίτσαρο Εβρενός Γαζή μπέη, ο οποίος μετά από μερικά χρόνια έδωσε εντολή να χτιστεί η «Χάνα», για να φιλοξενούνται οι επισκέπτες των ιαματικών λουτρών αλλά και οι περαστικοί.

Από τότε η Τρϊανούπολη μεταβλήθηκε σε καλλιεργήσιμη γη, εκτός από μερικά κτίρια των ιαματικών λουτρών.

Το 1432 πέρασε από δω ο Γάλλος περιηγητής Bertrandon de la Broguere και την αναφέρει στη διήγησή του.

Αργότερα ένας άλλος περιηγητής, Τούρκος αυτή τη φορά, ο γνωστός Εβλιγιά Τσελεμπή, το 1668 αναφέρει την ύπαρξη του Ισικλάρ τεκκέ, στην κορυφή του λόφου της ακρόπολης, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται το εκκλησάκι του Αη-Γιώργη και παλαιότερα του Αγίου Κωνσταντίνου.

Ο Εβλιγιά περιέγραψε λεπτομερώς τα κτίσματα του τόπου και την πηγή που υπήρχε. Σήμερα τα ερείπια του τεκκέ είναι ευδιάκριτα πάνω στο ύψωμα του Αη-Γιώργη.

Την περιγραφή του Εβλιγιά Τσελεμπή, τη μετέφρασε και δημοσίευσε ο Ι. Σπαθάρης στον 5ο τόμο των *Θρακικών* (1935) σ. 182 και εξής.

Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτόν, το μοναστήρι που υπήρχε στην κορυφή του λόφου ανήκε στο Δερβισικό Τάγμα των Μπεκτασήδων (πρόκειται για θρησκευτική αίρεση των μουσουλμάνων, με αρχηγό τον ιερωμένο Χατζή-Μπεκτάς και ονομαζόταν τεκκές Νεφές Μπαμπά)[26].

«Η τοποθεσία του είναι μαγευτική και αποτελεί ολόκληρο ανάκτορο από το οποίο φαίνονται η Ίμβρος, η Σαμοθράκη, το φρούριο της Αίνου, ο κάμπος των Υψάλων και ο Έβρος ποταμός.

Τα παραρτήματα του μοναστηριού περιλαμβάνουν ξενώνες, βασιλικό μαγειρείο, πολυτελείς σταύλους, τέμενος και μαυσωλείο πλούσια και μεγα-

26. *Ευστρατίου Ζεγκίνη*, Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1988.

λοπρεπή και όλα μολυβδοσκέπαστα.

Ιδρυτής των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων της μονής είναι ο Εκμεκδζί-Ζαδέ Αχμέτ πασάς, ο οποίος όταν πέθανε τάφηκε εκεί μέσα στο ψηλό θολωτό, τετράγωνο μαυσωλείο. Στα μέρη του τάφου υπάρχουν πολύτιμα λυχνάρια, καντήλες, κηροπήγια και πολυέλαιοι πολυτελέστατοι, αληθινός θησαυρός.

Στο μοναστήρι ζούνε περί τους 40-50 γυμνόποδες δερβίσηδες διάγοντες μοναχικό βίο. Μεταξύ τους υπάρχουν και μερικοί πολύ μορφωμένοι. Οι φτωχοί μοναχοί ραντίζουν με ροδόνερο τους επισκέπτες ενώ καίνε διάφορα θυμιάματα και ευωδιαστά αρώματα. Σε όλους παρέχεται δωρεάν τροφή, σε ολόκληρη την παραμονή τους. Στην πλατεία της μονής βρίσκεται δεξαμενή διαυγούς και πόσιμου ύδατος, το οποίο κατά μήνα Σεπτέμβριο είναι ψυχρότατο.

Στη μονή υπήρχε και ανεμόμυλος, άφθαρτος στο χρόνο, και εξυπηρετούσε όλη την περιοχή. Κάποτε επισκέφτηκε τη μονή ο σουλτάνος Μεχμέτ ο Δ' και έκαμε πλούσιες δωρεές, επειδή ενθουσιάστηκε απο τη θεραπευτική δύναμη των λουτρών. Μάλιστα είπε πως είναι καλύτερα και θερμότερα από της Προύσας».

Το ίδιο λέει και ο Εβλιγιά, πως επισκέφτηκε 770 λουτρά, αλλά της Τραϊανούπολης συγκρίνονται μόνο με της Σόφιας.

«ΧΑΝΑ» - «ΡΩΜΑΪΚΟ ΛΟΥΤΡΟ» - ΚΑΜΑΡΟΣΚΕΠΑΣΤΟ ΜΑΚΡΥ ΚΤΙΡΙΟ

Στο κέντρο του αρχαιολογικού χώρου σώζεται η «Χάνα» που χτίστηκε στα χρόνια μεταξύ 1375-1385[27], ή μάλλον ανοικοδομήθηκε στη βάση ενός *φυλακίου της Εγνατίας των παλαιοχριστιανικών χρόνων*[28] το *επιβλητικό καμαροστέγαστο ρωμαϊκό θερμαινόμενο λουτρό*[29], από τον εξωμότη Εβρενός Γαζή πασά, του οποίου αναθηματική επιγραφή βρισκόταν στο υπέρθυρο μέχρι και το Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Πάντως η τοιχοδομία του και η παρουσία αρχαιότερων λίθων εντός της το τοποθετεί στην ύστερη αρχαιότητα, σε μια πρώτη οικοδομική φάση[30].

Οι εξωτερικές διαστάσεις του οικοδομήματος είναι 38,8x13 μέτρα, οι εσωτερικές του προθαλάμου είναι 10,2x9,2 μέτρα και του κυρίως θαλά-

27. *Χαρ. Μπακιρτζή - Δ. Τριαντάφυλλου*, Θράκη, Τουριστικός Οδηγός. *ΕΤΒΑ-ΕΟΤ-ΕΟΜΜΕΧ*, 1989 και Οδηγός: Αλεξανδρούπολη και η περιφέρειά της, Δήμος Αλεξανδρούπολης 1992, κείμενο της αρχαιολόγου κ. *Καλλιόπης Ξανθοπούλου*.

28. *Γ. Μπακαλάκη*, ό.π., σ. 17.

29. *Άγγελου Πομενίδη*, ό.π.

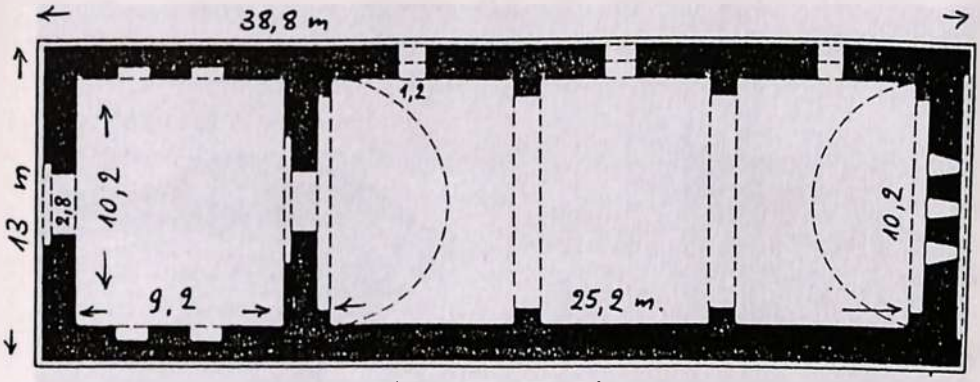
30. *Θανάση Κούγκουλου*, Θρακικά Χρονικά, τ. 43/1989, σ. 32.

Άποψη αρχαιολογικού χώρου (πρόσοψη Χάνας).

Ευρήματα στο εσωτερικό της «Χάνας».

«Χάνα» 1375-1385. Κάτοψη.

μου 25,2×10,2 μ.

Το δάπεδο του προθαλάμου ήταν στρωμένο με πλάκες τρεις από τις οποίες σώζονται. Πιθανώς είχε καμαρωτή στέγαση στηριγμένη σε εσωτερική κιονοστοιχία.

Η πύλη είναι αψιδωτή και έχει πλάτος 2,8 μέτρα. Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε είναι κόκκινοι οπτόπλινθοι και πωρόλιθοι. Το δε φάρδος των τοίχων φτάνει τα 1,4 μέτρα.

Η στέγη είναι αμφικλινής με αργούς λίθους μέσα σε στρώμα κονιάματος. Οι τοίχοι έχουν ύψος 4 μέτρα και παρουσιάζουν πλινθοπερίκτιστο σύστημα. Ο νότιος έχει τρία τοξωτά παράθυρα ύψους 2,10 μέτρα και πλάτους από 1,12 μέχρι 1,25 μέτρα. Στις μεγάλες πλευρές υπάρχουν κάποιες μακριές κοιλότητες ανοιχτές, και φαίνεται πως ήταν θέσεις ξύλινων δοκών (0,2×1,9 μ.).

Το 1969 έγιναν εργασίες στερέωσης του κτιρίου και δύο δοκιμαστικές τομές για την ανεύρεση της ταυτότητας του κτιρίου. Η πρώτη, σε βάθος 1,6 μέτρα, έδωσε μια μεταγενέστερη ταφή και η δεύτερη το θεμέλιο του βόρειου τοίχου.

ΘΕΜΕΛΙΑ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΙΑΜΑΤΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ (THERMAE)

Εκατό μέτρα βορειοανατολικά της Χάνας, σύμφωνα με τον Ποιμενίδη, βρίσκονται θεμέλια από κατεργασμένους λίθους. Το μέγεθος και η επιμέλεια της θεμελίωσης μας κάνει να υποθέσουμε ότι πρόκειται για δημόσιο κτίσμα.

Νεότερες έρευνες των αρχαιολόγων εντόπισαν τα ερείπια εκκλησίας, πιθανόν μητροπολιτικού ναού, όπου βρέθηκαν και δύο κομμάτια από μαρμάρινες ανάγλυφες λατρευτικές εικόνες αγίων. Ενός νεαρού αγίου με χιτωνίσκο και ενός στρατιωτικού, που μπορεί να είναι ο Άγιος Γεώργιος ή ο

Δύο από τα τέσσερα λουτρά.

Άγιος Δημήτριος. Χρονολογούνται στο 10ο-11ο μ.Χ. αιώνα[31].

Δεκαπέντε μέτρα δυτικά της Χάνας βρίσκονται τα ιαματικά λουτρά της πόλης. Σώζονται τέσσερα θολωτά διαμερίσματα με δεξαμενές και κοινόχρηστους χώρους. Το βόρειο και το δυτικό διαμέρισμα είναι από την εποχή της Τουρκοκρατίας, ενώ τα άλλα δύο (νότιο και ανατολικό) στην πρώιμη οικοδομική τους φάση είναι ρωμαϊκά με μεταγενέστερες προσθήκες και διορθώσεις. Η αρχική κατασκεύη τους είναι πλινθοπερίκλειστη με υλικό όμοιο της Χάνας, πωρόλιθους και οπτόπλινθους[32].

Ένα χάλκινο νόμισμα που περιγράφει ο Άγγελος Ποιμενίδης είχε παράσταση γυμνής λουόμενης με την επιγραφή ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΕΙΤΩΝ και στην άλλη όψη άλλη γυναικεία μορφή με την επιγραφή ΦΑΥΣΤΙΝΑ. Όπως γνωρίζουμε η Φαύστινα ήταν σύζυγος του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου.

Το νόμισμα αυτό δείχνει το ρόλο των ιαματικών λουτρών στην προπαγανδιστική πολιτική της πόλης, αλλά και την επιλογή της Τραϊανούπολης ως κέντρου της περιοχής της.

31. *Χαρ. Μπακιρτζή - Δ. Τριαντάφυλλου*, ό.π., σημ. 27.

32. *Θανάση Κούγκουλου*, «Η Τραϊανούπολη και η Σαμοθρακική Περαία στην Ρωμαϊκή περίοδο», Θρακικά Χρονικά, 43/1989.

Στους Ρωμαίους η χρήση των λουτρών ήταν περιορισμένη. Αργότερα όμως με την επίδραση των Ελλήνων έγινε η καθημερινή τους τέρψη.

Πολυτελέστατα ήταν τα λουτρά τους και μεγάλα. Συχνά τα χρησιμοποιούσαν και οι γυναίκες.

Ήταν πολλά τα δημόσια λουτρά και τα έφτιαχναν οι πλούσιοι άρχοντες και οι αυτοκράτορες. Την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, στη Ρώμη υπήρχαν 856 δημόσια λουτρά.

Οι Ρωμαίοι λούζονταν από τις 2 με 3 το μεσημέρι μέχρι και τη νύχτα υπό το φώς των λυχναριών. Συνήθως λούζονταν 2 ώς 3 φορές τη μέρα[33].

Οι ιαματικές πηγές της Τραϊανούπολης θεωρούνται από τις καλύτερες στη χώρα. Τα νερά τους θερμομεταλλικά, υδροχλωριούχα και ραδιούχα, κατάλληλα για λουτροθεραπεία καθώς και ποσιθεραπεία. Ενδείκνυται δε για τις παρακάτω παθήσεις:

Ποσιθεραπεία: διαβήτης, χρόνια νοσήματα νεφρού (νεφρολιθίαση ψαμμίαση, λίθοι ουρητήρων και κύστεως), κυστίτιδες ήπατος και χολής, χολολιθιάσεις, χολοκυστίτιδες, χολοκύστες και ψαμμιάσεις χοληδόχου κύστεως και χοληφόρων αγγείων ήπατος, ηπατικές δυσλειτουργίες, ενδοηπατική στάση χολής, σύνδρομο μετά χολοκυστεκτομών, διαταραχές πεπτικές, χρόνια γαστρίτιδα, δυσκοιλιότητα, αμοιβάδες και παράσιτα του εντέρου.

Λουτροθεραπεία: ρευματοαρθρίτιδες, αγκυλωτικές παραμορφωτικές και σπονδυλικές αρθρίτιδες, αρθροπάθειες, δισκοπάθειες, αρθριτισμοί, οσφυαλγίες, νευραλγίες και γυναικολογικές παθήσεις (παραμητρίτιδες, σαλπιγγίτιδες, κολπίτιδες, στείρωση, ριζίτιδες).

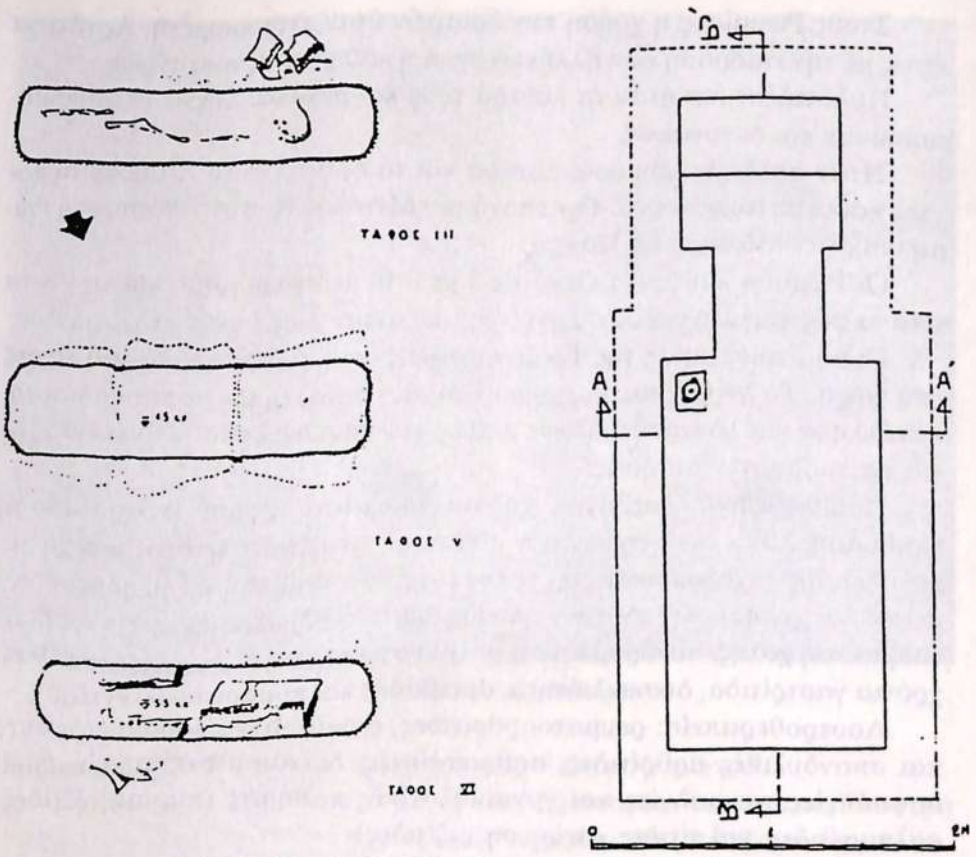
Εκτός όμως από τις ιαματικές εφαρμογές του, το θερμό νερό των πηγών χρησιμοποιήθηκε και για τη θέρμανση της «Χάνας», του τεράστιου αυτού ξενώνα. Σώζονται ακόμα οι θέσεις του κεραμεικού σωλήνα, που περνούσε μέσα από τους τοίχους του κτιρίου. Την κατασκευή αυτή θα τη χαρακτηρίζαμε ως πρόδρομο του σημερινού καλοριφέρ.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Το νεκροταφείο της Τραϊανούπολης βρίσκεται έξω από το ανατολικό τμήμα του τείχους, στις πλαγιές του λόφου και νότια από την εθνική οδό Αλεξανδρούπολης-Φερών.

Το 1973 βρέθηκαν έξι τάφοι σε απόσταση εκατό μέτρων από το τείχος, οι περισσότεροι καλυβίτες, κτιστοί κιβωτιόσχημοι και με πλακοσκεπή ορύγματα. Όλοι ανάγονται στον 5ο μ.Χ. αιώνα. Η κατεύθυνσή τους είναι από

33. *Τσακίρη Ευαγγελίας* (κ.ά), Ιαματικά λουτρά Τραϊανούπολης, εργασία σεμιναρίου με υπεύθυνο τον Θ. Λιαλιάρη, Αλεξανδρούπολη 1991.

Νεκροταφείο Τραϊανούπολης. Κατόψεις τάφων και του δίχωρου τάφου.

ανατολικά προς τα δυτικά. Τα κτερίσματα που βρέθηκαν ήταν: χάλκινο νόμισμα Αρκαδίου (395-408 μ.Χ.), αργυρό εξάρτημα μήκους 12 εκατοστών και περιδέραιο με τέσσερις γυάλινες ψήφους (πετράδια), μια χρυσή και αργυρή πόρπη. Οι σκελετοί είναι λειψοί και σε άσχημη κατάσταση.

Νοτιότερα βρέθηκε δίχωρος καμαροσκεπής τάφος. Στην επίχωση του δαπέδου ανακαλύφθηκε ένας πήλινος λύχνος του 5ου μ.Χ. αιώνα. Ο μεγάλος θάλαμος είναι λιθόκτιστος μέχρι το 1 μέτρο και από κει σχηματίζει οπτόπλινθη καμάρα. Ο μικρός θάλαμος, επίσης σκεπαστός με πλάκες και πέτρες έχει διαστάσεις: ύψος 1 μέτρο, πλάτος 89 εκατοστά και μήκος 80 εκατοστά. Οι θάλαμοι επικοινωνούν με μια πύλη ύψους 1 μέτρο και πλάτους 60 εκατοστών. Η εσωτερική διακόσμηση είναι εγχάρακτα Χ μέσα σε τετράγωνα πλαίσια πάνω σε άβαφο κονίαμα[34].

34. *Θανάση Κούγκουλου*, ό.π., σ. 33.

Τα τελευταία χρόνια οι έρευνες εντατικοποιήθηκαν και πρόσφατα το 1992 σε απόσταση 200 μ. από την αρχαία πόλη, βόρεια και δυτικά προς το χωριό Αρίστεινο, σε ανασκαφή τύμβου βρέθηκε τάφος με καύσεις-ταφές του 1ου μ.Χ. αιώνα της εποχής του Ρωμαίου αυτοκράτορα Τίτου Φλάβιου Δομιτιανού (81-96 μ.Χ.).

Ο τύμβος περιείχε πλούσια κτερίσματα, χάλκινα αγγεία, λυχνάρια, λυχνοστάτες, τρίποδες, χρυσά ελάσματα, νομίσματα και αγγεία καθημερινής χρήσης με περίτεχνη διακόσμηση. Επίσης ασημένιο δηνάριο Δομιτιανού, κιούπι με λαβή σε σχήμα κεφαλής λιονταριού, δαχτυλίδια με σφραγιδόλιθο, χάλκινο μελανοδοχείο και γυάλινο αγγείο, τα οποία εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής.

Διακρίνουμε λοιπόν δύο είδη τάφων: ορύγματα με μερική κατεργασία και τάφους με μνημιακό χαρακτήρα. Είναι βέβαιο πως αντανακλούν διαφορετικές κοινωνικές και οικονομικές τάξεις.

Άλλα ευρήματα, όπως τα περιγράφει ο αρχαιολόγος κ. Δ. Τριαντάφυλλος στον 5ο τόμο της σειράς *Αρχαιολογικό Έργο στην Μακεδονία και τη Θράκη*, Α.Π.Θ., 1991, σ. 440-453, είναι:

Δύο ημικυκλικά αντικείμενα με ευθεία τη μια πλευρά. Στην αρχή νομίστηκαν για λάβαρα, τώρα πιθανολογείται πως πρόκειται για ιατρικές κασετίνες. Χάλκινος αμφορέας με περίτεχνες λαβές και κεφάλι Μέδουσας. Χάλκινο τηγανόσχημο αγγείο με λαβή που απολήγει σε κεφάλι κριού. Πινάκια, κύπελα, κυάθια. Δεκαέξι χρυσά ελάσματα από λεπτό φύλλο χρυσού. Χρυσό δαχτυλίδι με πέτρα από χαλκηδόνιο λίθο και χαραγμένο αετό. Δύο σιδερένια ξίφη με οστέϊνη λαβή, όμοια με της Ορεστιάδας. Χάλκινη τριφυλλόστομη οινοχόη με λαβή που απολήγει σε κεφάλι λιονταριού. Χρυσό δακτυλίδι με πέτρα από κορνήλιο λίθο, όπου εικονίζεται γυμνός άνδρας να κρατάει λύρα, μάλλον ο Απόλλωνας. Χάλκινο ομφάλιο που βρισκόταν στο κέντρο συμβολικής ασπίδας. Δύο ασημένια κουταλάκια, δύο στλεγγίδες, ένα δικράνι, ένα σιδερένιο ψαλίδι, σιδερένια αλυσίδα, αιχμές δοράτων, κ.ά.

Και καταλήγει ο κ. Τριαντάφυλλος με την εκτίμηση: «Δεν αποκλείεται ο τύμβος να είναι σύγχρονος με την ίδρυση της Τραϊανούπολης και οι νεκροί να ανήκουν στο περιβάλλον του αυτοκράτορα Τραϊανού. Ίσως γι' αυτό να αξιώθηκαν ταφής κάτω από μεγαλοπρεπή τύμβο, ορατό ανά τους αιώνες στους διασχίζοντες την Εγνατία Οδό».

Κόσμημα σε χάλκινο αγγείο από ταφική πυρά (1ος αι. μ.Χ.), με ασημένια μάτια. Ακριβώς απέναντι από τη μορφή του παιδιού, και πάλι στο χείλος του ίδιου αγγείου, υπάρχει κόσμημα κεφαλής ταύρου που φοράει διάδημα, αποτελούμενο από ασημένια τρίγωνα σχέδια. (Φωτογραφία από το ημερολόγιο της Διεθνούς Ένωσης Αστυνομικών (INTERPOL) 1994).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ - ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ - ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΕΣ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΗΣ

Για την εκκλησιαστική ιστορία της Τραϊανούπολης, υπάρχει μια εμπεριστατωμένη διδακτορική διατριβή του ακούραστου Θρακιώτη Διδάκτορα Θεολογίας, κ. Πέτρου Γεωργαντζή.

Ας μας επιτρέψει λοιπόν να χρησιμοποιήσουμε τα στοιχεία που με τόσο κόπο συγκέντρωσε, για να έχουμε μια πλήρη εικόνα της θρησκευτικής ζωής της πόλης. Είναι άρτια από κάθε άποψη.

Είναι άγνωστος ο τρόπος διάδοσης του Χριστιανισμού στην Τραϊανούπολη. Η παράδοση αναφέρει πως από τη Θράκη πέρασαν οι Απόστολοι Ανδρέας και Παύλος και ο Ευαγγελιστής Λουκάς. Ο τελευταίος μάλιστα παρέμεινε δύο χρόνια στους Φιλίππους της Καβάλας, όπως αναφέρουν μαρτυρίες.

Είναι όμως πιθανό ο Χριστιανισμός να διαδόθηκε από τους Ρωμαίους στρατιώτες και εμπόρους.

Γεγονός είναι όμως, ότι το 161 μ.Χ., όταν μαρτύρησε εκεί η Αγία Γλυκερία, υπήρχαν Χριστιανοί και πρεσβύτερος (ιερέας) ήταν ο Φιλοκράτης.

Ο Διοκλητιανός επιχειρώντας αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας, τη διαίρεσε σε 12 διοικήσεις, μια από τις ανατολικές ήταν η Θράκη, που διαιρέθηκε σε 6 επαρχίες. Η Τραϊανούπολη έγινε πρωτεύουσα της επαρχίας Ροδόπης.

Κατά το πρώτο μισό του Δ' αιώνα η Τραϊανούπολη εξακολουθούσε να είναι πρωτεύουσα άρα και Μητρόπολη της επαρχίας Ροδόπης.

Η παράδοση αναφέρει ως πρώτο μητροπολίτη Τραϊανουπόλεως τον Αλέξανδρο, τον ιερομάρτυρα που μαρτύρησε στο μεγάλο διωγμό του Διοκλητιανού (304-305).

Πρώτος όμως ονομαστικά αναφερόμενος μητροπολίτης ήταν ο Θεόδουλος, φίλος του Μεγάλου Αθανασίου και υπέρμαχος της Ορθοδοξίας. Εξορίστηκε από τον αρειανό αυτοκράτορα Κωνστάντιο. Πέθανε στη Σόφια πριν λήξει η Σύνοδος στην οποία συμμετείχε.

Εξήντα χρόνια μετά αναφέρεται ο Συγκλήτιος, ως πρόεδρος επιτροπής που θα έλεγχε τη δραστηριότητα του μητροπολίτη Εφέσου, Αντωνίνου που

τον κατηγορούσαν για σιμωνία.

Το 431 στην Γ' Σύνοδο πήρε μέρος ο Πέτρος, ο οποίος γνώριζε τον πατριάρχη Νεστόριο και συντάχθηκε με τις απόψεις του. Χαρακτηρίστηκε σχισματικός και έχασε το θρόνο του. Αργότερα όμως αναθεμάτισε τον Νεστόριο και επανήλθε.

Τον διαδέχτηκε ο Βασίλειος, που συμμετείχε στη ληστρική Σύνοδο της Εφέσου, το 449, και συντάχθηκε με τον Ευτυχή. Μετά μια διετία όμως, μεταμέλησε κι αυτός και πήρε μέρος στην Δ' Οικουμενική Σύνοδο.

Διάδοχός του αναφέρεται ο Ιωάννης, αλλά δεν είναι βέβαιο ποιας Τραϊανούπολης είναι, επειδή υπήρχε ομώνυμη πόλη και στη Φρυγία (η παλιά Σελινούς της Κιλικίας, όπου πέθανε ο Τραϊανός).

Το 483 μ.Χ. αναφέρεται ο Φλαγγιανός ή Φλαβιανός ο οποίος έλεγξε τον πατριάρχη Αντιοχείας για το«θεοπασχιτισμό» του.

Το 521 σε επιστολή του πάπα Ρώμης Ορμίσδα προς τον πατριάρχη Κωνσταντινούπολης Επιφάνιο, αναφέρεται ως μητροπολίτης Τραϊανούπολης ο Abudantius (=Αφθόνιος). Στην επιστολή αναφέρεται ότι τα έργα του υπάρχουν στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού. Όμως δυστυχώς δεν διασώθηκαν.

Το 553, στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο συναντάμε τον Ελεύσιο ή Ελευσίνιο.

Αργότερα και μόνο το 787 συμμετέχει στην Ζ' Οικουμενική Σύνοδο ο Λέων, ο οποίος μάλλον πέθανε εκεί, γιατί τα πρακτικά υπογράφει ο πρεσβύτερος Γρηγόριος, ένας συνοδός του.

Στη Μεγάλη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης, προς αποκατάσταση του Φωτίου, συναντούμε πάλι δύο μητροπολίτες Τραϊανούπολης, τους Νικηφόρο και Ευστράτιο. Οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν τον πρώτο επίσκοπο της θρακικής πόλης, ίσως όμως να είναι των δύο παρατάξεων (Φωτίου-Ιγνατίου).

Μετά 120 χρόνια συναντάμε τον Γεώργιο, στις 21 Φεβρουαρίου 997, να υπογράφει τον τόμο του πατριάρχη Σισσίνιου.

Για το 1089, ο Σπυρίδων Λάμπρου αναφέρει το εξής:

Ἡ Πόρος (Πάρος) *καὶ ἡ Μαξία* (Νάξος) *ἠνώθησαν καὶ γέγονεν μητρόπολις ἐν ἔτει σφῃζ'* (6597-5508=1089), *ἀφηρέθει δὲ καὶ ὑπετέθη τῇ μητροπόλει Τραϊανουπόλεως ἐκ συμφωνίας ἀμφοτέρων καὶ συνοδικῆς διασκέψεως καθὼς καὶ ἡ γενομένη πατριαρχικὴ ἐπὶ κύρω....* (επικύρωσις) *διαγορεύει.*

Για το γεγονός αυτό δεν υπάρχει άλλη μαρτυρία. Άν όμως είναι αληθινή, γιατί να ανήκει η Παροναξία σε μια τόσο μακρυνή μητρόπολη;

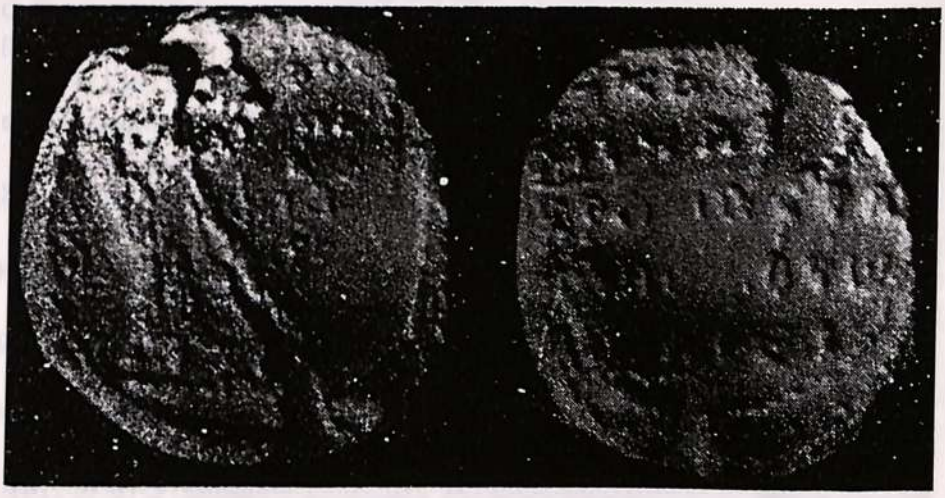
Μήπως δείχνει το ενδιαφέρον του Οικουμενικού πατριάρχη για τον τότε μητροπολίτη Τραϊανούπολης;

Από την ίδια εποχή διασώθηκαν δύο αρχιερατικά μολυβδόβουλλα (σφραγίδες από μόλυβδο) που μαρτυρούν δύο ακόμα επισκόπους. Το πρώτο βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (No 12), δημοσιεύτηκε από τους Κ. Κωνσταντόπουλο και V. Laurent. Παριστάνει την Παναγία σε στάση ευλογίας και γράφει:

	ΜΗΡ	-ΘΥ -	Η ΤΡΑ	Α ΟΥΠΟΛΙΤΙCCΑ
ήτοι:	Μ(ΗΤ)ΗΡ	Θ(ΕΟ)Υ	Η ΤΡΑ(Ι)	Α(Ν)ΟΥΠΟΛΙΤΙCCΑ

στην άλλη όψη γράφει:

ΚΕΒ	Κ(ΥΡΙ)Ε Β(ΟΗ) [Θ(ΕΙ)]
ΜΙΧΑΗΛ	ΜΙΧΑΗΛ
ΜΡΟΠΟΤΡΑ	Μ(ΗΤ)ΡΟΠΟ(ΛΙΤΗ) ΤΡΑ
ΙΑΝΟΥΠΟΤΩ	ΙΑΝΟΥΠΟ(ΛΕΩΣ) ΤΩ
ΒΑΡΕΙ	ΒΑΡΕΙ

Μολυβδόβουλλο του μητροπολίτη Μιχαήλ Βαρέος.

Από το μολυβδόβουλλο αυτό, λοιπόν, μαθαίνουμε την ύπαρξη μητροπολίτη κατά το ΙΑ΄ με ΙΒ΄ αιώνα, που ονομαζόταν Μιχαήλ Βαρύς. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι το επώνυμο αυτό είναι μιας μεγάλης αρχοντικής οικογένειας. Ενώ ένας Μιχαήλ της ίδιας οικογένειας χρημάτισε κουροπαλάτης (υπεύθυνος του παλατιού) το 1076 και επαινείται ως διπλωμάτης, συνετός και έντιμος από τον Νικηφόρο Βρυέννιο.

Δεν είμαστε βέβαιοι αν πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο ή αν πρόκειται για ανηψιό. Πάντως όπως κι αν έχουν τα πράγματα ίσως έχουν σχέση με την υπαγωγή της μητρόπολης Παροναξίας στη δική μας, της Τραϊανούπολης.

Στο Νομισματικό Μουσείο της Αθήνας σώζεται μολυβδόβουλλο του κουροπαλάτη, το οποίο έχει τη Θεοτόκο στην ίδια στάση και η επιγραφή του μοιάζει σημαντικά με του προηγουμένου.

Το δεύτερο μολυβδόβουλλο της Τραϊανούπολης βρίσκεται στο Dumbarton Oaks του Τένεση, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, καταχωρημένο με αριθμό Ν. 58.106.157 και δημοσιεύτηκε από τον V. Laurent, χωρίς φωτογραφία.

Ανήκει στο μητροπολίτη Προκόπιο και παριστάνει τη Θεοτόκο σε στάση ικεσίας, ενώ διακρίνεται η λέξη ΔΟΥΛ. Ο ερευνητής συμπέρανε ότι έγραφε:

† Θ(ΕΟΤΟΚ)Ε Β(ΟΗΘΕΙ) ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛ(Ω)

στην άλλη όψη διακρίνεται η επιγραφή:

† ΠΡΟΚ	† ΠΡΟΚ(Ο)
ΠΙΩΜΡΟ	ΠΙΩ Μ(ΗΤ)ΡΟ
ΠΟΛ.ΡΑΙ	ΠΟΛ(ΙΤΗ) (Τ)ΡΑΙ
ΑΝΟΠΟ	ΑΝΟΠΟ
Λ . . C	Λ(ΕΩ)C

Το 1134 αναφέρεται κάποιος ανώνυμος μητροπολίτης να μετέχει σε πατριαρχική σύνοδο. Το 1147 ο Νικηφόρος με 32 άλλους ζητά την παραίτηση του πατριάρχη Κοσμά του Αττικού, αφού προηγουμένως αποδέχεται τον Νήφωνα τον Βογόμηλο.

Το 1169 συμμετέχει στη σύνοδο υπό τον πατριάρχη Λουκά Χρυσοβέργη, ανώνυμος μητροπολίτης Τραϊανούπολης.

Μετά την Άλωση από τους Φράγκους, η Τραϊανούπολη αναφέρεται ως έδρα λατινικής Αρχιεπισκοπής (Archiepiscopus Traianopolitano) στην οποία υπαγόταν η επισκοπή Αίνου. Αρχιεπίσκοπος αναφέρεται ο Ladislaus. Ως τιτουλάριοι στο λατινικό Συνταγμάτιο αναφέρονται μέχρι το 1592. Μεταξύ αυτών το 1493, ο Benedictus (Μ. Σταμούλη, *Θρακικά*, τ. 16, σ. 216).

Το 1229 υπογράφει ένας άλλος ανώνυμος μητροπολίτης Τραϊανούπολης το σιγιλλιώδες πατριαρχικό γράμμα.

Το 1261-1270 προάγεται στη θέση του Τραϊανουπόλεως ο μέχρι τότε επίσκοπος Περιθεωρίου Ιωάννης Κονδούμνης ή Κουδουμηνής, ο οποίος γνώριζε τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο. Στάλθηκε δε απ' αυτόν ως προξενητής της κόρης του Άννας με τον Μηλωτίνο, γιο του κράλη της Σερβίας Στέφανου Ούρεση.

Το 1285 φέρεται να υπογράφει *ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἀναστασιουπόλεως, πρόεδρος Τραϊανουπόλεως καὶ ὑπέρτιμος Ἰωάννης*. Δεν ξέρουμε αν πρόκειται για τον προηγούμενο ή όχι. Όμως δεν είναι βέβαιο και αν πρόκειται για τη Θρακική Τραϊανούπολη. Μάλλον είναι της Φρυγίας, γιατί το Περιθεώριο μετονομάστηκε σε Αναστασιούπολη αργότερα.

Στις 4 Ιουνίου 1294 υπογράφει κάποιος Μακάριος, άγνωστος κατά τα άλλα.

Από το 1310-1313 ανέλαβε τη μητρόπολη ο ίδιος ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νήφωνας. Αυτή η συγκέντρωση επαρχιών στάθηκε αφορμή για να χάσει ο πατριάρχης το θρόνο.

Όμως και ο διάδοχός του Οικουμενικός πατριάρχης Ιωάννης ΙΓ' ο Γλυκύς (1313-1320) διατήρησε τη μητρόπολη υπό το σκήπτρο του.

Η Τραϊανούπολη συνέχιζε να ερημώνει, ενώ οι επισκοπές της αναβαθμιζόταν σε αρχιεπισκοπές ή μητροπόλεις.

Το 1329 μαρτυρείται ο Ιωαννίκιος, λίγο αργότερα το 1341 χηρεύει ο θρόνος και μόλις το 1347 εκλέγεται μητροπολίτης ο Γερμανός. Ήταν Αγιορείτης και είχε την εύνοια των πατριαρχών Ισιδώρου, Κάλλιστου και Φιλόθεου.

Την άνοιξη του 1347 η Τραϊανούπολη έπεσε στα χέρια των Τούρκων. Ο Γερμανός διέφυγε στην Πόλη ελπίζοντας να επιστρέψει, κάτι που στάθηκε αδύνατο.

Το 1365 ο Γερμανός διορίζεται στη μητρόπολη Λακεδαιμονίας, ταυτόχρονα *ἐπέχειν καὶ τὸν τόπον τοῦ Τραϊανουπόλεως.*

Το 1371 ο τόπος παραχωρείται *λόγω ἐπιδόσεως* στον τότε μητροπολίτη Σερρών.

Αργότερα η έδρα της μητρόπολης μεταφέρεται στη Μαρώνεια και οι μητροπολίτες αναφέρονται ως *Τραϊανουπόλεως ἤτοι Μαρωνείας.*

Από το 1646 ο τίτλος της Τραϊανουπόλεως αποχωρίζεται από του Μαρωνείας και δίνεται σε τιτουλάριους (τιτλούχους) επισκόπους.

Από το 1885 η περιοχή υπάγεται στη μητρόπολη *Αἴνου καί Τραϊανουπόλεως*, μέχρι το 1922.

Από την απελευθέρωση και μετά υπάγεται στη μητρόπολη *Ἀλεξανδρουπόλεως, Τραϊανουπόλεως καί Σαμοθράκης.*

Δύο ακόμα ιστορικά γεγονότα αναφέρονται στην Τραϊανούπολη. Ο επίσκοπος Αντιόχειας Ευστάθιος, εξορίστηκε εδώ από σύνοδο αρειανών πριν το 330 μ.Χ. και απεβίωσε: *Εὐστάθιος, τῷ γένει Παμφύλιος Σιδίτης, πρῶτον μὲν τὴν ἐν Βεροία τῆς Συρίας ἔπειτα τὴν Αντιόχειαν ἐκυβέρνησεν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοῦ δόγματος τῶν Ἀρειανῶν πολλὰ συνάξας, ἐπὶ Κωνσταντίνου Βασιλέως ἐξωστρακίσθη εἰς Τραϊανούπολιν τῆς Θράκης, ἐν ᾗ καὶ ἐτάφη.*

Το δεύτερο έχει σχέση με την υπαγωγή της μονής της Παναγίας Κοσμοσωτείρας της Βήρας (Φερών), στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία του εκάστοτε μητροπολίτη Τραϊανουπόλεως. Αυτό αναφέρεται ρητά στο Τυπικό της μονή που συνέταξε ο κτήτορας, Σεβαστοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός, το 1152. Το Τυπικό της μονής δημοσιεύτηκε στο περιοδικό του Ρωσι-

κού Ινστιτούτου Κωνσταντινούπολης, Izvestija (Σόφια 1908, τ. 13, σ. 19) από τον σεβ. Louis Petit (:Typikon du monastere de la Kosmosotira pr'es d'Aenos). (Πρόσφατα επανεκδόθηκε σχολιασμένο από τον καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας-Εθνολογίας του Δ.Π.Θ. κ. Γεώργιο Παπάζογλου). Ενώ η ταύτιση ανήκει στον Θεόδωρο Ουσπένσκι και δημοσιεύτηκε πάλι στην Izvestija, τ. 12, σ. 3-28.

Η Τραϊανούπολη αναφέρεται και στο έργο, «Γεωγραφία» του Μελέτιου (έκδοση Βενετίας, 1807, τ. Β', σ. 104).

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Η θρησκευτική ιστορία της Τραϊανούπολης αποτελεί γι' αυτή μια δεύτερη ιστορική πορεία μέσα στο χρόνο. Η εκκλησιαστική της ζωή περιλαμβάνει πολλά ονόματα μητροπολιτών που συνέβαλαν σ' αυτή την πορεία. Τα ονόματά[35] τους παρατίθενται σε πίνακα με χρονολογική σειρά.

Α'	
300	Ἀλέξανδρος
340(;)-342	Θεόδουλος
400	Συγκλήτιος
431	Πέτρος
449-457(;)	Βασίλειος
459	Ἰωάννης(;)
483	Φλαβιανός
521	Abundantius (Ἀφθόνιος;)
553	Ἐλεύσιος
787	Λέων
879	Νικηφόρος(;) Εὐστράτιος;
997	Γεώργιος
1084	Νικηφόρος
ΙΑ'-ΙΒ' αιών	Μιχαήλ Βαρύς
ΙΒ' αἰών	Προκόπιος
1134	ἀνώνυμος
1147	Νικηφόρος
1169	ἀνώνυμος
1229	ἀνώνυμος
1261-1270	Ἰωάννης Κονδούμνης

35. Αναδημοσιεύονται από το βιβλίο του κ. *Πέτρου Γεωργαντζή*, Η Μητρόπολις Τραϊανουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής, Ξάνθη 1981, σ. 170-172.

1285	Ἰωάννης (πρόεδρος Τραϊανουπόλεως)
1294	Μακάριος
1310-1313	ὑπό τόν Οἰκ. Πατριάρχην Νήφωνα
1313-1320	ὑπό τόν Οἰκ. Πατριάρχην Ἰωάννην
1329	Ἰωαννίκιος
1341(;)-1346	ἐν χηρείᾳ
1347-1365	Γερμανός

Β' Ἐποχή Τουρκοκρατίας

α) Μητροπολῖται «Τραϊανουπόλεως ἤτοι Μαρωνείας»

1393	Συμεών (ὡς Μαρωνείας)
1497-1498	Διονύσιος (ὡς Μαρωνείας)
1565	Γαβριήλ (ὡς Τραϊανουπόλεως ἤτοι Μαρωνείας)
1567	Αρσένιος (ὡς Μαρωνείας)
1570	ἀνώνυμος(;) (ὡς Μαρωνείας)
1575	Ἰωάσαφ (ὡς Τραϊανουπόλεως)
1580	Νικάνωρ (ὡς Τραϊανουπόλεως)
1616	Καλλίνικος (ὡς Μαρωνείας)

β) Τιτουλάριοι ἐπίσκοποι Τραϊανουπόλεως

1795	Παρθένιος
1831-1856(;)	Ἄνθιμος
1857-1859	Ἰάκωβος
1861-(;)	Διονύσιος Ρωμάνωφ

Μητροπολῖται «Αἴνου καί Τραϊανουπόλεως»:

1885-1888	Ἄνθιμος Τσάτσος (μετέπειτα Οἰκουμενικός Πατριάρχης)
1888-1899	Λουκᾶς
1899-1903	Γερμανός Θεοτοκᾶς
1903-1907	Λεόντιος
1907-1922	Ἰωακείμ Γεωργιάδης

Γ' Ἀπό τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας

Μητροπολῖται «Ἀλεξανδρουπόλεως, Τραϊανουπόλεως καί Σαμοθράκης»

1922-1934	Γερβάσιος Σαρασίτης
1934-1966	Ἰωακείμ Καβύρης
1966-1974	Κωνστάντιος Χρόνης
1974-	Ἄνθιμος Ρούσσας.

ΕΠΙΣΚΟΠΕΣ ΤΡΑΪΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Κατά την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου (323 μ.Χ.) έως και την περίοδο της Εικονομαχίας (787 μ.Χ.), στη Μητρόπολη Τραϊανουπόλεως υπαγόταν οι παρακάτω επισκοπές:

Αίνου	(553	Αρχιεπισκοπή)
Μαρωνείας	(459	»)
Κυψάλων	(520	»)
Μαξιμιανουπόλεως		
Τοπείρου		
Αναστασιουπόλεως		

Αργότερα την εποχή του πατριάρχη Φωτίου (852 μ.Χ.) και μέχρι την ερήμωσή της το 1371, περιλαμβάνει τις:

Μοσυνουπόλεως	πρώην	Μαξιμιανουπόλεως
Ξανθείας	πρώην	Τοπείρου
Περιθεωρίου	πρώην	Αναστασιουπόλεως

και τις νέες:

Διδυμοτείχου
Μάκρης
Πόρων

Βέβαια η σύνθεση αυτή δεν ήταν σταθερή και μεταβαλλόταν ανάλογα με την πολιτικο-στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή. Έτσι η Μητρόπολη Τραϊανουπόλεως άλλοτε περιλάμβανε μόνο δύο επισκοπές και άλλοτε περισσότερες, όπως προαναφέραμε, μέχρι την οριστική εγκατάλειψή της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από την παράθεση των ιστορικών στοιχείων φαίνεται πως σ' αυτά τα χαλάσματα κάποτε υπήρξε μια λαμπρή, πρώτα ρωμαϊκή και μετά βυζαντινή πολιτεία, που όμως ποτέ δεν απέβαλλε τον αρχικό θρακικό χαρακτήρα της.

Το πλήθος των επιγραφών και των νομισμάτων καταμαρτυρούν την ελληνικότητα της πόλης που ίδρυσε ο Τραϊανός, εδώ στις εκβολές του ποταμού Έβρου.

Μιας πόλης που ανέδειξε την Αγία Γλυκερία και έστεψε αυτοκράτορα τον Νικηφόρο Βρυέννιο. Μιας μητρόπολης που οι περισσότεροι επίσκοποι της, από το 300 μ.Χ., ήταν εξαίχουσες προσωπικότητες (βλ. Μιχαήλ Βαρύς κ.ά.).

Η Τραϊανούπολη υπήρξε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος για μια χιλιετία και περισσότερο. Υπήρξε πρωτεύουσα της επαρχίας Ροδόπης, ολόκληρης της σημερινής Δυτικής Θράκης και Μητρόπολή της.

Η εγκατάλειψη δεν της ταιριάζει αλλά αντίθετα η ανάδειξη της φυσιογνωμίας της, πρέπει να γίνει κύριο μέλημα μας.

Είθε η νέα Τραϊανούπολη να συνεχίσει να προβάλλει την ιστορική μνήμη, γιατί η λήθη δεν αρμόζει στα ένδοξα αυτά χώματα της Θράκης μας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΜΕ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Ο κατάλογος[36] που ακολουθεί, τοποθετείται σ' αυτή τη θέση για να εξασφαλίσει τη χρονολογική περιδίνηση του αναγνώστη, μέσα στα γεγονότα και την κατανόηση των γεγονότων αυτών σε σχέση με το κλίμα της εποχής τους.

	μ.Χ.		μ.Χ.
1. Κων/νος ο Μέγας	330-337	24. Ιουστινιανός ο Β'	685-695
2. Κωνστάντιος	337-361	25. Λεόντιος	695-699
3. Ιουλιανός	361-363	26. Τιβέριος Β'	699-705
4. Ιοβιανός	363-364	27. Ιουστινιανός Β' Ρινότμητος (δεύτερη φορά)	705-711
5. Ουάλης	364-378	28. Φιλιππικός Βαρδάκης	711-713
6. Θεοδόσιος ο Μέγας	379-395	29. Αναστάσιος Β'	713-716
7. Αρκάδιος	395-408	30. Θεοδόσιος Γ'	716-717
8. Θεοδόσιος ο Μικρός	408-414	31. Λέων Γ' ο Ίσαυρος	717-741
9. Πουλχερία	414-450	32. Κων/νος Ε' ο Κοπρώνυμος	741-775
10. Μαρκιανός ο Θράξ	450-457	33. Λέων Δ' ο Χάζαρος	775-780
11. Λέων ο Α' ο Θράξ	457-474	34. Κων/νος Στ' & Ειρήνη	780-797
12. Ζήνων	474-491	35. Ειρήνη η Αθηναία	797-802
13. Αναστάσιος ο Δίκορρος	491-518	36. Νικηφόρος Α' ο Λογοθέτης	802-811
14. Ιουστίνος ο Α'	518-527	37. Σταυράκιος	811
15. Ιουστινιανός ο Μέγας	527-565	38. Μιχαήλ ο Α' Ραγκαβές	811-813
16. Ιουστίνος ο Β'	565-578	39. Λέων Ε' ο Αρμένιος	813-820
17. Τιβέριος	578-582	40. Μιχαήλ Β' ο Τραυλός	820-829
18. Μαυρίκιος	582-602	41. Θεόφιλος	829-842
19. Φωκάς ο Τύραννος	602-610	42. Μιχαήλ Γ' ο Μέθυσος	842-867
20. Ηράκλειος	610-641	43. Βασίλειος Α' ο Μακεδών	867-886
21. Κων/νος & Ηρακλεωνάς	641-642		
22. Κώνστας Β'	642-668		
23. Κων/νος ο Πωγωνάτος	668-685		

36. Αναδημοσιεύεται από τη μελέτη του *Γεωργίου Γιαννακάκη*, «Η Θράκη ως προμαχών του Βυζαντίου», Θρακικά, τ. 35/1962, σ. 198-199, με ορισμένες αναγκαίες διορθώσεις.

	μ.Χ.
44. Λέων Στ' ο Σοφός	886-912
45. Κων/νος Ζ' Πορφυρογέννητος	913-959
46. Ρωμανός Λεκαπηνός συμβασιλεύς	920-944
47. Ρωμανός Β'	959-963
48. Νικηφόρος Β' ο Φωκάς	963-969
49. Ιωάννης ο Τσιμισκής	969-976
50. Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος	976-1025
51. Κωνσταντίνος ο Η'	1025-1028
52. Ρωμανός Γ' ο Αργυρός	1028-1034
53. Μιχαήλ Δ' Παφλαγών	1034-1041
54. Μιχαήλ Ε' ο Καλαφάτης	1041-1042
55. Ζωή και Θεοδώρα	1042
56. Κων. Θ' ο Μονομάχος	1042-1054
57. Θεοδώρα θυγάτηρ Κωνσταντίνου Η'	1054-1056
58. Μιχαήλ Στ' ο Στρατιωτικός	1056-1057
59. Ισαάκιος Α' ο Κομνηνός	1057-1059
60. Κων/νος Ι' Δούκας	1059-1067
61. Ρωμανός Δ' ο Διογένης	1068-1071
62. Μιχαήλ Ζ' ο Δούκας	1071-1078
63. Νικηφόρος Γ' ο Βοτανειάτης	1078-1081
64. Αλέξιος Α' ο Κομνηνός	1081-1118
65. Ιωάννης Β' Καλοϊωάννης	1118-1143
66. Μανουήλ ο Κομνηνός	1143-1180
67. Αλέξιος Β' ο Κομνηνός	1180-1183
68. Ανδρόνικος Κομνηνός	1183-1185
69. Ισαάκιος Β' Άγγελος	1185-1195
70. Αλέξιος Γ' Άγγελος	1195-1204
71. Αλέξιος Δ' Άγγελος μετά του Ισαακίου Β'	1204
72. Αλέξιος Ε' Μούρτζουφλος	1204
Φραγκοκρατία	1204-1259
73. Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος	1259-1282
74. Ανδρόνικος Β'	1282-1328
75. Μιχαήλ Θ' συμβασιλεύς	1294-1320
76. Ανδρόνικος Γ'	1328-1341
77. Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος	1341-1351
78. Ιωάννης Στ' Καντακουζηνός	1351-1355
79. Ιωάννης Ζ' Παλαιολόγος (δεύτερη φορά)	1355-1376 1376-1391
80. Ανδρόνικος Δ'	1376-1379
81. Μανουήλ Β' Παλαιολόγος	1391-1425
82. Ιωάννης Η' Παλαιολόγος	1425-1448
83. Κων/νος ΙΑ' Παλαιολόγος	1448-1453

Βασιλείς του Ελληνικού Κράτους της Νικαίας κατά τα 57 έτη της Φραγκοκρατίας εν Κωνσταντινουπόλει

	μ.Χ.		μ.Χ.
1. Θεόδωρος Λάσκαρις	1204-1222	4. Ιωάννης Β'	1258-1259
2. Ιωάννης Βατάτζης	1222-1254	5. Μιχαήλ Παλαιολόγος	1259-1261
3. Θεόδωρος Β'	1254-1258		

Οι εν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύσαντες Φράγκοι

1. Βαλδουΐνος Α' της Φλάνδρας	1204-1205	4. Ιολάντα σύζυγος Πέτρου	
2. Ερρίκος, αδελφός του	1206-1216	5. Ροβέρτος Πέτρου	1219-1228
3. Πέτρος Κουρτενέϊς, διωρίσθη	1216-1219	6. Βαλδουΐνος Β'	1228-1261

Οι Οθωμανοί Σουλτάνοι προ της Αλώσεως.

1. Οσμάν ή Οθωμάν, εν Αγκύρα
2. Ορχάν, υιός του, εν Προύσση
3. Μουράτ ο Α' εν Αδριανουπόλει
4. Βαγιαζήτ Α' εν Αδριανουπόλει
5. Μεχμέτ Α' εν Αδριανουπόλει
6. Μουράτ Β' εν Αδριανουπόλει
7. Μεχμέτ ή Μωάμεθ Β' ο Πορθητής

Ελληνικές πόλεις στη νοτιότερη αιγαιοθρακική περιοχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ακροπολίτης Γεώργιος: Χρονική Συγγραφή, Bonnae 1835 (I. Bekker).

Βρυέννιος Νικηφόρος: Ύλη ιστορίας, Bonnae 1836 (A. Meineke).

Γεωργαντζής Πέτρος: Η Μητρόπολις Τραϊανουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής. Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της Θράκης, διδακτορική διατριβή (στο Α.Π.Θ.), Ξάνθη 1981.

— Αγία Γλυκερία η Μεγαλομάρτυς του Έβρου. Γνωριμία, έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Αλεξανδρουπόλεως, 1990.

— Αρχαίοι και σύγχρονοι Θράκες, Ξάνθη 1978.

Γιαννόπουλος Φίλιππος: Διδυμότειχο, η ιστορία ενός βυζαντινού οχυρού, διδακτορική διατριβή, Πελλοπονησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Αθήνα, 1989.

Γρηγοράς Νικηφόρος: Ρωμαϊκή ιστορία, τ. II, Bonnae, 1830 (L. Scopheni).

Dumont Albert - Homole E.: Raport sur un voyage archeologique en Thrace, Paris 1871, σ. 104.

Dumont Albert: Inscriptions et monuments figures de la Thrace, Paris 1876.

Ευθυμίου Γρηγόριος: «Δύο λίθοι ενεπίγραφοι εκ Τραϊανουπόλεως», Αρχείον Θράκης, τ. 19, σ. 146-150.

Ζεγκίνης Ευστράτιος: Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1988.

Κανατσούλης Δημήτριος: Η Θράκη κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους (Provincia Thracia), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1979.

Καντακουζηνός Ιωάννης: Ιστορία, τ. I-III, Bonnae 1828-1832 (L. Scopheni).

Καψής Αντώνιος: Ο Ελληνισμός της Θράκης στους Ρωμαϊκούς χρόνους, Αθήναι 1963.

Κεδρηνός Γεώργιος: Σύνοψις ιστοριών, Bonnae 1839 (I. Bekker).

Κλαύδιος Πτολεμαίος: Περί της Γεωγραφίας υφήγησις, 8 βιβλία, Besileae 1533.

Κούγκουλος Θανάσης: «Η Τραϊανούπολη και η Σαμοθρακική Περαία στην Ρωμαϊκή περίοδο», Θρακικά Χρονικά, τ. 43, Ξάνθη 1989.

— Παραρτήματα επιγραφικής και νομισματικής στην Τραϊανούπολη και τη Σαμοθρακική Περαία, (εργασία υποβληθείσα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1989).

Κυριακίδης Στίλπων: Περί την ιστορίαν της Θράκης. Ο Ελληνισμός των συγχρόνων Θρακών. Αι πόλεις Ξάνθη και Κομοτηνή, Θεσσαλονίκη 1960.

Κωνσταντόπουλος Κων/νος: «Βυζαντιακά Μολυβδόβουλλα εν τω Εθνικώ Νομισματικώ Μουσείω Αθηνών», Διεθνής εφ. Νομισμ. Αρχαιολογίας, τόμοι 5, 6, 10.

Λάμπρου Σπυρίδων: «Ενθυμήσεων ήτοι χρονικόν σημειωμάτων, συλλογή α΄», Νέος Ελληνομνήμων, τ. 7, σ. 132.

Μπακαλάκης Γεώργιος: Αρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη, Θρακική Εστία Θεσσαλονίκης, 1961.

Μπακιρτζής Χαράλαμπος - Τριαντάφυλλος Διαμαντής: Θράκη, Πολιτισμικός οδηγός, ΕΤΒΑ-ΕΟΤ-ΕΟΜΜΕΧ, 1989.

Ξανθοπούλου Καλλιόπη: Οδηγός, Αλεξανδρούπολη και η περιφέρειά της, Δήμος Αλεξανδρούπολης 1992, σ. 55-58.

Oberhummer E.: Trajanoupolis, Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft, τ. 1, Stuttgart 1893.

Ποιμενίδης Άγγελος: Ιστορικά και αρχαιολογικά θέματα γύρω από την Αλεξανδρούπολη, Αλεξανδρούπολη 1963.
Προκόπιος: Περί κτισμάτων, τ. III, Lipsiae 1913 (J. Haury).
Σαμοθράκης Αχιλλέας: «Ολίγα περί Τραϊανουπόλεως», Θρακικά, τ. 18 (1943) σ. 177-192.
— «Λεξικόν γεωγραφικόν και ιστορικόν Θράκης», Αρχείο Θρακικού Γλωσσικού και Λαογραφικού Θησαυρού, τ. 28 (1963).
Σκυλίτζης Ιωάννης: Σύνοψις ιστοριών, Bonnae 1839 (I. Bekker).
Σκυλίτζη Ιωάννη, συνεχιστής: Η συνέχεια της χρονογραφίας του Ιωάννη Σκυλίτζη, Θεσσαλονίκη 1968 (Ευδόξου Τσολάκη).
Τσιακίρη Ευαγγελία (κ.ά.): Ιαματικά λουτρά Τραϊανούπολης, εργασία σεμιναρίου με υπεύθ. τον Θ. Λιαλιάρη, Αλεξανδρούπολη 1991.
Τσιμπίδης-Πεντάζος Ευάγγελος: «Αρχαιολογικαί έρευναι εν Θράκη (1969)», Χρονικά αρχαιολογικής εφημερίδος, τ. 25 (1973) σ. 30-35.
Χωνιάτης Νικήτας: Χρονική διήγησις, Bonnae 1835 (I. Bekker).

Αλεξανδρούπολη, Απρίλης 1993

ΘΑΝΑΣΗ ΜΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΘΡΑΚΗ

(Οφειλή στα 50 χρόνια από το θάνατό του)

Ζώντας ο Κωστής Παλαμάς σε δύο αντιφατικές εποχές, σ' ένα εθνικό μεταίχμιο ανάμεσα στο 19ο αιώνα και στον 20ό, ανάμεσα στη νεοελληνική παρακμή και στη νεοελληνική αναγέννηση, εκφράζει με τα κείμενά του την υπέρβαση του εθνικού αδιέξοδου. Και τα ποιητικά και τα πεζά του έργα προσεγγίζουν συνολικά τα θέματα που σχετίζονται με την πορεία και προοπτική του Ελληνισμού.

Όπως αναδείξαμε σε σειρά άρθρων μας (στην εφημερίδα «Εμπρός» Ξάνθης σε εφτά κείμενα «Ο Κωστής Παλαμάς και το 1821»), ο ποιητής «σε πολλά επίπεδα διατύπωσε το ριζοσπαστικό, συνθετικό, δημιουργικό λόγο του». Κύριο, κατά τη γνώμη μας, στοιχείο του παλαμικού έργου είναι το «ξαναδιάβασμα» του Αγώνα του 1821.

Στο άρθρο που ακολουθεί, με την ευκαιρία των πενήντα χρόνων από το θάνατο του Κωστή Παλαμά, θα προσεγγίσουμε κείμενά του για τη Μακεδονία και τη Θράκη. Όπως θα φανεί από τις αναφορές μας, ο Παλαμάς όχι μόνο ενδιαφέρεται για τις δύο αυτές ελληνικές περιφέρειες, αλλά και τις τοποθετεί στο κέντρο των δημιουργικών του συλλήψεων. Αρκεί να λάβουμε υπόψη, ότι τα δύο μεγάλα του έργα («Δωδεκάλογος του Γύφτου» και «Φλογέρα του Βασιλιά») στηρίζονται στο χώρο της Θράκης και της Μακεδονίας. Θα παρουσιαστούν τα κείμενα κατά χρονολογική σειρά και θα σχολιαστούν στο τέλος συνολικά.

*

Ξεκινούμε με ένα κείμενο του 1901 (5 του Μαΐου) στο «Περιοδικόν μας», όπου αναφέρεται στη *μεγάλη ιδέα*. Είναι ενδιαφέρον ως βάση για την ανάπτυξη των θέσεων του Κωστή Παλαμά, όπως διαμορφώθηκαν μετά την ήττα του 1897 στον άδοξο Ελληνοτουρκικό πόλεμο και την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου που ακολούθησε.

> *Η Μεγάλη Ιδέα! Το παινεύομαι. Από τα πρώτα χρόνια μου, μαζί με την πρώτη μου αγάπη, το πρώτο εκστατικό ξάφνισμα μου φύσηξε. Στο σπίτι μέσα την άκουσα να ψιθυρίζεται γύρω μου σαν ένα*

τρανό μυστικό, σαν ένα «μελλούσης Αναστάσεως» καρτέρημα. Και την επίστεψα μ' ευλάβεια θρησκευτική... Κι όταν ύστερα την αγνάντεψα την Ιδέα τη Μεγάλη στη ζωή, την είδα λαβωμένη και σακάτισα κι ασχημισμένη και άτιμη από τα λόγια των αεροκόπων και των αναξίων τα καμώματα. Όπως για τις ελπίδες μου και για τις αγάπες μου και για τις θρησκείες μου, έφριξα για το σταύρωμα, κι έκλαψα για το θάνατο της Μεγάλης Ιδέας μέσα στ' αδιάκοπο μαρτυρολόγι της ζωής.

Κλείνει το κείμενό του ο Παλαμάς απευθυνόμενος προς τους νέους και καλώντας τους να λατρεύουν την Ιδέα στους ναούς της Τέχνης. *Το σημαντικό και το πρώτο απ' όλα, η Ιδέα. Η Μεγάλη Ιδέα γράφτηκε να' βγει από τα σπλάχνα της απλής και της γυμνής και χωρίς κανένα στόλισμα Ιδέας.*

Την Ιδέα, όπως προαναγγέλει ο ποιητής, λατρεύει στο Ναό της Τέχνης κι ο ίδιος.

Στις 30 Αυγούστου 1903, στην εφημερίδα «Σκριπ», δημοσιεύεται πολύ ενδιαφέρον σύντομο κείμενο του Κ. Παλαμά «Για τη Μακεδονία». Είναι τα δύσκολα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα. Κάνει μια εύστοχη σύγκριση ανάμεσα στο Βυζάντιο και στην εποχή του. Γράφει:

Ο Ιωάννης Γεωμέτρης, ποιητής που έζησε στον αιώνα του Βουλγαροκτόνου, θρηνεί σε κάποιο του ποίημα, τα χίλια μύρια δεινά που τό 'δερναν την εποχή εκείνη, το Βυζαντινό κράτος. Σεισμούς, λιμούς, καταποντισμούς, πολέμους, φωτιά και μαχαίρι. Τέρατα και σημεία στους ουρανούς, σημεία και τέρατα στους κάμπους τους μακεδονικούς. «Ο κομήτης, φωνάζει τρομασμένα ο καλαμπουριστής τραγουδιστής, ο κομήτης εκεί επάνω, κ' εδώ κάτου ο Κομητόπουλος!».

Σήμερα οι κομήτες δε μας τρομάζουν. Κομητόπουλους δεν έχομεν. Όμως έχομε κομιτάτα. Και σχεδόν το ίδιο κάνει.

Είναι φανερή η παρετυμολογική απόπειρα σύγκρισης των γεγονότων: κομήτης-κομιτάτα. Και συνεχίζει:

Και μάρτυρες βρισκόμαστε ξαφνισμένοι του ίδιου, σαν τον παλιόν εκείνον επί Βουλγαροκτόνου, κλεφτοπόλεμου, οδηγημένου με την ίδια την τόλμη και την επιμονή από τους απογόνους του κόμητος Σισμάν και του Σαμουήλ του Κομητόπουλου. Τους κλεφτοπολεμιστάδες εκείνους αγωνίστηκαν χρόνια και καιρούς, όσο να τους γονατίσουν ολότελα πολεμιστάδες μεγαλοδύναμοι, οι Φωκάδες, οι Τσιμισκήδες και οι Βασίλειοι.

Με μια ερώτηση ρητορική, κλείνοντας το κείμενό του ο Παλαμάς, ρα-

πίζει τη σύγχρονή του (ενίοτε;) ολιγωρία:

Και πώς μας πέρασεν εμάς από το νους πως μπορούμε πέρα να τα βγάλουμε μ' αυτούς χωρίς να κλειούμε μέσα μας κάτι τι από τη δύναμη των Φωκάδων, των Τσαμισκήδων και των Βασιλείων;

Πιστεύουμε ότι αυτές οι σύντομα και απλά διατυπωμένες θέσεις του Κ. Παλαμά προδιαγράφουν κύρια τα πλαίσια, μέσα στα οποία κινείται στα έπη του «Δωδεκάλογος του Γύφτου» (1907) και «Φλογέρα του Βασιλιά» (1910)

Προηγούνται, όμως, δύο ποιήματά του που άμεσα αναφέρονται στο Μακεδονικό Αγώνα και στους πρωταγωνιστές του.

Στα 1904 κυκλοφορεί η ποιητική συλλογή «*Ασάλευτη ζωή*», που κατά τον Ανδρέα Καραντώνη «είναι το βιβλίο, η βίβλος μάλλον, της απόλυτης λυρικής ποίησης». Και συμπληρώνει «Η μοίρα του θα' ναι για πάντα, η "ασάλευτη ζωή". Θα' ναι το ασκητικό του γραφείο πλημμυρισμένο με τα βιβλία όλων των αιώνων». Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος μιλώντας για τα ποιήματα αυτής της περιόδου σημειώνει: «Είναι το άτομο και ο πολίτης. Ο στρατιώτης και ο τεχνίτης. Η αγάπη της μοναχικής δημιουργίας και το χρέος προς το σύνολο, η ανάγκη να ζήσουν μέσα στο τραγούδι κι οι φροντίδες οι ομαδικές και τα όνειρα τα ομαδικά». Σε ορισμένα ποιήματα της «*Ασάλευτης ζωής*» αναφέρεται η Θράκη και ο Ορφέας:

Αμαρτωλός καλογερεύω στ' Αγιονόρος
..... Όλυμπος, Πήλιον, Όσσα,
πελάγου κάθε κόρφος, κάθε στεριάς γλώσσα,
η λιμνοφάνταστη Κασσάντρα, η Θράκη —
(Πατρίδες)

Στης Λέσβος τ' ακρογιάλια ...
του Έβρου φέραν τα νερά, χέρια σα να ήταν,
την ορφανή του Ορφέα λύρα ...
(Νέα ωδή του Παλαιού Αλκαίου)

έναν ύμνο ξαναφέρνω
μιας λατρείας πανάρχαιας προς το φως.
(Ορφικός Ύμνος)

Κι ενός Ορφέα η πρωτομάγισσα η ωδή.
(Ασκραίος)

Το ποίημα «Παύλος Μελάς» πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ακρόπολη» στις 25 Οκτωβρίου 1904 (περιλαμβάνεται στην ποιητική συλ-

λογή «*Η Πολιτεία και η Μοναξιά*» 1η έκδοση 1912), ενώ το ποίημα «Στον καπετάνιο που σκοτώθηκ' εκεί πέρα» δημοσιεύτηκε το 1907 (και περιλαμβάνεται στην ίδια ποιητική συλλογή).

ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΛΑΣ

Σε κλαίει λαός. Πάντα χλωρό να σειέται το χορτάρι
στον τόπο που σε πλάγιασε το βόλι, ω παλληκάρι!
Πανάλαφρος ο ύπνος σου· του Απρίλη τα πουλιά
σαν του σπιτιού σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά,
και να σου φτάνουν του χεμώνα οι καταρράχτες
σαν τουφεκιού αστραπόβροντα και σαν πολέμου κράχτες.
Πλατιά του ονείρου μας η γη και απόμακρη. Και γέρνεις
εκεί και σβεις γοργά.
Ιερή στιγμή. Σαν πιο πλατιά τη δείχνεις, και τη φέρνεις
σαν πιο κοντά!

ΣΤΟΝ ΚΑΠΕΤΑΝΙΟ ΠΟΥ ΣΚΟΤΩΘΗΚ' ΕΚΕΙ ΠΕΡΑ

Σε κλαίνε του χλωρότατου Μοναστηριού τ' αηδόνια,
σε διαλαλούν απ' τις κορφές αϊτοί μακεδονίτες.
Σιγαλός, ήμερος και αγνός, μα κι αντρειωμένος, και είχες
τριαντάφυλλο στην όψη σου κι ατσάλι στην καρδιά σου,
κ' υψώνοσουν, ομορφονιέ, σαν ένα κυπαρίσσι
που του σαλεύει την κορφή κ' έν' αλαφρό αγεράκι,
κι απ' τον κορμό του πλάθεται το δυνατό καράβι.
Στον τόπο που σκοτώθηκες φύτρωσε δέντρο· παίρνουν
τ' άνθια του οι νιές και τους βαθιούς ωριοστολίζουν κόρφους.
Κι όσοι τού τρώνε τους καρπούς γίνονται παλληκάρια.

Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος στο βιβλίο του «Παλαμάς», μιλώντας για τα ποιήματα αυτά που αναφέρονται στον Π. Μελά, σημειώνει: «Στο πείσμα όμως της γύρω του κατάντιας ήταν ο ποιητής γεμάτος, όχι από μια κούφια, με λόγια κοινότοπα πλεγμένη, αλλά από μια δημιουργική και επίμονη προσμονή. Μέσα του, ζούσε ο αγνός μεσσιανισμός του Γένους. Χρόνια και χρόνια καρτέρησε έτσι η συνείδησή του, που ήταν η συνείδηση της φυλής του. Από όλες τις πληγές της πατρίδας του, ήταν τότε πληγωμένος. Μάλιστα αυτό, τις δεχόταν συνειδητά και γι' αυτό βαθύτερα. Θρήνησε σε όλους τους πόνους της, σε όλες της τις ορφάνιες. Στο θρήνο μάλιστα, ίσως βαθύτερη να φανερώνεται η ιδέα, μπρος στα γκρεμίσματα που μακριά μας ρίχνουν από κάθε πραγματοποίηση, από κάθε ελπίδα... Κλαίει και τον Παύλο Μελά· και βρήκε εδώ ο θρήνος του μια κλασική, λιτή, μιαν άψογη, καθαρότατη έκφραση».

Πλατιά του ονείρου μας η γη και απόμακρη χαρακτηρίζεται η ενιαία Μακεδονία, στο πρώτο ποίημα, ενώ στο δεύτερο κατονομάζεται ειδικά το Μοναστήρι.

Θεωρούμε ότι τα δύο αυτά ποιήματα, ειδικά το πρώτο, όχι μόνο αρτιότητα διαθέτουν, αλλά και δείχνουν το διπλό χαρακτήρα του Μακεδονικού Αγώνα: ως προς τη Μακεδονία απαίτηση δικαιοσύνης και ως προς το έθνος ιδέα και όραμα. Τα δύο αυτά ποιήματα, νομίζουμε, ανταποκρίνονται στις διατυπώσεις των δύο προηγούμενων κειμένων του Παλαμά που αναφέραμε (του 1901 και 1903)

Ο «Δωδεκάλογος του Γύφτου» (1907) αναφέρεται στο χώρο της Θράκης. Ο ίδιος ο ποιητής σημειώνει: *Η επική παράδοση φέρνεται γύρα στην ατσιγγάνικη γενιά, καθώς πρωτοπαρουσιάζεται στη Θράκη, εκατό χρόνια απάνω κάτω πριν από το πάρσιμο της Πόλης, και σταίνει τα τσαντήρια της απόξω από την Πόλη.*

Δεχόμαστε απόλυτα όσα παρατηρεί ο Ανδρέας Καραντώνης, μιλώντας για το έργο αυτό, στο οποίο στρέφεται κυρίως η κριτική: «Είναι το μόνο έργο της νέας μας λογοτεχνίας που συνοψίζει μια εποχή της πνευματικής μας ιστορίας συνυφασμένη με την κοινωνική εξέλιξη, που ξεπερνάει την εποχή του και τραβάει θαρραλέα προς κάποιο μέλλον».

Για την όλη παρουσία του έργου και την τοποθέτησή του στη Θράκη, ακολουθούμε τη διατύπωση του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, από το βασικό βοήθημα στη μελέτη του Παλαμικού έργου, «Κωστής Παλαμάς»: «Τόπος η Θράκη. Αντίκρυ στην Πόλη. Στο σταυροδρόμι τούτο των λαών, στη φύση τη μαγευτική, ανάμεσα σε ιστορικές θάλασσες και σε πολυσήμαντες ηπείρους, στο κρεβάτι το νυφιάτικο, όπου έδωσαν το φιλί του γάμου οι ειδωλολάτρες κλασικοί με τους κατανυχτικούς Βυζαντινούς, στους κάμπους τους αιματοβαμμένους, που τους πάτησαν απειράριθμα στίφη βαρβάρων, στα φαράγγια, όπου κινδύνεψε τόσες φορές ο ανθρώπινος πολιτισμός και κρίθηκε τόσες φορές η τύχη του κόσμου. Στη Θράκη της πανάρχαιης ορφικής λατρείας, των μυστηρίων και των οργίων, στη Θράκη των ροδομύριστων ειδυλλίων, των θαμποφωτισμένων μοναστηριών και των γελούμενων λιμανιών και των ορθόστητων κάβων. Και την ώρα που η Πόλη ετοιμάζεται να πληρώσει τις αμαρτίες της· την ώρα που ο μεσαιωνικός κόσμος παραδίνει τα κλειδιά στο νεότερο άνθρωπο, τον άνθρωπο που θα δημιουργηθεί με τις προσπάθειες πολύπονων αιώνων, από την Αναγέννηση ίσαμε σήμερα. Σ' αυτόν τον τόπο και σ' αυτή την ιστορική στιγμή τοποθετεί το Γύφτο του ο Παλαμάς, στη δίβουλη στιγμή του όρθρου, γεμάτη φαντάσματα και οράματα και παράδοξ' ακούσματα. Κοσμογονία».

Μερικά αποσπάσματα από το έργο, όπου αναφέρεται η Θράκη.

ΛΟΓΟΣ Α' – Ο ΕΡΧΟΜΟΣ

Και ήταν πέρα κάπου σε μια γη,
σε πηγή λαών και χρόνων·
και ήτανε στη Θράκη.
.....
Και ήταν οι καιροί που ατίναχτο
μέγα αστροπελέκι, κάτι
πρωταγρίκητο κι ως τότε κι ανιστόρητο,
απ' την Άσπρη Θάλασσα ως το Δούναβη
και ίσα πέρα από τα πόδια του Ευφράτη
κρέμουνταν απάνω από τον κόσμο,
κάψαλα και στάχτη να τον κάμει,
και λιγοθυμούσ' η Ανατολή,
κι έτρεμε και η Δύση σαν καλάμι.
.....
Και καρτέραγε τον Τούρκο να την πάρει.

ΛΟΓΟΣ Β' – ΔΟΥΛΕΥΤΗΣ

Έλληνες ειδωλολάτρες
και Μακεδονίτες χριστιανοί,
Ασπροθαλασσίτες ναύτες,
ρωμιογέννητοι Οσμανοί·
.....
Απ' τα δασερά βουργάρικα ντερβένια,
μεσ' απ' της Θράκης τις βαλανιδιές,
.....
όλοι στάθηκαν εμπρός μου
.....
Και όλοι με καλούσαν και με πρόσταζαν:
– Ταίριασέ την, άξια, λαλητή,
με τα ξεφαντώματά μας
του ζουρνά σου τη φωνή!

ΛΟΓΟΣ Δ' – Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

Ξένος έμεινα κι ασκλάβωτος
από σέβας, δέηση, τάμα·
είμ' εγώ των άθεων ο προφήτης
κι η ζωή μου είναι το θάμα·
και μονάχα μια φορά στην Πόλη μέσα
μ' άγγιξε ιερή κι εμέ λαχτάρα.

ΛΟΓΟΣ Ε΄ – Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Δε φοβάμ' εγώ από Τούρκο,
και τ' αρπάγια δε με πιάνουν
της σκλαβιάς,
ούτ' η Ελλάδα σας θαμπώνει με,
το λιβάνι δε με μέθυσε
καμιάς δόξας περασμένης
και λατρείας καμιάς.

ΛΟΓΟΣ ΣΤ΄ – ΓΥΡΩ ΣΕ ΜΙΑ ΦΩΤΙΑ

Κι ένα φως απ' την Ανατολή
τρύπησε της Δύσης την κατάχνια·
παντού η σάρκα, παντού η τρέλα κι η ηδονή!
Ελικώνες και Υμηττοί το φως το στέλνουν
κι είναι σαν Απόλλωνες κι Σταυρωμένοι,
των Ορφέων κρατούν τις λύρες οι Χριστοί.
.....
Κ' ηύρα στα Θρακιώτικα βουνά
.....

ΛΟΓΟΣ Ζ΄ · ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΗΣ ΚΑΚΑΒΑΣ

Κι από της Τραπεζούντας το καστέλι
της Μαυροθαλασσίτισσας απλώσαμε
κατά το Δούναβη, μας πήραν τα Μπαλκάνια,
στην Πόλη τα καράβια μας αράξανε,
κι οι Θρακιώτικοι κάμποι μας δεχτήκανε
πρώτα πρώτα, δαρμένα καραβάνια.
.....
Το πανηγύρι της Κακάβας
της γυφτουριάς το πανηγύρι.

ΛΟΓΟΣ Η΄ – ΠΡΟΦΗΤΙΚΟΣ

Ο μέγας Διγενής ο Ακρίτας
στα ξέστρωτα, τα σκοτεινά
σφαλίστηκε απ' το Χάρο, πάει
της Ρωμιοσύνης η καρδιά!
.....
Πλακώνει, πλάκωσε η Τουρκιά!

ΛΟΓΟΣ ΙΒ΄ – ΚΟΣΜΟΣ

Κι ήταν άξιο στερνοδιάλεχτο
της ψυχής μου κατατόπι,
κάπου εκεί προς τα Μπαλκάνια,
κάπου εκεί προς τη Ροδόπη.
.....
Μες στη θύμησή μας ξύπνησες
το δικό μας βασιλέα,
των πιο θείων θεών τον πλάστη
και των ήχων· τον Ορφέα.
Με την όψη, με τ' ανάστημα,
με το νου, με το βιολί,
να η Θρακιώτισσα των όλων
ζωντανεύτρα μουσική!
.....
Και μ' εσένα, Ορφέα, σαν πνέματα
κι εμείς και όλα και οι θεοί,
κι ήταν η λατρεία μυστήριο
και η θρησκεία μουσική.
Και δεν ξέρουμε ποιες δύναμες
και ποιας άβυσσος δαιμόνοι,
στρίγλες ποιες ανταριαστήκαν
και ποιου Χάρου οργή πλακώνει,
και τον ψάλτη Ορφέα σκοτώσανε
και τη Λύρα την ιερή·
σαν να πέθανε και η Πλάση,
κι από τότε η Γη ορφανή.
.....
Ύψωσε τον τρίτο εσύ Όλυμπο,
βάλε εκεί την επιστήμη.
.....

Η «Φλογέρα του Βασιλιά» (1910) στη δεύτερη έκδοση συνοδεύεται από σύντομες κατατοπιστικές περιλήψεις του κάθε λόγου χωριστά, του Κ. Παλαμά.

Παραθέτουμε τα σχετικά με τον «Τρίτο Λόγο»:

Επική απαρίθμηση του τροπαιοφόρου δρόμου του Βασιλιά, ανάμεσ' από τα κάστρα, κι από τους κάμπους και τις λίμνες της Μακεδονίας. Συντρίβει το Βούλγαρο όπου σταθεί κι όπου περάσει. Το ξάπλωμα της φήμης του. Αποφασίζει να προσκυνήσει την Παναγιά

που ήτανε στη χάρη της ταμένος και να ψάλει τα νικητήρια στην υπέρμαχη Στρατήγισσα. Δε στέκεται στις μεγάλες μακεδονίτισσες ή θρακιώτισσες πολιτείες, στην Έδεσσα, στη Θεσσαλονίκη, στην Εφτάλοφη. Μήτε στη Ρώμη, μήτε στην Αντιόχεια, μήτε στην Πέργαμο, μήτε στην Αλεξάντρεια. Ίσα τραβάει προς την Αθήνα που φορεί κορώνα της το Βράχο. Λυρική αποθέωση του Παρθενώνα.

Η «Φλογέρα του Βασιλιά» ξεκινά με πρόλογο, όπου αναφέρεται ανάμεσα σ' άλλα:

Σβυσμένες όλες οι φωτιές οι πλάστρες μες στη Χώρα.
(1902)

Ενώ στο εισαγωγικό ποίημα «Ο Γιος της Χήρας» (1886/1906) γράφει:

Περηφανέψου, Ανατολή, και ζηλοφτόνα, Δύση,
κι εσύ, Κωνσταντινούπολη, βάλε τα γιορτερά σου.
Γένος μακεδονίτικο φυτρώνει και καρπίζει.

Δύο κείμενα ιστορικών, του Παχυμέρη και του Κεδρηνού, προτίθενται. Ο Παχυμέρης αναφέρεται στη φλογέρα στο στόμα του νεκρού, Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ενώ ο Κεδρηνός στο ταξίδι του Βασιλείου στην Αθήνα.

«...Ορώσιν αίφνης κατά γωνίαν ιστάμενον ανδρός πάλαι τεθνεώτος λείψανον ολόκληρον και το παν ολομελές, γυμνόν ες πόδας εκ κεφαλής. Είχε δε και επί στόματος καλάμην ποιμενικής σύριγγος, εις χλεύην τινών ούτω ποιησάντων, οις έμελλε θρεμμάτων. Ως δε διηπόρουν, ορώσιν εκ δεξιών κενήριον, και επ' αυτού γεγραμμένους στίχους δηλούντας τον κείμενον Βασίλειον είναι τον Βουλγαροκτόνον εκείνον» (Παχυμέρης).

«Εκείθεν άρας άπεισιν ες Αθήνας... Και εν Αθήναις γενόμενος και τα της νίκης ευχαριστήρια τη Θεοτόκω δους τ' αναθήμασι πολλοίς, λαμπροίς και πολυτελέσι κοσμήσας τον ναόν, υπέστρεψεν εις Κωνσταντινούπολιν» (Κεδρηνός).

Με περιεκτικό λόγο ο Ανδρέας Καραντώνης γράφει για το έργο αυτό του Κωστή Παλαμά, ανάμεσα σε άλλα: «Είναι το συνθετικό ποίημα που συνδυάζει την ιδανική στιγμή της απόλυτης εκφραστικής, γλωσσικής και τεχνικής ωριμότητας του ποιητή, με τις εντατικότερες στιγμές του αντρικού δυναμισμού του. Στο έργο αυτό, ο Παλαμάς δεν είναι τόσο φιλόσοφος ή ψυχολόγος όπως στον «Γύφτο» αλλά πολεμιστής τραχύς, πότε θωρακοφόρος βυζαντινός, πότε αρματωλός του εικοσιένα». Και παρακάτω προσθέτει: «Κι έπλασε ένα πρωτότυπο έπος με φόντο ολόκληρη την Ελλάδα και την ιστορική εξέλιξη της ελληνικής ιδέας, ένα έπος όπου η ελληνική γεωγραφία ζευγαρώνεται με την ιστορία μας, με τις βυζαντινές δόξες, με τη φύση, και με την ίδια πάλι πεποίθηση πως η Ελλάδα θα ζει και θα υπάρχει

κάτω από όποιες δήποτε παγκόσμιες ιστορικές συνθήκες».

Αυτό το ζευγάρωμα ιστορίας και γεωγραφίας, όσον αφορά το χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης, θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια μέσα από τους στίχους του ίδιου του ποιητή.

Στον «Πρώτο Λόγο» αναφέρονται τοποθεσίες της Πόλης. Συνδέει αρχαιότητα - Μεγαλέξανδρο - Ρώμη - Βυζάντιο.

Στο «Δεύτερο Λόγο»: *Τα ωραία νησιά, τα τραγικά νησιά, τα εννιά ερμονήσια* (δηλ. Πρίγκηπο, Μαρμαρά, Πρώτη...). Ευκαιρία για αναφορά Βυζαντινής ιστορίας.

Πιο ενδιαφέρον για το θέμα μας παρουσιάζει ο «Τρίτος Λόγος», προέλαση του Αυτοκράτορα Βασιλείου:

Τρίστρατα και τετράστρατα και μονοπάτια. Εκείνος.
Λίμνες, κορφάδες, πολιτείες, πόρτες, ποριές, κλεισούρες,
στα Βοδενά, στο Σκούταρι, στα Σκόπια, στο Μπεράτι
μακεδονίτικες λογγιές, όλα τα κατατόπια,
κι ο κάμπος της Πελαγονιάς κι ο δρόμος της Τριαδίτσας,
τον ξέρουν, και όπου σαγιττιά ρωμαίικη σαρκοφάγα
χτύπησε τον αλλόφυλο και τον Αμαλικίτη.
.....
Και πήρε το Λογγόκαστρο, και πήγε από το Λόγγο
στην Καστοριά που απλώνεται χλωρή σωμά στη Λίμνη,
.....
Κι από τη Μοσυνόπολη την πόρτα της του ανοίγει
και η Σέρρα η λαγκαδόκλειστη, και πλέει μες στο Στρυμώνα
και μες στην Αδριανόπολη,...
Κι από τη Θράκη χάνεται και φαίνεται στην Πόλη
.....
Κι απάνου απ' όλα η δόξα του πάει προς τη χώρα που είναι
το Πάγγαιο το λογάρι της κι ειν' η Θεσσαλονίκη
βασίλισσά της, κι η Έδεσσα μάννα της, βρυσομάννα,
κι είναι του Σλάβου τ' όνειρο και του Ρωμιού η λαχτάρα.
Απλώνεται και οργώνεται κι ανθίζει και πατιέται
στη μέση του Αλιάκμονα και του Αξιού που πάντα
ποτάμια ντελητόταμα, Βαρδάρι και Βιστρίτσα,
δε στέκουν, όλο ξεχειλάν κι αγριεύουνε και τρέχουν,
και τη φυλάγουν και τη ζουν τη χώρα, μα του κάκου,
γιατί νεροσυρμές λαών κι εθνών καταποτήρες
κυλάνε πάντα απάνου της και τήνε πλημμυρίζουν,
πολιτισμένοι, βάρβαροι, παλιές, καινούριες φάρες,
.....

(...) Μακεδονίτισσα Θεσσαλονίκη, μήτε
κι εσέ, μπρος στην Εφτάλοφη που δείχνεσαι, σα νά' σαι
καμιά πατρίκισσα Ζωστή στο πλάγι της Αυγούστας.
Μήτε κι εσύ, της προσευχής και της Χριστιανοσύνης
βωμέ γιγάντικε, που καις και το θυμίαμα υψώνεις
αγκρέμιστος νυχτόημερα, χαλκιδικό Αγιονόρος.
.....
Εκεί που στέκετ' ο Άθωνας, βιγλάτορας ταξιάρχης
μπρος στου μακεδονίτικου παράδεισου το έμπα,
κορώνα του μοναστηριού και σκέπη τ' Αγιονόρους,
νά' την η Πορταΐτσα!

Στον «Τέταρτο Λόγο» περιγράφεται ο πολυποίκιλος στρατός του Βασιλείου. Πολλά και σημαντικά, επίσης, αναφέρονται στη Μακεδονία και στη Θράκη:

Κι από την Αδριανόπολη, τη χώρα τη μεγάλη,
σολντάτοι, της Νικόπολης, του Δυρραχιού, της Άρτας,
κι αφέντες απ' την Έγριπο κι απ' τα νησιά δουκάδες,
παιδόπουλα, αρχοντόπουλα. Και της Θεσσαλονίκης
βλαστοί, πρωτοπαλλήκαρα, και πολεμάρχοι
.....
Μακεδονίτες ποταμοί, μακεδονίτες άντρες
.....
Κι από τα καβαλλαρικά τα θέματα βγαλμένοι
Μακεδονίτες, Θεσσαλοί, Θρακιώτες, Ηπειρώτες·
.....
Και μεροκαματιάρηδες, με το πετσί αργασμένο,
κι από τα Μακεδονικά βουνά κι από της Θράκης
τους κάμπους.

Όλους τους συνενώνει η Παναγία Βλαχερνιώτισσα:

Ω Στρατηλάτισσα Κυρά, σ' Εσέ τα νικητήρια!
Λαοί τον ύμνο πλέκουνε, σαν το στεφανοπλόκο,
με χίλια βάγια δοξασμού, κρίνα λαχτάρας μύρια,
στη χάρη Σου, Θεοτόκο!
Μακεδονίτισσα, Αθηναία, Πολίτισσα! Η Βλαχέρνα
γιομάτη από το θάμα Σου.

Ο «Πέμπτος Λόγος» αναφέρεται στη Θεσσαλία και τη Στερεά, ο «Έκτος Λόγος» στη Λιβαδιά και τη Θήβα, οι «Έβδομος - Όγδοος - Ένατος» στην Αθήνα και στον Παρθενώνα. Ο «Δέκατος Λόγος» υμνεί το λαϊκό

στοιχείο. Στον «Εντέκατο Λόγο» υμνείται η Παναγία. Ο «Δωδέκατος Λόγος» κλείνει όπως άρχισε η «Φλογέρα του Βασιλιά», με την κηδεία του σκελετού:

Το λείψανο σωριάζεται, χώμα. Σε κείνο απάνου
βουβή η Φλογέρα η μουσική, για πέταμα καλάμι.

«Οι πόλεμοι του 12-13, βρίσκουν τον Παλαμά πινδαρικό υμνωδό τους» (Ανδ. Καραντώνης).

Έχουμε ένα πεζό του Κ. Παλαμά δημοσιευμένο το 1912 με τον τίτλο «Θεσσαλονίκη».

Ο συγγραφέας αποκαλεί την πόλη «Κορώνα της Μακεδονίας». Ανάμεσα στα άλλα σημειώνει: [Ο Θεόδωρος Άγγελος Κομνηνός Δούκας (1223)] *έστησε το θρόνο του στη Θεσσαλονίκη, στην πόλη τη σφιχτά συνταιριασμένη με τον κόσμο τον ελληνικό από εθνικές κι από θρησκευτικές ενθύμησες ένα πλήθος.* Και παρακάτω: *Χαρά μεγάλη χαίρεσαι, βασίλισσα της Μακεδονίας, πρώτη χώρα, ύστερ' από τη μεγάλη Πόλη, που μπροστά της δείχνεσαι πατρίκισσα Ζωστή στο πλάγι της Αυγούστας. "Πολυτίμητε και κλεινή πόλις". Αιώνες όλους, εσύ πηγή αστείρευτη της ελληνικής φυλής και για τα στρατιωτικά της τα κατορθώματα και τη δύναμή της την εκπολιτιστική. Σε ζωγραφίζει η ιστορία να κρατάς με το ένα χέρι το σπαθί, με το άλλο το Βαγγέλιο. Χώρα από τις δυνατότερες και τις πλουσιότερες της Χριστιανοσύνης... Ζωγράφοι ξακουστοί και λογοτέχνες φύτρωσαν από τα χώματά σου».*

Την ίδια χρονιά έχουμε και το πεζό κείμενό του «Ο Πόλεμος και η Ποίηση», όπου παρατηρεί: *Ο Πόλεμος άρχισε ν' αστραποβροντά· πέρασε μια βδομάδα· δάφνες ωριοστολίζουνε τα ελληνικά όπλα.* Σημειώνει ότι είναι αφέλεια να θεωρούμε ότι οι ποιητές γράφουν αμέσως μόλις γίνει ένα γεγονός. Εργάζονται πολύ ώσπου να εκφραστούν. Στιχουργήματα της στιγμής ξεχνιούνται. (Αναφέρεται σε παραδείγματα).

Το 1912 κυκλοφορεί η ποιητική συλλογή «*Η Πολιτεία και η Μοναξιά*», όπου ο Παλαμάς στον πρόλογο παρατηρεί ότι *ο ποιητής είναι κατά τα περιστατικά της ζωής του, και λάλημα και αντίλαλος.* Εδώ εξετάζει τη διαλεκτική σχέση Πολιτείας και μοναξιάς. Χωρίζεται σε έξι βιβλία.

Στο «Πρώτο Βιβλίο», στο ποίημα «Τι Τραγουδάν οι Ραγιάδες» (του 1896), ανάμεσα στ' άλλα λέει:

και λυτρωμένα αντίπερα
τα δασερά Μπαλκάνια,
κι είναι σαν Κύκλωπες
Χαϊντούκοι βάρδια στέκοντας
ν' αρπάξουν τη Ροδόπη
ραγιάδες ραγιάδες.

Στο «Πρώτο Βιβλίο» περιέχεται ο «Παύλος Μελάς» (1904) και «Στον καπετάνιο που σκοτώθηκ' εκεί πέρα» (1907), για τα οποία μιλήσαμε ήδη.

Στο «Δεύτερο Βιβλίο», στο ποίημα «Ο Γυρισμός του Βασιλιά» (1907) διαβάζουμε:

Με το κοντάρι τ' άη Γιωργιού, με τ' άη Δημήτρη το άτι
στράτα θ' ανοίξεις για να πας προς τη Θεσσαλονίκη;

Το «Έχτο Βιβλίο» επιγράφεται «Στη χώρα που αρματώθηκε» (Οχτώβρης - Νοέμβρης 1912), αποτελείται από 27 ποιήματα και είναι αφιερωμένο «Στον Eugène Clément καθηγητή στη Nice».

Ο τόσο σημαντικός για τη σύγχρονη Ελλάδα Α΄ Βαλκανικός πόλεμος λαβαίνει χώρα στην ενιαία Μακεδονία, στη Θράκη, στην Ήπειρο, ακριβώς στις περιοχές που έχουν και σήμερα τόσο ενδιαφέρον λόγω διεκδικήσεων. Εκεί που στρέψαμε το ενδιαφέρον μας με την εργασία αυτή. Ο Παλαμάς σε πολλά σημεία αυτής της ενότητας αναφέρεται, όπως είναι φυσικό, στη Μακεδονία και στη Θράκη. Θα παραθέσουμε αρκετά αποσπάσματα, σταχυολογώντας και μερικούς άλλους στίχους, ενδεικτικούς του όλου κλίματος αυτής της συλλογής.

1
Διγενήδες και άγγελοι πρωτοστάτες
φαντάζουν οι στρατιώτες που περνάνε.
.....
Να! Παλικάρια την Τουρκιά θερίζουν
και τα παιδιά καβάλα στα καλάμια.
Σκοπούς του Ρήγα οι λούστροι μουρμουρίζουν.
Στ' άρματα! Η χώρα πάει να γίνει Λάμια.

3
Από φωνή οι Τυρταίοι και από σκέψη·
οι Τυρταίοι δεν είναι σπαρτιάτες,
πλάθουν τη Σπάρτη, ποιος να το πιστέψει,
ακαμάτηδες, άπραγοι, διαβάτες!

4
Των Ελλήνων ο νους, ο κυβερνήτης,
ο Τουρκοφάγος ο Μαυροβουνιώτης,
από τον Αίμο ο Βούλγαρος, Πετρίτης,
ο Σέρβος να! με την ορμή της νιότης.

5
(...) Πέρα για τα παλικάρια
ο Χάρος τρυγητής. Τον αψηφάνε.

6
Ήρθαν τα παλικάρια χίλια μύρια.
Ήρθαν από καλύβια, από παλάτια,
ήρθαν από σκολειά κι από αργαστήρια,
κι από του Θεσσαλού τα χλωρά πλάτια,
κι απ' το Μωριά που θυσαυρός τ' αμπέλια,
κι από τ' αρκαδικά στοιχιά, τα ελάτια.
7
Ορκίζομαι σ' Εσέ, τους Διγενήδες
που γεννάς· θα νικήσω ή θα πεθάνω.
8
Πέρα στων Τουρκομάχων το νυχτέρι
χορός μακεδονίτης, και χορεύει,
και της χριστιανοσύνης το μαχαίρι
τον Τούρκο στην καρδιά να βρει γυρεύει.
.....
Μάννα ορφική μαρτυρεμένη, ω Θράκη,
αντρειεύεσαι, μες από τα ρημάδια
ξανά τα δρακοντόπουλα και οι δράκοι.
Ανθούν οι πορφυροί στους κάμπους κρίνοι,
ψηλά παραμονεύουν οι κοράκοι.
Μες στην ψυχή μου ουρανική γαλήνη.
9
Καινούρια είν' από σήμερα ιστορία!
.....
Μα εκεί που βαρδιατόροι τα Μπαλκάνια
μιαν άνοιξη πυρή γοργογεννιέται.
(.....) Η Ελλάδα με την Κρήτη!
11
Εσύ που θρόνος Σου η Θεσσαλονίκη,
μακεδονίτη, ακρίτα καβαλάρη,
φώτισέ μας το δρόμο προς τη νίκη.
14
Κι εσείς, της νέας πατρίδας οι κορώνες
φέρτε κι από της Ήπειρος τα πλάγια
κι απ' τους μακεδονίτικους δρυμώνες
τους έλατους, τα πεύκα και τα βάγια.
17
Ζ.Μ.
Κάστρα ολέθρου, βράχοι μακεδονίτες,

άπαρτο κάθε πέτρα μετερίζι·
μα οι τουρκομάχοι, πετροκαταλύτες.
20
Πλατιά είν' η γη μας για το τράνεμα όλων.
Μπαλκανική συμπολιτεία! Ω! δόξα
στους Κυβερνήτες των Εθνών!
.....
Δόξα στον Κυβερνήτη που το χέρι
σήκωσε πρώτος, όχι για φοβέρα,
μα το αντίμαχο χέρι για να σφίξει.
.....
Μπαλκανική Συμπολιτεία! Απ' άκρη
σ' άκρη, στη γη την κατασπαρασμένη,
στη φωτομάνα Ανατολή, γιορτάστε,
και ομόφυλοι και αλλόφυλοι, το θάμα.
.....
Ζυγοί, Βελούχια, αντιχαιρετηθείτε,
του Πάγγαιου δρόγγοι, ασκητευτή Αγιονόρος,
Ροδόπη, εσείς Κυκλώπικα Μπαλκάνια,
θείε Όλυμπε χιλιοτραγουδημένε!
Από τη Μαύρη θάλασσα ως το κύμα
του Αδρία, Ιόνια πέλαγα και Αιγαία,
ρέματα, παραπόταμα, ποτάμια
στους θρακιώτικους κάμπους και στους λόγγους
τους μακεδονικούς και στ' άγιο χώμα
της Ήπειρος, που κάτου από τα νύχια
της Τουρκαρβανιτιάς στερνοσπαράζει,
Βαρδάρια και Μαρίτσες, τα νερά σας
σε τρελό μέγα τρέξιμο ανταμώστε,
όλα, ένας μαραθώνιος πεζοδρόμος.
Ή φουσκώστε, χυθείτε, και γινείτε
μια θάλασσα, και μες απ' το βυθό της
ας ξανατιναχτεί, καινούριο θάμα,
σαν την Κυθέρεια, των εθνών η αγάπη.

(απευθύνεται σε Σέρβους, Μαυροβουνιώτες, Βούλγαρους:)

Μπαλκανικοί αδελφοποιτοί, χορεύτε
τον πυρρίχιο χορό παλικαρίσια,
το χορό το χαϊντούκο και τον κλέφτη,
και σύρτε το χορό με την αράδα
χεροπιασμένοι, ο ένας τον άλλον, και όλοι.

Του τραγουδιού ας βροντήσει, σταυραδέλφια,
το τσάκισμα, κι ακούτε οι τόποι γύρω:
–Πλατιά είν' η γη μας για το τράνεμα όλων!
23
.....
Είναι το φως το μυστικό του Γένους,
του βασιλιά τ' Αλέξαντρου η φυλλάδα.
Βοριά και Νότου, Ανατολής και Δύσης
ο βασιλιάς ο Αλέξαντρος γιομίζει
των εθνικών ονείρων τον αέρα,
και ζει και βασιλεύει,...
24
Και στην καρδιά σου, μες στο Σαλονίκι,
να του Σταυρού το φλάμπουρο, να η Νίκη!

Κρίνουμε χρήσιμο, κλείνοντας αυτή την ενότητα, να αναφερθούμε σε ένα κείμενο πεζό του Παλαμά, του 1914. Επιγράφεται «Μαρτύρων και ηρώων αίμα» (δημοσιεύτηκε στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 4, 1914, σ. 310-11) και είναι βιβλιοκρισία του ομότιτλου βιβλίου του Ίδα (='Ιωνα Δραγούμη).

Να σημειώσουμε ότι στον Ίωνα Δραγούμη είναι αφιερωμένο το ποίημα του Παλαμά «Ο Γκρεμιστής» (1907) στη συλλογή «*Δειλοί και σκληροί στίχοι*» (1928) και η «Νεκρική Ωδή» (8 του Αυγούστου 1920) από τη συλλογή «*Οι πεντασύλλαβοι - Τα παθητικά κρυφομιλήματα - Οι λύκοι - Δύο λουλούδια από τα ξένα*» (1925). Όπως φαίνεται ο Κ. Παλαμάς εκτιμούσε ιδιαίτερα τον Ίωνα Δραγούμη, τις ιδέες του, τη ζωή και το έργο του.

Στη βιβλιοκρισία που μας ενδιαφέρει εδώ, λόγω της αναφοράς του Μακεδονικού Αγώνα, ο Παλαμάς δεν προβαίνει σε συνήθεις φιλοφρονήσεις, αλλά προχωρεί σε μια ουσιαστική τοποθέτησή του απέναντι στο συγκεκριμένο έργο και θέμα. Σημείωνει, ανάμεσα σ' άλλα:

> *Στα 1907 πρωτοφάνηκε το βιβλίο τούτο. Στα 1904 ο Παύλος Μελάς πρόσφερε στη Μακεδονία το αίμα του για το ξανάνθισμα των εθνικών αγώνων... Καθώς ο Μελάς με το θάνατό του εκεί κάτου χάραξε για νέα δυνατά πατήματα το δρόμο της πατριωτικής ενέργειας που σε λιγάκι σα θαματουργά καρποφόρησεν, ανάλογα ο Ίδας με το βιβλίο του δίνει ένα καινούριο φτέρωμα στην πατριωτική σκέψη... Η μακεδονική γη μέσα σ' αυτό* (ενν. το βιβλίο) *ξετυλίγεται μες από τους θαμπούς αχνούς μιας πολύ συνοπτικής και κάπως ρουτινιέρικης δημοσιογραφίας ή μιας ποιητικής υμνογραφικής αοριστολογίας. Ξεκαθαρίζει. Μας δείχνεται μετρημένη, λεπτολογημένη, ξεσκεπαστά.*

Ο συγγραφέας την περπάτησε τη γη τούτη, την είδε με τα μάτια του, της κράτησε σημειώματα στο χαρτί του, της χάραξε τις ζωγραφιές της μέσα στην καρδιά του. Το βιβλίο του Ίδα, και με όλες τις μαρτυρημένες πληροφορίες, μόλα ταύτα δεν είναι κανένα σοβαρό υπόμνημα για τα αρχεία των υπουργείων.

Βασικό συμπέρασμα του Παλαμά για το βιβλίο είναι: *Το βιβλίο του Ίδα, είναι τ' ομορφότερο και το στερεότερο έργο, το στυλωμένο για να μας μνημονεύει και να μας δοξάζει έναν ήρωα σαν εκείνον.* Ως μεταλογοτεχνικό συμπέρασμα αναφέρουμε τη φράση: *Ο Ίδας βάζει στη φιλοπατρία τη σκέψη.*

Στα 1912 έχουμε ακόμη δύο ποιητικές συλλογές «*Οι καημοί της λιμνοθάλασσας*» και «*Τα σατιρικά γυμνάσματα*» που εκδίδονται μαζί με το «*Ο Ποιητής και τα Νιάτα*» (και στη δεύτερη έκδοση το 1925).

Από τους «*Καημούς της λιμνοθάλασσας*» αναφέρουμε την «Ανατολή»:

Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολίτικα,
μακρόσυρτα τραγούδια ανατολίτικα,
λυπητερά,
πώς η ψυχή μου σέρνεται μαζί σας!
Είναι χυμένη από τη μουσική σας
και πάει με τα δικά σας τα φτερά.
.....
η λαγγεμένη Ανατολή.
.....
Και μια φυλή ζει μέσα σας και λιώνει
και μια ζωή δεμένη σπαρταρά.

Από τα «*Σατιρικά γυμνάσματα*» (Στο Φώτη Φωτιάδη της Πόλης, πρώτη σειρά, 10):

Μια κιθάρα ορφική παρατημένη
τη φλόγα που σκορπάν τα δάχτυλά μου,
σα γυναίκα το πάθος, την προσμένει.
.....
–Ξύπνα, κι εμπρός! Οι σταύλοι να του Αυγεία!

Και από το «Ο Ποιητής και τα Νιάτα»:

ΤΑ ΝΙΑΤΑ
.....
Η ορφική σου ακούστηκε κιθάρα
και στον Άδη,
συνεπαίρνει σαν καρδιάς λαχτάρα

το σκοτάδι.
.....
(1906)

Στο χρονικό διάστημα της δεκαετίας που ακολουθεί, 1915-1925, ο Κωστής Παλαμάς δημοσιεύει ποιητικές συλλογές, στις οποίες αναφέρεται η Μακεδονία και η Θράκη σε μικρότερη μάλλον έκταση από πριν. Στην κρίσιμη αυτή δεκαετία έχουμε τον Α' Παγκοσμιο πόλεμο, τη Μικρασιατική εκστρατεία και την προσφυγιά από την Ιωνία, τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη. Μέσα στα ποιήματα του, αλλά και τα άλλα κείμενα, αποτυπώνεται αυτή η δύσκολη δεκαετία.

Οι «*Βωμοί*» (πρώτη έκδοση 1915, δεύτερη έκδοση 1922), κατά τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, «δεν είναι στο βάθος τους παρά η εσωτερική τοπιογραφία του ποιητή μέσα στο ξανάσασμα που μεσολαβεί ανάμεσα στο τέλος των βαλκανικών πολέμων και στο φούντωμα του πρώτου παγκόσμιου πολέμου». Χωρίζονται σε έξι βιβλία.

Αναφέρουμε το ποίημα «Χειμάρρα» (14 του Φλεβάρη 1914):

Κιθάρα μου, ανυπόταχτη ψυχή, οι καιροί και οι τόποι
πάντα υποταχτικοί σου,
φως πάρε από τον Όλυμπο, νύχτα από τη Ροδόπη
και λάμψε και σκορπίσου.

και το πολύστιχο ποίημα «Στ' άρματα» (12 του Τρυγητή 1915) που αποτελείται από 8 ενότητες.

3
.....
θα διαβούμε, θα πάμε ακόμα πέρα,
θα σε ντύσουμε κόκκινα, Μαρίτσα,
κι απάνου στα λαγγόνια της Ροδόπης
θα κοιμηθούμε.
8
Προς το Πάγγαιο που καθεμιά πλαγιά του
και μια μακεδονίτισσα είναι βάρδια,
τινάζεται η Ροδόπη με τα φίδια
των Ερινύων.

Το 1919 κυκλοφορούν τα «*Παράκαιρα*» (η δεύτερη έκδοση το 1922). Στα ποιήματα της συλλογής βρίσκουμε στοιχεία από τη θρακική μυθολογία.

Τ' άχραντο βρέφος, τόπο κι αν κάμεις για να' ρθώ,
κι Ορφέας σου και πατέρας θα σου παρασταθώ.
(Οι τάφοι)

Της καρδιάς πίνουμε, όχι του Βάκχου το κρασί.
Τον Πήγασο ποτίζεις, μαύρο μελάνι, Εσύ.
(Το κελλί)

Το πολύστιχο ποίημα «Ευρυδίκη» (1909, 1913), «Το ίδιο τραγούδι σε τριπλό σκοπό» όπως το υποτιτλοφορεί, αναφέρεται ο Παλαμάς στο γνωστό μύθο προχωρώντας σε σύγχρονες προεκτάσεις. Στο ποίημα αναφέρονται θρακικές τοποθεσίες. Στην ίδια συλλογή, το ποίημα «Λόγος και Αντίλογος» (Πρωτοχρονιά του 1917) δεν ξεχνά τους θρακιώτικους αγέρηδες, γνωστούς από την αρχαιότητα:

Ανάξιος όποιος τα φτερά του,
φτερά από σκέψην ή από πράξη
δε γοργανοίγει τα —χαρά του—
για να πετάξει,
βοριάς θρακιάς, με τους ανέμους,
προς τους πολέμους.

Το 1919 κυκλοφορεί και η ποιητική συλλογή «*Δεκατετράστιχα*» (δεύτερη έκδοση 1931). Γίνονται αναφορές στην Ιωνία, Μακεδονία, Θράκη.

Έχουμε συνολικά 102 δεκατετράστιχα (δηλαδή σονέτα). Θα αναφερθούμε στα: 49, 50 και 54.

Ο Κ. Παλαμάς σε πρόλογο που πρόσθεσε στη δεύτερη έκδοση παρατηρεί για τα ποιήματα της συλλογής, αφού κάνει εκτενή αναφορά στο σονέτο:

«Τα Δεκατετράστιχα» έξω από λίγα, είναι γεννημένα στα 1919. Συγκρατούν εδώ κι εκεί την ιδιάζουσαν αποχρωστική φυσιογνωμία της ιστορικής χρονιάς, που ξεχωρίζει μέσα στο κοινό χρωμάτισμα του καιρού· κάτι που θυμίζει, ανάμεσα σε άλλα πολλά, και με όλες τις διαφορές, και με την προσθήκη κάποιας πίκρας απογοητευτικής, την ατμόσφαιρα των ημερών που γέννησε στην «Πολιτεία και Μοναξιά» του 1912 τη σειρά «Στη χώρα που αρματώθηκε».

49

Πέρα ως πέρα στη γη της Ιωνίας,
δοξαστικό αρχολόγησε τροπάρι!
Απ' την Κνωσό ως την Πέργαμο θεία χάρη
στην Ελλάδα, πηγή της αρμονίας.
Και ω! Σμύρνη, πάντα εσύ μαργαριτάρι
στα μαλλιά της νεράιδας Μικρασίας!
.....

50

Δωδεκάνησα, Θράκη, Ιωνία, πιαστείτε
στο χορό, Δωδεκάνησα, Ιωνία,
Θράκη, όλες οι νυφάδες, ταιριαστείτε,
και τα Εφτάνησα και η Μακεδονία.
Και ω πουλιά της ειρήνης μη σκιαχτείτε
κι αν κόψει του χορού την αρμονία
είτε ερινύα πολέμου φόνισσα, είτε
μπόρας μπόδισμα· η Ελλάδα είν' αιωνία.
Μοριάς, Ρούμελη, ο Θεσσαλός ροβόλα,
της Κρήτης και της Κύπρος Ρωμιοσύνη,
κι ο Πόντος πλάι με την ξανθή Κυκλάδα,
κι όπου το αίμα χύνεται και όπου όλα
περιβολιού ανθισμένου καλοσύνη.
Το χορό σέρνεις, η αιωνία Ελλάδα.

54

Στης Παναγιάς την Πόλη το Κοράνι
του Θεού τη Σοφία πατάει και βρίζει·
με δετά χέρια αν ίσκιοι είν' οι Σουλτάνοι,
ζει ο Κούρδος και, Αρμένη, σε θερίζει.
Του Ζεϊμπέκου χτυπάει το γιαταγάνι,
και η Ρωμιοσύνη δίχως μετερίζι,
κι η Ανατολή του αιμάτου σιντριβάνι.
Και της Θράκης η γη κι ας λαμπυρίζει
με φωταχνάρια Ορφέων και Διγενήδων,
μαύρη γη, κούρβα τούρκων Οσμανλήδων.
Κι η Ευρώπη στον καθρέφτη μαγικό
που ο περιπαίχτης δαίμονας της δίνει,
των Εθνών, φάντασμ' άπιαστο λευκό,
καμαρώνει την παναδερφοσύνη.

Το 1925 κυκλοφόρησε η συλλογή «*Οι πεντασύλλαβοι, Τα παθητικά κρυφομιλήματα - Οι λύκοι - Δύο λουλούδια από τα ξένα*» με τις ξεχωριστές ενότητες όπως δηλώνει ο τίτλος. Σε ορισμένα σημεία αναφέρονται τα θέματα που μας ενδιαφέρουν στην εργασία μας αυτή.

Από τους «*Πεντασύλλαβους*» είναι ο «Ορφικός θρήνος»:

Ορφέα, Ορφέα,
οι λύκοι, οι λύκοι!
Στον Αϊδωνέα
την Ευρυδίκη.

Του κάκου η λύρα
και η μουσική.
Πέτρα είν' η μοίρα
κι εδώ κι εκεί.

Από τους «*Λύκους*», το ποίημα «Στον ποιητή Κ. Καρθαίο»:

.....
Άγρια δυο χέρια. Ανάμεσα σ' εκείνα
ποια αμάχη, κρίση ποια, ποια καταδίκη!
Ατσάλι βάλε στην καρδιά σου, Αθήνα,
σηκώσου εκδικητής, Θεσσαλονίκη!
(4 του Θεριστή 1917)

Από τους «*Λύκους*» είναι και η «Νεκρική Ωδή», που ήδη αναφέραμε, ότι αφιερώνεται στον Ίωνα Δραγούμη. Στο ποίημα «Οι λύκοι» (2 και 7 του Τρυγητή 1922) αναφέρεται η Θράκη:

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

Βοσκοί, στη μάντρα της Πολιτείας οι λύκοι! Οι λύκοι!
Στα όπλα, Ακρίτες! Μακριά και οι φαύλοι και οι περιττοί,
καλαμαράδες και δημοκόποι και μπολσεβίκοι,
για λόγους άδειους ή για του ολέθρου τα έργα βαλτοί.
.....
(....) Η Θράκη προικιό του, ω δόξα! Και απανωπροίκι
μια Ελλάδα πάλε στην Τουρκεμένην Ανατολή,
της Ιωνίας γλυκοξημέρωμα.... – Οι λύκοι! οι λύκοι!
κι οι βοσκοί ανάξιοι, λύκοι και οι σκύλοι, κι οι αντρείοι, δειλοί.

«Το τραγούδι των Προσφύγων», αφιερωμένο στον κύριο Σίμο Μέναρδο, δημοσιεύτηκε στις 3 Νοεμβρίου 1922 και περιέχεται στην ενότητα «*Οι λύκοι*».

Ούτε το ανάθεμα σκληρό, μήτε ο πνιγμένος θρήνος.
Α! και στο μαύρο Γολγοθά των εθνικών παθών,
θείε Άγγελε του τραγουδιού, βοήθα ν' ανθίσει ο κρίνος
των Ευαγγελισμών!
.....
Πόσο ακριβά πληρώνεται τ' άνθισμα των πατρίδων,
του μάη κι απρίλη των εθνών ο ξαναγεννημός!
Προμήνυμά τους κάποτε δεν είναι τάχα ακρίδων
ρήμασμα και όρνιων ταραμός;
.....
– Νεκροί, σπαρμένοι στις πεδιάδες και στα περιβόλια

και στα ερμοτόπια και στα βράχια της Ανατολής,
τα που σας ρίξανε σπαθιά, που σας φάγανε βόλια,
βαθιά στα σπλάχνα της φυλής

ας ριζωθούν α! να στοιχειώσουν ύστερα, μυστήρια,
και βούκεντρα πάντα για νέα οργώματα ας γενούν,
αίματα, νεύρα και θυμοί και χέρια εκδικητήρια.
Πάντα οι νεκροί ας μας κυβερνούν!

Μια θετική διατύπωση:

Η Ελλάδα μια, ακομάτιαστη και αμέτρητη Μητέρα,
μια των Ελλήνων και η ψυχή!

Στο χρονικό διάστημα 1926-28 έχουμε ορισμένα πεζά κείμενα του Κ. Παλαμά που αναφέρονται άμεσα στη Μακεδονία, ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη. Να σημειώσουμε ότι το 1926 γίνεται Ακαδημαϊκός, ενώ το 1927 ανακηρύσσεται επίτιμος δημότης Θεσσαλονίκης. Τα κειμένα στα οποία θα αναφερθούμε σχετίζονται με τα δύο αυτά γεγονότα.

Ο «Ελεύθερος Λόγος» δημοσιεύει στις 3 Σεπτεμβρίου 1926 έρευνα του Αθ. Μίχα με τίτλο «Η Ακαδημία και το Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης» με τις σχετικές απόψεις του Κ. Παλαμά, που «εκτός της προσωπικότητός του μέσα εις την πνευματικήν ζωήν του τόπου μας, διετέλεσε επί πολλά έτη και Γενικός γραμματεύς του Πανεπιστημίου Αθηνών, είναι δε τώρα μέλος της νεοσυστάτου Ακαδημίας». Σ' ό,τι αφορά το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης «εάν θα έπρεπε να είναι μάλλον πρακτικότερον, είπεν ότι βεβαίως θα έπρεπε να χαραχθούν αι εκπαιδευτικαί του κατευθύνσεις επί πρακτικοτέρων βάσεων. –Έτσι ήταν στην αρχή να γίνει —είπεν ο ποιητής— Μάλιστα είχε γίνει προηγουμένως και κάποια σύσκεψις ειδικών και αυτές οι αποφάσεις είχαν ληφθεί. Να είναι δηλαδή μάλλον Πολυτεχνείο παρά Πανεπιστήμιο. Τώρα δεν ξέρω πώς έγιναν έτσι τα πράγματα ...».

Ο Κ. Παλαμάς προσέθεσε μετ' ολίγον:

–Πρέπει να ξέρετε, ότι η ίδρυσις του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ήτο απαραίτητος, διότι το Πανεπιστήμιον Αθηνών έχει καταστεί ανεπαρκές λόγω της πληθώρας των φοιτητών. Και διά τον λόγον αυτόν, ήτο απαραίτητον να ιδρυθεί το νέον Πανεπιστήμιον».

Το 1927 έχουμε τρία κείμενα δημοσιευμένα σε εφημερίδες που αναφέρονται στη Θεσσαλονίκη.

Τα δύο αναφέρονται στον καθηγητή Γ. Αποστολάκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που δίδασκε Νεοελληνική Φιλολογία και ήταν σφοδρός πολέμιος του Κ. Παλαμά.

Στο πρώτο κείμενο, επιστολή, δημοσιευμένη στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος» Θεσσαλονίκης, 1 Ιανουαρίου 1927, ο Παλαμάς ούτε καν κατονομάζει τον Αποστολάκη. Γράφει στο κλείσιμο της επιστολής:

> *Ο άνθρωπος, που δεν καταδέχομαι και να χαράξω τ' όνομά του, καταισχύνει τα νεοελληνικά γράμματα. Να τον χαίρονται η Πολιτεία που τον διόρισε να τα διδάσκει και το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης που τον έχει.*

Το δεύτερο κείμενο, επίσης επιστολή, δημοσιεύεται λίγους μήνες μετά, 20 Ιουνίου 1927, στο «Ελεύθερον Βήμα». Επαναλαμβάνει τον προηγούμενο επίλογο της επιστολής του «Ταχυδρόμου» Θεσσαλονίκης και εκφράζει την απορία πώς σημαντικοί άνθρωποι συνεργάζονται μαζί του για να διασύρουν το έργο του, μέσα από τα «Ελληνικά Γράμματα».

Το τρίτο κείμενο, δημοσιευμένο στις 18 Δεκεμβρίου 1927 στη «Μακεδονία» της Θεσσαλονίκης, είναι το ευχαριστήριο που απηύθυνε σε ειδική συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου Θεσσαλονίκης ο Κωστής Παλαμάς, όταν ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης Θεσσαλονίκης.

> *Ο Δήμος της Θεσσαλονίκης μου απονέμει τη μεγαλύτερη τιμή που είχε την ευτυχία να χαρεί ποιητής... Και ακόμη σας συγχαίρω. Γιατί η υποδοχή που μου γίνεται σήμερα στη δοξασμένη Θεσσαλονίκη την υπερβάλλει την ταπεινή μου προσωπικότητα... Η Θεσσαλονίκη η προνομιακή πόλις, καθώς την ωνόμαζε προ ολίγου καιρού, ένας από τους πολιτικούς ηγέτας μας, τιμά όχι έναν ποιητή, αλλά την απρόσωπη νέα ποίηση.*

Ο Γ. Θ. Βαφόπουλος στις «Σελίδες Αυτοβιογραφίας» αναφέρεται με λεπτομέρειες στην επίσκεψη του Κ. Παλαμά στη Θεσσαλονίκη. Θα τον παρακολουθήσουμε.

«Ένας κύκλος θαυμαστών του Παλαμά, όπου ανήκε κι ο Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, που δεν παρέλειπε ευκαιρία για να ειρωνευτεί τον Αποστολάκη, στοχάστηκε πως μονάχα η παρουσία του ποιητή στη Θεσσαλονίκη θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του «πασσάλου» στο φράχτη, που θα συγκρατούσε το αποστολακικό ρεύμα. Και στάλθηκε μια πρόσκληση στον Παλαμά και καταστρώθηκε ένα πρόγραμμα υποδοχής, με τον ίδιο τρόπο που οργανώνονται οι υποδοχές των πολιτικών αρχηγών, σε παραμονές εκλογών».

Στη συνέχεια περιγράφεται η υποδοχή του στο σιδηροδρομικό σταθμό Θεσσαλονίκης, η κατάλυση στο ξενοδοχείο «Μεντιτερράνεαν», η ανακήρυξή του σε επίτομο δημότη Θεσσαλονίκης, η ομιλία του Παλαμά στον κινηματογράφο «Διονύσια», η ομιλία του Μίλτου Κουντουρά για τον «Ποι-

ητή και τα Νιάτα», η αποχαιρετιστήρια ομιλία, τέλος, του Παλαμά στη «Μικρασιατική Λέσχη» του Λευκού Πύργου. (Όλα αυτά το Δεκέμβρη του 1927). Ακολουθούν στοιχεία για τις αντιδράσεις των αντιπαλαμικών, που θεώρησαν την επίσκεψη του Παλαμά ως «βενιζελικό δάχτυλο», και για τη συνάντηση του Γ. Θ. Βαφόπουλου με τον ποιητή και τη γνωστή φωτογραφία με τον Παλαμά και άλλες πνευματικούς ανθρώπους της Θεσσαλονίκης.

Τον επόμενο χρόνο, Ιούνιο του 1928, ο Κωστής Παλαμάς πάλι επισκέπτεται τη Θεσσαλονίκη. «Τον είχε φέρει μαζί του ο Βενιζέλος, για να απαγγείλλει ο ίδιος το ποίημα που' χε γράψει για τα αποκαλυπτήρια του "Ηρώου" στο Κιλκίς». Τώρα, το βάρος της επίσκεψης πέφτει στο Βενιζέλο, πράγμα που (κατά το Γ. Θ. Βαφόπουλο) πίκρανε τον ποιητή. Από τη συνάντηση του Βαφόπουλου με τον ποιητή, φάνηκε η δυσφορία του για τους αντιπαλαμιστές Αποστολάκη, Άλκη Θρύλο, Ψυχάρη. «Την ημέρα εκείνη, στο μικρό ξενοδοχείο της Θεσσαλονίκης, το παράπονο του Παλαμά και περισσότερο ο τρόπος, με τον οποίον έκρινε του «αντιπάλους» του, με βοήθησαν να συνειδητοποιήσω σαφέστερα τις ανθρώπινες διαστάσεις και το φυσικό πρόσωπο του ποιητή. Κι έφυγε τότε ο Παλαμάς, την ίδια βραδιά, από τη Θεσσαλονίκη, με το μικρό βαλιτσάκι του στο χέρι, δίχως συνοδεία, μόνος, χαμένος ολότελα μέσα στο πλήθος του σταθμού. Έτσι τον είχε βρει η συντροφιά μας, όταν, ύστερ' από τη δική μου προτροπή, είχαμε τρέξει όλοι μαζί στο σταθμό. Η παρουσία μας, έστω και τούτη την τελευταία στιγμή, μαλάκωσε τη βουρκωμένη καρδιά του. Κι είχε μάθει τώρα καλά πόσο εύκολα μεταβάλλεται η δόξα στον κόσμο τούτο. Αυτή ήταν η δεύτερη και τελευταία φορά, που έβλεπα από κοντά τον αγαπημένο ποιητή».

Στα «Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών» τ. 3, 1928, δημοσιεύονται προσφωνήσεις «Κατά την εορτήν των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου του ιδρυθέντος εν Κιλκίς» και «Κατά την τελετήν των αποκαλυπτηρίων του εγερθέντος εν Λαχανά Μνημείου». Οι προσφωνήσεις έγιναν από τον Κ. Παλαμά, ως εκπρόσωπο της Ακαδημίας Αθηνών. Η πρώτη προσφώνηση συνοδεύτηκε από την απαγγελία του ποιήματος «Η πατρίδα στους νεκρούς της» (από τη συλλογή «*Περάσματα και Χαιρετισμοί*»). Στη δεύτερη προσφώνηση ανάμεσα σ' άλλα σημειώνει (ως Ακαδημαϊκός μιλά —βέβαια— στην καθαρεύουσα):

> *Εις τον πολυπρόσωπον και πολυμερή πίνακα του θριάμβου των Ελληνικών και των συμμαχικών όπλων κατά το 1913 προεξέχουν εκθαμβωτικά τα χρώματα της διπτύχου εικόνος, η οποία επιγράφεται Κιλκίς-Λαχανά. Είναι τα δύο κεφάλαια της εθνικής εποποιΐας που εναρμονίζουν τους Έλληνας στρατιώτας των Βαλκανικών πολέμων προς τους Μαραθωνείους οπλίτας, τας στρατιάς των Βυζαντινών*

αυτοκρατόρων και τους τυραννομάχους του '21.

Το ποίημα «Η πατρίδα στους νεκρούς της» γράφτηκε το 1928 και περιέχεται στη συλλογή «*Περάσματα και Χαιρετισμοί*» (έκδοση 1931). Το 1928 όμως έχουμε την ποιητική συλλογή «*Δειλοί και σκληροί στίχοι*», απ' όπου ξεχωρίζουμε το ποίημα «Γνώμες, καρδιές, όσοι Έλληνες» (1925).

.....
Γνώμες, καρδιές, όσοι Έλληνες,
κι εσείς, οι φυτρωμένοι
στη γη που αρήμαχτη έμεινε,
κι εσείς, ξερριζωμένοι,
—χώματα, οϊμέ! αματόπνιχτα
της Θράκης, της Ιωνίας!—
ρημάδια της μανίας
και της καταστροφής.
.....
Κι εσύ, Μακεδονίτισσα,
θεία ματιασμένη χώρα
.....

Στην ίδια συλλογή, «Στιγμές και Ρίμες»:

3
Στον κλίβανο πυρώστε την Ιδέα,
με το σφυρί δουλεύτε τη στο αμόνι,
πλάστε την α! σαν την Ελένη ωραία,
τον Ορφέα να θυμίζει και τ' αηδόνι.
.....

Ακόμη, περιέχεται «Ο Γκρεμιστής» (αφιερωμένο στον Ίωνα Δραγούμη, ποίημα του 1907) και «Βάννα»:

Βάννα, κοντεύει η θεία τ' Απρίλη σκόλη,
με τον Ορφέα τ' αηδόνι
θ' αρχίσει το τραγούδι,
κι όλα στ' αντικρινό το περιβόλι
θ' ανατριχιάσουν, άνθρωποι και κλώνοι,
το ρόδο, το νεράκι, το μαμμούδι,
Βάννα, κοντά είν' η θεία τ' Απρίλη σκόλη
με τον Ορφέα το φτερωτό, τ' αηδόνι.

Ο Ορφέας επαναφέρεται σε πολλά ποιήματα και αυτής και άλλων, βέβαια συλλογών.

Η συλλογή «*Περάσματα και Χαιρετισμοί*» είναι αφιερωμένη «Στο φίλο μου Γεώργιο Κ. Κατσίμπαλη».

ΑΚΟΥΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΤΣΙΓΓΑΝΙΚΗ

.....
μουσική ποιων αγνώριστων πουλιών,
μουσική των μυστικών των ψυχοπλάνων,
μουσική των ορφικών βιολιών,
μουσική των ατσιγγάνων...

ΣΤΟΝ ΦΙΛΟ ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟ

(.....) και καλείς
τη ζωντάνια κι εκεί της Ιωνίας
και το λάγγεμα της Ανατολής.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

.....
Ανάβρα εσύ δοξοπηγής, ανάμεσα
στους αιώνες!
Τη δόξα δε μοιράζουν μόνον οι άφταστοι
Παρθενώνες.
.....
Σε τραντάζουν, δε σε βουλιάζουν οι όργητες
των κλυδώνων,
σε θεμελιώνουν τα όπλα των Αλέξαντρων
Μακεδόνων.
Πάντα για σε ουρανός γαλάζιος ο Όλυμπος
λαμπροφόρος,
και πάντα σ' ευλογεί ασκητής θεοφρούρητος
τ' Αγιονόρος.
.....
Ο ποιητής που ξαγνάντεψε καλότυχος
τη θωριά σου
και γεύτηκε σε λίγα σου δαφνόφυλλα
τα φιλιά σου,
γονατιστός, για σένα ανάφτει του ύμνου του
τη λαμπάδα,
και λαχταρά σ' εσένα ξεσκεπάζοντας
την Ελλάδα!

Το ποίημα γράφτηκε στην Αθήνα στις 27 Δεκεμβρίου 1927, λίγες μέρες μετά την επίσκεψη του Κ. Παλαμά στη Θεσσαλονίκη.

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΤΗΣ

ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

.....

Πίσω απ' το μεγαλόκορμο τον Όρβηλο η Ροδόπη
ξεμύτιζε κρυφή.

.....

Με μιας και σα να γύριζαν οι μισεμένοι χρόνοι
του Διάκου και του Μπότσαρη και του Κολοκοτρώνη,
που και λαλούσε κι άνθιζε κι αηδόνι και λουλούδι
μονάκριβο μες στη σκλαβιά το κλέφτικο τραγούδι, —
με τη δροσιά του τραγουδιού στο φλογισμένο στόμα,
με το τραγούδι επέφτανε ματώνοντας το χώμα,
κάτου από τ' άξιο τ' άλογο, στο ασώπαστο κανόνι,
πεζοί και καβαλλάρηδες, του Μάη κομμένοι οι κλώνοι.
Βάγια, τρισάγια, Λαχανά, Κιλκίς, προσκυνητάρια.
Το αίμα, ο θάνατος, η νίκη, οι πέτρες, τα χορτάρια,
σκάλες προς ύψη επαγγελτά με πάτε, η περηφάνια
η αρχαία με παίρνει, μπάζετε στης ιστορίας μας πάλι
τη δόξα τα Βαλκάνια,
σα νά' διναν τα χέρια λαοί μες στην ανεμοζάλη,
Ροδόπη, σα να γύρευες —ποιος ξέρει— στου πολέμου
τη λύσσα, νύφη, το φιλί του ελληνοδόξαστου Αίμου...
Στου Χάρου την ολονυχτιά σας φώτιζα, αγιοκέρι,
θυσιαστήρια, Λαχανά, Κιλκίς,
στη νύχτα του δαρμού σάς ήμουν της αυγής το αστέρι
για σας είν' ο ύμνος μου πλατύς.

.....

Γη αντρειωμένη, ανταριασμένη γη, Μακεδονία,
στου Γένους τα χρυσόνειρα και τόνος και αγωνία!
Γύρω σου, Ελλάδα ιδεατή, πόσες με σάρκα Ελλάδες!

.....

Σκέπη μας απ' το Ταίναρο κι ως τη Θεσσαλονίκη
Σοφία, Εργάνη, Πρόμαχος, η ασπίδα σου, Αθηνά.
Πνέε, ειρηνόφορη χαρά, του ματωμού και οι λύκοι
ουρλιάστε, όμοια σας πρέπουνε δοξαστικά Ωσαννά!

.....

—Παιδιά μου, όσοι, προφήτες μου, στρατιώτες, αρχηγοί,
σαν τα λιοντάρια στήσατε κορμιά και σαν τα κάστρα,
και μες στη μακεδονική ματοθρεμμένη γη
βάλατε την εικόνα μου φερτή σαν από τ' άστρα

στου Λαχανά και στου Κιλκίς την εκκλησιά την πλάστρα,
πνοές κι αν πλανάστε σ' άλλη ζωή, λείψανα κι αν κομάστε,
σας λειτουργώ στη δόξα μου. Μακαρισμένοι να' στε!

Το ποίημα δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Εστία» στις 23 Ιουλίου 1928 και στα «Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών», τ.3/1928, απαγγέλθηκε (όπως αναφέραμε) στα αποκαλυπτήρια του μνημείου στο Κιλκίς.

Όπως φάνηκε από την κατά χρονολογική παρουσίαση κειμένων του Κ. Παλαμά, η Μακεδονία και η Θράκη επανέρχεται στο έργο του σε πολλά σημεία. Υπάρχουν βέβαια και άλλα κείμενα που μιλούν για τα ίδια θέματα άμεσα ή έμμεσα.

Σε άλλες εργασίες μας αναφερθήκαμε στα κείμενα που ο Κ. Παλαμάς παρουσιάζει το Θρακιώτη λογοτέχνη Γ. Βιζυηνό. Επίσης στη Βυζαντινή Θράκη, όπως αναδύεται μέσα από τα έργα του Παλαμά. Τέλος, αναφέραμε κείμενά του του 1920 (στην εφημερίδα «Εμπρός») για τον Ανδρέα το Θράκα, λόγιο που σταδιοδρόμησε στη Γαλλία, για το Βλάση Γαβριηλίδη, τη Θράκη στην ποίησή μας, την Αδριανούπολη, την Αγιά Σοφιά, τη Βιζύη της Θράκης, τις θρακικές παραδόσεις. Όλα αυτά κείμενα του 1920, έτος ένωσης της Θράκης με την Ελλάδα.

*

Από τα κείμενα που χρησιμοποιήσαμε σε τούτη την εργασία μας, κείμενα που αποκλειστικά περιλαμβάνονται στους 16 τόμους των Απάντων του Κ. Παλαμά (Αθήνα, 1962-69, έκδοση Ιδρύματος Κ. Παλαμά, με την επιμέλεια Γ. Κατσίμπαλη), αναδείχτηκε η αγάπη και εκτίμηση του ποιητή προς τη Μακεδονία και τη Θράκη.

Θα προσπαθήσουμε κλείνοντας την εργασία μας, να ομαδοποιήσουμε την εικόνα που μας δίνει ο Κ. Παλαμάς, ξεχωριστά για τη Μακεδονία και για τη Θράκη.

Πρώτα πρώτα η Μακεδονία παρουσιάζεται στον ενιαίο χώρο της: Βοδενά-Έδεσσα μάνα της (Μακεδονίας), Σκόπια, Λαχανάς, Κιλκίς, Σέρρα λαγκαδόκλειστη, Μοναστήρι, Καστοριά. Η φύση της Μακεδονίας σ' όλο της τον πλούτο: Πλατιά του ονείρου μας η γη και απόμακρη / χλωρότατου Μοναστηριού τ' αηδόνια, αϊτοί μακεδονίτες, μακεδονίτικοι δρυμώνες, βράχοι μακεδονίτες, μακεδονίτικες λογγιές, κάμπος της Πελαγονίας, Καστοριά χλωρή σιμά στη λίμνη, Μακεδονίτισσα θεία ματιασμένη χώρα, μακεδονίτικα βουνά, Πάγγαιο, Πάγγαιοι δρυμοί. Ξέχωρα αναφέρονται δύο χώροι: η Θεσσαλονίκη και το Άγιο Όρος.

Θεσσαλονίκη βασίλισσά της (Μακεδονίας), κορώνα της Μακεδονίας, η προνομιακή πόλις.

Άθωνας βιγλάτορας ταξιάρχης, μπρος στου μακεδονίτικου παράδει-

σου το έμπα, ασκητής θεοφρούρητος τ' Αγιονόρος. Αμαρτωλός καλογερεύω στ' Αγιονόρος, ασκητευτή Αγιονόρος. Ο Παλαμάς μιλά για το «χορό μακεδονίτη», «μακρόσυρτα τραγούδια ανατολίτικα, λυπητερά».

Η Θράκη «πηγή λαών και χρόνων» παρουσιάζεται επίσης στον ενιαίο χώρο της: Τριαδίτσα, Μοσυνόπολη, Αδριανούπολη, Κωνσταντινούπολη. Θρακιώτικα βουνά, θρακιώτικοι κάμποι, βοριάς θρακιάς, της Θράκης τις βαλανιδιές, θρακιώτισσα ζωντανεύτρα μουσική των όλων.

Τα ποτάμια και τα βουνά της Μακεδονίας και της Θράκης αναφέρονται ιδιαίτερα: Ελληνοδόξαστος Αίμος, Στρυμώνας, Πάγγαιο, Αξιός, Αλιάκμονας, Βαρδάρι και Βιστρίτσα ποτάμια ντελητόταμα, Ροδόπη, λαγγόνια της Ροδόπης.

Ξέχωρα αναφέρεται ο Ορφέας: Ορφανή του Ορφέα λύρα, κιθάρα ορφική, Ορφέα αηδόνι, ορφικά βιολιά, ενός Ορφέα η πρωτομάγισσα η ωδή, των Ορφέων κρατούν τις λύρες οι Χριστοί, Ορφέας – λατρεία μυστήριο και θρησκεία μουσική, ψάλτη Ορφέα, λύρα ιερή. Ακόμη σημαντικότατη είναι η αναφορά στην Ευρυδίκη.

*

«Γη αντρειωμένη ανταριασμένη γη Μακεδονία», «Μακεδονική ματοθρεμμένη γη», «Θράκη πηγή λαών και χρόνων» —Το συμπέρασμα της αναφοράς του Κωστή Παλαμά.

Φάνηκε ότι ο ποιητής «Την Ιδέα λατρεύει στο ναό της Τέχνης». «Πρέπει μέσα μας να κλείσουμε κάτι από τους ήρωες της φυλής» μας λέγει. «Ο Βασιλιάς Αλέξανδρος γιομίζει των εθνικών ονείρων την αύρα». «Φωτοχνάρια Ορφέων και Διγενήδων». «Η Θράκη προικιό-απανωπροίκι μια Ελλάδα πάλε στην Τουρκεμένη Ανατολή».

*

Και σ' αυτό το θέμα αποδείχτηκε ότι ο Κωστής Παλαμάς με το πολύπλευρο και πρωτοπόρο έργο του είναι μια τομή στο νεοελληνικό πνεύμα. Αντιμετωπίζει τον Ελληνισμό «όχι στατικά αλλά δυναμικά, σα φαινόμενο ιστορικό, σαν κάτι που μέσα στη ροή του χρόνου παθαίνει μεταπτώσεις και μοιραία αλλοιώνεται, αλλά μένει και θα μείνει ορμή αγωνιστική και λάμψη του δημιουργικού πνεύματος», όπως σημειώνει ο Ε. Π. Παπανούτσος.

Ο Κωστής Παλαμάς είναι ένα πρωτοποριακό για την εποχή του πνεύμα. Το έργο του, πολύπλευρο και πρωτοπόρο, είναι μια σημαντική στιγμή στη νεοελληνική πορεία, που δεν έχει εκτιμηθεί σ' όλη του την έκταση.

Μέσα στο ποιητικό του έργο περνά όλη η ιδεολογία της εποχής του, τα όνειρα, οι ελπίδες, οι διαψεύσεις. Μιλά πρωτοπόρα για την ειρήνη και την «Μπαλκανική συμπολιτεία»: «Καινούριο θάμα, των εθνών η αγάπη», «Μπαλκανικοί αδελφοποιτοί, χορεύτε τον πυρρίχιο χορό παλικαρίσια».

«Μπαλκανικοί αδελφοποιτοί, χορεύτε
τον πυρρίχιο χορό παλικαρίσια»

Χάρτης με τοπωνύμια που αναφέρει ο Κωστής Παλαμάς.

Για γενικότερη εκτίμηση του θέματός μας, παραθέτουμε δύο αποσπάσματα, το πρώτο του Ανδρέα Καραντώνη, το δεύτερο του Γιώργου Σεφέρη, που αναφέρονται στη «Φλογέρα του Βασιλιά»:

«Μπόρεσε ο Παλαμάς να χαράξει με στερεή, με ανάγλυφη γραφή, τις φιλοσοφικές του απόψεις για τη ζωή και την ιστορία, για το άτομο και τη μάζα, για την επιστήμη και τη θρησκεία, για τον πόλεμο και την ειρήνη, για το μέλλον της ανθρωπότητας και για τη θέση του Ελληνισμού μέσα στην αιώνια μεταβλητή εξέλιξη του κόσμου».

«Όπως θα μιλούσα μ' εκείνο το φίλο που έκανε τον περασμένο πόλεμο στη Μακεδονία, κουβαλώντας τη «Φλογέρα του Βασιλιά» μέσα στο δισάκι του στρατιώτη».

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Ο Κωστής Παλαμάς για το Γεώργιο Βιζυηνό, στο περιοδικό «Θρακικά Χρονικά», τ. 42/1987-8.

Ο Κωστής Παλαμάς για την Ειρήνη, στο περιοδικό «Γιατί», Δεκέμβριος 1987(;).

Κωστής Παλαμάς: Βυζάντιο και Θράκη, Εισήγηση στο 1ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικών Σπουδών, με θέμα «Βυζαντινή Θράκη» (Κομοτηνή, 28-31 Μαΐου 1987), δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Byzantinische Forschungen», Band XIV, Amsterdam 1989.

Ο Κωστής Παλαμάς και το 1821, εφτά κείμενα στην εφημερίδα «Εμπρός», Ξάνθη 1993 (και σε φωτοτυπημένο τεύχος).

Ξάνθη, Καλοκαίρι/Φθινόπωρο 1993

ΙΩΑΝΝΗ ΣΙΓΟΥΡΟΥ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥΠΟΛΗ - ΠΕΡΙΘΕΩΡΙΟ

Ανάμεσα στη λιμνοθάλασσα του Πόρτο-Λάγος και τους πρόποδες της Ροδόπης, στο μυχό της Βιστωνίδας, σώζονται τα ερείπια γνωστής στα ρωμαϊκά, παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια, πόλης που έφερε διαδοχικά τα ονόματα Αναστασιούπολις και Περιθεώριον[1] (βλ. σχ. 1). Το αρχαιότερο όμως όνομά της, το οποίο είναι καθαρά θρακικό, φαίνεται να είναι το *Tirida*, το οποίο αναφέρει ο Ρωμαίος σοφός Πλίνιος. Απ' αυτό, κατά τον Σ. Κυριακίδη, ίσως προήλθε το ελληνικό *Καρτερά κώμη* που αναφέρει για πρώτη φορά ο Στράβων. Κατά τον 4ο μ.Χ. αι., στο ίδιο μέρος, τα Ρωμαϊκά Οδοιπορικά του Αντωνίνου και το Ιεροσολυμιτικό καθώς και ο χάρτης του Pentinger, σημειώνουν στα λατινικά σταθμό που αλλάζουν τα άλογα, *Stabulo Diomedis* = Σταύλο του Διομήδη[2].

Τον 6ο μ.Χ. αι. και συγκεκριμένα το 554, η πόλη περιγράφεται από τον Προκόπιο με το όνομα *Αναστασιούπολις*, ενώ σύμφωνα με τη μαρτυρία του Καντακουζηνού, φαίνεται ότι ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Αναστάσιο Α' (492-518 μ.Χ.)[3].

Σταθμός της Εγνατίας οδού (Via Egnatia) υπήρξε το κέντρο εύφορης και εκτεταμένης περιοχής.

Η περίμετρος των τειχών σώζεται σχεδόν στο σύνολό της· έχει σχήμα πολυγωνικό και ενισχύεται σε τακτά διαστήματα με ορθογώνιους και κυκλικούς πύργους. Στον οχυρωματικό περίβολο διακρίνονται τμήματα παλαιοχριστιανικών και υστεροβυζαντινών χρόνων. Στην εποχή του Ιουστινιανού Α' (527-565) η οχύρωση της πόλης επιδιορθώθηκε, ενώ παράλληλα κατασκευάστηκε μεγάλο τμήμα ξεχωριστού τείχους που ήταν ταυτόχρονα και υδραγωγείο. Η κύρια τοξωτή πύλη, που έφερε στο λιμάνι, βρισκόταν στο νότιο τμήμα της πόλης.

1. *Ν. Ζήκου*, «Βυζαντινό οδοιπορικό στη Θράκη», περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχ. 13ο, Νοέμβριος 1984, σ. 73.

2. *Κ. Τρεμόπουλου*, Η Κομοτηνή και οι αρχαιότητες της περιοχής της, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 27.

3. *Π. Γεωργαντζή*, Η μητρόπολις Τραϊανουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής, διδακτορική διατριβή για το Α.Π.Θ., Ξάνθη 1981, σ. 143.

Σχ. 1. Βυζαντινός γεωφυσικός χάρτης της οροσειράς της Ροδόπης με τους οδικούς άξονες της περιοχής.

Μαρμάρινες πλάκες με χαρακτά μονογράμματα[4] των κτητόρων Παλαιολόγων υπάρχουν δεξιά κι αριστερά της κεντρικής νότιας πύλης, ενώ άλλα κεραμοπλαστικά μονογράμματα της ίδιας εποχής υπάρχουν σε τρεις πύργους της οχύρωσης.

Στις αρχές του 13ου αι., η Αναστασιούπολις υπέστη την ίδια τύχη με πολλές πόλεις της Θράκης και καταστράφηκε από το Βούλγαρο τσάρο Ιωαννίτση, τον επιλεγόμενο Καλοϊωάννη (1197-1207), το έτος 1206[5].

Ο αυτοκράτορας Ιωάννης ΣΤ' ο Καντακουζηνός (1341-1355) αναφέρει πως η Αναστασιούπολις, στα χρόνια του Ανδρονίκου Γ' του Παλαιολόγου (1328-1341), μετονομάστηκε σε Περιθεώριο. Αξιοσημείωτο, μάλιστα, είναι πως στα σλαβικά κείμενα αναφέρεται με το όνομα *Peritor*[6].

Στον εκκλησιαστικό τομέα, η Αναστασιούπολις μαρτυρείται ως επισκοπή, αρχικά στη μετιουστινιάνεια εποχή στην Έκθεση του επισκόπου Επιφανίου (640 μ.Χ.) και από τότε σε όλες τις γνωστές μετέπειτα εκθέσεις μέχρι τις αρχές του 9ου αι., ενώ υπόκειται πάντα στο μητροπολίτη Τραϊανούπολης[7]. Αργότερα, μετά το θάνατο του Ανδρονίκου Γ' (†1341), ετιμήθηκε σε μητρόπολη. Το Δεκέμβριο του 1353, με έγγραφο που επιδόθηκε στο μητροπολίτη Τραϊανούπολης, γίνεται γνωστή η προαγωγή της πόλης του Περιθεωρίου σε μητρόπολη, για να εξακολουθήσει να υπάρχει με αυτοτέλεια μέχρι τα μέσα του 16ου αι., οπότε, λόγω μικρού πληθυσμού, ενώθηκε με την πατριαρχική εξαρχία Ξάνθης, για να αποτελέσει την ενωμένη εξαρχία Ξάνθης και Περιθεωρίου[8].

Η πόλη της Αναστασιούπολης συνδέεται με την ιστορικής σημασίας μάχη που είχε σαν αποτέλεσμα τη διάλυση της Καταλανικής Κομπανίας[9].

4. Για τα μονογράμματα του Περιθεωρίου βλ: *C. Asdracha - Ch. Bakirtzis*, Inscriptions byzantines de Thrace (VIIIe-XVe siècles). Edition et commentaire historique, ΑΔ, τόμ. 35ος, Μελέτες, μέρος Α', 1980, Αθήναι 1986, σ. 246 κ.ε.

Από την παραπάνω εργασία παραθέτω εδώ τα μονογράμματα του Περιθεωρίου με την επεξήγησή τους:

α) (Ἐν) Χριστῷ

β) Παλα(ιο)λ(ό)γ(ος)

 Π(α)λ(αιο)λ(ό)γ(ος)

γ) Ἰη(σοῦς) Χ(ρ)ι(σ)τ(ός) ν(ι)κ(ᾶ)

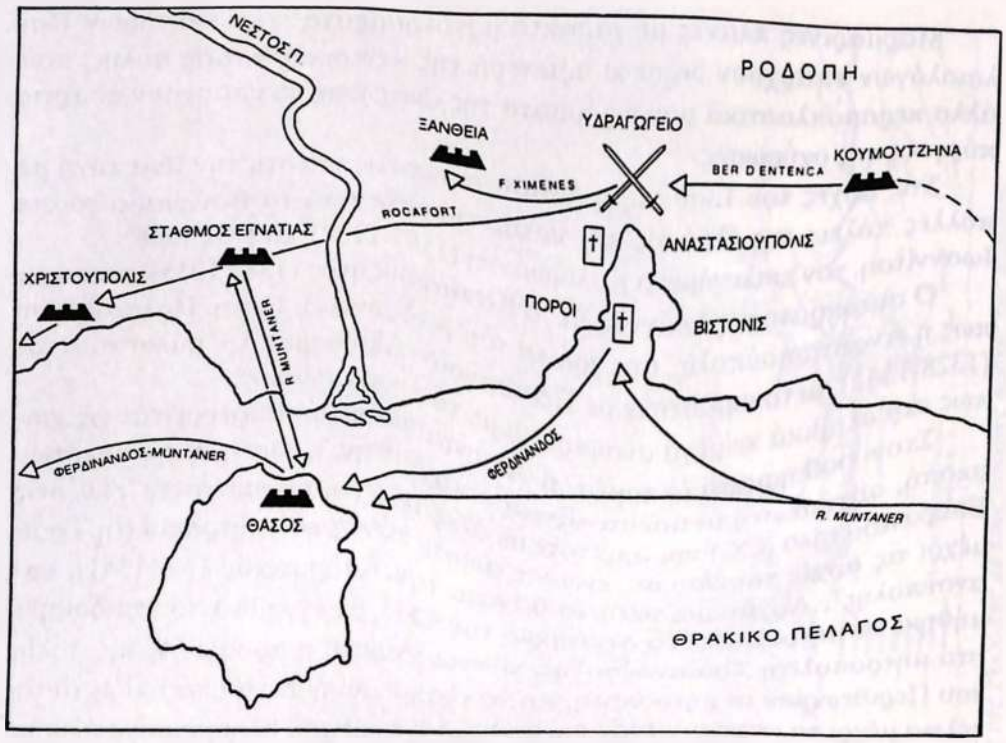
5. *N. Ζήκου*, ό.π.

6. *Δ. Ζαγκλή*, «Όρια και πόλεις της αρχαίας Θράκης», Αρχείον Θράκης, τόμ. 34ος, Αθήνα, 1969, σ. 73.

7. *Π. Γεωργαντζή*, ό.π., σ. 144.

8. *Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανού*, «Επισκοπικοί κατάλογοι της Ανατολικής και Δυτικής Θράκης», Θρακικά, τόμ. 6ος, Αθήναι 1935, σ. 111· βλ. επίσης: *Μ. Σταμούλη*, «Συμβολή εις την ιστορίαν των εκκλησιών της Θράκης», Θρακικά, τόμ. 14ος, Αθήναι 1940, σ. 83, 157, 158, 159, όπου επισκοπικός κατάλογος Αναστασιουπόλεως και Περιθεωρίου.

9. Η Καταλανική Κομπανία (Εταιρεία) ήταν μισθοφορικό σώμα από την Καταλανία της

Σχ. 2. Οι Καταλανοί στη Θράκη και η διάλυση της Καταλανικής Κομπανίας.

Το καλοκαίρι του 1307 οι Καταλανοί εγκατέλειψαν το ορμητήριό τους την Καλλίπολη, πέρασαν τον Έβρο και διαιρεμένοι σε δυο αντιμαχόμενες ομάδες, η πρώτη με το Rocafort και η δεύτερη με τους ιππότες Beranger d'Entenca, Ferrand Ximenes και τον άρχοντα ινφάντη της Μαγιόρκας Φερδινάνδο, κινήθηκαν προς τα δυτικά. Είχε συμφωνηθεί, για να μην έρθουν σε σύγκρουση καθ' οδόν, η μια ομάδα να καταλύει στον τόπο όπου η άλλη την προηγούμενη είχε καταλύσει. Μια θερμή μέρα του Αυγούστου, η δεύτερη ομάδα που είχε κατασκηνώσει κοντά στην Κουμουτζηνά (Κομοτηνή), ξύπνησε νωρίς λόγω της ζέστης, ενώ η πρώτη ομάδα άργησε να ξεκινήσει. Έτσι η εμπροσθοφυλακή της μιας ομάδας συγκρούστηκε με την οπισθοφυλακή της άλλης, κάπου κοντά στο υδραγωγείο της Αναστασιούπολης. Στη φονική μάχη που ακολούθησε σκοτώθηκε ο Beranger d'Entenca

Ισπανίας, το οποίο προσελήφθηκε από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' τον Παλαιολόγο (1282-1328) για την αντιμετώπιση των Οσμανιδών Τούρκων. Γρήγορα όμως κατάντησαν μάστιγα της αυτοκρατορίας, στράφηκαν εναντίον του αυτοκράτορα, έγιναν κύριοι της Θράκης, κατέβηκαν στη Νότια Ελλάδα και κατέλαβαν απ' τους Φράγκους κι αυτό το Δουκάτο των Αθηνών (βλ. *N. H. Baynes - St. L. B. Moss*, Βυζάντιο. Εισαγωγή στο βυζαντινό πολιτισμό, β' έκδοση, εκδ. Παπαδήμα, Αθήναι 1983, σ. 98).

και ο Ferrand Ximenes κατέφυγε στη Θάσο. Στο μεταξύ φτάνουν τα πλοία με το Ramun Muntaner, ο οποίος αφού παρέδωσε στο Rocafort τη σφραγίδα, τα αρχεία και τους γραμματείς της Κομπανίας, πήγε στη Θάσο και συνόδευσε τον ινφάντη Φερδινάνδο στον Αλμυρό, τη Σκόπελο και τη Χαλκίδα, ενώ ο Rocafort συνέχισε την πορεία του προς τη Χριστούπολη (Καβάλα) και τη Θεσσαλονίκη[10] (βλ. σχ. 2).

Στα 1342-43 ο Ιωάννης ΣΤ' ο Καντακουζηνός προσπαθεί να καταλάβει την πόλη του Περιθεωρίου χωρίς όμως να το καταφέρει. Λίγο αργότερα η πόλη πέφτει στα χέρια του Βούλγαρου ληστή Μομτζίλου. Όταν όμως επιτέθηκε ξανά στην πόλη ο Καντακουζηνός με τον Τούρκο φίλο του Αμούρ, οι Περιθεωριώτες έκλεισαν έξω από τα τείχη το Μομτζίλο ο οποίος σκοτώθηκε. Έπειτα από λίγα χρόνια η πόλη έπεσε στα χέρια του Ματθαίου, γιου του Καντακουζηνού. Όταν όμως στα 1355 παρουσιάστηκε μπροστά στα τείχη της πόλης ο Ιωάννης ΣΤ' ο Καντακουζηνός, οι κάτοικοι τον δέχτηκαν και του έμειναν πιστοί. Λίγο αργότερα, το Περιθεώριο, γίνεται κτήμα του Βυζαντινού άρχοντα Νικηφόρου Μελισσηνού. Στα 1422, ενώ την πόλη κατέχει ο Τούρκος σουλτάνος Μουράτ Β', θα τη χαρίσει στο Γενοβέζο σύμμαχό του Ιωάννη Αδούρνο[11].

Ο Τούρκος περιηγητής του 17ου αι. Εβλιγιά Τσελεμπή επισκέπτεται το Περιθεώριο, το οποίο μας το περιγράφει με μισοκατεστραμμένο τείχος. Μέσα σ' αυτό, λέει, κατοικούν άπιστοι Ρωμηοί, οι οποίοι έχουν 50 σπίτια και 5 καταστήματα[12]. Στα λόγια του Τούρκου περιηγητή βλέπει κανείς πως, η άλλοτε ανθηρή πόλη, είχε πλέον παρακμάσει και μαραζώσει στα χέρια του κατακτητή.

Σήμερα, ο επισκέπτης του αρχαιολογικού χώρου του Περιθεωρίου αντικρύζει τα θεόρατα απομεινάρια των τειχών της πόλης, που κάποτε έσφιξε από ζωή, να μένουν τώρα σαν φαντάσματα του παρελθόντος. Ας ελπίσουμε πως, σύντομα, η αρχαιολογική σκαπάνη θα φέρει στο φως ότι κρύβεται μέσα στα σπλάχνα της πόλης κι έτσι θα απαντηθούν πολλά ερωτήματα σχετικά με την τόσο ενδιαφέρουσα ιστορία του μεγάλου αυτού βυζαντινού κέντρου της Θράκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΧΑΡΤΩΝ

Σχέδιο 1.: *C. Asdracha*, La region des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles, Étude de geographie historique, Athénes 1976, χάρτης Νο 1 του παραρτήματος.
Σχέδιο 2.: *Χ. Μπακιρτζή - Δ. Τριαντάφυλλου, Θράκη*, Αθήνα, 1989, σ. 37.

10. *Χ. Μπακιρτζή - Δ. Τριαντάφυλλου*, Θράκη. Αθήνα 1989, σ. 36, 37.
11. *Σ. Κυριακίδη*, Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος, Αθήνα 1931, σ. 219.
12. *Ι. Σπαθάρη*, «Η Δυτική Θράκη κατά τον Ελβιγιά Τσελεμπήν, περιηγητήν του XVII αι.», Θρακικά, τόμ. 5ος, Αθήναι 1934, σ. 213.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΟΥΛΙΜΑΡΗ

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΓΚΑΪΝΤΑΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΔΥΟ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΓΚΑΪΝΤΑΤΖΙΔΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Η παράδοση αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο μπορεί να προσεγγισθεί από διαφορετικές πλευρές και να εξεταστεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Η ελληνική παράδοση είναι το φαινόμενο που παρουσιάζεται στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία η οποία είναι προσδιορισμένη γεωγραφικά, χρονικά και πληθυσμιακά. Αποτελεί στοιχείο ενός ολόκληρου πολιτισμού, όπως αυτός έχει διαμορφωθεί μέσα από την ιστορική του πορεία και είναι αδιάσπαστο μέρος της πολιτιστικής του ταυτότητας.

Η έκδηλη σημασία του παραδοσιακού πολιτισμού έχει κατανοηθεί από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία μεριμνούν για την προφύλαξη, διατήρηση, εξάπλωση και μελέτη του (συμφωνίες Maastricht και Gratt).

Η ένδειξη αδιαφορίας για την καταγραφή, διατήρηση και κατανόηση της παράδοσης οδηγεί στην απώλεια μνήμης του λαού που βίωσε και ανέδειξε τον παραδοσιακό πολιτισμό, με άμεσο αποτέλεσμα τον εκφυλισμό της πολιτιστικής και κατ' επέκταση της εθνικής ταυτότητας. Λαοί που δεν τίμησαν την κληρονομιά τους χάθηκαν στην πορεία του χρόνου.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι αποτελεί χρέος μας, αλλά και μοναδική ευκαιρία, η καταγραφή και προβολή πληροφοριών κάθε τύπου σχετικές με την παράδοση, οι οποίες προέρχονται από τους τελευταίους ανθρώπους που έχουν βιώσει τον παραδοσιακό τρόπο ζωής.

Σκοπός παρόμοιων προσπαθειών αποτελεί η ανάδειξη και προβολή της τοπικής, πολιτιστικής ταυτότητας. Μέσα λοιπόν από το παραπάνω σκεπτικό και θέλοντας να συμβάλλουμε στην προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας της Θράκης συναντήσαμε στις 12 Ιανουαρίου 1994, δύο από τους λίγους εναπομείναντες γκαϊντατζήδες της Θράκης, οι οποίοι μας περιέγραψαν λεπτομερώς τον τρόπο κατασκευής μιας γκάιντας.

Βέβαια το συγκεκριμένο θέμα έχει παρουσιασθεί μέσα από την υπάρχουσα μικρή αλλά αξιόλογη βιβλιογραφία. Θέλουμε όμως να καταγρά-

Φωτ. 1.

Φωτ. 2.

ψουμε και να προβάλλουμε την εμπειρία ατόμων που προέρχονται από την τοπική κοινωνία, ιδιαίτερα όταν αυτοί είναι οι καταλληλότεροι για το θέμα που μελετούμε.

Ο πρώτος μουσικός, δάσκαλος και κατασκευαστής του δημοφιλέστερου λαϊκού οργάνου της Θράκης είναι ο Κόψας Δημήτριος (φωτ. 1), ο οποίος κατάγεται από την Αν. Θράκη και πιο συγκεκριμένα από το χωριό Καλόδεντρο. Σήμερα κατοικεί στο χωριό Πρωτάτο του Νομού Ροδόπης. Γεννήθηκε το 1912 και σε ηλικία 10 ετών αναγκάζεται να εγκαταλείψει το χωριό του και να μετεγκατασταθεί στην ελεύθερη Ελληνική Θράκη.

Ο δεύτερος μουσικός και λάτρης της παραδοσιακής μουσικής είναι ο κ. Κωνσταντίνος Κώνστας (φωτ. 2), ο οποίος κατάγεται και αυτός από το Καλόδεντρο της Αν. Θράκης. Γεννήθηκε το 1921 και μετά από μια σύντομη περιπλάνηση στα δύσκολα χρόνια της προσφυγιάς, εγκαταστάθηκε μόνιμα στο χωριό Αετοκορυφή του Νομού Ροδόπης.

Σύμφωνα με τους πληροφορητές μας για την κατασκευή μιας γκάιντας χρειάζονται τριών ειδών υλικά: δέρμα ζώου, κέρατα και ξύλο.

Συνήθως ο γκαϊντατζής προτιμά να κατασκευάζει τον ασκό του οργάνου του από δέρμα κατσίκας γιατί αυτό είναι πιο ανθεκτικό. Αντίθετα το δέρμα προβάτου αποτελεί λύση ανάγκης λόγο μειωμένης ανθεκτικότητας. Σε περίπτωση συνεχής χρήσης της γκάιντας η αντικατάσταση του ασκού σε ένα ή το πολύ δύο χρόνια είναι απαραίτητη. Το μέγεθος του ασκού είναι ανάλογο με την ηλικία του ζώου. Συνήθως προτιμούνται κατσίκια ηλικίας 6 με 8 μηνών.

Το γδάρσιμο του ζώου γίνεται κατά τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε το δέρμα του να μην είναι σχισμένο και το στόμιο από το λαιμό του ζώου να είναι μεγάλο σε μήκος. Αφήνουν δηλαδή μακριά λαιμουδιά.

Το νωπό αυτό δέρμα δέχεται μια ειδική κατεργασία για να μην σαπίσει. Μετά το γδάρσιμο αλατίζουν τη μέσα πλευρά του δέρματος με μεγάλες ποσότητες χοντρού αλατιού για να σκληρύνει και να «ψηθεί».

Στη συνέχεια διπλώνουν το δέρμα και το τοποθετούν σε σακούλα στην οποία το αφήνουν τουλάχιστον 24 ώρες. Ακολουθεί το κρέμασμα του δέρματος για να στραγγίσουν τα υγρά και το κούρεμα της «τριχιάς».

Μετά το κόψιμο της τρίχας του δέρματος, το φουσκώνουν και πλένουν επιμελώς την επιφάνεια με την κοντή «τριχιά» που έχει απομείνει, έτσι ώστε να καθαρίσει εντελώς. Τα χτυπήματα από λεπτό ξύλο που ακολουθούν ολοκληρώνουν το συστηματικό καθάρισμά της. Τα οπίσθια πόδια και η ουρά του δέρματος κόβονται και κλείνουν το πίσω μέρος δένοντάς το σφιχτά, έτσι ώστε όταν φουσκώνουν το ασκί να μην υπάρχει διαφυγή αέρος.

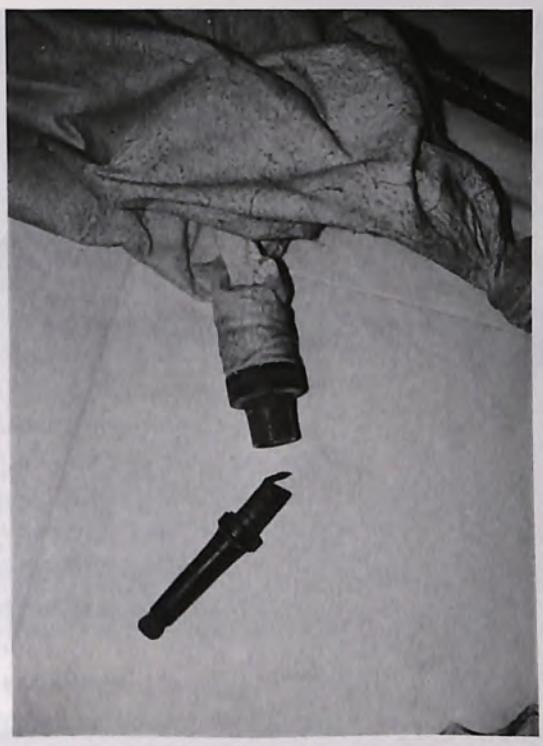
Στη συνέχεια γυρνούν το δέρμα ανάποδα και δένουν τα «μπασλίκια» (φωτ. 3, 4 και 5). Τα «μπασλίκια» είναι οι υποδοχείς οι οποίοι δένονται

Φωτ. 3.

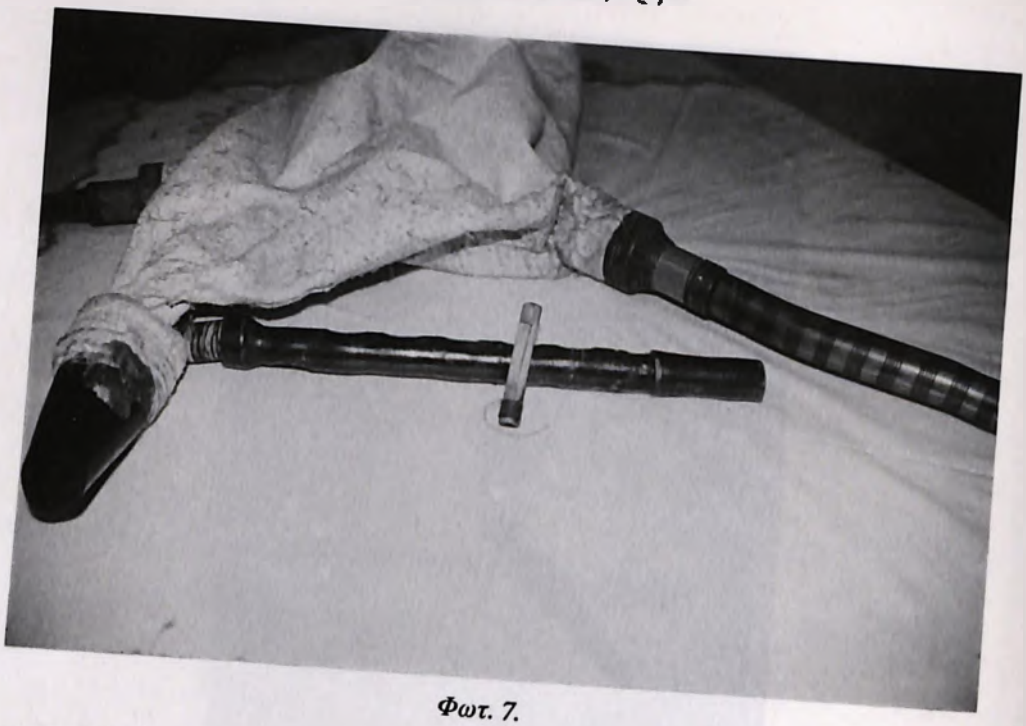
Φωτ. 4.

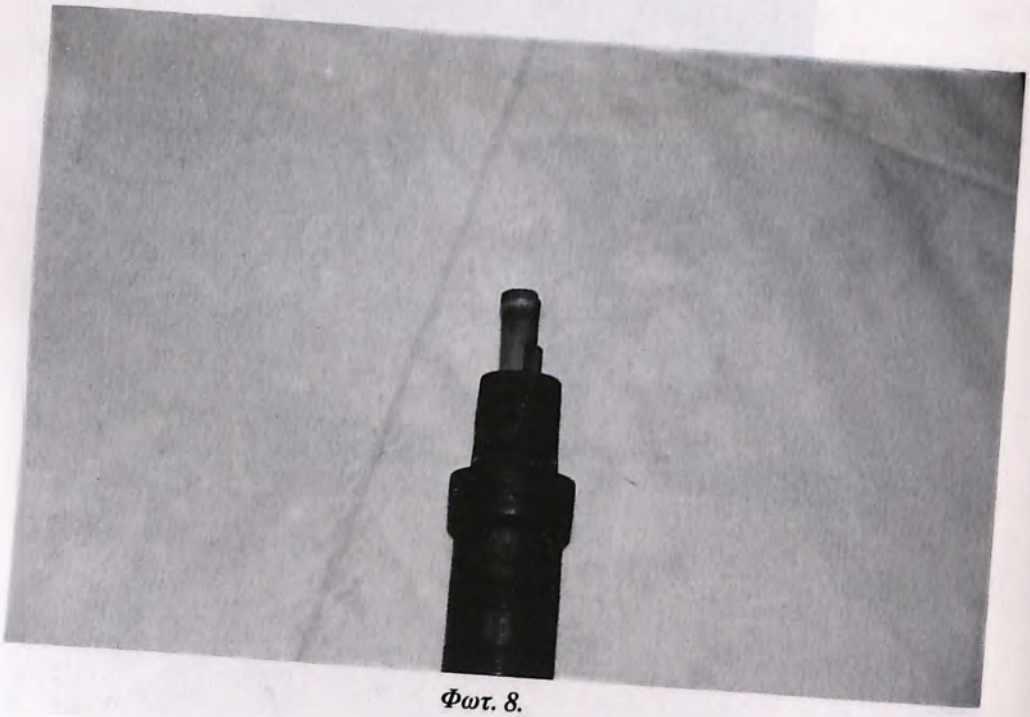
Φωτ. 5.

Φωτ. 6.

Φωτ. 7.

Φωτ. 8.

στον ασκό και δέχονται τα υπόλοιπα εξαρτήματα της γκάιντας. Συνήθως το υλικό που χρησιμοποιούν για την κατασκευή τους είναι κέρατα ζώων γιατί είναι πολύ πιο ανθεκτικό. Ωστόσο δεν είναι λίγες οι φορές όπου τοποθετούνται ξύλινα «μπασλίκια». Αυτά που τοποθετούνται στις οπές του δέρματος, που προέρχονται από τα πόδια του κατσικιού, δένονται εσωτερικά και μόνο το «μπασλίκι» στην τρύπα του λαιμού δένεται εξωτερικά (φωτ. 4).

Στο «μπασλίκι» του ενός ποδιού τοποθετείται το «φυσερό», το οποίο είναι ένας κωνικός σωλήνας από ξύλο. Στην άκρη του έχει δεθεί ένα είδος δερμάτινης βαλβίδας η οποία εμποδίζει τον αέρα να φύγει από τον ασκό (φωτ. 4 και 5). Για την καλύτερη εφαρμογή του φυσερού, αλλά και κάθε άλλου εξαρτήματος, στα «μπασλίκια», τοποθετείται στο «φυσερό» κλωστή ή τρίχα για να μην υπάρχει διαφυγή αέρος.

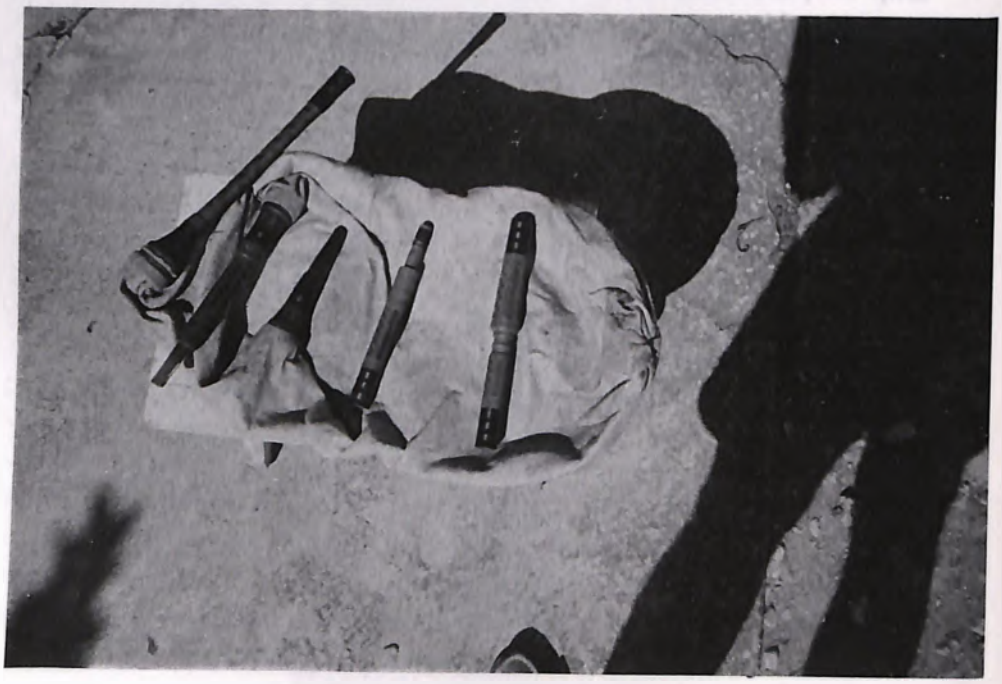
Η προέλευση του ξύλου που χρησιμοποιείται για την κατασκευή των διαφόρων εξαρτημάτων είναι από καρυδιά, αμυγδαλιά ή κρανιά. Ορισμένα ξύλα έχουν καλύτερο ηχητικό αποτέλεσμα, αλλά η τελική επιλογή τους είναι προσωπική επιλογή του κατασκευαστή και εξαρτάται από το προσωπικό γούστο του.

Στην οπή του ασκού που αντιστοιχεί στο λαιμό του κατσικιού, συνδέουμε το «μπασλίκι» με τη «γκαϊντανίτσα» (φωτ. 3, 6 και 7). Η «γκαϊντανίτσα» είναι ένας κυλινδρικός και ίσιος αυλός, ο οποίος έχει 7 οπές μπροστά και 1 πίσω (φωτ. 6). Οι οπές στο κυλινδρικό σωλήνα του αυλού είναι σε ίση σχετικά απόσταση η μία από την άλλη. Δεν έχουν όμως τις ίδιες διαστάσεις. Η πρώτη είναι η πιο μικρή ενώ οι διαστάσεις των υπόλοιπων οπών εξαρτώνται από το ηχητικό αποτέλεσμα που θέλει να πετύχει ο κατασκευαστής. Ο μελωδικός ήχος της «γκαϊντανίτσας» αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του καλού κατασκευαστή, ο οποίος ξέρει να δίνει τις κατάλληλες διαστάσεις στις οπές. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου οι αυξομειώσεις των διαστάσεων των οπών επιτυγχάνονται με τη χρήση κεριού.

Κατά την κατασκευή της «γκαϊντανίτσας» η διάμετρος της εσωτερικής οπής του αυλού γίνεται μεγαλύτερη στην άκρη που συνδέεται με το «μπασλίκι». Κατ' αυτόν τον τρόπο υπάρχει εσωτερικός χώρος για να τοποθετήσουμε τη «ζαμπούνα» (φωτ. 6, 7 και 8). Η «ζαμπούνα» αποτελεί το τμήμα της «γκαϊντανίτσας» το οποίο παράγει ένα συνεχή μονοφθογγικό ήχο. Είναι συνήθως κατασκευασμένη από καλάμι, συχνά όμως χρησιμοποιείται και βρίζα. Αφού κόψουν το καλάμι, έτσι ώστε να μην υπάρχει «κόμπος», το σχίζουν κατά μήκος με τον τρόπο που παρουσιάζεται στις φωτογραφίες 3, 6, 7 και 8. Βάζουμε κλωστή ή τρίχα στην άκρη της «ζαμπούνας», η οποία τοποθετείται μέσα στη «γκαϊντανίτσα» για καλύτερη επαφή μεταξύ των δύο. Η άκρη της, η οποία εξέχει από την «γκαϊντανίτσα» (φωτ. 8), είναι

Φωτ. 9.

Φωτ. 10.

βουλωμένη. Έτσι ο αέρας αναγκαστικά περνά μέσα από τη σχισμή της και παράγει ήχο. Η «ζαμπούνα» πριν χρησιμοποιηθεί θα πρέπει να στεγνώσει καλά, έτσι ώστε να μην επηρεάζεται από την υγρασία και να μην κολλάει.

Στην οπή του ασκού που αντιστοιχεί στο άλλο πόδι του κατσικιού συνδέουμε το «μπασλίκι» με το «μπουρί» (φωτ. 2 και 9). Το «μπουρί» είναι ένας κυλινδρικός αυλός, χωρίς οπές, που χωρίζεται σε τρία κομμάτια. Το μήκος του είναι πιο μεγάλο από το μήκος της «γκαϊντανίτσας». Είναι κατασκευασμένο από το ίδιο ξύλο που έχει χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των υπόλοιπων εξαρτημάτων της γκάιντας.

Η διάμετρος της εσωτερικής οπής του κάθε κομματιού από τον αυλό είναι πάντα μεγαλύτερη στην άκρη η οποία δέχεται το άλλο κομμάτι από το «μπουρί». Αυτή η υποδοχή είναι κατασκευασμένη από κέρατο, έτσι ώστε να είναι πιο ανθεκτική και να μην «ανοίξει» από τη μεγάλη χρήση (φωτ. 10 και 2). Η χρησιμοποίηση ξύλου είναι επικίνδυνη λόγω της μειωμένης αντοχής του υλικού. Η κεράτινη υποδοχή είναι γερά κολλημένη πάνω στο ξύλο με το οποίο αποτελούν ένα ενιαίο κομμάτι.

Στην άκρη από το «μπουρί», η οποία συνδέεται με τον ασκό, βρίσκεται τοποθετημένη μία δεύτερη «ζαμπούνα». Ο τρόπος κατασκευής και τοποθέτησής της είναι ο ίδιος όπως τον έχουμε περιγράψει παραπάνω. Η διαφορά μεταξύ των δύο βρίσκεται στο μέγεθος της δεύτερης, η οποία είναι μεγαλύτερη σε πάχος και σε μήκος. Έτσι, ο ήχος που παράγει είναι πιο μπάσος από τον αντίστοιχο ήχο της «ζαμπούνας» της «γκαϊντανίτσας». Γίνεται αντιληπτό ότι από την κατασκευή του, το «μπουρί» δεν έχει τη δυνατότητα να παράγει πολλούς φθόγγους αλλά δίνει μόνο ένα σταθερό φθόγγο.

Για τη διακόσμηση όλων των ξύλινων τμημάτων της γκάιντας, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση μαχαιριού, χρησιμοποιούν εγχάρακτα γεωμετρικά σχέδια (κύκλους, ρόμβους κ.λ.π.).

Ολοκληρώνοντας την παρουσία των στοιχείων σχετικά με την κατασκευή του χαρακτηριστικότερου παραδοσιακού μουσικού οργάνου της Θράκης, θέλουμε να ευχαριστήσουμε τον κ. Κόψα και τον κ. Κώνστα για την ευγενική συνεργασία τους κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Ωστόσο θέλουμε να επισημάνουμε τον κίνδυνο που παρουσιάζεται στο άμεσο μέλλον από την έλλειψη ανθρώπων με ερεθίσματα και ενδιαφέρον, όχι μόνο προς τη μουσική ή την κατασκευή της γκάιντας, αλλά προς ένα γενικότερο προβληματισμό για τα ευρύτερα θέματα παράδοσης του τόπου αυτού.

Αποτελεί χρέος όλων των ατόμων που σχετίζονται με οποιοδήποτε τρόπο με το χώρο της παράδοσης, να αφυπνισθούν, να ενεργοποιηθούν και να προβληματισθούν για τη μελλοντική πορεία της πολιτιστικής ταυτότητας του θρακικού χώρου.

ΜΑΝΟΛΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΤΩΝ ΠΟΜΑΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ο λαϊκός και παραδοσιακός βίος των Πομάκων, όσο γνωρίζω, έχει ελάχιστα απασχολήσει τη σχετική ελληνική βιβλιογραφία, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στη γειτονική Βουλγαρία, όπου οι μελέτες για τους Πομάκους γνωρίζουν πραγματική άνθιση[1]. Η άγνοια και η μη καταγραφή του γλωσσικού τους ιδιώματος, αλλά και η ουσιαστική —πλην ορισμένων εξαιρέσεων— έλλειψη επιτόπιας έρευνας στα χωριά των Πομάκων, έχουν οδηγήσει στην κατάσταση αυτή, την οποία τείνουν να ανατρέψουν, ή τουλάχιστον να διαφοροποιήσουν νεότερες σχετικές μελέτες, όπως αυτή που ακολουθεί.

Το πρόβλημα της εθνολογικής σύστασης και προέλευσης των Πομάκων έχει απασχολήσει σημαντικά τους επιστήμονες, αφού συνδέεται με το πρόβλημα της καταγωγής τους και εμπλέκεται στην πολιτική, υπό την έννοια της προσπάθειας προσεταιρισμού των Πομάκων από τη βουλγαρική ή την τουρκική πολιτική[2]. Όμως οι Πομάκοι δεν είναι Βούλγαροι, αφού

1. Βλ. ενδεικτικά *K. Jireček*, Das Fürstenthum Bulgarien, Seine Bodengestaltung, Natur, Bevolkerung, Wirtschaftliche Zustände, Geistige Kultur, Staatsvorfassung, Staatsverwaltung und Neueste Geschichte, Prague-Wien-Leipzig 1891. Επίσης *A. Ischirkoff*, Bulgarien: Land und Leute 2. Bevölkerung Volkswirtschaft, Siedlungsverhältnisse, Leipzig 1917. Σχετικό υλικό υπάρχει και στους ακόλουθους συλλογικούς τόμους: Iz minalato na bŭlgarite mohamedani v Rodopite, Sofija 1958, Rodopski Sbornik 1-2, Sofija 1965-1969 και Narodnostna i bitova obštnost na rodopskite bălgari, Sofija 1969.

2. Από τη σχετική βιβλιογραφία, βλ. *Ν. Ι. Ξηροτύρη*, Ίδιαι παρατηρήσεις επί της κατανομής των συχνοτήτων των ομάδων του αίματος εις τους Πομάκους, Θεσσαλονίκη 1971 (διδακτορική διατριβή)· του *ίδιου*, «Serological Studies of the Pomacs», IXth International Congress of Anthrop. et Ethnol. Sci., Chicago 1973, σ. 239-241· του *ίδιου*, Genealogische Untersuchungen An Pomaken 1. Das Dorf Organi, Xanthi 1990· του *ίδιου*, «Αχριάνες και Πομάκοι: Θράκες ή Σλάβοι;», Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 333-358· του *ίδιου*, «Anthropologische Untersuchungen an Achrianen», Balkan Studies 16: 2 (1975), σ. 126-132· *N. I. Xirotiris - Th. Schmitt*, Ethnologische Untersuchungen bei Pomaken unter Besonderer Berücksichtigung des Islamisierungsprozesse, Xanthi 1991· *N. Xirotiris - A. Erfurth*, «Über des palmare und digitale Hautleisten-system der Achrianen (Pomaken)/Griechenland 1. Echinos», Homo 26: 4 (1975), σ. 240-252.· των *ίδιων*, «Remarks on the palmar flexion creases of the Achrians (Greece)», Balkan Studies 18: 1 (1977), σ. 175-177· *S. Panayotopoulos - G. Tsapas - N. Papazoglou - N. I. Xirotiris - P. Mylonas - E. Charisiades - E. Panagiotopoulos*, «Determination des phenotypes des haptoglobines et leur freguences

αντέδρασαν επανειλημμένως (1878, 1918, 1946) στις προσπάθειες προσάρτησεώς τους στο βουλγαρικό κράτος, ούτε βεβαίως και Τούρκοι, αφού δεν έχουν, ούτε είχαν, τουρκική εθνική συνείδηση. Γνωρίζουμε ότι προσχώρησαν στο Ισλάμ κατά το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα, ενώ προσέλαβαν τη σημερινή διάλεκτό τους, που είναι κράμα βουλγαρικών, ελληνικών και τουρκικών γλωσσικών στοιχείων, κατά το 13ο και το 14ο αιώνα. Άλλωστε η γλώσσα και η θρησκεία δεν είναι, μόνα τους, κριτήρια για την εθνικότητα ενός πληθυσμού και οι Πομάκοι κατά το παρελθόν έχουν αποδείξει την ταυτότητα της εθνικής συνείδησής τους· παραλλήλως έχουν διατηρήσει μορφές της καθημερινής ζωής, όπου σώζονται αναμνήσεις από το σχετικά πρόσφατο χριστιανικό παρελθόν τους[3].

Η σχετική ιστορική έρευνα έχει αποδελτιώσει αρχαίες και βυζαντινές πηγές, όπου σώζονται αναφορές σε θρακικά φύλα, τα οποία συνήθως θεωρούνται οι πρόγονοι των σημερινών Πομάκων. Απομένει όμως στη λαογραφική και εθνολογική έρευνα η διερεύνηση των λεπτομερειών της καθημερινής ζωής τους, οι οποίες θα μας επιτρέψουν να σχηματίσουμε πληρέστερη γνώμη, προβαίνοντας στις αναγκαίες συγκρίσεις με το υλικό των γειτονικών λαών. Η πολιτισμική μελέτη ενός μειονοτικού πληθυσμού είναι ιδιαιτέρως δύσκολη υπόθεση, ιδίως στην προκείμενη περίπτωση, όπου διαπλέκονται πολιτικά, στρατιωτικά, οικονομικά και άλλα συμφέροντα[4].

Προς την κατεύθυνση αυτή επιχειρεί να κινηθεί η παρούσα μελέτη, που αφορά ορισμένα δημοτικά τραγούδια των Πομάκων της περιοχής της

sur les habitants Pomaks de la Thrace», Folia Biochemica et Biologica Graeca 7 (1970), σ. 99-101, στις μελέτες αυτές και η προγενέστερη σχετική βιβλιογραφία.

3. Για το όλο θέμα βλ. *Κ. Μητσάκη*, «Πομακικές διασκευές του τραγουδιού για το "Γεφύρι της Άρτας"», Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 461-464, με βιβλιογραφία και παραπομπές, σ. 485-488.

4. Από την ιστορική και ανθρωπολογική σχετική βιβλιογραφία βλ. *Θ. Τραπεζούντιου*, Οι Πομάκοι-Βούλγαροι και ο Ελληνισμός, Αθήναι 1944· *Πολ. Παπαχριστοδούλου*, «Οι Πομάκοι», Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού 23 (1958), σ. 16 κ.ε.· *Π. Χιδίρογλου*, Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία, Αθήνα 1984, με αναφορές στην τουρκική και τη βουλγαρική σχετική βιβλιογραφία (σ. 19-23)· *Π. Φωτέα*, Οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης, Κομοτηνή 1978· *Ευστρ. Ζεγκίνη*, Ο Μπεκτασισμός στη Δυτική Θράκη, Θεσσαλονίκη 1988, passim· *Π. Μυλωνά*, Οι Πομάκοι της Θράκης, Αθήνα 1990 και *Γ. Μαγκριώτη*, Πομάκοι ή Ροδοπαίοι. Οι Έλληνες Μουσουλμάνοι, Αθήνα 1990. Πλευρές του θέματος θίγει και ο *Emm. Sarides*, Ethnische Minderheit und Zwischenstaatliches Streitobjekt. Die Pomaken in Nordgriechenland, Berlin 1987. Για την εθνολογική πλευρά του ζητήματος βλ. *B. Vernier*, «Representation mythique du monde et domination masculine chez les Pomaques Grecs», The Greek Review of Social Research, No special, 1981· *Φ. Τσιμπιρίδου*, «Εθνολογική έρευνα σ' ένα χωριό της ορεινής Ροδόπης: Συμβολή στη μελέτη των συγγενικών δεσμών», Θρακική Επετηρίδα 6 (1985-86), σ. 213-223· *Ν. Ευστρατίου*, «Παραγωγή και οικονομία σε μια παραδοσιακή κοινότητα της ορεινής Θράκης», Θρακική Επετηρίδα 6 (1985-86), σ. 203-212· *Καλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου*, «Πτυχές από την ιστορία των Πομάκων της Δυτικής Θράκης», Θρακική Επετηρίδα 8 (1991), σ. 229-238.

Ξάνθης. Πρέπει από την αρχή να δηλωθεί ότι η τοπική διάκριση είναι αναγκαία, αφού οι Πομάκοι της Ξάνθης, του νομού Ξάνθης ακριβέστερα, διαφέρουν πολιτισμικά, οικονομικά και κοινωνικά από τους αντίστοιχους πληθυσμούς του νομού Ροδόπης. Στην περιοχή της Ξάνθης οι Πομάκοι υιοθέτησαν αρκετά νωρίς την καλλιέργεια του καπνού και τις εξωστρεφείς οικονομικές δραστηριότητες (εμπόριο κτλ.), γεγονός που επέδρασε στο όλο πολιτισμικό τους σύστημα και στην κοινωνική τους συγκρότηση· αντιθέτως στο νομό Ροδόπης οι Πομάκοι διατήρησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα την πρακτική της οικονομικής τους αυτάρκειας, συνδυασμένη με την καλλιέργεια σκληρών σιτηρών και την κτηνοτροφία, που τους οδήγησε σε μια εσωστρέφεια, με όλες τις επιδράσεις που αυτό είχε στην καθημερινή τους ζωή, σε όλα τα επίπεδα. Οι ίδιοι εξάλλου δηλώνουν ότι οι διαφορές αυτές επεκτείνονται και στο γλωσσικό τους ιδιώμα, που ουσιαστικά διαφοροποιείται ανάμεσα στους Πομάκους της Ξάνθης και της Ροδόπης[5]. Οι παρατηρήσεις αυτές μπορούν να ερμηνεύσουν ή να πλαισιώσουν ορισμένα στοιχεία που θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Εξετάζονται εδώ ορισμένα δημοτικά τραγούδια, που έχουν καταγραφεί στα πομακοχώρια του νομού Ξάνθης· το υπάρχον αρχειακό υλικό, από χειρόγραφα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και του Λαογραφικού Φροντιστηρίου του Γεωργίου Μέγα, σήμερα στην Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία[6], αποδελτιώθηκε και κατόπιν διασταυρώθηκε και πλαισιώθηκε από επιτόπια έρευνα, κατά την περίοδο 1993-1994. Η επιτόπια έρευνα βοήθησε στην ορθή φωνητική καταγραφή, την ορθή μετάφραση αλλά και την ορθή ερμηνεία των τραγουδιών και των λεπτομερειών τους, εντάσσοντάς τα στο πλαίσιο της ζωής και του έντεχνου λαϊκού λόγου των Πομάκων, από το οποίο τα είχε αποκόψει η παλαιότερη καταγραφή. Έτσι τα τραγούδια έγιναν περισσότερο κατανοητά, στο πλαίσιο μιας συνολικής δομολειτουργικής εξέτασης, ενώ ταυτοχρόνως απο-

5. Σχετικές παρατηρήσεις και στην υπό έκδοση ανακοίνωση της *F. Tsibiridou*, «Exploitation du milieu et formes d'organisation sociale chez les Pomaques de Rhodope en Thrace (Grece)», στο Συνέδριο: Il postoralismo mediterraneo, Nuoro (Italie), 20-23 Νοεμβρίου 1991.

6. Πρβλ. ΛΦ, χφ. 1618 Α' (*Γ. Ταουκτσόγλου*, Κύκνος, 1964)· ΛΦ, χφ. 1647 (*Δ. Τουλούπη*, Άνω Θέρμες Ξάνθης, χ.χρ.)· ΚΛ, χφ. 2404 (*Θ. Αγγέλη*, Άσκυρα Ξάνθης, 1961)· ΚΛ, χφ. 2405 (*Ευάγγ. Κόκκινου*, Δημάριο Ξάνθης, 1961)· ΚΛ, χφ. 2406 (*Δ. Κακκάβου*, Έρανος Ξάνθης, 1962)· ΚΛ, χφ. 2407 (*Θ. Ματσούκα*, Εχίνος, 1962)· ΚΛ, χφ. 2408 (*Κ. Πράσσου*, Κοτύλη, 1961)· ΚΛ, χφ. 2410 (*Γ. Αλεξανδράκη*, Σάτρες Ξάνθης, 1961)· ΚΛ, χφ. 2411 (*Ιω. Μαυριά*, Σμίνθη Ξάνθης, 1961)· ΚΛ, χφ. 3249 (*Π. Θεοχαρίδη*, Καλότυχο-Εχίνος-Κοτύλη-Μύκη-Σμίνθη-Ωραίο-Κιμμέριο-Σελερό-Θέρμες, 1968). Τους συναδέλφους στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας του Δ.Π.Θ. καθηγητή κ. Ν. Ξηροτύρη και λέκτορα κα. Φ. Τσιμπιρίδου ευχαριστώ θερμά για τη βιβλιογραφική βοήθεια και τη συζήτηση προβλημάτων που συνδέονται με την έρευνα του παραδοσιακού πολιτισμικού συστήματος των Πομάκων, η οποία υπήρξε εξαιρετικά χρήσιμη για το σχεδιασμό και την εκτέλεση της παρούσας μελέτης.

κτήθηκαν ορισμένα συμπεράσματα, που ίσως βοηθήσουν την περαιτέρω έρευνα πάνω στο ίδιο θέμα. Η συνέχιση της ερευνητικής προσπάθειας, προς την ίδια κατεύθυνση, κρίνεται αναγκαία[7], αφού οι συνθήκες ζωής των Πομάκων τους οδηγούν προς μια έντονη πολιτισμική διαφοροποίηση, σε σχέση με το παρελθόν τους, διεργασία που επιδρά καθοριστικά και στα δημοτικά τους τραγούδια.

Πέρα από το υπάρχον πρωτογενές υλικό, στην ελληνική βιβλιογραφία εντάσσονται δύο μελέτες γύρω από παραλλαγές των δημοτικών τραγουδιών για το Γεφύρι της Άρτας[8] και τα Τραγούδια της Αρπαγής[9], που παρέχουν συγκρίσιμο υλικό. Οι δυσκολίες που παρουσιάζονται έχουν βεβαίως να κάμουν με τις συνθήκες συλλογής του υλικού αυτού και τη λειτουργικότητά του στα πλαίσια της παραδοσιακής κοινότητας, παράγοντες οι οποίοι συνήθως δεν αποτυπώνονται στις παλαιότερες επιτόπιες έρευνες των ερασιτεχνών συλλογέων λαογραφικού υλικού, στους οποίους ανήκουν και οι συλλογείς του πομακικού υλικού που προαναφέρθηκε. Η διακρίβωση των στοιχείων αυτών γίνεται μόνο με τη σύγχρονη επιτόπια έρευνα, που ταυτοχρόνως επαληθεύει και το παλαιότερο υλικό. Εξάλλου η περίσταση κατά την οποία τραγουδιόταν ένα τραγούδι, ποιοι, πώς, πότε και γιατί το τραγουδούσαν, αποτελούν παράγοντες που, μαζί με το περιεχόμενό του και πιθανές δομολειτουργικές αναλύσεις του κειμένου του[10], θα χρησιμοποιηθούν για την κατάταξη, προσέγγιση, ερμηνεία και κατανόηση του υλικού μας. Η επιτόπια έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1993-1994 αποσκοπούσε στη διασταύρωση του υπάρχοντος υλικού και την αποτύπωση ζητημάτων που το αφορούν και τα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω. Για τους λόγους αυτούς η αποδεικτική της αξία είναι περιορισμένη και πρέπει να συνεχιστεί, με συνολικότερους πια στόχους, όπως η καταγραφή πολύ περισσότερων κειμένων με όλες τις λεπτομέρειές τους και με αποτύπωση της ατμόσφαιρας που συνεπάγεται η υπάρξη και η χρήση τους.

Στην κατάταξη του υλικού χρησιμοποιήθηκαν λοιπόν αυτά τα μεικτά κριτήρια, που κινούνται ανάμεσα στο περιεχόμενο και την κοινωνική ή εθιμική λειτουργικότητα του κάθε τραγουδιού. Σύμφωνα με τις διαπιστώ-

7. Η παρούσα μελέτη έχει το χαρακτήρα προδημοσιεύσεως, αφού σχεδιάζεται ήδη από το συγγραφέα η δημοσίευση και του πλήρους κειμένου των τραγουδιών με την αντίστοιχη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα και εκτενή γλωσσάρια.

8. *Κ. Μητσάκη*, «Πομακικές διασκευές...», ό.π., σ. 461-492.

9. *Κ. Μητσάκη*, «Ακριτικά τραγούδια της Αρπαγής στους Πομάκους», Πρακτικά Δ΄ Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 189-202.

10. Για τη μεθοδολογία και την πρακτική βλ. *Ερ. Καψωμένου*, Δημοτικό τραγούδι. Μία διαφορετική προσέγγιση, Αθήνα 1990, passim. Πρβλ. του *ίδιου*, «La poésie populaire grecque moderne», Revue d' Esthétique 3-4 (1975), σ. 205-232.

σεις αυτές τα πομακικά τραγούδια της περιφέρειας της Ξάνθης, στις παλαιότερες αυτές καταγραφές τους, μπορούν να διακριθούν σε: α. *ερωτικά*, β. *γενικά-αφηγηματικά*, γ. *παραλογές*, δ. *στρατιωτικά*, ε. *εορτολογικά* και ς. *νανουρίσματα*. Στη συνέχεια θα γίνουν συγκεκριμένες παρατηρήσεις πάνω στα περιεχόμενα κάθε κατηγορίας, σύμφωνα με το καταγεγραμμένο πομακικό υλικό που αναφέρθηκε παραπάνω.

α. Ερωτικά

Ερωτικά είναι τα περισσότερα από τα εξεταζόμενα εδώ τραγούδια, που τραγουδιούνται σε κάθε ευκαιρία, αλλά και σε διάφορες φάσεις των γαμήλιων εθίμων[11], εκδηλώνοντας πάγια χαρακτηριστικά της ψυχολογίας και της συμπεριφοράς των φορέων τους. Στα τραγούδια αυτά προβάλλει κυρίως η ανδρική πλευρά, αφού σπάνια μιλούν οι γυναίκες σε πρώτο πρόσωπο[12], γεγονός που οπωσδήποτε συνδέεται με την κοινωνική οργάνωση, τη θέση της γυναίκας και την εικόνα για τις γυναικείες αρετές που επικρατούσε στις κοινωνίες που παρήγαγαν και χρησιμοποιούσαν τα τραγούδια αυτά. Η αγαπημένη πάντα ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα κορίτσια του χωριού, διάκριση που κάποτε στηρίζεται στην οικογενειακή της καταγωγή (κόρη του μιάμη κτλ.)[13], είναι όμορφη, με ξεχωριστή κορμοστασιά, ψηλή, λεπτή, με άσπρο δέρμα[14], με μαύρα μάτια, όμορφα δόντια και απαλό δέρμα[15]. Στην έκφραση αυτής της ομορφιάς είναι συχνές οι παρομοιώσεις από το φυσικό κόσμο, όπως συμβαίνει και με τις εκφράσεις για τη δύναμη του συναισθήματος του έρωτα, σύμφωνα με το ακόλουθο σχήμα, που δείχνει ακριβώς αυτές τις ισοδύναμες δομικά αντιστοιχίες ανάμεσα στο ανθρώπινο (ψυχικό-σωματικό) και το φυσικό:

$$\frac{\text{ανθρώπινο}}{\text{φυσικό}} \quad \frac{\text{έρωτας}}{\text{φίδι φαρμακερό}} = \frac{\text{μάτια}}{\text{μαύρα κεράσια}} = \frac{\text{πρόσωπο}}{\text{άσπρο χαρτί}} = \frac{\text{σώμα}}{\text{κυπαρίσσι}}$$

Οι παραπάνω εκφράσεις θεωρούνται δομικά ισοδύναμες ακριβώς επειδή υπόκεινται στην ίδια αρχή, της σύγκρισης του ανθρώπινου με το εξωανθρώπινο, εν προκειμένω το εξωανθρώπινο → φυσικό. Αντιθέτως

11. Αντίστοιχες παρατηρήσεις βλ. *Δ. Σ. Λουκάτου*, «Τα "τελετουργικά" τραγούδια του ελληνικού γάμου. Η μαγικο-θρησκευτική, ψυχολογική και κοινωνική σημασία τους», Σύνδειπνον. Τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Δημήτριο Σ. Λουκάτο, Ιωάννινα 1988, σ. 57 κ.ε.

12. Βλ., για παράδειγμα, ΚΛ, χφ. 2408, σ. 17 (*Κ. Πράσσου*, Κοτύλη, 1961).

13. ΚΛ, χφ. 2412, σ. 31 (*Γ. Ταουκτσόγλου*, Ωραίο Ξάνθης, 1961).

14. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 19 (*Δ. Τουλούπη*, Άνω Θέρμες Ξάνθης, χ.χρ.)· ΚΛ, χφ. 2408, σ. 15 (ό.π.).

15. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 15 (*Ευάγγ. Κόκκινου*, Δημάριο Ξάνθης, 1961).

μια σχέση διαφοροποίησης χαρακτηρίζει την περιγραφή του προσώπου, στο οποίο συνήθως απευθύνεται ο λόγος του ερωτευμένου: η μητέρα του ερωτευμένου κατά κανόνα συμπονά και συμπαραστέκεται, ενώ η μητέρα της ερωτευμένης είναι σκληρή και άπονη, κάποτε μάλιστα εκφράζονται ευχές για το θάνατό της[16], σύμφωνα με το σχήμα:

μητέρα του άνδρα = συμπαράσταση + κατανοήση *vs*
μητέρα της γυναίκας = σκληρότητα + απονιά

Φυσικός χώρος του έρωτα θεωρείται η εξοχή, μακριά από τα περίεργα βλέμματα του περιβάλλοντος κοινωνικού χώρου, το ψηλό βουνό, ο φαρδύς κάμπος, τα δένδρα, στοιχεία της φύσης που περιβάλλει, προσδιορίζει και ζωοποιεί την κοινότητα, ενώ η αναστολή των γυναικείων αντιρρήσεων γίνεται συχνά με το κρασί ή το ποτό[17] (ανδρική επιθετικότητα *vs* γυναικεία επιφυλακτικότητα)[18]. Κάποτε ο ερωτευμένος άνδρας έρχεται από το ψηλό χωριό να δει την καλή του[19], ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι κολακευτικές του παρατηρήσεις κρίνονται από την κοπέλα σχεδόν ανόητες[20], καθώς ένα κλίμα υπερβολικού ορθολογισμού μειώνει τις συναισθηματικές δυνατότητες προσεγγίσεων ανάμεσα στα δύο φύλα, επαναφέροντας τον ακροατή στις συνθήκες της καθημερινής σκληρότητας (συναίσθημα *vs* ορθολογισμό).

Από τις σπάνιες περιπτώσεις που η γυναίκα έρχεται στο προσκήνιο της αφήγησης, είναι οι συνομιλίες των κοριτσιών με τη μητέρα τους, είτε για να τους επισημάνουν ότι βιάστηκαν να τα παντρέψουν[21], είτε για να τους ζητήσουν κάποια καλλωπιστικά στοιχεία, με στόχο τον εντυπωσιασμό του αγαπημένου[22]· συνήθως η μητέρα αρνείται (μητέρα = επιφυλακτικότητα *vs* κοπέλα = ερωτική παρόρμηση). Σε μία μόνο περίπτωση η κοπέλα απευθύνεται κατευθείαν στον αγαπημένο της, ζητώντας του να πάει μαζί του στο ταξίδι για να τον ξεκουράζει και να τον βοηθά[23], μια μάλλον τολμηρή και γενικά ασυνήθιστη αποστροφή.

16. ΚΛ, χφ. 2410, σ. 4 (*Γ. Αλεξανδράκη*, Σάτρες Ξάνθης, 1961).
17. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 13 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1647, σ. 19-20 (ό.π.).
18. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι συμβολικές αμοιβαίες εξομολογήσεις, στις οποίες ο έρωτας παρομοιάζεται με φωτιά, εξομολογήσεις που συχνά εμποδίζονται από την έντονη και γεμάτη ζήλεια συμπεριφορά της μητέρας του άνδρα· πρόκειται για μια εξαίρεση του κανόνα που παραπάνω διαπιστώθηκε, που υποδεικνύει την πιστή αποτύπωση της πραγματικότητας με το συχνά αντιφατικό της πρόσωπο, στα εξεταζόμενα τραγούδια, αλλά και πιθανές εξελικτικές διαδικασίες των τραγουδιών αυτών, με τις διάφορες φάσεις της εξέλιξης τους, όπου εμφιλοχωρούν αλληλοσυγκρουόμενα στοιχεία βλ. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 14-15 (ό.π.).
19. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 19 (ό.π.).
20. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 16-17 (ό.π.)· ΚΛ, χφ. 2411, σ. 110-111 (*Ιω. Μαυριά*, Σμίνθη Ξάνθης, 1961).
21. ΚΛ, χφ. 2410, σ. 4 (ό.π.).
22. ΚΛ, χφ. 2407, σ. 9-10 (*Θ. Ματσούκα*, Εχίνος, 1962).
23. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 17 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1647, σ. 24-25 (ό.π.).

Με αξιοσημείωτη δραματικότητα περιγράφεται η απόκρουση του έρωτα από την κοπέλα, απόκρουση που κλιμακώνεται σε τρία συμβολικά επίπεδα: χαιρετισμός *vs* άρνηση χαιρετισμού / ομιλία με σκοπό την προσέλκυση του βλέμματος *vs* έλλειψη ανταπάντησης και ματιάς / ερωτική πρόταση *vs* απόκρουσή της· η κόρη είναι αρραβωνιασμένη, και μάλιστα με το γιο ενός ανώτατου υπαλλήλου[24]. Η ίδια πιστή στάση διαπιστώνεται και στο τραγούδι για τον άντρα που επιστρέφει στην παλιά του αγαπημένη, επειδή πέθανε η αντίζηλός της· η κοπέλα δεν δέχεται το λουλούδι, δηλώνοντας ότι έχει πια αρραβωνιαστεί[25] και αποκρούοντας έτσι, σε συμβολικό και πραγματικό επίπεδο, την πρόταση που της έγινε. Αντίθετα στο ιδανικό μιας τέτοιας ερωτικής σταθερότητας και συναισθηματικής αυτοκυριαρχίας, η άπιστη γυναίκα διώχνεται από το σπίτι του άνδρα της, που της παραγγέλνει να μαζέψει την προίκα της από τα ράφια και τις κουρτίνες της από το παράθυρο[26]. Η αντίθεση, ερωτική πίστη *vs* ερωτική απιστία, έχει να παρουσιάσει, στα εξεταζόμενα τραγούδια, πολύ περισσότερα παραδείγματα του πρώτου σκέλους της, εκφράζοντας ταυτοχρόνως όχι μόνο το κοινωνικό ιδανικό για το θέμα αλλά και αυτό που φαίνεται ότι αποτελούσε την κοινή πρακτική. Ακόμη και στην περίπτωση της ρητής σεξουαλικής ανικανότητας και απειρίας του συζύγου, η κοπέλα παραπονιέται έντονα και συμβουλεύει σχετικά τις φίλες της, δεν διανοείται όμως να υπαινιχθεί την περίπτωση της απιστίας[27]. Η στάση αυτή, ανταποκρίνεται στην ιδανική τήρηση μιας προγαμιαίας αγνότητας, η οποία συχνά δικαιολογείται με βάση τις σωματικές δοκιμασίες της γυναίκας από μια υποθετική σύναψη ερωτικών σχέσεων[28]. Και πάλι η ίδια ηθική απογόρευση υπόκειται, σχετικά με την ελευθερία των σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα.

Οι τόποι συναντήσεως των δύο φύλων είναι συγκεκριμένοι, ειδικά σημασιοδοτημένα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος· η μάνα συμβουλεύει το γιο της να φτιάξει κήπο με όμορφη βρύση στο βουνό, για να συγκεντρώνονται εκεί οι όμορφες κοπέλες και οι νιόπαντρες γυναίκες του χωριού[29], ενώ η βρύση προβάλλεται γενικά ως τόπος ερωτικών συναντήσεων[30]. Σε ορισμένα ωστόσο τραγούδια τα πράγματα γίνονται πιο ωμά και οι ηθικές δεσμεύσεις φαίνονται να αναιρούνται: σε μια περίπτωση περιγράφεται ένας εξώγαμος τοκετός και τα αισθήματα θλίψης που προκαλεί στη μητέρα[31],

24. ΛΦ, χφ. 1618α, σ. 67 (*Γ. Ταουκτσόγλου*, Κύκνος, 1964).
25. ΚΛ, χφ. 2407, σ. 10-11 (ό.π.).
26. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 30-31 (ό.π.).
27. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 30 (ό.π.).
28. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 10 (ό.π.).
29. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 18 (ό.π.)· ΚΛ, χφ. 2408, σ. 18-19 (ό.π.).
30. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 9 (ό.π.).
31. ΚΛ, χφ. 2404, σ. 10 (ό.π.).

ενώ αλλού το κορίτσι κανονίζει τη μυστική νυκτερινή του συνάντηση με ένα αγόρι, το οποίο εκφράζεται με μεγάλη τολμηρότητα[32]. Σε άλλο τραγούδι η κοπέλα ζητά δώρα (γλυκά και υφάσματα) και ο άνδρας τα υπόσχεται, εξασφαλίζοντας συγκατάθεση για μια νυκτερινή συνάντησή τους, που θα γεμίσει ζήλια τους υπόλοιπους άνδρες του χωριού[33]. Η ερωτική σχέση πάντως εκφράζεται κάποτε και με περισσότερο υπαινικτικό τρόπο, στην περίπτωση του κοριτσιού που δεν βρίσκει το άσπρο μαντήλι του στα προικιά του, καθώς αυτό βρίσκεται στο ζωνάρι ενός νέου[34]. Το μαντήλι εδώ έχει έναν συμβολικό ρόλο, όπως συχνά στα δημοτικά τραγούδια και στα νεοελληνικά έθιμα[35], ο ερωτικός όμως υπαινιγμός είναι σαφής και αναγνωρίσιμος. Οι αντιθετικότητες αυτές των εννοιών, που διαπιστώθηκαν και παραπάνω, θα εξεταστούν λεπτομερέστερα και συνθετικότερα στη συνέχεια.

Στα τραγούδια των Πομάκων ο έρωτας παρουσιάζεται αντίθετος με το σκοτάδι και το φόβο, περιγράφεται ως ιδανική κατάσταση από την οποία απουσιάζουν τα άσχημα συναισθήματα[36] αν εκπληρωθεί, ενώ το αντίθετο συμβαίνει αν μείνει ανεκπλήρωτος. Η μέση ηλικία θεωρείται η καλύτερη για ένα κορίτσι, που δεν πρέπει να είναι ούτε πολύ μικρό, ούτε πολύ μεγάλο[37]. Ο χωρισμός συνοδεύεται πάντοτε από κλάματα και δυστυχία, καθώς οι γυναίκες περιγράφονται ως πιο εκδηλωτικές από τους άνδρες[38]. Οι άνδρες ποθούν τις γυναίκες και όταν τις συναντήσουν τη νύχτα στο ύπαιθρο γίνονται εξαιρετικά επιθετικοί· και πάλι οι ερωτικοί υπαινιγμοί γίνονται μέσα από τη γλώσσα των συμβόλων (μάγουλα-πλεξούδες-πλάτη)[39]. Κώδικα προσέγγισης αποτελεί η επίδειξη εργατικότητας και καλής θέλησης από τον άνδρα, το όργωμα και το φύτεμα της αυλής με λουλούδια, ακόμη και της αυλής που ανήκει στην οικογένεια της νύφης[40]. Συχνοί είναι οι όρκοι αιώνιας πίστης και αφοσίωσης του άνδρα προς τη γυναίκα, ιδίως αν οι γενικότερες συνθήκες του επιβάλλουν να βρίσκεται μακριά της: σε μια ενδεικτική περίπτωση ο ερωτευμένος άνδρας είναι αιχμάλωτος των Τούρκων που τον μεταχειρίζονται ως βοσκό· υπό αυτές τις συνθήκες παρακαλεί την αγαπημένη του να πάει να τον συναντήσει, για να ελευθερωθούν και

32. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 9 (ό.π.).
33. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 9 (ό.π.).
34. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 10-11 (ό.π.).
35. Πρβλ. σχετικά *Ελ. Φιλιππίδη*, «Το μαντήλι στον εθιμικό βίο της Θράκης», Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 667-673, με ενδιαφέρουσες σχετικές περιγραφές και παρατηρήσεις.
36. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 15-16 (ό.π.).
37. ΚΛ, χφ. 2412, σ. 31-32 (ό.π.).
38. ΚΛ, χφ. 2406, σ. 33 (Δ. Κακκάβου, Έρανος Ξάνθης, 1962).
39. ΚΛ, χφ. 2404, σ. 13 (ό.π.).
40. ΚΛ, χφ. 2411, σ. 111-112 (ό.π.).

να αγωνιστούν μαζί[41]. Στο τραγούδι αυτό η φύση (τα πράσινα λιβάδια) περιγράφεται ως χώρος που εξασφαλίζει ελευθερία, σε αντίθεση με την κοινωνική ζωή των δεσμεύσεων και της αιχμαλωσίας, σύμφωνα με το σχήμα:

$$\frac{\text{φύση}}{\text{φυσικός νόμος}} = \text{ελευθερία } \textit{vs} \text{ καταναγκασμός} = \frac{\text{κοινωνική ζωή}}{\text{κοινωνικός νόμος}}$$

Κάποτε ο νέος στέλνει γράμμα με το μουφτή, όπου παραγγέλνει στην αγαπημένη του να παντρευτεί, γιατί ο ίδιος δεν θα επιστρέψει. Η κοπέλα, παρά το ότι τη ζητούν πολλοί από ανώτερες κοινωνικές τάξεις (ιεροσπουδαστές), απελπίζεται και θέλει να πέσει στο ποτάμι[42]. Τέλος υπαινικτικά αναφέρονται και περιπτώσεις κατά τις οποίες μια κοπέλα σαγήνευσε τον αγαπημένο κάποιας άλλης· μια ετοιμοθάνατη κοπέλα[43] δηλώνει στη μητέρα της ότι δεν λυπάται τον κόσμο που αφήνει αλλά τα καινούργια ρούχα που είχε ράψει. Καλούν λοιπόν την Αϊσέ για να πάρει τα ρούχα και η ετοιμοθάνατη της τα δίνει, τονίζοντας ότι το μόνο που δεν της παραδίδει με ευχαρίστηση είναι ο αγαπημένος της[44]. Παρόμοιο είναι και το περιεχόμενο ενός άλλου τραγουδιού, όπου η Φατμέ χαρίζει τις χαρές της κούνιας κατά το μπαϊράμι[45], δεν χαρίζει όμως τον αγαπημένο της, ενώ προαναγγέλλει και το φυσικό της τέλος.

Στις διατυπώσεις αυτές η κοπέλα έχει ένα σημείο επαφής και ένα σημείο αντίθεσης με το κοινωνικό σύνολο, καθώς παραχωρεί τα πάντα εκτός από τον αγαπημένο της, σύμφωνα με το σχήμα:

	Παροχές	
κοπέλα	:	κάθε υλικό και κοινωνικό αγαθό
vs	:	*vs*
κοινωνικό σύνολο	:	αγαπημένος

41. ΛΦ, χφ. 1618α, σ. 66 (ό.π.).

42. ΚΛ, χφ. 1618α, σ. 66 (ό.π.).

43. Εμφανείς είναι εδώ οι ομοιότητες με τη δομή του ελληνικού τραγουδιού για τον ετοιμοθάνατο από έρωτα νέο και τις παραγγελίες που αφήνει στη μητέρα του, για το οποίο βλ. *Μ. Γ. Βαρβούνη*, «Χιακή παραλλαγή του τραγουδιού του "Ετοιμοθάνατου Νέου"», Χιακά Χρονικά 18 (1987), σ. 27-36.

44. ΚΛ, χφ. 2404, σ. 11 (ό.π.).

45. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 15 (ό.π.). Για το έθιμο μπορεί να παρατηρηθεί ότι ανήκει στον ευρύτερο κύκλο της χρήσεως αιώρας κατά διάφορες ανοιξιάτικες εορτολογικές στιγμές, που υπάρχει σε όλους σχεδόν τους βαλκανικούς λαούς· βλ. σχετικά *Sp. Marinatos*, «Αιώρα», Antichthon 2 (1968), σ. 1-14· *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, «Περί της κατά το έαρ αιώρας εις τον ελληνικόν και τους λοιπούς λαούς της χερσονήσου του Αίμου», Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας 22 (1973), σ. 113-134· *Β. Χρυσανθοπούλου-Farrington*, «Η πασχαλινή κούνια του Καστελλόριζου. Κοινωνικές θεωρήσεις και προεκτάσεις», Σύνδειπνον..., ό.π., σ. 307-329.

Η άρνηση αυτή ουσιαστικά υποδηλώνει την πρωτεραιότητα της αγάπης, που τοποθετείται πάνω από κάθε κοινωνικό ή υλικό αγαθό.

Ιδιαίτερη υποκατηγορία ερωτικών τραγουδιών αποτελούν τα γαμήλια-ερωτικά τραγούδια, αυτά που μαρτυρείται ή διαπιστώνεται η χρήση τους στα γαμήλια έθιμα των Πομάκων. Στα τραγούδια αυτά προβάλλει ο ίδιος ερωτικός κόσμος, οι ίδιες βασικές κοσμοθεωρητικές και ανθρωποθεωρητικές αρχές που διαπιστώθηκαν παραπάνω, με ιδιαίτερη όμως έμφαση σε θέματα γάμου, λόγω της ιδιαίτερης λειτουργικότητάς τους.

Η κόρη παρακαλεί τη μητέρα της να μην την αρραβωνιάσει νωρίς, ώστε να είναι ελεύθερη να γνωρίσει και άλλους νέους και να κάμει τις επιλογές της[46], τονίζοντας την καίρια σημασία της γνώμης των γονιών για το μέλλον των νέων στην πομακική κοινωνία. Αλλού η κοπέλα παραπονιέται γιατί η μητέρα της την πάντρεψε νωρίς χωρίς προίκα και υπόσχεται ότι η ίδια δεν θα ακολουθήσει παρόμοια πρακτική στα δικά της παιδιά[47]. Σε μια άλλη περίπτωση ο πατέρας της νύφης δεν δέχεται για λογαριασμό της μια πρόταση γάμου, με την αιτιολογία ότι ο γαμπρός ανήκει σε κοινωνικά χαμηλή οικογένεια (το σπίτι του είναι στην άκρη) και αυτό θα οδηγήσει την κόρη του στη δυστυχία[48]· ο νέος στεναχωριέται, αλλά δεν σκέφτεται να αμφισβητήσει τις επιλογές του πατέρα της αγαπημένης του. Τέλος, σε ένα άλλο τραγούδι, οι γονείς της κόρης που παντρεύεται παρακινούνται να κλάψουν επειδή χάνουν την κόρη τους, ενώ τους υπενθυμίζεται ότι οι ίδιοι δίνουν το κορίτσι, η απομάκρυνσή του δηλαδή από το σπίτι δεν οφείλεται σε απαγωγή[49]. Πρόκειται για το γνωστό φαινόμενο των θρηνητικών γαμήλιων τραγουδιών, όπου διεκτραγωδείται η οριστική πια απομάκρυνση του παιδιού από το πατρικό σπίτι λόγω του γάμου του[50], απομάκρυνση που κάποτε συσχετίζεται με την απομάκρυνση που οφείλεται σε θάνατο, αφού γάμος και θάνατος εκλαμβάνονται ως εναλλακτικές μορφές αποκοπής από την πατρική οικογένεια[51].

Χαρακτηριστική είναι η αναφορά κάποιων μαγικών εθίμων που συνοδεύουν τη γέννηση, στα δημοτικά τραγούδια των Πομάκων· σύμφωνα με μια πάγια αρχή της αναλογικής μαγείας[52] το ροδαλό χρώμα της κόρης

46. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 16 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1647, σ. 16 (ό.π.).

47. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 15 (ό.π.).

48. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 19 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1647, σ. 17-18 (ό.π.).

49. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 28 (ό.π.).

50. Ενδεικτικά πρβλ. *Μ. Γ. Μερακλή*, «Γαμήλιοι θρήνοι», Λαογραφικά Ζητήματα..., Αθήνα 1989, σ. 214-229 και *G. Saunier*, "Adikia", le mal et l' injustice dans les chansons populaires grecques, Paris 1979, σ. 231.

51. Βλ. *Μ. Γ. Μερακλή*, ό.π., σ. 214· του *ίδιου*, «Η σιωπή, τα γέλια και τα κλάματα. Μικρή συμβολή στη διευκρίνιση των σχέσεων της λαογραφίας με τη φιλολογία και την κοινωνιολογία», Λαογραφικά Ζητήματα..., ό.π., σ. 377 κ.ε.

52. Πρόκειται για την αρχή similia similibus, για την οποία βλ. *H. Trümphy*, «Similia similibus», Schweizerisches Archiv für Volkskunde 62 (1966), σ. 1-6.

αποδίδεται στη μαγική μετάδοση της ροδαλότητας κόκκινου κρασιού από τη μητέρα στο βρέφος, όπως και το λιγερό παράστημα αποδίδεται στη μετάδοση αυτής της ιδιότητας μέσω της επαφής του βρέφους με φυτά που είναι ψηλά και έχουν όμορφο κορμό[53]. Οι μαγικές αυτές πρακτικές έχουν αποτυπωθεί στα εξεταζόμενα εδώ τραγούδια, αν και σήμερα δεν βρίσκονται σε χρήση από τους Πομάκους, οι οποίοι όμως θυμούνται την εφαρμογή τους σε παλαιότερες χρονικές περιόδους[54].

Στην υποκατηγορία αυτή παρατηρείται μια αντίθεση ανάμεσα στο συναίσθημα και την κοινωνική πρακτική, που τελικά ανάγεται σε αντίθεση ανάμεσα στο άτομο και την οικογένεια ή το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο (έρωτας *vs* γαμήλιες στρατηγικές = νέος *vs* οικογένεια = άτομο *vs* κοινωνικό σύνολο)· σε παρόμοιες συγκρούσεις η οικογενειακή-κοινωνική θέληση φαίνεται να υπερισχύει συντριπτικά, γεγονός που μας πληροφορεί για μερικές όψεις της κοινωνικής συγκρότησης και πρακτικής, σε επίπεδο γαμήλιων στρατηγικών, στις παραδοσιακές πομακικές κοινότητες.

β. Γενικά αφηγηματικά

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τραγούδια που παρουσιάζουν μια στοιχειώδη ή περισσότερο αναπτυγμένη αφηγηματική δομή, που κάποτε συνοδεύεται από μια δομή δράσης[55], ώστε το όλο τραγούδι να μπορεί πληρέστερα να αναλυθεί ως προς τα δομικά του χαρακτηριστικά.

Σε ένα από αυτά τα τραγούδια η γυναίκα που δεν μπορεί να μείνει έγκυος, επιτρέπει στο σύζυγό της να πάρει άλλη γυναίκα, αν μέσα σε ένα χρόνο δεν τεκνοποιήσει· υπόσχεται μάλιστα να μείνει εκεί για να φροντίζει τα παιδιά αυτά[56]. Η αγάπη συγκρούεται με το παραδοσιακό χρέος της παιδοποιΐας και η λύση που προτείνεται[57] αποτελεί συμβιβασμό, στο οικογενειακό επίπεδο, ανάμεσα στο συναίσθημα και το χρέος. Τέτοιοι συμβιβασμοί φαίνεται ότι αποτελούσαν συνήθη κοινωνική πρακτική στις παρα-

53. Για τη μαγική χρήση φυτών σε παρόμοιες περιπτώσεις βλ. *Anna Papamichael*, Birth and plant symbolism. Symbolic and magical uses of plants in connection with birth in modern Greece, Athens 1975, όπου και σχετικά παραδείγματα.

54. Για την αντίληψη ότι οι ενέργειες της μητέρας, σε ορισμένες στιγμές, αποτυπώνονται στο σώμα και τα φυσικά χαρακτηριστικά του παιδιού, που γνωρίζει μεγάλη διάδοση στον ελληνικό λαό, βλ. ενδεικτικά *Γ. Α. Μέγα*, Ελληνικαί εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας, Αθήνα 1963, σ. 88-89, με σχετικό υλικό.

55. Για τους όρους και τη σημασία τους βλ. *Ερ. Καψωμένου*, Δημοτικό τραγούδι..., ό.π., σ. 141 κ.ε.

56. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 29-30 (ό.π.).

57. Ομοιότητες παρατηρούνται με τα ελληνικά έθιμα για τη δευτερεύουσα σύζυγο (σύγκρια, συγκόρμισσα κτλ.), για τα οποία βλ. *Μ. Γ. Μερακλή*, Ελληνική Λαογραφία 1. Κοινωνική Συγκρότηση, Αθήνα 1984, σ. 52, 140, με σχετικό υλικό και ερμηνευτικές παρατηρήσεις.

δοσιακές κοινωνίες.

Σε άλλο τραγούδι η μάνα προσφέρει στον Σουλμάν μεγάλο χρηματικό ποσό για να φέρει πίσω τη Φατμέ, που έχει παντρευτεί σε ξένο χωριό· η Φατμέ, υποφέροντας σωματικά, μαζεύει τα πράγματα της και φεύγει[58]. Το τραγούδι είναι οπωσδήποτε αποσπασματικό, παρουσιάζει όμως θεματολογικές σχέσεις με τα ελληνικά τραγούδια για τη νύφη που κακοτύχησε[59], όσον αφορά τα σωματικά μαρτύρια της κοπέλας, και για το νεκρό αδελφό[60], όσον αφορά την αποστολή ενός άνδρα από τη μάνα της παντρεμένης κόρης, με σκοπό να τη φέρει πίσω.

Σε κάποιο άλλο τραγούδι η Φατμέ, βαριά άρρωστη, ζητά από τον αγαπημένο της «φαγητό από αγριομηλιά Κομοτηνής» και εκείνος φεύγει για να εκπληρώσει την επιθυμία της. Επιστρέφοντας όμως συναντά την κηδεία της, όπου ενώ προσφέρει μεγάλα χρηματικά ποσά για να δει το λείψανό της δεν του το επιτρέπουν, με τη δικαιολογία ότι έχουν παραποιηθεί, από την αρρώστια και το θάνατο, τα χαρακτηριστικά του προσώπου της[61]. Η προσφορά των χρημάτων, αλλά και η δοκιμασία του ήρωα σε κάποια αποστολή[62] παραπέμπουν σε ανάλογα στοιχεία δημοτικών τραγουδιών, που χρησιμοποιούνται ευρύτατα, σε διάφορες παραλλαγές· ιδιαιτέρως το πρώτο από αυτά επαναφέρει το θέμα της αντίθεσης ανάμεσα στη θέληση του ατόμου και την καθιερωμένη κοινωνική πρακτική, η οποία αναφέρθηκε και παραπάνω.

Μια ομάδα πομακικών τραγουδιών αυτής της κατηγορίας περιέχει αναφορές σε εγκληματικές ενέργειες, που αποτελούν μάλλον νύξεις πραγματικών γεγονότων. Τα θύματα είναι γυναίκες, που δολοφονήθηκαν για ερωτικούς λόγους και εξαιτίας της στάσης τους απέναντι στους αγαπημένους τους[63], ή άνδρες, που δολοφονήθηκαν από Βουλγάρους ατάκτους[64], από ληστές των βουνών[65] ή από κλέφτες γεωργικών προϊόντων, τους οποίους αντιμετώπισαν στο χωράφι τους, που το προστάτευαν από αυτόν ακριβώς τον κίνδυνο[66]. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις χρησιμοποιούνται

58. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 18 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1647, σ. 31-32 (ό.π.).

59. Πρβλ. *Κ. Ρωμαίου*, Η ποίηση ενός λαού, Αθήνα 1968, όπου και σχετικές θεματολογικές αναλύσεις.

60. Πρβλ. *Δ. Β. Οικονομίδη*, «Η παραλογή "Του νεκρού αδελφού"», Αθηνά 79 (1983-84), σ. 81-136.

61. ΛΦ, χφ. 1618α, σ. 63-64 (ό.π.).

62. Για το θεματολογικό στοιχείο της δοκιμασίας στο λαϊκό αφηγηματικό λόγο βλ. τις σχετικές εκτενείς παραλλαγές διαφόρων παραμυθών, με τους ήρωες να περνούν από διάφορες δοκιμασίες πριν την κατάκτηση της τελική ευτυχίας ή της ολοκληρωτικής νίκης.

63. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 16 (ό.π.).

64. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 15 (ό.π.).

65. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 15-16 (ό.π.).

66. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 19 (ό.π.).

στίχοι για το θανάσιμο τραυματισμό, που θυμίζουν αντίστοιχους στερεότυπους στίχους ελληνικών τραγουδιών που περιγράφουν παρόμοια γεγονότα[67]:

κατ' ευθείαν την Μίνκα χτύπησαν
μέσα στην καρδιά, χρυσή μου
και ανάμεσα στα μαύρα μάτια, καλή μου.
[ΚΛ, χφ. 2405, σ. 16 (*ό.π.*)]

η πρώτη ντουφεκιά που ρίξανε
το άλογό του χτύπησε,
η δεύτερη ντουφεκιά που ρίξανε
τρύπησε τον Χασάν.
[ΚΛ, χφ. 2408, σ. 19 (*ό.π.*)]

Και πάλι το ελεύθερο ή ευσυνείδητο άτομο έρχεται σε σύγκρουση με το κοινωνικό περιβάλλον και τους όρους του, σύγκρουση που καταλήγει στη δολοφονία του (άτομο *vs* κοινωνία = θάνατος *vs* ζωή). Ο κοινωνικός περίγυρος τιμωρεί με θάνατο τις παραβάσεις των κανόνων του. Από την άλλη πλευρά ο σκληρός κόσμος της ληστείας περιγράφεται με φόβο, καθώς επιφέρει καταστροφή του ατόμου, οικονομική ή φυσική.

Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά του πουλιού που τραγουδώντας φέρνει το άσχημο μήνυμα, που απαντά σε προοίμια και ελληνικών δημοτικών τραγουδιών[68], ενώ ο περιβάλλον χώρος, με τα τοπωνύμιά του, αλλά και ο συγκεκριμένος χρόνος (π.χ. «τρεις μέρες από το μπαϊράμι») περιγράφονται με λεπτομέρεια, προσδιορίζοντας τη σχέση πραγματικής αφετηρίας και μυθικής επεξεργασίας σε κάθε τραγούδι[69]. Σε μία μάλιστα περίπτωση τα υπάρχοντα του νεκρού, συμπεριλαμβανόμενης της γυναίκας του, μοιράζονται με κλήρο στους κλέφτες και εκείνος που κερδίζει τη γυναίκα κατεβαίνει στο σπίτι της, για να τη γνωρίσει και να τη διεκδικήσει, αφού θεωρεί ότι του ανήκει[70].

Σε ένα άλλο πομακικό τραγούδι αυτής της κατηγορίας παρατηρούνται απηχήσεις από ελληνικά ακριτικά τραγούδια· γυναίκες διαμαρτύρονται επειδή ένα παλληκάρι οδηγείται, με εξευτελιστικό τρόπο, δεμένο μέσα από

67. Βλ. σχετικά *Μ. Γ. Βαρβούνη*, «Λογότυπα τραυματισμού και θανάτου του ήρωα στα κλέφτικα δημοτικά τραγούδια», Παρνασσός 34 (1992), σ. 81-92.

68. Πρβλ. *Μ. Γ. Βαρβούνη*, «Τα πουλιά στα προοίμια των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών», Τετράμηνα 50 (1993), σ. 3673-3688, με πολλά σχετικά παραδείγματα.

69. Το θέμα, όσον αφορά στα ελληνικά δημοτικά τραγούδια, έχει ερευνηθεί με λεπτομέρεια· βλ. ενδεικτικά *Gr. Gizelis*, «Historical into song. The use of cultural perceptual style», Folklore 83 (1972), σ. 302-320· *R. van Boeschoten*, «Myth and History in Greek Folk Songs Related to the War of Independense», Journal of the Hellenic Diaspora 8: 3-4 (1986), σ. 125-141.

70. ΚΛ, χφ. 2405, σ. 15-16 (ό.π.).

το χωριό, ώστε να βλέπουν τα κορίτσια. Ο νέος άνδρας όμως λέει ότι δεν ενδιαφέρεται για τον εξευτελισμό, επειδή δεν τον κατηγορούν για κλοπή, αλλά για αγάπη[71]. Πέρα από τις ομοιότητες με τη σκηνή των ελληνικών ακριτικών τραγουδιών κατά την οποία ο ήρωας παρακαλεί να μην τον περάσουν δεμένο από το χωριό του, οι δεσμοφύλακές του το κάνουν και ο ήρωας, οργισμένος, ελευθερώνεται και δραπετεύει[72], στο συγκεκριμένο τραγούδι προβάλλει πάλι η αντίθεση ανάμεσα στα ελεύθερα συναισθήματα του ατόμου και τον κοινωνικό καταναγκασμό, που παρατηρήθηκε και σε άλλα τραγούδια πρηγουμένως.

Τέλος σε μία ομάδα τραγουδιών αυτής της κατηγορίας ο ετοιμοθάνατος νέος, θύμα δολοφονίας[73], έρωτα[74] ή ατυχήματος[75], αφού αναφέρει την αιτία του επικείμενου θανάτου και την απελπιστική κατάστασή του, δίνει οδηγίες για τον τρόπο ταφής του και την κατασκευή του τάφου του, όπου απηχούνται πομακικά ταφικά-νεκρικά έθιμα αλλά και αντιστοιχίες με παρόμοιες περιγραφές από ελληνικά κλέφτικα τραγούδια, όπου ο ήρωας περιγράφει τον τάφο που θέλει να του φτιάξουν[76]. Θέλει να πεθάνει στο βουνό, κοντά στα πεύκα, να ταφεί εκεί και στα πόδια του να φυτευτεί κληματαριά, στο στήθος του να τοποθετηθεί σημαία και πάνω από το κεφάλι του να χτιστεί μια βρύση με κρύο νερό, ώστε οι περαστικοί να τρώνε σταφύλι και να πίνουν νερό. Στις αναφορές αυτές περιέχονται και οι αντιλήψεις για τη σχέση του θανάτου με το νερό[77], που είναι κοινές στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους.

Γενικά στα αφηγηματικά πομακικά τραγούδια εντάσσονται διάφορα αφηγηματικά κείμενα, όπου προβάλλουν, σε γενικές γραμμές, οι αξίες της παραδοσιακής κοινωνίας των Πομάκων και αποκρυσταλλώνεται η θέση της απέναντι σε προβλήματα της καθημερινής ζωής (έρωτας, θάνατος κτλ.), ώστε να μας διαφωτίζουν για το πολιτισμικό σύστημα των δημιουργών και φορέων τους.

71. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 14 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1647, σ. 11-12 (ό.π.).

72. Χαρακτηριστική περίπτωση η σχετική περιγραφή στο ακριτικό τραγούδι του Πορφύρη, για το οποίο βλ. *Δ. Β. Οικονομίδη*, «Ο Πορφύρης», Φίλιον Δώρημα εις τον Τάσον Αθ. Γριτσόπουλον, Πελοποννησιακά 16 (1985-86), σ. 118 κ.ε. και *Ιω. Προμπονά*, «(Προ)ομηρικά θεματικά και γλωσσικά στοιχεία στο νεοελληνικό τραγούδι "Πορφύρης"», Παρουσία 5 (1987), σ. 315-354, όπου και η προγενέστερη σχετική βιβλιογραφία.

73. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 20-21 (ό.π.).

74. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 12-14 (ό.π.)· ΚΛ, χφ. 2408, σ. 16-17 (ό.π.).

75. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 13-14 (ό.π.).

76. Βλ. σχετικά *Κ. Ρωμαίου*, «Η κλεφτουριά στο δημοτικό τραγούδι», Επίσημοι Λόγοι του Πανεπιστημίου Αθηνών 21 (1976-77), σ. 175-193, με πλήθος τέτοιων περιγραφών και τη θεματολογική τους ανάλυση.

77. Πρβλ. ενδεικτικά *Γ. Δημητροκάλλη*, «Θρησκειολογικές και λαογραφικές παρατηρήσεις στην πολεοδομική διάρθρωση θρακικών οικισμών», Πρακτικά Γ΄ Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 199-231.

γ. Παραλογές

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν παραλλαγές γνωστών ήδη δημοτικών τραγουδιών, όπως αυτού για το Γεφύρι της Άρτας· στις πομακικές παραλλαγές που έχει μελετήσει ο Κ. Μητσάκης[78] μπορεί να προστεθεί τώρα ακόμα μία[79], η οποία δεν διαφοροποιεί κανένα από τα συμπεράσματα της παλαιότερης αυτής μελέτης, καθώς μοιάζει πολύ με τις γνωστές ελληνικές παραλλαγές του τραγουδιού.

Εδώ τοποθετείται ακόμη ένα τραγούδι που αναφέρεται σε ένα κορίτσι που φυλάει, σε συνθήκες γενικής ξηρασίας, μια μικρή ποσότητα νερού· ένας διαβάτης ζητά νερό και μέχρι να του δώσει την αρπάζει, την ανεβάζει στο άλογο και την πηγαίνει στη μητέρα του[80]. Η θεματολογία του τραγουδιού προσεγγίζει στα γνωστά τραγούδια της αρπαγής[81], αν και σαφώς, στη μορφή που σώζεται, δεν μπορεί να ενταχθεί στα ακριτικά δημοτικά τραγούδια.

Οι ίδιοι οι Πομάκοι πιστεύουν και υποστηρίζουν ότι παλαιότερα υπήρχαν πολύ μεγαλύτερα αφηγηματικά τραγούδια με παρόμοια ή συγγενική θεματολογία, τα οποία σήμερα έχουν ξεχαστεί επειδή, όπως ισχυρίζονται, δεν τα έλεγαν οι γέροντες που τα γνώριζαν. Η άποψη αυτή, πέρα από την αλήθεια της, υποδεικνύει την ύπαρξη και άλλων μεγάλων τραγουδιών, τα οποία σήμερα δεν είναι προσιτά από την επιτόπια έρευνα για ποικίλους λόγους.

δ. Στρατιωτικά

Υπό τον τίτλο αυτόν μπορούν να ταξινομηθούν πομακικά τραγούδια που αναφέρονται γενικά στη στρατιωτική ζωή και στον πόλεμο, σύμφωνα με τις ταξινομήσεις της λεγόμενης λαογραφίας του στρατού[82], η οποία, τον τελευταίο καιρό, αποτελεί όλο και περισσότερο αντικείμενο επιστημονικής έρευνας. Στα συγκεκριμένα τραγούδια που εξετάζονται εδώ, ο πολεμιστής-στρατιώτης περιγράφει στην αγαπημένη του μια μάχη με όλες της τις ανατριχιαστικές λεπτομέρειες[83], καταλήγοντας με ένα στίχο, που σε ελληνική

78. *Κ. Μητσάκη*, «Πομακικές διασκευές....», ό.π., σ. 466 κ.ε.

79. ΚΛ, χφ. 2404, σ. 13-14 (ό.π.).

80. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 16 (ό.π.)· ΛΦ, χφ. 1618α, σ. 65 (ό.π.).

81. Για τις πομακικές παραλλαγές τους βλ. *Κ. Μητσάκη*, «Ακριτικά τραγούδια...», ό.π., σ. 189 κ.ε., με παραδείγματα και βιβλιογραφία.

82. Πρβλ. *Δ. Λουκάτου*, «Η στρατιωτική λαογραφία», Νέα Εστία 27: 315 (1940), σ. 163-167· η σχετική, περιγραφική κυρίως, λαογραφική βιβλιογραφία είναι αρκετά πλούσια, καθώς το αντικείμενο αυτό κινεί όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των Ελλήνων λαογράφων και λαογραφούντων.

83. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 23-24 (ό.π.).

μετάφραση, θυμίζει ανάλογα δομικά σχήματα ιστορικών και κλέφτικων ελληνικών δημοτικών τραγουδιών:

Κλαίνε οι μάνες για παιδιά κι οι νύφες για τους άνδρες.

Σε άλλη περίπτωση γίνεται επίκληση στο σύννεφο και την ομίχλη, ώστε να σκεπάσουν το στρατό και να μην δουν οι γυναίκες (μάνες-νύφες-ελεύθερες κοπέλες) την επικείμενη μάχη με τα φονικά της αποτελέσματα[84]. Αλλού ο στρατεύσιμος εκφράζει το παράπονό του γιατί στρατεύεται και δεσμεύεται στην πιο όμορφη εποχή του χρόνου, την άνοιξη που ομορφαίνει η φύση και θα μπορούσε να αγαπήσει κοπέλες[85]. Εδώ το τραγούδι δομείται πάνω στη γνωστή αντίθεση για την καθοριστική πράξη ή εξέλιξη που γίνεται στην πιο ακατάλληλη στιγμή, γνωστή κυρίως από τα μοιρολόγια για όσους πέθαναν νέοι[86]. Τέλος σε άλλο τραγούδι ο νεοσύλλεκτος περιγράφει στη μητέρα του τις δυσκολίες της στρατιωτικής ζωής, τα προβλήματα και τις κακουχίες που αυτή συνεπάγεται[87].

Και πάλι, στα τραγούδια των Πομάκων αυτής της κατηγορίας, εμφανίζεται κυρίαρχη η αντιθετική σχέση ανάμεσα στο άτομο (νεοσύλλεκτο) και το κοινωνικό σύνολο, που εδώ αντιπροσωπεύεται από το στρατό, τον πόλεμο και την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία των νέων ανδρών. Η αντίθεση αυτή αντιστοιχεί, στο συγκεκριμένο επίπεδο, με τη γενική αντίθεση φύση *vs* κουλτούρα, η οποία επισημάνθηκε παραπάνω και θα εξεταστεί λεπτομερέστερα στη συνέχεια, σύμφωνα με το σχήμα:

$$\frac{\text{φύση}}{\text{άτομο}} \quad vs \quad \frac{\text{κουλτούρα}}{\text{κοινωνικό σύνολο = στρατός, θητεία}}$$

ε. Εορτολογικά

Το μόνο τραγούδι αυτής της κατηγορίας που βρέθηκε ανήκει στα εορτολογικά τραγούδια από τη λειτουργική σκοπιά, ενώ θεματολογικά είναι ερωτικό. Σύμφωνα με τα δεδομένα της επιτόπιας έρευνας τραγουδιέται κατά την εορτή της Πρώτης Μαρτίου (Marta), που εορτάζεται, κατά το παλαιό χριστιανικό ημερολόγιο, τη 14η του ίδιου μήνα. Τότε συγκεντρώνονται τα αγόρια και τα κορίτσια του χωριού σε ένα σπίτι, κάνουν κούνιες, διασκεδάζουν και τραγουδούν το τραγούδι αυτό (οι πληροφορίες προέρχονται από το χωριό Άσκυρα της Ξάνθης).

84. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 23 (ό.π.).
85. ΛΦ, χφ. 1647, σ. 22 (ό.π.).
86. *Ερ. Καψωμένου*, Δημοτικό τραγούδι..., ό.π., σ. 220.
87. ΚΛ, χφ. 2408, σ. 17-18 (ό.π.).

Πρόκειται για ένα διάλογο ανάμεσα στο νέο και τη μητέρα του· ο νέος νιώθει την άνοιξη και πιστεύει πως θα αρρωστήσει ή θα πάει στο στρατό. Η μητέρα του όμως τον καθησυχάζει, λέγοντάς του πως θα τον αρραβωνιάσει με την κόρη του κουρέα, ο οποίος θα της δόσει και μεγάλη προίκα[88]. Ο φόβος για τη στράτευση είναι απολύτως ενδεικτικός των σχέσεων ένταξης των Πομάκων στον εθνικό κορμό και τις δομές του, ουσιαστικά δηλαδή για την ύπαρξη —ή μάλλον την ανυπαρξία— τέτοιων σχέσεων, που προσδιορίζουν το σύνολο της ζωής και της τύχης τους, αλλά και την ιδεολογία, τη νοοτροπία και τις συμπεριφορές τους.

Ο εσωτερικός κόσμος (οικογένεια → κοινότητα) εμφανίζεται σε αντίθεση με τον εξωτερικό κόσμο (ελληνικό κράτος → στρατός-στράτευση), αφού κάθε υπόνοια μεταπήδησης από τον ένα στον άλλον προκαλεί άγχος, αγωνία και κατάθλιψη, ένα είδος προκαταβολικού πολιτισμικού σοκ. Υπό τις γενικές αυτές προϋποθέσεις, που εύγλωττα εκφράζονται στο συγκεκριμένο δημοτικό τραγούδι, οι Πομάκοι, εγκλωβισμένοι σε προπαγανδιζόμενες από τους βαλκάνιους διεκδικητές της εθνικής τους συνείδησης (Τούρκους και Βούλγαρους) ιδεοληψίες, οδηγούνται εκ των πραγμάτων σε μια περιθωριοποίηση, η οποία βεβαίως εκφράζεται τόσο με τον τρόπο ζωής τους, όσο και με τα προϊόντα του έντεχνου λαϊκού λόγου τους, που αποτυπώνουν τις συλλογικές νοοτροπίες τους.

ς. Νανουρίσματα

Η κατηγορία αυτή αντιπροσωπεύεται επίσης από ένα τραγούδι, ανάμεσα στα εδώ εξεταζόμενα. Στο τραγούδι αυτό περιγράφεται η γέννηση ενός παιδιού και η τοποθέτησή του σε μια κούνια από τη μητέρα του, ενώ καταλήγει με τη ρυθμική επωδό *Animi Neni* (:Νάνι, νάνι)[89], γνωστή γενικά στα ελληνικά νανουρίσματα[90].

Η όλη σκηνή ξετυλίγεται στη φύση, η οποία περιγράφεται με λαμπερά χρώματα και ζωηρές εικόνες, με αναφορά συγκεκριμένων φυτών (μικρή καρυδιά - κόκκινη μηλιά)· και πάλι η φύση αποκτά πρωταγωνιστικό ρόλο, αποδεικνύοντας τη στενή σχέση των Πομάκων με αυτή, σχέση που προσδιορίζει το πολιτισμικό τους σύστημα κατά τρόπο καθοριστικό. Η στενή αυτή σχέση επιδρά και στον τρόπο αντιμετωπίσεως του περιβάλλοντος κοινωνικού και εθνικού χώρου από τους Πομάκους, οι οποίοι έρχονται σε

88. ΚΛ, χφ. 2404, σ. 11-12 (ό.π.).

89. ΚΛ, χφ. 2404, σ. 10 (ό.π.).

90. Βλ., για παράδειγμα, *Κ. Ρωμαίου*, Κοντά στις ρίζες. Έρευνα στον ψυχικό κόσμο του ελληνικού λαού, Αθήνα 1959, σ. 192-201· του *ίδιου*, «Μια ανασύνθεση παλαιού ποιητικού υλικού στην Κάρπαθο», Δωδεκανησιακόν Αρχείον 4 (1963), σ. 214-225.

επαφή με την εθνική (ελληνική) ή τη θρησκευτική (μουσουλμανική) κουλτούρα που τους περιβάλλει υπό το πρίσμα αυτό, γεγονός που προσδιορίζει τη συμπεριφορά και την εν γένει στάση τους.

Η εξέταση —ενδεικτική και προκαταρκτική— των δημοτικών τραγουδιών των Πομάκων που προηγήθηκε, μπορεί να προσφέρει υλικό για μια συνολικότερη θεώρηση χαρακτηριστικών παραμέτρων του πολιτισμικού τους συστήματος. Στα δημοτικά τους τραγούδια συμπυκνώνονται και σχηματοποιούνται οι βασικές γραμμές και τάσεις, που προσδιορίζουν και κανονίζουν την πολιτισμική τους ιδιοπροσωπεία και το βαθμό ένταξής τους στην εθνική (δηλ. του ελληνικού κράτους) κοινωνία. Από την άλλη πλευρά οι Πομάκοι έχουν συγκροτήσει μια εντελώς κλειστή κοινωνία, σχεδόν απομονωμένη γεωγραφικά και κοινωνικά, γεγονός που καθιστά την προσέγγισή τους δύσκολη για τον ερευνητή και που οπωσδήποτε επιδρά στο όλο πολιτισμικό τους σύστημα.

Στα δημοτικά τραγούδια που εξετάστηκαν παραπάνω διαπιστώθηκαν δύο βασικές τάσεις: από τη μια πλευρά εμφανίζεται κυρίαρχη η διάσταση φύσης-κουλτούρας, σύμφωνα με την αρχετυπική αντίθεση:

$$\text{άτομο/κοινωνία} = \text{φύση/κουλτούρα}^{91}$$

Το άτομο αντιτίθεται στην κοινωνία, η οποία όμως εδώ έχει δύο μορφές, αυτήν της τοπικής κοινωνίας όπου και το ίδιο ανήκει και την άλλη, της εθνικής κοινωνίας, της κρατικής υπόστασης (ελληνικό κράτος), όπου οι Πομάκοι ανήκουν διοικητικά. Μια τρίτη τέλος μορφή ένταξης αφορά τις σχέσεις με τη θρησκευτική κοινωνία· η πρόσληψη της μουσουλμανικής θρησκείας σε σχετικά πρόσφατο χρόνο[92] δεν έχει δημιουργήσει πλήρη αφομοίωση, που να οδηγήσει στην ανάπτυξη των ίδιων πολιτισμικών αγαθών σε όλα τα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Ελλάδας (τουρκογενείς, Αθίγγανοι, Πομάκοι κτλ.). Η πολιτική όμως προπαγάνδα, αλλά και η καθημερινή διοικητική πρακτική ωθούν προς την κατεύθυνση της αφομοίωσης· αντίδραση στις πιέσεις αυτές αποτελεί η περιθωριοποίηση και ο απομονωτισμός των Πομάκων, με αποτέλεσμα τα παραπάνω στρώματα να είναι ορατά και το σχήμα της αντίθεσης να εξελίσσεται ως εξής:

άτομο *vs*	τοπική κοινότητα	= φύση *vs*	τοπική κουλτούρα
	εθνική κοινότητα		εθνική κουλτούρα
	θρησκευτική κοινότητα		θρησκευτική κουλτούρα

91. *Ερ. Καψωμένου*, Δημοτικό τραγούδι..., ό.π., σ. 271.
92. *Κ. Μητσάκη*, «Πομακικές διασκευές...», ό.π., σ. 461-464.

Η τριπλή αυτή αντίθεση είναι διαπιστώσημη στην ανάλυση διαφόρων κατηγοριών τραγουδιών, που προηγήθηκε. Πρόκειται για μια σειρά επάλληλων συγκρούσεων, που με βάση την ατομική εμπειρία και το φυσικό περιβάλλον σχηματοποιούνται και εκδηλώνονται. Οι συγκρούσεις αυτές αποτελούν μέτρο και μοχλό για τη διερεύνηση των απομονωτικών και των εσωστρεφών τάσεων, που συνήθως παρατηρούνται από τον ερευνητή στις κοινότητες των Πομάκων, τάσεις που προσδιορίζουν εν γένει το πολιτισμικό τους σύστημα, τόσο στις γενικές γραμμές όσο και στις λεπτομέρειές του.

Από την άλλη πλευρά παρατηρήθηκαν επίσης και τάσεις νεωτερισμού, ή πάντως σαφούς διαφοροποίησης από το παραδοσιακό ηθικό σύστημα, οι οποίες διαπιστώθηκαν κατά την εξέταση των παραπάνω τραγουδιών. Οι τάσεις αυτές σχετίζονται με το περισσότερο ανοιχτό —έναντι των Πομάκων της Ροδόπης— οικονομικό και συνακολούθως κοινωνικό σύστημα των Πομάκων της Ξάνθης, σχετιζόμενο άμεσα με την προτεραιότητα της καλλιέργειας του καπνού, όπως και προηγουμένως αναφέρθηκε. Πάντως οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν αναιρούν το βασικό χαρακτήρα των διαπιστώσεων που προηγήθηκαν, απλώς παρουσιάζουν μια νεότερη εξελικτική φάση των ίδιων αξιών.

Ξαναγυρίζοντας τώρα στη βασική αρχετυπική αντίθεση, φύση *vs* κουλτούρα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτή, σύμφωνα με τη σχετική έρευνα, απηχεί ένα παλαιότερο πρότυπο, που αντιστοιχεί στην ιδεολογία των βυζαντινών ακριτικών τραγουδιών, με ατομική δράση και βίωση των αξιών, επιθετική στάση και βούληση ατομικής επιβολής[93]· το πρότυπο αυτό εξελίχθηκε, στα μεταγενέστερα ελληνικά τραγούδια, παρέχοντας μορφές συλλογικότερης δράσης, μέσα από μια ευρύτερη κοινωνικοποίηση του ατόμου, που τείνει να γεφυρώσει την αρχική αντίθεση, φύση *vs* κουλτούρα, με τις συνέπειές της. Η διατήρηση των παλαιοτέρων αυτών εννοιολογικών σχημάτων στα δημοτικά τραγούδια των Πομάκων της Ξάνθης, που εξετάστηκαν εδώ, πιθανότατα οφείλεται στις τάσεις απομονωτισμού τους, οι οποίες εξετάστηκαν παραπάνω, και οι οποίες οδηγούν σε έναν πραγματικό φαύλο κύκλο δράσης και αντίδρασης, με συνέπεια τον ιδεολογικό και πολιτισμικό εγκλωβισμό τους σε σχήματα, τα οποία υπαγορεύονται από πολιτικές επιλογές όσων ζητούν να προσεταιριστούν και να αφομοιώσουν[94] τους φορείς των τραγουδιών αυτών.

93. *Ερ. Καψωμένου*, Δημοτικό τραγούδι..., ό.π., σ. 287.

94. Για τις τάσεις αυτές της βουλγαρικής και της τουρκικής πολιτικής βλ. *Π. Χιδίρογλου*, ό.π., passim, με σχετική βιβλιογραφία.

Summary

A CONTRIBUTION TO FOLK SONGS RESEARCH ON POMACS IN GREEK THRACE

In this reading we examine certain categories of folk songs in the Pomacs who reside in Greek Thrace. This material emanated from older records (mostly in the decade of 60's), and it had been affirmed —regarding its functional aspect— by a contemporary (1993-1994) field work. The under examination folk songs are distinguished in erotic (love songs), which comprise the largest in quantity category, narrative songs, martial songs, etc. Semeiological analyses are made and eventually through these, the formulation of certain deductions are attempted to show the cultural system of the Pomacs in the area and the introversion of their cultural structure and the social organization; this introversion is expressed even in the folk songs, which the partly contrasted structure stem from the fundamental opposition, i.e. nature *vs* culture, a figure well known in greek folk songs, as this has been supported in recent research.

ΣΤΕΛΛΑΣ ΚΑΛΟΓΕΡΕΑ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΟΥΜΕΛΙΑ
ΟΝΟΜΑ - ΙΣΤΟΡΙΑ - ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Το πραγματικό όνομα

Με το όνομα αυτό χαρακτηρίζεται η αυτόνομη πολιτεία που δημιουργήθηκε τον προηγούμενο αιώνα στη Θράκη μεταξύ Αίμου και Ροδόπης. Συνήθως αναφέρεται σαν Ανατολική Ρωμυλία αλλά το πραγματικό της όνομα είναι Ρουμελία και προέρχεται από το τουρκικό Roum-i-ili ή το γαλλικό Roumelie που σημαίνει χώρα των Ρούμ, ήτοι των Ελλήνων.

Γεωγραφικά η Ανατολική Ρουμελία αποτελεί το τμήμα εκείνο της Θράκης που βρέχεται από τον Εύξεινο Πόντο και εκτείνεται από το ακρωτήριο της Θυνιάδος μέχρι και πέραν της Μεσημβρίας. Στην περιοχή της Ανατολικής Ρουμελίας είχε αναπτυχθεί μια πλειάδα πόλεων, οι οποίες έσφυζαν από ακραιφνή Ελληνισμό.

Τέτοιες πόλεις ήταν η Αγαθούπολη, η Απολλωνία (σημερινή Σωζόπολη), ο Πύργος (Μπουργάς), η Αγχίαλος (Πομόριε) και η Μεσημβρία (Νεσεμπέρ).

Η δημιουργία της Ανατολικής Ρουμελίας

Το 1877 η Ρωσία κήρυξε έναν ακόμη πόλεμο εναντίον της ασπαίρουσας Τουρκίας, την οποίαν κρατούσαν ζωντανή οι Δυτικοευρωπαίοι για να εμποδίσουν τη Ρωσία να βγει στη Μεσόγειο. Στο μεγάλο πόλεμο του 1877-1878 νικήθηκαν κατά κράτος οι Τούρκοι και υπόγραψαν την ειρήνη του Αγίου Στεφάνου (κοντά στην Κωνσταντινούπολη). Με τη συνθήκη αυτή δημιουργούνταν μια τεράστια Βουλγαρία. Τα ελληνικά δίκαια στραγγαλίστηκαν. Η Ευρώπη αναστατώθηκε. Το γεγονός αυτό οδήγησε εσπευσμένα τους διπλωμάτες στο Συνέδριο της Ευρώπης (Ιούνιο 1878), όπου αποκαταστάθηκαν τα πράγματα στην προτέρα τους κατάσταση. Το συνέδριο αυτό αποφάσισε τότε να αποτελέσει το βόρειο τμήμα της Θράκης, μεταξύ Αίμου και Δούναβη, αυτόνομη επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Τα τρία σύνοικα έθνη (Έλληνες, Τούρκοι, Βούλγαροι) θα μετείχαν με ίσα δικαιώματα στη διοίκηση της επαρχίας.

Μεταξύ των τριών εθνοτήτων, των Ελλήνων, των Τούρκων και των Βουλγάρων, το πνευματικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό επίπεδο των Ελλήνων παρουσίαζε πολύ μεγαλύτερη ανάπτυξη από το επίπεδο των Βουλγάρων και των Τούρκων. Από τα πρακτικά των συνεδριάσεων φαίνεται καθαρά ότι πράγματι το πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο των Ελλήνων κατοίκων βρισκόταν σε πολύ μεγαλύτερο ύψος από των Τούρκων και των Βουλγάρων, έτσι ώστε ο αντιπρόσωπος της Αυστροουγγαρίας Καλλάϋ να πει: *Οι Έλληνες εδώ προόδευσαν πολύ περισσότερο από τους Τούρκους και τους Βουλγάρους. Τα σχολεία τους είναι πολύ περισσότερα από τα σχολεία των δύο άλλων εθνοτήτων. Δεν επιθυμώ να εξετάσω τας αιτίας. Αλλά είναι αναντίρρητον ότι οι Έλληνες αποτελούν στοιχείον πολιτισμένον και εκπολιτιστικόν, εις χείρας του οποίου ευρίσκεται και η εμπορία του τόπου.*

Γενικά είναι γνωστόν ότι οι Έλληνες υπερείχαν πνευματικά και πολιτιστικά των Βουλγάρων. Οι Βούλγαροι έστελναν τα παιδιά τους σε ελληνικά σχολεία και πήγαιναν σε ελληνικές εκκλησίες. Οι Έλληνες τους ονόμαζαν υποτιμητικά Μπουλγκάρ.

Το 1828 η Ρωσία είχε επιτεθεί πάλι εναντίον της Τουρκίας, τη νίκησε και έφτασε μέχρι την Αδριανούπολη, όπου υπογράφηκε και η ομώνυμη συνθήκη (1829). Με την υπογραφή αυτής της συνθήκης ο ρωσικός στρατός αποχώρησε από τη Θράκη, μετά από 9μηνη κατοχή της. Οι Έλληνες κάτοικοι όμως της Ανατολικής Ρουμελίας εγκατέλειψαν και αυτοί το πάτριον έδαφος ακολουθούντες τα αποχωρούντα ρωσικά στρατεύματα, επειδή είχαν εκτεθεί από την υποδοχή που έκαναν στα ρωσικά στρατεύματα. Κατέφυγαν τότε στη Βεσσαραβία, στην Οδησσό και άλλες πόλεις των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Έτσι ο ελληνικός πληθυσμός της περιοχής ελαττώθηκε σημαντικά.

Γενικά η έλλειψη σχεδόν βουλγαρικού στοιχείου από όλο το βαδύπεδο του Έβρου, δηλώνεται και από τη μαρτυρία του Γερμανού στρατάρχη Φον Μόλτκε, που αναφέρεται σε περιήγησή του, το 1835, στη Θράκη.

Μόλις μετά το 1829 άρχισαν αθρόες εγκαταστάσεις Βουλγάρων στην Ανατολική Ρουμελία. Ακόμη μια ένδειξη είναι το γεγονός ότι κανένα από τα τοπωνύμια της περιοχής δεν είναι βουλγαρικό. Και πολύ άλλοι ξένοι συγγραφείς βεβαιώνουν την αριθμητική υπεροχή των Ελλήνων έναντι των Βουλγάρων. Ο Γερμανός Ντίφενμπαχ (Diefenbach) αναφέρει, ότι το 1878 στη Θράκη υπήρχαν 325.000 Μουσουλμάνοι, 845.000 Έλληνες, 314.000 Βούλγαροι και 243.000 διάφοροι. Τα ίδια σχεδόν αναφέρουν και ο Bianeoni, ο Άγγλος Stanford και ο Γερμανός Kipert.

Μετά τη 15μηνο παραμονή των Βουλγάρων στην περιοχή της Ανατολικής Ρουμελίας αναπτύχθηκαν ο εθνικισμός, η βουλιμία και το μίσος εναντίον των Ελλήνων, πράγμα που συνεχίστηκε και μετά την αποχώρηση των Ρώσων.

Οι δάσκαλοι, οι παπάδες και οι προεστοί έγιναν στόχοι των βάναυσων επιθέσεων της βουλγαρικής ιταμότητας.

Ο Ελληνισμός αντέδρασε αποφασιστικά και με τους αγώνες του έγραψε χρυσές σελίδες φιλοπατρίας. Αν και επιδίωξε με κάθε τρόπο τη συνεργασία με τις άλλες εθνότητες, οι Βούλγαροι αντιμετώπισαν με μίσος τους Έλληνες και μετέβαλαν τον ωραίον τόπον εις *απέραντον σκορπιών φωλέα.*

Η κατάσταση χειροτέρεψε ακόμη περισσότερο όταν ο σουλτάνος διόρισε ως γενικό διοικητή τον Αλέκον Βογαρίδη, ο οποίος ήταν βουλγαρικής καταγωγής και εσχημάτισε κυβέρνηση μόνον από Βουλγάρους.

Την παραμονή των Χριστουγέννων του 1879 όχλος Βουλγάρων και Βούλγαροι πολιτοφύλακες εισόρμησαν στην ελληνική εκκλησία της Φιλιππούπολης, συνέλαβαν τον νεωκόρο και τον ιερέα και εμπόδισαν την είσοδο των Ελλήνων στην εκκλησία. Διαπράχτηκαν τότε βιοπραγίες και εκβιασμοί από τους Βουλγάρους πολιτοφύλακες και τις μυστικές βουλγαρικές εταιρείες. Οι Έλληνες κατήγγειλαν στις Μεγάλες Δυνάμεις την αφόρητη κατάσταση και ο διορισθείς Άγγλος αντισυνταγματάρχης Ουΐλσον ενήργησε έρευνα και αναγνώρισε τις βουλγαρικές ιταμότητες.

Οι Βούλγαροι παρά τις συστάσεις και παρεμβάσεις συνέχιζαν το έργο της εξόντωσης του ελληνικού στοιχείου.

Το πραξικόπημα της ένωσης με τη Βουλγαρία

Στις 18 Σεπτεμβρίου του 1885 οι Βούλγαροι απέβαλαν το προσωπείο τους, συνέλαβαν το γενικό διοικητή Γαβριήλ Κρέστοβιτς, τον οδήγησαν στα σύνορα με την Τουρκία και τον απέλασαν. Στη συνέχεια κάλεσαν τον Αλέξανδρο Βάτεμπερκ και ανακήρυξαν την ένωση με τη Βουλγαρία. Η Τουρκία δεν αντέδρασε από φόβο μήπως αναμιχθεί η Ρωσία. Οι Μεγάλες Δυνάμεις θέλοντας να αποσπάσουν τη Βουλγαρία από την επιρροή της Ρωσίας αδιαφόρησαν. Η Ελλάδα επιστρατεύτηκε για να υποστηρίξει τα δίκαιά της, αλλά οι σύμμαχοι την υποχρέωσαν να αφοπλισθεί (Απρίλιος 1886).

Ανεμπόδιστοι πλέον οι Βούλγαροι διεξήγαγαν αμείλικτο πόλεμο κατά της ελληνικής ιδέας και του Ελληνισμού. Η λύσσα τους αυξήθηκε με το δυσάρεστο γι' αυτούς αποτέλεσμα του Μακεδονικού Αγώνα. Το ελληνικό στοιχείο ιδίως οι επίσκοποι, οι δάσκαλοι, οι παπάδες, τέθηκαν υπό απηνή

διωγμό. Η κατάσταση χειροτέρεψε στις 3 Ιουνίου 1906 όταν εμποδίστηκε η αποβίβαση από τη βάρκα του Έλληνα μητροπολίτη της Βάρνας Νεοφύτου.

Το ανθελληνικό κίνημα εξαπλώθηκε γρήγορα στη Φιλιππούπολη και στη συνέχεια σ' όλη τη Ρουμελία. Στις 16 Ιουλίου έγινε συλλαλητήριο. Η άγρια αυτή εκδήλωση απέβλεπε στην καταστροφή κάθε Έλληνα στην Ανατολική Ρουμελία. Όλα τα ελληνικά κτίρια ερειπώθηκαν. Η καταστροφή των σχολείων, των εκκλησιών και των σπιτιών ακόμα ήταν ολοκληρωτική. Το αποτρόπαιο αυτό έργο ήταν μελετημένο από την ίδια τη βουλγαρική κυβέρνηση. Η βαρβαρότητα των Βουλγάρων εκδηλώθηκε στον Πύργο, στη Στενήμαχο, στην Περιστερά, στα Βοδενά, στην Κούκλαινα, στη Μεσημβρία, στη Σωζόπολη, στην Αγχίαλο και γενικά σ' όλη την περιοχή της Ανατολικής Ρουμελίας.

Στις 30 Ιουλίου άτακτα στίφη επιτέθηκαν κατά των ελληνικών σχολείων και εκκλησιών. Οι Έλληνες αντιστάθηκαν και πραγματική μάχη διεξήχθηκε μεταξύ των Βουλγάρων και του ελληνικού πληθυσμού. Η μάχη είχε κλίνει υπέρ των Ελλήνων, οπόταν κατέφθασε έφιππη βουλγαρική χωροφυλακή και νικήθηκε η αντίσταση των Ελλήνων· άρχισε τότε άγριος εμπρησμός κάθε τι του ελληνικού. Φρίκη, κλαυθμοί και οδυρμοί ξέσχιζαν την περιοχή από τις φωνές των παιδιών, τις ομωγές των καιομένων και τις επικλήσεις των μητέρων.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1906 διατάχτηκε το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων και η εγκατάσταση Βούλγαρων δασκάλων σ' αυτά, καθώς και το κλείσιμο των ελληνικών εκκλησιών. Οι Έλληνες ενταφιάζονταν αδιάβαστοι και τα παιδιά πέθαιναν αβάπτιστα. Η οδύνη ήταν απερίγραπτη και ο βίος αβίωτος. Όργιο βιαιοτήτων, λεηλασιών, θανάτων, βιασμών είχε ξεσπάσει σε όλη την περιοχή. Τότε τεράστιο ρεύμα εκπατρισμού αναπτύχθηκε στην περιοχή αυτή των δύστυχων Ελλήνων.

Το 1913, με την κήρυξη του Β' Βαλκανικού πολέμου όλοι οι ιερείς και οι προύχοντες εκτοπίστηκαν στη βόρεια Βουλγαρία και επαναλήφθηκε ο διωγμός του 1906. Κατέλαβαν οι Βούλγαροι και μερικά σχολεία, που είχαν μείνει ακόμη και τις υπόλοιπες εκκλησίες και πολλοί από τους Έλληνες εκπατρίσθηκαν για να σώσουν τον εθνισμό τους.

Τον Οκτώβριο του 1918 οι Βούλγαροι βρέθηκαν στο στρατόπεδο των ηττημένων του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Η Ελλάδα έθεσε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το θέμα της Ανατολικής Ρουμελίας. Οι ηρωϊκοί κάτοικοι έστρεψαν τους οφθαλμούς τους προς την Ελλάδα για τη λύση του προβλήματος της αείποτε Ελληνικής Ανατολικής Ρουμελίας. Αρχηγός, της εν Ρουμελία στρατιωτικής αποστολής, ήταν ο στρατηγός Κ. Μαζαράκης. Δύο σκέψεις αναπτύχθηκαν.

Η μία να καταληφθεί ολόκληρη η περιοχή από τον ελληνικό στρατό

και να ενσωματωθεί στην Ελλάδα και η δεύτερη ήταν να αποκατασταθεί το βίαια καταργηθέν αυτόνομο τμήμα της Ανατολικής Ρουμελίας, να ανασυσταθεί και να αναβιώσει υπό την αιγίδα της Ελλάδας.

Τελικά κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στην τράπεζα της ειρήνης αποφασίστηκε να γίνει αμοιβαία ανταλλαγή των πληθυσμών (πρόταση της επιτροπής Neuilly). Θρήνος και σπαραγμός για τους γενναίους Έλληνες της Ανατολικής Ρουμελίας. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Βενιζέλος ζήτησε και αυτός με σπαραγμό από τους Έλληνες της Βουλγαρίας να αποδεχθούν τη θυσία της ανταλλαγής. Πάντως χαρακτηριστικό αυτής της ανταλλαγής ήταν ότι χρεώστης στην αντίστοιχη εκτίμηση βρέθηκε η Βουλγαρία, και υποχρεώθηκε να καταβάλει στην Ελλάδα 200 εκατομμύρια δραχμές, πράγμα που σημαίνει ότι το ελληνικό δυναμικό της ελληνικής κοινότητας, ήταν τριπλάσιο περίπου του βουλγαρικού δυναμικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρθηκα στα ιστορικά γεγονότα, που εξελίχτηκαν στην Ανατολική Ρουμελία και εξαιτίας των οποίων, ο ανώτερος αυτός Ελληνισμός εκδιώχτηκε βάναυσα από τις εστίες των προγόνων του. Διασκορπίστηκε, το άνθος αυτό του Ελληνισμού, στις 4 άκρες της πατρίδας του, όπου και μετέφερε τον ιδιότυπο πολιτισμό του, τα ήθη και έθιμα των πατρίδων του τα οποία και διατήρησε με ευλάβεια.

Καθώς διακόνησα, επί 35 περίπου χρόνια, σε διάφορους συλλόγους της Θράκης και ήρθα σε επαφή με πολλούς φορείς του λαϊκού πολιτισμού της Ανατολικής Ρουμελίας, έζησα από κοντά τα ήθη και έθιμά τους σ' ένα από τα μεγαλύτερα καταφύγιά τους, στο Καβακλή της Κομοτηνής, σημερινό Αίγειρο.

Επιθυμώντας να φέρω στη μνήμη τους και να αναπολήσω και γω τους απόηχους των ηθών και εθίμων των λαμπρών αυτών Ελλήνων, προσπάθησα να περιγράψω, όσο μπορούσα πιο αξιόλογα τα ήθη και έθιμα αυτά. Για τυχόν παραλείψεις ή διαφορές ζητώ εκ των προτέρων την επιείκεια του αναγνώστη.

Α'. ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1. Για το Χριστό

Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσαν τα παλληκάρια, στο σπίτι του παπά.

Χριστούγεννα-Πρωτούγεννα
πρώτη γιορτή του χρόνου

'πόψε Χριστός γεννήθηκε
κι' ο κόσμος δεν το νοιώθει.
Γεννήθηκε, βαφτίστηκε στους ουρανούς κι' απάνω
κι' απάνω κι' απ' τους ουρανούς
κι' εμάς καλά μας πέμπει.
Μας πέμπει λάδι και κερί και του κεριού θυμιάμα
και του κεριού σταλάγματα για τ' άγια Μοναστήρια.
Τα Μοναστήρια σήμαιναν κι' οι νυκλησιές διαβάζουν,
διαβάζοντας και ψέλνοντας
Χριστός ο Δέντρος ξέρει.
Ο Δέντρος νάταν ο Χριστός, τα κλώνια δυο Ευαγγέλια
και τ' αργυρά φυλλούδια του, νάταν οι Προφητάδες
προφήτευαν και έλεγαν για του Χριστού τα Πάθη.

Το τραγούδι έχει λεκτική ομορφιά, έχει συναισθηματισμό και φυσικές μεταβατικές εκφράσεις σαν τις παρακάτω.

«'πόψε Χριστός γεννήθηκε κι' ο κόσμος δεν το νοιώθει...»
«Ο Δέντρος νάταν ο Χριστός τα κλώνια τα βαγγέλια και
τ' αργυρά φυλλούδια του νάταν οι Προφητάδες».

2. Παραμονές Χριστουγέννων

Οι Ανατολικορουμελιώτες είχανε πολύ αναπτυγμένο το αίσθημα της θρησκείας. Όλη τη Σαρακοστή των Χριστουγέννων νήστευαν. Όλοι σχεδόν οι κάτοικοι, τρεις μέρες πριν τα Χριστούγεννα, «έκοβαν» το γουρούνι τους και πήγαιναν από ένα κομμάτι σ' όλους τους συγγενείς. Το κομμάτι τό 'λεγαν «μοίρα». Η δουλειά αυτή ήταν καθαρά ανδρική. Οι ηλικιωμένοι πήγαιναν στο καφενείο, «στ' αργαστήρι», για κανένα ρακί.

Την παραμονή μαγειρεύανε τα 9 φαγητά. Στρώνανε το «σουφρά» για το βράδυ και τρώγανε νωρίς, για να περμένουν την παρέα με τα τραγούδια, την «τσέτα», όπως τη λέγανε. Έπαιρνε ο παππούς ή ο πατέρας ένα υνί, έβαζαν επάνω κάρβουνα και λιβάνι και ο παππούς θύμιαζε όλη την οικογένεια, τα εικονίσματα, το τραπέζι, το σπίτι και τα ζωντανά και ύστερα έτρωγαν τα 9 φαγητά, και κόβαν το χριστόψωμο.

3. Τα κάλαντα

Η παρέα, η λεγόμενη «τσέτα» αποτελείτο από 6 άτομα και ένα βοηθό που τον λέγανε «χεϊμπετσή», ο οποίος κουβαλούσε το δισάκι για να βάνει μέσα τα δώρα που τους δίνανε, κρέατα, πίτες, κρασί, καρύδια και ό,τι άλλο είχε το σπίτι. Την επομένη μαζευόντουσαν στο καφενείο και γλεντούσαν.

Ξεκινούσαν για το σπίτι του παπά, του προέδρου και τ' άλλα σπίτια, που τους είχαν καλέσει. Ποτέ δεν πηγαίναν ακάλεστοι, εκτός εάν κανένας νέος αγαπούσε καμιά κοπέλα. Τότε η παρέα πήγαινε έξω από το σπίτι και τραγουδούσε: *'Π' αρχοντικό σαν ήρθαμε, σ' αρχοντικό θα πάμε.* Εάν ο πατέρας της κοπέλας τους καλούσε λέγοντας: *Καλώς τα παλληκάρια*, ήταν ένδειξη ότι ο γαμπρός ήταν «καλοδεχούμενος». Μαζί με τα τραγούδια ο μεγαλύτερος της παρέας έπαιρνε το λόγο κι' έλεγε: *Το δικό μας παλ'κάρ' αγαπά το κονϊτσούδι σας. Τι λες, θες να συμπεθεριάσουμε; Το παλ'κάρ' είναι 20 χρονώ, ταμάμ για παντρειά, δ'κό του σπίτι και 20 στρέμματα χουράφ'.*

Ο πατέρας ρώταγε όλη την οικογένεια και τελευταία την κοπέλα. Ο γαμπρός έδινε ένα λουλούδι στην κοπέλα και φιλούσε τα χέρια όλων. Από κείνο το βράδυ ο γαμπρός μπορούσε ελεύθερα να πηγαίνει στο σπίτι της κοπέλας.

4. Στ' αρχοντικό

Στο τραγούδι αυτό φαίνεται κάποια υπερβολή ως προς την πραγματικότητα. Εν τούτοις, κάτω από το επίστρωμα της υπερβολής, είναι ένα σημάδι της αρχοντιάς που διέκρινε τις ελληνικές οικογένειες. Πραγματικά, οι Έλληνες είχαν στα χέρια τους όλο σχεδόν το εμπόριο και την οικονομική κίνηση της περιοχής.

'Π' αρχοντικό κι' αν βγήκαμε σ' αρχοντικό θα πάμε
σ' αρχοντικό θα πάμε.
Θα πάμε στον αφέντη μας τον πολυχρονεμένο
τον πολυχρονεμένο.
Πόχει τα σπίτια τα ψηλά τσ' αυλές μαρμαρωμένες
τσ' αυλές μαρμαρωμένες.
Πόχει τις πόρτες μάλαμα, τις κλειδαριές 'π' ασήμι
τις κλειδαριές 'π' ασήμι.
Εδώ μας είπαν κι' ήρθαμε σ' αυτά τ' αρχοντοσπίτια
σ' αυτά τ' αρχοντοσπίτια.
Εδώ ξεφρίζει το φλουρί και πέφτει τ' αλογάρι
και πέφτει τ' αλογάρι.
Που ξαφρισμό, λογαριασμό, αφέντης 'ποκομήθει
αφέντης 'ποκομήθει.
Και πώς να τον εξυπνήσωμε αυτόνε τον αφέντη
αυτόνε τον αφέντη.
Φέρετε μήλα δώδεκα, νεράτζια δέκα πέντε
νεράτζια δέκα πέντε.

Και δυο καυκιά ροδόσταμο να πιη να ξαγρυπνήση
να πιη να ξαγρυπνήση.
Σαν ήπιε και ξαγρύπνησε τ' αγρήγορο τ' γυρεύει
τ' αγρηγορό τ' γύρευε, να πάη κατώ στους κάμπους
να πάη κατώ στους κάμπους.
Άνοιξε κόρη μ' τ'ς πόρτες σου να 'ρθούν τα παλληκάρια
να 'ρθούν τα παλληκάρια.
Κι' αράδιασε προσκέφαλα να κάτσ'ν' τα μαύρα μάτια
να κάτσ'ν' τα μαύρα μάτια.
Να τραγουδήσουν τον Χριστό κι' όλην την αφεντιά σου
κι' όλην την αφεντιά σου.

5. *Στο σπίτι του παπά (το πρώτο τραγούδι)*

Δέσποτά μου στον οίκο σου χρυσή καντήλα καίει
χρυσή καντήλα καίει.
Κι' αν βάλεις λάδι και κερί φέγγει τη γειτονιά σου
φέγγει τη γειτονιά σου.
Κι' αν βάλεις μοσχολίβανο φέγγει στον μαχαλά σου
φέγγει στον μαχαλά σου.
Κι' από τα παραθύρια σου, φέγγει στην οικουμένη
φέγγει στην οικουμένη.
Σήκω παππά μου κι' άλλαξε και βάλε τα ιερά σου
και βάλε τα ιερά σου.
Και πάρε τ' αργυρόμπρικο και νίψε το πρόσωπό σου
νίψε το πρόσωπό σου.
Πάρε και τ' αργυρόχτενο, χτέν'σε τη κεφαλή σου
χτέν'σε τη κεφαλή σου.
Να πας παππά στην Εκκλησιά να πάει ο κόσμος όλος
να πάει ο κόσμος όλος.
Να πάει ο ήλιος ο μισός και το φεγγάρι ακέριο
και το φεγγάρι ακέριο.
Και βάλε τσ' επιτρόπους σου τσ' καμπάνες να βαρέσουν
τσ' καμπάνες να βαρέσουν.
Για να το μάθει ο ντουνιάς πως ο Χριστός γεννιέται
πως ο Χριστός γεννιέται.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Η κεντρική ιδέα του τραγουδιού είναι ο σεβασμός προς τη θρησκεία καθώς και ο σεβασμός των Ανατολικορουμελιτών προς τους εκπροσώπους

της πίστης τους, στα τιμημένα ράσα. Το πρόσωπο του παπά είναι συμβολικό. Παπάς και εκκλησιά είναι συνταυτισμένα με τους απλούς ανθρώπους. Είναι το αποκούμπι, το καταφύγιο και το βάλσαμο.

Θέλουνε τη χαρμόσυνη είδηση να τη διαλαλήσουνε οι καμπάνες, το μεγάλο γεγονός «πως ο Χριστός γεννήθηκε». Και είναι πράγματι συγκινητική η στιγμή εκείνη, που η καμπάνα ενός μικρού χωριού διαλαλεί σ' ολόκληρο τον κόσμο το χαρμόσυνο γεγονός. Όλο το τραγούδι είναι μια φωνή των παλληκαριών γεμάτη ευλάβεια για τη θρησκεία τους. Η φυσικότητα των λέξεων, η ζωντάνια στην έκφραση και η απλότητα στη διατύπωση, επισφραγίζουν την αισθητική αξία του ποιήματος.

6. Το τραγούδι του αφέντη και της κυράς

Το τραγούδι αυτό είναι αφιερωμένο στα δύο βασικά μέλη της οικογένειας, τον πατέρα και τη μητέρα.

Αφέντη μ' κι' αφεντούτσικε μ' πέντε βολές αφέντη.
Εσένα πρέπει αφέντη μου να σε τιμά ο κόσμος
να σε τιμούν οι άρχοντες του κόσμου οι αντρειωμένοι.
Αφέντης εχαμάρωσε δε θελ' καβαλικέψει.
Χίλιοι κρατούν το μαύρο του και δυο τον καλιγώνουν.
Τα πεταλίτσια πού 'βαζαν ήταν απ' ασημάκι
και τα καρφίτσια πό 'βαλαν, σπυρί μαργαριτάρι.
Κι' άλλοι χιλοί παρακαλούν «Αφέντη μ' καβαλίκα».
Κλωτσιά 'δωσε στο μαύρο του οι άνεμοι τον παίρνουν
κι' όπου πατήσει ο μαύρος του πηγάδια και λειβάδια
πηγάδια σερτοπήγαδα νερά κανακεμένα.
Κι' όσες σκλαβές της αρχοντιάς όλες πάν' και γιουμίζουν.
Μια σκλάβα, μια μικρόσκλαβα, δεν παίρνει δεν γιομίζει.
Κι' ο άρχοντας τη ρώτησε και πως καλά της λέει:
«Γιατί σκλαβά μ', δεν παίρν'ς νερό γιατί και δε γιομίζεις;»
«Εγώ δεν ήρθα για νερό ουδέ για να γεμίσω.
Ήρθα για τον αφέντη μας να δω, και την κυρά μας
πώς άλλαξε, στολίζεται στην εκκλησιά να πάει.»
Βάζει τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι αστήθι.
Τον καθαρό τον διάργυρο τον βάζει δαχτυλίδι.
Το δαχτυλίδι βεργωτό, στη βέργα να περάσει.
«Κυρά μου, τα σεντούκια σου τ' ασημοκλειδωμένα
πόχουν το μέλι, το κερί, της μύγας το βοτάνι».
Το μέλ' το τρών' οι άρχοντες το γάλα οι αφεντάδες
το πράσινο βασιλικό μυρίζ'ν' τα κοριτσάκια

και το μελισσοβότανο βαστούν τα παλληκάρια.
Όσα καλά στη μπαρμπαριά στην πόλη κεραμίδια.
Τόσα καλά να δώσει ο Θεός στο σπιτονοικοκύρη.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Το τραγούδι του αφέντη και της κυράς είναι επικό, από εκείνα τα γνωστά του ακριτικού κύκλου. Ο ανώνυμος υμνωδός εξυμνεί σ' αυτό την αντρειοσύνη του αφέντη, σαν ένας άλλος ομηρικός αοιδός. Ένα τέτοιο άλογο με υπερφυσικές δυνάμεις μόνο ένας θα μπορούσε να καβαλικέψει «ο αφέντης». Όταν αναφέρεται στην κυρά, ο υμνωδός του τραγουδιού, μαλακώνει τον επικό χαρακτήρα του λεβέντη αφέντη. Η έκφραση, το ύφος και η διατύπωση εκλεπτύνονται για να ζωγραφίσουν τα κάλλη μιας τρυφερής ύπαρξης, της κυράς, και της αρχόντισσας. Η κυρά στο τραγούδι αυτό δεν έχει να ζηλέψει τίποτε από τα στολίδια της «Λιογέννητης», όπως περιγράφονται στο ομώνυμο ακριτικό τραγούδι.

Άγνωστες λέξεις του τραγουδιού:

1) *βολές (πέντε βολές να μ' αγαπάς)*: 5 φορές να μ' αγαπάς.
2) *χαμαρώνω*: ετοιμάζω το άλογο για να καβαλικέψω.
3) *πεταλίτσια*: είναι υποκοριστικό του πέταλα.
4) *σερτοπήγαδα*: πηγάδια που βρίσκονται το ένα κοντά στο άλλο.
5) *δαχτυλίδι βεργωτό*: δαχτυλίδι ριγωτό, χαρακωμένο. Η βέργα ήταν το δαχτυλίδι της αρχόντισσας.
6) *μελισσοβότανο*: φυτό διακοσμητικό, αρωματικό και φαρμακευτικό.
7) *της μύγας το βοτάνι*: βοτάνι φανταστικό, ποιητικό και δυσεύρετο.

7. Τραγούδι για το γιο

Κοιμάται τσελιγγόπουλο μέσα σε περιβόλι
κανένας δεν το ήξερε κανένας δεν το ξέρει.
Θαμάζεταν, λογιάζεταν και πώς να τον ξυπνήσει
με κρασί, φοβόταν μη μεθύσει.
Κόβει κλωνάρ' βασιλικό ραντίζει το λεβέντη
ξύπνησε βρε λέβεντα και μη βαριοκοιμάσε.
Κάν τι φαρσάνι διάβηκε και συ δεν τ' απεικάσες.
Μόν' διάβηκε ο Μιχάλ-Μπεης μ' εξήντα παλληκάρια
και μεταπίσω γύρισε με δώδεκα Αποστόλους.
Φέρνουν τραγούδια του Χριστού σ' όλους τους αφεντάδες.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Η αντρειοσύνη σ' αυτό το τραγούδι παίρνει τη μορφή του τσελιγγό-

πουλου. Στο τσελιγγόπουλο βλέπει ο υμνωδός την ανωτερότητα και τη λεβεντιά του παλληκαριού.

Η λέξη *φαρσάνι* έχει τη σημασία της μπόρας, της θύελας, της ταραχής, της σύγχυσης.

Η λέξη *απεικάσες*, σημαίνει «καταλαβαίνεις» και είναι παράγωγο του ρήματος «εικάζω». Οι κάτοικοι της περιοχής, με σχετική παραφθορά και δικό τους ιδίωμα τό 'λεγαν απχάζω=καταλαβαίνω.

8. Τραγούδι για την κόρη

Μαρή μικρή, μικρούτσικη μ' τι στέκεις στολισμένη;
Η μάνα μου με στόλισε και στέκω στολισμένη.
Η μάνα που σε στόλισε είχε μεγάλες άδειες
μόν' είχε στα σεντούκια της εννιά λογιών μετάξι,
με πράσινο, με κόκκινο, με άσπρο και γαλάζιο.
Θαμάζεταν, λογιάζεταν και που να την εκρύψη.
Να την εκρύψη στην Καμπιά φοβάται τους Καμπιώτες
στα σύννεφα την έριχνε να μην την εβασκάνουν
κι' αδιάρραγαν τα σύννεφα κι' η κόρη φανερώθη.
Φανήθης κόρη μ' όμορφη, κόρη μαυρομματούσα
τον ήλιο μόν' συνέρ'ψε, τον ήλιο συνερίζει.
Για έβγα ήλιε μ' για να βγω, για λάμψε για να λάμψω.
Εσύ όταν λάμψεις στο βουνό μαραίνεις βοτανάκια
κι' εγώ, όταν λάμψω στο χωριό μαραίνω παλληκάρια.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Η ομορφιά της κόρης είναι το κεντρικό στοιχείο που εξαίρεται στο παραπάνω τραγούδι. Στολισμένη η κόρη έχει ομορφιά περίσσια. Φοβάται η μάνα της μήπως κανένα κακό μάτι τη βασκάνει. Η ομορφάδα της νέας είναι εξωγήινη. Δεν μπορούν να την κρύψουν ούτε το βουνό, ούτε οι κάμποι. Η ομορφιά και η λάμψη λοιπόν της κόρης μαραίνει τα παλληκάρια στο χωριό, όπως ο ήλιος ξεραίνει τα βότανα όταν στέλνει κάτω στη γη τις πυρωμένες ακτίνες του.

Η λέξη *φανήθης* έχει τη σημασία του «φάνηκες».

Η λέξη *αδιάρραγαν* είναι παράγωγο του «διαρρηγνύω».

9. Στο μορφωμένο γιο

Γραμματικός ήταν μπελή, μπελή στην πορπατησιά του
μοσχοβολούν τα ρούχα του, κριτσούν τα γεμενιά του

βάζει τον ουρανό χαρτί τη θάλασσα μελάνι
και του κοράκου το φτερό κοντύλι για να γράφει
κοντύλεψε το χέρι του και χύνεται η μελάνη
και λέρωσε τα ρούχα του τα λινομεταξένια
κι' η μάνα του τον ρώτησε και πώς καλά τον λέει.
Βρε τι έχεις νιούτσικε μ' και βαρυναστενάζεις,
κοντύλεψε το χέρι μου και χύνω τη μελάνη
και λέρωσα τα ρούχα μου τα λιανομεταξένια.
Βρε ποια είναι άξια, γρήγορη να πλύνη του διάκου ρούχα
και η κόρη που τον αγαπά και πώς καλά τον λέει
εγώ 'μαι άξια, γρήγορη να πλύνω του διάκου ρούχα.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Το τραγούδι αυτό τραγουδιόταν για το μορφωμένο γιο του νοικοκύρη. Ο μορφωμένος γιος φαίνεται από το βάδισμά του, τα ρούχα του και τα παπούτσια του.

Σημασία των λέξεων:

1) *μπελή* ή *μπεγλή*, σημαίνει φανερό.

2) *κοντυλεύω το χέρι μου* σημαίνει από απροσεξία του χεριού μου χύνω το μελάνι.

3) *καλά του λέει* έχει τη σημασία «με καλό τρόπο του λέει».

4) *διάκος*, εδώ έχει τη σημασία του μορφωμένου ανθρώπου.

10. Τραγούδι για τη γυναίκα

Κυρά αργυρή, κυρά χρυσή, κυρά μαλαματένια.
Κυρά μου χίλιους γέννησες, με μόσχο αναθρεμμένη.
Μεσ' στ' άσπρα φαίνεσαι χρυσή, μεσ' στα γαλάζια λάμπεις
και μεσ' στα χαλκοπράσινα, σαν Παναγιά γραμμένη.

«Να πας κυρά στην εκκλησιά, να πάει όλος ο κόσμος».
Σαν κίνησε και πάγαινε στην εκκλησιά να πάει, οι στράτες
ρόϊδο γέμισαν, τα μονοπάτια μόσχο, της εκκλησιάς
τα μάρμαρα μ' αδρύ μαργαριτάρι.
«Ψάλλε παππά μ' 'πως έψαλες, σαν τον καλόν αρχόντα
και σεις, ορέ διακόπουλα, καλά βαστάτε πάσσο».

Να ζήση και ναν' η κυρούλα μας, πάντα τραγούδια νάναι
πάντα τραγούδια και χαρές και τώρα και για πάντα.
Να ζήσης χρόνους εκατό και να τους απεράσεις
να ασπρίσης σαν το πρόβατο, σαν άσπρο περιστέρι.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Στο τραγούδι αυτό, το κεντρικό πρόσωπο είναι φυσικά η γυναίκα. Η λαϊκή μούσα έχει σκοπό να εξυμνήσει τα κάλλη και την ομορφιά της. Έτσι θα δώσει μια νότα χαράς την παραμονή μάλιστα της γιορτής των Χριστουγέννων, οπότε κυρίως τραγουδιόταν.

Η κυρά του τραγουδιού είναι μια μορφή εξαίσια, που ξεπερνά τις συνηθισμένες ανθρώπινες ιδιότητες. Όλα τα χρώματα της ταιριάζουν και οι δρόμοι μυρώνονται και μοσχοβολούν. Τα έμψυχα και τα άψυχα όλα υποκύπτουν μπροστά στην «κυρά» μας. Έτσι ο υμνωδός πετυχαίνει το σκοπό του να παρουσιάσει το πρόσωπο της γυναίκας εξευγενισμένο και κάπως υπεράνθρωπο, γνώρισμα των επικών δημοτικών τραγουδιών.

11. Ακόμα ένα τραγούδι για το γιο

Κυνήγι βγάζει ο Βασιληάς κυνήγι βγάζει ο Ρήγας
όλον τον κόσμο κάλεσε κι' όλα τα παλληκάρια.
Το Νιο δεν τον εκάλεσε, το πρώτο παλληκάρι
κι' ο Νιος πάει ακάλεστος σα μήλο μαραμένο.
Μον' παίρνει το δοξάρι του και τρεις καλές σαΐτες
και σε βουνό ανέβαινε, ελάφους κυνηγούσε.
Όλη μερίτσα κυνηγά, κυνήγι δεν εβγάζει.
Κι' αυτά ντ' αργά, ντ' αργούτσικα, βασίλεμα ηλίου,
θαρρώ λιοντάρι χύθηκεν μπροστά απ' το λεβέντη
ουδέ τρανόν, ουδέ μικρόν, ουδέ πολύ μεγάλον
από τη χαίτη ως την ουρά σαράντα πέντε πήχεις.

Από τη χαίτη τ' άρπαξε στα κάπουλα το ρίχνει
στα κάπουλα, σαν τό 'ριξε στ' αφέντη να το πάει.
Τρώει δαγκώνει τα σίδερα, τα δέντρα ξεριζώνει.
Κι' ο αφέντης σαν το άκουσε κι' αυτός ανατρομάζει
Βρε τίνος είναι το θεριό, βρε τίνος είν' κι ο μαύρος;
Του Νιου είναι το θεριό, του Νιου είναι κι' ο μαύρος.

Τι θες, τι θες βρε Νιε μ' κι' εγώ τ' αγιάσματα
και του Άη Γιωργιού μια μέρα....
Σ' ευχαριστώ αφέντη μου δε θέλω γω το δώρο.
Συ νάχεις το δώρο σου και γω την αντρειοσύνη.
Να ζήσει και νάναι ο Νιος καλά, πάντα τραγούδια νάναι.
Πάντα τραγούδια και χαρές και τώρα και για πάντα.
Μανίτσα σου να σε χαρεί τη κόρη να κερδίσεις.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Σ' αυτό το τραγούδι κυριαρχούν η λεβεντιά κι' η αντρειοσύνη που αναφαίνονται με τα κυνήγια και τα ηρωϊκά κατορθώματα. Ο νέος του τραγουδιού μας παραγκωνίζεται και δεν αναγνωρίζεται. Αυτό οδηγεί το Νιο να κατορθώσει τα ακατόρθωτα. Πάει στο κυνήγι ακάλεστος, μα βγάζει το καλλίτερο και το μεγαλύτερο κυνήγι. Ένα θεριό μεγάλο. Ένα λιοντάρι μεγάλο που ανατρομάζει κι' αυτόν ακόμα το βασιλιά. Το παλληκάρι τελικά αναγνωρίζεται. Ο Νιος μένει στο ύψος του, απολαμβάνει τα νικητήρια και περιφρονεί την πολύτιμη προσφορά.

12. Ακόμη ένα άλλο τραγούδι για την κόρη

Η μάνα και τη στόλ'ψε Σαββάτο κι' όλη μέρα
την Κυριακίτσα το πρωΐ στην εκκλησιά να πάει.
Στην εκκλησιά που πήγαινε κι' απ' τον τσεσμέ να διάβη
στέκονται αρχόντοι την κοιτούν και δυο καλαφεντάδες.

Στέκει κι' ένας νιούτσικος και πέφτει στο θανάτι.
Τ' έχεις νιουτσικό μ' εσύ και βαρυναστενάζεις;
Δεν βλέπ'τε αυτήν που πέρασε ασημοσημωμένη
και δεν μας καλημέρησε η ασημένια βέργα;

Ανάλυση του τραγουδιού:

Το τραγουδάκι είναι μικρό αλλά το περιεχόμενό του, το νόημά του μεγάλο. Βασικό στοιχείο κι' εδώ είναι η ομορφιά της κόρης. Οι άρχοντες στέκονται και παρατηρούν την κόρη, που έχει στολίδια και αρετές πολλές. Ο νέος τη βλέπει πληγώνεται και πέφτει στο «θανάτι». Η ασημοσημωμένη κόρη και η ασημένια βέργα... είναι περήφανη και δεν καλημερίζει.

Λέξεις: *τσεσμές* θα πει βρύση (τουρκική λέξη).

13. Τραγούδι για το ζευγάρι (Ντα Νια)

Να πούμε και τα δύο Ντα Νια, τα δύο στεφανωμένα,
που τα στεφάνωσε ο Χριστός κι' η Παναγιά ευλογούσε.
Βάζει στεφάνια μάλαμα, λαμπάδες ασημένιες
και τα στεφανορίγματα, σπειρί μαργαριτάρι.
Κι' ο νιος στη σκάλα ανέβαινε μαζύ με την καλή του
και στα σκαλοπατήματα γυρνούσε και κοιτούσε.
Κόρη μ' δεν είσαι ροδιανή, κόρη μ' δεν είσαι ξάσπρη
δεν είσαι και μελαχροινή, 'πως ήσουν το χειμώνα.

Κ' αν θες να γίνω ροδιανή, κι' αν θες να γίνω ξάσπρη
να γίνω και μελαχροινή 'πως ήμουν το χεμώνα
σύρε μ' στο Εδριανούπολη για να με δεις 'πως ήμουν.

Ανάλυση του τραγουδιού:

Η βαθειά πίστη των Ανατολικορουμελιτών απαιτούσε πρώτα απ' όλα την ευλογία της Εκκλησίας. Ο γάμος γινόταν με μεγάλη λαμπρότητα, με χρυσά στεφάνια, με ασημένιες λαμπάδες και με μαργαριταρένια στεφανορίγματα. Διανθίζεται ακόμα το τραγούδι με την αγάπη και το ενδιαφέρον του γαμπρού για την καινούργια του σύντροφο.

14. Η τελευταία ευχή της παρέας (τσέτας)

Μετά τα τραγούδια ο αρχηγός της παρέας (τσέτας) έλεγε την παρακάτω ευχή:

Όπως ο Χριστός ευλόγησε το άλας, το ψωμί, τ' ασήμ', τ' αλογάρι έτσι και μεις να ευλογήσωμε τ' άλας, το ψωμί, τ' αλογάρι, πέστε παιδιά μ' τρεις φορές Αμήν: Αμήν, Αμήν, Αμήν. Μ' αυτή την ευχή τελείωναν όλα σχεδόν τα τραγούδια της τσέτας.

Β'. ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΟΥΜΕΛΙΑΣ

Όπως αναφέρω στο πρώτο κεφάλαιο οι κάτοικοι της Ανατολικής Ρουμελίας αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη γη τους και να σκορπιστούν σ' όλη την επικράτεια.

Αυτό το καλύτερο κομμάτι του Ελληνισμού σκορπίστηκε σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ένα μέρος κούρνιασε στον Αίγειρο, δέκα χιλιόμετρα από την Κομοτηνή, που ονομάστηκε τότε Καβακλή. Εκεί έζησαν οι άξιοι εκείνοι Έλληνες κάτω από δύσκολες συνθήκες. Εργάστηκαν σκληρά και πρόκοψαν. Παρ' όλες τις δυσκολίες διατήρησαν τις παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα των πατρίδων τους με πίστη και αγάπη προς την παράδοση.

1. Η γιορτή του Αγίου Τρύφωνα (πρώτη του Φλεβάρη)

Ήταν συνήθεια που γιόρταζαν οι Καβακλιώτες με την ευκαιρία και τις απόκριες. Τον θεωρούσαν και σαν κλαδευτή των αμπελιών. Την ημέρα αυτή επισκέπτονταν τ' αμπέλια τους, κουβαλώντας μαζί τους τα φαγητά τους, ούζα, κρασιά για καλή κρασοκατάνυξη. Μπένοντας στα αμπέλια φώναζαν: *Πούσαι, πούσαι, Τρύφωνα;* και η άλλη παρέα από το κοντινό αμπέλι φώναζε: *Δώμαι, δώμαι, Τρύφωνα. Πίσω από τα μαύρα και τ' άσπρα*

σταφύλια. Ακολουθούσαν αγώνες πάλης και γερό ξεφάντωμα. Έκαναν ανταλλαγή των φαγητών τους και έπειτα γινόταν το γλέντι.

2. Η γιορτή των Αγίων Θεοδώρων

Τη γιορτή αυτή που γιορτάζεται το πρώτο Σάββατο της Μεγάλης Σαρακοστής, συνήθως μέσα στο Φλεβάρη, τη γιόρταζαν με μεγάλη επισημότητα. Όλοι οι νέοι του χωριού βρίσκονταν σε μεγάλη κίνηση. Επικρατούσε το έθιμο, πράγμα που συνηθίζεται και σήμερα, της «εξώπορτας».

Ο νέος ο οποίος ενδιαφερόταν για μια κοπέλα έπαιρνε τους φίλους και πήγαιναν τη νύχτα και έκλεβαν την εξώπορτα του σπιτιού της και τη μετέφερε σπίτι του. Αυτό σήμαινε ότι ζητούσε την κοπέλα για γυναίκα του. Ο πατέρας έβλεπε πως έλειπε η πόρτα και μάθαινε ποιος νέος ενδιαφερόταν. Αν ενδιαφερόταν κι' άλλος για την κοπέλα και εύρισκε την πόρτα να λείπει, αναποδογύριζε το κάρο, που βρισκόταν στην αυλή, φροντίζοντας να βλέπει το κάρο προς το σπίτι του νέου.

Το πρωί της γιορτής των Αγίων Θεοδώρων, μετά τη θεία λειτουργία ακολουθούσε το έθιμο της «γαϊδαροδρομίας», που ήταν πολύ διασκεδαστικό και ο κότινος του νικητή ήτανε ένα μαντήλι.

Το πρωί της Καθαράς Δευτέρας όλες οι νοικοκυρές ετοίμαζαν τη βολόσταχτη και έπλεναν με σχολαστικότητα όλα τα κουζινικά σκεύη, για να μη μείνει πάνω σ' αυτά τίποτα το αρτίσιμο. Η πίστη τους τους έσπρωχνε στο να κρατήσουν ολοκάθαρη τη νηστεία τους όλη τη διάρκεια του 40ήμερου.

Την Καθαρά Δευτέρα οι Καβακλιώτες αναβίωναν και αναβιώνουν ακόμη ένα σωρό γραφικά έθιμα των πατρίδων τους. Άναβαν φωτιές και πηδούσαν πάνω τους για να φύγουν οι ψύλλοι. Κάνανε πετροπόλεμο οι νέοι του ενός μαχαλά με τους νέους του άλλου μαχαλά.

Ένα άλλο έθιμο ήταν το «καλύβωμα». Ο νέος που αγαπούσε την κοπέλα έριχνε μια πιστολιά στα παράθυρα της Σκορδόπιστης και φώναζε: *Τη καλύβωσα!*

Δυστυχώς μέσα στα έθιμά τους ήταν να κρεμούν τα αδέσποτα και επικίνδυνα σκυλιά.

3. Το έθιμο του θρακιώτικου γάμου

Η γιορτή του γάμου που θα γινόταν την Κυριακή άρχιζε από την Πέμπτη. Ο γαμπρός έστελνε στη νύφη τα δώρα με τη μεγαλύτερη αδελφή του ή άλλη συγγένισσα. Την Παρασκευή γίνονταν «τα προικοκαλέσματα» Οι πόρτες του σπιτιού ήτανε ανοιχτές και τα κορίτσια στόλιζαν την προίκα και σεντόνιαζαν τα παπλώματα.

Η ευχή που ακουγόταν σχεδόν πάντοτε σ' αυτό το χαρμόσυνο γεγονός ήταν:

Ήρθε η ώρα η καλή και η ευλογημένη,
να είν' οι πόρτες ανοιχτές κι' η προίκα απλωμένη.

Άμα βράδυαζε ξεκινούσαν τα παλληκάρια με τη μουσική, παίρνανε τον κουμπάρο και πήγαιναν στο καφενείο να πάρουνε το μπαρμπέρη για να ξουραφίσ'νε το γαμπρό. Ο μπαρμπέρης ξουράφιζε το γαμπρό και τα παλληκάρια γύρω-γύρω τραγουδούσαν το τραγούδι του γαμπρού:

Μπαρμπέρη μ' τα ξουράφια σου τράβατα στο καΐσι,
για να ξουρίσης το γαμπρό να μη πλησιάσ' η νύφη.

Μπαρμπέρη μ' τα ξουράφια σου να τα μαλαματώσεις,
να ξουραφίσης το γαμπρό, να μη τον αιματώσεις.

Μια φορά 'ναι η λευτεριά μια φορά είν' τα νιάτα,
και μια φορά η λεβεντιά, του γάμου τα γιορτάνια.

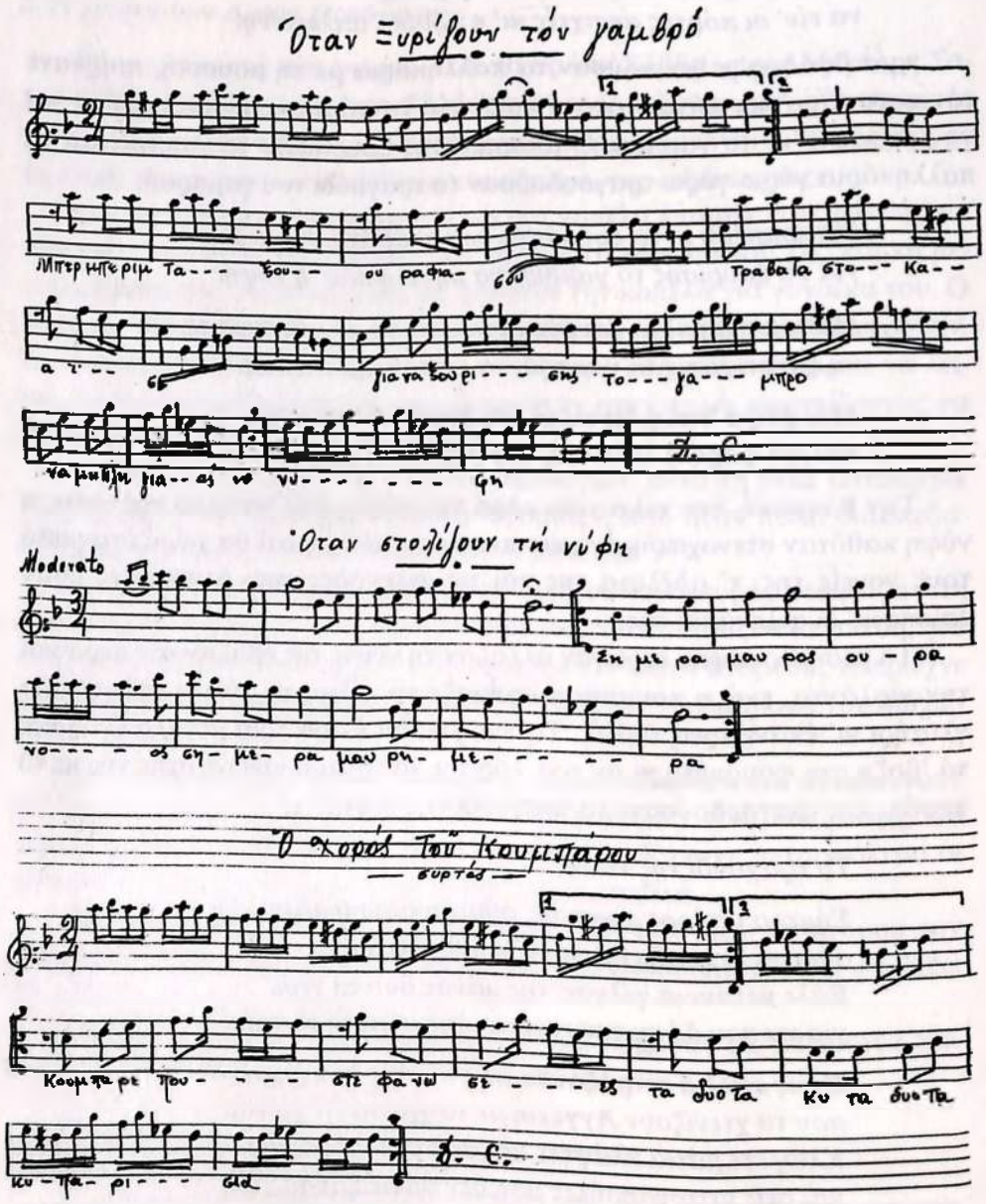
Την Κυριακή, την τελευταία μέρα της νύφης στο πατρικό της σπίτι, η νύφη καθόταν στενοχωρημένη και παραπονεμένη, γιατί θα χωριζόταν από τους γονείς της, τ' αδέλφια της και τις φιλενάδες της. Λυπημένες ήσαν επίσης κι' οι φιλενάδες της.

Το μεσημέρι αφού έτρωγαν άλλαζαν τη νύφη, της έβαζαν τον αέρα και την κιρλάντα, ενώ η κουμπάρα ετοίμαζε τα τέλια, τα τύλιγε στο μεγάλο γλυτήρι κι' έκανε τρεις θηλιές. Τις έκοφτε και έκανε τρία μεγάλα ζγαρδιά, τά 'βαζε στη φουρκέτα κι αν είχε κορίτσι, αυτό τα σκάλωνε στης νύφης το κεφάλι και τραγουδούσανε το τραγούδι της νύφης.

Το τραγούδι της νύφης

Σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαύρη μέρα
σήμερα ξεχωρίζεται μάνα και θυγατέρα.
Βάλε μετάνοια φίλησε, της μάνας σου το χέρι,
για να σου δώση την ευχή να ζης μ' αυτό το ταίρι.
Έχεις μαλλιά τετράξανθα στις πλάτες σου ριχμένα
που τα χτενίζουν Άγγελοι με τα χρυσά τα χτένια.
Κλάψετε μάτια κλάψετε και σεις οχτροί χαρήτε
και σεις γειτονοπούλες μου δεν θα με ξαναδείτε.
Και 'γω στα ξένα θα διαβώ στα ξένα θε να πάγω
να κάνω ξένες αδερφές και ξένες παραμάνες.

Όταν καθόταν στο τραπέζι του γάμου ο κουμπάρος, ο σύντεκνος όπως τον έλεγαν, σήκωνε τη νύφη να χορέψει.

Νότες από τα τραγούδια του γάμου.

Η νύφη έσερνε το συρτό και τα κορίτσια τραγουδούσαν:

Το τραγούδι του κουμπάρου

Κουμπάρε που στεφάνωνες τα δύο τα κυπαρίσσια να σε
αξιώση ο Θεός να πας και στα βαφτίσια.
Γαμπρός είναι γαρύφαλλο κι' η νύφη καριοφύλι φίδι θα γινώ
δικέφαλο να σας φιλώ τα χείλη.
Άσπρην είναι κάλην είναι, άσπρην ην η φορεσιά σου,
άσπρα λουλούδια φύτρωσαν εις την πορπατησιά σου.
Άσπρο σταφύλι, ροζακί και κόκκινο κεράσι,
τ' αντρόγυνο που έγινε να ζήσει να γεράσει.
Κρατεί ο Μάης τη δροσιά κρατεί κι' ο νιος την κόρη
στα γόνατα την κάθισε και την ψιλορωτάει.
Κόρη μ' γιατί είσαι κόκκινη, κόρη μ' γιατί δεν κρένεις;

Τα ήθη και έθιμα της Ανατολικής Ρωμυλίας είναι πάρα πολλά. Η αναγκαστική τους συμβίωση με Τούρκους και με Βουλγάρους τους ανάγκασε να δημιουργήσουν ένα γλωσσικό ιδίωμα ανάμικτο με την ελληνική γλώσσα τους και τη γλώσσα των κατακτητών τους. Διατήρησαν όμως οι εκλεκτοί αυτοί Έλληνες τη θρησκεία τους, τα ήθη και έθιμά τους και την ελληνική τους συνείδηση.

Για να αντιληφθούν οι αναγνώστες μου το είδος του γλωσσικού ιδιώματος θα καταγράψω παρακάτω μερικές από τις λέξεις που χρησιμοποιούσαν και τη σημασία τους.

αβγατίζου = ενώνω, αβλαντίζου = κρυφοκοιτάζω, αγλί = αλλοίμονο, αγρουνίζω = γνωρίζω, αζάτι = προσταγή, αϊά = κοίταξε, ακαντί = ξεκίνημα, αλιγκιόρς = αλλοίθωρος, αουπού = αλεπού, βάϊσα = έγειρα, βίβγα = σωληνάκι, γάουα = γάλα, γκανταλίζου = γαργαλώ, δάχτυουα = δάχτυλα, διόλιφου = δίφραγκο, εΐνκα = έγινα, έρουμ = έρχομαι, ζιάρα = στάχτη, θάρσα = νόμισα, ικιά = εκεί, ιουάδα = αγελάδα, καρσί = απέναντι, κατάντα = παραμονή, ούδια = λουλούδια, ουκνιά = τεμπελιά (από το οκνός), παγάλια = σιγά, παπικείδε = από κει, σιακάς = αστείο, σιντίρ = καναπές, φάνκα = φάνηκα, χα = και, χειώνα = χελώνα και πολλές άλλες λέξεις.

4. Έθιμα από διηγήσεις γερόντων

Πριν 35 περίπου χρόνια, παλαιότεροι γέροντες και γερόντισσες μου διηγήθηκαν στον Αίγειρο (Καβακλή) τρία από τα παλαιότερα έθιμα των Καβακλιωτών.

α) ΤΑ ΚΟΛΙΝΤΑ

Την παραμονή της Γέννησης του Χριστού, στις 23 Δεκεμβρίου τα

μεσάνυχτα, είχανε το έθιμο, οι νέοι και τα παιδιά κυρίως, να γιορτάζουν τα «Κόλιντα». Στις 12 ακριβώς υπήρχε μια μεγάλη έξαρση για τη γέννηση του Σωτήρος, που είχε προαναγγείλλει το φωτεινό αστέρι, πάνω από τη φάτνη της Βηθλεέμ. Έσπαζαν φράκτες, πόρτες και φώναζαν: *Μπάμπου Κόλιντα, Μπάμπου Κόλιντα*, αναζητώντας τη γνωστή μαμή που θα ξεγεννούσε το Θεάνθρωπο. Ακόμη και σήμερα εφαρμόζεται σε μερικά μέρη το έθιμο της «Μπάμπου Κόλιντα».

β) ΤΑ ΙΗΣΟΥΡΒΑ Ή ΣΟΥΡΒΑ

Όταν παρουσιάστηκε ο Άγγελος Κυρίου στην Παναγία της ήλασε ότι θα γεννήση υιόν και να ονομάσει αυτόν Ιησούν. Υπήρχε ο κίνδυνος όμως οι άρχοντες να εκμεταλλευθούν το γεγονός και πιθανώς να δώσουν άλλο όνομα στο παιδί. Ο κόσμος τότε βγήκε στους δρόμους και φώναζε, και χτύπαγε τις πόρτες των υποψηφίων φωνάζοντας *Ισούρβα, Ιούρβα-Σούρβα*· όπως είναι γνωστό η συλλαβή «ρβα» στην εβραϊκή γλώσσα σημαίνει βάπτιση και επομένως η λέξη σήμαινε «Ιησούς να βαπτιστεί». Το έθιμο αυτό διατηρείται ακόμα και σήμερα σε μερικά μέρη διαμονής Καβακλιωτών.

γ) Η ΤΡΙΣΤΙΑΛΚΑ

Η «Τριστιάλκα» είναι ένα παλιό έθιμο, που γιορτάζονταν παλιά από τους κατοίκους της Ανατολικής Ρουμελίας και που έχει σχεδόν ξεχαστεί από τους νέους σήμερα. Με το έθιμο αυτό θέλανε να διώξουνε όλα τα κακά δαιμόνια του Σατανά, που κυκλοφορούσαν κατά τη διάρκεια του 12ήμερου από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα. Πίστευαν ότι στο διάστημα του 12ήμερου τα νερά ήτανε αβάπτιστα όπως έλεγαν και επιδίωκαν να διώξουν τα δαιμόνια με τον τρόπο αυτόν.

Η «Τριστιάλκα» σημαίνει θρύψαλα και τη γιόρταζαν κυρίως τα Σούρβα.

Κόβανε ένα μικρό κλαρί, καθάριζαν τη φλούδα του, σχίζανε όλα τα κλωνάρια του με το μαχαίρι και το ξεραίνανε στη φωτιά. Έτσι όταν το χτυπούσανε κάπου έβγαζε τριγμούς και βοή. Στόλιζαν το ξερό πια κλαδί με διάφορες χρωματιστές κορδέλες και το ονομάζανε «τριστιάλκα».

Γενική ήταν η απαίτηση των παιδιών από τους γονείς να τους φτιάξουν μια τριστιάλκα, την ημέρα της Πρωτοχρονιάς, που γιόρταζαν τα Σούρβα. Βγαίναν στους δρόμους, στα καφενεία, μπαίναν στα σπίτια και χτυπούσαν στην πλάτη τους μεγάλους με σκοπό να διώξουνε από πάνω τους τα δαιμόνια, λέγοντας: τρεις φορές:

Τριστιάλκα
και τώρα και του χρόνου
και πάλι του Αη-Βασίλη.

Οι μεγάλοι καταβάλανε στους μικρούς τις δραχμούλες τους και συζητούσαν ποια ήταν η καλύτερη τριστιάλκα.

5. Παραδοσιακός γάμος[1].

Ο γάμος στο Καβακλή άρχιζε από την Κυριακή το πρωί, οπόταν οι συγγενείς του γαμπρού πήγαιναν στο σπίτι της νύφης και γίνονταν συζητήσεις μεταξύ συγγενών του γαμπρού και της νύφης, παρόντος και του κουμπάρου. Μετά το αίσιο τέλος της συζήτησης τό 'ριχναν στο φαγοπότι, στη διάρκεια του οποίου αντηχούσαν κυρίως οι ευχές: *Άϊντι, μι ώρα καλή, το μουαμπέτ.*

Συνήθως σ' ένα γάμο ακουλουθούσαν την παρακάτω διαδικασία.

Δευτέρα: Πρωί τη Δευτέρα ο γαμπρός πήγαινε στα σπίτια των συγγενών και φίλων μ' ένα μπουκάλι ρακί και μια σακούλα καραμέλες και τους καλούσε στο γάμο. Από κείνη τη στιγμή φωνάζονταν «αρτλίκιδες» και οι αρτλίκιδες αναλάβαιναν τα τρεχάματα και τις δουλειές του γάμου.

Το ίδιο πράγμα γινόταν και στο σπίτι της νύφης, η οποία κερνούσε με καραμέλες και ρακί τις φιλενάδες της που ονομάζονταν «μπρατίμ'σις». Οι μπρατίμ'σις αναλάβαιναν το σιδέρωμα της προίκας κι' άλλες δουλειές του γάμου.

Τρίτη: Την Τρίτη το πρωί η πεθερά ετοίμαζε μπουκάλες με κρασί, που τις ονόμαζαν «μπούκλες» έψηνε τις «κούρες» και όλα τα μπρατίμια παίρνανε από μια στολισμένη μπούκλα και πήγαιναν γύρω το χωριό και καλούσαν συγγενείς και φίλους. Το έθιμο αυτό, εξελίχτηκε με τα χρόνια στα σημερινά προσκλητήρια γάμου. Το κάλεσμα αυτό συνεχιζόταν μέχρι την Πέμπτη το βράδυ.

Πέμπτη: Την Πέμπτη το βράδυ στο σπίτι του γαμπρού ανάπιαναν το προζύμι. Τρεις πρωτοστέφανες κοσκίνιζαν το αλεύρι και οι τραγουδίστριες τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι:

Τρέχουν οι βρύσες, τρέχουν τα νιαρά
τρέχουν κι οι αρχόντοι να δουν τη νύφη
πώς τη στολίζουν πώς τη σκεπίζουν.

Παρασκευή: Την Παρασκευή ζύμωναν το ψωμί για όλο το γάμο, κι' έφτιαχναν την «κέσκα», ή «φλάμπουρο». Η κέσκα ήτανε ένα κοντάρι με χρωματιστές φούντες, μαντήλες και λουλούδια, κυρίως βασιλικό. Όταν τέλειωναν την «κέσκα» τό 'ριχναν στο χορό και στο γλέντι και τοποθετούσαν την «κέσκα» στο ψηλότερο σημείο του σπιτιού.

Σάββατο: Το Σάββατο το απόγευμα μεταφερόταν η προίκα και τα

1. *Δημητρίου Κογκίδη*, Τα ήθη και έθιμα της Ανατολικής Ρωμυλίας..., Κουφάλια 1993.

δώρα που θά 'κανε η νύφη στους μπράτιμους του γαμπρού. Τη νύχτα του Σαββάτου ο γαμπρός με δυό μπράτιμους πήγαινε στο σπίτι της πεθεράς η οποία χάριζε στο γαμπρό το γαμπριάτικο πουκάμισο, ενώ εκείνος πλήρωνε το αγάρλ'κ' ρίχνοντας λεφτά στον κόρφο της πεθεράς για να ξεπληρώσει το γάλα που βύζαξε η νύφη.

Κυριακή: Την Κυριακή το πρωί, οι μπράτιμοι φέρνουν τον κουρέα να ξυρίσει το γαμπρό υπό τους ήχους της γκάϊντας. Η μάνα από καιρό μάζευε το αρμενοβότανο για το πέρασμα του γαμπρού πάνω από τα μετάρια του αργαλειού· για να περάσει ο γαμπρός «τ' άρμενα».

Το απόγευμα της Κυριακής άρχιζε η διαδικασία της στέψης. Ξεκινούσανε για το σπίτι της νύφης. Μπροστά ο οργανοπαίχτης και ο μπράτιμος με την κέσκα, πήγαιναν κι' έπαιρναν τους κουμπάρους από το σπίτι τους. Μόλις φτάναν τα συμπεθεριά η νύφη έβγαινε στο κατώφλι στολισμένη. Κρατούσε στο ένα χέρι ένα μήλο που είχε μπηγμένα κέρματα και στ' άλλο χέρι έναν καθρέφτη. Πετούσε το μήλο με τα κέρματα, πράγμα που σήμαινε ότι απαλλάσσεται από κάθε κακό του παρελθόντος. Η στέψη γινόταν στην εκκλησία. Όταν τέλειωνε οι δύο μπράτιμοι έτρεχαν στο σπίτι του γαμπρού να αναγγείλλουν τη στέψη και να πάρουν το «πιαλτίκ'». Όταν η πομπή έφτανε στο σπίτι του γαμπρού, στην αυλή περίμενε ένας μπράτιμος με ένα τσεκούρι στο χέρι κι' ένα κούτσουρο μπροστά του. Εκεί γίνονταν τα ταξίματα. Σε κάθε τάξιμο από τους κουμπάρους και τα συμπεθεριά ο μπράτιμος χτυπούσε και μια τσεκουριά στο ξύλο για επισφράγηση του τάματος.

Πριν μπει η νύφη στο σπιτικό, που θα περνούσε όλη τη ζωή της, η πεθερά έφερνε στην πόρτα ένα πιατάκι με γλυκό. Η νύφη βουτούσε το δάχτυλό της στο γλυκό και έκανε ένα σταυρό στο πάνω μέρος της πόρτας. Είχε τη σημασία τα λόγια της νύφης και της πεθεράς νά 'χουν τη γλύκα του γλυκού.

Πριν πάνε στο δωμάτιό τους, έβαζαν τους νιόπαντρους να πατήσουν σ' ένα σίδερο, που το λέγανε «άλτσο». Αφού τέλειωναν όλες οι διαδικασίες, κάθονταν οι καλεσμένοι στα τραπέζια, χωριστά οι άντρες από τις γυναίκες. Ακολουθούσε το δόσιμο των δώρων από τη νύφη στους γονείς του γαμπρού και ξεκινούσε ο χορός.

Η πεθερά έπαιρνε τη νύφη και την ξεναγούσε στο καινούργιο της σπιτικό και της έλεγε τις συνήθειες που είχανε σ' αυτό. Πριν πάει για ύπνο η νύφη πήγαινε εκεί που κομόταν τα πεθερικά, τους σκέπαζε, τους καλημύχτιζε και ύστερα πήγαινε για ύπνο.

Δευτέρα: Πρωί-πρωί σηκωνόταν η νύφη, έριχνε με το κανάτι νερό στον πεθερό και την πεθερά και τους έκανε δώρο ένα πισκίρι για να σκουπίζονται. Τα πεθερικά την ώρα που τους φιλούσε τα χέρια η νύφη, της έδιναν

την ευχή: *όσα στιμόνια και υφάδια έχ' αυτό το πισκίρ' τόσα χρόνια να ζήσης και τόσις καουσίνις να πιράστι.* Εν τω μεταξύ φτάναν οι μπράτιμοι με τα όργανα. Προσφέρανε τη σλάτικα (γλυκό ρακί), που σερβιριζόταν με μεζέ γλυκά και καραμέλες και κομμάτια από ζάχαρη.

Οι μπράτιμοι έφτιαχναν τότε τη μηλιά (ένα κλωνάρι από κέδρο με διάφορες κορδέλες). Σ' αυτή τη μηλιά όποιος ερχόταν να πιει σλάτικα άφηνε και χρήματα λέγοντας και την παρακάτω ευχή: *Από μένα λίγα κι' από το Θιο πολλά.*

Άλλο ένα έθιμο συνηθιζόταν τη Δευτέρα το πρωί. Έπαιρναν τα μπρατίμια, οι συγγενείς και φίλοι δηλαδή, ένα γαϊδουράκι και του φορούσαν δυο παντελόνια στα μπροστινά και στα πισινά πόδια του. Το στόλιζαν, το σαμάρωναν και πήγαιναν στα τρία σπίτια, της νύφης, του γαμπρού και του κουμπάρου, κράταγαν τις μηλιές και παίρναν ευχές, μα και χρήματα.

Με το βασίλεμα του ήλιου, τη Δευτέρα το βράδυ, τα μπρατίμια χαλάγανε την κέσκα ενώ τραγουδούσαν όλοι μαζί τα τραγούδια του γάμου. Όταν έπεφτε το σούρουπο γυρνούσαν στα σπίτια τους. Ένα *κέες κέες ιή χου χου* τελείωνε. Ένας καινούργιος γάμος θα ακολουθούσε.

6. *Σοφές παροιμίες του Καβακλή*

Πολλές παροιμίες χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι του Καβακλή. Παρακάτω καταγράφω τις σπουδαιότερες:

1. Όσα πετούν δεν τρώουντι.
2. Αντά βροντά πολύ, δε βρέχει.
3. Δεν είν' τίποτα τ' αμπέλ'. Μπήξει βέργα πιεί κρασί.
4. Μή θαμάζησε, να τιμάζισει.
5. Του γαϊδούρ' του σαμάρ δεν του βαρών'.
6. Άμα έφκιαναν ούλις οι μέλιτσις μέλ', ίνα του τρών' μι τ' χλιάρα οι κατσιβέλ'.
7. Η λύκους παστρμά δε φκιάν'.
8. Του τφέκ' κι η υναίκα δεν δανείζουντι.
9. Του κυνηγού το πιάτου, δέκα φορές χισμένου κι μια φορά είν' μάτου.
10. Ισύ αντά πίηνες, ιγώ ιρνούσα.
11. Δέκα φουρές να μιτράς κι μια φορά να κοφτς.
12. Κάψι μι Ιάνν' άλειψμι μύξα να ιάν.
13. Σ' ντινιάς του βιο, σ' υτινά πουμνίσκ'.
14. Του πουντίκ' τρύπα δεν του χωρεί, κουαλείκι του καμπάκ'.
15. Άμα δε φτάνς να ξυστείς μοναχόϊς να μι βάλτς να οι ξύσ' άους θα οι γδάρ'.

16. Η χορτασμένους του νησκό δεν τουν δουκιέτι.
17. Χαλνά τ' δίπχα κι φκιάν δράχτ'.
18. Πιάσι τουν ξυπόλτου κι πάρτουν τα κουντούρια.
19. Σπίτ' χωρίς πουριά, κόους χώρς' βρακί.
20. Άμα είχα κόμα τρία βόδια ι να φκιάσου δύο ζιβγάρια.
21. Άμα φκιαις τον κόου μάιρα τι φαΐ δα σι μαειρέψ'.
22. Σκότουνι τριλλοί κι πλείρουνι τζιρμέδες.
23. Σκλι που λυχτά να μην του φουβάσι.
24. Του γαϊδούρ' να του πινεύ'ς αλλά στ' άλογο ν' ανέβς.

7. Καβακλιώτικα ονόματα

Ανάλογη διαμόρφωση με τις λέξεις που χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι της Ανατολικής Ρωμυλίας, υπέστησαν και τα ονόματα των κατοίκων της. Θα παραθέσω παρακάτω μερικά από τα ονόματα προσώπων.

1) Βασίλης=Βέλκους
2) Γιάννης=Γκάννης
3) Δημήτρης=Μούτας
4) Λαμπρινή=Μπίνη
5) Γιώργης=Γκίτσος
6) Νίκη=Νέϊκη
7) Νίκος=Νέντιους
8) Παναγιώτης=Νιόκας
9) Κώστας=Γκουντής
10) Νίκος=Κόλιους
11) Ευδοξία=Ντότση
12) Θεοδώρα=Ντόντου
13) Αντώνης=Ντούγκας
14) Ευγενία=Ιβένκα
15) Ιωάννα=Ιβάνου

8. Το τραγούδι του Λαζάρου

Κάθε χρόνο το Σάββατο του Λαζάρου γινόταν μια ωραία γιορτή. Όλα τα κοριτσάκια πιασμένα χέρι-χέρι τραγουδούσαν το τραγούδι του Λαζάρου.

Ήρθε ο Λάζαρος, ήρθαν τα βάγια, που τρων τα ψάρια.
Ήρθε και η Πασχαλιά με τα κόκκινα αυγά.

Κρατώντας καλαθάκια, στολισμένα με λουλούδια γύριζαν τη γειτονιά τραγουδούσαν και γέμιζαν τα καλαθάκια με αυγά.

Ολόκληρη διαδικασία γινόταν για το βάψιμο των αυγών, που γινόταν κατά παραδοσιακό τρόπο. Χρησιμοποιούσαν τσόφλια κρεμμυδιών ή χρώματα, που έφτιαχναν οι ίδιες οι νοικοκυρές από ξηρούς καρπούς και αγριοβότανα.

Βασικό καθήκον είχαν όμως να πάνε στα νεκροταφεία και να αποθέσουν λίγα λουλούδια και ένα αυγό πάνω στον τάφο, αφήνοντας τη σκέψη τους να συντροφέψει για λίγο τις ψυχές των αγαπημένων τους και την ψυχή τους να περάσει από τα πελάγη της ανάμνησης.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΟΥΛΙΜΑΡΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΜΑΛΓΑΡΩΝ ΚΑΙ ΚΕΣΣΑΝΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα ερευνητική εργασία αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης ερευνητικής μελέτης, η οποία έχει ως σκοπό τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για την παραδοσιακή κοινωνία, όπως αυτή αντανακλάται μέσα από την καταγραφή και ανάλυση του χορευτικού φαινομένου στις περιοχές Μαλγάρων και Κεσσάνης της Ανατολικής Θράκης στα πλαίσια του ελληνικού πληθυσμού.

Απαραίτητο στοιχείο για την επιστημονική αξιοπιστία της έρευνας αποτελεί ο καθορισμός των ορίων μέσα στα οποία διεξάγεται. Έτσι πρώτο μέλημά μας είναι ο καθορισμός του τόπου, της χρονικής περιόδου και του πληθυσμού της μελέτης.

Η εργασία αφορά το νότιο τμήμα της Ανατολικής Θράκης και πιο συγκεκριμένα τις περιοχές γύρω από την πόλη των Μαλγάρων και της Κεσσάνης (βλ. χάρτη).

Στις περιοχές των Μαλγάρων και της Κεσσάνης πριν το 1922 κατοικούσαν διάφορες εθνότητες. Η παρούσα μελέτη αφορά τον ελληνικό πληθυσμό, ο οποίος αποτελούσε την πλειοψηφία του πληθυσμού των προαναφερομένων περιοχών. Διάφορες πηγές αποδεικνύουν ότι μέχρι και το 1922 το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού ήταν ελληνικό. Χαρακτηριστικές άλλωστε είναι οι μαρτυρίες των κ. Edward Stanford[1] και Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου[2]. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή ο πληθυσμός αυτός

1. «... *toute la Thrace et toute la Macedoine sont au point vue ethnologique virtuellement grecque ... En descendant plus au sud nous trouvons l'element grec avec un certain melange d'autres, de ja mentionnes, mais toujours predominant en nombre, en richesse, en developpement intellectuel, sur toute l'etendue de la Thrace et de la Macedoine ...*». Μετάφραση: «...όλη η Θράκη και όλη η Μακεδονία είναι από εθνολογικής άποψης ουσιαστικά ελληνική... Κατεβαίνοντας πιο νότια βρίσκουμε το ελληνικό στοιχείο αναμεμειγμένο μ' άλλα στοιχεία, που ήδη αναφέραμε, αλλά πάντα κυρίαρχο σε αριθμό, σε πλούτο, σε πνευματική ανάπτυξη, σ' όλη την έκταση της Θράκης και της Μακεδονίας...». *Edward Stanford*, Carte ethnologique de la Turquie d'Europe et de la Grece, editeur: E. Dentu librairie, Paris 1877, p. 22.

2. Στατιστικός πίνακας της πληθυσμιακής σύνθεσης στις υποδιοικήσεις των Μαλγάρων και Κεσσάνης, έκδ. Οθωμανική διοίκηση 1901· *Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου*, «Η Ανα-

ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΙΣ
ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ
ΚΕΣΣΑΝΗ
ΜΑΛΓΑΡΑ
ΚΟΜΟΤΗΝΗ
ΑΓΑΤΗ
ΑΙΝΟΣ
ΜΕΛΑΣ ΚΟΛΠΟΣ
ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΣ
ΜΥΡΙΟΦΥΤΟΝ
ΑΓ. ΑΝΔΡΕΑΣ
ΑΓ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ
ΑΓ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΑΓ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ΑΓ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

μετακινείται στη Δυτική Θράκη και τη Μακεδονία.

Η χρονική περίοδος στην οποία αναφέρεται η έρευνα δεν μπορεί να καθοριστεί με κάποια συγκεκριμένη ημερομηνία. Σαφέστατα όμως αναφέρεται σ' εκείνη τη χρονική περίοδο από την οποία οι μάρτυρές μας έχουν αντλήσει τις παραστάσεις και τις εμπειρίες τους. Έτσι η περίοδος γύρω από το 1910 έως το 1940-45 είναι η χρονική περίοδος στην οποία μπορούμε να αναφερθούμε λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες των μαρτύρων. Θεωρούμε την περίοδο 1940-45 ως το τέλος της περιόδου, γιατί πιστεύουμε ότι οι μετέπειτα αλλαγές που πραγματοποιούνται στον τρόπο ζωής του πληθυσμού αλλοιώνουν σημαντικά την εικόνα της παραδοσιακής κοινωνίας.

Σκοπός της έρευνας είναι η καταγραφή και παρουσίαση της γυναικείας φορεσιάς των περιοχών Μαλγάρων και Κεσσάνης.

Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε για τη διεξαγωγή της έρευνας συντίθεται από τα ακόλουθα στάδια:

— Βιβλιογραφική έρευνα. Ερευνήσαμε την υπάρχουσα βιβλιογραφία (βιβλία, άρθρα, ανέκδοτα κείμενα, ανακοινώσεις, διατριβές) με σκοπό να συλλέξουμε πληροφορίες σχετικές με το αντικείμενο της έρευνας.
— Συνεντεύξεις. Οι συνεντεύξεις βασίζονται σε συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο. Ως μάρτυρες αναζητήθηκαν οι πιο ηλικιωμένοι. Στην περίπτωση όπου δεν ήταν αρκετοί απευθυνθήκαμε στους αμέσως νεότερους, οι οποίοι διαθέτουν και αυτοί τις κατάλληλες παραστάσεις και εμπειρίες.
— Ταξινόμηση και οργάνωση του υλικού που συλλέξαμε.
— Ανάλυση του υλικού που συλλέξαμε.
— Συμπεράσματα.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι πληροφορίες που ακολουθούν περιγράφουν το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι υποχρεωμένος να ζει ο ελληνικός πληθυσμός των περιοχών Μαλγάρων και Κεσσάνης. Θεωρούμε τα παρακάτω ιστορικά στοιχεία αναγκαία γιατί μας βοηθούν να κατανοήσουμε τις συνθήκες μέσα στις οποίες εξελίσσονται οι δραστηριότητες των Ελλήνων της περιοχής, αλλά και γιατί η ζωή της πλειοψηφίας των μαρτύρων, οι οποίοι μας έχουν δώσει τις πληροφορίες, έχει επηρεαστεί άμεσα από τα παρακάτω γεγονότα.

Μέχρι τον Α' Βαλκανικό πόλεμο (1912) η Αν. Θράκη ανήκει στην Τουρκία. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας πριν τον Α' Βαλκανικό πόλεμο δημιουργείται αντιστασιακό κίνημα Ελλήνων και Βουλγάρων ενάντια

τολική Θράκη και ο Ελληνισμός», Αρχείον του Θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, Αθήνα 1962, τ. 27, σ. 168.

στους Τούρκους. Στη διάρκεια του πολέμου, η Βουλγαρία πετυχαίνει να προσαρτήσει την Αν. Θράκη χωρίς όμως να κοπάσουν οι διαμάχες μεταξύ των διαφόρων πληθυσμών. Όταν ο Β΄ Βαλκανικός αρχίζει, η Αν. Θράκη καταλαμβάνεται για ακόμη μία φορά από τους Τούρκους. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης (1-10-1913) η περιοχή παραδίνεται στις τουρκικές δυνάμεις. Αυτή την περίοδο πολλά ελληνικά χωριά των περιοχών Μαλγάρων και Κεσσάνης (βλ. χάρτη) καταστρέφονται από τους Τούρκους[3]. Βέβαια σ' αυτή την περίοδο οι σχέσεις των λαών της περιοχής δεν είναι αρμονικές. Υπήρχαν πάντα οι προσπάθειες για εθνικές εκκαθαρίσεις.

Τελικά στις 28 Ιουλίου 1920, η Συνθήκη των Σεβρών κατοχυρώνει την Αν. Θράκη στην Ελλάδα εκτός της περιοχής γύρω από την Κωνσταντινούπολη. Ήταν πραγματικά μια λαμπρή ημερομηνία όπου πραγματοποιείται το όνειρο του ελληνικού πληθυσμού των περιοχών που μελετούμε.

Δυστυχώς όμως το πρωτόκολλο των Μουδανιών, το οποίο υπογράφεται στις 28 Σεπτέμβρη 1922, υποχρεώνει τον ελληνικό στρατό να εγκαταλείψει την Αν. Θράκη μέσα σε 15 μέρες. Πιο συγκεκριμένα πρέπει να εγκαταλείψει ως τις 7 Οκτώβρη τις περιοχές Μαλγάρων[4] και Κεσσάνης. Ο ελληνικός πληθυσμός των περιοχών αυτών πρέπει να ακολουθήσει τον ελληνικό στρατό.

Έτσι μετακινούνται προς τον κόλπο του Ξυρού[5]. Από εκεί ταξίδεψαν με πλοία σ' άλλες περιοχές της Ελλάδας. Το επόμενο μεγάλο ιστορικό γεγονός, που επηρεάζει τη ζωή των κατοίκων των περιοχών που μας ενδιαφέρουν, είναι ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ερευνώντας την υπάρχουσα βιβλιογραφία διαπιστώσαμε ότι υπάρχουν πολλά βιβλία τα οποία αναφέρονται στις ελληνικές ενδυμασίες, λίγα απ' αυτά όμως περιέχουν πληροφορίες για τις θρακιώτικες φορεσιές[6] και

3. *Κωνσταντίνου Βακαλοπούλου*, Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Θράκη, εκδ. Α. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 278.

4. Το όνομα Μάλγαρα προέρχεται από την αλλοίωση των λέξεων Μεγάλη Αγορά. *A. Viquesnel*, Voyage dans la Turquie d'Europe description physique et geoligique de la Thrace, edit. A. Bertrand, Paris 1868, vol. 2, p. 416.

5. *Κωνσταντίνου Βακαλοπούλου*, ό.π., σ. 315.

6. *Αγγελικής Χατζημιχάλη*, Ελληνική λαϊκή φορεσιά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1983· *Ιωάννας Παπαντωνίου*, Ελληνικές φορεσιές, εκδ. Λαογραφικό Πελοποννησιακό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1987· *Παντελή Μωϋσιάδη*, Ελληνικοί χοροί της Θράκης, εκδ. Διόσκουροι, Θεσσαλονίκη 1986· πρακτικά από την εκπομπή του ραδιοφωνικού σταθμού Κομοτηνής, *Γεωργίου Κεμαλάκη*, Οι μελωδίες της Θράκης, 21-12-1980.

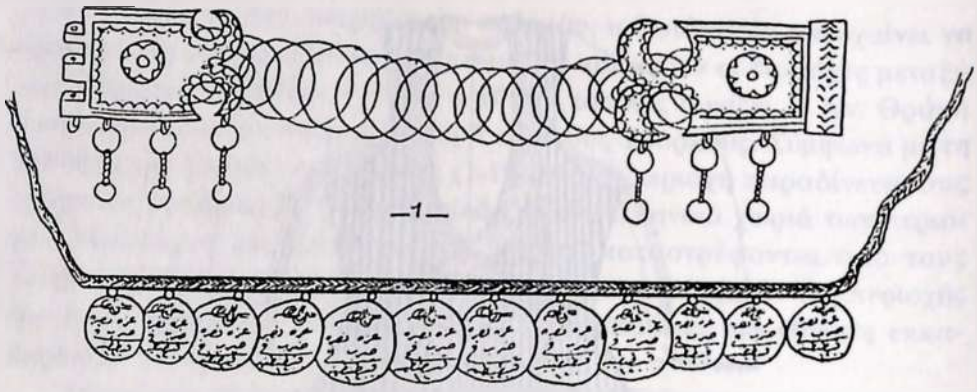

Σχ. 1.

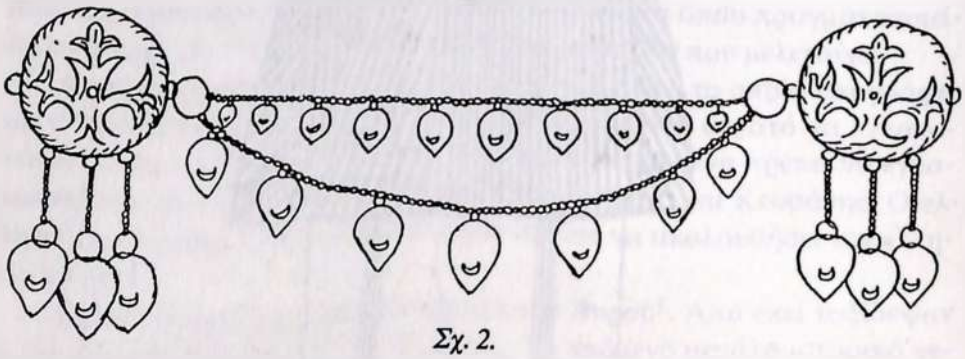
ακόμη λιγότερα —όχι βιβλία αλλά άρθρα[7]— μας παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τις γυναικείες ενδυμασίες των Μαλγάρων και Κεσσάνης.

Στο σχέδιο 1 παρουσιάζεται φορεσιά από την περιοχή Μαλγάρων, όπως αυτή αναφέρεται από τον Κ. Δεληγιάννη, ο οποίος πραγματοποιεί μια αρκετά αναλυτική περιγραφή. Στο σχέδιο διακρίνουμε τα δύο μέρη της γυναικείας φορεσιάς, το «πουκάμισο» και το «σαντάλι» το οποίο φοριέται πάνω από το «πουκάμισο». Το «σημογκέρντατο» είναι το κόσμημα με το οποίο διακοσμούν τα κορίτσια και οι νύφες το λαιμό τους (σχ. 2). Το «σημαζούναρο» (σχ. 3.1) είναι η διακοσμημένη ζώνη που φορούν στη μέση,

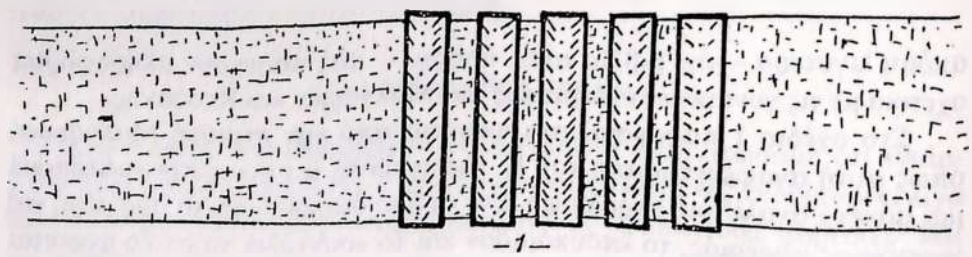
7. *Ιωάννας Παπαντωνίου*, «Συμβολή στη μελέτη της γυναικείας ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς», Εθνογραφικά, εκδ. Λαογραφικό Πελοποννησιακό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1978, τ. 1, σ. 5-92· *Ν. Δεληγιάννη*, «Λαογραφικά Δογανκίοϊ-Μαλγάρων (Αν. Θράκης)», Αρχείο του Θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, εκδ. Πολυβιοτεχνικής, τ. Δ΄, σ. 53-71· *Ν. Κωνσταντοπούλου*, «Ερμηνευτικαί παρατηρήσεις και συμπληρώσεις επί των τοπωνυμιών Σκοπού», Αρχείον του Θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, εκδ. Πολυβιοτεχνικής, τ. ΣΤ΄, σ. 209-225.

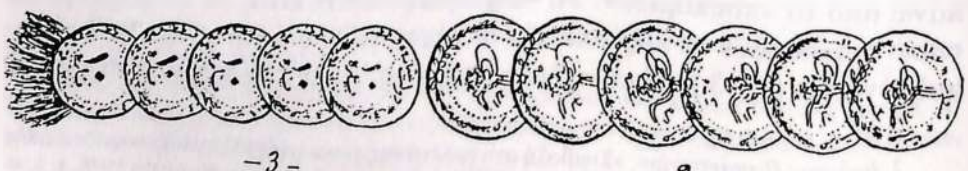

– 2 –

Σχ. 2.

Σχ. 3.

ενώ τα «πλέχτια» (σχ. 3.2 και 3.3) είναι τα κοσμήματα που φορούσαν στα μαλλιά με τις πλεξούδες. Σύμφωνα πάντα με την ίδια περιγραφή οι γυναίκες φορούσαν μαύρη μάλλινη ποδιά πάνω από το «σαντάλι» και μάλλινα «τσουράπια» ως κάλτσες.

Η ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Σε μια πειραματική έρευνα, η πειραματική ομάδα έχει πρωτεύοντα ρόλο γιατί απ' αυτή εξαρτώνται τα αποτελέσματα της έρευνας. Έτσι, μια κακή επιλογή των προσώπων που περιλαμβάνει η ομάδα μπορεί να μας οδηγήσει σε λάθος αποτελέσματα. Σ' αυτή την περίπτωση ακόμη και αν η μεθοδολογία της έρευνας είναι σωστή, τα αποτελέσματα είναι λάθος. Τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία γίνεται η επιλογή των ατόμων που πλαισιώνουν την πειραματική ομάδα είναι πολύ σημαντικά. Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας τα κριτήρια επιλογής είναι: η ηλικία τους, η καταγωγή τους και η καταγωγή των γονέων τους.

Τέλος ο συνολικός αριθμός ατόμων της πειραματικής ομάδας αποτελεί έναν άλλο σημαντικό παράγοντα για την αξιοπιστία της έρευνας.

Στη συνέχεια καθορίζουμε την «ταυτότητα» των μαρτύρων που συμμετέχουν στην πειραματική ομάδα, δηλαδή καθορίζουμε την αξιοπιστία της έρευνας και εξηγούμε τους λόγους για τους οποίους επιλέξαμε τους συγκεκριμένους μάρτυρες.

Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε λίστα με τα ονόματα των ατόμων της πειραματικής ομάδας.

Ο αριθμός των ατόμων της πειραματικής ομάδας είναι δεκαεννέα. Γνωρίζουμε ότι όσο ο αριθμός αυτός μεγαλώνει τόσο η αξιοπιστία της έρευνας αυξάνεται. Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας, κρίναμε ότι ο αριθμός των δεκαεννέα μαρτύρων είναι ικανοποιητικός και παρέχει την απαραίτητη αξιοπιστία στην έρευνά μας.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι η ηλικία των μαρτύρων. Όσο η ηλικία των μαρτύρων είναι μεγαλύτερη τόσο η αξιοπιστία της έρευνας αυξάνεται αντίστοιχα.

Το έτος γέννησης καθώς και η ηλικία των ατόμων που συμμετέχουν στην πειραματική ομάδα βρίσκονται επίσης στον πίνακα. Διαπιστώνουμε ότι το 79% της πειραματικής μας ομάδας είναι ηλικίας μεγαλύτερης των 70 ετών. Ακόμη παρατηρώντας τις ηλικίες των μαρτύρων, που είναι μικρότερες των 70 ετών, βλέπουμε ότι δεν απέχουν πολύ απ' αυτή την ηλικία. Εξαίρεση αποτελεί ο μάρτυρας Νο 18 για τον οποίο κρίναμε ότι η μαρτυρία του είναι σημαντική γιατί έζησε μαζί με ηλικιωμένα άτομα τα οποία προέρχονται από τις περιοχές των Μαλγάρων και της Κεσσάνης. Ο μέσος όρος ηλι-

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

	Όνομα	Έτος γέννησης	Ηλικία	Τόπος γέννησης	Τόπος γεν. γονέων	Ημερομηνία συνέντευξης
1.	ΜΑΝΤΑΤΣΗΣ ΗΛΙΑΣ	1911	82	Χέλιον	Χέλιον	2-10-1993
2.	ΤΣΙΜΠΙΡΙΔΗΣ ΣΑΒΒΑΣ	1927	66	Πάνδροσος	Σκεπαστό	2-10-1993
3.	ΜΑΡΙΝΗ ΜΑΡΙΑ	1914	79	Χέλιον	Χέλιον	1-10-1993
4.	ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ	1909	84	Ύσσωπον	Ύσσωπον	19-8-1992
5.	ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ	1930	63	Ροδίτης	Εύανδρον	19-8-1992
6.	ΔΡΑΚΟΥ ΕΛΕΝΗ	1914	79	Αίσα	Αίσα	13-8-1992
7.	ΤΣΕΡΚΕΖΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑ	1895	98	Εύανδρον	Εύανδρον	26-8-1992
8.	ΔΟΥΛΓΕΡΗ ΧΡΥΣΑ	1919	74	Γελάνθη	Γελάνθη	8-8-1992
9.	ΔΟΥΛΓΕΡΗΣ ΚΩΣΤΑΣ	1919	74	Τριφώνιο	Τριφώνιο	8-8-1992
10.	ΖΑΡΑΒΑΤΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ	1921	72	Εύανδρον	Εύανδρον	26-8-1992
11.	ΧΑΤΣΟΥΡΙΔΟΥ ΑΦΕΝΤΟΥΛΑ	1922	71	Εύανδρον	Εύανδρον	26-8-1992
12.	ΚΑΡΑΔΗΜΟΥΛΑΣ ΝΙΚΟΣ	1888	105	Περίσταση	Περίσταση	1-9-1992
13.	ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ	1927	66	Πρωτάτο	Περίσταση	1-9-1992
14.	ΤΟΜΠΟΣΛΑΚΗ ΣΑΝΑ	1919	74	Μαχητή	Μαχητή	22-7-1993
15.	ΠΑΤΡΑ ΕΥΘΥΜΙΑ	1920	73	Πασάκιο	Πασάκιο	10-7-1992
16.	ΠΑΤΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	1915	78	Εύανδρον	Εύανδρον	26-7-1992
17.	ΜΑΡΓΑΡΙΣΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΣ	1912	93	Εύανδρον	Εύανδρον	18-8-1992
18.	ΑΡΓΑΡΙΣΙΩΤΗ ΕΙΡΗΝΗ (νύφη)	1951	42	Σάλπη	Γελάνθη	18-8-1992
19.	ΜΑΡΓΑΡΙΣΙΩΤΗ ΕΙΡΗΝΗ	1915	78	Εύανδρον	Εύανδρον	18-8-1992

Διευκρίνιση:
Τα χωριά Χέλιον, Ύσσωπον, Εύανδρον, Γελάνθη, Πασάκιο ανήκουν στην περιφέρεια Μαλγάρων.
Τα χωριά Αίσα, Τριφώνιο, Μαχητή ανήκουν στην περιφέρεια Κεσσάνης.
Τα χωριά Πάνδροσος, Ροδίτης, Πρωτάτο, Σάλπη ανήκουν στο νομό Ροδόπης.

κίας των μελών της πειραματικής ομάδας είναι τα 76 χρόνια.

Η καταγωγή αποτελεί ένα άλλο σημαντικό παράγοντα αξιοπιστίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η έρευνά μας δέχεται τη διοικητική διαίρεση της Αν. Θράκης, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί από τη Γενική Διοίκηση Θράκης, της Διεύθυνσης Εσωτερικών[8]. Θεωρούμε δηλαδή ότι ένα χωριό ανήκει στις περιοχές των Μαλγάρων και Κεσσάνης όταν το όνομά του βρίσκεται στους επίσημους πίνακες της Γενικής Διοίκησης Θράκης. Έτσι είναι δυνατόν ένα χωριό να ανήκει διοικητικά σ' άλλη περιοχή αλλά να βρίσκεται πολύ κοντά στα Μάλγαρα ή την Κεσσάνη. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πόλη Περίσταση (βλ. χάρτη).

Παρατηρώντας την καταγωγή των γονέων των μαρτύρων στον πίνακα, διαπιστώνουμε ότι οι γονείς δεκατριών μαρτύρων (68,5%) κατάγονται από

8. Γενική Διοίκηση Θράκης, Διεύθυνση Εσωτερικών, *Πίναξ των πόλεων και χωρίων της Θράκης*, Ανδριανούπολις εκ του τυπογραφείου Γενικής Διοικήσεως Θράκης.

την περιφέρεια των Μαλγάρων, τριών (16%) κατάγονται από την περιφέρεια Κεσσάνης, δύο (10,5%) από την Περίσταση και ένας από άλλη περιοχή.

Όσον αφορά την καταγωγή των ατόμων της πειραματικής ομάδας διαπιστώνουμε ότι έντεκα άτομα (58%) προέρχονται από την περιφέρεια Μαλγάρων, τρία άτομα (16%) από την περιφέρεια Κεσσάνης, δύο (10,5%) από την Περίσταση και τέσσερα άτομα απ' άλλες περιοχές.

Είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι οι λόγοι για τους οποίους συμπεριλάβαμε τους δύο μάρτυρες, οι οποίοι δεν γεννήθηκαν στις περιοχές που μελετούμε (Νο 5 και 18), είναι ότι οι γονείς τους γεννήθηκαν στις περιοχές Μαλγάρων και Κεσσάνης. Έχουν δηλαδή μεγαλώσει μέσα στο κατάλληλο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον από το οποίο έχουν γνωρίσει τα στοιχεία που μας ενδιαφέρουν. Το κατάλληλο κοινωνικό περιβάλλον είναι η αιτία και για τη συμμετοχή του μάρτυρα Νο 2 στην πειραματική ομάδα. Έτσι θεωρούμε ότι οι τρεις μάρτυρες που προαναφέραμε διαθέτουν τις κατάλληλες παραστάσεις και εμπειρίες.

Οι μάρτυρες οι οποίοι γεννήθηκαν ή κατάγονται από την Περίσταση τους θεωρούμε αξιόπιστους γιατί προέρχονται από πολύ κοντινή περιοχή.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Πριν αρχίσουμε την παρουσίαση της γυναικείας φορεσιάς είναι αναγκαίο να διευκρινίσουμε, ότι από τις μαρτυρίες της πειραματικής μας ομάδας διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ της ενδυμασίας των ηλικιωμένων και της ενδυμασίας των νέων γυναικών κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου στην οποία αναφερόμαστε. Ήδη δηλαδή η επιρροή της ευρωπαϊκής μόδας αρχίζει να γίνεται έκδηλη στις νέες κοπέλες.

Για την καλύτερη κατανόηση των πληροφοριών που προκύπτουν από τις περιγραφές των μελών της πειραματικής ομάδας, αρχίζουμε την παρουσίαση της γυναικείας φορεσιάς από το τμήμα που φοριέται στο κεφάλι και συνεχίζουμε διαδοχικά με τ' άλλα τμήματά της.

Το ένδυμα το οποίο φορούσαν στο κεφάλι είναι ένα τετράγωνο πανί μεταξωτό όταν προορίζεται για επίσημη ένδυση, ή υφαντό όταν προορίζεται για καθημερινή χρήση. Στην πρώτη περίπτωση ονομάζεται «σκέπη» (φωτ. 1). Μπορεί να είναι διαφόρων χρωμάτων αλλά πάντα μονόχρωμη, ενώ έχει δαντέλα ή πούλιες στις άκρες της σαν διακόσμηση. Στη δεύτερη περίπτωση το συναντάμε με το όνομα «τσιμπέρι». Διαφέρει όχι μόνο ως προς την ποιότητα του υφάσματος αλλά και ως προς τη διακόσμηση η οποία είναι πολύ πιο απλή.

Φωτ. 1.

Φωτ. 2.

Ο τρόπος με τον οποίο τοποθετούσαν τη «σκέπη» στο κεφάλι είναι ο ακόλουθος:

Αφού πρώτα τη διπλώνουν στη μέση ώστε να σχηματιστεί τρίγωνο, στη συνέχεια περνούσαν τις δύο άκρες πίσω από το κεφάλι και τις έδεναν πάνω αριστερά (φωτ. 2 και 3). Μ' αυτόν τον τρόπο δεσίματος επιτρέπαν να κρέμονται οι μακριές πλεξούδες τους, οι οποίες ήταν απαραίτητες για κάθε γυναίκα. Ωστόσο συναντούμε, κυρίως στις ηλικιωμένες γυναίκες, να φορούν πάνω από το «τσιμπέρι» μια μεγαλύτερη μαντήλα η οποία το κάλυπτε και περνούσε κάτω από το σαγόνι (φωτ. 4).

Το ένδυμα το οποίο φορούσαν στο στήθος εξωτερικά ονομάζεται «αντιρί», ή «μαντηνές», ή «μεντενές». Διαθέτει μακρύ μανίκι και ανοίγει μπροστά στη μέση ως κάτω με κουμπιά. Συνήθως δεν διαθέτει γιακά ή είναι πολύ μικρός. Το μήκος του φτάνει ως τη μέση. Όταν αποτελεί γιορτινό ρούχο υπάρχει μια λιτή διακόσμηση με πιέτες και γαϊτάνι (φωτ. 3, 5 και 6).

Κάτω από το «αντιρί» ή το «μεντενέ» φορούσαν το «πουκάμισο» το οποίο είναι λευκό και μακρύ μέχρι τα γόνατα. Άλλοτε διαθέτει μανίκια και άλλοτε όχι.

Το σύνολο των μελών της πειραματικής ομάδας αναφέρουν ότι οι γυναίκες από τη μέση και κάτω φορούσαν βράκες. Τις ονομάζουν «βρακιά» ή «τσιτιόνια». Συνήθως είναι απλές χωρίς διακόσμηση και χαρακτηρίζονται από το μεγάλο φάρδος τους το οποίο δημιουργεί πίσω τη «σέλα» και τις κάνει να μοιάζουν με φόρεμα.

Από τις περιγραφές που διαθέτουμε διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν δύο είδη βράκας, τα οποία διαφοροποιούνται ως προς το ύψος τους. Υπάρχει η βράκα η οποία δένεται με τις βρακοθηλιές από τη μέση ως τους αστραγάλους (φωτ. 4, 7, 8, 9 και 10) και η βράκα η οποία δένεται από τη μέση ως κάτω από τα γόνατα. Οι χρωματισμοί από το «αντιρί» και από τη βράκα είναι ανάλογοι με το γούστο και την ηλικία των ατόμων που τα φορούσαν.

Σύμφωνα με την άποψη του πρώτου μάρτυρα της έρευνάς μας, η βράκα η οποία δένεται κάτω από τα γόνατα είναι η βράκα της δουλειάς, αφού αυτή δίνει μεγαλύτερη άνεση και μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων. Όμως είναι επίσης η βράκα η οποία ανταποκρίνεται περισσότερο στο πρότυπο ομορφιάς των γυναικών της εποχής εκείνης, αφού τονώνει και δίνει μεγαλύτερο όγκο στο γυναικείο σώμα.

Μέσα από τη βράκα όπως ήδη έχουμε αναφέρει υπάρχει το «πουκάμισο» και η κυλώτα (φωτ. 11).

Πάνω από τη βράκα φορούσαν ποδιά (φωτ. 4, 7 και 12) η οποία είναι φαρδιά και πολύ μακριά. Όταν αποτελεί τμήμα γιορτινής ενδυμασίας διαθέτει ως διακόσμηση στο κάτω μέρος της κεντήματα, δαντέλες ή φαρμπαλάδες. Συνήθως διαθέτει και τσέπες ενώ οι χρωματισμοί της ακολου-

Φωτ. 3.

Φωτ. 4.

Φωτ. 5.

Φωτ. 6.

Φωτ. 7.

θούν τους χρωματισμούς των άλλων μερών της φορεσιάς. Η διακόσμηση της ποδιάς αποτελεί την έκφραση του προσωπικού γούστου της γυναίκας.

Στα πόδια φορούσαν τα «τσουράπια» τα οποία είναι πλεκτές μακριές κάλτσες συνήθως μάλλινες, με διαφόρους χρωματισμούς και κεντήματα ως διακόσμηση (φωτ. 13).

Πρόσθετη διακόσμηση στη γενική εικόνα της ενδυμασίας αποτελούσαν τα φλουριά και οι ντούμπλες που φορούσαν στο στήθος. Βεβαια οι λόγοι για τους οποίους τα φορούσαν δεν ήταν μόνο διακοσμητικοί αλλά και κοινωνικοί, αφού ο αριθμός των φλουριών δήλωνε την οικονομική τους δύναμη.

Τέλος το χειμώνα φορούσαν τις «γουνίτσες» ή «σαραφόγνες» οι οποίες είναι μάλλινα πανωφόρια μακριά άλλοτε ως τη μέση και άλλοτε ως τα γόνατα, τα οποία διαθέτουν γούνα στις άκρες των μανικιών και του γιακά.

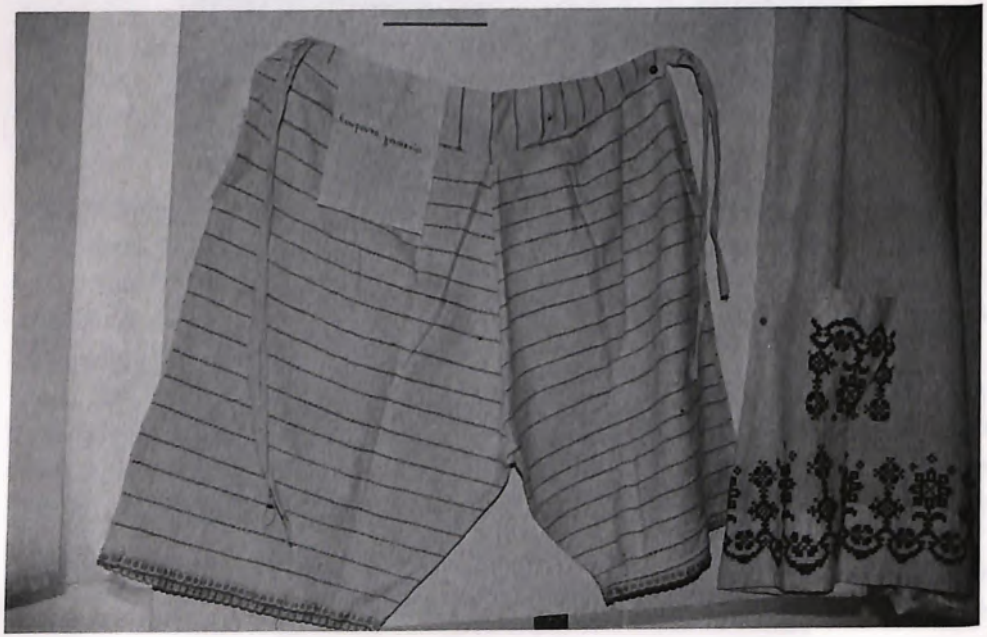

Φωτ. 8.

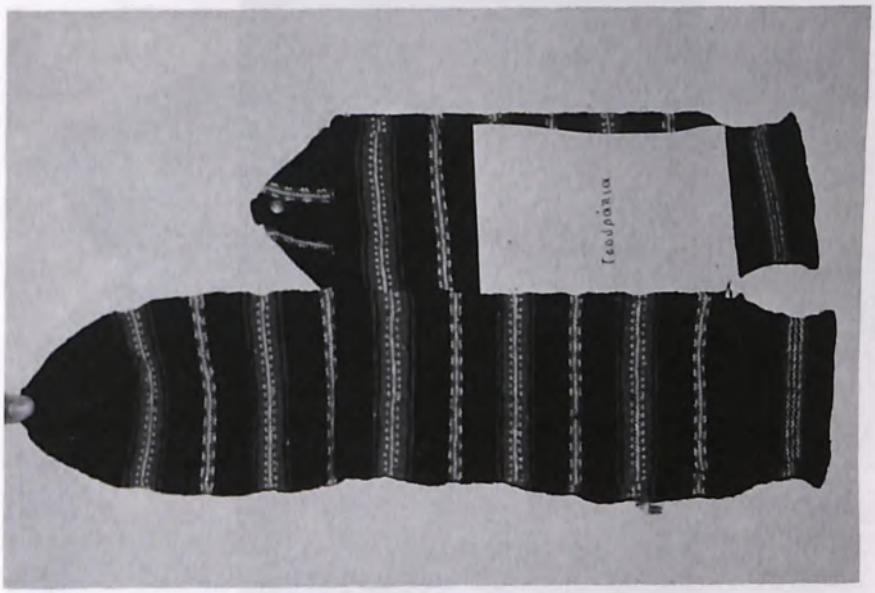
Φωτ. 9.

Φωτ. 10.

Φωτ. 11.

Φωτ. 13.

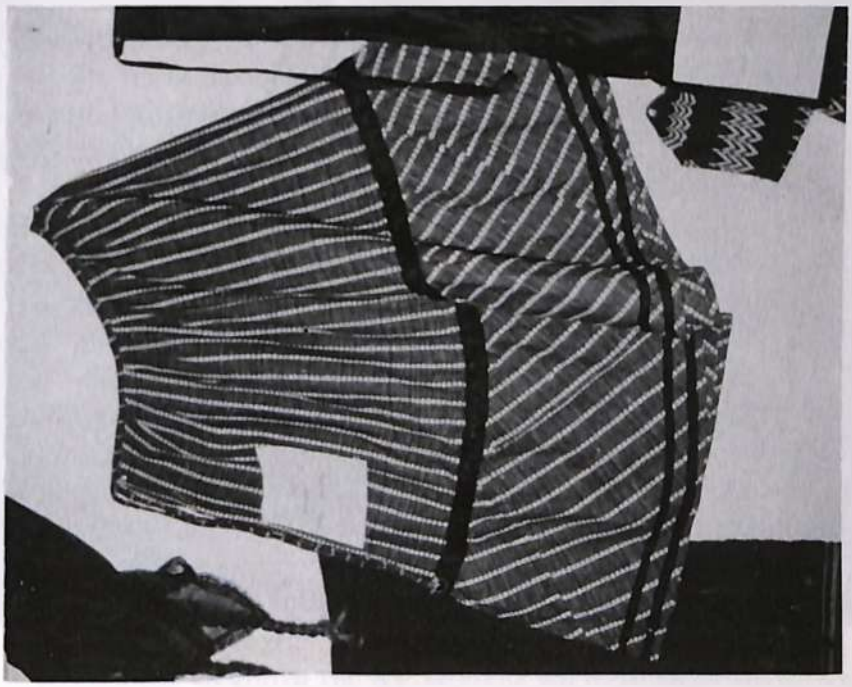
Φωτ. 12.

Φωτ. 14.

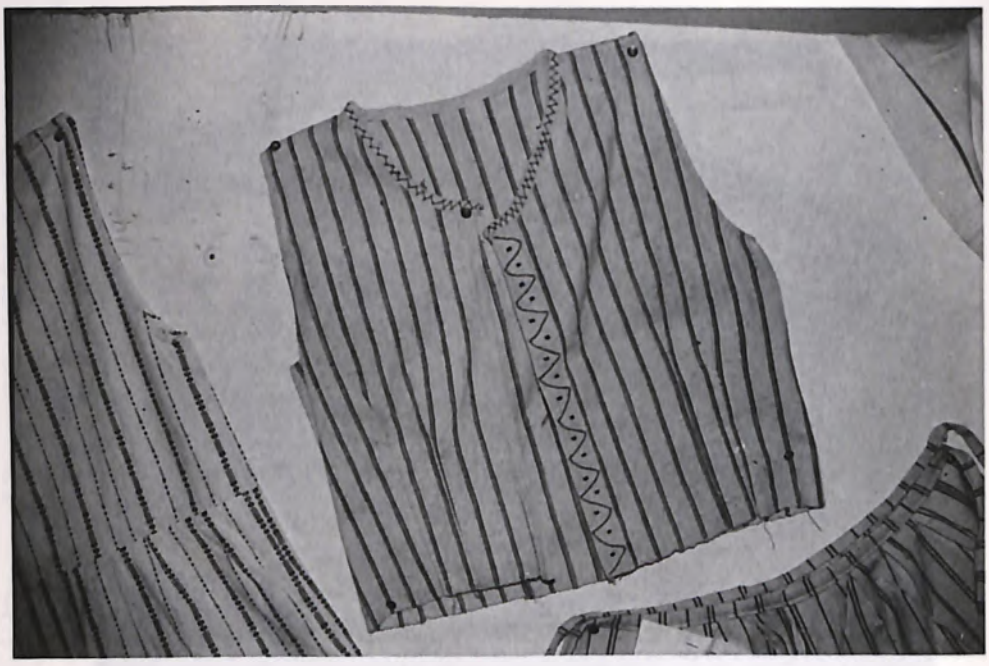
Φωτ. 15.

Φωτ. 17.

Φωτ. 16.

Φωτ. 18.

Όπως έχουμε αναφέρει, οι νεότερες γενιές αρχίζουν σταδιακά να αποβάλλουν την ενδυμασία που προαναφέραμε. Όσες είχαν την οικονομική δυνατότητα αγόραζαν και φορούσαν ευρωπαϊκά φορέματα. Οι λιγότερο εύποτες όμως φορούσαν κάτι το ενδιάμεσο αλλάζοντας τη βράκα με τη φούστα. Τα μέρη της συγκεκριμένης ενδυμασίας είναι:

— εσωτερικά φορούσαν μακρύ άσπρο, υφαντό «πουκάμισο» (φωτ. 14) και κυλώτα (φωτ. 11).
— στο στήθος φορούσαν υφαντό χωρίς γιακά, το οποίο ανοίγει στη μέση με κουμπιά και φτάνει ως τη μέση. Ονομάζεται συνήθως «τσεπάκι» και διαθέτει μακρύ μανίκι. Στις μερακλούδες δεν έλειπε η διακριτική διακόσμηση, άλλοτε στις άκρες του μπροστινού τμήματος και άλλοτε στη λαιμουδιά (φωτ. 15). Εσωτερικά φορούσαν το «γιλέκο» το οποίο είναι κι αυτό υφαντό χωρίς μανίκια, μακρύ ως τη μέση και ακολουθεί τον ίδιο τρόπο διακόσμησης όπως το «τσεπάκι» (φωτ. 18).
— από τη μέση και κάτω φορούσαν μακριές, φαρδιές φούστες με πολλές «σούρες» στη μέση. Φούστες οι οποίες διαθέτουν στο κάτω μέρος φαρμπαλά σαν διακόσμηση και έχουν συνήθως τσέπες (φωτ. 16 και 17).
— στο κεφάλι εξακολουθούσαν στις επίσημες εμφανίσεις τους να φορούν τη «σκέπη».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διαβάζοντας προσεκτικά τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώνουμε ότι όσον αφορά τη γυναικεία φορεσιά η περίοδος που μελετούμε είναι μια μεταβατική περίοδος για τον πληθυσμό των περιοχών Μαλγάρων και Κεσσάνης.

Παρατηρούμε ότι νέες γενιές αλλάζουν τρόπο ένδυσης και εισβάλλει σ' αυτές η ευρωπαϊκή μόδα η οποία ήδη έχει εξαπλωθεί στα μεγάλα κοντινά αστικά κέντρα. Το γεγονός ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού των περιοχών αυτών είναι αγροτικός, αποτελεί κατά την άποψή μας και το λόγο διατήρησης σε μεγάλο βαθμό του παλαιού τρόπου ένδυσης, αφού αυτή η κατηγορία πληθυσμού δεν έχει συχνές επαφές μ' άλλες μακρινές περιοχές και δεν διαθέτει την οικονομική δυνατότητα να ακολουθήσει την ξενόφερτη μόδα.

Μια άλλη διαπίστωση στην οποία καταλήγουμε είναι ότι η περιοχή της νότιας Ανατολικής Θράκης διαφέρει όσον αφορά τον τρόπο ένδυσης από τη Βόρεια Θράκη. Αν λάβουμε υπόψη μας τα όσα αναφέρει η βιβλιογραφία για τις φορεσιές των περιοχών βορειότερα των Μαλγάρων και της Κεσσάνης (π.χ. Μακρά Γέφυρα) διαπιστώνουμε ότι υπάρχει διαφορά ακόμη και μ' αυτές τις περιοχές.

Βλέποντας το χάρτη της Αν. Θράκης και συνδυάζοντας τις πληροφορίες που διαθέτουμε, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι νότιες παραλιακές περιοχές της Αν. Θράκης παρουσιάζουν ένα κοινό γενικό μοντέλο ένδυσης με κυρίαρχο στοιχείο τη βράκα, παρά τις όποιες διαφορές από το ένα χωριό στο άλλο.

Όσο μετακινούμαστε βορειότερα το γενικό μοντέλο ένδυσης αλλάζει και παίρνει τη μορφή με την οποία το συναντούμε στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Εδώ κατά την άποψή μας, λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω παρατήρηση, τίθεται το ερώτημα: κατά πόσο η γεωγραφική θέση της εξεταζόμενης περιοχής προσδιορίζει τον τρόπο ένδυσης.

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας έρχονται σε αντίθεση με τις πληροφορίες για την ενδυμασία των περιοχών Μαλγάρων και Κεσσάνης που βρίσκουμε στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Σίγουρα αυτή η διάσταση απόψεων αποτελεί ενδιαφέρον αντικείμενο μιας μελλοντικής μελέτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bernard H. Russell, Research methods in cultural anthropology, publication: «Sage», London - California - New Delhi 1988.

Guilcher Yves, Des merites et des pieges de l'enquete ethnographique sur la danse, Εθνογραφία χορού, εκδ. Άλκης Ράφτης, 6ο διεθνές συνέδριο 1-5 Ιουλίου 1992.

Fetterman M. David, Ethnography step by step, publication: «Sage», London - California - New Delhi 1989.

Stanford Edward, Carte ethnologique de la Turquie d'Europe et de la Grece, editeur: E. Dentu libraire, Paris 1877.

Viquesnel A., Le voyage dans la Turquie d'Europe description physique et geologique de la Thrace, edite par Arthus Bertrand, Paris 1868.

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, Ιστορία του βόρειου Ελληνισμού, Θράκη, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991.

Μωϋσιάδης Παντελής, Οι Ελληνικοί χοροί της Θράκης, εκδ. Διόσκουροι, Θεσσαλονίκη 1986.

Κεμαλάκης Γιώργος - Μαμέλης Γιώργος, Πρακτικά από την Ελληνική Κρατική Ραδιοφωνία Κομοτηνής.

Παπαντωνίου Ιωάννα, Ελληνικές φορεσιές, εκδ. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1987.

— «Συμβολή στη μελέτη της γυναικείας ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς», Εθνογραφικά, εκδ. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1978.

Παπαχριστοδούλου Πολύδωρας, Αρχείον του θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού, τ. 4, εκδ. Πολυβιοτεχνική, Αθήνα 1937-38· τ. 6, εκδ. Πολυβιοτεχνική, Αθήνα 1939-40· τ. 27, εκδ. Φραγιαδάκης Δ., Αθήνα 1962.

Χατζημιχάλη Αγγελική, Ελληνική λαϊκή φορεσιά, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1983.

ΜΟΣΧΟΥ ΚΟΥΚΟΥ

Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΡΩΣΣΙΔΗΣ ΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ*

Με τις μικρές μου δυνάμεις κι' εγώ θα επιχειρήσω να προβάλλω μερικές πλευρές της πολυεπίπεδης προσωπικότητας του αλησμόνητού μας φίλου, του Αντώνη του Ρωσσίδη, τον οποίο ο Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής απόψε τον θυμάται και τον τιμά. Θα έλεγα πως τον τιμά καθυστερημένα και πως η εκδήλωση αυτή έπρεπε να γίνει ζώντος του τιμωμένου.

Όμως ο αξέχαστος φίλος μας είναι σίγουρο πως δεν ήθελε τέτοιου είδους εκδηλώσεις για το πρόσωπό του. Δεν του άρεσε καθόλου η προβολή και τα όσα έκανε, τα έκανε από μια εσωτερική ψυχική ανάγκη για να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον τόπο όπου έζησε και υπηρέτησε. Η εκδήλωση αυτή τιμά και τον οργανωτή Μορφωτικό Όμιλο, θυμίζοντας τον παλιό του Πρόεδρο που στα χέρια του μεγάλωσε σαν το μικρό παιδί και ανδρώθηκε.

Τον Αντώνη τον πρωτογνώρισα την Άνοιξη του 1962 όταν υπηρετούσα δάσκαλος στο Αρσάκειο Σαπών. Ήρθαν ένα βράδυ εκεί μαζί με τον Κώστα Καρκατσέλλη και την Αριστέα Γρηγορίου ψάχνοντας να βρουν τοπικά χορευτικά συγκροτήματα που να παρουσίαζαν ανόθευτα τους εθνικούς μας χορούς. Ήθελαν να εμπλουτίσουν τις γιορτές της απελευθέρωσης της Θράκης με νέο περιεχόμενο, με καλλιτεχνικές εκδηλώσεις και με συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου. Έτσι δημιουργήθηκε ο νέος θεσμός με το όνομα «Θρακικό λαϊκό πανηγύρι», που γίνεται κάθε χρόνο πια κι' έχει καθιερωθεί και στη συνείδηση του λαού της Κομοτηνής.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε κείνες τις πρώτες εκδηλώσεις ενώ ο Αντώνης ήταν ο Πρόεδρος του Μορφωτικού Ομίλου και η συνισταμένη όλων των παραγόντων του, αυτός δεν προβαλλόταν ποτέ στην πρώτη γραμμή.

Το χαιρετισμό τη χρονιά εκείνη, την πρώτη του εορτασμού στην πλατεία, τον απηύθυνε ο τότε Γενικός Γραμματέας του Ομίλου, ο Κώστας Καρκατσέλλης, ενώ το πρόγραμμα το παρουσίαζε, όπως και τις επόμενες

* Το κείμενο γράφηκε για να παρουσιαστεί σε τιμητική εκδήλωση του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής, που όμως δεν πραγματοποιήθηκε.

χρονιές, με τη μαεστρία που τον χαρακτήριζε, άλλη προσωπικότητα του Ομίλου, εκλιπών πια κι' αυτός ο αλησμόνητος Χρήστος Χατζημιχάλης.

Όμως δεν θ' αναφερθώ εδώ στην εν γένει δραστηριότητα του Αντώνη Ρωσσίδη μέσα στον Μορφωτικό Όμιλο Κομοτηνής αφού τούτο είναι έργο άλλου ομιλητή.

Εγώ θα θυμίσω κάποια άλλη δραστηριότητα του χαρακτήρα του και ιδιαίτερα την αγάπη που έδειχνε για τα θρακικά θέματα και μάλιστα γύρω από την ιστορία του τόπου και την προβολή αυτής της ιστορίας με μελέτες και δημοσιεύματα.

Ο Α.Ρ. ανήκε στην κατηγορία των τοπικών ιστορικών ερευνητών, των ερασιτεχνικά μεν ιστοριοδιφούντων, που προσφέραν όμως σπουδαία υπηρεσία κινούμενοι στη δραστηριότητά τους, όχι από το πάθος της αυτοπροβολής αλλά από αγάπη για τον τόπο τους. Ανήκε στην ομάδα των ερευνητών που πασχίζουν να φέρουν σε φως γεγονότα, στοιχεία της τοπικής ιστορίας που η επίσημη ιστορία δεν τα έχει καταγράψει. Επιτυχαίνουν έτσι ένα διπλό σκοπό: Δίνουν πηγές στην επίσημη ιστοριογραφία και γνωρίζοντας στο τοπικό κοινό την ιστορία της περιοχής του, τονώνουν το αυτοσυναίσθημά του.

Είναι ακόμα έφηβος την προπολεμική εποχή, ο αλησμόνητος φίλος μας, όταν προβληματιζόμενος για τα κοινά της Κομοτηνής αρχίζει ν' αρθρογραφεί στις τοπικές εφημερίδες. Θυμούμαι ακόμα με πόση περηφάνεια και νοσταλγία ανέφερε τη συνεργασία του με την εφημερίδα «Πρόοδος» που εξέδιδε τότε ο Αθανάσιος Παριανός, ο αείμνηστος πρόεδρος του Συλλόγου «Ορθοδοξία». Τότε είδαν το φως της δημοσιότητας τα πρώτα γραπτά του, πρώτα από μια μεγάλη σειρά κειμένων που αφορούσαν όλα σχεδόν την τοπική μας ιστορία.

Τον γνώρισα καλύτερα από το φθινόπωρο του 1964 που μετατέθηκα στην Κομοτηνή και μπήκα στον κύκλο του, μαζί με τον καθηγητή Κώστα Τρεμόπουλο και τον συνάδελφό μου δάσκαλο Κώστα Σπαγόπουλο, που διετέλεσαν και μέλη του Δ.Σ. του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής. Θυμούμαι τις ατέλειωτες συζητήσεις μας και τις νυχτερινές βόλτες στην πλατεία, όταν όλοι οι βραδινοί περιπατητές είχαν πια αποχωρήσει. Κύρια θέματα: Το μέλλον της Κομοτηνής. Η Θράκη η παραγνωρισμένη σε όλα, ακόμα και από την ιστορία και η αποκατάστασή της. Έτσι μπορώ να πω ότι ο Αντώνης άσκησε μεγάλη επίδραση στη διάθεσή μου ν' ασχοληθώ με θέματα ιστορίας της Θράκης.

Η πρώτη ευκαιρία δόθηκε όταν πάρθηκε από το Δ.Σ. του Ομίλου η απόφαση να καθιερωθούν οι πνευματικές συνεστιάσεις κάθε Πέμπτη στο εντευκτήριο της οδού Κούλογλου. Έγιναν τότε πολλές συγκεντρώσεις με δεκαπεντάλεπτες ομιλίες. Στην πρώτη μίλησα εγώ με θέμα: «Η Συμβολή

των Θρακών στην Επανάσταση του 1821». Και μίλησα εγώ γιατί ο Αντώνης δεν δέχτηκε να μιλήσει ο ίδιος αν και είχε πάρα πολλές γνώσεις πάνω σ' αυτό το θέμα, προτιμώντας να βοηθήσει σ' αυτό κάποιο νεότερό του. Συνέπεια εκείνης της προσπάθειας ήταν η ανάγκη να δημιουργήσει ο Όμιλος σχετικό αρχείο για τους Θράκες του '21. Έτσι πάλι με πρόταση του Αντώνη και δική μου έγιναν ενέργειες για να εφοδιαστεί ο Όμιλος με μιαν ικανοποιητική συλλογή φωτογραφιών και εικόνων Θρακών αγωνιστών του '21, που οι περισσότερες πάρθηκαν από το Εθνολογικό Μουσείο στην Παλιά Βουλή της Αθήνας. Τα περισσότερα από τα επεξηγηματικά κείμενα που έχουν οι φωτογραφίες είναι από το χέρι του Αντώνη.

Το ότι ο αλησμόνητος φίλος μας ήταν κάτοχος σε βάθος του θέματος της συμμετοχής των Θρακών αγωνιστών στην Επανάσταση του '21 το απέδειξε με τις μετέπειτα δημοσιεύσεις σχετικών εργασιών του.

Στον 39ο τόμο του 1976 του «Αρχείου Θράκης», της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, έχει δημοσιευτεί η εργασία του *Ο Θρακικός Ελληνισμός στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821*, που θα μείνει πια κτήμα των Θρακών. Δεν επιτρέπει ο χρόνος να κάνω ανάλυση της εργασίας του εκείνης, θ' αναφέρω μόνο τους τίτλους μερικών κεφαλαίων.

α) 22 Φεβρ. 1821. Η Ελληνική Επανάσταση αρχίζει.

β) Δημ. Υψηλάντης. Η ιπποτικότερη φυσιογνωμία του Αγώνα.

γ) Κωνστάντιος. Μητροπολίτης Μαρωνείας. Ο Εθνεγέρτης της Ροδόπης.

δ) Αντώνιος Βισβίζης. Ο καταδρομεύς του Αιγαίου.

ε) Γεώργιος Παπάς ή Καραγιώργης. Αδριανουπολίτης.

στ) Γιάννης Καραβέλας.

Το ίδιο θέμα έχουν και μια σειρά από δημοσιεύματά του στην εφημερίδα «Πατρίδα», από το Νοέμβριο του 1978 μέχρι το Μάρτιο του 1979, που τα υπολογίζω ότι περνούν τα 100.

Στα δημοσιεύματα αυτά ο αξέχαστος φίλος μας παραθέτει κάθε τι γνωστό που υπάρχει στην ελληνική βιβλιογραφία για τη συμμετοχή των Θρακών στον αγώνα του '21 και έχοντας πλήρη γνώση όλων των σχετικών κειμένων (χάρη και στην πλούσια βιβλιοθήκη του), επιχειρεί να διορθώσει και ορισμένα λάθη των ιστορικών μας που αδικούν κατάφωρα τον Θρακικό Ελληνισμό.

Αναφέροντας για παράδειγμα την κάθοδο Θρακών αγωνιστών από τη Μολδοβλαχία στην Ελλάδα για να συνεχίσουν τον αγώνα (πολλοί από τους οποίους έδωσαν μάχη στα βουνά της Ροδόπης όπως ο καπετάνιος Θανάσης Καράμπελιας από την Κοριοφωλιά του Σουφλίου), διαψεύδει τα όσα γράφει ο ιστορικός του '21 Διονύσιος Κόκκινος στην *Ιστορία* του, όπου εμφανίζει την κάθοδο αυτή ως επιτυχία μιας ομάδας Πελοποννησίων και

Επτανησίων που ήρθαν στην Πελοπόννησο υπό τον Ιωάννη Κολοκοτρώνη αδερφό του Γέρου του Μωριά. Έχοντας πλήρη γνώση των πηγών παραθέτει τα όσα λέει ο γενναίος Κολοκοτρώνης στ' απομνημονεύματά του που αναφέρει για το θείο του, ότι ήρθε στην Πελοπόννησο μέσω Τεργέστης. Δυστυχώς όμως αυτή η λανθασμένη πληροφορία του Δ. Κόκκινου μπήκε και στην επίσημη ιστορία του ελληνικού έθνους, ενώ έχουν παραληφθεί οι αγώνες και οι θυσίες των Θρακών.

Όμως εκεί που η συμβολή του Α.Ρ. υπήρξε καταφανής, ήταν στη γνώση της πρόσφατης ιστορίας της Θράκης και ιδιαίτερα της απελευθέρωσής της. Πολύ πριν δημοσιευτεί το πολύτιμο έργο της πρόσφατα χαμένης Καλλιόπης Παπαθανάση-Μουσιοπούλου για την απελευθέρωση της Θράκης, ο Α.Ρ. και ο Κώστας Καρκατσέλλης είχαν κάνει τις πρώτες προσπάθειες για τη συγκέντρωση του σχετικού υλικού. Οι άφθονες φωτογραφίες της εποχής εκείνης, που υπάρχουν πια στο αρχείο του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής και που είναι στη διάθεση των ερευνητών, φανερώνουν την εμπιστοσύνη του κοινού στον Όμιλο και σε κείνους που τότε τον διοίκησαν. Έτσι με τη δική του ενθάρρυνση πραγματοποίησα κι' εγώ έρευνα σε εφημερίδες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης του 1920 ζητώντας πληροφορίες για το πώς ακριβώς έγινε η απελευθέρωση της Θράκης. Πολλές απ' αυτές τις πληροφορίες δημοσιεύτηκαν τότε στην εφημερίδα «Ελευθέρα Γνώμη» του Κώστα Καρκατσέλλη κι' αργότερα πήραν τη μορφή αυτοτελούς εργασίας που δημοσιεύτηκε στα «Θρακικά Χρονικά» της Ξάνθης. Και πάλι πίσω απ' αυτή την εργασία βρισκόταν η ενθάρρυνση του Αντώνη, ο οποίος μάλιστα διατύπωνε και τον εξής αφορισμό: —Πρέπει να βρούμε κατάλληλους ανθρώπους για τη συγκέντρωση ιστορικού υλικού που αφορά τον τόπο μας, αλλά αν θέλουμε να γίνει καλή δουλειά πρέπει να πληρώσουμε ικανοποιητικά τον ερευνητή.

Ήταν αυτό μια απόρροια του ρεαλιστικού του πνεύματος, με το οποίο ρεαλιστικό πνεύμα είχε αντιμετωπίσει με τόση επιτυχία τις πάμπολλες ανάγκες του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής και κυρίως για τις γιορτές των Ελευθερίων της Θράκης.

Κι όμως ο ρεαλιστής Αντώνης που πολλοί τον χαρακτήριζαν επικούρειο, ως προς τη φιλοσοφική ενατένιση της ζωής, ήταν σε ορισμένα θέματα πολύ ιδεαλιστής και ιδιαίτερα στην αγάπη του προς τη Θράκη. Η οποία Θράκη ήταν γι' αυτόν ο μεγαλύτερός του έρωτας μετά την οικογένειά του.

Απέραντες ήταν οι γνώσεις του στα θρακικά θέματα. Από την αρχαία Θράκη με τους πανάρχαιους κατοίκους, την κλασική εποχή, το Βυζάντιο, την Τουρκοκρατία και το '21, καθώς και τη μεταγενέστερη εποχή μέχρι το 1912-13 και το 1920.

Και τις γνώσεις του αυτές τις απόχτησε από την πλούσια στα θέματα της Θράκης βιβλιοθήκη του (ό,τι βιβλίο έβλεπε πως είχε έστω και έμμεσα αναφορά για τη Θράκη, το αγόραζε), και από τη συναναστροφή του με ανθρώπους επώνυμους και ανώνυμους που είχαν παίξει κάποιο ρόλο στην τοπική ιστορία.

Αρχαιολόγοι και αρχαιοφύλακες, φιλόλογοι και δάσκαλοι, φωτογράφοι, χωρικοί με ερευνητικό πνεύμα, και όσοι άλλοι είχαν σχέση με την ιστορία του τόπου έβρισκαν κοντά του το σύμβουλο και το συμπαραστάτη. Και τις γνώσεις που αποχτούσε έτσι ο φίλος μας δεν τις κρατούσε για τον εαυτό του. Είναι γνωστό ότι όποιος αναλάμβανε να εκφωνήσει τον πανηγυρικό για τον εορτασμό της 14ης Μαΐου ή να γράψει σχετική εργασία, στον αείμνηστο Αντώνη προσέφευγε για να βρει βοηθήματα και να ενημερωθεί σχετικά.

Και όταν την Άνοιξη του 1971 το Γυμνάσιο Θηλέων Κομοτηνής εξέδωσε δύο λευκώματα με εργασίες μαθητριών του για την 25η Μαρτίου και τη 14η Μαΐου, αποφασιστική ήταν η βοήθειά του για τη συγκέντρωση του υλικού.

Για τα τοπικά ιστορικά θέματα πολλές ήταν οι εργασίες που δημοσίευσε στον ημερήσιο τύπο και στα τοπικά περιοδικά της περιοχής μας. Δεν έχω το χρόνο να σας παρουσιάσω όλες τις εργασίες του. Αφού θυμίσω ότι από τις πρώτες ήταν αυτή για την προέλευση του ονόματος της Κομοτηνής, που δημοσιεύτηκε τον Ιούλιο του 1965 στα «Θρακικά Χρονικά» της Ξάνθης, θα μείνω σε τρεις εργασίες που είδαν το φως στο εξαίρετο περιοδικό που εκδίδει από το 1980 ο Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής, τη «Θρακική Επετηρίδα», και στο οποίο περιοδικό ο Αντώνης ήταν μέλος της συντακτικής επιτροπής.

Η πρώτη εργασία δημοσιεύτηκε στον Α΄ τόμο της Επετηρίδας με τίτλο *Το χρονικό απελευθερώσεως της Δυτικής Θράκης*, βοήθημα πολύτιμο για όσους θέλουν να εντρυφήσουν στην τοπική μας ιστορία. Στο έργο αυτό ο συγγραφέας του δεν μας δίνει μόνο τα γεγονότα της απελευθέρωσης της Θράκης, αλλά εισχωρεί βαθύτερα, εξετάζοντας τα παρασκήνια των όσων συνέβαιναν. Επί πλέον εκεί στο έργο αυτό ο συγγραφέας του αποδείχνεται και στοχαστής του ιστορικού γίγνεσθαι όταν γράφει:

> *Τα μεγάλα και δύσκολα έργα οφείλονται συνήθως στις ιδιοφυΐες. Επιτελούνται μόνο όταν τα αναλαμβάνουν εκλεκτοί του πνεύματος άνθρωποι. Νίκες επιτυγχάνονται και με πολέμους αλλά και χωρίς πολέμους. Για να ακριβολογήσουμε ο πόλεμος είναι το έσχατο μέσο στους ανταγωνισμούς των ομάδων. Ο σπουδαίος ο άυλος συντελεστής της νίκης είναι ο νους που κατευθύνει. Μας έχουν συνη-*

θίσει να υμνούμε κατορθώματα στα πεδία των μαχών που μπορεί να οφείλονται στη γενναιότητα, την ευψυχία και γενικά στις ικανότητες του στρατού και συνήθως μας αποσιωπούν ή θέτουν σε δεύτερη μοίρα τον κατευθυντήριο νου που προνοεί, συλλαμβάνει ιδέες, καταστρώνει σχέδια, οργανώνει, καθοδηγεί και ελέγχει τις ενέργειες. Σε κάθε περιφανή νίκη υπάρχουν δύο στοιχεία που ξεχωρίζουν σαφώς μεταξύ τους. Το ένα προϋπάρχει και το άλλο έπεται. Το επόμενον όμως συγχέεται με το αποτέλεσμα και καταλαμβάνει την κυρία εντύπωση. Ξεχνιέται το πρώτο. Αναφέρονται τα γεγονότα επιφανειακά και δεν γίνεται ανάλυση και διείσδυση σε βάθος. Η απελευθέρωσις της Δυτ. Θράκης και η παραχώρησίς της στην Ελλάδα ... υπήρξε ... ο καρπός ... σκληρών αγώνων σε υψηλότερες σφαίρες όπου ο νους, η διανοητικότητα, έπαιξε τον πρωτεύοντα, τον βαρύνοντα ρόλον.

Η δεύτερη εργασία του, που θέλω να επισημάνω, δημοσιεύτηκε στον Ε΄ τόμο της «Θρακικής Επετηρίδας» και είναι η ερευνητική συμβολή του αξέχαστου φίλου μας στον Αντιβουλγαρικό Μακεδονοθρακικό Αγώνα. Είναι μια εργασία 55 σελίδων, που ένα μεγάλο μέρος της είχε παλιότερα δημοσιευτεί στην εφημερίδα «Πρόοδος». Με την εργασία αυτή ο Α.Ρ. γίνεται ερευνητής που αναζήτησε μέσα στο ανώνυμο πλήθος της Κομοτηνής και βρήκε ανθρώπους που στις αρχές του αιώνα μας πήραν ενεργό μέρος στον μεγάλο αγώνα του Ελληνισμού, που διεξάγονταν κάτω από την κυριαρχία των Τούρκων στη Θράκη και τη Μακεδονία. Ονόματα όπως του Λεωνίδα Χατζηιωάννου, του Θεόδωρου Αμπατζόπουλου, του Ιωάννη Χατζηγιάννη, που ήταν γνωστά στους Κομοτηναίους, ήρθαν ξανά στο φως ως ιστορικές πηγές. Έτσι ο Αντώνης έγινε ένας ερευνητής από αυτούς που έχει ανάγκη ο τόπος μας για να παρουσιάσουν τις άγνωστες πτυχές της τοπικής μας ιστορίας, ώστε αυτή να γίνει γνωστή και να συμπεριληφθεί στην εθνική μας ιστορία.

Η τελευταία χρονικά εργασία του δημοσιεύτηκε στον 6ο τόμο της «Θρακικής Επετηρίδας» κι' έχει τον τίτλο *Θράκη-Θράκες και Γραικοί* και τον υπότιτλο «Πηγή λαών και χρόνων». Εκεί ξεπερνώντας την προχειρότητα του ερασιτέχνη και στηριζόμενος σε κείμενα αρχαίων και νεοτέρων, ξένων κυρίως συγγραφέων, αποδεικνύει ότι η λέξη *Γραικοί* προήλθε από τη λέξη *Θράκες*. Χρησιμοποιεί ακόμα και γλωσσολογικά επιχειρήματα όπως την αντιστοιχία του φθόγγου *Θ* των Ελλήνων με το *G*, που είναι παρόμοια και σαν σύμβολα και βρίσκονται και στην ίδια θέση του αλφαβήτου και αποδίδουν τον ίδιο φθόγγο της ινδοευρωπαϊκής γλώσσας.

Βγάζει έτσι το συμπέρασμα που θα το αναφέρω με τη δική του φράση: *Η Αιγαιακή, η Πελασγική Θράκη του λεγόμενου παρατρωϊκού πολιτισμού*

... με τα ιερά της στη Σαμοθράκη, το Παγγαίο, τη Ροδόπη και αλλού έδωσε στη χώρα μας τα φώτα της και τ' όνομά της.

Αυτές του όλες οι γνώσεις, ο τιμώμενος απόψε φίλος μας τις χρησιμοποίησε για να προβάλλει τα δίκαια της Θράκης, της τόσο αδικημένης από το αθηναϊκό κράτος.

Συμμετέσχε ως μέλος της οργανωτικής επιτροπής για την ίδρυση Πανεπιστημίου στη Θράκη και είναι αυτός που υποστήριξε πως θα έπρεπε το Δημοκρίτειο ν' αποχτήσει και τμήμα Θρακικών Μελετών. Μίλησε σχετικά γι' αυτό και από το ραδιόφωνο και από τις στήλες των εφημερίδων.

Η ίδρυση από πέρυσι του τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας έρχεται να ικανοποιήσει εν μέρει το όνειρο αυτό, που την πραγματοποίησή του δεν πρόλαβε ο Αντώνης Ρωσσίδης να χαρεί.

Είναι όμως σίγουρος πως η ψυχή του εκεί που βρίσκεται, χαίρεται σήμερα για την εκπλήρωση αυτού του πανθρακικού ονείρου.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΡΩΣΣΙΔΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

(όσα υπέπεσαν στην αντίληψή μου)

1. *Κομοτηνή. Η προέλευση του ονόματος της πόλεως* (ιστορικό σημείωμα), «Θρακικά Χρονικά», τ. 19, Ιούλιος 1965, σελ. 140-142.
2. *Τα στρατεύματα του '21*, (ιστορικό σημείωμα), «Θρακικά Χρονικά», τ. 22, Οκτώβριος 1965, σελ. 229-230.
3. *Ο Θρακικός Ελληνισμός στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821*, «Αρχείο Θράκης», τ. 39/1976, σελ. 209-240.
4. *Να ιδρυθεί το Θρακολογικό Ινστιτούτο το γρηγορότερο*, (συνέντευξη) εφημερίδα «Χρόνος» της 24-6-1977.
5. *Ο Θρακικός Ελληνισμός στον απελευθερωτικό αγώνα 1821*, σειρά δημοσιευμάτων στην εφημερίδα «Πατρίδα» (γύρω στα 100) από το Νοέμβριο 1978 μέχρι το Μάρτιο 1979.
6. *Ο αντιβουλγαρικός αγώνας στη Θράκη (1903-1910)*, εφημερίδα «Πατρίδα», Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1980.
7. *Μία άγνωστη ιστορία περί Θράκης μέχρι το 1912*, εφημερίδα «Πατρίδα», Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1980.
8. *Οι Τούρκοι ιστορικοί για το 1821*, εφημερίδα «Πατρίδα», Απρίλιος 1980.
9. *Το χρονικό απελευθερώσεως της Δ. Θράκης*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Α'/1980, σελ. 1-17.
10. *Ο Θρακικός Ελληνισμός στον αγώνα του 21. Γρηγόριος Ιωάννου Μαρασλής*, «Θρακικά Χρονικά», τ. 36/1980-81, σελ. 52-53.
11. *Κωνστάντιος. Μητροπολίτης Μαρωνείας*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Β'/1981, σελ. 445-450.

12. *Κομοτηνή. Σύντομη ιστορία της πόλης*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Γ'/1982, σελ. 227-234.
13. *Επιμέλεια στα ημερολόγια των Κλεάνθη Μποζατζή και Ορέστη Καραγεωργίου*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Γ'/1982, σελ. 125-150.
14. *Δύο επιστολές – Μαρτυρίες για την νεώτερη τοπική μας ιστορία*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Δ'/1983, σελ. 349-360.
15. *Μια ακόμη μαρτυρία – Συμβολή στην ιστορία απελευθερώσεως της πόλεώς μας*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Δ'/1983, σελ. 411-418.
16. *Ο αντιβουλγαρικός αγώνας 1903-1912 στη Θράκη*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Ε'/1984, σελ. 287-341.
17. *Θράκη-Θράκες και Γραικοί*, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Στ'/1985-86, σελ. 141-148.

ΦΑΝΗ ΜΑΛΚΙΔΗ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΗΣ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ

Το άρθρο αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια ανάλυσης των (οικονομικών και άλλων) σχέσεων μεταξύ του περιφερειακού πανεπιστημίου και της πόλης στην οποία αναπτύσσεται και εξελίσσεται. Αυτά τα ζητήματα εξειδικεύονται στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Δ.Π.Θ.) και στην Αλεξανδρούπολη, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στις ιδιόμορφες συνθήκες που επικρατούν στο χώρο.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται ένα σύντομο ιστορικό των τμημάτων του Δ.Π.Θ. τα οποία λειτουργούν στην Αλεξανδρούπολη και μια προσέγγιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Στο δεύτερο μέρος, το οποίο είναι το εμπειρικό, αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας που έγινε στην πόλη, με ερωτηματολόγια που δόθηκαν στους κατοίκους της και στους φοιτητές.

Τέλος, γίνονται κάποια σχόλια σχετικά με τα περιφερειακά πανεπιστήμια, όπως αυτά λειτούργησαν στον ελληνικό χώρο, ένα ζήτημα που προβάλλει σήμερα αρκετά επίκαιρο.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ

Το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης ιδρύθηκε το 1973. Έδρα του Πανεπιστημίου ορίστηκε η πόλη της Κομοτηνής, ενώ σχολές ιδρύθηκαν στις πόλεις της Ξάνθης και της Αλεξανδρούπολης. Το 1974 άρχισαν να λειτουργούν η Πολυτεχνική Σχολή στην Ξάνθη (Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών) και η Νομική Σχολή στην Κομοτηνή. Τον επόμενο χρόνο άρχισε τη λειτουργία του το Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών στην Πολυτεχνική Σχολή. Από τότε δημιουργήθηκαν, το 1977 η Ιατρική Σχολή στην Αλεξανδρούπολη που άρχισε να λειτουργεί το 1985, το 1982 τα Παιδαγωγικά Τμήματα (Δημοτικής Εκπαίδευσης και Νηπιαγωγών), λειτούργησε το πρώτο το 1986 και το δεύτερο το 1987, στην Αλεξανδρούπολη. Στην Κομοτηνή ιδρύ-

θηκαν το 1983 το Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (λειτουργία το 1984), το Τμήμα Ιστορίας-Εθνολογίας (ίδρυση 1990 λειτουργία το 1991) και το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, το οποίο ιδρύθηκε το 1993 και θα λειτουργήσει το 1994. Τέλος, στην Ξάνθη θα λειτουργήσει την ίδια χρονιά το Τμήμα Μηχανικών Περιβάλλοντος στα πλαίσια της Πολυτεχνικής Σχολής.

Το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Δ.Π.Θ.) έχει κυρίως ως αποστολή:

α) Να παράγει και να μεταδίδει τη γνώση, την έρευνα και τη διδασκαλία και να καλλιεργεί τις τέχνες.

β) Να συντείνει στη διαμόρφωση υπεύθυνων ανθρώπων με επιστημονική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική συνείδηση και να παρέχει τα απαραίτητα εφόδια που θα εξασφαλίζουν την άρτια κατάρτισή τους για επιστημονική και επαγγελματική σταδιοδρομία.

γ) Να συμβάλλει στην αντιμετώπιση, πολιτιστικών και αναπτυξιακών αναγκών του τόπου.

Τα τμήματα της Αλεξανδρούπολης αφού πέρασαν από ένα στάδιο, κατά το οποίο ήταν αρκετά αβέβαιο το μέλλον τους λόγω τοπικών διαφορών στο θέμα τελικής χωροθέτησής τους, κρατικής αδιαφορίας και ολιγωρίας (Φ. Μαλκίδης, 1992β), πέρασαν —τελικά— σε μια φάση ανάπτυξης, η οποία όμως θα αργήσει να ολοκληρωθεί. Στην Αλεξανδρούπολη λειτουργούν οι εξής σχολές και τμήματα του Δ.Π.Θ.:

Ι. Ιατρική Σχολή

Η Ιατρική του Δ.Π.Θ. ιδρύθηκε το 1977 αρχικά ως παράρτημα της Ιατρικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το 1985 εκλέχτηκαν οι πρώτοι καθηγητές του τμήματος. Και όμως, τα τρία πρώτα έτη της σχολής (προκλινικά) εξακολουθούσαν να γίνονται στη Θεσσαλονίκη —μαζί με τα Ιατρικά Τμήματα του Α.Π.Θ. και της ΣΣΑΣ—, κάτι που σήμαινε την υποβάθμιση των θεωρητικών μαθημάτων. Τα τρία επόμενα έτη (κλινικά) γίνονταν στην Αλεξανδρούπολη, στο Γενικό Περιφερειακό Νοσοκομείο της πόλης. Το 1989, στη σχολή λειτούργησαν και τα προκλινικά έτη με αποτέλεσμα η πόλη να δεχθεί περισσότερους φοιτητές, κάτι που σήμαινε (και σημαίνει) ολοένα και περισσότερες απαιτήσεις από αυτούς, τόσο προς την πλευρά του πανεπιστημίου όσο και προς την πόλη, στον τομέα της υποδομής.

Η ανάπτυξη της Ιατρικής είχε σταματήσει για πολλά χρόνια αφού υπήρχαν αρκετές διαμάχες με την Κομοτηνή, όσον αφορά την έδρα της σχολής και τοπικές διαμάχες μέσα στην Αλεξανδρούπολη, σε ότι έχει σχέση

με το χώρο που θα γίνουν οι εγκαταστάσεις της. Έτσι το όλο έργο καθυστέρησε, μια και κρίσιμα χρονικά διαστήματα για την ανάπτυξη της σχολής αναλώθηκαν σε συγκρούσεις συμφερόντων, που τελικά απέβησαν σε βάρος του πανεπιστημίου, της σχολής και της πόλης.

Σήμερα η Ιατρική στεγάζεται στο Νοσοκομείο της Αλεξανδρούπολης, σε ένα κτίριο στο οποίο γίνονται τα προκλινικά έτη και σε οίκημα, το οποίο το έχει παραχωρήσει η Μητρόπολη και χρησιμεύει σαν Ινστιτούτο Ερευνών. Έχει 426 εγγεγραμμένους φοιτητές, 46 μέλη ΔΕΠ, απ' τα οποία αρκετά είναι «ιπτάμενα» μια και εμφανίζονται λίγους μήνες το χρόνο ή μόνο κατά την περίοδο των εξετάσεων, γνώριμο φαινόμενο του Δ.Π.Θ. (Πανούσης, 1991).

2. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης δημιουργήθηκε με το Ν. 1268/82 σαν μετεξέλιξη (αντικατάσταση) των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Το 1986 λειτούργησε το τμήμα στην πόλη με αρκετά προβλήματα που με τον καιρό αυξανόταν. Η έλλειψη μελών ΔΕΠ αντιμετωπίστηκε με την έλευση στην πόλη καθηγητών από τα άλλα τμήματα του Δ.Π.Θ. και με την παραμονή των καθηγητών της Ζαρίφειου Παιδαγωγικής Ακαδημίας, στο τμήμα. Το στεγαστικό «λύθηκε» με τα ήδη υπάρχοντα κτίρια της Ακαδημίας, αυτά όμως σύντομα αποδείχτηκαν ανεπαρκή για να στεγάσουν δύο πανεπιστημιακά τμήματα. Τελικά, η όλη δουλειά μέσα στο τμήμα γίνεται από αποσπασμένους καθηγητές της Μέσης Εκπαίδευσης, επισκέπτες καθηγητές, σ' ένα χώρο ο οποίος δεν αρκεί, μια σχολή η οποία απέχει λίγα μόλις χιλιόμετρα από τη γειτονική χώρα (Πετρόπουλος, 1992) και προσπαθεί να παρέμβει με την παρουσία της στον τόπο. Σήμερα στο τμήμα είναι εγγεγραμμένοι 320 φοιτητές και υπηρετούν 9 μέλη ΔΕΠ. Το κύριο ζήτημα βέβαια με το Παιδαγωγικό είναι ότι θα πρέπει να του δοθούν ευκαιρίες ώστε να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο σε θέματα ελληνικής γλώσσας, σε μια περιοχή η οποία από τη φύση της το επιβάλλει (Φ. Μαλκίδης, 1992ε).

3. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών

Το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών ιδρύθηκε μαζί με το Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης το 1982. Αυτό λειτούργησε το 1987 με περισσότερα προβλήματα και αρκετές ελλείψεις. Η απουσία καθηγητών αντιμετωπίστηκε ακριβώς με τον ίδιο τρόπο όπως και στην περίπτωση των δασκάλων, ενώ τελευταία παρατηρείται και μια δυστοκία στην εξεύρεση διδασκόντων του ΠΔ 407/80 κάτι που σημαίνει τη μη εύρυθμη λειτουργία του

τμήματος. Παράλληλα οι νηπιαγωγοί αντιμετωπίζουν και δυσκολία στην κάλυψη ήδη προκηρυγμένων θέσεων ΔΕΠ, μια και δεν εκδηλώνεται ενδιαφέρον από επιστήμονες, αφού προτιμούνται θέσεις σε κεντρικά πανεπιστήμια. Η έλλειψη χώρων, η αδυναμία συγκρότησης συμπαγούς ακαδημαϊκής κοινότητας, τα λειτουργικά προβλήματα, είναι χαρακτηριστικά (και) του Τμήματος Νηπιαγωγών σε μια πόλη η οποία στήριξε —και στηρίζει— αρκετές ελπίδες της στη σωστή λειτουργία του πανεπιστημίου. Εγγεγραμμένοι φοιτητές στο Τμήμα Νηπιαγωγών είναι 273 και τα μέλη ΔΕΠ 8, ένα γνωστικό αντικείμενο το οποίο μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο τόσο οικονομικά-αναπτυξιακά όσο και πολιτιστικά-πνευματικά, στο χώρο που βρίσκεται. Οι παρεμβάσεις του μπορούν να γίνουν εξάλλου (σε συνεργασία με το άλλο Παιδαγωγικό Τμήμα) στους τομείς των παλιννοστούντων Ελλήνων και σε μειονοτικά ζητήματα.

Η Αλεξανδρούπολη είναι μια τυπική επαρχιακή πόλη, η οποία αναπτύχθηκε πάνω στα μεταπολεμικά ελληνικά πρότυπα. Ωστόσο επειδή ανήκει στο γεωγραφικό χώρο της Θράκης παρουσιάζει αρκετές ιδιαιτερότητες, που αξίζει ομολογουμένως να συζητηθούν.

Η πόλη αντιμετωπίστηκε από την πολιτεία, όπως εξάλλου και όλη η περιοχή της Θράκης, χωρίς ένα ολοκληρωμένο σχέδιο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (Χαραλαμπίδης, 1989). Απέχει αρκετά από τα κέντρα αποφάσεων —κυρίως Αθήνα—, ενώ είναι χαρακτηριστικός ο κοινωνικός ιστός της πόλης, ο οποίος αποτελείται από εργαζομένους στον τριτογενή τομέα παραγωγής, ενώ είναι πολύ χαμηλός ο αριθμός των απασχολουμένων στους δύο υπόλοιπους παραγωγικούς τομείς (Μαλκίδης, 1992δ). Το 1981 η πόλη είχε 35.799 κατοίκους, ενώ στην πρόσφατη απογραφή του 1991 (προσωρινά στοιχεία) είχε 39.283 κατοίκους, παρουσίασε δηλαδή μια αύξηση της τάξης των 3.484 κατοίκων ή του 11%. Έτσι στην πόλη υπάρχουν 1019 φοιτητές (αναλογία ως προς τον πληθυσμό 38/1) και 63 μέλη ΔΕΠ. Από την έναρξη λειτουργίας των τμημάτων, το 1985, και μέχρι το 1992 (Ιούνιος) είχαμε μια αύξηση των εμπορικών-επαγγελματικών επιχειρήσεων κατά 14%. Μέσα, δηλαδή, σε 7 χρόνια παρουσιάστηκε μια κίνηση στην επιχειρηματική ζωή της πόλης, η οποία όμως δεν οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό στη λειτουργία του πανεπιστημίου (Πανούσης, 1989). Και αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε και από την εξέλιξη που είχαν επιχειρήσεις οι οποίες σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με το φοιτητικό πληθυσμό, (pub, εστιατόρια, καφετέριες κτλ.). Αυτές παρουσίασαν μια αύξηση η οποία δεν υπερβαίνει το 10%. Η οικοδομική δραστηριότητα στην Αλεξανδρούπολη παρουσιάζει μια αύξηση της τάξης του 15%, η οποία είναι και ο μέσος όρος της Θράκης. Εδώ όμως θα πρέπει να σημειώσουμε ότι 192 φοιτητές στεγάζονται στις φοιτητικές εστίες της πόλης (ξενοδοχεία), ένα μεγάλο ποσο-

στό του συνόλου των εγγεγραμμένων φοιτητών (περίπου το 1/5). Στην Αλεξανδρούπολη δεν είχαμε μια κίνηση στον τομέα των κατασκευών, κάτι που θα γινόταν αν υπήρχε μια κάποια ζήτηση κατοικίας από την πλευρά των φοιτητών, αφού συντέλεσε σ' αυτό και ο μικρός αριθμός εισαγομένων στα τμήματα της πόλης. Έτσι η περιοχή δεν παρουσίασε την αύξηση στην οικοδομική δραστηριότητα, όπως αυτή εμφανίστηκε στις δύο άλλες πόλεις της Θράκης, στις οποίες λειτουργεί το Δ.Π.Θ. (Πανούσης, 1991). Βέβαια στο ζήτημα αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο, εκτός από τους λίγους φοιτητές της πόλης σε σχέση με τα άλλα τμήματα του Δ.Π.Θ., και το γεγονός ότι οι σχολές της Αλεξανδρούπολης λειτουργούν (κανονικά) λίγα μόνο χρόνια. Η Ιατρική από το 1985 —μετά από τέσσερα χρόνια θα λειτουργήσει με όλο το φοιτητικό της δυναμικό—, ενώ στα Παιδαγωγικά Τμήματα παρατηρείται το φαινόμενο ένα ποσοστό από τους φοιτητές να μη μένουν στην πόλη και να έρχονται μόνο κατά τη διάρκεια της εξεταστικής περιόδου, ή να βρίσκονται σ' αυτήν κάποιους μήνες το χρόνο. Το θέμα της αύξησης ή μη της οικοδομικής δραστηριότητας στην πόλη από την παρουσία του πανεπιστημίου, πιστεύουμε ότι είναι ένα βασικό ζήτημα, στο οποίο θα αναζητηθεί μια κεντρική παράμετρος των σχέσεων μεταξύ Δ.Π.Θ. και Αλεξανδρούπολης. Εξάλλου, πιστεύουμε ότι εκτός από τις καταναλωτικές αλλαγές που επιφέρουν αυτές οι σχέσεις, θα πρέπει να υπάρξουν και διαρθρωτικές οικονομικές ανακατατάξεις (Τσεκούρας, 1991).

Θέλοντας να δώσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα των πανεπιστημιακών τμημάτων της Αλεξανδρούπολης παραθέτουμε στη συνέχεια ορισμένα στατιστικά στοιχεία που αφορούν το 1992. Πιο συγκεκριμένα, δίνονται η βάση επιτυχίας στα τμήματα, το σύνολο προτιμήσεων, όσοι είχαν σαν πρώτη προτίμηση το 1992 την Ιατρική και τα Παιδαγωγικά Τμήματα και τέλος ο αριθμός των φοιτητών ο οποίος τελικά εισήχθηκε στα τμήματα. Παράλληλα δίνονται και τα δεδομένα των αντίστοιχων τμημάτων των άλλων πανεπιστημίων, προσπαθώντας να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με τις προτιμήσεις των υποψηφίων φοιτητών.

Το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ) της Αλεξανδρούπολης είχε σαν βάση επιτυχίας στις Γενικές Εξετάσεις του 1992 5.519 μονάδες. Την πιο χαμηλή βάση την είχει το Πανεπιστήμιο Αιγαίου (5.504) και ακολουθούσε η Κρήτη με 5.517 μονάδες. Το ΠΤΔΕ Θράκης είχε όμως τις λιγότερες προτιμήσεις από όλα τα υπόλοιπα πανεπιστήμια, μόλις 33.127, σε σύγκριση και με τα υπόλοιπα περιφερειακά τμήματα που είχαν αρκετά περισσότερες (Κρήτη 35.132, Αιγαίο 33.964, Θεσσαλία 36.016 κ.λ.π.). Όσον αφορά την πρώτη προτίμηση, εκεί το ΠΤΔΕ της Αλεξανδρούπολης «καταλαμβάνει» την προτελευταία θέση (103) μια και τελευταίο είναι το παράρτημα του ΑΠΘ στη Φλώρινα (87). Βέβαια αξίζει να σημειώ-

Πίνακας 1

ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΠΤΔΕ

ΤΜΗΜΑ	*ΒΑΣΗ*	*ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ*	*ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ*	*ΕΙΣΑΚΤΕΟΙ*
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΔΗΜΟΤ. ΕΚΠ/ΣΗΣ				
ΘΡΑΚΗΣ	5.519	33.127	103	80
ΑΘΗΝΑΣ	5.609	41.132	3.208	170
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	5.604	45.835	1.939	140
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (ΦΛΩΡΙΝΑ)	5.546	33.176	87	80
ΠΑΤΡΑΣ	5.572	42.380	386	100
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	5.549	41.596	196	140
ΚΡΗΤΗΣ	5.517	35.132	149	110
ΑΙΓΑΙΟΥ	5.504	33.964	131	70
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	5.576	36.016	137	40

Πηγή: Εφημ. Το Βήμα, 21/3/93.

σουμε το γεγονός ότι άλλα ΠΤΔΕ με λιγότερες θέσεις εισαγόμενων φοιτητών, π.χ. Θεσσαλία 40 θέσεις, Αιγαίο 70, συγκεντρώνουν περισσότερες πρώτες προτιμήσεις —αντίστοιχα 137 και 131— από το ΠΤΔΕ Θράκης που εισάγει 80 φοιτητές. Έχουμε δηλαδή ένα φαινόμενο αστυφιλίας και στο θέμα της επιλογής του τμήματος στο οποίο θέλει να σπουδάσει ο υποψήφιος (Ράπτη, 1992). Στην περίπτωσή μας οι υποψήφιοι για τα ΠΤΔΕ δείχνουν μια μεγάλη προτίμηση για τα κεντρικά πανεπιστήμια (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) και αρκετά μικρότερη για τα περιφερειακά. Αυτό μπορούμε να το δούμε τόσο από τον πίνακα 1 (και τα σχόλια που ακολούθησαν) όσο και από τους πίνακες 2 και 3 που ακολουθούν και αναφέρονται στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών (ΠΤΝ) και στο Τμήμα Ιατρικής (ΤΙ) του Δ.Π.Θ.

Το ΠΤΝ Θράκης είχε στις Γενικές Εξετάσεις του 1992 βάση επιτυχίας 5.483 μονάδες, στην προτελευταία θέση ήταν η Κρήτη με 5.475 μονάδες και στην τελευταία το Αιγαίο με 5.467. Στις συνολικές προτιμήσεις, το ΠΤΝ Θράκης βρίσκεται στην τελευταία(!) θέση με 31.161 προτιμήσεις, όταν τα άλλα αντίστοιχα τμήματα βρίσκονται πολύ πιο πάνω. Το αντίστοιχο τμήμα του Αιγαίου έχει 32.801 προτιμήσεις, της Θεσσαλίας 34.764, της Κρήτης 33.085. Στην πρώτη προτίμηση η κατάσταση είναι ίδια μια και το ΠΤΝ της Αλεξανδρούπολης βρίσκεται πάλι στην τελευταία θέση με 73 μόνο υποψηφίους να το δηλώνουν σαν πρώτη προτίμηση. Τη Ρόδο (Παν/μιο Αιγαίου) τη δήλωσαν 121 υποψήφιοι σαν πρώτη προτίμηση παρόλο ότι πρόσφερε μόνο 60 θέσεις, ενώ το Βόλο (Παν/μιο Θεσσαλίας) το δήλωσαν 108 όταν είχε 40 μόνο θέσεις. Τα άλλα βέβαια ΠΤΝ έχουν πολύ περισσότερες πρώτες

Πίνακας 2

ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΠΤΝ

ΤΜΗΜΑ	*ΒΑΣΗ*	*ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ*	*ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ*	*ΕΙΣΑΚΤΕΟΙ*
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ				
ΘΡΑΚΗΣ	5.483	31.161	73	80
ΑΘΗΝΑΣ	5.538	38.096	1466	180
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	5.546	40.733	1191	130
ΠΑΤΡΑΣ	5.506	38.987	258	100
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	5.495	38.101	185	140
ΚΡΗΤΗΣ	5.475	33.085	142	110
ΑΙΓΑΙΟΥ	5.467	32.801	121	60
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	5.522	34.764	108	40

Πηγή: Εφημ. Το Βήμα, 21/3/93.

προτιμήσεις από το αντίστοιχο του Δ.Π.Θ., ένα ακόμη πρόσθετο στοιχείο που δείχνει ότι τα τμήματα της Αλεξανδρούπολης δεν προτιμούνται από τους υποψηφίους των Γενικών Εξετάσεων.

Πίνακας 3

ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΤΙ

ΤΜΗΜΑ	*ΒΑΣΗ*	*ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ*	*ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ*	*ΕΙΣΑΚΤΕΟΙ*
ΙΑΤΡΙΚΗΣ				
ΘΡΑΚΗΣ	5.796	8.621	72	60
ΑΘΗΝΑΣ	5.919	8.479	5.566	220
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	5.887	8.788	2.618	190
ΠΑΤΡΑΣ	5.863	8.650	359	90
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	5.822	8.760	202	90
ΚΡΗΤΗΣ	5.804	8.551	190	60
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	5.835	8.550	79	50

Πηγή: Εφημ. Το Βήμα, 21/3/93.

Η βάση επιτυχίας στο Τμήμα Ιατρικής Θράκης το 1992 ήταν 5.796 μονάδες, η χαμηλότερη σ' όλα τα ΤΙ των πανεπιστημίων. Όλες οι άλλες βάσεις επιτυχίας ήταν πολύ υψηλότερες, Αθήνα 5.919, Θεσσαλονίκη 5.887, ενώ η επόμενη βάση βρισκόταν στο Πανεπιστήμιο Κρήτης με 5.804 μονάδες. Στο σύνολο των προτιμήσεων η Ιατρική της Αλεξανδρούπολης καταλαμβάνει την τέταρτη θέση επί συνόλου 7 ΤΙ, αλλά αυτό δεν θα πρέπει να σημαίνει και πάρα πολλά, όσον αφορά τη γνώμη των υποψηφίων για το συγκεκρι-

μένο Τμήμα Ιατρικής του Δ.Π.Θ. Εξάλλου στη χώρα μας το ιατρικό επάγγελμα έχει ένα αυξημένο κύρος και γόητρο, το οποίο στην ουσία δεν επηρεάζει και τόσο πολύ τον υποψήφιο στο ζήτημα της επιλογής του πανεπιστημίου στο οποίο θα φοιτήσει. Στην πρώτη προτίμηση η Θράκη βρίσκεται στη τελευταία θέση με μόλις 72 υποψηφίους να το δηλώνουν σαν πρώτη προτίμηση, όταν στα άλλα πανεπιστήμια τα Τμήματα Ιατρικής δηλώνονται σαν πρώτη επιλογή από 5.566 υποψηφίους (Αθήνα) και 2.618 (Θεσσαλονίκη) μέχρι 190 στην Κρήτη και 79 στη Θεσσαλία. Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί και το πολύ σημαντικό θέμα των υποψηφίων Θρακιωτών οι οποίοι δηλώνουν το Τμήμα Ιατρικής Θράκης (από εδώ βέβαια μπορούν να βγουν και κάποια συμπεράσματα για το πως βλέπουν οι ντόπιοι υποψήφιοι την Ιατρική σχολή της περιοχής τους και γενικότερα το Δ.Π.Θ.). Θρακιώτες υποψήφιοι το 1992 για τα τμήματα ιατρικής όλης της χώρας ήταν 243. Απ' αυτούς μόνο οι 72 δήλωσαν την Αλεξανδρούπολη σαν πρώτη πόλη για να σπουδάσουν Ιατρική, δηλαδή μόλις το 29,6%, ένα ποσοστό που δίνει αρκετά μηνύματα, που θα αναλυθούν στη συνέχεια. Συμπερασματικά, στους 3 πίνακες που προηγήθηκαν μπορούμε να δούμε ότι τα τμήματα της Αλεξανδρούπολης δεν βρίσκονται στις πρώτες θέσεις των προτιμήσεων από τους υποψήφιους φοιτητές, για λόγους που έχουν να κάνουν με την ιδιόμορφη κατάσταση που επικρατεί σ' αυτά. Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη καθηγητών, η ανεπαρκής κτιριακή υποδομή, η μη συγκροτημένη ακαδημαϊκή κοινότητα, η χαμηλή πολιτιστική ζωή, το γεγονός ότι η πόλη δεν προσφέρει αυτά που θα ήθελε ίσως ένας φοιτητής, είναι οι βασικοί λόγοι για τους οποίους ένας υποψήφιος δεν θα επιλέξει την Αλεξανδρούπολη για τόπο σπουδών. Από αυτά τα ζητήματα θα πρέπει να ξεκινήσει και ένας προβληματισμός, κάποιες σκέψεις, για το ποιες είναι τελικά οι σχέσεις μεταξύ πόλης, φοιτητών, διδασκόντων και γενικότερα όλου του πανεπιστημίου όπως αυτό λειτουργεί στην Αλεξανδρούπολη. Για τους πρώτους, όταν σκέπτονται και πράττουν με τα κριτήρια που αναφέραμε πιο πάνω όσον αφορά την επιλογή της, τότε αυτόματα, πιστεύουμε, αλλάζουν και οι σχέσεις με την πόλη —οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές. Για τους δεύτερους, διαπιστώνουμε ότι έχουν αρκετά χαρακτηριστικά, αφού η σχέση τους με το χώρο είναι περισσότερο ιδιόμορφη μια και δεν μπόρεσαν (ακόμη) να «αφομοιωθούν» και να προσφέρουν μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικό ιστό.

Οι καθηγητές αλλά και οι φοιτητές δεν θα πρέπει να είναι αλλά ούτε και να αισθάνονται —εδώ θα πρέπει να αναζητηθεί η ευθύνη της πόλης— ξένο σώμα στον τόπο. Οι σχέσεις που θα δημιουργηθούν και θα δώσουν το καλύτερο για το χώρο (θα πρέπει να) είναι το αποτέλεσμα μιας συνεργασίας της τοπικής πανεπιστημιακής κοινότητας και της πόλης. Οι διαρθρω-

τικές αλλαγές μέσα στην οικονομία —γιατί αυτές είναι το ζητούμενο και όχι οι καταναλωτικές— είναι άλλωστε και η φιλοσοφία του όλου προγράμματος της δημιουργίας ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην περιφέρεια. Η απαρχή για μια ανάπτυξη, οικονομική και κοινωνική, βασισμένη στο πανεπιστήμιο ή σε ορισμένα πανεπιστημιακά τμήματα που λειτουργούν στην πόλη (Τσεκούρας, 1991). Βέβαια η όλη «ιστορία» στην πορεία εκφυλίστηκε, μια και η δημιουργία των (νέων κυρίως) πανεπιστημίων δεν έγινε με γνώμονα τις εκπαιδευτικές-αναπτυξιακές ανάγκες της κάθε περιοχής, αλλά για ικανοποίηση συγκεκριμένων αιτημάτων τοπικιστικής και κομματικής μορφής. Έτσι σήμερα θερίζουμε τους καρπούς αυτών των πολιτικών, που δεν σχεδιάσθηκαν για να παρέμβουν πραγματικά μέσα στο χώρο. Στην περίπτωσή μας στο Δ.Π.Θ. και στην Αλεξανδρούπολη έλλειψε εκείνο το ολοκληρωμένο πρόγραμμα, το οποίο θα προωθούσε μια εξέλιξη με βάση το πανεπιστήμιο (Γαλούσης, 1991). Μια ανάπτυξη που θα έδινε πολλές προτάσεις και λύσεις σε μια περιοχή της χώρας που τις έχει ανάγκη όσο καμιά άλλη...

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Περνώντας στο εμπειρικό μέρος, θέλουμε να δώσουμε (κυρίως) με αυτό, τα οικονομικά αποτελέσματα από τη λειτουργία του πανεπιστημίου στην Αλεξανδρούπολη και κατά δεύτερο λόγο την κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη που προήλθε μετά από την οκτάχρονη παρουσία των τμημάτων στην πόλη. Η έρευνα έγινε αποκλειστικά και μόνο στην Αλεξανδρούπολη, για το λόγο ότι η πανεπιστημιακή κοινότητα κινείται στα όριά της, χωρίς να επεκτείνεται δηλαδή στην περιφέρειά της. Η έρευνα η οποία διεξήχθηκε τον Απρίλιο του 1993, περιλαμβάνει δύο ερωτηματολόγια, ένα για τους κατοίκους της πόλης και ένα για τους φοιτητές των τμημάτων του πανεπιστημίου. Για τους μεν πρώτους οι ερωτήσεις αφορούν τόσο οικονομικά όσο και πολιτιστικά ζητήματα, μια και επικεντρώθηκε και σε κατοίκους που έχουν άμεση επαγγελματική σχέση με το Δ.Π.Θ. (καφετέριες, εστιατόρια, κτλ.), αλλά και σε κατοίκους οι οποίοι νιώθουν καθημερινά την παρουσία του πανεπιστημίου γύρω τους. Για τους δεύτερους οι ερωτήσεις στράφηκαν κυρίως στο οικονομικό μέρος, μια και προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε τη συμβολή τους διαρθρωτικά στην πόλη αλλά και καταναλωτικά, με την αλλαγή κάποιων προτύπων (αύξηση ενοικίων κτλ.) μέσα σ' αυτή.

Ερωτηματολόγιο για τους κατοίκους της Αλεξανδρούπολης

Το ερωτηματολόγιο τέθηκε σε 80 άτομα της πόλης, ηλικίας από 18 έως

60 χρόνων. Η πρώτη ερώτηση έγινε για να διαπιστωθεί κατά πόσο οι κάτοικοι της Αλεξανδρούπολης είναι ενημερωμένοι σχετικά με το πανεπιστήμιο. Η ερώτηση είναι η εξής: *Ποια τμήματα Δ.Π.Θ. γνωρίζετε τα οποία λειτουργούν στην Αλεξανδρούπολη;*

Οι απαντήσεις που δόθησαν παρουσιάζονται, πιο κάτω, στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 4

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ	*ΠΟΣΟΣΤΟ*
ΕΝΑ ΤΜΗΜΑ	11	13,75%
ΔΥΟ ΤΜΗΜΑΤΑ	39	48,75%
ΤΡΙΑ ΤΜΗΜΑΤΑ	16	20%
ΚΑΝΕΝΑ	14	17,5%

Από τα 80 άτομα που ρωτήθηκαν, 11 από αυτά ήξεραν ότι λειτουργεί μόνο ένα τμήμα. Και συνήθως αυτό το τμήμα που ήξεραν ήταν το Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης, μια και υπήρχε η εμπειρία από τη λειτουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας στην πόλη, για αρκετά χρόνια. Την ύπαρξη και λειτουργία στην Αλεξανδρούπολη δύο τμημάτων του Δ.Π.Θ., τη γνωρίζουν από το δείγμα 39 άτομα, ένα ποσοστό 48,75%. Τα τμήματα τα οποία γνωρίζουν είναι το ΠΤΔΕ και (τώρα) το Τμήμα Ιατρικής. Το δεύτερο, αρκετοί γνωρίζουν την ύπαρξή του λόγω του θορύβου που είχε δημιουργηθεί, την προηγούμενη δεκαετία, με τα ζητήματα της τελικής χωροθέτησης (Κομοτηνή ή Αλεξανδρούπολη) και εγκατάστασης μέσα στην πόλη (ανατολική ή δυτική είσοδος της Αλεξανδρούπολης).

Και τα τρία τμήματα του Δ.Π.Θ. τα γνωρίζουν από το δείγμα μόνο 16 κάτοικοι της πόλης κάτι το οποίο μπορεί να μας δώσει αρκετά μηνύματα όσον αφορά την παρουσία τους μέσα στο χώρο. Και τέλος 14 άτομα του δείγματος δεν γνώριζαν καμιά απολύτως σχολή του Πανεπιστημίου Θράκης η οποία να λειτουργεί στην Αλεξανδρούπολη. Ένα ποσοστό (17,5%), το οποίο θα πρέπει και να αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης τόσο στη συγκεκριμένη πόλη όσο και σε άλλες περιοχές της χώρας, στις οποίες λειτουργούν περιφερειακά πανεπιστήμια της μορφής του Δ.Π.Θ. (διασκορπισμένα δηλαδή σε πολλές πόλεις).

Η δεύτερη ερώτηση του ερωτηματολογίου για τους κατοίκους της Αλεξανδρούπολης ήταν η εξής: *Πιστεύετε ότι τα τμήματα του Δ.Π.Θ. της Αλεξανδρούπολης έχουν συμβάλλει στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της πόλης;* Οι απαντήσεις οι οποίες δόθησαν παρουσιάζονται στον πίνακα 5.

Πίνακας 5

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ	*ΠΟΣΟΣΤΟ*
ΝΑΙ	60	75%
ΟΧΙ	5	6,25%
ΔΕΝ ΞΕΡΩ	15	18,75%

Από τα 80 άτομα στα οποία τέθηκε η ερώτηση, τα 60 από αυτά υποστηρίζουν ότι τα τμήματα του Δ.Π.Θ. έχουν αποφασιστική συμβολή στην οικονομική και πνευματική εξέλιξη της πόλης. Ένα ποσοστό, το οποίο σε κατ' ιδίαν συζητήσεις, προβάλλει το επιχείρημα ότι αυτή η ανάπτυξη κινείται κυρίως στον άξονα των καταναλωτικών αλλαγών και όχι των διαρθρωτικών, χωρίς ταυτόχρονα αυτή η ανάπτυξη να βάζει γερά θεμέλια για το μέλλον της περιοχής.

Οι 5 κάτοικοι της Αλεξανδρούπολης (6,25% του δείγματος) πιστεύουν τα πανεπιστημιακά τμήματα δεν έχουν παρέμβει οικονομικοπολιτιστικά στον τόπο. Μια άποψη που ομολογουμένως αξίζει να συζητηθεί δείχνοντας την απαραίτητη προσοχή.

Τελευταία 15 άτομα απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν αν πράγματι τα τμήματα του Δ.Π.Θ. μπόρεσαν να παίξουν έναν αποφασιστικό (αναπτυξιακό) ρόλο στην περιοχή. Ένα ποσοστό το οποίο δικαιολογείται, μια και έως τώρα δεν έχει ανοίξει μια δημόσια συζήτηση για το ποια είναι τελικά η προσφορά των περιφερειακών πανεπιστημίων σε μια τοπική ανάπτυξη.

Η επόμενη ερώτηση προς τους κατοίκους της πόλης αφορά τους επαγγελματίες εκείνους, οι οποίοι σχετίζονται με την πανεπιστημιακή κοινότητα (δηλαδή, εστιατόρια, καφετέριες, pubs, fast food, κτλ.). Οι απαντήσεις στην ερώτηση αν το πανεπιστήμιο έχει συμβάλλει στην καλύτερη πορεία της επιχείρησής σας, οι οποίες αφορούν 20 άτομα-επαγγελματίες, παρουσιάζονται στον πίνακα 6.

Πίνακας 6

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ	*ΠΟΣΟΣΤΟ*
ΝΑΙ	11	55%
ΟΧΙ	6	30%
ΔΕΝ ΞΕΡΩ	3	15%

Οι 11 καταστηματάρχες (55%) πιστεύουν ότι το πανεπιστήμιο, όπως αυτό λειτουργεί στην Αλεξανδρούπολη, έχει βοηθήσει σημαντικά την επι-

χείρησή τους. Βλέπουμε δηλαδή το πως αντιλαμβάνεται η τοπική κοινωνία τη λειτουργία του Δ.Π.Θ., ακριβώς σαν μια βραχυπρόθεσμη καταναλωτική αλλαγή. Οι 6 επαγγελματίες (30%) δεν θεωρούν την πανεπιστημιακή κοινότητα σαν λόγο για να έχει η επιχείρησή τους καλύτερη πορεία, ενώ 3 μόνο (15%) δεν γνωρίζουν αν το Δ.Π.Θ. προσφέρει κάποια οφέλη σ' αυτούς.

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι οι κάτοικοι της Αλεξανδρούπολης αναγνωρίζουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο του Δ.Π.Θ. και των τμημάτων του στην πόλη τους. Τονίζουν τις αλλαγές οι οποίες προήλθαν από τη λειτουργία του. Έχουν όμως ακόμη μερικές επιφυλάξεις σχετικά με τις πραγματικές διαστάσεις που μπορεί να πάρει η παρουσία του όσον αφορά μια τοπική οικονομική ανάπτυξη, μια και τα τμήματα υπάρχουν στο χώρο μόνο 8 χρόνια (Ιατρική) και λιγότερα τα άλλα δύο.

Ερωτηματολόγιο για τους φοιτητές

Το ερωτηματολόγιο, το οποίο τέθηκε στους φοιτητές της Αλεξανδρούπολης, αφορά (μόνο) εκείνους οι οποίοι έχουν καταγωγή εκτός της πόλης και η μόνιμη κατοικία των γονέων τους είναι εκτός αυτής. Βέβαια η πρώτη ερώτηση —*Είστε φοιτητής από την Αλεξανδρούπολη* (ΝΑΙ ή ΟΧΙ)— είχε καθαρά διερευνητικό χαρακτήρα μια και όπως έδειξαν οι απαντήσεις όλοι οι φοιτητές ήταν εκτός της πόλης. Το δείγμα το αποτέλεσαν 80 φοιτητές και των τριών τμημάτων, με 30 απαντήσεις από το Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης, 30 από το Παιδαγωγικό Νηπιαγωγών και 20 από το Ιατρικό. Αφορούν όλα τα έτη και τις ηλικίες από 18 έως 25 χρόνων. Η δεύτερη ερώτηση στην οποία ζητήθηκε να απαντήσουν οι φοιτητές είναι η ακόλουθη: *Αν δεν είστε φοιτητής από την Αλεξανδρούπολη πόσους μήνες το χρόνο κατοικείτε σ' αυτήν;* Οι απαντήσεις που παρουσιάζονται στον πίνακα 7 είναι ομαδοποιημένες κατά μήνες παραμονής, αρχίζοντας από το ελάχιστο (6 μήνες) και καταλήγοντας στο μέγιστο (10 μήνες).

Πίνακας 7

ΜΗΝΕΣ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ	*ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ*	*ΠΟΣΟΣΤΟ*
6	10	12,5%
7	14	17,5%
8	23	28,75%
9	20	25%
10	13	16,25%

Μπορούμε να δούμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών μένει στην

Αλεξανδρούπολη 8 —(28,75% των ερωτηθέντων)— και 9 μήνες (25% αντίστοιχα). Οι φοιτητές που μένουν 6 και 7 μήνες είναι συνήθως των Παιδαγωγικών Τμημάτων —το 12,5% και το 17,5% του δείγματος—, ενώ αυτοί που μένουν 10 μήνες στην πόλη είναι του Τμήματος Ιατρικής (13 φοιτητές και 16,25% των ερωτηθέντων). Η επόμενη (και τελευταία) ερώτηση αφορά ένα οικονομικό ζήτημα το οποίο σχετίζεται και με την παρέμβαση καταναλωτικά της πανεπιστημιακής κοινότητας στο χώρο. Ζητήθηκε από τους φοιτητές να μας δώσουν ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό το οποίο ξοδεύουν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην πόλη. Αν και το ερώτημα περιέχει κάποια εμπειρικά στοιχεία, εν τούτοις αν αναλυθεί προσεκτικά, μπορεί να δώσει σημαντικά στοιχεία όσον αφορά το «μερίδιο» των φοιτητών στην ανάπτυξη αυτής της πόλης και στην άνοδο του τοπικού ακαθάριστου προϊόντος. Η ερώτηση που τέθηκε προς τους φοιτητές είναι: *Πόσα χρήματα ξοδεύετε (περίπου) το μήνα;*

Ο πίνακας 8 που ακολουθεί, περιέχει τις απαντήσεις αρχίζοντας από τις 40 χιλιάδες δραχμές το μήνα και καταλήγει στις 100 χιλιάδες που είναι το μέγιστο.

Πίνακας 8

ΔΡΧ. ΤΟ ΜΗΝΑ	*ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ*	*ΠΟΣΟΣΤΟ*
40.000-50.0000	7	8,75%
51.000-60.000	9	11,25%
61.000-70.000	16	20%
71.000-80.000	24	30%
81.000-90.000	11	13,75%
90.000-100.000	13	16,25%

Από τον πίνακα 8 μπορούμε να δούμε ότι το 30% των ερωτηθέντων φοιτητών ξοδεύει το μήνα ένα ποσό μεταξύ των 71.000 και 80.000 δραχμών. Ένα ποσό που μεταφράζεται σε χρήματα για το ενοίκιο του σπιτιού (και γενικά για τα έξοδά του), για διατροφή, για ρουχισμό, ψυχαγωγία, και τα οποία χρήματα μένουν μέσα στην πόλη. Το 20% του δείγματος δαπανά στην Αλεξανδρούπολη ένα χρηματικό ποσό το οποίο κυμαίνεται μεταξύ των 61.000 και 70.000 δραχμών. Αυτό που θα πρέπει να κρατήσουμε είναι το σημαντικό ποσοστό των φοιτητών που ξοδεύει 91.000 με 100.000 το μήνα, που αν προσεχθεί μπορεί να δώσει αρκετά μηνύματα. Και το γεγονός ότι εισρέουν μέσα σε μια πόλη 45.000 κατοίκων περίπου αυτά τα χρήματα, από ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών, νομίζουμε ότι λέει πάρα πολλά. Παράλληλα, εξίσου σημαντικό είναι και το γεγονός ότι το 13,75% των φοι-

τητών ξοδεύει 81.000 με 90.000 δραχμές το μήνα, ενώ αυτοί που δαπανούν 40.000 έως 60.000 δραχμές αποτελούν το 20% των ερωτηθέντων (8,75% από 41 έως 50 χιλιάδες και 11,25% από 51 έως 60 χιλιάδες). Από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου για τους φοιτητές μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι τα χρήματα που εισρέουν στην πόλη είναι πάρα πολλά όλο το χρόνο και κατευθύνονται κυρίως όπως προαναφέραμε σε καταναλωτικές αλλαγές μέσα σ' αυτή.

Γενικά από το ερωτηματολόγιο το οποίο απευθύνθηκε στους φοιτητές προκύπτει ότι, τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα από τη λειτουργία του πανεπιστημίου είναι σημαντικά. Διακινούνται μέσα στην πόλη αρκετά εκατομμύρια το μήνα, με αποτέλεσμα να έχουμε μια αύξηση του τοπικού ακαθάριστου προϊόντος κατά ένα μεγάλο βαθμό. Έτσι έχουμε και την πρακτική εφαρμογή της (εθνικό)οικονομικής αντίληψης που επικρατεί για τα Α.Ε.Ι., περιφερειακά κυρίως, στη χώρα μας (Τσεκούρας, 1991).

Βεβαιότατο ζήτημα της προσφοράς και της παρέμβασης των πανεπιστημίων στην τοπική οικονομία και κοινωνία, θα πρέπει να εξεταστεί συνολικά και (επιτέλους) με μια εθνική στρατηγική.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΣΧΟΛΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η προσέγγιση του ζητήματος της προσφοράς του περιφερειακού πανεπιστημίου σε μια επαρχιακή πόλη, με όλες τις ιδιαιτερότητες που αυτή εμφανίζει, σίγουρα δεν είναι και τόσο εύκολο όταν μάλιστα λείπουν και προηγούμενες σημαντικές έρευνες. Και στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης τα προβλήματα πολλαπλασιάζονται μια και η περιοχή έχει κάποιες ιδιομορφίες που δεν τις συναντάμε πουθενά αλλού στον ελλαδικό χώρο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση της Αλεξανδρούπολης η παντελής έλλειψη μελετών που ασχολούνται με το θέμα, έρχεται να διογκώσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ερευνητής. Η ανίχνευση των σχέσεων, που αναπτύσσονται μέσα στην πόλη, είναι ένα πρόσθετο εμπόδιο μια και υπάρχει (άγνωστο γιατί) μια προκατάληψη από την κοινωνία της προς τους φοιτητές και αντίστροφα. Μια προκατάληψη η οποία τείνει να εξαλειφθεί με το χρόνο αφού έχει αναδειχθεί η πεποίθηση και από τις δύο πλευρές, ότι πλέον η μια «κοινότητα» έχει ανάγκη την άλλη. Η κοινωνία της Αλεξανδρούπολης πιστεύει κατά ένα μεγάλο βαθμό ότι τα τμήματα του Δ.Π.Θ. έχουν συμβάλλει αποφασιστικά στην οικονομική (ενοίκια σπιτιών, εστιατόρια, κτλ.) και πολιτιστική της ανάπτυξη (διεξαγωγή συνεδρίων, πνευματική κίνηση στην πόλη) (βλ. πίνακα 5). Βέβαια υπάρχει και το γεγονός της

άγνοιας των σχολών που λειτουργούν στην πόλη (πίνακας 4), που οφείλεται, πιστεύουμε, στην ανεπαρκή πληροφόρηση των κατοίκων, τόσο για το ίδιο το Δ.Π.Θ. όσο και για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει.

Παρ' όλα αυτά οι καθηγητές του Δ.Π.Θ. έχουν αρχίσει μια εκστρατεία ενημέρωσης του πληθυσμού της πόλης και των ίδιων των φοιτητών για το ποια θα πρέπει να είναι η στάση τους έναντι του ακριτικού Α.Ε.Ι. Ιδιαίτερα από τους τελευταίους, ζητάνε να ενταχθούν στην (αγωνιστική) προσπάθεια που καταβάλλει όλη η θρακική κοινωνία, να προσφέρουν με το νεανικό και πνευματικό τους σφρίγος στην προσπάθεια για ένα καλύτερο αύριο του χώρου στον οποίο ζουν και δημιουργούν. Από την άλλη πλευρά οι κάτοικοι της πόλης αρχίζουν να καταλαβαίνουν ότι από εδώ και πέρα το πανεπιστήμιο, με τις υπάρχουσες και τις μελλοντικές σχολές του, θα συμβάλλει αποφασιστικά στην ανάπτυξή της τόσο σε εμφανείς καταναλωτικές αλλαγές αλλά και μακροπρόθεσμα σε μια τοπική εξέλιξη, η οποία θα στηρίζεται σ' αυτό με καθαρά διαρθρωτικές αφετηρίες (Καζαμίας και Ζαχαρόπουλος, 1985). Η κοινωνία της Αλεξανδρούπολης οφείλει να στηρίξει τα τμήματά της μια και κερδισμένη στο (άμεσο) μέλλον θα είναι και η ίδια. Το δεδομένο ότι αναγνωρίζει στο Δ.Π.Θ. την ευεργετική του παρουσία στην περιοχή, δίνει από μόνο του το ερέθισμα να προσπαθήσει, ώστε η τοπική πανεπιστημιακή κοινότητα να ενταχθεί μέσα στο χώρο της χωρίς να σημειωθούν οι αντιδράσεις που υπήρξαν σε άλλες περιπτώσεις (π.χ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων). Εξάλλου θα πρέπει να σημειωθούν οι απαντήσεις που δίνουν και επιχειρηματίες της πόλης (πίνακας 6), οι οποίοι επισημαίνουν και υπογραμμίζουν τη θετική συμβολή των τμημάτων του Δ.Π.Θ. στην καλύτερη και αποτελεσματικότερη πορεία της επιχείρησής τους. Αν υπάρξει δηλαδή ένα πρόγραμμα δράσης από την πλευρά των κατοίκων, που θα ενισχύει τις επαφές με το πανεπιστήμιο, τότε θα μπορούμε να μιλάμε με σιγουριά για μια συνεργασία που θα αποβεί για το καλό και των δύο πλευρών. Μια συνεργασία που θα δίνει προτάσεις και λύσεις για μια ανάπτυξη —τελικά αυτός είναι ο «προορισμός» του περιφερειακού πανεπιστημίου— που θα αλλάξει όμως διαρθρωτικά ολόκληρη την περιοχή.

Από την πλευρά των φοιτητών, των καθηγητών και γενικότερα όλης της πανεπιστημιακής κοινότητας, πρέπει να αναδειχθεί ένα σχέδιο που θα αναφέρεται σ' όλες τις ενέργειες που θα πραγματοποιηθούν από τη μεριά της, για να υπάρξει μια ενσωμάτωση στην πόλη και τελικά μια διαρκής και αποτελεσματική προσφορά προς σ' αυτή. Από τα Παιδαγωγικά Τμήματα μπορούν να γίνουν έρευνες και αναλύσεις όσον αφορά τα μειονοτικά ζητήματα και το θέμα των παλιννοστούντων Ελλήνων από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Για αυτά τα ζητήματα, τα οποία ενδιαφέρουν σημαντικά το χώρο, οφείλουν να παίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο, σε θέματα εκμάθησης της ελλη-

νικής γλώσσας, σε μια περιοχή που από τη φύση της το επιβάλλει (Κλάδης, 1991). Παράλληλα θα πρέπει να συμβάλλει αποφασιστικά και σε θέματα επιμόρφωσης των νέων δασκάλων και νηπιαγωγών μια και αποτελεί τον κατ' εξοχήν αρμόδιο φορέα.

Το Τμήμα Ιατρικής μπορεί να παρέμβει στο χώρο της υγείας μια και είναι ο μοναδικός εκπρόσωπος της τριτοβάθμιας περίθαλψης σε όλη την περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Οφείλει να αναδείξει προγράμματα προληπτικής ιατρικής, ομάδες υποστήριξης των νομαρχιακών νοσοκομείων και κέντρων υγείας, έρευνας με εφαρμογή στην τοπική κοινωνία (Κατσούλης, Παπαδημητρίου, Σφηκάκης, 1986).

Οι φοιτητές του τμήματος, σε συνεργασία με τα άλλα δύο, θα μπορούν να παρέμβουν και στον πνευματικό τομέα μια και υπάρχει ο πολιτιστικός σύλλογος της Ιατρικής. Έτσι πέρα από μια οικονομική παρέμβαση που έχει το πανεπιστήμιο στην περιοχή, θα πρέπει να κινηθεί και στο πολιτιστικό γίγνεσθαι του τόπου, μια και η Θράκη εκτός από εθνικός προμαχώνας είναι και πολιτιστικός.

Συμπερασματικά, θα θέλαμε να τονίσουμε την ευεργετική (τελικά) παρουσία του Δ.Π.Θ. στο χώρο, όσον αφορά μια εξέλιξη οικονομική και κοινωνική. Στην Αλεξανδρούπολη, αυτή η εξέλιξη καθημερινά γίνεται ολοένα και πιο εμφανής και θα συνεχίζεται, πιστεύουμε, τα επόμενα χρόνια με μεγαλύτερη ένταση. Το κύριο ζήτημα όμως είναι να δούμε αν πράγματι άλλαξε κάτι στην πόλη, διαρθρωτικά, γιατί οι αλλαγές που ως τώρα συντελέστηκαν είχαν μόνο επίδραση σε κάποια καταναλωτικά πρότυπα. Έτσι θα πρέπει να σχεδιασθεί μια εθνική πολιτική στην οποία θα περιέχονται όλα εκείνα τα μέτρα, που θα επικεντρώνονται στην εκ βάθρων αλλαγή της τοπικής οικονομίας με βάση το πανεπιστήμιό της. Εξάλλου, σήμερα επιβάλλεται όσο ποτέ άλλοτε να επιλέξουμε μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας και το πανεπιστήμιο μπορεί να συμβάλλει για να διαλέξουμε τη δεύτερη (Χαραλαμπίδου, 1992). Η κοινωνία της Αλεξανδρούπολης στηρίζει πάρα πολλά στα τμήματα του Δ.Π.Θ., μια και τα θεωρεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξής της. Μια καλά λοιπόν επεξεργασμένη στρατηγική στήριξής τους και εξέλιξής τους, θα είναι αυτή που θα δώσει την αφετηρία για ένα πιο σίγουρο μέλλον, για ένα πιο σίγουρο αύριο αυτής της πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου, Α. (1978): Η εκπαίδευση ως τομέας οικονομικής δραστηριότητας. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ανδρικοπούλου, Ε – Καυκαλάς, Γ. (1987): Περιφερειακή πολιτική. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Andrikopoulou, E. (1987): Regional policy and local development. Prospects in a

Greek peripheral region: the case of Thraki. Antipode, 19: 1, 7-24.

Αργυρόπουλος, Θ. – Γιαούτζη-Φλυτζάνη, Μ. (1980): Πανεπιστήμιο και περιφερειακή πόλη: Οι επιπτώσεις μιας ιδιόμορφης επικοινωνίας, στο «Ο ρόλος των Πανεπιστημίων στο μετασχηματισμό των περιφερειακών πόλεων», Διεθνές Συμπόσιο, Βόλος.

Anderson, L. (1980): Προσωπικότητα και στάσεις των φοιτητών των ελληνικών Α.Ε.Ι. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Αφιέρωμα στα περιφερειακά πανεπιστήμια, περιοδ. Πανεπιστήμιο, τ. 4, 12/85, Αθήνα.

Βαΐτσος, Κ.– Γιαννίτσης, Τ. (1987): Τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη. Αθήνα: Gutenberg.

Blakely, E. (1990): Planning Local Economic Development. Newbury Park: Sage Publications.

Baxter, C. – O Leary – J. Westoby, A. (1977): Economics and education policy: a reader, Open University: Longman.

Γαλούσης, Ε. (1991): Εισήγηση σε ημερίδα, περιοδ. Γνώση και Γνώμη, τ. 8. Καρδίτσα.

Γετίμης, Π. – Ψυχοπαίδης, Κ. (1986): Πολιτικές διαστάσεις της περιφερειακής ανάπτυξης. Αθήνα: ΙΠΑ-ΠΑΣΠΕ.

Γετίμης, Π. – Ψυχοπαίδης, Κ. (1989): Ρυθμίσεις τοπικών προβλημάτων. Αθήνα: ΙΜΜ.

Επετηρίδες Δ.Π.Θ. ακαδ. ετών 1986-1992. Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Ερευνητική ομάδα πολεοδομικού σχεδιασμού και περιφερειακής ανάπτυξης Πανεπιστημίου Πατρών (1985): Χωροθέτηση-αποκέντρωση των Α.Ε.Ι. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Ιωαννίδης, Α. (1993): Το χρονικό της Ιατρικής Σχολής του Δ.Π.Θ. Ιστορικό δεκαπεντάχρονης πορείας. Αλεξανδρούπολη.

Καζάκος, Π. (1984): Μαθήματα περιφερειακής ανάπτυξης. Αθήνα: Παπαζήσης.

Καζαμίας, Α. – Ψαχαρόπουλος, Γ. (1985): Παιδεία και ανάπτυξη στην Ελλάδα. Κοινωνική και οικονομική μελέτη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Καρτάλης, Κ. (1992): Ιατρική σχολή Δ.Π.Θ.: Παρελθόν, παρόν και μέλλον, εφημ. Επαρχιακός Τύπος, Αλεξανδρούπολη 29/11/92.

Κλάδης, Δ. (1991): Προβληματισμοί για θέματα παιδείας (1989-1991), Αθήνα.

Κατσούλης, Δ. – Παπαδημητρίου, Γ. – Σφηκάκης, Π. (1986): Περιφερειακό πανεπιστήμιο και τοπική αυτοδιοίκηση, μορφές συνεργασίας για την περιφερειακή ανάπτυξη, Θρακικά Χρονικά, τ. 41, Ξάνθη.

Κόνσολας, Ν. (1983): Περιφερειακή οικονομική πολιτική. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κουτσουμάρης, Γ. (1980): Ανώτατη παιδεία και οικονομική ανάπτυξη. Κίνητρα εκπαιδευτικής πολιτικής. Αθήνα: ΙΟΒΕ.

Λαμπριανίδης, Λ. (1992): Στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Μαλκίδης, Φ. – Χαραλαμπίδου, Ο. (1992α): Το αθηναϊκό κράτος και η Θράκη. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 6/4.

Μαλκίδης, Φ., (1992β): Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης ή Δυστυχώς περάσατε Θράκη; περιοδ. Ενδοχώρα, τ. 25, Αλεξανδρούπολη.

Μαλκίδης, Φ. (1992γ): Να αντιμετωπιστεί επιτέλους σοβαρά η Θράκη. Οικονομικός

Ταχυδρόμος, 27/8.
Μαλκίδης, Φ. (1992δ): Η οικονομία της Θράκης, εφημ. Θεσσαλονίκη, 29/8.
Μαλκίδης, Φ. (1992ε): Οικονομική ανάπτυξη και περιφερειακό πανεπιστήμιο. Η περίπτωση του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, Θρακικά Χρονικά, τ. 46, Ξάνθη.
Μαλκίδης, Φ. (1993α): Περιφερειακή ή αθηναϊκή ανάπτυξη; εφημ. Θεσσαλονίκη, 8/1.
Μαλκίδης, Φ. (1993β): Τα περιφρονημένα περιφερειακά πανεπιστήμια. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 11/2.
Μαλκίδης, Φ. (1993γ): Πανεπιστήμια ενός κατώτερου Θεού..., εφημ. Έθνος, 25/2.
Μαλκίδης, Φ. (1993δ): Περί Ιατρικής σχολής Θράκης. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 25/3.
Μάργαρης, Ν.: Περιφερειακές μιζέριες. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 18/3/93.
Μεταλληνός, Σ. (1982): Ο νόμος πλαίσιο για τα Α.Ε.Ι. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.
Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, Μ. (1986): Η περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα στα πλαίσια της ΕΟΚ. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
Οδηγοί Σπουδών Τμήματος Ιατρικής Δ.Π.Θ. ακαδ. ετών 1989-1993. Κομοτηνή: Σάκκουλα.
Οδηγοί σπουδών Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Δ.Π.Θ. ακαδ. ετών 1990-1993. Κομοτηνή: Σάκκουλα.
Οδηγοί σπουδών Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Δ.Π.Θ. ακαδ. ετών 1990-1993. Κομοτηνή: Σάκκουλα.
Πανούσης, Γ. (1989): Πανεπιστήμιο, καθηγητές και φοιτητές. Άρθρα (1986-1989). Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.
Πανούσης, Γ. (1991): Το τέλος μιας (πανεπιστημιακής) εποχής. Άρθρα (1989-1991). Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.
Πανούσης, Γ.: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Η τραγική μοναξιά ενός έθνους. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 23/4/92.
Πασχαλίδης, Α. (1986): Δυναμική της ανάπτυξης στον αγροτικό χώρο. Τάσεις διαρθρωτικών μεταβολών στην περιοχή Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (1950-1985). Διδακτορική Διατριβή. Ξάνθη.
Πεσματζόγλου, Σ. (1987): Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα (1948-1985). Το ασύμπτωτο μιας σχέσης. Αθήνα: Θεμέλιο.
Πετρόπουλος, Ι. (1992): Πανεπιστημιακά δεινά, εφημ. Το Βήμα, 7/6.
Ράπτη, Σ. (1992): Φοιτητικό ισοζύγιο, εφημ. Το Βήμα, 5/4.
Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων (1984): Αποκέντρωση, προϋπόθεση για την ανάπτυξη, Πρακτικά 1ου συνεδρίου. Αθήνα.
Τσεκούρας, Γ. (1991): Ο δημοσιονομικός εξισωτισμός στο αποκεντρωμένο κράτος και η αποκέντρωση της Ελλάδας. Πειραιάς: Σταμούλης.
Τσίτος, Α. (1992): Ελληνικά πανεπιστήμια. Δομή και λειτουργία. Αθήνα: Τελέθριον.
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (1992): Ο νέος νόμος για τα Α.Ε.Ι., Αθήνα.
Χαραλαμπίδου, Ο. (1992α): Το Θρακικό ζήτημα σήμερα (αδημοσίευτη εργασία). Θεσσαλονίκη: ΝΟΕ-Α.Π.Θ.
Χαραλαμπίδου, Ο. (1992β): Περιφέρεια ή Αθήνα; Οικονομικός Ταχυδρόμος, 24/12.

Χαραλαμπίδης, Μ. (1989): Εθνικά ζητήματα. Αθήνα: Ηρόδοτος.
Χατζημιχάλης, Κ. (επιμ.) (1992): Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική. Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία. Αθήνα: Εξάντας.

Θεσσαλονίκη 1993

Summary

RELATIONS BETWEEN UNIVERSITY AND TOWN:
THE CASE OF DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE AND ALEXANDROUPOLIS

The article is a first attempt to analyse the (financial and other) relations between the regional University which has steadily progressing and the town in which it is situated. These matters are specialized at Democritus University of Thrace and in Alexandroupolis, while at the same time there is a reference to the peculiar conditions existing in the district.

In the first part, there is a brief accound of the University departments which function in Alexandroupolis and an approach to the problems which they encounter.

In the second part, which refers to the practice, there are the results of the survey which has been conducted in the town, with questionnaires given to town-dwellers and students.

In the end, there are some comments about the regional Universities and the way which these institutions have been running in the Greek terrirory, an issue which is guite prevalent nowadays.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ

ΤΟ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΡΟΥΣΑΣ

Η Θράκη, η οποία κατά την αρχαιότητα επεκτεινόταν από τα βόρεια παράλια του Αιγαίου Πελάγους ως τον Δούναβη και από τις ακτές του Εύξεινου Πόντου ως τον Αξιό ποταμό[1], εκατοικείτο από πλήθος φυλών, ώστε κατά τους ιστορικούς της αρχαιότητας να αποτελεί το πολυπληθέστερο έθνος μετά τους Ινδούς[2].

Με την πάροδο των αιώνων, όμως, η Θράκη κατακτήθηκε διαδοχικά από πολλούς λαούς και στα νεότερα χρόνια η περιοχή τριχοτομήθηκε (συνθήκη Βουκουρεστίου 1913 και Λωζάνης 1923)[3], ώστε το μεν βόρειο τμήμα της να αποδοθεί στο νεοσύστατο κράτος των Βουλγάρων, το ανατολικό τμήμα της από τον Έβρο ποταμό ως τη Μαύρη Θάλασσα στην Τουρκία, το δε δυτικό μέρος από τον προαναφερθέντα ποταμό ως τον ποταμό Νέστο (σημερινό δυτικό όριό της) να προσαρτηθεί στην Ελλάδα.

Οι πληθυσμοί των περιοχών αυτών αναγκάστηκαν —κατά τις συνήθειες της εποχής— να μεταναστεύσουν, οι μεν μουσουλμάνοι στην Τουρκία, οι δε χριστιανοί —ανάλογα με την καταγωγή τους— στην Ελλάδα και Βουλγαρία.

Στην ελληνική σήμερα Δυτική Θράκη απέμεινε ωστόσο μια μικρή μειονότητα μουσουλμάνων[4], από την οποία άλλοι είναι τουρκικής καταγωγής, άλλοι αθίγγανοι και άλλοι αποτελούν ένα ιδιόρρυθμο φύλο, τους Πομάκους, για τη φυλετική καταγωγή των οποίων ερίζουν Έλληνες, Βούλγαροι και Τούρκοι χωρίς να είναι δυνατός ο γενετικός καθορισμός τους[5]. Μεγάλες πιθανότητες κατέχει η άποψη ότι έλκουν άμεσα ή έμμεσα την καταγωγή τους από τα αρχαία θρακικά φύλα της ενδοχώρας και κατοικούν κυρίως στον ορεινό όγκο της Ροδόπης και στις υπώρειές της, διαμοιρα-

1. Πρβλ. *K. J. Beloch*, Griech. Geschichte II, 1927, σ. 78· R.E., δες λέξη Θράκη, σ. 393 κ.ε.

2. Πρβλ. *Ηροδότου* Ιστορία, V, 3,1· *Παυσ.* Περ. I, 9,5.

3. Πρβλ. *Α. Κορμάλη*, Ανατολ. Θράκη, 1992, σ. 74, κ.ε., 108 κ.ε.· *Κ. Βακαλόπουλου*, Θράκη, 1993, σ. 503.

4. Πρβλ. *Α. Γεροντόπουλου*, Αναγκαίες συγκρίσεις για τις μειονότητες στην Ελλάδα και Τουρκία, Ενδοχώρα 32 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1993) 19 κ.ε.

5. *A. Ischrikoff*, Bulgarien. Land und Leute, Leibzig 1917, σ. 11 κ.ε.· *Α. Λιάπη*, Οι Πομάκοι μέσα στο χρόνο, 1983, σ. 7 κ.ε., πρακτικά Β΄ Συμπόσ. Λαογραφ. Βορειοελλην. Χώρου, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 333 κ.ε.

σμένοι σε πάμπολλα χωριά και συνοικισμούς ή αγροικίες[6].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει μια μικρή πληθυσμιακή ομάδα μεταξύ των Πομάκων, η οποία διαχωρίζεται από το υπόλοιπο μουσουλμανικό σώμα και από το οποίο χαρακτηρίζεται ως αιρετική.

Πρόκειται για τους Ερυθροκέφαλους, όπως ονομάζονται, Πομάκους (Κιζηλμπάσηδες)[7], οι οποίοι κατ' άλλους μεν οφείλουν το όνομά τους στην παλαιότερη συνήθειά τους να βάφουν τα μαλλιά τους κόκκινα με κινά[8], πράγμα που δεν είναι δυνατόν να επιβεβαιωθεί, κατ' άλλους δε στην απόφασή τους, ή εξαναγκασμό τους, να φορούν —μετά το βίαιο εξισλαμισμό τους από τους Οθωμανούς Τούρκους— κόκκινο κάλυμμα κεφαλής, προκειμένου να διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους μουσουλμάνους για τους οποίους αποτελούν όνειδος[9].

Πιθανότερη φέρεται ωστόσο η θεωρία κατά την οποία οι Ερυθροκέφαλοι κατάγονται από τη μικρασιατική φυλή των Ερυθρίνων, η οποία αφού, επί βυζαντινών χρόνων, αναγκάστηκε να εκχριστιανιστεί, προσχώρησε στον Παυλικιανισμό και ως αιρετική και φίλα διακείμενη προς τους εχθρούς του Βυζαντίου, υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει τη Μ. Ασία μεταναστεύοντας στη Θράκη. Μετά την κατάκτηση της Θράκης από τους Τούρκους εξισλαμίσθηκε βίαια, επιλέγοντας ωστόσο —προς διατήρηση ίσως των ηθών και των εθίμων της— τη σϋτική μουσουλμανική αίρεση των Αλεβιδών μπεκτασήδων[10].

Κατ' άλλους όμως η μετανάστευση των Ερυθροκέφαλων συνέβη το 13ο μ.Χ. αιώνα, αφού πρώτα κατακτήθηκαν από τους Τούρκους και αναγκάστηκαν να εξισλαμισθούν, προσχωρώντας ωστόσο στο μυστικιστικό τάγμα των μπεκτασήδων[11]. Οι παραπάνω απόψεις όμως για τους Ερυθροκέφαλους, οι οποίες βασικά ξεκινούν από την ετυμολογική προσέγγιση του ονόματός τους με συνέπεια να τους καταλογίζεται μία καθ' όλα συναρ-

6. Πρβλ. *Β. Βογαζλή*, Φυλετικές και εθνικές μειονότητες στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία, Αρχ. Θρακ. Θησ., 1954, σ. 9 κ.ε., 27 κ.ε. Για την κατανομή των Πομάκων στη Δυτική Θράκη πρβλ. *Α. Λιάπη*, ό.π., σ. 37 κ.ε.· *Γ. Μαγκριώτη*, Πομάκοι ή Ροδοπαίοι, 1990, σ. 9 κ.ε.

7. Οι Πομάκοι αυτοί είναι εγκαταστημένοι στην Α. Βυρσίνη Ξάνθης, στον Κέχρο Ροδόπης και στο Μ. Δέρειο Έβρου. Ο συμπαγής πληθυσμός τους συναντιέται ωστόσο στα χωριά Χλόη, Ρούσα καθώς και στη Ν. Βουλγαρία. Ο αριθμός τους στη Δυτική Θράκη είναι δύσκολο να προσδιοριστεί επειδή δεν αποκαλύπτουν την καταγωγή τους. Κατά τους ερευνητές ο αριθμός τους κυμαίνεται από 1.000 άτομα (*Π. Φωτέα*, ό.π., σ. 421) έως 15.000 (*Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 78).

8. Πρβλ. *Δ. Μανάκα*, Κιρτζαλήδες, Πομάκοι, Νταγλήδες και Κιζηλμπάσηδες οικούντες περί το όρος Ροδόπη, Αρχ. Θρακ. Λαογραφ. Θησ. 20 (1955) 334-36.

9. *Π. Φωτέα*, Οι Κιζηλμπάσηδες και τα δρώμενά τους στα ορεινά της Ροδόπης, Ευθύνη, Αυγ. 1987, σ. 421 κ.ε.

10. *Κ. Κουρτίδης*, Η Θράκη και οι κάτοικοι αυτής, Θρακικά 28 (1955) 218 κ.ε.

11. *Ε. Ζεγκίνη*, Ο Μπεκτατισμός στη Δυτική Θράκη, 1988, σ. 168 κ.ε.

παστική και περιπετειώδης ιστορική πορεία, χρήζει περαιτέρω επιστημονικής τεκμηρίωσης. Η εξάπλωσή τους εξάλλου σ' όλο το μικρασιατικό χώρο και σε πολλές περιοχές της Ανατολικής Τουρκίας και κυρίως του Κουρδιστάν[12], αλλά και η συγγένειά τους με τους Νουσαΐρι (Nousairi) της Συρίας και τους Ταχτασήδες (Tahtaci) της Νοτιοδυτικής Ανατολίας[13], εμφανίζουν την καταγωγή τους από την προαναφερθείσα μικρασιατική φυλή των Ερυθρίνων προβληματική.

Σε κάθε περίπτωση όμως ο χώρος εγκατάστασής τους στη Δυτική Θράκη, κοντά στο σημερινό χωριό Πρωτοκλήσι (τουρκικά Μπας-Κιλισέ = Πρώτη Εκκλησία), όπου σύμφωνα με την παράδοση ιδρύθηκε κατά τους προϊστορικούς χρόνους από το μύστη, αοιδό και φιλόσοφο Ορφέα ο πρώτος ναός του γνωστού τότε κόσμου[14], δεν πρέπει να διαλάθει της προσοχής μας. Πιστεύουμε δε ότι, ιδιαίτερα κατά την περίπτωση που η εγκατάστασή τους στο Βόρειο Έβρο οφείλεται σε δική τους επιλογή, δεν πρέπει η επιλογή αυτή να θεωρηθεί τυχαία.

Στην περιοχή αυτή, κοντά στο χωριό Ρούσα κτίστηκε από Ερυθροκέφαλους μπεκτασήδες το 1402, όπως μας πληροφορεί μια επιγραφή, ένα μουσουλμανικό μπεκτασικό καθίδρυμα (τεκκές), το δεύτερο σε σημασία ιερό του τάγματος ανά τον κόσμο[15], και ως κτίστης του αναφέρεται ο Κιζήλ-Ντελή, κατά κόσμον Σεγίτ Αλή Σουλτάν[16], ο οποίος, κατά τις συνήθειες του τάγματος[17], ενταφιάστηκε σ' ένα από τα κτίρια του μοναστηριού[18].

12. *V. Cuinet*, La Turquie d'Asie, 1980, σ. 1 κ.ε.· *E. Petersen - F. v. Luschan*, Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis, 1889.

13. *W. Bauer*, Das Bektaschi-Kloster des Kafi Baba in Limyra, Ist. Mitt. 38 (1988) 346 παρ. 10.

14. Πρβλ. *Ανώνυμος*, Λαογραφικά Πρωτοκλησίου Διδ/χου, Θρακικά 45 (1971) 239 κ.ε.· *Μ. Κούκου*, Στα βήματα του Ορφέα, 1991, σ. 309. Οι κίονες του ναού αυτού, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στο θεό του κάτω κόσμου Πλούτωνα, σωζόταν ως το 1913, όταν μεταφέρθηκαν στη Βουλγαρία κατά την κατάληψη της περιοχής από τους Βουλγάρους.

15. Πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 179.

16. Εκτός του ονόματος αυτού ο Σεγίτ-Αλή-Σουλτάν ονομαζόταν και Τιμούρ-Τας (σιδηρόπετρος), ή και Χαζήρ-Μπαλή. Για τη ζωή και το έργο του Σεγίτ-Σουλτάν στον ανέκδοτο βίο του με τίτλο Vilayetname i Seyyit Ali Sultan, της βιβλιοθήκης Cebeci Halk Kutuphanesi της Άγκυρας, αρθ. χειρογρ. 1180. Πρβλ. *A. Yasar Ocak*, Bektasi menakibnamelerinde islam oncesi inanc motifleri, 12-14· *I. Beldiceanu-Steinher*, La vita Seyyid Ali Sultan et la conquete de la Thrace par les Turcs στο Proceedings of the Twenty-Seventh Internat Congress of Orientalists, 1967, σ. 275 κ.ε.

17. *Κ. Μπούρα*, Οι Μπεκτασή Δερβίσηδες, μερικές πτυχές συνύπαρξης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων στη Μ. Ασία 1826-1922, Δελτίο Κέντρου Μικρασ. Σπουδών 3 (1981-82) 186.

18. Τόσο ο χώρος του μοναστηριού όσο και οι παρακείμενες εκτάσεις χαρακτηρίστηκαν ως ιδιοκτησία του Κιζήλ-Ντελή και των απογόνων του. Πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 181 κ.ε. με βιβλιογραφία. Ο Κιζήλ-Ντελή πέθανε το 1403 (έτος Εγείρας 805). Τον διαδέχτηκε ο γιος του Ρεσούλ Μπαλή, ο οποίος γρήγορα μετατάχθηκε στο κεντρικό μοναστήρι στο οποίο και ηγουμένευσε ως το 1442.

Το μοναστήρι, που καταλαμβάνει μια έκταση 5 περίπου στρεμμάτων, βρίσκεται στο πρανές ενός χαμηλού υψώματος, 3 χλμ. βορειοδυτικά του χωριού Ρούσα, μέσα σε πυκνή βλάστηση και είναι προσιτό από ένα δύσβατο χωματόδρομο. Βρίσκεται περικυκλωμένο από πλήθος μουσουλμανικών κοιμητηρίων και ιερών, εκ των οποίων σημαντικότερο παρουσιάζεται ένα παλαιό τέμενος, κτισμένο με ξερολιθιά, μάλλον του 19ου αι.

Η είσοδος στη μονή είναι εφικτή μέσω δύο πυλώνων στη βορειοδυτική και νοτιοανατολική γωνία του τετραγώνου, κτισμένου με ξερολιθιά, περιβόλου, ενώ μια άλλη είσοδος στο μέσον περίπου της δυτικής πλευράς αποτελεί πρόσφατη οικοδομική παρέμβαση. Το μεγαλύτερο σωζόμενο ύψος του περιβόλου φτάνει το 1,50 μ.

Τα κτίσματα του μοναστηριού στοιχίζονται γύρω από μια κυκλική ανυψωμένη, επίπεδη επιχωμάτωση, στο κέντρο του περιβόλου, η οποία συγκρατείται από ένα ανισοϋψές 1,30 μ. προς δυσμάς και 1,70 μ. προς ανατολάς τοιχείο. Στην ανατολική πλευρά του κτίσματος αυτού δεσπόζει μια, τσιμεντένια σήμερα, πλατύστερνη βρύση, η οποία, όπως δείχνουν τα παρακείμενα θραύσματα μαρμάρινων θωρακίων με ανάγλυφο διάκοσμο από το 19ο αι., έφερε πλούσια καλλιμάρμαρη επένδυση.

Κατά την παράδοση των Ερυθροκέφαλων, στο σημείο αυτό οδηγήθηκε από το θεό ο αναμμένος δαυλός που εκσφενδόνισε ο ιδρυτής του μοναστηριού Κιζήλ-Ντελή από το, 25ο χλμ. περίπου βόρεια βρισκόμενο, ύψωμα Χίλγια, υποδεικνύοντας το χώρο του καθιδρύματος[19]. Στην επιχωμάτωση του κυκλοτερούς αυτού δομήματος φυτρώνει σήμερα πυκνή βλάστηση από μουριές, ιερό φυτό του Μπεκτασικού Τάγματος.

Στο ανατολικό τμήμα του προαύλιου δεσπόζει ένα 20×9 μ. μεγάλο, διώροφο, βαλκανικής αρχιτεκτονικής οίκημα, οι αλλεπάλληλες επισκευές και επιχρήσεις του οποίου δυσχεραίνουν την ακριβή χρονολόγησή του, δεδομένου μάλιστα, ότι ο τύπος αυτός αρχοντικού συναντιέται από το 18ο ήδη αι. στα κονάκια και τσιφλικόσπιτα της κοιλάδας του Άρδα[20]. Η κανονικότητα ωστόσο και η ευμετρία της κατασκευής, η προσθήκη οριζόντιων δοκών στην τοιχοδομή προς επίτευξη μεγαλύτερης ευστάθειας, η στιβαρότητα των στύλων του ισογείου με τα μεγάλα κεφαλοκόλονα, όπως και η προσεκτική προεξοχή του σαχνισιού στην ανατολική πλευρά του κτιρίου, βρίσκουν ανάλογα αρχιτεκτονικά παραδείγματα στην ορεινή Δυτική Θράκη[21] και τοποθετούν την ανέγερσή του στα μέσα του 19ου αι.

Κατά πληροφορίες[22] το οίκημα αποτελούσε το ενδιαίτημα του επικε-

19. Πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 180.
20. Πρβλ. *S. Stamov*, The Architectural Heritage in Bulgaria. Sofia, 1972, σ. 268 κ.ε.
21. *Γ. Κιζή*, Ελλην. Παραδοσ. Αρχιτεκτονική. Θράκη, Η' (1990) 50 εικ. 70.
22. Πρβλ. και *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 189.

φαλής του τάγματος, είδος ηγουμενείου, και της στενής δερβισικής ακολουθίας του.

Το ισόγειο του οικήματος —που σήμερα χρησιμοποιείται ως κατάλυμα του φυλακτικού προσωπικού— τελείως ανοιχτό στην πρόσοψή του, προσφέρει ένα καλά στεγασμένο χώρο για υποζύγια.

Τη νότια πλευρά του μοναστηριακού χώρου καταλαμβάνουν δύο χαμηλά κτίρια, από τα οποία το μεν προς τα ανατολικά, πενταγωνικής κάτοψης πλήρως ανακαινισμένο, αποτελεί —όπως δείχνει και η υψηλή καμινάδα του— το μαγειρείο του μοναστηριού, το δε προς τα βόρεια, εμβαδού 11×5 μ., επίσης ανακαινισμένο, περικλείει τον τάφο του ιδρυτή και ένα πρόδομο, ο οποίος χρησιμοποιείται ως χώρος προσευχής.

Στο νεκρικό παρεκκλήσιο η ξύλινη σαρκοφάγος του Κιζήλ-Ντελή με στεγόμορφη οροφή, μόνιμα καλυμμένη με πράσινο ύφασμα και προστατευμένη από ένα πρόσφατο μεταλλικό κιγκλίδωμα, το οποίο αντικατέστησε ένα παλαιότερο από ξύλο, δεν είναι εύκολα προσιτή σήμερα στους επισκέπτες. Ένα άλλο μεταλλικό κιγκλίδωμα κατά μήκος της εισόδου, ίδιας εποχής και τεχνοτροπίας με το προηγούμενο, εμποδίζει την προσέγγιση στον τάφο. 12 μικρά μπρούντζινα κηροπήγια περιβάλλουν τη σαρκοφάγο και κατά πληροφορίες, αντικατέστησαν τους ισάριθμους κηροστάτες που ήταν στερεωμένοι στο παλαιότερο ξύλινο κιγκλίδωμα.

Κάτω από το πράσινο ύφασμα, με το οποίο καλύπτεται η σαρκοφάγος, προστατευμένο από μια πλαστική θήκη, βρίσκεται ένα τεμάχιο πορφυρού υφάσματος, το οποίο, κατά την παράδοση, προέρχεται από τον ιερό μανδύα (hirka) του Κιζήλ-Ντελή[23].

Πέντε επιγραφές στην αραβική γλώσσα, με τις λέξεις «Αλλάχ», «Μωχάμετ», «Αλή», «Χασάν» και «Χουσεΐν» —ιερή πεντάδα του Μπεκτασισμού[24]— αναρτημένες στο βόρειο τοίχο του θαλάμου, πλαισιώνουν τον τάφο του ιδρυτή.

Σε ένα μικρό, ξύλινο φορητό τετραπτέρυγο στον πρόδομο, το οποίο σήμερα έχει χαθεί, υπήρχε στην αραβική γλώσσα η εξής επιγραφή[25]:

Ευχή.
Στο όνομα του υψίστου και το φωτισμό του Κορανίου
οι αδελφοί που επισκέπτονται την έδρα αυτή
ας αναπέμψουν τρεις φορές το αχ και μια ευχή
γιατί μόνο έτσι δοξάζεται ο Θεός.
Αυτός είναι ο Σεγίτ-Σουλτάν.

23. Πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 186.
24. Πρβλ. *Ε. Ζεγγίνη*, ό.π., σ. 43.
25. *Ε. Ζεγγίνη*, ό.π., σ. 186 κ.ε.· *Μ. Κούκου*, Στα βήματα του Ορφέα, 1991, σ. 315.

Στη νότια πλευρά του κτιρίου αυτού βρίσκεται το πρώτο κοιμητήριο του μοναστηριού και καταλαμβάνει όλο το χώρο ως το νότιο τοίχο του περιβόλου. Ένα δεύτερο νεκροταφείο βρίσκεται 100 μ. περίπου ανατολικά έξω από τον περίβολο, κοντά στη νοτιοανατολική είσοδο του μοναστηριού. Και τα δύο νεκροταφεία ανήκουν στην ίδια εποχή και, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, σημαίνονται με τον ίδιο τύπο επιτύμβιας στήλης: ασυνήθιστα υψηλή στήλη —συνήθως από μάρμαρο— με ανάγλυφη, στο πρόσθιο τμήμα της, την νεκρική επιγραφή, τοποθετημένη σε ζώνες οριζόντιες ή επικλινείς. Οι περισσότερες στήλες φέρουν σε βαθύ ανάγλυφο δώδεκα πτυχές κάθετες σε μια εγκάρσια η οποία περιβάλλει τη σαρικοειδή επίστεψη λίγο πιο πάνω από τη βάση της.

Από τις επιγραφές που μνημονεύονται στις στήλες των δύο νεκροταφείων διαπιστώνεται ότι οι μεν του πρώτου, δίπλα στο παρεκκλήσιο, είναι γραμμένες σε συνθηματική γλώσσα, οι δε του δεύτερου σύντομες και με απλούστερη διατύπωση[26]. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να δικαιολογήσει την υπόθεση ότι οι τάφοι του πρώτου νεκροταφείου ανήκουν σε άτομα προκεχωρημένης μυήσεως στο μπεκτασικό δόγμα και ίσως —για το λόγο αυτόν— σε μπεκτασήδες που διέμεναν στη μονή ως εσωκατάκοιλοι. Έτσι μπορεί εξάλλου να δικαιολογηθεί και η εμφατική αναφορά των επιγραφών στην ολοκληρωμένη άσκησή τους στο τάγμα, γεγονός που εξασφαλίζει —όπως αναφέρεται— την κατάκτηση της μακαριότητας κατά τη μεταθανάτια ζωή τους.

Από τις επιγραφές ορισμένων επιτύμβιων στηλών με σαρικοειδή επίστεψη, η οποία όμως παρουσιάζει έξι οριζόντιες πτυχώσεις, διαπιστώνεται η ύπαρξη στη μονή δερβίσηδων του Τάγματος των Χαλβετηδών, είδους δηλαδή αναχωρητών, οι οποίοι αποσύρονται κατά τη διάρκεια της ημέρας σε ερημικά μέρη για να προσευχηθούν ή και μονάζουν ακόμη σε σκήτες εκτός της μονής[27].

Στο δυτικό τμήμα του μοναστηριού δεσπόζει ένα χαμηλό τετράγωνο κτίριο 16×16 μ., με ισχυρά επικλινή στέγη από μεγάλες επιχώριες σχιστολιθικές πλάκες, όπως όλα σχεδόν τα κτίρια του συγκροτήματος. Ένας διαμπερής διάδρομος από τα ανατολικά προς τα δυτικά, ο οποίος ενώνει τις δύο εισόδους του οικήματος και το διαχωρίζει σε δύο ίσα μέρη, αποτελεί πρόσφατη αρχιτεκτονική διαρρύθμιση.

Η κύρια είσοδος του οικοδομήματος, αυτή της ανατολικής πλευράς, προσιτή από μια ευρύχωρη κλίμακα με δέκα βαθμίδες, επιδεικνύει έναν ασυνήθιστα καλλιμάρμαρο διάκοσμο, ο οποίος έρχεται σε αντίθεση, τόσο

26. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 191.
27. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, Οι Δερβίσαι, 1940, σ. 248 κ.ε.· *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π.

προς τη λιτή και απέρριτη τοιχοδομή, όσο και προς τη στέγη του κτιρίου, και μάλλον οφείλεται σε διακοσμητική παρέμβαση του 18ου αι.

Στην κτητορική επιγραφή, σε αραβική γλώσσα, πάνω από την κεντρική είσοδο αναφέρονται τα εξής: «Οικοδομήθηκε το 804 (1402) και ανακαινίστηκε το 1173 (1759) από τον Δερβίς-Αλή ύστερα από επιθυμία του να γίνει πραγματικός άγιος, αν και τα ελλείποντά του είναι πολλά»[28].

Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μικρά, καγκελόφρακτα μεσαιωνικά παράθυρα που περιβάλλουν παρατακτικά τις δύο προσόψεις του δεξιού τμήματος του οικοδομήματος και παλαιότερα, σε προηγούμενες φάσεις του, θα πρέπει να επεκτεινόταν σ' ολόκληρο το κτίριο.

Οι κάθετες πλευρές κάθε παραστάδας αποτελούνται από τρεις ημικυλινδρικούς δοκούς, οι οποίοι, αποτελώντας μια ιδιόρρυθμη μορφή τριγλύφου, έρχονται σε αντίθεση προς τις απλές και λείες επιφάνειες των οριζόντιων πλευρών της παραστάδας. Αξίζει να αναφερθεί επίσης ότι τα παράθυρα της πλευράς αυτής δεν έχουν υαλοπίνακες, αλλά μόνο τετράγωνες πλάκες από σχιστόλιθο ή ξύλο, οι οποίες περιστρεφόμενες σε ένα άξονα μόλις επιτρέπουν με τα ανοίγματά τους τη δίοδο του φωτός στο εσωτερικό του κτιρίου, διασφαλίζοντας το συσκοτισμό του, ενώ του παρέχουν επαρκή εξαερισμό.

Η είσοδος στο εσωτερικό της πλευράς αυτής του οικήματος είναι απαγορευμένη για τους αμύητους. Κατά πληροφορίες ωστόσο ο χώρος στερείται παντελώς κάθε διακόσμησης, εκτός από ορισμένες επιγραφές στην αραβική, κυρίως στο βόρειο τοίχο του.

Κατά μήκος του νότιου τοίχου σχηματίζεται μια παραλληλεπίπεδη χαμηλή Logia, η οποία καταλαμβάνει το 1/3 περίπου της πλευράς αυτής, δίπλα από την είσοδο. Η ύπαρξη κάτω από τους ογκώδεις δοκούς της στέγης του οικοδομήματος, ενός ιδιαίτερου στέγαστρου, το οποίο στηρίζεται σε λεπτούς ξύλινους κιονίσκους, δεν μπόρεσε να επιβεβαιωθεί. Στη νοτιοδυτική γωνία του χώρου βρίσκεται η τρισεπίπεδη κλίμακα με τα 12 κηροπήγια που συμβολίζουν τους 12 ιμάμηδες του Μπεκτασισμού και στη νοτιοανατολική γωνία, 3 περίπου μέτρα από την είσοδο προς το κέντρο του δώματος, κείται ένας παραλληλεπίπεδος, μάλλον λευκός λίθος, ο λίθος της Ικεσίας.

Στο μέσον του νότιου τοίχου, αριστερά της Logia, βρίσκεται η Εστία, με μια τετράγωνη κιβωτιόσχημη αβαθή κόγχη στο άκρο της, η οποία καλύπτεται από μια πλάκα από λευκό, λεπτόκοκκο μάρμαρο, ενώ στο κάτω κεντρικό τμήμα της διακρίνεται ένα αψιδωτό άνοιγμα. Πολλές άλλες μικρές κόγχες παρατηρούνται στις πλευρές της Εστίας. Το πάτωμα είναι επιμελώς

28. Πρβλ. Ε. Ζεγκίνη, ό.π., σ. 180.

επιχρισμένο με χώμα και οι τοίχοι με ασβέστη.

Ο συσκοτισμένος αυτός χώρος χρησιμοποιείται, απ' ό,τι λέγεται, για τις μυστηριακές τελετουργίες των μεμυημένων Ερυθροκέφαλων. Η ύπαρξη όμως σ' αυτόν άλλων τελετουργικών μπεκτασικών συμβόλων[29], δεν μπόρεσε να επιβεβαιωθεί. Το αριστερό τμήμα του κτιρίου, το οποίο σε προηγούμενες εποχές, πριν την ανακαίνιση του 1759, δεν αποτελούσε ιδιαίτερο, αλλά ενιαίο χώρο με τον προηγούμενο, παρουσιάζει αρκετά μεγάλα, σύγχρονα παράθυρα και χρησιμοποιείται ως ξενώνας του μοναστηριού.

Τη βόρεια πλευρά του μοναστηριού καταλαμβάνει ένα νεόδμητο, χωρίς πρόσοψη, επίμηκες οικοδόμημα, το οποίο χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος. Μπορούμε να υποθέσουμε ωστόσο ότι, κατά το παρελθόν, στη θέση αυτή βρισκόταν ένα αντίστοιχο κτίριο, το οποίο εμπεριείχε χώρους φιλοξενίας των πολυπληθών επισκεπτών, φίλων (μουχίμπ) του τάγματος, οι οποίοι λάμβαναν μέρος στις δερβισικές τελετουργίες, καθώς και ενδιαιτήματα των στενών, μεμυημένων, εσωκατάκοιλων δερβίσηδων.

Από την πρώτη ματιά γίνεται κατανοητό, ότι κανένα από τα κτίρια της μονής δεν εμφανίζεται στην αρχική του μορφή, μη εξαιρουμένου και του κτιρίου με τον τάφο του Κιζήλ-Ντελή.

Η υπόθεση ότι το μοναστήρι καταστράφηκε το 1826 με 1839, κατά την διάλυση των Μπεκτασικών Ταγμάτων από το σουλτάνο Μαχμούτ Β', για να ξανακτιστεί κατά τα τέλη του 19ου αι., μπορεί να επαληθευθεί μόνο για ορισμένα οικήματά του, όπως το μαγειρείο και το ταφικό παρεκκλήσιο, όχι όμως για το κτίριο των τελετουργιών. Η έλλειψη λίθινου δαπέδου και κυρίως η ιδιότυπη δομή των παραθύρων του βόρειου τμήματος του τελευταίου, οδηγούν σε αρχιτεκτονικές παραδόσεις παλαιότερων εποχών τουλάχιστον του 17ου αι. Η προαναφερθείσα καταστροφή του μοναστηριού λοιπόν δεν θα πρέπει να ήταν ολοσχερής, αλλά άφησε άθικτα ορισμένα τμήματα των κτιρίων. Ευνόητο παρουσιάζεται λοιπόν ότι, μετά την παλινόρθωση του Μπεκτασισμού το 1839, διενεργήθησαν εκτεταμένες και σε ορισμένες περιπτώσεις ριζικές ανακαινίσεις στα κτίρια της μονής, ανάλογα με τις καταστροφές που είχε το καθένα απ' αυτά υποστεί.

Με σουλτανικά έγγραφα του Βαγιαζήτ Α' (1389-1403) τόσο ο χώρος του μοναστηριού, όσο και οι παρακείμενες εκτάσεις, συμπεριλαμβανομένων και των χωριών Νταρί-Μπουκιού (Dari Buku), Μπουγιούκ Βιράν (Buyuk-Viran) και Τίρφιλου-Βιρανί (Tirfillu-Virani), παραχωρήθηκαν στην κυριότητα του Κιζήλ-Ντελή[30]. Η παραχώρηση των εκτάσεων αυτών ανα-

29. Η πομαντορική ράβδος του ηγούμενου, η δεξαμένη του παραδείσιου νάματος, οι δορές των 12 μάμηδων κ.ά. πρβλ. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 117 κ.ε., 416 κ.ε.· *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 188.

30. Ο *Lutfi Barkan*, Osmanli imparatorlugunda bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak

νεώθηκε το 1412 από τον επίδοξο σουλτάνο Μουσά Τσελεμπή συνοδευόμενη από την κατηγορηματική εντολή απαλλαγής από κάθε μορφή φορολογίας[31], ενώ σε έγγραφό του, 1485, καταγράφεται η μεταβίβασή τους στα παιδιά του Κιζήλ-Ντελή, Γκιουλσεχρή, Ιλγιάς, Μπιλάλ, Ισχάκ και Σινάν. Ταυτόχρονα με το έγγραφο αυτό παραχωρήθηκαν και νέες εκτάσεις στην κυριαρχία του μοναστηριού, όπως οι αγροτικές περιοχές Τατάρβιρανι, Άκβιραν, Πάπαζλικ, Τάταρλικ και Κάβατζικ (σημερινή Λευκίμη;), ενώ ως κληρονόμοι τους χαρακτηρίστηκαν οι εγγονοί του Κιζήλ-Ντελή, Αχή, Ορέν και Αλή(;) γιοι του Γκιουλσεχρή, Γιουσούφ και Νταούτ γιοι του Ιλγιάς, Αμπτουλβεχάπ και Αμπταλή γιοι του Μπιλάλ (ο οποίος για ανεξήγητους λόγους χαρακτηρίζεται άπιστος), ο Αχμέτ γιος του Ισχάκ και ο Νούρμπαση γιος του Σινάν. Ο τελευταίος, φέροντας την επωνυμία Ντεντέ, φαίνεται να χρημάτισε ηγούμενος του μοναστηριού μετά το θάνατο του Κιζήλ-Ντελή. Στους άμεσους κληρονόμους αναφέρεται επίσης και κάποιος Ντουράκ, γιος του Ιμπρή, ο οποίος μάλλον κατέστη συγγενής της οικογένειας από αγχιστεία. Από τα παραπάνω έγγραφα πληροφορούμεθα επίσης ότι οι χριστιανοί, που ήταν εγκατεστημένοι στις περιοχές αυτές, αποτελούσαν φόρου υποτελείς στην παραπάνω οικογένεια, η οποία ωστόσο ήταν υποχρεωμένη να παρέχει κάθε δυνατή βοήθεια στους επισκέπτες του μοναστηριού και των άλλων τεκκέδων που βρίσκονταν στην επικυριαρχία της[32]. Αν και σε πάμπολλα άλλα έγγραφα, μεταγενέστερων εποχών, γίνονται εκτενέστερες αναφορές, κυρίως όσον αφορά περιουσιακά στοιχεία της μονής, παραμένουν ωστόσο ανέκδοτα ώστε να αγνοούμε ουσιαστικά τις δραστηριότητες του τάγματος ως την κατάργησή του το 1826, οπότε δημεύτηκε όλη η κινητή και ακίνητη περιουσία του[33]. Με την παλινόρθωση του Μπεκτασισμού το 1839, το τάγμα δεν κατόρθωσε να ανακτήσει την προηγούμενή του αίγλη, ούτε την περιουσία του όπως και τα προνόμια που κατά καιρούς είχαν χορηγηθεί. Με την απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης το 1920 το μπεκτασικό μοναστήρι περιέπεσε σε αφάνεια, αφού η λειτουργία του συνέ-

vakiflar, temlikler, I. Istila devirlerinim kolonizator Turk dervisleri, VD. 2 (1974) 293, 339 κ.ε.· *M. T. Gokbilgin*, XV-XVI. asirlarda Edirne ve Pasa Livasi, vakiflar-mulkler-mukataalar, Istanbul 1952, σ. 183-187· *E. H. Ayverdi*, Avrupa'da Osmanli mimari eserleri, VI, Istanbul 1982, σ. 196· *S. Faroqhi*, Agricultural activities in a bektashi center. The tekke of Kizil Deli, Südost-Forschungen 35 (1976) 70 κ.ε.· *E. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 180.

31. *M. T. Gokbilgin*, ό.π., σ. 183· *E. Ζεγκίνη*, ό.π.

32. *E. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 340· *E. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 185. Για τις διασυνδέσεις του τάγματος με τα Τάγματα των Γενιτσάρων πρβλ. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 106 κ.ε.· *W. Bauer*, ό.π., σ. 344. Για τη σχέση του με τον Τεκτονισμό παρ. 193, *R. Davey*, The Sultan and his subjects, London 1897, σ. 98· *J. P. Brown*, The Darvisches Oriental Spiritualism, 1968, σ. 64· *K. A. Μπούρα*, Οι Μπεκτασήδες Δερβίσηδες: Μερικές πτυχές συνύπαρξης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων στη Μ. Ασία 1826-1922, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 3 (1981-82).

χισε να εξυπηρετεί τις θρησκευτικές ανάγκες μόνο ενός περιορισμένου σε αριθμό μπεκτασικού ποιμνίου στη Δυτική Θράκη. Με την κατάργηση δε του Μπεκτασικού Τάγματος στη Νέα Τουρκική Δημοκρατία το 1925, αποτελεί το μοναστήρι της Ρούσας το μοναδικό εν ενεργεία —αν και με πάμπολλες δυσκολίες[34]— θρησκευτικό κέντρο μπεκτασικών τελετουργιών.

Η γνώση μας για τις μυστηριακές δοξασίες του Μπεκτασικού Τάγματος είναι ελλιπής, όπως εξάλλου και για όλα τα μυστηριακά δόγματα, τα οποία κατά καιρούς εμφανίστηκαν στην ιστορία του πολιτισμού. Αναφέρθηκε, ακαθόριστα ωστόσο, ότι το Μπεκτασικό Τάγμα διέσωσε πολλά προ-ισλαμικά θρησκευτικά στοιχεία, συνδεδεμένα με στοιχεία δανεισμένα από το Σαμανισμό.

Είναι σημαντικό όμως ότι η πλειοψηφία των στοιχείων που έχουν γνωστοποιηθεί από τη μυστηριακή ζωή του τάγματος, οδηγούν σε μυστηριακές δοξασίες του Ορφισμού, ο οποίος, όπως είναι γνωστό, επηρέασε άμεσα ή έμμεσα όλα τα μυστηριακά δόγματα που κατά καιρούς παρουσιάστηκαν, μη εξαιρουμένου και του Χριστιανισμού[35].

Στην περίπτωση όμως των μυστηριακών δοξασιών και τελετουργιών των μπεκτασήδων οι ορφικές επιδράσεις εμφανίζονται πιο εκτεταμένες και ουσιαστικές. Θα τολμούσαμε δε να πούμε ακόμα, ότι ακριβώς μέσω του μοναστηριού της Ρούσας οι επιδράσεις αυτές εισήλθαν και επεκτάθηκαν και στον υπόλοιπο μπεκτασικό κόσμο. Οι επιδράσεις αυτές θα πρέπει να οφείλονται, κατά κύριο λόγο, στις στενές επαφές του Μπεκτασικού Τάγματος με τη μυστηριακή ζωή των Ορφικών, που από την αρχαιότητα ακόμα, έχει διαπιστωθεί ότι επικρατούσε στην περιοχή[36].

34. Η εκτεταμένη εκστρατεία δυσφήμησης των σϋτών Μπεκτασήδων από τους ορθόδοξους σουνίτες Μουσουλμάνους συνοδεύεται και από την προσπάθεια εκσουνιτισμού της μονής. Έτσι παρατηρούνται ολοένα και νέες ενδείξεις μετατροπής του μοναστηριού σε χώρο προσευχής σουνιτών. Η δε συντήρηση των οικημάτων του οφείλεται αποκλειστικά στις χορηγείες ανώνυμων δωρητών και τις φιλότιμες προσπάθειες του φυλακτικού προσωπικού.

35. Πρβλ. *Π. Καρακατσάνη*, Η συμβολή του ορφικού πνεύματος στην διαμόρφωση του ελληνικού πολιτισμού, Πρακτικά 2ου Αρχαιολ. Συμποσίου για τη Θράκη, 1992, σ. 6 κ.ε.

36. Παρόλες τις ενδείξεις ύπαρξης ενός ταπεινού, κυκλοτερούς -ή ακριβέστερα ελλειψοειδούς- προϊστορικού οικοδομήματος στη θέση Μπας-Κιλισέ, του Πρωτοκλησίου, η ύπαρξη του προαναφερθέντος ορφικού ναού του Πλούτωνα, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με επιφύλαξη πριν τεκμηριωθεί από την αρχαιολογική σκαπάνη. Ιδιαίτερα τη στιγμή που οι πληροφορίες των περιοίκων για την εμφάνιση του ναού αυτού δεν συμπίπτουν με τις ως τώρα αντιλήψεις μας για οικοδομήματα του είδους. Δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ωστόσο η καταλυτική παρουσία του Ορφισμού στην περιοχή αυτή, μια που τόσο από διάφορα επιφανειακά αρχαιολογικά ευρήματα όσο και από τη βιβλιογραφία αλλά και την προφορική παράδοση, συνδέεται εμφατικά μ' αυτόν. Ήδη από την προϊστορική εποχή συναντούμε ενδείξεις αναπτυγμένων ταφικών και γενικά θρησκευτικών συνηθειών στην περιοχή της Ρούσας, πρβλ. *Δ. Τριαντάφυλλος*, Μεγαλιθικά μνημεία και βραχογραφία εις την Δυτ. Θράκην, ΑΑΑ 6 (1973) 249 κ.ε. (με κάπως υψηλή χρονολόγηση) και βραχογραφίες με χορευτικές μορφές, αστρικούς

Το θεολογικό σύστημα των Ορφικών, στην εκλεπτυσμένη παραλογή[37] του, περιλάμβανε εν συντομία τις εξής δοξασίες:

Ο Χρόνος δημιούργησε από Χάος και Αιθέρα το αργυρό κοσμικό

και ηλιακούς συνδυασμούς από την περιοχή της Νίψας του 9ου-8ου αι.· πρβλ. *Θ. Κούγκουλου*, Προϊστορική έρευνα στη Νίψα Ν. Έβρου, στον ίδιο τόμο, σ. 136 κ.ε., που εντάσσονται σε θρησκευτικές ιδεολογικές και πρακτικές που η βιβλιογραφία των ιστορικών χρόνων απέδωσε στον ορφικό ιδεολογικό Conzeptus· πρβλ. *Suida*, λ. Ορφεύς και *H. Diels*, Fragmente der Vorsokratiker I, 1972[16], σ. 1 κ.ε. Από το συντάκτη των «Αργοναυτικών» πληροφορούμαστε επίσης όχι μόνο ότι ο Ορφέας κατοικούσε στις «Αιμονίους οχέας» (κορυφές του Αίμου) και «Ροδόπης τ' αιπεινά πρός άγκη» (υψηλές κοιλάδες της Ροδόπης), αλλά και συνδεόταν με τα «όργια φρικτά θεών, άρρητα βροτοίσιν» (τις απόρρητες για τους ανθρώπους, φοβερές τελετουργίες των θεών) της Σαμοθράκης. Με τον Ορφισμό θα πρέπει να συνδεθούν επίσης, και τα άγνωστα ακόμη, μαντεία του Διονύσου στο Παπίκιον όρος και το Παγγαίο. Πρβλ. Real Enzyklopadie, δ.λ. Θράκη, σ. 489 κ.ε., η σημασιολογική διασύνδεση των οποίων με τον Απόλλωνα Καθάρσιο παρουσιάζεται αναπόφευκτη.

37. Πρβλ. *K. J. Beloch*, Griech. Geschichte II, 1927, σ. 432· *Π. Καραχατσάνη*, ό.π., σ. 4. Η ύπαρξη ενός σώματος μυστικών ιερών γραφών του Ορφισμού, με κεντρικό θέμα το μύθο του κατασπαραγμένου Διόνυσου, συνδεδεμένο με το δόγμα της μετενσάρκωσης και τη λατρεία του Απόλλωνα Καθάρσιου, είναι σήμερα από την επιστημονική έρευνα γενικά αποδεκτή για την ελληνιστική και σίγουρα για τη ρωμαϊκή εποχή. Πρβλ. *I. M. Linforth*, The Arts of Orpheus, Berkeley 1941. Κάθε υπόθεση ύπαρξης ιερών ορφικών γραφών σε προγενέστερες εποχές, ιδιαίτερα στην αρχαϊκή, πρβλ. *W. K. C. Guthrie*, The Greeks and their Gods, London 1950, σ. 11, αντιμετωπίστηκε με επιφύλαξη. Έτσι, τόσο οι γνωστές αναφορές σε διάφορες ορφικές πρακτικές από τη βιβλιογραφία του 5ου π.Χ. αι., πρβλ. *Ηροδ.* Ιστορ. II, 81, και *Πλατ.* Πολιτ. 363c κ.ε., όσο και πάμπολλα αρχαιολογικά ευρήματα από το Ιππώνιο (Vibo Valentia) της Ν. Ιταλίας πρβλ. *G. Pugliese Carratelli*, Parola del Passato 29, 1974, 108 κ.ε.· *G. Zuntz*, Persephone, Oxfort 1971, σ. 355 κ.ε.· *G. Kirk - J. Raven - M. Schofield*, Οι προσωκρατικοί Φιλόσοφοι, 1990[2], σ. 44 κ.ε., από τη μιλησιακή Ολβία της Κριμαίας, και προσφάτως από το Δερβένι Θεσσαλονίκης, πρβλ. *W. Burkert*, Griech. Religion der archaischen und klassischen Epoche, Stuttgart 1977, σ. 473· *G. Kirk - J. Raven - M. Schofield*, ό.π., σ. 46 κ.ε., με σοβαρές αποδείξεις ύπαρξης μιας προγενέστερης ορφικής θεολογίας αντιμετωπίζονται από την επιστημονική έρευνα με αμηχανία και αδικαιολόγητη επιφύλαξη. Μεταφυσικά κοσμογονικά μοτίβα, όπως π.χ. το κοσμικό αργυρό αυγό, η κατάποση του κοσμογονικού φαλλού από το Δία, ή η φωτεινή υπόσταση του ίδιου του Φάνητα –σαφώς μεταγενέστερο υποκατάστατο του φαλλού– που παραπέμπει σε παραδόσεις της πρώιμης αρχαϊκής εποχής, πρβλ. *K. J. Beloch*, ό.π., σ. 12, 150 κ.ε., αλλά κυρίως η μορφολογία διαφόρων θεοτήτων του ορφικού Πανθέου, πρβλ. π.χ. τις μορφές του γιου του Χρόνου, ή της Αδράστειας, *Δαμασκηνού*, Περί πρώτων αρχών, σ. 123 κ.ε., *H. Diels*, ό.π., σ. 12, άρθ. 13, η οποία εντάσσεται στα πλαίσια των μυθικών οντοτήτων που κατέκλυσαν την ελληνική πλαστική των γεωμετρικών χρόνων και εφεξής, πρβλ. *H. V. Herrmann*, Die Kessel der orientalisierenten Zeit, Olymp. Forschungen 6 (1966) 89 κ.ε., εικ. 8 κ.ε., καθιστούν την ύπαρξη ενός σώματος ιερών ορφικών γραφών, κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, περίπτωση πέραν του πιθανού. Τα Αργοναυτικά τραγούδια εξάλλου, τα οποία κατά την εποχή συγγραφής της Οδύσσειας αντηχούσαν από το στόμα καθενός (Οδυσ. μ. 70, Αργώ πάσι μέλουσα), κρατούσαν τη μορφή και τις δραστηριότητες του Ορφέα τόσο ζωντανές στην επικαιρότητα, ώστε να μπορεί να δικαιολογηθεί κάθε αναφορά σε «ονομάκλυτον Ορφήν» από τον Ίβυκο (απ. 10) κατά τα αρχαϊκά χρόνια και να καταστεί πηγή εμπνεύσεως για στοχαστές επιπέδου Εύδημου και Απολλώνιου. Το σώμα αυτό των ιερών, μυστικών ορφικών γραφών που προαναφέρθηκε φαίνεται να αποτελούσε το ελληνικό ανάλογο προς τις ανατολικές θεολογικές δοξασίες και ταυτόχρονα τον αρχέτυπο των θεολογικών συστημάτων του Ησίοδου, του Φερεκύδη και των ορφικών ραψωδιών της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής.

αυγό, από το οποίο εκκολάφθηκε ο φωτοβολών θεός Φάνης ή Ηρικάπαιος ή και Πρωτογεννής. Από το Φάνητα θα γεννηθούν η Νύχτα, ο Ουρανός και η Γη. Παιδιά των τελευταίων θα είναι ο Ωκεανός και η Τηθύς, από τους οποίους θα ακολουθήσουν η Ρέα και ο Κρόνος. Ο Κρόνος θα εκθρονιστεί από το Δία, ο οποίος καταπίνοντας το Φάνητα θα εγκολπωθεί την υπαρξιακή του οντότητα και θα μετατραπεί σε «διατάκτορα πάντων και όλου του κόσμου». Από το Δία και την Περσεφόνη θα γεννηθεί, κατά την ορφική διδασκαλία, ο Διόνυσος ή Ζαγρέας, ο οποίος όμως θα κατασπαραχθεί από τους Τιτάνες, εκτός της καρδιάς του, η οποία θα περισωθεί από την Αθηνά και αφού την καταπιεί ο Δίας, θα γεννηθεί από τη Σεμέλη ο Διόνυσος Ζαγρέας.

Από την πρώτη ήδη εντύπωση καθίσταται έκδηλο ότι το ορφικό θεολογικό σύστημα θεμελιώνεται σε θεολογικές τριάδες, οι οποίες μόνον ως τρισυπόστατον αποτελούν κοσμογονικές θεολογικές οντότητες. Το τριαδικό αυτό θεολογικό σύστημα το οποίο αγνοείται από το Κοράνι[38], συναντιέται όμως, όπως γνωρίζουμε, και στο Χριστιανισμό, υιοθετήθηκε και από την μπεκτασική δοξασία. Ενώ όμως στο χριστιανικό δόγμα τα πρόσωπα της Τριάδος αποτελούν τρεις υποστάσεις μιας, οντολογικά ομοούσιας και αδιαιρέτου ενότητας, στον Μπεκτασισμό η υπέρτατη Τριάδα «Αλλάχ»-«Μωάμεθ»-«Αλή» αρθρώνεται οντολογικά από τόσο ανεξάρτητα μεταξύ τους πρόσωπα, ώστε να προσλαμβάνουν το συμβολικό, μυστικιστικό τους δεσμό, ως ενότητας, θύραθεν[39], προσομοιάζοντας στο σημείο αυτό περισσότερο την ορφική θεολογική αντίληψη.

Όσον αφορά τις ανθρωπολογικές πεποιθήσεις επίσης, είναι γνωστό ότι για τον Ορφισμό, ο άνθρωπος, ως απόγονος των Τιτάνων, οι οποίοι κατασπάραξαν το Διόνυσο, γεννιέται βεβαρυμένος με το προπατορικό αυτό αμάρτημα, για το οποίο είναι και καταδικασμένος, ως ψυχή, σε αλλεπάλληλους κύκλους μετενσαρκώσεων, μέχρις ότου αποκαθαρεί. Μοναδικό αποτελεσματικό μέσο κάθαρσης από το προπατορικό αμάρτημα και υπέρβασης του κύκλου των γεννήσεων αποτελεί για τους Ορφικούς η μύηση στα μυστήρια και η συμμετοχή στις μυστηριακές τελετές.

Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο ο μεμυημένος φρόντιζε ώστε, κατά τις επιθανάτιες στιγμές του να προφέρει ένα διατεταγμένο συνθημα-

38. Κοράνι, Σ' 101 και Δ' 169, πρβλ. *S. Solvero*, L'Islamisimo, σ. 89· *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 51· *Γ. Ζιάκα*, Ιστορία των Θρησκευμάτων Β', 1983, σ. 106, 160 κ.ε., 266 κ.ε.· *Αν. Γιαννουλάτου*, Ισλάμ, 1983[3], σ. 146.

39. Σε μια από τις υπομνήσεις κατά τα εισόδεια ενός υποψηφίου στο τάγμα συναντούμε τη φράση *...αναγνώρισες μέσ' απ' το δάσκαλό σου ότι ο Θεός, ο Μωάμεθ και ο Αλής είναι ένα και το αυτό, πρόσωπο*. Πρβλ. *Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 114· *Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 34, η ενότητα όμως αυτή παραμένει, από οντολογικής απόψεως, τελικά ανεξήγητη.

τικό τύπο[40], ο οποίος θα τον αποκάλυπτε ως μεμυημένο και θα του εξασφάλιζε τόσο την επανένταξη μεταξύ των μακάρων, όσο και την αποφυγή περαιτέρω σαρκώσεών του. Σε πάρα πολλές δε περιπτώσεις βρέθηκαν και εντάφιες πινακίδες, στις οποίες εμφατικά συστήνεται μεταξύ άλλων στο θανόντα, η προφορά του συνθηματικού τύπου: *Γης παις εμί και Ουρανού αστερόεντος*[41].

Παρατηρώντας τις επιτύμβιες επιγραφές του Α' νεκροταφείου του μοναστηριού της Ρούσας, διαπιστώνουμε ότι και εκεί γίνεται λόγος και μάλιστα εμφατικά, για την προφορά ενός «χρονογράμματος» από το νεκρό[42] κατά την τελευτή του, η οποία και χαρακτηρίζεται ως «επιστροφή» ή και αποδοχή μιας θεϊκής προσκλήσεως[43]. Παρόλο που γνωρίζουμε ότι κατά τις μυστικές τελετουργίες των μπεκτασήδων συχνά επαναλαμβάνεται η φράση

40. *Γ. Μαγκριώτη*, Θράκη, 1993, 21.

41. *Είπον· υός Γαίας και Ουρανό αστερόεντος,*
δίψαι δ' εμί αύος και απόλλυμαι· αλά δότ' ό (κα)
ψυχρόν ύδορ προρέον τες Μνεμοσύνες απολίμ(ν)α(ς).
Και δε τα ελεόσ(ιν) (ο)ι υπό Χθονίοι Βασιλέι,
και δε τα δόσοσι πιέν τας Μναμοσύνας απ(ό)λιμνης.
Και δε και συχνόν hοδόν έρχεα(ι), άν τε και άλλοι
μύσται και βάχχοι hιεράν στείχοσι κλ(ε)εινοί.

Πές: «είμαι παιδί της Γης και του έναστρου Ουρανού.
Στέγνωσα απ' τη δίψα και πεθαίνω
γι' αυτό δώστε μου γρήγορα
κρύο νερό, απ αυτό που κυλάει απ' τη λίμνη της Μνημοσύνης.
Και οι βασιλάδες που είναι κάτω από τη γη θα σε σπλαχνιστούν
και θα σου δώσουν να πιείς από τη λίμνη της Μνημοσύνης.
Και δρόμο παίρνεις πολυσύχναστο, δρόμο ιερό
που και άλλοι μύστες και βαχχευτές ξακουστοί πορεύονται.

Πρβλ. *G. S. Kirk - J. E. Ravan - M. Schofield*, ό.π., σ. 44. (Η μετάφραση του Δ. Κούρτοβικ). Περισσότερες πινακίδες στο *H. Diels*, ό.π., σ. 15 κ.ε., άρθ. 17-20.

42. Πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, Ο Μπεκτασισμός στη Δ. Θράκη, 1988, σ. 191 κ.ε., αρ. επιγρ. 1 και 3.

Α) *Στον τεκκέ του Σεγίτ Αλή Σουλτάν αναδείχτηκε ηγούμενος*
ο προφήτης Σεγίτ Αλή Ντεντέ, η πηγή των θείων δωρεών,
και ποδηγέτης όσων ακολουθούν το δρόμο του Θεού.
Έχοντας ως εφόδιο το θείο έρωτα πορεύτηκε στον κόσμο
του Θεού που τον έλεγε «επέστρεψε».
Έτσι έγινε μέτοχος της αιωνιότητας και του θείου έρωτα.
Πες με νοσταλγία τα λόγια που ολοκληρώνουν το χρονόγραμμα
Αιωνία η μνήμη. Αυτός είναι ο Σεγίτ Αλή Ντεντέ. 1218 (1803).

Β) *Ο Εσσεγίτ Γιουσούφ Ντεντέ*
αξιώθηκε να μεταβεί στην αιωνιότητα.
Ο ενάρετος αυτός είπε ο ίδιος το χρονόγραμμα
Για την συγχώρεση των αμαρτιών της ψυχής
του αγαπημένου του Θεού. Έτος 1232 (1816).

43. Πρβλ. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 92.

«πατέρας μου ο Ουρανός, μητέρα μου η Γη[44]», δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι η φράση αυτή αποτελεί, ή κατά κάποιο τρόπο σχετίζεται, με το μπεκτασικό «χρονόγραμμα». Θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε λοιπόν, μετά απ' αυτό, στο συμπέρασμα ότι από το μπεκτασικό δόγμα υιοθετήθηκε, τουλάχιστο στα κυριότερα σημεία της, η ορφική θεωρία για τα *ενθάδε* και τα *επέκεινα*, όπως και ο διαχωρισμός του σώματος από την ψυχή μη εξαιρουμένου και του δόγματος της μετενσαρκώσεως.

Κοινή πεποίθηση όλων των λογίων της αρχαιότητας ήταν, ότι ο Ορφέας υπήρξε ο καθιερωτής των ιερών τελετουργιών και μυσταγωγιών[45] σε όλο το γνωστό τότε κόσμο. Ιδιαίτερη σημασία όμως αποδιδόταν στις ορφικές τελετές της κάθαρσης, η οποία φαίνεται ν' αποτελούσε την πεμπτουσία των δραστηριοτήτων του Ορφισμού.

Παρόλες τις εκτροπές που καταγράφτηκαν σχετικά με την άσκηση των εξαγνιστικών αυτών τελετών[46] από τους πλανόδιους ορφικούς ιερωμένους, καθαρτήριες τελετές φαίνεται να υπήρχαν σε χρήση ως την ύστερη αρχαιότητα, κυρίως κατά την τέλεση των μυστηρίων στο ιερό των Μεγάλων θεών της Σαμοθράκης[47]. Γνωρίζουμε π.χ. ότι στις τελετές και των δύο επιπέδων μύησης, που παρείχαν τα μυστήρια της Σαμοθράκης, πριν την τελική ομολογία του υποψηφίου, προηγείτο μια τελετή εξαγνισμού του με νερό, κατά την οποία ο υποψήφιος έπλενε ορισμένα σημεία του σώματός του[48]. Εντυπωσιακότερη και πλέον ουσιαστική τελετή κάθαρσης συναντούμε ωστόσο στο δεύτερο βαθμό μύησης, τη λεγόμενη εποπτεία.

Για τη συμμετοχή στο επίπεδο αυτό μύησης και εξαγνισμού απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η δημόσια εξομολόγηση από τον μεμυημένο, των σημαντικότερων αμαρτιών που είχε διαπράξει[49], γεγονός μοναδικό στη θρησκευτική ζωή των Ελλήνων. Μετά την εξομολόγησή του, και την ενδε-

44. Πρβλ. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 72. Όσον αφορά το περιεχόμενο του «χρονογράμματος» τίποτα δεν είναι γνωστό, παρά μόνον ότι αποτελεί συνθέσεις αριθμολογικών και γραμματολογικών συνδυασμών. Βασικό πλαίσιο για το σχηματισμό των χρονογραμμάτων αποτελεί το λεγόμενο Εμπτζέτ (Ebect), πρώτη από μια σειρά οκτώ λέξεων (Hever, Huti, Kelemen, Safes, Karaset, Sehaz και Zazag) κατά την αρχαία συριακή τάξη, στις οποίες εμπεριέχονται όλα τα γράμματα του αραβικού αλφάβητου. Η αριθμητική αξία των γραμμάτων παρουσιάζει την εξής τάξη: τα εννέα γράμματα από το ελίφ (άλφα) της λέξης Ebect μέχρι το τή(ταυ) της λέξης Huti σημαίνουν τις μονάδες από το 1-9. Τα επόμενα εννέα γράμματα από το χε(χι) της λέξης Huti ως το σαδ (βαρύ σίγμα) της λέξης Safes, σημαίνουν τις δεκάδες από το 10-90, ενώ τα υπόλοιπα τις εκατοντάδες. Το τελευταίο γράμμα γάιν (γάμμα) της λέξης Zazag παριστάνει τη χιλιάδα. Πρβλ. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 232, παρ. 1.

45. *Αριστ.* Σφ. 1032· *Διοδ.* V, 64, 4· *Πλάτ.* Πολιτ. 364e· *Δημοσθ.* Κατά Αρισατ. I, 11· Papyr. Berol. 44· *Απολλ. Ροδ.* Αργοναυτ., στ. 27.

46. *Πλατ.* Πολιτ., 363c-364e.

47. *K. Lehmann*, Samothrace, N. York 1983, σ. 30 κ.ε.

48. *K. Lehmann*, ό.π., σ. 35.

49. *K. Lehmann*, ό.π., σ. 32, 36.

χόμενη άφεση αμαρτιών που του παρεχόταν, οδηγείτο ο μεμυημένος σε ένα καταγώγιο, το οποίο βρισκόταν στην άκρη του ιερού, για να περιλουστεί από το αίμα του σφάγιου που είχε αφιερώσει στους θεούς και να εξαγνιστεί τελικά ολοσχερώς από τα αμαρτήματά του[50].

Τόσο η τελετή του εξαγνισμού με νερό, όσο και η τελετή της δημόσιας εξομολόγησης, φαίνεται να εισήλθαν στο τελετουργικό και δογματικό τυπικό του Μπεκτασικού Τάγματος για να αποτελέσουν τα κυριότερα στοιχεία του. Έτσι στη γιορτή Ικμάρ, κατά την οποία επιτελείται η είσοδος των υποψηφίων προς μύηση στο τάγμα, πληροφορούμαστε ότι ο υποψήφιος οδηγείται σε μια περίοπτη θέση της αίθουσας, όπου γίνεται η τελετή και καλείται να εξομολογηθεί τα αμαρτήματά του. Αργότερα θα οδηγηθεί στο προαύλιο, όπου θα αποκαθαρεί πλένοντας με νερό ορισμένα μέρη του σώματός του[51].

Αναπόσπαστο όμως μέρος της τελετής εισόδου ενός υποψηφίου στο Μπεκτασικό Τάγμα αποτελεί ο συμβολικός εγκλισμός του σε ένα φέρετρο. Ο υποψήφιος τυλίγεται, με τη βοήθεια του τελετάρχη, σε ένα σάβανο και τοποθετείται στο φέρετρο το οποίο σφραγίζεται.

Ακολουθεί η ανάγνωση νεκρώσιμων ευχών από τον υποψήφιο και τον τελετάρχη και με την περάτωσή τους αποσφραγίζεται το φέρετρο για να ανασυρθεί ο υποψήφιος απ' αυτό με την υπόμνηση: *Ω ψυχή, μόνη σου έκανες και την νεκρώσιμη προσευχή σου. Τώρα μόλις παραδοθείς στο δάσκαλό σου, θα μπεις στη νέα ζωή. Πέρασε στο μεγάλο Κριτήριο*[52].

Η τελετή αυτή συμβολικής νεκρανάστασης αποτελεί γεγονός πρωτόγνωρο και δεν συναντιέται σε κανένα από τα γνωστά μυστικιστικά δόγματα. Η υπόθεση ότι αποτελεί δανεισμό από την αρχαία αιγυπτιακή νεκρική κουλτούρα[53], εξαιτίας της ομοιότητας των νεκρικών ευχών των μπεκτασήδων προς τη Βίβλο των Νεκρών των Αιγυπτίων, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί. Οι αιγυπτιακές νεκρολογίες απευθύνονται εξάλλου σε πραγματικούς νεκρούς, ενώ ο συμβολικός ενταφιασμός ζωντανού ανθρώπου είναι στοιχείο —απ' όσο γνωρίζουμε— άγνωστο στον αιγυπτιακό πολιτισμό. Για την ορφική όμως λατρεία, η οποία είναι κατ' ουσία λατρεία μιας χθόνιας θρησκείας και ο ιδρυτής της, κατά την παράδοση, υπήρξε ο μοναδικός άνθρωπος ο οποίος ζων κατήλθε στον Άδη και επανήλθε, ένα τέτοιο συμβολικό δρώμενο θα αποτελούσε στοιχείο απολύτως ευνόητο. Πιο πιθανή θα ήταν λοιπόν η άποψη ότι το Μπεκτασικό Τάγμα υιοθέτησε την

50. *K. Lehmann*, ό.π., σ. 37.

51. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 110. (Κατά σειρά: χέρια, στόμα, μύτη, πρόσωπο, βραχίονες, κεφάλι, πόδια).

52. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 112.

53. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 111, παρ. 2.

τελετή αυτή από το ορφικό τελετουργικό, παρόλο που καμιά πληροφορία ή αναφορά για την ύπαρξή της δεν μας διασώθηκε ως σήμερα. Όσον αφορά την ομοιότητα που προαναφέρθηκε μεταξύ του μπεκτασικού νεκρολογίου και της αιγυπτιακής Βίβλου των Νεκρών, επειδή μια άμεση επίδραση ηθών και εθίμων από την αρχαία Αίγυπτο στο μπεκτασικό τελετουργικό τυπικό παρουσιάζεται αδύνατη, είναι πιθανόν να οφείλεται τελικά σε αιγυπτιακή επίδραση στον Ορφισμό εφόσον, κατά τη βιβλιογραφία[54], ο Ορφέας εκμαίευσε «τον ιερόν λόγον» από το αιγυπτιακό Ιερατείο· μια επίδραση που φαίνεται να πέρασε δευτερογενώς από τον Ορφισμό στον Μπεκτασισμό και διαιωνίστηκε ως στις μέρες μας.

Ευρύτατη διάδοση και χρήση στις μυστηριακές τελετές κατείχαν η μουσική και ο χορός. Η αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως αρκετά αποδεικτικά στοιχεία για τη χρησιμοποίησή τους[55] κατά τις ορφικές τελετές, και κατά την παράδοση, ιδιαίτερα η μουσική φαίνεται να εκλαμβανόταν από τον Ορφισμό σαν μια συμπαντική, φυσική, εσωτερική γλώσσα και μέσο επικοινωνίας μεταξύ των οντοτήτων του οργανικού και ανόργανου κόσμου[56].

Με τη μουσική εξωθείται το άτομο σε κατάσταση μεταρσίωσης, και, κατά τη νιτσεϊκή άποψη, σε συντριβή κάθε στοιχείου ατομικότητας, ώστε να βιώνεται τόσο η ενότητα των στοιχείων του σύμπαντος, όσο και η μηδαμινότητα της ύπαρξης, ενόσω αυτή δεσμεύεται από χωροχρονικές κατηγορίες του κόσμου των φαινομένων[57]. Η βίωση της εκστατικής αυτής κατάστασης εξωθεί, με τη σειρά της, το άτομο σε κίνηση· μια κίνηση ελεγχόμενη ωστόσο από το πρωταρχικό αίτιο εμφάνισής της, δηλαδή τη μουσική. Τόνος και κίνηση τείνουν σε συνδυασμό και συνθετική εναρμόνιση: Η εντατική μουσική αποβαίνει πρόξενος βιωμάτων έντασης, τα οποία εξωτερικεύονται με κινήσεις σπασμωδικές, δυνάμενες να καταστούν αχαλίνωτες, δηλαδή βακχικές. Για το λόγο αυτόν πιστεύουμε, ότι η βακχεία αποτελεί ένα πολύ εξωτερικό λατρευτικό στοιχείο του Διονυσιακού και αντίποδα του Ορφισμού, τον οποίο —αυτό πιστοποιεί τουλάχιστον η παράδοση του σπαραγμού του Ορφέα από τις Βάκχες— κατά βάση αντιστρατεύεται.

Αυτός είναι και ο ουσιαστικός λόγος δυσπιστίας μας στις βακχικές, οργιαστικές τελετές που καταλογίζουν οι σουνίτες μουσουλμάνοι της Θρά-

54. *Απολλ. Ροδ.* Αργοναυτ., στ. 43· πρβλ. και *Ηροδ.* Ιστορ. II, 81, 1.

55. *J. Charbonneaux - R. Martin - F. Villard*, Die griech. Kunst IV, Das hellenistische Griechenland, 1971, σ. 188 κ.ε., εικ. 196-202.

56. *Π. Καρακατσάνη*, ό.π., σ. 3 κ.ε.· πρβλ. στην πεποίθηση αυτή και τις δοξασίες των Πυθαγορείων· *Κ. Γεωργούλη*, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας, Α' (1975) 56.

57. *F. Nietzsche*, Die Geburt der Tragodie aus dem Geiste der Musik, 1872, σ. 24 κ.ε. και passim.

κης στους Ερυθροκέφαλους μπεκτασήδες της Ρούσας[58] και κατ' επέκταση το σουνιτικό δόγμα στον μπεκτασικό κόσμο[59], εφόσον, όπως αποδεικνύεται, αποτελεί το τελευταίο ορφικό κατάλοιπο, το οποίο απέμεινε ανά τον κόσμο σήμερα. Γιατί είναι διαπιστωμένο ότι και οι μπεκτασήδες δερβίσηδες στροβιλίζονται κατά ζεύγη στον αντικρυστό χορό «σεμά» και «περβάζ» στις μυσταγωγικές τους συνάξεις, οιστρηλατημένοι από τη μουσική έγχορδων οργάνων και ειδικών τραγουδιών[60]. Διαπιστωμένο είναι επίσης ότι οι χορευτικές τους κινήσεις μπορούν να καταστούν ιδιαίτερα δυναμικές και εντατικές προκειμένου να εκμηδενιστεί κάθε στοιχείο ατομικότητας, ν' απορροφηθεί ο χορευτής στην ουσία του θεού (φενά-φι-λλαχί) και να βιώσει την ενότητα της παγκόσμιας ύπαρξης (βαχνέτι βουζούτ). Γρήγορα όμως θα ατονήσουν οι χορευτικές κινήσεις, όταν χαμηλώσουν οι μουσικοί τόνοι και σιγήσουν τα όργανα, προκειμένου να συνεχιστεί η ιερή γιορτή «Τζεμ» —στην οποία συμβαίνουν τα παραπάνω— με συμποσιασμό ως στην απόλυση, κατά τις πρωινές ώρες.

Την ίδια μορφή είχαν ίσως και οι μυστηριακοί χοροί που τελούνταν κατά τη διάρκεια της μύησης στα Καβείρια Μυστήρια της Σαμοθράκης[61], καθώς και οι μυστηριακές συνάξεις των Ορφικών της Ν. Ιταλίας, όπως αποδεικνύουν οι τοιχογραφίες της Πομπηΐας[62].

Η αναγνώριση των μεμυημένων στα ορφικά μυστήρια ήταν δυνατή, κατά πρώτον από την εξωτερική τους εμφάνιση μια και ήταν ντυμένοι, από κορυφής μέχρις ονύχων με λευκά ενδύματα[63]. Χαρακτηριστική αντίθεση στη λευκότητα της εμφάνισης αποτελούσε ωστόσο η περίπτυξη μιας κόκκινης ζώνης στη μέση. Τις ενδείξεις αυτές αμφίεσης φαίνεται να υιοθέτησε και το επίσημο μπεκτασικό ενδυματολόγιο. Ήδη από την εποχή του Αλή Τιμούρ Τας, γιου του Χατζή Μπεκτάς Βελή, ιδρυτή του τάγματος, καθιερώθηκε η λευκή ένδυση για τους μεμυημένους με το αιτιολογικό ότι «τα λευκά είναι εκ των ενδυμάτων τα καλύτερα[64]»· σήμερα, εξαιτίας της εκτεταμένης δυσφήμησης που υφίσταται ο Μπεκτατισμός από το Σουνιτισμό, από την ενδεικτική αυτή αμφίεση παραμένει ίσως η μικρή, λευκή καλύπτρα που φέρουν ορισμένοι μουσουλμάνοι στην κεφαλή (ηκ μπουρούκ).

Θα πρέπει να σημειωθεί, εν τέλει, επίσης ότι κοινό χαρακτηριστικό του Μπεκτασισμού με τον Ορφισμό, όπως εξάλλου και με το μοναστικό τυπικό

58. *Π. Φωτέα*, ό.π., σ. 423 κ.ε.· *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 37· *Μ. Κούκου*, ό.π., σ. 314.

59. M. Serefeddin, Simavna Kadistoglou, Seyh Bedreddin, Instanbul 1924, σ. 73 κ.ε.· *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 146 κ.ε.

60. Πρβλ. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 219, 233· *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 37 με βιβλιογραφία.

61. *K. Lehmann*, ό.π., σ. 33.

62. *J. Charbonneaux - R. Martin - F. Villard*, ό.π.

63. *W. Durant*, Παγκόσμιος ιστορία του πολιτισμού, Β', 1957, σ. 203.

64. *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 130· *W. Bauer*, ό.π., σ. 347.

του Χριστιανισμού, είναι ο αυστηρός και εγκρατής βίος[65]. Πολλές λεπτομέρειες από τον εγκρατή βίο των ορφικών δεν γνωρίζουμε, εκτός από την αποφυγή της κρεοφαγίας και την αυστηρή τήρηση των νηστειών[66], ενώ για τους μεμυημένους μπεκτασήδες είναι γνωστές τόσο οι βασικές αρχές που συγκροτούν το μπεκτασικό τυπικό[67], όσο και ο μακρύς κατάλογος των ηθικών παραγγελμάτων[68] που πρέπει να τηρηθούν από τον μεμυημένο προκειμένου να αποτελεί ένα άξιο μέλος του μπεκτασικού πομνίου.

Απομένει να εξετάσουμε ακόμα πώς τα ορφικά αυτά στοιχεία παρεισέφρησαν σε ένα μουσουλμανικό θρησκευτικό τάγμα, το οποίο από την ίδρυσή του, από το Χατζή Μπεκτάς Βελή, θα έπρεπε να διέπεται αποκλειστικά από τον περσικό μυστικισμό και τα δόγματα της Ανατολής.

Γνωρίζουμε ότι με την παραπομπή του Χατζή Μπεκτάς Βελή στο χώρο της Μικράς Ασίας και την εντολή όπως καταστεί «αρχηγέτης των Μπεκτασήδων της χώρας των Ρωμαίων[69]», εγκαταστάθηκε στο Σουλατζά Καρά Χογιούκ, το οποίο και έγινε κεντρική έδρα του Μπεκτασισμού. Η συγκρότηση ωστόσο του τάγματος από την ίδρυσή του ως τον 16ο αι., παρουσιάζεται ιδιαίτερα χαλαρή χωρίς δογματική και τυπική οριοθέτηση. Την εσωτερική και εξωτερική αυτή συγκρότησή του το Μπεκτασικό Τάγμα, καθώς και την καθιέρωση των βαθμίδων μύησης και των αξιωματούχων του, απέκτησε επί της ηγουμενείας του Μπαλήμ Σουλτάν, πρώην ηγουμένου του μπεκτασικού μοναστηριού της Ρούσας[70]. Γιος του Σερσέμ Αλή Μπαμπά και μιας σερβίδας πριγκίπισσας ο Μπαλήμ Σουλτάν, με την ανάρρησή του στην ηγουμενεία της μονής, επέδειξε άριστες οργανωτικές και διοικητικές ικανότητες. Εκτιμώντας τις ικανότητές του αυτές ο σουλτάνος Βαγιαζήτ Β΄, τον διόρισε το 1501 ηγούμενο στο κεντρικό μοναστήρι του Καρατζά Χογιούκ και αρχηγέτη όλων των μπεκτασήδων.

Έτσι, είτε εξαιτίας της χαλαρής εσωτερικής συγκρότησης του Μπεκτασισμού κατά την εποχή της ίδρυσης του μοναστηριού της Ρούσας από τον Κιζήλ-Ντελή, είτε εξαιτίας διατεταγμένης πολιτικής των Τούρκων για προσέλκυση του ντόπιου πληθυσμού της Θράκης στο τάγμα, είτε η επαφή

65. *W. Durant*, ό.π.· *Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 119.

66. Χρυσό πλακίδιο από τους Θουρίους, πρβλ. *H. Diels*, ό.π. Μόνο κατά τη διάρκεια ειδικής τελετής δινόταν στους μεμυημένους ένα μικρό κομμάτι κρέατος ταύρου, το οποίο συμβόλιζε το Διόνυσο, προκειμένου να ενδυναμωθεί το θείο στοιχείο στον άνθρωπο.

67. Ο οπαδός του τάγματος οφείλει να διακατέχεται από υπακοή, ταπεινοφροσύνη, φιλαλήθεια, εχεμύθεια, υπομονή, εγκράτεια και ιλαρότητα πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 40.

68. Μετάνοια και εξιλέωση, τήρηση υποσχέσεως στο θεό, φόβος κυρίου, υπομονή, αιδώς, θεογνωσία, ολιγάρκεια, ψυχική ανάταση και αναγνώριση του μεγαλείου του θεού, εκπλήρωση λατρευτικών καθηκόντων, διαλογισμός, αίσθηση δόξας θεού. Πρβλ. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 41.

69. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 24.

70. *Ε. Ζεγκίνη*, ό.π., σ. 28· *Βλαδ. Μιρμίρογλου*, ό.π., σ. 149 κ.ε.· *W. Bauer*, ό.π., σ. 344.

με πιο ολοκληρωμένες, θεωρητικά και πρακτικά, δηλαδή καταξιωμένες, μυστικιστικές δοξασίες και πρακτικές, οι μπεκτασήδες της Ρούσας κατά τον 15ο αι. υιοθέτησαν τα στοιχεία που αναφέρθηκαν για την ουσιαστική τους συγκρότηση σε τάγμα. Ένα τάγμα που αποτέλεσε πρότυπο οργάνωσης για να καθιερωθεί και σε όλη την μπεκτασική πολιτεία με τον Μπαλήμ Σουλτάν. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Μπαλήμ Σουλτάν θεωρείται ως ο ουσιαστικός ιδρυτής του Μπεκτασισμού. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ακόμα, και μάλιστα εμφατικά, ότι η περίπτωση αυτή της παρείσφρησης ορφικών δοξασιών στον Μπεκτασισμό, μιας δηλαδή μορφής ύπαρξης σε μια άλλη, δεν παύει να αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα του ότι ποτέ μια συγκεκριμένη δικαιολογία ζωής, η οποία καθιέρωσε μορφές και κανόνες επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, δημιούργησε δηλαδή κοινωνία και συνείδηση πολιτισμού, δεν μπορεί να εξαφανιστεί ολοκληρωτικά από το προσκήνιο της Ιστορίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΜΟΣΧΟΥ ΚΟΥΚΟΥ: *ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΟΡΦΕΑ. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ*, Αλεξανδρούπολη 1991*.

Αν θέλαμε με πολλή συντομία να ορίσουμε το περιεχόμενο του βιβλίου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η εξέταση της ιστορικής πορείας των λαών της Θράκης και ιδιαίτερα του ελληνικού λαού, από τη Νεολιθική εποχή (4000 π.Χ.) μέχρι σήμερα. Πρόκειται επομένως για τεράστιο έργο εξαντλητικής μελέτης, το οποίο ο συγγραφέας, με πολλή μετριοφροσύνη, αρκείται να χαρακτηρίσει ως οδοιπορικό. Ένας πιο εύστοχος και λιγότερο μετριόφρων χαρακτηρισμός, πιστεύω πως θα ήταν ο χαρακτηρισμός της μελέτης.

Ειδικότερα: Το βιβλίο αποτελείται από *Πρόλογο*, *Εισαγωγή*, *36 Κεφάλαια*, τα οποία συνιστούν και το κύριο μέρος του βιβλίου, και *Βιβλιογραφία*.

Στον *Πρόλογο* ο ίδιος ο συγγραφέας αναφέρει ότι το βιβλίο αποτελείται από τα κείμενα, τα οποία αποτέλεσαν μια σειρά εκπομπών από το Ραδιοφωνικό Σταθμό Κομοτηνής και μεταδόθηκαν από το 1986 ως το 1989.

Όπως αντιλαμβανόμαστε τα κείμενα αυτά προορίζονται για το ευρύ κοινό, γι' αυτό ο κ. Κούκος φροντίζει να μην κουράσει τον αναγνώστη με εξονυχιστικές λεπτομέρειες, διεξοδικές αφηγήσεις, πολλές χρονολογίες και περιττά ονόματα. Εν τούτοις γίνεται αντιληπτή η σφαιρική και πολυεπίπεδη γνώση από το συγγραφέα του θρακικού χώρου, η οποία μάλιστα στηρίζεται στο σύνολο των πηγών και των βοηθημάτων που υπάρχουν, και τα οποία ευσυνείδητα ο συγγραφέας παραθέτει στο τέλος του βιβλίου για έναν πιο απαιτητικό αναγνώστη, ο οποίος θα θελήσει να ανατρέξει στις πηγές για περισσότερες ή άλλου είδους, ενδεχομένως, πληροφορίες.

Στον *Πρόλογο* ορίζονται και οι στόχοι της έκδοσης. Διαπιστώνοντας ο κ. Κούκος την έλλειψη βιβλίων σχετικών με τη Θράκη, με αποτέλεσμα ο θρακικός χώρος να παραμένει ακόμα terra incognita στο ευρύτερο ελληνικό κοινό, ξεκίνησε την περιπέτεια της έκδοσης αυτής της εργασίας πιστεύοντας, όπως γράφει ο ίδιος, «ότι θα βοηθήσει στην αυτογνωσία των Θρακών και στη γνώση του χώρου αυτού και από τους υπόλοιπους Έλληνες», στόχος ο οποίος επιτυγχάνεται απόλυτα, όπως θα φανεί, πιστεύω, στη συνέ-

* Η παρουσίαση του βιβλίου έγινε στις 10 Μαΐου 1991, στην αίθουσα τελετών του Δημαρχείου Αλεξανδρούπολης, παρουσία κοινού, δημοσιογράφων και τηλεοπτικών μέσων.

χεια της παρουσίασης.

Στην *Εισαγωγή* του βιβλίου παρουσιάζεται μια γενική και σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας της Θράκης, από τα μυθικά χρόνια του Ορφέα μέχρι την τελευταία εθνική τραγωδία, τη Μικρασιατική Καταστροφή του '22.

Στα *36 Κεφάλαια* που ακολουθούν επιχειρείται η διαχρονική εξέταση κάθε γωνιάς της Θράκης, η οποία παρουσιάζει ιστορικό, θρησκευτικό, οικονομικό, κοινωνικό, αρχαιολογικό και οικολογικό ενδιαφέρον.

Σ' όλο το βιβλίο η αφήγηση ακολουθεί τον οδικό άξονα που θα ακολουθήσει και ο επισκέπτης, ο οποίος, ξεκινώντας από την Καβάλα και αφού διαβεί το Νέστο ποταμό, θα βρεθεί στη Δυτική Θράκη. Το αποτέλεσμα είναι το έργο να μην παρουσιάζει τον αποσπασματικό χαρακτήρα μιας πρώτης δημοσιογραφικής παρουσίασης, αλλά την ενότητα μιας ολοκληρωμένης σύνθεσης.

Ο αναγνώστης του βιβλίου βρίσκει ένα πλήθος πληροφοριών που αναφέρονται στην ιστορία, οικονομία, κοινωνική οργάνωση, θρησκευτική και πολιτιστική ζωή της Θράκης από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα. Και δεν περιορίζεται ο συγγραφέας μόνο στα αστικά κέντρα, μεγάλα και μικρά, τα οποία ενδεχομένως παρουσιάζουν περισσότερο ενδιαφέρον. Αναφέρομαι στα *Κεφάλαια* που ασχολούνται με την Ξάνθη, την Κομοτηνή, την Αλεξανδρούπολη, ή την Ορεστιάδα, το Διδυμότειχο, το Σουφλί και τις Φέρρες. Με την ίδια αγάπη και για την πιο μικρή γωνιά της Θράκης, ο συγγραφέας ασχολείται και με μικρά και απομακρυσμένα χωριά, τα οποία παρουσιάζουν ενδιαφέρον είτε με την ιδιάζουσα φυσιογνωμία τους, είτε με τη συμβολή τους στις μεγάλες στιγμές του έθνους.

Όπως φαίνεται από την ανάγνωση του βιβλίου, ο συγγραφέας πέρασε τη Θράκη από το ένα άκρο ως το άλλο, οπλισμένος με τη γνώση της ιστορίας της, μιας ιστορίας χιλιετηρίδων ολόκληρων, την οποία γνωρίζει και στον αναγνώστη, εναλλάσσοντας διαρκώς το παρελθόν με το παρόν, την παράδοση με το σύγχρονο, το μύθο με την πραγματικότητα. Διαρκής επίσης η φροντίδα του να αξιολογεί το υλικό του με νηφαλιότητα και αμεροληψία, επιλέγοντας πάντα το καίριο και το σημαντικό, και να το τεκμηριώνει επιστημονικά, με μεγάλη προσοχή και υπευθυνότητα από τις υπάρχουσες πηγές και τη βιβλιογραφία.

Θρακιώτης ο ίδιος ο συγγραφέας και γνωρίζοντας την ιδιωματική γλώσσα, προϋπόθεση πάντα της ουσιαστικής γνωριμίας με ένα λαό, πατάει με σιγουριά τα χώματα της Θράκης, κινείται με άνεση σε γνώριμο έδαφος, και εξηγεί ό,τι χαρακτηριστικό και ωραίο τυχαίνει στο δρόμο του. Γιατί δεν περιορίζεται μόνο στην περιγραφή του φυσικού και του ανθρώπινου τοπίου των χώρων που επισκέπτεται, αλλά αφθονούν και οι δικές του προ-

σωπικές αντιδράσεις. Και οι προσωπικές του αυτές παρεμβολές υποδηλώνουν και ευαισθησία και καλλιέργεια.

Μέσα στο βιβλίο κυριαρχεί η πληροφορία. Πληροφορίες για ανθρώπους και για μνημεία, για κατορθώματα και για ερείπια, για εκστρατείες και για καταστροφές, για έθιμα και για παλιές ξεχασμένες ομορφιές.

Παράλληλα με τη γνώση του παρελθόντος υπάρχει και η γνώση του σήμερα, δοσμένη μέσα από την προσωπική παρατήρηση, το στοχασμό και τη σωστή εκτίμηση σημερινών καταστάσεων και εκδηλώσεων.

Αν και το βιβλίο υπηρετεί μια σκοπιμότητα, να πληροφορήσει και να κατατοπίσει τον αναγνώστη, ωστόσο δεν περιορίζεται μόνο στον ωφελιμιστικό του σκοπό. Ταυτόχρονα υπάρχει η λυρική διάθεση που τη γεννάει η θρακική φύση, ο ωραίος και ασυγκράτητος ενθουσιασμός, που προκαλεί η ομορφιά σε κάθε ευαίσθητη και καλλιεργημένη ψυχή. Και ομορφιές θα συναντήσει πολλές όποιος θελήσει να γνωρίσει τη θρακική γη, όχι μόνο στα αρχαιολογικά κέντρα αλλά και έξω, μακριά απ' τις πόλεις και τα χωριά, στις βουνοκορφές και στις ακρογιαλιές, στα δάση και στους καλλιεργημένους κάμπους.

Έτσι ο συγγραφέας κατορθώνει να συλλάβει και τη βαθύτερη υπόσταση των πραγμάτων. Όταν ανεβαίνει στα βουνά της Ροδόπης, όταν προσεύχεται μ' ευλάβεια μπροστά σε βυζαντινές εικόνες, όταν στέκεται με θαυμασμό μπροστά σε ρωμαϊκά κάστρα, δεν βλέπει μόνο τον όγκο τους, το ρυθμό τους ή την τεχνοτροπία τους. Ζει και βιώνει τον ιδιαίτερο κόσμο, μέσα στον οποίο αυτά ζουν και ανήκουν. Και τον κόσμο αυτόν κατόρθωσε ο συγγραφέας σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό να ζωντανέψει και να περιγράψει με μια γλώσσα γλαφυρή, πολλές φορές λυρική, η οποία πάλλεται αδιάκοπα από το μεράκι του για το αντικείμενό του και από μια βαθειά αγάπη και τρυφερότητα για τον τόπο του.

Ωστόσο η χρήση του γλωσσικού οργάνου ελέγχεται διαρκώς από μια εσωτερική λογοκρισία και σωστή αίσθηση του μέτρου, πειθαρχία και αυτοπεριορισμό, ώστε να μην παρασύρεται σε ρηχούς τόνους γλυκερότητας και ψεύτικης αισθηματολογίας. Γιατί ο κ. Κούκος αποστρέφεται καθετί το ρητορικό και το κοινοτοπικό, κάθε τυμπανοκρουσία. Το αποτέλεσμα της όλης προσπάθειας του συγγραφέα είναι να κρατάει αδιάπτωτο το ενδιαφέρον και την προσοχή του αναγνώστη από την πρώτη σελίδα του βιβλίου μέχρι την τελευταία.

Καθώς προχωρεί ο αναγνώστης προς το τέλος του βιβλίου, μαζί με πολλά άλλα, δύο κυρίως συναισθήματα τον διακατέχουν: η πικρία, καθώς διαπιστώνει για μια ακόμη φορά πόσο ο θρακικός χώρος είναι εγκαταλελειμμένος από την επίσημη πολιτεία. Είναι βέβαιο ότι η αρχαιολογική σκαπάνη θα έφερνε στο φως πλούσια ευρήματα-πορίσματα για την περιοχή και τους

κατοίκους της από τη Νεολιθική ακόμη εποχή. Πράγμα που επιβεβαιώνεται από τα τελευταία ευρήματα που μας παρουσίασαν πρόσφατα οι αρχαιολόγοι, οι οποίοι διενεργούν ανασκαφές στην περιοχή μας.

Δεύτερο συναίσθημα η ευγνωμοσύνη για άξιους και ακούραστους ερευνητές και μελετητές, οι οποίοι, όπως ο κ. Κούκος, φροντίζουν αδιάκοπα για τη βαθειά γνώση και την προβολή του θρακικού χώρου στο ευρύτερο κοινό.

***

Είναι πλέον απ' όλους παραδεκτό ότι ζούμε σε καιρούς πολύ πονηρούς και περιοχές άκρως επικίνδυνες.

Η πολιτιστική μας ταυτότητα απειλείται. Το πιο ανησυχητικό: η εθνική υπόσταση τμημάτων του ελληνισμού αμφισβητείται και ο θρακικός χώρος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος λόγω της συνύπαρξης Χριστιανών και Μουσουλμάνων και της γειτνίασης με έναν αδιάλλακτο και επιθετικό γείτονα.

Με τέτοιες συνθήκες, προσπάθειες σαν αυτή του κ. Μόσχου Κούκου, αποκτούν μια ιδιαίτερη σημασία, γι' αυτό και πρέπει να περιβάλλονται από την αμέριστη φροντίδα και της Πολιτείας και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και του αναγνωστικού κοινού.

Γιατί το *Οδοιπορικό στη Θράκη* αποτελεί, πάνω απ' όλα, ένα αληθινό μνημείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και της αναγνώρισής μας, των σύγχρονων Θρακών, από τους άλλους λαούς, ως γνήσιων απογόνων των αρχαίων Ελλήνων.

Ο ίδιος ο συγγραφέας γλαφυρότατα επισημαίνει:

> «Η οδοιπορία μέσα στη Θράκη δεν είναι μόνο ένα ταξίδι μέσα στο χώρο. Είναι και πέρασμα μέσα από το χρόνο, βύθισμα στο παρελθόν και στην ιστορία του τόπου. Είναι οι παλιές πέτρες, φωνές ενός παρελθόντος που επιμένει στο πείσμα των αιώνων να μιλά με τη δικιά του ελληνική γλώσσα, ανάμεσ' απ' τους θάμνους, μαζί με τα συρσίματα της σαύρας και των τριζονιών τα νυχτιάτικα καλέσματα».

ΕΛΕΝΗ ΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

PAUL SANT CASSIA - CONSTANTINA BADA, *THE MAKING OF THE MODERN GREEK FAMILY. MARRIAGE AND EXCHANGE IN NINETEENTH-CENTURY ATHENS*, Cambridge University Press 1992, σχ. 8ο, σσ. 278.

Ὁ τόμος αὐτός ἔχει ἐκδοθεῖ στή σειρά *Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology*, ἀρ. 77, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐκδότες τούς Jack Goody, Stephen Gudeman, Michael Herzfeld καί Jonathan Parry. Ἀποτελεῖται ἀπό πίνακα περιεχομένων (σ. ix), πίνακα φωτογραφιῶν καί εἰκονογραφήσεων (σσ. x-xi), κατάλογο πινάκων πού συμπεριλαμβάνονται στό κείμενο (σσ. xii-xiii), προλογικό σημείωμα (σσ. xiv-xv), τό κύριο μέρος τῆς μελέτης (σσ. 1-225), σημειώσεις κατά κεφάλαιο (σσ. 256-261), ἐκτενή καί ἐνημερωμένη βιβλιογραφία (σσ. 262-274) καί εὐρετήριο (σσ. 275-278), πολύ χρήσιμο στόν ἐρευνητή καί τόν ἐπιστήμονα πού θά θελήσει νά χρησιμοποιήσει τό ἔργο. Ἐπιτάσσεται (σσ. 279-282), ἐκτός κειμένου ἀλλά μέ συνεχή σελιδαρίθμηση, κατάλογος τῶν ὑπόλοιπων 76 μελετῶν πού ἔχουν ἐκδοθεῖ στήν ἴδια σειρά.

Τό κύριο μέρος τῆς μελέτης ἀποτελεῖται ἀπό ἑπτά τμήματα, πού ἐξετάζουν κατά σειρά τά ἀκόλουθα θέματα: *Εἰσαγωγή* γιά τήν ἱστορία καί τήν οἰκογένεια στήν Ἑλλάδα (σσ. 1-32), μέ ὑποκεφάλαια γιά τό γαμήλιο σύστημα καί τήν Ἀθήνα ὑπό ὀθωμανική κατοχή, *Ἄνδρες καί σπίτι, γυναῖκες καί νοικοκυριά* (σσ. 33-47), *Γάμος, γυναῖκες καί γῆ στήν Ἀθήνα τοῦ 19ου αἰώνα* (σσ. 48-79), ἕνα σημαντικό καί μεγάλο κείμενο γιά τά δῶρα καί γενικά τίς *γαμήλιες παροχές* (σσ. 80-135), ἕνα ἐπίσης σημαντικό τμῆμα πού ἀφορᾶ τήν *κουμπαριά*, μέ τίς πολλές συνέπειές της γιά διάφορους τομεῖς τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς καί τῆς παραδοσιακῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης (σσ. 145-163) καί τό μεγάλο κεφάλαιο γιά τή σχέση τῆς οἰκογένειας μέ τήν αἰσθηματική-ψυχολογική ζωή τῶν μελῶν μιᾶς παραδοσιακῆς κοινότητας (σσ. 164-227), μέ ὑποκεφάλαια γιά τήν ἠθική τοῦ γάμου, τήν ἠθογραφία καί τήν ἀνθρωπολογία, τόν ἔρωτα καί τόν γάμο στήν ἀθηναϊκή οἰκογένεια καί τή δομή τῶν γενῶν στό ἀστικό περιβάλλον. Τέλος ἀκολουθεῖ τό ἕβδομο μέρος, μέ τά συμπεράσματα γιά τήν ἀνταλλαγή, τόν γάμο καί τό ἄτομο (σσ. 228-255).

Ἡ σημασία τῆς μελέτης αὐτῆς γιά τήν Ἑλληνική Λαογραφία εἶναι μεγάλη, ὄχι μόνο γιατί ἐξετάζει, ἐξαντλητικά σχεδόν, ἕνα ἐνδιαφέρον καί καθοριστικό τοῦ παραδοσιακοῦ μας πολιτισμοῦ θέμα, ἀλλά καί γιατί προχωρεῖ στήν ἔμπρακτη, καί ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ἀνανέωση τῆς θεματο-

λογίας τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης, στόν χῶρο τῆς κοινωνικῆς λαογραφίας (βλ. σχετικά Μ. Γ. Μερακλῆς, *Ἑλληνική Λαογραφία* 1. *Κοινωνική συγκρότηση*, Ἀθήνα 1986 καί Β. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές*, Ἀθήνα 1991). Ἡ ἀνανέωση αὐτή μπορεῖ καθοριστικά νά προσφέρει στίς λαογραφικές σπουδές, ἡ σύγχρονη θεματολογία τῶν ὁποίων κάποτε τείνει νά μονοπωληθεῖ ἀπό τήν *ἐθνολογία* ἤ τήν *κοινωνική ἀνθρωπολογία*, μέ παράλληλες τάσεις παραμερισμοῦ τῆς *Λαογραφίας*. Ἐλπίζουμε ἡ προσπάθεια νά συνεχιστεῖ στήν ἴδια προοπτική, μέ διεπιστημονική μάλιστα συνεργασία· πρός τήν κατεύθυνση αὐτή ἡ παρουσιαζόμενη ἐδῶ μελέτη ἀποτελεῖ σημαντικό βῆμα, πού πρέπει νά ἐκτιμηθεῖ ἀπό τόν ἐπιστημονικό κόσμο καί νά βρεῖ συνέχεια καί σέ ἄλλους τομεῖς τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν, ὅπως οἱ παραδοσιακές τέχνες καί τεχνικές, ἡ θρησκευτική συμπεριφορά καί οἱ φιλολογικές προσεγγίσεις τῆς Λαογραφίας (*Φιλολογική Λαογραφία*).

Ἡ παρουσία τῆς Ἑλληνίδας συγγρ. μπορεῖ νομίζω νά θεωρηθεῖ ὅτι περιφρουρεῖ τό βιβλίο ἀπό κάποιες μονομέρειες ἤ παρερμηνεῖες, πού ἀπαντοῦν συχνά σέ ἔργα ξένων ἐπιστημόνων πού ἀσχολοῦνται μέ ἑλληνικά ἀνθρωπολογικά καί λαογραφικά θέματα, καθώς μπορεῖ νά προσφέρει —καί τό κάνει ἐπιτυχῶς— τή βιωματική προσέγγιση καί τήν ἐπιστημονική ὀρθοφροσύνη, πού καθιστᾶ τά συμπεράσματα ἐπιστημονικά ἔγκυρα. Παρά τή μορφή τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου, πρόκειται γιά κοινό ἐπιστημονικό πόνημα (τό *with* πού συνδέει τά δύο ὀνόματα θά πρέπει μᾶλλον νά ἀντικατασταθεῖ ἀπό τό *and* καί βεβαίως τό προλογικό σημείωμα καί ἡ μονομερής ἀφιέρωση τοῦ ἑνός μόνο συγγραφέα θά πρέπει νά ἀπαλειφθοῦν σέ νέα ἔκδοση τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ ἔχουν ἤδη ἀναγνωρισθεῖ ὡς λάθη ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο, βλ. *Anthropology Today* 8: 6 (1992), σ. 27). Ἐξ ἄλλου ἡ μελέτη τοῦ βιβλίου ἀποδεικνύει ὅτι μεγάλο μέρος του, ὄχι μόνο στό ἐπίπεδο τοῦ πρωτογενοῦς ὑλικοῦ ἤ τῶν στατιστικῶν στοιχείων ἀλλά καί στίς συνθετικές ἑρμηνεῖες πού ἐπιχειρεῖ νά δώσει, βασίζεται στή διδακτορική διατριβή τῆς Ἑλληνίδας συγγρ. (βλ. Κ. Μπάδα-Τσομώκου, *Ἡ ἀθηναϊκή γυναικεία φορεσιά κατά τήν περίοδο 1687-1834. Ἐνδυματολογική μελέτη*, Ἰωάννινα 1983), ἄρα ἀποτελεῖ τή δική της συγγραφική-ἐρευνητική προσφορά στό κοινό πόνημα. Τά παραπάνω εἶναι ἀναγκαῖα γιά τή διασφάλιση καί γνώση τῆς ἀλήθειας, πού θά βοηθήσει μέ τή σειρά της τούς ἐπιστήμονες καί τούς ἐρευνητές πού θά διαβάσουν, θά μελετήσουν ἤ θά χρησιμοποιήσουν τό ἔργο, νά τό ἀποτιμήσουν ἀντιμετωπίζοντάς το ὑπό ἕνα πρίσμα πού θά τούς ἐπιτρέψει τήν ὀρθή κρίση τῶν γραφομένων, πέρα ἀπό ὅποιες συμπεριφορές, μέ *ἀποικιακή-ἀποικιοκρατική* ἤ μή νοοτροπία.

Σέ γενικές γραμμές, ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ μελέτη αὐτή ἀποτελεῖ σημαντικό βοήθημα γιά τόν μελετητή τῆς *κοινωνικῆς λαογραφίας*, ἰδίως μάλιστα θεμάτων πού σχετίζονται μέ τήν οἰκογένεια· καί ὡς τέτοια πιστεύω ὅτι

θά πάρει μιά ἐπιφανή θέση στόν ἀχανή κόσμο τῆς λαογραφικῆς βιβλιογραφίας. Σέ μιά προσεχή ἔκδοση θά πρέπει νά προσεχθεῖ καί ἡ ἀπόδοση τῶν ἑλληνικῶν ὅρων ἤ τῶν ἑλληνικῶν τίτλων τῆς βιβλιογραφίας (σσ. 262-274), πού παρουσιάζουν κάποτε ὁρισμένα λάθη, χωρίς βεβαίως αὐτό νά μειώνει τήν ἐπιστημονική ἀξία τοῦ παρουσιαζόμενου ἐδῶ βιβλίου.

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

ΕΥΘ. ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ - ΘΕΟΔ. ΠΑΡΑΔΕΛΛΗΣ (ἐπιμ.), *ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΛΘΟΝ. ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*, (Ἀθήνα) 1993, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, σχ. 8ο μικρό, σσ. 396.

Πρόκειται γιά τόν δεύτερο οὐσιαστικά τόμο, ὁ ὁποῖος περιέχει τό δεύτερο μέρος τῶν πρακτικῶν τοῦ Συμποσίου Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας, πού διοργανώθηκε ἀπό τό *Τμῆμα Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας* τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Αἰγαίου (Μυτιλήνη 1986), καί ἀφιερώνεται στή μνήμη τῆς Ἄλκης Κυριακίδου-Νέστορος (ὁ πρῶτος τόμος εἶναι τό συλλογικό δημοσίευμα Εὐθ. Παπαταξιάρχης - Θεοδ. Παραδέλλης (ἐπιμ.), *Ταυτότητες καί Φύλο στή Σύγχρονη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1992, ἐκδ. Πανεπιστημίου Αἰγαίου - Καστανιώτη).

Ὁ τόμος αὐτός περιέχει δώδεκα ἐργασίες, ἀπό τίς ὁποῖες μία εἰσαγωγική, αὐτή τοῦ Εὐθ. Παπαταξιάρχη, μέ τίτλο *Τό παρελθόν στό παρόν. Ἀνθρωπολογία, ἱστορία καί ἡ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας* (σσ. 13-62), στήν ὁποία ἐπισυνάπτεται καί πλούσια σχετική βιβλιογραφία (σσ. 62-74). Τό πρῶτο μέρος ἐπιγράφεται *Διάρκειες καί Μετασχηματισμοί*, πού περιλαμβάνει τίς μελέτες τῶν Paul Sant-Cassia, Hans Vermeulen, Peter Allen, Charles Stewart, Marie-Élisabeth Handman καί Mary Clark. Στό δεύτερο μέρος, ὑπό τόν τίτλο *Ἱστορικές μορφές τῆς συγγένειας*, περιλαμβάνονται μελέτες τῶν Μαρίας Κουρούκλη, Σοφίας Δασκαλοπούλου-Καπετανάκη καί Δημήτρη Ψυχογιοῦ. Τέλος τό τρίτο μέρος, πού φέρει τόν γενικό τίτλο *Ἀναπαραστάσεις τοῦ παρελθόντος*, περιέχει μελετήματα πού ὑπογράφονται ἀπό τίς Renée Hirschon-Φιλιππάκη καί Anna Collard. Ὁ τόμος πλαισιώνεται ἐπίσης ἀπό *Πρόλογο* (σσ. 11-12) καί *Εὑρετήριο* (σσ. 391-396), τό ὁποῖο εἶναι προσεγμένο καί ἐξαιρετικά χρήσιμο γιά τόν ἐπιστήμονα πού θά θελήσει νά χρησιμοποιήσει τό ὑλικό τοῦ τόμου.

Οἱ μελέτες τοῦ τόμου, διερευνοῦν τό πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στήν ἱστορία καί τήν ἀνθρωπολογία, στίς διάφορες ὄψεις του, μέ βάση τό ὅτι οἱ δύο αὐτοί ἐπιστημονικοί κλάδοι μποροῦν νά συνεργαστοῦν. Ἐγκαινιάζεται ἔτσι ἕνας διάλογος ἀνάμεσα στήν ἱστορία καί τήν ἀνθρωπολογία, ἀπό τήν ἀνθρωπολογική βεβαίως σκοπιά, πού θά ἀποδώσει στό μέλλον πλούσιους ἐπιστημονικούς καρπούς. Παρουσιάζεται ἐδῶ μιά ἀνανεωμένη θεματολογία καί μεθοδολογία, πού δίνει τό στίγμα τῶν ἀνθρωπολογικῶν μελετῶν στήν Ἑλλάδα, παρότι οἱ περισσότερες μελέτες τοῦ τόμου ὑπογρά-

φονται ἀπό ξένους ἐπιστήμονες.

Πέρα ἀπό τήν εἰσαγωγική μελέτη τοῦ Εὐθ. Παπαταξιάρχη, ἡ ὁποία ἀντιμετωπίζει σέ θεωρητική βάση τό πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς ἀνθρωπολογίας μέ τήν ἱστορία στή μελέτη τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, παρέχοντας πλούσια βιβλιογραφική τεκμηρίωση καί ἐπισκόπηση, οἱ ὑπόλοιπες μελέτες τοῦ τόμου ἀναφέρονται σέ συγκεκριμένα θέματα. Ὁ Paul Sant-Cassia (University of Durham) γράφει μέ θέμα *Ἡ κοινωνική ληστεία στήν Κύπρο τόν ὕστερο 19ο αἰώνα* (σσ. 79-112). Ἴσως ὅμως τό παράδειγμα πού διερευνᾶ νά μήν ἐπιτρέπει τίς ἑρμηνευτικές ἀναγωγές πού ἐπιχειρεῖ, ἀφοῦ σέ αὐτές δέν φαίνεται νά συνυπολογίζει τόν *ἐθνοτικό* παράγοντα καί τίς πολύπλευρες ἐθνοτικές διαφορές ἀνάμεσα στούς Ἑλληνοκύπριους καί τούς Τουρκοκύπριους. Τό γεγονός ὅτι «οἱ νεαροί ἔνοπλοι τῆς ΕΟΚΑ δέν ἀναζήτησαν τήν πνευματική καταγωγή τους στούς πρώτους Κύπριους ληστές πού ἦταν πλησιέστεροι σέ αὐτούς, ἀλλά στούς Ἕλληνες κλέφτες τοῦ 18ου καί τοῦ 19ου αἰῶνα» (σ. 81) ὀφείλεται στό ὅτι οἱ Ἕλληνες Κύπριοι τῆς ΕΟΚΑ, πού πολεμοῦσαν γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου ἀπό τήν ἀγγλική κατοχή καί τήν ἕνωση τῆς Κύπρου μέ τήν Ἑλλάδα δέν μποροῦσαν νά αἰσθάνονται *πνευματικά συγγενεῖς* μέ Τουρκοκύπριους κοινωνικούς ληστές τοῦ 19ου αἰώνα. Οἱ ἀναγωγές αὐτές του P.S-C. εἶναι βεβαίως προϊόν ἰδεολογικῶν τοποθετήσεών του, πού ἐπιδροῦν πάνω στά συμπεράσματα τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀνάλυσης, ἀφοῦ σέ ἄλλα σημεῖα τῆς μελέτης του ἐντάσσει τήν ΕΟΚΑ στό πλαίσιο τῆς παρανομίας (σ. 90), θεωρεῖ τήν ἐθνικοαπελευθερωτική δράση της, μέσα καί μετά τή δεκαετία τοῦ 1950, ὡς παράδειγμα ἔξαρσης τῆς ληστείας (σ. 110) καί διαπιστώνει ὅτι οἱ ἀγωνιστές τῆς ΕΟΚΑ προτίμησαν τούς Ἕλληνες κλέφτες ὡς πρότυπα, «παρά τήν ἐπιχώρια παραλλαγή τους» (σ. 111)· μέ αὐτόν ὅμως τόν τρόπο τοποθετεῖ σέ ἴση μοίρα τούς Ἕλληνες τῆς Κύπρου μέ τούς Τουρκοκύπριους, ἐνῶ εἶναι πλέον γνωστό καί πανθομολογούμενο ὅτι ὁ πολιτισμός τοῦ νησιοῦ ὑπῆρξε καί εἶναι καθαρά ἑλληνικός, καθώς οἱ Τουρκοκύπριοι ἀποτελοῦσαν πάντοτε μικρή καί πολιτισμικά-οἰκονομικά-κοινωνικά ὑποτελή ὁμάδα. Ἡ ἐπιστημονική ἀνάλυση καλό θά εἶναι νά μήν ἐπηρεάζεται ἀπό τήν ἐθνική καταγωγή τοῦ μελετητῆ, στό βαθμό πού αὐτό εἶναι δυνατό, παρά τίς ὅποιες πικρίες μπορεῖ νά στάλαξε στήν ψυχή ὁρισμένων Ἄγγλων ἡ ἡρωϊκή ἐξέγερση τοῦ ἑλληνικοῦ κυπριακοῦ λαοῦ γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ ἀγγλικοῦ ζυγοῦ, πού ὁδήγησε στήν ἵδρυση τῆς *Κυπριακῆς Δημοκρατίας*.

Ὁ Hans Vermeulen ἀσχολεῖται μέ *Τό βάρος τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐξουσία τῶν καπετάνιων στό χωριό τοῦ Κάιν καί τοῦ Ἄβελ* (σσ. 113-133). Ὁ συγγραφέας (University of Amsterdam) διαπραγματεύεται τό θέμα του στηριζόμενος στήν ἐπιτόπια ἔρευνά του, μετά τό 1974, ἐνῶ σέ συγκεκριμένες περιπτώσεις ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας φαίνεται νά τόν ὁδηγεῖ στήν

υἱοθέτηση φημῶν (σ. 127)· σέ κάθε περίπτωση ἡ ἀναφορά ἔστω καί ὑπαινιγμῶν γιά ὑπαρκτά καί ἐνεργά πρόσωπα ἤ κόμματα, ἰδίως ὅταν αὐτοί στηρίζονται σέ συνεντεύξεις ἀτόμων πού μπορεῖ νά παραποιοῦν τήν ἀλήθεια, ἀθέλητα ἤ ἐσκεμμένα, καί ὄχι σέ ἐπίσημα στοιχεῖα, πρέπει νά ἀποφεύγεται. Κατά τά ἄλλα ἡ μελέτη παρουσιάζει μέ τρόπο εὔστοχο τή διαδικασία μετασχηματισμοῦ τῶν ἀρχηγικῶν ὁμάδων σέ ἕνα χωριό τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, σέ σχέση μέ τήν τοπική καί τήν πανελλήνια ἱστορία, ἀλλά καί τούς κομματικούς μηχανισμούς πού κατά περιόδους ἐπικρατοῦσαν.

Ὁ Peter Allen (Rhode Island College) ἐξετάζει τό θέμα *Διαχείριση καί ἐπίλυση τῶν συγκρούσεων στή Μάνη. Ἡ βεντέτα στό σύγχρονο πλαίσιο* (σσ. 135-155). Οἱ διαπιστώσεις καί τά συμπεράσματά του γύρω ἀπό τούς τρόπους χειρισμοῦ τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῶν διαφορῶν, μέ τήν ἀκαταληξία τῆς *βεντέτας* (σ. 139), τίς τελετουργίες τῶν *ψυχικῶν* (σ. 143) καί τήν *ἀδελφοποιΐα* ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιά τή σχετική ἔρευνα (στά βιβλιογραφικά δεδομένα γιά τήν τελευταία βλ. καί Ἄννα Παπαμιχαήλ-Κουτρούμπα, «Ὁ σταυρός στούς διάφορους κλάδους τοῦ ἑλληνικοῦ ἠθικοῦ δικαίου», *ΕΚΕΕΛ* 26-27 (1981-1986), σσ. 3-214, μέ τήν προγενέστερη λαογραφική βιβλιογραφία) καί προωθεῖ παραλλήλως καί τή λαογραφική ἔρευνα.

Ὁ Charles Stewart (Brunel University) τιτλοφορεῖ τή μελέτη του *Ἡγεμονισμός ἤ ὀρθολογισμός; Ἡ θέση τοῦ ὑπερφυσικοῦ στή σύγχρονη Ἑλλάδα* (σσ. 157-191). Τό κείμενο ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὑλικοῦ πού συνέλεξε ὁ συγγραφέας μέ ἐπιτόπια ἔρευνά του στή Νάξο, τό χρονικό διάστημα 1983-1984. Διατυπώνονται ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις γιά τό ὑπερφυσικό ὡς κατηγορία σκέψης τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου, ἄν καί συχνά ἐπαναλαμβάνονται οἱ γνωστές αἰτιάσεις κατά τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (σσ. 158-159), ξεπερασμένες σήμερα ἀπό τήν ἔρευνα, ἐνῶ ὁ χαρακτηρισμός τῆς ὀρθοδοξίας ὡς «ἐθνικῆς θρησκείας τῆς Ἑλλάδας» (σ. 158) δημιουργεῖ ἐννοιολογικές ἀπορίες στόν ἀναγνώστη. Παρατηρεῖται γενικά μιά τάση παραγνωρισμοῦ τῶν σύγχρονων ἐξελίξεων τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης στήν Ἑλλάδα, μέ τήν παράθεση γνωμῶν καί ἀπόψεων παλαιότερων ἐρευνητῶν (σσ. 162-164), τάση πού διακρίνει ἀρκετούς σύγχρονους ἱστορικούς καί ἀνθρωπολόγους, (βλ. Μ. Γ. Μερακλῆς, «Θέσεις γιά τή Λαογραφία», *Διαβάζω* 245 (5-9-1990), σσ. 16-22 καί Μ. Γ. Βαρβούνης, *Σύγχρονοι προσανατολισμοί τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας*, Ἀθήνα 1993, σσ. 85-88). Συχνά συγχέεται σκόπιμα ἡ ἐπιστημονική λαογραφία μέ ἐρασιτεχνικές ἐθνογραφικές προσπάθειες (σ. 175), ἐνῶ δέν φαίνεται νά ὑπάρχει ἐπαφή οὔτε μέ τό ὑπάρχον ἐθνογραφικό ὑλικό ἀπό τή Νάξο (δέν μνημονεύεται τό ὑλικό τοῦ ΣΛ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν), οὔτε μέ τή σχετική ἑλληνική βιβλιογραφία. Οἱ ἀπόψεις πάντως τοῦ συγγραφέα εἶναι ἀξιοσημείωτες καί τά συμπεράσματά του σημαντικά· ἀπό τά παροράματα ἀναφέρονται: τό *Φιλότι*, ὄχι

ἡ *Φιλωτή* (σ. 177) καί μιά σύγχυση στή βιβλιογραφία (σ. 190), πού κάνει τήν κατανόηση καί τή χρήση της προβληματική, ἐξ αἰτίας ἑνός ὁλοφάνερου τυπογραφικοῦ λάθους.

Ἡ Marie-Élisabeth Handman (Collège de France) ἐπιγράφει τή μελέτη της *Ὁ παραδοσιακός τρόπος υἱοθεσίας στήν Ἀρναία Χαλκιδικῆς* (σσ. 193-215), μελετώντας ἕνα σημαντικό θέμα μέ ρίζες στό μεταβυζαντινό δίκαιο. Παρά τήν πρωτοτυπία τῆς μελέτης, παραλείπεται καί πάλι ἡ σχετική λαογραφική βιβλιογραφία καί τό ὑπάρχον ἐθνογραφικό ὑλικό. Ἡ Mary Clark (University of North Carolina) μελετᾶ τό θέμα *Ὁ μετασχηματισμός τῆς οἰκιακῆς ὁμάδας στά Μέθανα 1972-1987. Μορφή, λειτουργία καί σημασία* (σσ. 217-260), παραθέτοντας ἐκτενή βιβλιογραφία (σσ. 256-260). Ἡ μελέτη της εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντική, γιατί πλαισιώνεται μέ σχετικά στατιστικά στοιχεῖα (σσ. 229, 231, 233) καί διαγράμματα (σσ. 237-238), ἀλλά καί γιατί ἐρευνᾶ τό πολυσυζητημένο καί ἀπό τή λαογραφική ἐπιστήμη ζήτημα τῶν μετασχηματισμῶν στήν ἑλληνική ὕπαιθρο, ἰδίως μετά τό 1970, πού ὁριοθετεῖ τήν ἀποδόμηση ἤ τή μεταλλαγή τῶν λαογραφικῶν φαινομένων καί τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ γενικότερα.

Ἡ Μαρία Κουρούκλη (Université Paris X) ἀσχολεῖται μέ τίς *Οἰκογενειακές δομές καί πρότυπα διαμονῆς στήν Κέρκυρα τόν 19ο αἰώνα* (σσ. 265-290), παρουσιάζοντας, μέ βάση στατιστικά στοιχεῖα καί διαγράμματα (σσ. 279-289) τίς ἀπόψεις της γιά τή μορφή τῆς οἰκογένειας στήν Ἑλλάδα, θέμα μέ τό ὁποῖο ἔχει ἤδη ἀσχοληθεῖ μεγάλο μέρος τῆς ὑπάρχουσας βιβλιογραφίας. Ἀξιοσημείωτες οἱ ἀπόψεις τῆς Μ.Κ. γιά τίς μικρές ἁλιευτικές κοινότητες τοῦ Αἰγαίου, τούς μικρούς καλλιεργητές καί τίς κοινότητες μέ μεικτή οἰκονομία (σ. 266), ὡς *μοντέλα* δομῶν τῆς ἑλληνικῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας. Το πολυσυζητημένο θέμα τῆς προίκας, στίς διάφορες μορφές του, συζητοῦν καί οἱ ἐνδιαφέρουσες μελέτες τῆς Σοφίας Δασκαλοπούλου-Καπετανάκη (Πανεπιστήμιο Αἰγαίου) *Ἐγκατάσταση-προίκα-κληρονομιά. Κατά φύλα διαφοροποιήσεις* (σσ. 291-306) καί τοῦ Δημήτρη Ψυχογιοῦ (ΕΚΚΕ), μέ τίτλο *Ἡ προίκα ὡς παραγωγική σχέση τοῦ οἰκιακοῦ τρόπου παραγωγῆς* (σσ. 307-322), ὅπου ἐξετάζονται καί γενικά θεωρητικά ζητήματα γιά τήν προίκα.

Ἡ Renée Hirschon-Φιλιππάκη (Πανεπιστήμιο Αἰγαίου) τιτλοφορεῖ τό ἄρθρο της *Μνήμη καί ταυτότητα. Οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες τῆς Κοκκινιᾶς* (σσ. 327-356). Πρόκειται γιά τμῆμα τῆς ἐκτεταμένης ἔρευνας πού ἔχει διενεργήσει στούς πρόσφυγες τοῦ Πειραιᾶ, μέ σημαντικά συμπεράσματα γιά τήν προφορική ἱστορία, τή λειτουργία τῆς μνήμης καί τή διαδικασία προβολῆς ἤ ἐνσωμάτωσης τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῶν τοπικῶν ὁμάδων στά πλαίσια τοῦ ἑλληνικοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ.

Τέλος η Anna Collard (London School of Economics) μελετᾶ τό θέμα

Διερευνώντας τήν «κοινωνική μνήμη» στόν ἑλλαδικό χῶρο (σσ. 357-389), μέ βάση τό παράδειγμα ἑνός χωριοῦ τῆς Εὐρυτανίας (1977-1979)· καί πάλι πρόκειται γιά γεγονότα τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς ἱστορίας, μετά τή δεκαετία τοῦ 1930. Ἐνδιαφέροντες οἱ συσχετισμοί καί οἱ ἐνσωματώσεις τοῦ ἀπώτερου στό σχετικά πρόσφατο παρελθόν, ἀλλά καί οἱ τάσεις ἰδεολογικοῦ χρωματισμοῦ καί ἰδεολογικῆς χρήσης τοῦ παρελθόντος πού διαπιστώνονται καί περιγράφονται στή μελέτη.

Ὁ τόμος πού παρουσιάζεται ἐδῶ παρουσιάζει ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον, τόσο γιά τό περιεχόμενο τῶν ἐπί μέρους μελετῶν, ὅσο καί γιά τήν εὐρύτερη προοπτική του, ὡς πρός τή διερεύνηση τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρωπολογικῶν μέ τίς ἱστορικές ἐπιστήμες, σέ θεωρητικό καί σέ πρακτικό ἐπίπεδο. Κοινή ἐλπίδα ἀποτελεῖ ἡ συνέχιση τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ διαλόγου, μέ τήν ἐνεργό συμμετοχή καί τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων καί μέ τή χρησιμοποίηση πορισμάτων καί βιβλιογραφίας καί ἀπό τή Λαογραφία, ἡ ὁποία βεβαίως ἐντάσσεται στίς ἀνθρωπολογικές ἐπιστήμες (βλ. Μ. Γ. Μερακλῆς, *Σημειώσεις Λαογραφίας Α'. Ἔννοια καί σκοπός τῆς Λαογραφίας*, Ἰωάννινα 1981, σ. 24-25), μαζί μέ τή Φυσική καί Πολιτιστική-Κοινωνική Ἀνθρωπολογία, τή Γλωσσολογία καί τήν Ἐθνολογία (Ἐθνογραφία). Ἡ πρόοδος τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν στόν τόπο μας δικαιολογεῖ μιά τέτοια χρησιμοποίηση καί κάτι περισσότερο, τήν ἐπιβάλλει.

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

ΠΕΤΡΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ δ.θ.: *ΘΡΑΚΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ 1912-1920*, έκδοση Στέγης Γραμμάτων και Καλών Τεχνών Δήμου Ξάνθης, Ξάνθη 1993, σ. 412.

Ο κ. Πέτρος Γεωργαντζής, από την Ξάνθη, επίτιμος Σχολικός Σύμβουλος θεολόγων και Διδάκτορας της Θεολογίας είναι συγγραφέας πολλών εργασιών και δημοσιευμάτων που αναφέρονται κύρια στην περιοχή της Ξάνθης, και γνωστός στο ευρύτερο κοινό για δύο κυρίως έργα του.

α) *Αρχαίοι και Σύγχρονοι Θράκες* και

β) *Η Μητρόπολις Τραϊανουπόλεως και αι επισκοπαί αυτής*, που ήταν και η διδακτορική του διατριβή.

Τώρα ο κ. Γεωργαντζής μας δίνει την τελευταία του εργασία, τελευταία χρονικά, αλλά ίσως πιο ουσιαστικά χρήσιμη και ίσως απαραίτητη για τις γνώσεις του πρόσφατου ιστορικού παρελθόντος της Θράκης.

Έχει τον τίτλο *Ο Θρακικός Αγώνας 1912-1920* και τον υπότιτλο «Υστατοι απελευθερωτικοί αγώνες της Δ. Θράκης» και είναι έκδοση της Στέγης Γραμμάτων και Καλών Τεχνών του Δήμου Ξάνθης.

Οι σκοποί της έκδοσης του έργου παρουσιάζονται στον πρόλογο τόσο από τον Δήμαρχο Ξάνθης όσο και από τον συγγραφέα και είναι: η ανάγκη να μάθει ο θρακικός Ελληνισμός την ιστορία του στην κρίσιμη εποχή μας, που γείτονές μας ανέντιμα και ασύστολα οικειοποιούνται την ιστορία και τα σύμβολα ελληνικότατων περιοχών και αφετέρου να δοθεί η δυνατότητα απάντησης στην επιθετική τους πολιτική σε ό,τι αφορά τα θρακικά θέματα.

Επίκαιρη αυτή η έκδοση και χρήσιμη για τη θρακική μας αυτογνωσία.

Στα 18 κεφάλαια της εργασίας του, ο συγγραφέας εξετάζει εξονυχιστικά όλα τα στάδια από τα οποία πέρασε ο χώρος της Δυτικής Θράκης, από την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου (Οκτώβρης 1912) μέχρι την οριστικοποίηση της απόδοσής της στην Ελλάδα με τη Συνθήκη των Σεβρών (Αύγουστος 1920).

Έχοντας υπόψη την πλούσια ελληνική βιβλιογραφία, τις εφημερίδες της εποχής καθώς και σχετικά βουλγαρικά και τουρκικά συγγράμματα, προβαίνει σε συστηματική εξιστόρηση των γεγονότων τα οποία ουσιαστικά αποτελούν τραγωδία του θρακικού Ελληνισμού.

Μαθαίνουμε έτσι για τις διώξεις που υπέστησαν οι Θράκες από το 1912 μέχρι το 1919 σε όλο το χώρο της Θράκης. Ονόματα που μας είναι οικεία από την Ξάνθη, τη Ροδόπη, τον Έβρο, παρατίθενται εδώ με τους άγνωστους στους πολλούς αγώνες και θυσίες τους.

Ιδιαίτερη αξία έχουν τα όσα αναφέρει ο κ. Γεωργαντζής για το κίνημα αυτονομίας στη Θράκη τον Αύγουστο του 1913, άγνωστο σχεδόν στους περισσότερους, για τα γεγονότα κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής και για τις διπλωματικές μάχες με εναλλασσόμενες φάσεις που κατέληξαν στην απόφαση του Συνεδρίου της Ειρήνης για απόδοση της Θράκης στην Ελλάδα.

Ο συγγραφέας στο δεύτερο μέρος του βιβλίου του και στα 8 κεφάλαιά του παρακολουθεί όλη την πορεία των γεγονότων μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, αναφέρει τη στάση και τα συμφέροντα όλων των δυνάμεων που εμπλέκονται στις τύχες της Θράκης, καθώς και στις τιτάνιες προσπάθειες της ελληνικής πλευράς υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο για την παράκαμψη όλων των δυσχερειών.

Με λεπτομέρειες αναφέρεται στη διοικητική οργάνωση της Δυτικής Θράκης μετά την κατάληψή της από συμμαχικά στρατεύματα (Οκτώβρης 1919) την παλιννόστηση των προσφύγων, τις επιδιώξεις και προσπάθειες των Τούρκων, των Βουλγάρων και των Γάλλων και ιδιαίτερα στο έργο της ελληνικής αποστολής υπό τον Χαρίσιο Βαμβακά, η οποία κατάφερε μέσα σε διάστημα λίγων μηνών ν' αποδώσει στη Θράκη το ελληνικό της πρόσωπο, ώστε τελικά ν' αποφασιστεί στη διάσκεψη του Σαν Ρέμο (Απρίλιος 1920) η κατάληψη όλης της Θράκης από τα ελληνικά στρατεύματα.

Γενικά ο συγγραφέας που εργάστηκε με τη μεθοδικότητα που διακρίνει και τ' άλλα του έργα, παρέχει μια μνημειώδη εργασία-ντοκουμέντο για την απελευθέρωση της Θράκης, εργασία που από τώρα και στο εξής θα είναι πολύτιμη για τη θρακική μας αυτογνωσία.

Το έργο συνοδεύεται από πολλούς κατατοπιστικούς χάρτες και φωτογραφίες, πλούσια βιβλιογραφία και αναλυτικό αλφαβητικό ευρετήριο κυρίων ονομάτων.

Κατά τη γνώμη μας το πόνημα αυτό του κ. Γεωργαντζή είναι απαραίτητο στις βιβλιοθήκες των Σχολείων, των Δήμων και Κοινοτήτων και των πολιτιστικών φορέων της Θράκης. Καλό θα είναι να γίνει για το σκοπό αυτό και σχετική σύσταση από τους αρμόδιους, Υπουργεία και Νομάρχες.

ΜΟΣΧΟΣ ΚΟΥΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Γιώργου Ἀγγειοπλάστη - Χρήστου Παπαδόπουλου, Ἡ μουσική στήν πόλη τῶν Σερρῶν κατά τόν εἰκοστό αἰώνα, Σέρρας 1991.

Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 912.

Ἡ Μακεδονία. Ἐν λίθοις φθεγγομένοις καί μνημείοις σωζομένοις, τόμος 1ος, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 576.

Γιάννη Γαλανοῦ, Κόκκινα τριαντάφυλλα, Ποιήματα, Ἀθήνα 1994, σσ. 102.

Δημ. Ι. Εὐρυγένη, Ὁ Ἴων Δραγούμης καί ὁ Μακεδονικός Ἀγών, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 24.

Δημ. Ι. Παπαϊωάννου, Πάντα δυνατά τῷ πιστεύοντι. Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. 1971.

Γιάννη Γαλανοῦ, Ἐμπρός..., Ποιήματα, Ἀθήνα 1993, σσ. 181.

Ἀρ. Ν. Οἰχαλιώτη, Πνευματικές Κοινοβιακές Ἀδελφότητες, Ἀθήνα 1993, σσ. 73.

Basile G. Spiridonakis, Grecs, Occidentaux et Turcs de 1054 à 1453: Quatre siècles d'histoire de relations internationales, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 291.

Relations et influences réciproques entre Grecs et Bulgares, XVIIIe-XXe siècle, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 563.

ΣΤ' Συμπόσιο Λαογραφίας, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 451.

Αἰμιλίας Λαδοπούλου, Ἡ Θράκη τοῦ χθές καί τοῦ σήμερα, Ἀθήνα 1991-92, σσ. 46.

Μορφωτικός Ὅμιλος Κομοτηνῆς - Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο, 2ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν «"Ἀρχαία Θράκη" - Ἀρχαϊκοί - Κλασσικοί - Ἑλληνιστικοί - Ρωμαϊκοί χρόνοι», Περιλήψεις, Κομοτηνή 1992.

Μαρικαίτης Γεωργοτά-Κατσιγιάννη, Ὁ ποιητής Νίκος Β. Τυπάλδος, Κριτικό δοκίμιο, Αθήνα 1991, σσ. 51.

Γ. Α. Πασχαλινοῦ, Οἱ Ροδοπαῖοι Πομάκοι, Κομοτηνή 1992, σσ. 30.

Proceedings of the Fifth Greek-Serbian Symposium, Ι.Μ.Χ.Α, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 209.

Griechenland und die Bundesrepublik Deutschland im Rahmen Nachkriegseuropas, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 173.

Ἀναστ. Διαμ. Διαμαντόπουλου, Ἀμπελάκια, ἐσωτερική διακόσμηση, Ἀθήνα 1991, σσ. 109.

Ἀθανασίου Καραθανάση, Ὁ Ἑλληνισμός καί ἡ Μητρόπολη τοῦ Νευροκοπίου κατά τόν Μακεδονικό ἀγώνα, I.M.X.A, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 203.

Ἠλία Δημητρακόπουλου, Τά χερσαῖα σύνορα τῆς Ἑλλάδος, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 188.

Α. Κ. Ἰορδάνογλου, Τό Ἐθνικόν Ἰωακείμειον Παρθεναγωγεῖον Κωνσταντινουπόλεως 1882-1988, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 301.

Α. Παπαγεωργίου, Εἰκόνες τῆς Κύπρου, I.M.X.A, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 301.

Athanasios Karathanassis, L'Hellénisme en Transylvanie, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 231.

Apost. Vacalopoulos - Const. Svolopoulos, Southeast European Maritime Commerce and Naval Policiens, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 410.

Yoannis G. Mourelos, Fictions et réalités, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 117.

Renate M. Lenger-Sidiropoulou, Die Haltung Österreichs zu den Ereignissen und der Politic in Griechenland in den Jahren 1843-1862, I.M.X.A., 1989, σσ. 139.

Εὐτυχίας Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Ἀχειροποίητος, ὁ μεγάλος ναός τῆς Θεοτόκου, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 60.

Εὐδοκ. Μηλιατζίδου-Ἰωάννου, Στοιχεῖα ἀπό μιά συνέντευξη γιά τό Σκεπαστό τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 292.

Κ. Καρκατσέλη, Ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Θράκης στήν Ἑλλάδα, I.K.T.A.Θ., Κομοτηνή 1991, σσ. 22.

Ἰωάννου Σ. Γιανναπόπουλου, Ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 223.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Θρακικά, τόμος 1, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1978, σσ. 298.

Θρακικά, τόμος 2, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑται-

ρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1979, σσ. 311.

Θ ρ α κ ι κ ά, τόμος 3, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1980-81, σσ. 293.

Θ ρ α κ ι κ ά, τόμος 4, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1982-83-84, σσ. 259.

Θ ρ α κ ι κ ά, τόμος 5, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1985-86-87, σσ. 307.

Θ ρ α κ ι κ ά, τόμος 6, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1988-1990, σσ. 255.

Θ ρ α κ ι κ ά, τόμος 7, β΄ σειρά, ἔκδοση Θρακικοῦ Κέντρου - Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1991-92, σσ. 298.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ 2ο ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ὅπως ἀναφέρεται στόν πρόλογο, πραγματοποιήθηκε ἀπό 20-27 Σεπτεμβρίου 1992, στήν Κομοτηνή, τό 2ο Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν πού σημείωσε ἰδιαίτερη ἐπιτυχία. Γιά τήν ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» καί τή διευκόλυνση καθενός ἐνδιαφερομένου καταχωρίζουμε στή συνέχεια αὐτούσια τά ἔγγραφα πού σχετίζονται μέ τήν πραγματοποίηση τοῦ Συμποσίου.

Δ.Ι.Β.

Α. ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

Ταχ. Δ/νση: Ερμού 17-10563
Πληροφορίες: Γ. Καβάλλη
Τηλέφωνο: 3230894

ΘΕΜΑ: Οικονομική ενίσχυση και συγκρότηση Οργανωτικής Επιτροπής του 20ού Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Θρακικών Σπουδών.

Αθήνα 19/11/91
Αριθμ. Πρωτ.
ΥΠΠΟ/ΓΔΠΑ/ΔΙΠΚ/Γ/30065

ΚΟΙΝ: Σε όλα τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής
[δια] του Προέδρου
κ. Ανδρέα Βαβρίτσα
Επιτ. Εφόρου Αρχαιοτήτων
Μορφωτικό Όμιλο Κομοτηνής
Αγ. Γεωργίου 42
69100 Κομοτηνή

Α Π Ο Φ Α Σ Η

Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ

Έχοντας υπόψη:

1.– Τις διατάξεις του Ν. 1558/85 «Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα».
2.– Το άρθρο 1 παρ. 2, 4 του ΝΔ 37/73 «Περί τηρητέας διαδικασίας διά την ενίσχυσιν συνεδρίων και συναφών εκδηλώσεων».
3.– Το ΓΔ 941/77 «Περί Οργανισμού του ΥΠΠΕ».
4.– Την κοινή Υπουργική απόφαση με αρ. 168/91 που εγκρίνεται η πραγματοποίηση του παραπάνω συνεδρίου.

5.– Την ανάγκη συγκρότησης επιτροπής για την οργάνωση και οικονομική διαχείριση των δαπανών του ανωτέρω συνεδρίου,

ΑΠΟΦΑΣΙΖΟΥΜΕ

Α. Εγκρίνουμε τη διάθεση πίστωσης ποσού δρχ. πεντακοσίων χιλιάδων (500.000) βάσει των στοιχείων του υποβληθέντος προϋπολογισμού σε βάρος του Τακτικού Προϋπολογισμού του ΥΠΠΟ 1991 φορέας 21/100/ ΚΑΕ 0846, για την αντιμετώπιση προσυνεδριακών δαπανών του 2ου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Θρακικών Σπουδών.

Β. Εγκρίνουμε το υποβληθέν πρόγραμμα διεξαγωγής του ανωτέρω Συνεδρίου.

Γ. 1.– Συγκροτούμε επιτροπή οργάνωσης αυτού ως εξής:

Πρόεδρος: Ανδρέας Βαβρίτσας, Επιτ. Έφορος Αρχαιοτήτων

Αντιπρόεδρος: Γεώργιος Παπαδριέλλης, Δήμαρχος Κομοτηνής

Γεν. Γραμματέας: Διαμαντής Τριαντάφυλλος, Έφορος Αρχαιοτήτων

Μέλη: α) Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Έφορος Αρχαιοτήτων
β) Χαράλαμπος Μπακιρτζής, Καθηγητής Α.Π.Θ.
γ) Νικόλαος Ευστρατίου, Λέκτορας Α.Π.Θ.
δ) Πρωτ. Δημήτριος Βασιλειάδης, Πρόεδρος Δ.Σ. του Κέντρου Θρακικών Μελετών
ε) Βασίλειος Ευαγγελόπουλος, Γεν. Γραμματέας Δ.Σ. του Κέντρου Θρακικών Μελετών.

2.– Ορίζουμε εκπρόσωπο του ΥΠΠΟ στην ανωτέρω επιτροπή την Προϊσταμένη της Δ/νσης Πολιτιστικής Κίνησης Α. Σουλογιάννη.

3.– Έργο της επιτροπής θα είναι η οργάνωση και ο συντονισμός των εργασιών του παραπάνω συνεδρίου και η με εντολή της εκτέλεση του προϋπολογισμού του.

Εσωτερική διανομή
ΔΙΠ, Γ'

Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Άννα Ψαρούδα Μπενάκη

Β. ΠΡΩΤΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής και το Κέντρο Θρακικών Μελετών του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής οργανώνουν, με τη συμπαράσταση του Δήμου Κομοτηναίων και υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, το 2ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικών Σπουδών στην Κομοτηνή από 20 έως 27 Σεπτεμβρίου 1992, με θέμα:

ΑΡΧΑΙΑ ΘΡΑΚΗ
ΑΡΧΑΪΚΟΙ, ΚΛΑΣΙΚΟΙ, ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ,
ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στο Συμπόσιο γίνονται δεκτές ανακοινώσεις στα Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά και Γερμανικά, διάρκειας έως 20 λεπτά, που θα αναφέρονται σε θέματα Μυθολογίας, Θρησκείας, Φιλολογίας, Εθνολογίας, Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Θρακικού χώρου.

Στόχοι του Συμποσίου είναι: 1. Η ανακοίνωση πρόσφατων ανασκαφικών ερευνών και η παρουσίαση αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ευρημάτων. 2. Η καταγραφή νέων επιστημονικών δεδομένων και πορισμάτων της φιλολογικής, ιστορικής και αρχαιολογικής έρευνας στο χώρο της Αρχαίας Θράκης. 3. Η ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των ειδικών επιστημόνων και η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ τους για μια στενότερη και αποδοτικότερη συνεργασία. 4. Η ενημέρωση του ευρύτερου κοινού για τα ιστορικά και αρχαιολογικά θέματα της Θράκης και συγχρόνως η προβολή των μνημείων και των αρχαιολογικών θησαυρών της περιοχής.

Καλούνται οι επιθυμούντες να συμμετάσχουν στο Συμπόσιο, να συμπληρώσουν το δελτίο συμμετοχής και να το επιστρέψουν στην Οργανωτική Επιτροπή έως 29 Φεβρουαρίου 1992.

Δεύτερη εγκύκλιος με περισσότερες οργανωτικές λεπτομέρειες και πληροφορίες για τις εκδρομές και τις άλλες εκδηλώσεις που θα πλαισιώσουν το Συμπόσιο, θα αποσταλεί στα τέλη Απριλίου 1992.

Η Οργανωτική Επιτροπή

Πληροφορίες στα τηλέφωνα
(0531) 22.411, 21.517 Μουσείο Κομοτηνής
(0531) 27.344 Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής

Διεύθυνση
Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
Α. Συμεωνίδου 4
69100 ΚΟΜΟΤΗΝΗ

Γ. ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΟΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

2ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΡΧΑΙΑ ΘΡΑΚΗ
ΑΡΧΑΪΚΟΙ
ΚΛΑΣΙΚΟΙ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ
ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 20-27 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1992

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ
ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το εμπροσθόφυλλο του έντυπου προγράμματος.

ΚΥΡΙΑΚΗ, 20 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - DIMANCHE, 20 SEPTEMBRE

18.30: Επίσημη έναρξη του Συμποσίου. Προσφωνήσεις. Ανακοινώσεις.
Ouverture officielle du Symposium. Allocutions. Annonces.

20.30: Εγκαίνια έκθεσης «Αρχαία Θράκη και Ελληνικός Πολιτισμός», στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής.
Inauguration de l'exposition «Thrace Ancienne et Civilisation Grecque» au Musée Archéologique de Komotini.

21.30: Δεξίωση προς τιμή των Συνέδρων και προσκεκλημένων στον κήπο του Μουσείου.
Réception à l'honneur des Congressistes et des invités dans le jardin du Musée.

ΔΕΥΤΕΡΑ, 21 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - LUNDI, 21 SEPTEMBRE

9.00-12.30: Πρωινή Συνεδρίαση: «Ιστορία Θράκης»
Séance du matin: «Histoire de la Thrace»

Πρόεδρος-Président: Alexandre Fol

9.00: Alexandre Fol: L'hellénisation des Thraces - leur chance d'entrer dans l'histoire.

9.20: Margarita Tatscheva: Geographisches aus Thrakien.

9.40: Winthrop Lindsay Adams: Philip II and the thracian frontier.

10.00: James T. Chambers: The foreign policy of Sitalkes.

10.20: Michael Zahrnt: Die Perser in Thrakien.

10.40: Mihail Vasilescu: Tyrsénoi de la Thrace et Tyrsénoi de la Mer Egée.

11.00-11.30: Διάλειμμα - Pause

Πρόεδρος-Président: Michael Zahrnt.

11.30: Sergej Tokhtas'ev: The Thracian Tribe Treres.

11.50: Christo Preshlenoff: Handelsbeziehungen Odessos.

12.10: Zlatozara Gočeva: L'origine et signification de sertains éléments dans l'iconographie de cavalier Thrace.

12.30: Συζήτηση - Discussion

ΔΕΥΤΕΡΑ, 21 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - LUNDI, 21 SEPTEMBRE

17.00-19.50: Απογευματινή Συνεδρίαση: «Ιστορία Θράκης»
Séance de l'après-midi: «Histoire de la Thrace»

Πρόεδρος-Président: Gerda Sommer von Bülow

17.00: Octavian Bounegru: Notes sur les éléments ethniques sud-thraces de la Scythie Mineure (IIe-IIIe siècle de n.è).

17.20: Gerda Sommer von Bülow: Die Nordwestthrakischen Gebiete in römischer Zeit.

17.40: William Greenwalt: Thracian influence on the ideology of Argead Kingship.

18.00: Diljana Boteva: The province of Thrace during the Reign of Marcinus (A.D. 217-218).

18.20-18.50: Διάλειμμα - Pause

Πρόεδρος-Président: Octavian Bounegru

18.50: John Paul Adams: Communications in South-Eastern Thrace in the Roman Period.

19.10: Σαμπανοπούλου Στυλιανή: Πώς είδαν οι περιηγητές την Αρχαία Θράκη.

19.30-19.50: Συζήτηση - Discussion

ΤΡΙΤΗ, 22 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - MARDI, 22 SEPTEMBRE

9.00-13.30: Πρωινή Συνεδρίαση: «Θρησκεία, Λατρεία, Μυθολογία»
Séance du matin: «Religion, Culte, Mythologie»

Πρόεδρος-Président: Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη - Λαμπροπούλου Σταυρούλα

9.00: Παυλοπούλου Ασπασία: Η Ελληνική Παράδοση και ο αφηρωισμός των Θρακών βασιλέων.

9.20: Λαμπροπούλου Σταυρούλα: Η μύηση του Πυθαγόρα στα Λείβηθρα της Θράκης.

9.40: Iris von Bredow: Frühe anatolisch-südthrakische Beziehungen nach Angaben aus der griechischen Mythologie.

10.00: Christo Bujukliev: Le culte d'Apollon dans le territoire d'Augusta Trajana.

10.20: Kiachkina Petya: Le Sanctuaire thrace aux environs d'Aquae Calidae-dernières recherches.

10.40: Vassileva Maya: Thrace and Phrygia. Some Problems of the Megalithic Culture.

11.00-11.30: Διάλειμμα - Pause

11.30: Rumjana Georgieva: La nourriture dans les rites thraces.

11.50: Siegrid Düll: Der Thrakische Reiter von Ainos (θα αναγνωσθεί από τον κ. Zarhnt).

12.10: Καρακατσάνης Παναγιώτης: Η συμβολή του Ορφικού πνεύματος στη διαμόρφωση του Ελληνικού Πολιτισμού.

12.30: Valtchinova Galina: Les Thraces-buveurs de la côte Egéene entre le vin et la bière.

12.50: Delev Peter: Excavations récentes à Cabylé.

13.10-13.30: Συζήτηση - Discussion

ΤΡΙΤΗ, 22 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - MARDI, 22 SEPTEMBRE

Εκδρομή στη Μεσημβρία και στην Αλεξανδρούπολη
Excursion à Mésembria - Alexandroupolis

16.30: Αναχώρηση για τη Μεσημβρία. Ξενάγηση στον Αρχαιολογικό Χώρο.
Départ pour Mésembria. La visite sera guidée.

19.00: Τελετή ονοματοθεσίας πλατείας στη Νέα Χηλή Αλεξανδρούπολης προς τιμή του Αρχαιολόγου, Καθηγητή Γεωργίου Μπακαλάκη (Δήμος Αλεξανδρούπολης).
Cérémonie de la Mairie d'Alexandroupolis pendant laquelle le nom de l'Archéologue, Professeur Georgios Bakalakis sera donné à une place de Nea Chili.

20.00: Επίσκεψη στο Εκκλησιαστικό Μουσείο Αλεξανδρούπολης.
Visite au Musée Ecclésiastique d'Alexandroupolis.

21.00: Δεξίωση του Δημάρχου Αλεξανδρούπολης κ. Κουκουράβα προς τιμή των Συνέδρων στο ξενοδοχείο «Alexander Beach».
Réception du Maire d'Alexandroupolis à l'honneur des Congressistes.

ΤΕΤΑΡΤΗ, 23 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - MERCREDI, 23 SEPTEMBRE

Πρωινή Συνεδρίαση: «Λογοτεχνία, Επιγραφική, Τάφοι, Ταφικά Έθιμα»

9.00-13.10: Séance du matin: «Littérature, Epigraphie, Tompeaux, Coutumes funéraires»

Πρόεδρος-Président: Δημήτριος Νικήτας - Maria Čičicova

9.00: Δημήτριος Νικήτας: Θρακικές αναφορές στην «εθνική» λατινική ποίηση του 4ου αι. μ.Χ.

9.20: Γεώργιος Τουρλίδης: Η Θράκη στην ποίηση του Εννίου.

9.40: Milena Minkova: Quelques considérations sur les noms propres thraces dans les inscriptions latines en Bulgarie.

10.00: Ηλίας Ανδρέου - Ιωάννα Ανδρέου: Μαρτυρίες επιγραφών της Ίμβρου για τις σχέσεις με τη Θράκη στην Αρχαιότητα.

10.20: Ευάγγελος Αλμπανίδης - Σωτήριος Γιάτσης: Αθλητικές αναφορές στις επιγραφές της Αρχαίας Θράκης.

10.40: Ντιάνα Ντιμιτρόβα-Κουϊμτζή: Στατιστικές παρατηρήσεις για τους νεκρικούς εξοπλισμούς των ταφικών τύμβων στη σημερινή Βουλγαρία.

11.00-11.30: Διάλειμμα-Pause

11.30: Valeriu et Livia Sirbu: Pratiques funéraires et sacrifices humains chez les Thraco-Géto-Daces (Ve s. av. J.C. - 1er s. aprés J.C.).

11.50: Mihail Lazarov: Quelque observations sur les importations de la céramique attique en Thrace pontique.

12.10: Maria Čičicova: Les tombeaux monumentaux thraces (V-III s. av. n.e.)

12.30: Nikola Theodossiev: A rich Tumular Grave near the village of Dragodan, Kjustendil District.

12.50-13.10: Συζήτηση-Discussion

ΤΕΤΑΡΤΗ, 23 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - MERCREDI, 23 SEPTEMBRE

17.00-20.30: Απογευματινή Συνεδρίαση: «Τάφοι, Σφραγίσματα Αμφορέων, Περιβάλλον, Συντήρηση, Τέχνη»
Séance de l'après-midi: «Tombeaux, Timbres Amphoriques, Environnement, Conservation, Art»

Πρόεδρος-Président: Yvon Garlan - Πάντος Πάντος

17.00: Πάντος Πάντος: Ο Ταφικός Τύμβος της Ορεστιάδας.

17.20: Yvon Garlan: Comment progresser dans la connaissance des amphores et des timbres amphoriques thasiens?

17.40: Σ. Παπαγεωργίου - Σ. Στείρος: Περιβαλλοντικές μεταβολές στις αρχαίες παράκτιες πόλεις.

18.00: Σ. Στείρος: Σεισμικά γεγονότα και επιπτώσεις τους στη Θράκη.

18.20-18.50: Διάλεμμα - Pause

18.50: Ιουλία Καραλή - Αμάντα Λαούπη: Παλαιοπεριβάλλον της Αρχαίας Θράκης.

19.10: Νικόλαος Μπελογιάννης: Προγράμματα συντήρησης στα Μνημεία της Θράκης: Άβδηρα, Μεσημβρία, Καλύβα, Σαμοθράκη.

19.30: Daniela Agre: On the Origin of Griffon Image in Thracian Art.

20.00-20.30: Συζήτηση - Discussion

ΠΕΜΠΤΗ, 24 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - JEUDI, 24 SEPTEMBRE

9.00-12.50: Πρωινή Συνεδρίαση: «Τέχνη, Παρουσίαση Ανασκαφών»
Séance du matin: «Art, Présentation des fouilles»

Πρόεδρος-Président: Lambert Schneider - Ινώ Νικολάου

9.00: Lambert Schneider: Ambiguity and metamorphosis in the visual arts of 4th century of Thrace.

9.20: Guergui Kitov: La toreutique thrace.

9.40: Jean-Yves Marc: Les activités archéologiques francaises en Thrace.

10.00: Sergei Torbatov: The Getae in Southern Dobroudja in the Period of Roman Domination. – Archaeological Aspects.

10.20: Kalin Porožanov: Cavalerie thrace.

10.40: Valentin Vasiliev: Habitats hallstattiens fortifiés de Transylvanie.

11.00-11.30: Διάλειμμα - Pause

11.30: Mircea Rusu: Chars de combat hallstattiens chez les Thraces norddanubiens.

11.50: Tonkova Milena: Les offrandes du sanctuaire thrace près du village de Babyak dans les Rhodopes Occidentales.

12.10: Ινώ Νικολάου: Θρακικά στην Κύπρο.

12.30-12.50: Συζήτηση - Discussion

ΠΕΜΠΤΗ, 24 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - JEUDI, 24 SEPTEMBRE

Εκδρομή στα Άβδηρα και στην Ξάνθη
Excursion à Abdère et à Xanthi

16.00: Αναχώρηση για τα Άβδηρα. Ξενάγηση στον Αρχαιολογικό Χώρο.
Départ pour Abdère. La visite sera guidée.

19.00: Περίπατος στην παλιά πόλη της Ξάνθης.
Promenade à la vieille ville de Xanthi.

20.00: Δεξίωση στη Στρατιωτική Λέσχη της Ξάνθης προς τιμή των Συνέδρων. Παρατίθεται από τον Νομάρχη Ξάνθης κ. Καπατζόγλου και από τον Δήμαρχο Ξάνθης κ. Αμοιρίδη.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, 25 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - VENDREDI, 25 SEPTEMBRE

9.00-13.10: Πρωινή Συνεδρίαση: «Παρουσίαση Ανασκαφών και Αντικειμένων, Τορευτική»
Séance du matin: «Présentation des fouilles et des objets archeologiques, Toreutique»

Πρόεδρος-Président: Λουΐζα Λουκοπούλου - Attila László

9.00: Attila László: Sur l'archéologie et l'histoire de la Thrace Danubienne aux VIIIe-VIIe av. n. è.

9.20: Χρύσα Καραδήμα-Μάτσα: Η αρχαιολογική έρευνα στη Μαρώνεια: Προβλήματα και προοπτικές.

9.40: Ευτυχία Πουλάκη Παντερμαλή: ...«Θρηϊκήισι παρὰ προμολήϊσιν Ὀλύμπου».

10.00: Ελπίδα Μητροπούλου: The typology of the Goddess Nemesis and Influence of the types of Thrace.

10.20: Vanya Lozanova: Mythologische Aspekte der mygdalischen Ornamete in der thrakischen toreutic.

10.40: Ηλέκτρα Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη: Ανασκαφή στο Ληνό Ν. Ροδόπης.

11.00-11.30: Διάλειμμα - Pause

11.30: Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά: Το αρχαϊκό λιοντάρι του Μουσείου Κομοτηνής.

11.50: Γεώργιος Ξειδάκης: Εγνατία Οδός. Τμήμα Θράκης.

12.10: Γεώργιος Παραπαγγίδης: Πολυγαμία και Δερμοστιξία στην Αρχαία Θράκη.

12.30: Λουΐζα Λουκοπούλου: Η ρωμαϊκή παρουσία στη Νοτιοανατολική Θράκη.

12.50-13.10: Συζήτηση - Discussion

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, 25 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ · VENDREDI, 25 SEPTEMBRE

Εκδρομές στο Παπίκιο Όρος και στη Μαρώνεια
Excursions dans le Mont Papikion et à Maronée

16.30: Αναχώρηση για το Παπίκιο. Ξενάγηση στα Βυζαντινά Μνημεία της περιοχής.
Départ pour le Mont Papikion. La visite aux monuments byzantins sera guidée.

16.30: Αναχώρηση για Μαρώνεια. Ξενάγηση στον Αρχαιολογικό Χώρο.
Départ pour le Maronée. La visite au site archéologique sera guidée.

22.00: Δεξίωση στο κέντρο «Diamond» προς τιμή των Συνέδρων. Παρατίθεται από τον Νομάρχη Ροδόπης κ. Καραχάλιο.

ΣΑΒΒΑΤΟ, 26 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - SAMEDI, 26 SEPTEMBRE

9.00-14.10: Πρωινή Συνεδρίαση: «Παρουσίαση Ανασκαφών, Νομισματική, Ιστορία και Αρχαιολογία Αβδήρων»
Séance du matin: «Présentation des fouilles, Nomismatique, Histoire et Archéologie d'Abdère»

Πρόεδρος-Président: Peter Robert Franke - Árpád Szabó

9.00: Γιάννης Πίκουλας: Το Υδραγωγείον της Αμφιπόλεως (θα αναγνωσθεί από την κα Καλλιντζή).

9.20: Πολυξένη Τσατσοπούλου: Η ανασκαφική έρευνα στη Μεσημβρία του Αιγαίου, την τελευταία δεκαετία.

9.40: Μίνα Γαλάνη-Κρίκου: Νομισματική μαρτυρία από την ανασκαφή στη Μεσημβρία.

10.00: Peter Robert Franke: Das Ende Maroneias und das Zeugnis der Münzen (θα αναγνωσθεί από τον κ. Zahrnt).

10.20: Gjongecaj-Vangjeli Shpresa: La circulation des monnaies de la Thrace en Illyrie du Sud.

10.40: Constadin Preda: Einige Betrachtungen über den Münzumlauf in I Jh.v.Chr. in Dakien.

11.00-11.30: Διάλειμμα - Pause

11.30: Dimitrov Kamen: Coinage and Royal Ideology in Thrace (ca 250 B.C. - ca 46 A.D.).

11.50: Dimitar Draganov: The Coinage of Cabyle.

12.10: Ivan Karayotov: Le Monnayage d'Apollonia Pontica à la lumière des trouvailles dernières.

12.30: Olivier Picard: Χάλκινα νομίσματα Αβδήρων.

12.50: Χρυσούλα Βεληγιάννη-Τερζή: Τέως και Άβδηρα.

13.10 Α. Ψιλοβίκος - Γ. Συρίδης: Η Αρχαϊκή πόλη των Αβδήρων. Α. Γεωμορφολογικές έρευνες.

13.30 Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη: Η Αρχαϊκή πόλη των Αβδήρων. Β. Αρχαιολογικές έρευνες.

13.50-14.10: Συζήτηση - Discussion

ΣΑΒΒΑΤΟ, 26 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ - SAMEDI, 26 SEPTEMBRE

17.00-20.30: Απογευματινή Συνεδρίαση: «Ιστορία και Αρχαιολογία Αβδήρων»
Séance de l'après-midi: «Histoire et Archéologie d'Abdère»

Πρόεδρος-Président: Árpád Szabó - Anagnostis Agelarakis

17.00: Árpád Szabó: Bion von Abdera. Ein thrakisher Beitrag zur antiken Wissenschaft.

17.20: Διαμαντής Τριαντάφυλλος: Σαρκοφάγος κλαζομενιακού τύπου από τα Άβδηρα.

17.40: Ευδοκία Σκαρλατίδου: Επιτύμβιο ανάγλυφο από τα Άβδηρα.

18.00-18.30: Διάλειμμα - Pause

18.30: Λυδία Κρανιώτη: Άβδηρα: Τόπος παραγωγής ελληνιστικής ανάγλυφης κεραμεικής.

18.50: Ντίνα Καλλιντζή: Έθιμα ταφής στα Άβδηρα.

19.10: Τέρη Παπανικολάου: Νέα επιγραφή από τα Άβδηρα.

19.30: Αναγνώστης Αγγελαράκης: Social Hierarchy in a classical Society at Abdera as revealed by New Archaeological Perspectives of the Human Sceletal Record.

19.50-20.10: Συζήτηση - Discussion

20.30: Απολογισμός - Ανακοινώσεις - Κλείσιμο του Συμποσίου.
Conclusions - Annonces - Clôture de Symposium.

22.00: Δεξίωση στο ξενοδοχείο «Ξενία» προς τιμή των Συνέδρων. Παρατίθεται από τον Δήμαρχο Κομοτηνής κ. Παπαδριέλλη.

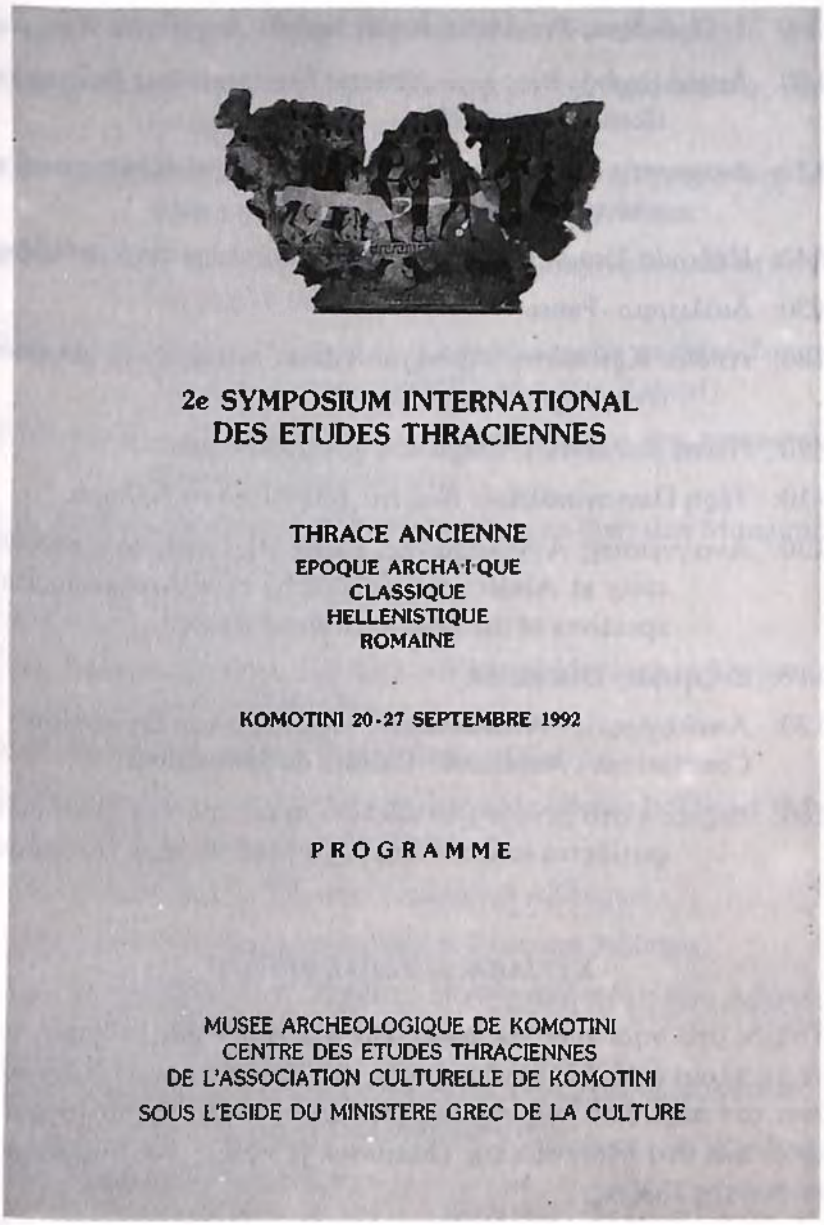
ΚΥΡΙΑΚΗ, 27 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

«Ταξίδι στο νησί των Μεγάλων Θεών». Ημερήσια εκδρομή των Συνέδρων με πλοίο από Αλεξανδρούπολη στη Σαμοθράκη. Η εκδρομή περιλαμβάνει τον περίπλου του νησιού, επισκέψεις στον Αρχαιολογικό Χώρο του Ιερού και στο Μουσείο της Παλιάπολης καθώς και περίπατο στους δρομίσκους της Χώρας.

Γεύμα προς τιμή των Συνέδρων. Παρατίθεται από τις τοπικές αρχές.

DIMANCHE, 27 SEPTEMBRE

«Voyage à l'île des Grands Dîeux». Excursion d'une journée, d'Alexandroupolis à Samothrace en bateau. L'excursion contient le périple de l'île, des visites au site archéologique et au Musée de Paliapolis et une promenade dans les ruelles de Chora.

Το οπισθόφυλλο του έντυπου προγράμματος.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ

Βαρβούνης Μανόλης. Γεννήθηκε στή Σάμο τό 1966. Σπούδασε στό 'Ιστορικό-'Αρχαιολογικό Τμῆμα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν (1983-1988). Εἰδικεύθηκε στή Λαογραφία καί ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν (1991). Τό 1992 ἐξελέγη λέκτωρ Λαογραφίας στό Τμῆμα 'Ιστορίας καί 'Εθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, ὅπου διδάσκει. Ἔχει λάβει μέρος σέ πολλά συνέδρια καί ἔχει δημοσιεύσει μελέτες αὐτοτελῶς ἤ σέ ἐπιστημονικά περιοδικά, τιμητικούς τόμους καί πρακτικά συνεδρίων. Ἔχει ἐκδώσει αὐτοτελῶς τίς ἀκόλουθες μελέτες: «Μουσικά Χειρόγραφα Ι. Ν. Νικολάου Σάμου» ('Αθήνα 1989), «Μυθολογικά καί Λαογραφικά Μελετήματα» ('Αθήνα 1990), «Λαογραφικές εἰδήσεις ἀπό τό περιηγητικό ἔργο "Voyage en Morée" τοῦ Fr. Pouqueville» ('Αθήνα 1991), «'Επωδές καί Κατάδεσμοι ἀπό τήν 'Ανατολική Σάμο» ('Αθήνα 1992), «Λαϊκή λατρεία καί θρησκευτική συμπεριφορά τῶν κατοίκων τῆς Σάμου» ('Αθήνα 1992), «Σύγχρονοι προσανατολισμοί τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας» ('Αθήνα 1993), «Ὄψεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν ἀπό ἁγιολογικά κείμενα» ('Αθήνα 1993, 1994²), «Ὁ δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ὡς ὁρόσημο γιά τόν ἑλληνικό παραδοσιακό πολιτισμό» (Κομοτηνή 1994).

Γουλιμάρης Δημήτριος. Γεννήθηκε στήν Κομοτηνή τό 1967. Μεγάλωσε στήν ἴδια πόλη ὅπου πῆρε τή στοιχειώδη του μόρφωση. Σπούδασε στό Τμῆμα Φυσικῆς 'Αγωγῆς καί 'Αθλητισμοῦ (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης (1986-1990), καί εἰδικεύθηκε στόν κλάδο τοῦ παραδοσιακοῦ χοροῦ. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στό 'Ανώτατο 'Ινστιτοῦτο Φυσικῆς 'Αγωγῆς τοῦ 'Ελεύθερου Πανεπιστημίου Βρυξελλῶν (V.U.B.) στίς ἐπιστῆμες τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς κίνησης μέ κατεύθυνση στό χορό (1992-1993). Εἶναι ὑποψήφιος διδάκτωρ τοῦ Τ.Ε.Φ.Α.Α. στό Δ.Π.Θ. Πραγματοποίησε ἀνακοινώσεις σέ διάφορα ἐπιστημονικά συνέδρια. Ἔδωσε διαλέξεις μέ θέμα: «Οἱ ἑλληνικοί παραδοσιακοί χοροί» στό Βέλγιο. Εἶναι κάτοχος διπλώματος γαλλικῆς γλώσσας τοῦ I.F.C.A.D. Βρυξελλῶν (1990-1991). 'Αποτελεῖ ἐνεργό μέλος τοῦ Μορφωτικοῦ 'Ομίλου Κομοτηνῆς, καθώς καί τῆς Λ.Ο.Λ.Τ. Ἔχει ἀπασχοληθεῖ ὡς καθηγητής ἑλληνικῶν παραδοσιακῶν χορῶν σέ πολλούς Συλλόγους καί Σωματεῖα καί ἔχει ἐργαστεῖ ὡς καθηγητής Φυσικῆς 'Αγωγῆς σέ σχολεῖα.

Καλογερέα Στέλλα. Γεννήθηκε καί μεγάλωσε στήν Κομοτηνή.

Ἀπό τό 1954 ἀσχολήθηκε ἔντονα μέ κοινωνικές καί πολιτιστικές δραστηριότητες. Ἐργάσθηκε ἐπί μίαν εἰκοσιπενταετία στό Σῶμα Ἑλληνίδων Ὁδηγῶν (Σ.Ε.Ο) σάν ἀρχηγός, πρόεδρος, ἔφορος, περιφερειακή ἔφορος καί βοηθός ἐφόρου Διοικήσεως Θράκης. Ἐπίσης ἐπί μίαν εἰκοσαετία ὑπῆρξε μέλος τῆς διοικήσεως τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς, σάν σύμβουλος, ταμίας καί ἀντιπρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου. Εἶναι μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Χριστιανικοῦ Συλλόγου «Ὀρθοδοξία». Ἀσχολήθηκε μέ τήν καταγραφή καί μελέτη τῶν ἠθῶν καί ἐθίμων τῶν χορῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καί γενικά τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Καρακατσάνης Παναγιώτης. Γεννήθηκε στόν Ἔβρο τό 1949. Μετά τίς ἐγκύκλιες σπουδές στίς Φέρες καί στήν Ἀλεξανδρούπολη σπούδασε Φιλοσοφία, Ἀρχαιολογία και Κλασσική Φιλολογία στήν Χαϊδελβέργη καί στήν Φραγκφούρτη. Ἀπό τό 1976 ὥς τό 1981 συνέγραψε τή διδακτορική του διατριβή στό Πανεπιστήμιο Φραγκφούρτης, μέ θέμα: «Πραγματεία στό Εὐμέγεθες». Ἀπό τό 1978 ὥς τό 1980 ἐργάσθηκε ὡς ἐπιστημονικός βοηθός στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Φραγκφούρτης καί ἀπό τό 1980 ὥς τό 1983 ὡς ἐπιστημονικός βοηθός τοῦ πρύτανη τοῦ ἰδίου πανεπιστημίου. Ἀπό τό 1984 συνεργάσθηκε μέ τό Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, στό ὁποῖο ὑπηρετεῖ ἀπό τό 1988 ὡς λέκτορας μέχρι τό 1993 καί στήν συνέχεια ὡς ἐπίκουρος τοῦ Παιδαγωγικοῦ Τμήματος Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης καί διδάσκει Στοιχεῖα Φιλοσοφίας καί Φιλοσοφία τῆς Παιδείας. Συνέγραψε πλῆθος ἐπιστημονικῶν καί φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων καί ἔλαβε μέρος μέ εἰσηγήσεις σέ πάμπολλα ἐπιστημονικά συνέδρια στήν Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό.

Κούγκουλος Θανάσης. Γεννήθηκε τό 1970 στήν Ἀλεξανδρούπολη, ὅπου τελείωσε τίς ἐγκύκλιες σπουδές του. Τό 1992 ἀποφοίτησε ἀπό τό τμῆμα Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Ἐκπονεῖ διδακτορική διατριβή στήν Προϊστορική Ἀρχαιολογία στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Παρακολούθησε σεμινάρια Περιβαλλοντικῆς Ἀρχαιολογίας καί ἀρχαιολογικοῦ σχεδίου, πῆρε μέρος σέ ἀνασκαφές ὡς ἐπιστημονικός συνεργάτης καί πραγματοποίησε ἐπιφανειακές ἔρευνες, δημοσίευσε ἀρχαιολογικές καί φιλολογικές μελέτες καί συμμετεῖχε μέ ἀνακοίνωση σέ ἐπιστημονικά συνέδρια. Δημοσίευσε ἐπίσης λογοτεχνικά κείμενα καί εἶναι μέλος τῆς ἐκδοτικῆς ὁμάδας τοῦ λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ «Ἐξώπολις». Ὁρισμένες ἀπό τίς ἐργασίες του εἶναι: «Νεολιθικές ἐγκαταστάσεις Καστρίτσας Ἰωαννίνων», «Νεολιθικές θέσεις περιφέρειας Τρικάλων», «Μαρξισμός καί ἑλληνική Προϊστοριολογία – ἕνα διάγραμμα τῶν κατευθύνσεων», «Τέσσερα ἀνθρω-

πόμορφα εἰδώλια ἀπό τή Νεολιθική Θεσσαλία – προβληματισμοί καί παρατηρήσεις γιά τή λειτουργία τῆς νεολιθικῆς εἰδωλοπλαστικῆς» (σέ συνεργασία μέ τόν Κ. Καρακατσάνη), «Ἡ ἀναζήτηση τῆς ὀρθόδοξης γοητείας στόν ποιητή Θανάση Τζούλη», «Ἡ ἰδεολογική χρήση τῆς προϊστορίας στά κόμικς».

Κοῦκος Μόσχος. Γεννήθηκε τό 1930 στό Σουφλί. Ἀποφοίτησε ἀπό τό Γυμνάσιο Σουφλίου καί τήν Παιδαγωγική Ἀκαδημία Ἀλεξανδρούπολης καί μετεκπαιδεύτηκε σέ θέματα Ἀγωγῆς στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ὑπηρέτησε ὡς δάσκαλος σέ χωριά τῆς Ροδόπης καί σέ σχολεῖα τῆς Κομοτηνῆς. Ἐπιθεωρητής στή Δημοτική Ἐκπαίδευση ἀπό τό 1971. Συνταξιοῦχος ἀπό τό 1985. Συνεργάστηκε μέ τό Ραδιοφωνικό Σταθμό Κομοτηνῆς κάνοντας ἐκπομπές σχετικές μέ τήν ἱστορία καί λαογραφία τοῦ θρακικοῦ χώρου. Σχετικές ἐργασίες του δημοσιεύτηκαν σέ ἐφημερίδες, περιοδικά καί στή «Θρακική Ἐπετηρίδα». Σέ ξεχωριστή ἔκδοση κυκλοφόρησε ἡ ἐργασία του «Στά βήματα τοῦ Ὀρφέα. Ὁδοιπορικό τῆς Θράκης».

Κυρκούδης Θεόδωρος. Γεννήθηκε στήν Ἑλιά Ὀρεστιάδας τό 1966 καί κατοικεῖ στήν Ἀλεξανδρούπολη. Σπούδασε στό Τμῆμα Βιβλιοθηκονομίας, τῆς Σχολῆς Διοίκησης καί Οἰκονομίας, τῶν Τεχνολογικῶν Ἐκπαιδευτικῶν Ἱδρυμάτων στή Θεσσαλονίκη, ὡς ὑπότροφος. Ὑπηρέτησε στόν Ἑλληνικό Στρατό ἀπό τό 1988-1990. Πραγματοποίησε τήν πρακτική του ἐξάσκηση στήν Κεντρική Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καί ἀργότερα ἐργάστηκε στήν Κοινοτική Βιβλιοθήκη τοῦ Κυπρίνου Ἔβρου. Ταυτόχρονα ὀργάνωσε τή Βιβλιοθήκη τοῦ Δήμου Ὀρεστιάδας. Ἀπό τό 1991 ἐργάζεται στή Βιβλιοθήκη τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Τιμήθηκε μέ τό τρίτο βραβεῖο ἀπό τή Θρακική Ἑστία Θεσσαλονίκης, γιά τή συγγραφή μελέτης μέ θέμα: «Ἡ συμβολή τῶν Θρακῶν στούς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες τοῦ ἔθνους 1453-1923». Ἀρθρογραφεῖ τακτικά σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά τῆς Θράκης. Εἶναι μέλος τῆς Ἑταιρείας Κοινωνικῶν Πρωτοβουλιῶν Ἔβρου καί συμμετέχει στό πολιτιστικό γίγνεσθαι τῆς περιοχής.

Μαλκίδης Φάνης. Γεννήθηκε στήν Ἀλεξανδρούπολη τό 1970. Εἶναι φοιτητής στό τμῆμα Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Μακεδονίας, μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συλλόγου Φοιτητῶν. Ἔχει συμμετάσχει σέ συνέδρια στήν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικό, ἀναπτύσσοντας εἰσηγήσεις πού ἀναφέρονται σέ διάφορα οἰκονομικά θέματα. Τά κύρια ἐρευνητικά του ἐνδιαφέροντα ἐπικεντρώνονται στούς τομεῖς τῆς περιφερειακῆς καί τοπικῆς ἀνάπτυξης, καθώς καί σέ ζητήματα ἀνωτάτης ἐκπαίδευσης. Ἄρθρα καί ἐργασίες του ἔχουν δημοσιευθεῖ σέ διάφορες ἐφημερίδες καί περιοδικά.

Μουσόπουλος Θανάσης. Φιλόλογος-Συγγραφέας. Γεννήθηκε τό 1949 στήν Ξάνθη, ὅπου κατοικεῖ μόνιμα. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Ἀσχολεῖται μέ τήν ποίηση, δοκίμιο, ἱστορία καί πολιτισμό τῆς Θράκης. Διδάσκει σέ ἰδιόκτητο φιλολογικό φροντιστήριο. Μέλος τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, Ἑταιρείας Λογοτεχνῶν Θεσσαλονίκης, Ἑλληνικῆς Φιλοσοφικῆς Ἑταιρείας καί τῆς Διεθνοῦς Ἕνωσης Κριτικῶν Λογοτεχνίας. Γιά πολλά χρόνια δημοτικός σύμβουλος Ξάνθης καί πρόεδρος τῆς Φιλοπρόοδης Ἕνωσης Ξάνθης. Μίλησε σέ πόλεις καί χωριά τῆς Ἑλλάδας, σέ πολιτιστικά συνέδρια, λογοτεχνικές συναντήσεις, συμπόσια ποίησης. Συνεργάζεται μέ ἐφημερίδες, περιοδικά, ραδιόφωνο. Πολλές ἐργασίες του κυκλοφόρησαν σέ ἀνάτυπα ἀπό τά περιοδικά «Θρακικά Χρονικά» καί «Θρακική Ἐπετηρίδα». Ἀπό τό 1972 ἔχει ἐκδώσει 15 αὐτοτελῆ βιβλία μέ ποίηση, δοκίμια, θέματα ἱστορίας Θράκης. Ἀσχολεῖται μέ πολιτιστικά θέματα ἐπαρχίας καί ἑτοιμάζει Ἱστορία καί Ἀνθολογία Θρακικῆς Λογοτεχνίας.

Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Καλλιόπη. Κατάγεται ἀπό τή Θράκη. Πτυχιοῦχος ΑΣΟΕΕ καί Ἀγγλικῆς Φιλολογίας. Ἔκανε μεταπτυχιακές σπουδές (ἐθνολογία-κοινωνιολογία-ἱστορία) στήν Ἀγγλία καί Γερμανία. Ἔλαβε μέρος σέ ἐπιστημονικά συνέδρια μέ ἀνακοινώσεις, πραγματοποίησε διαλέξεις σέ θέματα λαογραφίας καί ἱστορίας καί συνεργάστηκε στά ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Ἔχει συγγράψει οἰκονομικοκοινωνικές, ἱστορικές καί λαογραφικές μελέτες, πού δημοσιεύτηκαν σέ ἐπιστημονικές ἐκδόσεις, περιοδικά καί ἐφημερίδες. Συνέγραψε καί ἐξέδωσε εἴκοσι αὐτοτελῆ ἱστορικά καί λαογραφικά ἔργα, τά περισσότερα τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στή Θράκη. Ἔργα της ἔτυχαν τιμητικῶν διακρίσεων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐπαίνεσε τή μελέτη της «Οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατά τήν Τουρκοκρατία» («Θρακικά»). Ἡ Ἑστία Ν. Σμύρνης βράβευσε τά «Ἑλληνικά προξενεῖα στή Θράκη, Α΄» καί «Λαογραφικά Θράκης, Α΄». Ὁ δῆμος Ἀλεξανδρούπολης τῆς ἀπένειμε γιά τό συγγραφικό της ἔργο ἀργυρό μετάλλιο τῆς πόλης. Ἀπεβίωσε το 1993.

Παπαζῶτος Θανάσης. Γεννήθηκε τό 1951 στή Δράμα. Σπούδασε Ἀρχαιολογία στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μέ καθηγητές τόν Στυλιανό Πελεκανίδη, Γεώργιο Μπακαλάκη, Μανόλη Ἀνδρόνικο καί Γεώργιο Δεσπίνη. Ἀπό τό 1975 ἄρχισε νά ἐργάζεται στήν 9η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων ὡς ἐπιστημονικός συνεργάτης καί ἀπό τό 1981 ὡς ἐπιμελητής Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς ἴδιας Ἐφορείας. Τό 1985 μετατίθεται στήν 11η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Βέροιας, τῆς ὁποίας καί προΐσταται γιά ἕνα διάστημα. Τό 1989-1990 καλεῖται

ὡς ἐπισκέπτης ἐρευνητής ἀπό τό Πανεπιστήμιο τοῦ Illinois στήν Urbana-Champaign τῶν ΗΠΑ. Ἔχει δημοσιεύσει περισσότερες ἀπό 40 ἐργασίες σέ ἑλληνικά καί ξένα ἐπιστημονικά περιοδικά, μέ κύριο θέμα τήν ἱστορία καί ἀρχαιολογία τῆς Μακεδονίας καί Θράκης. Τό ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον του γιά τή Βυζαντινή Θράκη ἄρχισε στή διάρκεια τῆς στρατιωτικῆς του θητείας στήν Κομοτηνή. Πορίσματα αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος φιλοξένησαν οἱ πρῶτοι τόμοι τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας».

Περράκης Ἰωάννης. Γεννήθηκε τό 1964 στήν Ἀθήνα. Σπούδασε στή Θεολογική Σχολή Ἀθηνῶν ἀπό τήν ὁποία ἀπεφοίτησε τό 1986 μέ βαθμό πτυχίου «ἄριστα». Κατά τή διάρκεια τῆς στρατιωτικῆς του θητείας ὑπηρέτησε στή Θράκη. Ἐξ αἰτίας ἑνός διαγωνισμοῦ τῆς XII Μεραρχίας Πεζικοῦ, στήν ὁποία ὑπηρέτησε, περιηγήθηκε γιά τρεῖς μῆνες τό Νομό Ἔβρου ἐπισκεπτόμενος ὅλα σχεδόν τά βυζαντινά μνημεῖα τῆς περιοχῆς. Καρπός τῆς περιήγησης ὑπῆρξε ἡ μελέτη «Τά παλαιοχριστιανικά καί βυζαντινά μνημεῖα τοῦ Ἔβρου» πού παραμένει ἀδημοσίευτη. Εἶναι γνώστης τῆς ἀγγλικῆς, τῆς γερμανικῆς, τῆς ἰταλικῆς καί τῆς τουρκικῆς γλώσσας. Τά τελευταῖα χρόνια ἀσχολεῖται συστηματικά μέ τά χριστιανικά μνημεῖα τῆς Αἴνου, πόλεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, στά πλαίσια τῶν μεταπτυχιακῶν του σπουδῶν στόν τομέα Ἱστορίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, ἐξειδικευόμενος στό χῶρο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας.

Σιγοῦρος Ἰωάννης. Γεννήθηκε στήν Ἀμαλιάδα τοῦ νομοῦ Ἠλείας στά 1961. Τά παιδικά καί ἐφηβικά του χρόνια τά πέρασε στήν Ἀθήνα, ἀπό τό 1963 ὥς τό 1982. Ἀπ' τό 1982 σπούδασε στήν Παιδαγωγική Ἀκαδημία Ρόδου. Τό 1987 διορίστηκε ὡς δάσκαλος στή Ροδόπη καί διαμένει στήν Κομοτηνή ἀπό τότε ὥς σήμερα. Ἡ ἀγάπη του γιά τήν ἱστορία τῆς Θράκης ἐκδηλώθηκε γρήγορα καί πάντα ἀγωνίζεται νά τήν μεταδώσει στούς μαθητές του. Ἀπό τό 1988 ξεκίνησε μία μελέτη γιά τήν ἱστορία τοῦ νομοῦ Ροδόπης μέ σκοπό νά βοηθήσει τούς συναδέλφους του δασκάλους στή διδασκαλία τῆς τοπικῆς ἱστορίας.

Χριστοφορίδης Γεώργιος. Γεννήθηκε τό 1952 στήν Κομοτηνή ἀπό Κομοτηναίους γονεῖς. Ὁ πατέρας του κατάγεται ἀπό παλιά ἐντόπια οἰκογένεια Κομοτηναίων, ἐνῶ οἱ γονεῖς τῆς μητέρας του ἔχουν τήν καταγωγή τους στήν Ἀνατολική Θράκη. Τά μαθητικά του χρόνια τά πέρασε στήν Κομοτηνή, ὅπου τελείωσε μέ «ἄριστα» ὅλες τίς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καί τοῦ Γυμνασίου. Ἀπεφοίτησε τό ἔτος 1970 ἀπό τό Λύκειο πρῶτος στήν τάξη του. Φοίτησε στήν Ἀνωτάτη Σχολή Πολιτικῶν Μηχανικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου καί τό 1975 ἔλαβε τό δίπλωμα

τοῦ Πολιτικοῦ Μηχανικοῦ. Ἐργάζεται στή Νομαρχία Ροδόπης ὅπου ἀπό τό 1986 εἶναι Διευθυντής Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν. Ἔχει ἐπιμορφωθεῖ σέ πολλούς τομεῖς, μεταξύ τῶν ὁποίων στήν Περιφερειακή Ἀνάπτυξη καί στό Δημόσιο Μάνατζμεντ. Ἔχει μετάσχει ὡς σύνεδρος καί ὡς εἰσηγητής σέ πολλά συνέδρια. Εἶναι μέλος τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς καί μέλος ἄλλων πολιτιστικῶν καί ἀθλητικῶν σωματείων, ὅπου κατά καιρούς εἶναι καί μέλος τῶν ἀντίστοιχων Διοικητικῶν Συμβουλίων. Εἶναι στέλεχος τῆς μόνιμης ἐπιτροπῆς ἀναπτυξιακῶν θεμάτων τοῦ τμήματος Θράκης τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος καί μέλος τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Συμβουλίου τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Ἀσχολεῖται μέ ἱστορικά καί σύγχρονα θέματα τῆς Θράκης. Ἔχει κάνει ὁμιλίες καί δημοσιεύσεις γιά τίς ἀναπτυξιακές προοπτικές τοῦ Νομοῦ Ροδόπης, γιά τό δημογραφικό πρόβλημα τῆς Θράκης, γιά τή Συνθήκη τῆς Λωζάνης, γιά τά θρακικά τοπωνύμια, γιά τή συμμετοχή τῶν Θρακῶν στόν ἀγώνα τοῦ 1821 καί ἔχει ἐκδοθεῖ βιβλίο του γιά τόν Θρακομακεδονικό ἀγώνα.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
Αθ. Λατίντζη, ΕΘΝ. ΑΜΥΝΗΣ 38
ΤΗΛ. 222965, 221529
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Οι μεγάλοι αυτοί ετήσιοι αγώνες μετά την κατάλυση του Μακεδονικού βασιλείου, έδιναν την ευκαιρία για τη συγκέντρωση εδώ αντιπροσώπων πολλών ελληνικών πόλεων της Ευρώπης και της Ασίας, όπως και φίλων των Ρωμαίων αυτοκρατόρων που προσκαλούνταν να συμμετάσχουν[257]. Η μεγάλη συμμετοχή στους αγώνες αυτούς διευκολύνονταν και από το πέρασμα της Εγνατίας από την πόλη και προωθούσε το εμπόριο, την οικονομία της και την ακμή της[258].

Η ύπαρξη αγώνων στην Αμφίπολη κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους πιστοποιείται και από επιγραφή η οποία βρέθηκε στις Σέρρες[259] και μνημονεύει τον Τιβέριο Κλαύδιο Διογένους ως:

... ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτη
τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων
ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην
καὶ τῆς Ἀμφιπολειτῶν πόλεως ...

Ερώτημα αναπάντητο δυστυχώς παραμένει, από έλλειψη στοιχείων, το όνομα, ο χαρακτήρας και το περιεχόμενο των αγώνων της Αμφίπολης κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Σίρρις

Η Σίρρις ήταν πρωτεύουσα της Οδομαντικής[260] και αξιόλογη πόλη ακόμα και από τους χρόνους του Ηροδότου[261]. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους διετέλεσε ρωμαϊκός σταθμός με την επωνυμία Sarxa ή Sarra[262].

Όπως προαναφέρθηκε, η πόλις θα πρέπει να διέθετε γυμνάσιο τη ρωμαϊκή εποχή και κατά πάσα πιθανότητα ο Τιβέριος Κλαύδιος Φλαουϊανός Λυσίμαχος, γιός του γυμνασίαρχου της πόλεως Τιβέριου Κλαύδιου Διογένους, ήταν αρχιερέας και αγωνοθέτης και διοργάνωσε μάλιστα αγώνες προς τιμήν των αυτοκρατόρων[263].

Η Σίρρις λοιπόν τιμά:

... τὸν ἀρχιερέα κ(α)ὶ ἀγωνο-
θέτην τῶν Σεβαστῶν
Τι(βέριον) Κλαύδιον Φλαουϊα-
νὸν Λυσίμαχον...

257. Δ. *Λαζαρίδη*, Αμφίπολις και Άργιλος, σ. 23.
258. Δ. *Λαζαρίδη*, Αμφίπολις και Άργιλος, σ. 18.
259. Δ-Μακεδονία, σ. 657, αρ. 811.
260. Δ. *Σαμσάρη*, Ιστορική Γεωγραφία, σ. 94-95.
261. *Ηρόδ.* VIII, σ. 115, 3.
262. Δ. *Σαμσάρη*, Ιστορική Γεωγραφία, σ. 128.
263. Δ-Μακεδονία, αρ. 812.

Φίλιπποι

Σε επιγραφή των Φιλίππων[264] συναντούμε τον Κόιντο Φλάβιο Ερμαδίωνα, αγωνοθέτη των Μεγάλων Ασκληπιείων, τα οποία οργανώνονταν από τους θρησκευτές του Σεράπιδος[265], πράγμα που δείχνει και την ταύτιση Σεράπιδος και Ασκληπιού[266].

Μεγάλα Ασκληπιεία κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο τελούνταν και στην Επίδαυρο, στην Κώ, στην Άγκυρα, στην Κύζικο, στην Πέργαμο, στην Προύσσα, στο Βυζάντιο αλλά και σε πολλές άλλες περιοχές της Ελλάδος και της Μ. Ασίας[267].

Τα Ασκληπιεία των Φιλίππων πιθανότατα ήταν ετήσιοι και όχι πεντετήρικοι αγώνες όπως τα Ασκληπιεία της Επιδαύρου[268].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την επεξεργασία του επιγραφικού και νομισματικού υλικού της Θράκης προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

Από τη γεωγραφική κατανομή των επιγραφών και των νομισμάτων συμπεραίνεται ότι αθλητικοί αγώνες κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο διοργανώνονταν ως επί το πλείστον στη Β. Θράκη. Από τις 13 συνολικά θέσεις όπου μαρτυρούνται αθλητικοί αγώνες, οι 6 (δηλ. το 46%) βρίσκονται στη Β. Θράκη, οι 3 (δηλ. το 23%) βρίσκονται στην Α. Θράκη και 4 (δηλ. το 30%) στη Ν. Θράκη.

Από χρονολογική άποψη αθλητικούς αγώνες συναντούμε από τον 4ο π.Χ. - 3ο μ.Χ. αι. Η πλειονότητα των επιγραφών, (14 σε σύνολο 21 ήτοι το 67%), καθώς επίσης και το σύνολο των νομισμάτων που αναφέρονται σε αθλητικούς αγώνες, προέρχονται από τη ρωμαϊκή περίοδο. Τούτο βεβαίως αποδεικνύει ότι όχι μόνο δεν υπήρχε κατάργηση των ελληνικών αυτών συνηθειών την περίοδο αυτή αλλά και πολλές φορές ενθάρρυνση. Βέβαια θα πρέπει να επισημάνουμε μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στους αγώνες της ελ-

264. *P. Lemerle*, «Inscriptions Latines et Grecques de Philippes», BCH 59 (1935) 140 κ.ε., αρ. 40-41.

265. *Δ. Κανατσούλη*, Μακεδονική Προσωπογραφία, σ. 164, αρ. 1433.

266. *P. Lemerle*, «Inscriptions Latines et Grecques de Philippes», BCH 59 (1935) 146· *Δ. Λαζαρίδη*, Φίλιπποι, σ. 25.

267. *P. Lemerle*, «Inscriptions Latines et Grecques de Philippes», BCH 59 (1935) 146. Moretti-IAG, αρ. 23, 40, 43, 44 (Επίδαυρος), 50, 56 (Κως), 80 (Άγκυρα) και σ. 197 (Πέργαμος) 208 (Προύσσα). T-TEA 1 (1961) 179-180. Κατά τη ρωμαϊκή εποχή Ασκληπιεία συναντούμε στη Σαλαμίνα της Κύπρου και στη Σμύρνη. *Ι. Μουρατίδη*, Ιστορία Φυσικής Αγωγής, σ. 371.

268. *P. Lemerle*, «Inscriptions Latines et Grecques de Philippes», BCH 59 (1935) 146. Για τα Ασκληπιεία της Επιδαύρου βλ. *Ι. Μουρατίδη*, Ιστορία Φυσικής Αγωγής, σ. 371.